

॥ नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ॥

१७. चत्तालीसनिपातो

[५२१] १. तेसकुणजातकवण्णना

वेस्सन्तरं तं पुच्छामीति इदं सत्था जेतवने विहरन्तो कोसलरज्जो ओवादवसेन कथेसि । तज्झि राजानं धम्मस्सवनत्थाय आगतं सत्था आमन्तेत्वा “महाराज, रज्जा नाम धम्मेन रज्जं कारेतब्बं, यस्मिज्झि समये राजानो अधम्मिका होन्ति, राजयुत्तापि तस्मिं समये अधम्मिका होन्ती”ति चतुक्कनिपाते (अ० नि० ४.७०) आगतसुत्तनयेन ओवदित्वा अगतिगमने अगतिअगमने च आदीनवच्च आनिसंसञ्च कथेत्वा “सुपिनकूपमा कामा”तिआदिना नयेन कामेसु आदीनवं वित्थारेत्वा, “महाराज, इमेसज्झि सत्तानं —

‘मच्चुना सङ्गरो नत्थि, लज्जग्गाहो न विज्जति ।
युद्धं नत्थि जयो नत्थि, सब्बे मच्चुपरायणा’ ॥

तेसं परलोकं गच्छन्तानं ठपेत्वा अत्तना कतं कल्याणकम्मं अज्जा पतिट्ठा नाम नत्थि । एवं इत्तरपच्चुपट्ठानं अवस्सं पहातब्बं, न यसं निस्साय पमादं कातुं वट्ठति, अप्पमत्तेनेव हुत्वा धम्मेन रज्जं कारेतुं वट्ठति । पोराणकराजानो अनुप्पन्नेपि बुद्धे पण्डितानं ओवादे ठत्वा धम्मेन रज्जं कारेत्वा देवनगरं पूरयमाना गमिंसू”ति वत्वा तेन याचितो अतीतं आहरि ।

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्तो रज्जं कारेन्तो अपुत्तको अहोसि, पत्थेन्तोपि पुत्तं वा धीतरं वा न लभि । सो एकदिवसं महन्तेन परिवारेन उय्यानं गन्त्वा दिवसभागं उय्याने कीळित्वा मङ्गलसालरुक्खमूले सयनं अत्थरापेत्वा थोकं निद्वायित्वा पबुद्धो सालरुक्खं ओलोकेत्वा तत्थ सकुणकुलावकं पस्सि, सह दस्सनेनेवस्स सिनेहो उप्पज्जि । सो एकं पुरिसं पक्कोसापेत्वा “इमं रुक्खं अभिरुहित्वा एतस्मिं कुलावके कस्सचि अत्थितं वा नत्थितं वा जानाही”ति आह । सो “साधु, देवा”ति वत्वा अभिरुहित्वा तत्थ तीणि अण्डकानि दिस्वा रज्जो आरोचेसि । राजा “तेन हि एतेसं उपरि नासवातं मा विस्सज्जेसी”ति वत्वा “चङ्कोटके कप्पासपिचुं अत्थरित्वा तत्थेव तानि अण्डकानि ठपेत्वा सणिकं ओतराही”ति ओतारापेत्वा चङ्कोटकं हत्थेन गहेत्वा “कतरसकुणण्डकानि नामेतानी”ति अमच्चे पुच्छि । ते “मयं न जानाम, नेसादा जानिस्सन्ती”ति वदिंसु । राजा नेसादे पक्कोसापेत्वा पुच्छि । नेसादा, “महाराज, तेसु एकं उलूकअण्डं, एकं सालिकाअण्डं, एकं सुवकअण्डं”न्ति कथयिंसु । किं पन एकस्मिं कुलावके तिण्णं सकुणिकानं अण्डानि होन्तीति । आम, देव, परिपन्थे असति सुनिक्खित्तानि न नस्सन्तीति । राजा तुस्सित्वा “इमे मम पुत्ता भविस्सन्ती”ति तानि तीणि अण्डानि तयो अमच्चे पटिच्छापेत्वा “इमे मय्हं पुत्ता भविस्सन्ति, तुम्हे साधुकं पटिजगित्वा अण्डकोसतो निक्खन्तकाले ममारोचेय्याथा”ति आह । ते तानि साधुकं रक्खिंसु ।

तेसु पठमं उलूकअण्डं भिज्जि । अमच्चो एकं नेसादं पक्कोसापेत्वा “त्वं इत्थिभावं वा पुरिसभावं वा जानाही”ति वत्वा तेन तं वीमंसित्वा “पुरिसो”ति वुत्ते राजानं उपसङ्गमित्वा “पुत्तो ते, देव, जातो”ति आह । राजा तुट्ठो तस्स बहुं धनं दत्वा “पुत्तकं मे साधुकं पटिजग्ग, ‘वेस्सन्तरो’ति चस्स नामं करोही”ति वत्वा उय्योजेसि । सो तथा अकासि । ततो कतिपाहच्चयेन सालिकाअण्डं भिज्जि । सोपि अमच्चो तं नेसादेन वीमंसापेत्वा “इत्थी”ति सुत्वा रज्जो सन्तिकं गन्त्वा “धीता ते, देव, जाता”ति आह । राजा तुट्ठो तस्सपि बहुं धनं दत्वा “धीतरं मे साधुकं पटिजग्ग, ‘कुण्डलिनी’ति चस्सा नामं करोही”ति वत्वा उय्योजेसि । सोपि तथा अकासि । पुन कतिपाहच्चयेन सुवकअण्डं भिज्जि । सोपि अमच्चो नेसादेन तं

वीमंसित्वा “पुरिसो”ति वुत्ते रज्जो सन्तिकं गन्त्वा “पुत्तो ते, देव, जातो”ति आह । राजा तुड्डो तस्सपि बहुं धनं दत्त्वा “पुत्तस्स मे महन्तेन परिवारेन मङ्गलं कत्वा ‘जम्बुको’तस्स नामं करोही”ति वत्त्वा उय्योजेसि । सोपि तथा अकासि । ते तयोपि सकुणा तिण्णं अमच्चानं गेहेसु राजकुमारपरिहारेनेव वड्ढन्ति । राजा “मम पुत्तो, मम धीता”ति वोहरति । अथस्स अमच्चा अज्जमज्जं अवहसन्ति “पस्सथ, भो, रज्जो किरियं, तिरच्छानगतेपि ‘पुत्तो मे, धीता मे’ति वदन्तो विचरती”ति ।

तं सुत्वा राजा चिन्तेसि — “इमे अमच्चा एतेसं मम पुत्तानं पज्जासम्पदं न जानन्ति, पाकटं नेसं करिस्सामी”ति । अथेकं अमच्चं वेस्सन्तरस्स सन्तिकं पेसेसि — “तुम्हाकं पिता पज्जं पुच्छितुकामो, कदा किर आगन्त्वा पुच्छतू”ति । सो अमच्चो गन्त्वा वेस्सन्तरं वन्दित्वा तं सासनं आरोचेसि । तं सुत्वा वेस्सन्तरो अत्तनो पटिजगकं अमच्चं पक्कोसित्वा “मय्हं किर पिता मं पज्जं पुच्छितुकामो, तस्स इधागतस्स सक्कारं कातुं वट्ठति, कदा आगच्छतू”ति पुच्छि । अमच्चो “इतो सत्तमे दिवसे तव पिता आगच्छतू”ति आह । तं सुत्वा वेस्सन्तरो “पिता मे इतो सत्तमे दिवसे आगच्छतू”ति वत्त्वा उय्योजेसि । सो आगन्त्वा रज्जो आचिक्खि । राजा सत्तमे दिवसे नगरे भेरिं चरापेत्वा पुत्तस्स निवेसनं अगमासि । वेस्सन्तरो रज्जो महन्तं सक्कारं कारेसि, अन्तमसो दासकम्मकारानम्पि सक्कारं कारेसि । राजा वेस्सन्तरसकुणस्स गेहे भुज्जित्वा महन्तं यसं अनुभवित्वा सकं निवेसनं आगन्त्वा राजङ्गणे महन्तं मण्डपं कारापेत्वा नगरे भेरिं चरापेत्वा अलङ्कृतमण्डपमज्झे महाजनपरिवारो निसीदित्वा “वेस्सन्तरं आनेतू”ति अमच्चस्स सन्तिकं पेसेसि । अमच्चो वेस्सन्तरं सुवण्णपीठे निसीदापेत्वा आनेसि । वेस्सन्तरसकुणो पितु अङ्गे निसीदित्वा पितरा सह कीळित्वा गन्त्वा तत्थेव सुवण्णपीठे निसीदि । अथ नं राजा महाजनमज्झे राजधम्मं पुच्छन्तो पठमं गाथमाह —

१. “वेस्सन्तरं तं पुच्छामि, सकुण भद्दमत्थु ते ।
रज्जं कारेतुकामेन, किं सु किच्चं कतं वर”न्ति ॥

तत्थ सकुणाति तं आलपति । किं सूति कतरं किच्चं कतं वरं उत्तमं होति, कथेहि मे, तात, सकलं राजधम्मन्ति एवं किर तं सो पुच्छि ।

तं सुत्वा वेस्सन्तरो पज्जं अकथेत्त्वाव राजानं ताव पमादेन चोदेन्तो दुतियं गाथमाह —

२. “चिरस्सं वत मं तातो, कंसो बाराणसिग्गहो ।
पमत्तो अप्पमत्तं मं, पिता पुत्तं अचोदयी”ति ॥

तत्थ तातोति पिता । कंसोति इदं तस्स नामं । बाराणसिग्गहोति चतूहि सङ्गहवत्थूहि बाराणसिं सङ्गहेत्वा वत्तन्तो । पमत्तोति एवरूपानं पण्डितानं सन्तिके वसन्तो पज्जस्स अपुच्छनेन पमत्तो । अप्पमत्तं मन्ति सीलादिगुणयोगेन मं अप्पमत्तं । पिताति पोसकपिता । अचोदयीति अमच्चेहि “तिरच्छानगते पुत्ते कत्वा वोहरती”ति अवहसियमानो पमादं आपज्जित्वा चिरस्सं अज्ज चोदेसि, पज्जं पुच्छीति वदति ।

एवं सो इमाय गाथाय चोदेत्वा “महाराज, रज्जा नाम तीसु धम्मेसु ठत्वा धम्मेन रज्जं कारेतब्ब”न्ति वत्त्वा राजधम्मं कथेन्तो इमा गाथायो आह —

३. “पठमेनेव वितथं, कोधं हासं निवारये ।

ततो किच्चानि कारेय्य, तं वतं आहु खत्तिय ॥

४. “यं त्वं तात तपोकम्मं, पुब्बे कतमसंसयं ।
रत्तो दुट्ठो च यं कयिरा, न तं कयिरा ततो पुन ॥
५. “खत्तियस्स पमत्तस्स, रट्ठस्मिं रट्ठवट्ठन ।
सब्बे भोगा विनस्सन्ति, रज्जो तं वुच्चते अघं ॥
६. “सिरी तात अलक्खी च, पुच्छिता एतदब्रवुं ।
उट्ठानवीरिये पोसे, रमाहं अनुसूयके ॥
७. “उसूयके दुहदये, पुरिसे कम्मदुस्सके ।
काळकण्णी महाराज, रमति चक्कभज्जनी ॥
८. “सो त्वं सब्बे सुहदयो, सब्बेसं रक्खितो भव ।
अलक्खिं नुद महाराज, लक्ख्या भव निवेसनं ॥
९. “स लक्खीधितिसम्पन्नो, पुरिसो हि महग्गतो ।
अमित्तानं कासिपति, मूलं अग्गज्ज छिन्दति ॥
१०. “सक्कोपि हि भूतपति, उट्ठाने नप्पमज्जति ।
स कल्याणे धितिं कत्वा, उट्ठाने कुरुते मनो ॥
११. “गन्धब्बा पितरो देवा, साजीवा होन्ति तादिनो ।
उट्ठाहतो अप्पमज्जतो, अनुतिट्ठन्ति देवता ॥
१२. “सो अप्पमत्तो अक्कुट्ठो, तात किच्चानि कारय ।
वायमस्सु च किच्चेसु, नालसो विन्दते सुखं ॥
१३. “तत्थेव ते वत्तपदा, एसाव अनुसासनी ।
अलं मित्ते सुखापेतुं, अमित्तानं दुखाय चा”ति ॥

तत्थ पठमेनेव वितथन्ति, तात, राजा नाम आदितोव मुसावादं निवारये । मुसावादिनो हि रज्जो रट्ठं निरोजं होति, पथविया ओजा कम्मकरणट्ठानतो सत्तरतनमत्तं हेट्ठा भस्सति, ततो आहारे वा तेलमधुफाणितादीसु वा ओसधेसु ओजा न होति । निरोजाहारभोजना मनुस्सा बह्वाबाधा होन्ति, रट्ठे थलजलपथेसु आयो नुप्पज्जति, तस्मिं अनुप्पज्जन्ते राजानो दुग्गता होन्ति । ते सेवके सङ्गण्हितुं न सक्कोन्ति, असङ्गहिता सेवका राजानं गरुचित्तेन न ओलोकेन्ति । एवं, तात, मुसावादो नामेस निरोजो, न सो जीवितहेतुपि कातब्बो, सच्चं पन सादुतरं रसानन्ति तदेव पटिग्गहेतब्बं । अपिच मुसावादो नाम गुणपरिधंसको विपत्तिपरियोसानो, दुतियचित्तवारे अवीचिपरायणं करोति । इमस्मिं पनत्थे “धम्मो हवे हतो हन्ती”ति

चेतियजातकं (जा० १.८.४५ आदयो) कथेतब्बं ।

कोधन्ति, तात, राजा नाम पठममेव कुज्झनलक्खणं कोधम्पि निवारेय्य । तात, अज्जेसज्झि कोधो खिप्पं मत्थकं न पापुणाति, राजूनं पापुणाति । राजानो नाम वाचावुधा कुज्झित्वा ओलोकितमत्तेनापि परं विनासेन्ति, तस्मा रज्जा अज्जेहि मनुस्सेहि अतिरेकतरं निक्कोधेन भवितब्बं, खन्तिमेत्तानुद्दयासम्पन्नेन अत्तनो पियपुत्तं विय लोकं वोलोकेन्तेन भवितब्बं । तात, अतिकोधनो नाम राजा उप्पन्नं यसं रक्खितुं न सक्कोति । इमस्स पनत्थस्स दीपनत्थं **खन्तिवादिजातक-** (जा० १.४.४९ आदयो) **चूळधम्मपालजातकानि** (जा० १.५.४४ आदयो) कथेतब्बानि । चूळधम्मपालजातकस्मिज्झि महापतापनो नाम राजा पुत्तं घातेत्वा पुत्तसोकेन हृदयेन फलितेन मताय देविया सयम्पि देविं अनुसोचन्तो हृदयेन फलितेनेव मरि । अथ ते तयोपि एकआळाहनेव ज्ञापेसुं । तस्मा रज्जा पठममेव मुसावादं वज्जेत्वा दुतियं कोधो वज्जेतब्बो ।

हासन्ति हस्सं, अयमेव वा पाठो । तेसु तेसु किच्चेसु उप्पिलावितचित्ताय केळिसीलतं परिहासं निवारेय्य । तात, रज्जा नाम केळिसीलेन न भवितब्बं, अपरपत्तियेन हुत्वा सब्बानि किच्चानि अत्तपच्चक्खेनेव कातब्बानि । उप्पिलावितचित्तो हि राजा अतुलेत्वा कम्मानि करोन्तो लब्धं यसं विनासेति । इमस्मिं पनत्थे **सरभङ्गजातके** (जा० २.१७.५० आदयो) पुरोहितस्स वचनं गहेत्वा दण्डकिरज्जो किसवच्छे अपरज्झित्वा सह रट्ठेन उच्छिज्जित्वा कुक्कुळनिरये निब्बत्तभावो च **मातङ्गजातके** (जा० १.१५.१ आदयो) मज्झरज्जो ब्राह्मणानं कथं गहेत्वा मातङ्गतापसे अपरज्झित्वा सह रट्ठेन उच्छिज्जित्वा निरये निब्बत्तभावो च **घटपण्डितजातके** (जा० १.१०.१६५ आदयो) दसभातिकराजदारकानं मोहमूळहानं वचनं गहेत्वा कण्हदीपायने अपरज्झित्वा वासुदेवकुलस्स नासितभावो च कथेतब्बो ।

ततो किच्चानि कारेय्याति एवं, तात, पठमं मुसावादं दुतियं कोधं ततियं अधम्महासं वज्जेत्वा ततो पच्छा राजा रट्ठवासीनं कत्तब्बकिच्चानि कारेय्य । **तं वतं आहु खत्तियाति**, खत्तियमहाराज, यं मया वुत्तं, एतं रज्जो वतसमादानन्ति पोराणकपण्डिता कथयिंसु ।

न तं कयिराति यं तथा रागादिवसेन पच्छा तापकरं कम्मं कतं होति, ततो पुब्बे कततो पुन तादिसं कम्मं न कयिरा, मा करेय्यासि, ताताति । **वुच्चतेति** तं रज्जो अघन्ति वुच्चति, एवं पोराणकपण्डिता कथयिंसु । **सिरिती** इदं वेस्सन्तरसकुणो पुब्बे बाराणसियं पवत्तितकारणं आहरित्वा दस्सेन्तो आह । तत्थ **अब्रवुन्ति** सुचिपरिवारसेट्ठिना पुच्छिता कथयिंसु । **उट्टानवीरियेति** यो पोसो उट्टाने वीरिये च पतिट्ठितो, न च परेसं सम्पत्तिं दिस्वा उसूयति, तस्मिं अहं अभिरमामीति आह । एवं ताव तात सिरि कथेसि । **उसूयकेति** अलक्खी पन, तात, पुच्छिता अहं परसम्पत्तिउसूयके **दुहृदये** दुचित्ते कल्याणकम्मदूसके यो कल्याणकम्मं दुस्सन्तो अप्पियायन्तो अट्ठीयन्तो न करोति, तस्मिं अभिरमामीति आह । एवं सा काळकण्णी, महाराज, रमति पतिरूपदेसवासादिनो कुसलचक्कस्स भज्जनी ।

सुहृदयोति सुन्दरचित्तो हितचित्तको । **नुदाति** नीहर । **निवेसनन्ति** लक्खिया पन निवेसनं भव पतिट्ठा होहि । **स लक्खीधितिसम्पन्नोति**, महाराज, कासिपति सो पुरिसो पज्जाय चेव वीरियेन च सम्पन्नो । **महग्गतोति** महज्झासयो चोरानं पच्चयभूते गणहन्तो अमित्तानं मूलं चोरे गणहन्तो अमित्तानं अग्गं छिन्दतीति वदति । **सक्कोति** इन्दो । **भूतपतीति** राजानं आलपति । **उट्टानेति** उट्टानवीरिये । **नप्पमज्जतीति** न पमज्जति, सब्बकिच्चानि करोति । **स कल्याणेति** सो देवराजा उट्टानवीरिये मनं करोन्तो पापकम्मं अक्त्वा कल्याणे पुज्जकम्मस्मिज्जेव धित्तिं कत्वा अप्पमत्तो उट्टाने मनं करोति, तस्स पन कल्याणकम्मे वीरियकरणभावदस्सनत्थं सरभङ्गजातके द्वीसु देवलोकेसु देवताहि सद्धिं कपिट्टारामं आगन्त्वा पज्जं पुच्छित्वा धम्मस्स सुतभावो, महाकण्हजातके (जा० १.१२.६१ आदयो) अत्तनो आनुभावेन जनं तासेत्वा ओसक्कन्तस्स

सासनस्स पवत्तितभावो चाति एवमादीनि वत्थूनि कथेतब्बानि ।

गन्धब्बाति चातुमहाराजिकानं हेट्ठा चतुयोनिका देवा, चतुयोनिकत्तायेव किर ते गन्धब्बा नाम जाता । **पितरो**ति ब्रह्मानो । **देवा**ति उपपत्तिदेववसेन छ कामावचरदेवा । **तादिनो**ति तथाविधस्स कुसलाभिरतस्स रज्जो । **साजीवा** होन्तीति समानजीविका उपजीवितब्बा । तादिसा हि राजानो दानादीनि पुज्जानि करोन्ता देवतानं पत्तिं देन्ति, ता तं पत्तिं अनुमोदित्वा सम्पटिच्छित्वा दिब्बयसेन वड्ढन्ति । **अनुतिट्ठन्ती**ति तादिसस्स रज्जो वीरियं करोन्तस्स अप्पमादं आपज्जन्तस्स देवता अनुतिट्ठन्ति अनुगच्छन्ति, धम्मिकं रक्खं संविदहन्तीति अत्थो ।

सोति सो त्वं । **वायमस्सू**ति तानि रट्ठकिच्चाणि करोन्तो तुलनवसेन तीरणवसेन पच्चक्खकम्मवसेन तेसु तेसु किच्चेसु वीरियं करस्सु । **तत्थेव ते वत्तपदा**ति, तात, यं मं त्वं किंसु किच्चं कतं वरन्ति पुच्छि, तत्थ तव पज्हेयेव एते मया “पठमेनेव वितथ”न्ति आदयो वुत्ता, एते वत्तपदा वत्तकोट्टासा, एवं तत्थ वत्तस्सु । **एसा**ति या ते मया कथिता, एसाव तव अनुसासनी । **अलन्ति** एवं वत्तमानो हि राजा अत्तनो मित्ते सुखापेतुं, अमित्तानञ्च दुक्खाय अलं परियत्तो समत्थोति ।

एवं वेस्सन्तरसकुणेन एकाय गाथाय रज्जो पमादं चोदेत्वा एकादसहि गाथाहि धम्मे कथिते “बुद्धलीळाय पज्हो कथितो”ति महाजनो अच्छरियम्भुतचित्तजातो साधुकारसतानि पवत्तेसि । राजा सोमनस्सप्पत्तो अमच्चे आमन्तेत्वा पुच्छि — “भोन्तो! अमच्चा मम पुत्तेन वेस्सन्तरेन एवं कथेन्तेन केन कत्तब्बं किच्चं कत”न्ति । महासेनगुत्तेन, देवाति । “तेन हिस्स महासेनगुत्तद्धानं दम्मी”ति वेस्सन्तरं ठानन्तरे ठपेसि । सो ततो पट्टाय महासेनगुत्तद्धाने ठितो पितु कम्मं अकासीति ।

वेस्सन्तरपज्हो निट्ठितो ।

पुन राजा कतिपाहच्चयेन पुरिमनयेनेव कुण्डलिनिनया सन्तिकं दूतं पेसेत्वा सत्तमे दिवसे तत्थ गन्त्वा पच्चागन्त्वा तत्थेव मण्डपमज्जे निसीदित्वा कुण्डलिनिं आहरापेत्वा सुवण्णपीठे निसिन्नं राजधम्मं पुच्छन्तो गाथमाह —

१४. “सक्खिसि त्वं कुण्डलिनि, मज्जसि खत्तबन्धुनि ।
रज्जं कारेतुकामेन, किं सु किच्चं कतं वर”न्ति ॥

तत्थ **सक्खिसी**ति मया पुट्टपज्हं कथेतुं सक्खिस्ससीति पुच्छति । **कुण्डलिनी**ति तस्सा सलिङ्गतो आगतनामेनालपति । तस्सा किर द्वीसु कण्णपिट्ठेसु कुण्डलसण्ठाना द्वे लेखा अहेसुं, तेनस्सा “कुण्डलिनी”ति नामं कारेसि । **मज्जसी**ति जानिस्ससि मया पुट्टपज्हस्स अत्थन्ति । **खत्तबन्धुनी**ति खत्तस्स महासेनगुत्तस्स भगिनिभावेन नं एवं आलपति । कस्मा पनेस वेस्सन्तरसकुणं एवं अपुच्छित्वा इममेव पुच्छतीति? इत्थिभावेन । इत्थियो हि परित्तपज्जा, तस्मा “सचे सक्कोति, पुच्छिस्सामि, नो चे, न पुच्छिस्सामी”ति वीमंसनवसेन एवं पुच्छित्वा तज्जेव पज्हं पुच्छि ।

सा एवं रज्जा राजधम्मे पुच्छिते, “तात, त्वं मं ‘इत्थिका नाम किं कथेस्सती’ति वीमंससि मज्जे, सकलं ते राजधम्मं द्वीसुयेव पदेसु पक्खिपित्वा कथेस्सामी”ति वत्वा आह —

१५. “द्वेव तात पदकानि, यत्थ सब्बं पतिट्ठितं ।
अलद्धस्स च यो लाभो, लद्धस्स चानुरक्खणा ॥

१६. “अमच्चे तात जानाहि, धीरे अत्थस्स कोविदे ।
अनक्खाकितवे तात, असोण्डे अविनासके ॥
१७. “यो च तं तात रक्खेय्य, धनं यज्जेव ते सिया ।
सूतोव रथं सङ्गण्हे, सो ते किच्चानि कारये ॥
१८. “सुसङ्गहितन्तजनो, सयं वित्तं अवेक्खिय ।
निधिज्ज इणदानज्ज, न करे परपत्तिया ॥
१९. “सयं आयं वयं जज्जा, सयं जज्जा कताकतं ।
निग्गण्हे निग्गहारहं, पग्गण्हे पग्गहारहं ॥
२०. “सयं जानपदं अत्थं, अनुसास रथेसभ ।
मा ते अधम्मिका युत्ता, धनं रट्ठज्ज नासयुं ॥
२१. “मा च वेगेन किच्चानि, करोसि कारयेसि वा ।
वेगसा हि कतं कम्मं, मन्दो पच्छानुत्तप्पति ॥
२२. “मा ते अधिसरे मुज्ज, सुबाळ्हमधिकोपितं ।
कोधसा हि बहू फीता, कुला अकुलतं गता ॥
२३. “मा तात इस्सरोम्ही”ति, अनत्थाय पतारयि ।
इत्थीनं पुरिसानज्ज, मा ते आसि दुखुद्रयो ॥
२४. “अपेतलोमहंसस्स, रज्जो कामानुसारिनो ।
सब्बे भोगा विनस्सन्ति, रज्जो तं वुच्चते अघं ॥
२५. “तत्थेव ते वत्तपदा, एसाव अनुसासनी ।
दक्खस्सुदानि पुज्जकरो, असोण्डो अविनासको ।
सीलवास्सु महाराज, दुस्सीलो विनिपातिको”ति ॥

तत्थ पदकानीति कारणपदानि । यत्थाति येसु द्वीसु पदेसु सब्बं अत्थजातं हितसुखं पतिट्ठितं । अलद्धस्साति यो च पुब्बे अलद्धस्स लाभस्स लाभो, या च लद्धस्स अनुरक्खणा । तात, अनुप्पन्नस्स हि लाभस्स उप्पादनं नाम न भारो, उप्पन्नस्स पन अनुरक्खणमेव भारो । एकच्चो हि यसं उप्पादेत्वापि यसे पमत्तो पमादं उप्पादेत्वा पाणातिपातादीनि करोति, महाचोरो हुत्वा रट्ठं विलुम्पमानो चरति । अथ नं राजानो गाहापेत्वा महाविनासं पापेन्ति । अथ वा उप्पन्नरूपादीसु कामगुणेषु पमत्तो अयोनिसो धनं नासेन्तो सब्बसापतेय्ये खीणे कपणो हुत्वा चीरकवसनो कपालमादाय चरति । पब्बजितो वा पन गन्थधुरादिवसेन लाभसक्कारं निब्बत्तेत्वा पमत्तो हीनायावत्तति । अपरो पठमज्ञानादीनि निब्बत्तेत्वापि मुट्ठस्सतिताय

तथारूपे आरम्भणे बज्झित्वा ज्ञाना परिहायति । एवं उप्पन्नस्स यसस्स वा ज्ञानादिलाभस्स वा रक्खणमेव दुक्करं । तदत्थदीपनत्थं पन देवदत्तस्स वत्थु च, मुदुलक्खण- (जा० १.१.६६) लोमसकस्सप- (जा० १.९.६० आदयो) हरितचजातक- (जा० १.९.४० आदयो) सङ्कप्पजातकादीनि (जा० १.३.१ आदयो) च कथेतब्बानि । एको पन लाभसक्कारं उप्पादेत्वा अप्पमादे ठत्वा कल्याणकम्मं करोति, तस्स सो यसो सुक्कपक्खे चन्दो विय वड्ढति, तस्मा त्वं, महाराज, अप्पमत्तो पयोगसम्पत्तिया ठत्वा धम्मेन रज्जं कारेन्तो तव उप्पन्नं यसं अनुरक्खाहीति ।

जानाहीति भण्डागारिककम्मादीनं करणत्थं उपधारेहि । **अनक्खाकितवेति** अनक्खे अकितवे अजुतकरे चेव अकेराटिके च । **असोण्डेति** पूवसुरागन्धमालासोण्डभावरहिते । **अविनासकेति** तव सन्तकानं धनधज्जादीनं अविनासके । **योति** यो अमच्चो । **यज्जेवाति** यज्ज ते घरे धनं सिया, तं रक्खेय्य । **सूतोवाति** रथसारथि विय । यथा सारथि विसममग्गनिवारणत्थं अस्से सङ्गण्हन्तो रथं सङ्गणहेय्य, एवं यो सह भोगेहि तं रक्खितुं सक्कोति, सो ते अमच्चो नाम तादिसं सङ्गहेत्वा भण्डागारिकादिकिच्चाणि कारये ।

सुसङ्गहितन्तजनोति, तात, यस्स हि रज्जो अत्तनो अन्तोजनो अत्तनो वलज्जनकपरिजनो च दानादीहि असङ्गहितो होति, तस्स अन्तोनिवेसने सुवण्णहिरज्जादीनि तेसं असङ्गहितमनुस्सानं वसेन नस्सन्ति, अन्तोजना बहि गच्छन्ति, तस्मा त्वं सुदुसङ्गहितअन्तोजनो हुत्वा “एत्तकं नाम मे वित्त”न्ति सयं अत्तनो धनं अवेक्खित्वा “असुकट्टाने नाम निधिं निधेम, असुकस्स इणं देमा”ति इदं उभयम्पि न करे **परपत्तिया**, परपत्तियापि त्वं मा करि, सब्बं अत्तपच्चक्खमेव करेय्यासीति वदति ।

आयं वयन्ति ततो उप्पज्जनकं आयज्ज तेसं तेसं दातब्बं वयज्ज सयमेव जानेय्यासीति । **कताकतन्ति** सङ्गामे वा नवकम्मे वा अज्जेसु वा किच्चेसु “इमिना इदं नाम मय्हं कतं, इमिना न कत”न्ति एतम्पि सयमेव जानेय्यासि, मा परपत्तियो होहि । **निग्गणहेति**, तात, राजा नाम सन्धिच्छेदादिकारकं निग्गहारहं आनेत्वा दस्सितं उपपरिक्खित्वा सोधेत्वा पोराणकराजूहि ठपितदण्डं ओलोकेत्वा दोसानुरूपं निग्गणहेय्य । **पग्गणहेति** यो पन पग्गहारहो होति, अभिन्नस्स वा परबलस्स भेदेता, भिन्नस्स वा सकबलस्स आराधको, अलद्धस्स वा रज्जस्स आहरको, लद्धस्स वा थावरकारको, येन वा पन जीवितं दिन्नं होति, एवरूपं पग्गहारहं पग्गहेत्वा महन्तं सक्कारसम्मानं करेय्य । एवं हिस्स किच्चेसु अज्जेपि उरं दत्वा कत्तब्बं करिस्सन्ति ।

जानपदन्ति जनपदवासीनं अत्थं सयं अत्तपच्चक्खेनेव अनुसास । **अधम्मिका युत्ताति** अधम्मिका तत्थ तत्थ नियुत्ता आयुत्तका लज्जं गहेत्वा विनिच्छयं भिन्दन्ता तव धनज्ज रट्टज्ज मा नासयुं । इमिना कारणेन अप्पमत्तो हुत्वा सयमेव अनुसास । **वेगेनाति** सहसा अतुलेत्वा अतीरेत्वा । **वेगसाति** अतुलेत्वा अतीरेत्वा छन्दादिवसेन सहसा कतं कम्मज्झि न साधु न सुन्दरं । किंकारणा? तादिसज्झि कत्वा मन्दो पच्छा विप्पटिसारवसेन इध लोके अपायदुक्खं अनुभवन्तो परलोके च अनुत्पत्ति । अयं पनेत्थ अत्थो “इसीनमन्तरं कत्वा, भरुराजाति मे सुत”न्ति भरुजातकेन (जा० १.२.१२५-१२६) दीपेतब्बो ।

मा ते अधिसरे मुज्ज, सुबाळ्हमधिकोपितन्ति, तात, तव हृदयं कुसलं अधिसरित्वा अतिक्कमित्वा पवत्ते परेसं अकुसलकम्मे सुदु बाळ्हं अधिकोपितं कुज्झापितं हुत्वा मा मुज्ज, मा पतिट्ठायतूति अत्थो । इदं वुत्तं होति — तात, यदा ते विनिच्छये ठितस्स इमिना पुरिसो वा हतो सन्धि वा छिन्नोति चोरं दस्सेन्ति, तदा ते परेसं वचनेहि सुदु कोपितम्पि हृदयं कोधवसेन मा मुज्ज, अपरिग्गहेत्वा मा दण्डं पणेहि । किंकारणा? अचोरम्पि हि “चोरो”ति गहेत्वा आनेन्ति, तस्मा

अकुञ्चित्वा उभिन्नं अत्तपच्चत्थिकानं कथं सुत्वा सुट्ठु सोधेत्वा अत्तपच्चक्खेन तस्स चोरभावं जत्वा पवेणिया उपितदण्डवसेन कत्तब्बं करोहि । रज्जा हि उप्पन्नेपि कोधे हृदयं सीतलं अकत्वा कम्मं न कातब्बं । यदा पनस्स हृदयं निब्बुतं होति मुदुकं, तदा विनिच्छयकम्मं कातब्बं । फरुसे हि चित्ते पक्कुथिते उदके मुखनिमित्तं विय कारणं न पज्जायति । **कोधसा** हीति, तात, कोधेन हि बहूनि फीतानि राजकुलानि अकुलभावं गतानि महाविनासमेव पत्तानीति । इमस्स पनत्थस्स दीपनत्थं खन्तिवादिजातक- (जा० १.४.४९ आदयो) नाळिकेरराजवत्थुसहस्सबाहुअज्जुनवत्थुआदीनि कथेतब्बानि ।

मा, तात, इस्सरोम्हीति, अनत्थाय पतारयीति, तात, “अहं पथविस्सरो”ति मा महाजनं कायदुच्चरितादिअनत्थाय पतारयि मा ओतारयि, यथा तं अनत्थं समादाय वत्तति, मा एवमकासीति अत्थो । **मा ते आसीति**, तात, तव विजिते मनुस्सजातिकानं वा तिरच्छानजातिकानं वा इत्थिपुरिसानं **दुखुद्रयो** दुक्खुप्पत्ति मा आसि । यथा हि अधम्मिकराजूनं विजिते मनुस्सा कायदुच्चरितादीनि कत्वा निरये उप्पज्जन्ति, तव रट्ठवासीनं तं दुक्खं यथा न होति, तथा करोहीति अत्थो ।

अपेतलोमहंसस्साति अत्तानुवादादिभयेहि निब्भयस्स । इमिना इमं दस्सेति — तात, यो राजा किस्मिञ्च आसङ्गं अकत्वा अत्तनो काममेव अनुस्सरति, छन्दवसेन यं यं इच्छति, तं तं करोति, विस्सट्ठयट्ठि विय अन्धो निरङ्कुसो विय च चण्डहत्थी होति, तस्स सब्बे भोगा विनस्सन्ति, तस्स तं भोगव्यसनं अघं दुक्खन्ति वुच्चति ।

तत्थेव ते वत्तपदाति पुरिमनयेनेव योजेतब्बं । **दक्खस्सुदानीति**, तात, त्वं इमं अनुसासिनिं सुत्वा इदानि दक्खो अनलसो पुज्जानं करणेन **पुज्जकरो** सुरादिपरिहरणेन । **असोण्डो** दिट्ठधम्मिकसम्परायिकस्स अत्थस्स अविनासनेन **अविनासको** भवेय्यासीति । **सीलवास्सूति** सीलवा आचारसम्पन्नो भव, दससु राजधम्मेषु पतिट्ठाय रज्जं कारेहि । **दुस्सीलो विनिपातिकोति** दुस्सीलो हि, महाराज, अत्तानं निरये विनिपातेन्तो विनिपातिको नाम होतीति ।

एवं कुण्डलिनीपि एकादसहि गाथाहि धम्मं देसेसि । राजा तुट्ठो अमच्चे आमन्तेत्वा पुच्छि — “भोन्तो! अमच्चा मम धीताय कुण्डलिनीया एवं कथयमानाय केन कत्तब्बं किच्चं कत”न्ति । भण्डागारिकेन, देवाति । “तेन हिस्सा भण्डागारिकट्ठानं दम्मी”ति कुण्डलिनिं ठानन्तरे ठपेसि । सा ततो पट्ठाय भण्डागारिकट्ठाने ठत्वा पितु कम्मं अकासीति ।

कुण्डलिनिपज्जो निट्ठितो ।

पुन राजा कतिपाहच्चयेन पुरिमनयेनेव जम्बुकपण्डितस्स सन्तिकं दूतं पेसेत्वा सत्तमे दिवसे तत्थ गन्त्वा सम्पत्तिं अनुभवित्वा पच्चागतो तत्थेव मण्डपमज्जे निसीदि । अमच्चो जम्बुकपण्डितं कञ्चनभट्ठपीठे निसीदापेत्वा पीठं सीसेनादाय आगच्छि । पण्डितो पितु अङ्गे निसीदित्वा कीळित्वा गन्त्वा कञ्चनपीठेयेव निसीदि । अथ नं राजा पज्जं पुच्छन्तो गाथमाह

२६. “अपुच्छिम्ह कोसियगोत्तं, कुण्डलिनिं तथेव च ।

त्वं दानि वदेहि जम्बुक, बलानं बलमुत्तम”न्ति ॥

तस्सत्थो — तात, जम्बुक, अहं तव भातरं कोसियगोत्तं वेस्सन्तरं भगिनिज्च ते कुण्डलिनिं राजधम्मं अपुच्छिं, ते अत्तनो बलेन कथेसुं, यथा पन ते पुच्छिं, तथेव इदानि, पुत्त जम्बुक, तं पुच्छामि, त्वं मे राजधम्मज्च बलानं उत्तमं बलज्च

कथेहीति ।

एवं राजा महासत्तं पज्जं पुच्छन्तो अज्जेसं पुच्छितनियामेन अपुच्छित्वा विसेसेत्वा पुच्छि । अथस्स पण्डितो “तेन हि, महाराज, ओहितसोतो सुणाहि, सब्बं ते कथेस्सामी”ति पसारितहत्ये सहस्सत्थविकं ठपेन्तो विय धम्मदेसनं आरभि —

२७. “बलं पज्जविधं लोके, पुरिसस्मिं महग्गते ।
तत्थ बाहुबलं नाम, चरिमं वुच्चते बलं ॥

२८. “भोगबलज्ज दीघावु, दुतियं वुच्चते बलं ।
अमच्चबलज्ज दीघावु, ततियं वुच्चते बलं ॥

२९. “अभिजच्चबलज्जेव, तं चतुत्थं असंसयं ।
यानि चेतानि सब्बानि, अधिगण्हाति पण्डितो ॥

३०. “तं बलानं बलं सेट्ठं, अग्गं पज्जाबलं बलं ।
पज्जाबलेनुपत्थद्दो, अत्थं विन्दति पण्डितो ॥

३१. “अपि चे लभति मन्दो, फीतं धरणिमुत्तमं ।
अकामस्स पसय्हं वा, अज्जो तं पटिपज्जति ॥

३२. “अभिजातोपि चे होति, रज्जं लद्धान खत्तियो ।
दुप्पज्जो हि कासिपति, सब्बेनपि न जीवति ॥

३३. “पज्जाव सुतं विनिच्छिनी, पज्जा कित्तिसिलोकवट्ठनी ।
पज्जासहितो नरो इध, अपि दुक्खे सुखानि विन्दति ॥

३४. “पज्जज्ज खो असुस्सूसं, न कोचि अधिगच्छति ।
बहुस्सुतं अनागम्म, धम्मट्ठं अविनिब्भुजं ॥

३५. “यो च धम्मविभङ्गज्जू, कालुट्ठायी अतन्दितो ।
अनुट्ठहति कालेन, कम्मफलं तस्सिज्झति ॥

३६. “अनायतनसीलस्स, अनायतनसेविनो ।
न निब्बिन्दियकारिस्स, सम्मदत्थो विपच्चति ॥

३७. “अज्झत्तज्ज पयुत्तस्स, तथायतनसेविनो ।
अनिब्बिन्दियकारिस्स, सम्मदत्थो विपच्चति ॥

३८. “योगप्पयोगसङ्घातं, सम्भतस्सानुरक्खणं ।
 तानि त्वं तात सेवस्सु, मा अकम्माय रन्धयि ।
 अकम्मुना हि दुम्मेधो, नळागारं व सीदती”ति ॥

तत्थ महग्गतेति, महाराज, इमस्मिं सत्तलोके महज्झासये पुरिसे पञ्चविधं बलं होति । बाहुबलन्ति कायबलं । चरिमन्ति तं अतिमहन्तम्पि समानं लामकमेव । किंकारणा? अन्धबालभावेन । सचे हि कायबलं महन्तं नाम भवेय्य, वारणबलतो लटुकिकाय बलं खुह्कं भवेय्य, वारणबलं पन अन्धबालभावेन मरणस्स पच्चयं जातं, लटुकिका अत्तनो जाणकुसलताय वारणं जीवितक्खयं पापेसि । इमस्मिं पनत्थे “न हेव सब्बत्थ बलेन किच्चं, बलज्झि बालस्स वधाय होती”ति सुत्तं (जा० १.५.४२) आहरितब्बं ।

भोगबलन्ति उपत्थम्भनवसेन सब्बं हिरज्जसुवण्णादि उपभोगजातं भोगबलं नाम, तं कायबलतो महन्ततरं । अमच्चबलन्ति अभेज्जमन्तस्स सूरस्स सुहदयस्स अमच्चमण्डलस्स अत्थिता, तं बलं सङ्गामसूरताय पुरिमेहि बलेहि महन्ततरं । अभिजच्चबलन्ति तीणि कुलानि अतिक्कमित्वा खत्तियकुलवसेन जातिसम्पत्ति, तं इतरेहि बलेहि महन्ततरं । जातिसम्पन्ना एव हि सुज्झन्ति, न इतरेति । यानि चेतानीति यानि च एतानि चत्तारिपि बलानि पण्डितो पज्जानुभावेन अधिगण्हाति अभिभवति, तं सब्बबलानं पज्जाबलं सेट्ठन्ति च अगन्ति च वुच्चति । किंकारणा? तेन हि बलेन उपत्थद्घो पण्डितो अत्थं विन्दति, वुट्ठिं पापुणाति । तदत्थजोतनत्थं “पुण्णं नदिं येन च पेय्यमाहू”ति पुण्णनदीजातकज्ज (जा० १.२.१२७ आदयो) सिरीकाळकण्णिपज्जं पञ्चपण्डितपज्जज्ज सत्तुभस्तजातक- (जा० १.७.४६ आदयो) सम्भवजातक- (जा० १.१६.१३८ आदयो) सरभङ्गजातकादीनि (जा० २.१७.५० आदयो) च कथेतब्बानि ।

मन्दोति मन्दपज्जो बालो । फीतन्ति, तात, मन्दपज्जो पुगगलो सत्तरतनपुण्णं चेपि उत्तमं धरणिं लभति, तस्स अनिच्छमानस्सेव पसह्कारं वा पन कत्वा अज्जो पज्जासम्पन्नो तं पटिपज्जति । मन्दो हि लद्धं यसं रक्खितुं कुलसन्तकं वा पन पवेणिआगतम्पि रज्जं अधिगन्तुं न सक्कोति । तदत्थजोतनत्थं “अद्धा पादज्जली सब्बे, पज्जाय अतिरोचती”ति पादज्जलीजातकं (जा० १.२.१९४-१९५) कथेतब्बं । लद्धानाति जातिसम्पत्तिं निस्साय कुलसन्तकं रज्जं लभित्वापि । सब्बेनपीति तेन सकलेनपि रज्जेन न जीवति, अनुपायकुसलताय दुग्गतोव होतीति ।

एवं महासत्तो एत्तकेन ठानेन अपण्डितस्स अगुणं कथेत्वा इदानीं पज्जं पसंसन्तो “पज्जा”तिआदिमाह । तत्थ सुतन्ति सुतपरियत्ति । तज्झि पज्जाव विनिच्छिनति । कित्तिसिलोकवड्ढनीति कित्तियोसस्स च लाभसक्कारस्स च वड्ढनी । दुक्खे सुखानि विन्दतीति दुक्खे उप्पन्नेपि निब्भयो हुत्वा उपायकुसलताय सुखं पटिलभति । तदत्थदीपनत्थं —

“यस्सेते चतुरो धम्मा, वानरिन्द यथा तव” ॥ (जा० १.१.५७) ।

अलमेतेहि अम्बेहि, जम्बूहि पनसेहि चा”ति ॥ (जा० १.२.११५) —

आदीनि जातकानि कथेतब्बानि ।

असुस्सूस्सन्ति पण्डितपुगगले अपयिरुपासन्तो अस्सुणन्तो । धम्मद्वन्ति सभावकारणे ठितं बहुस्सुतं अनागम्म तं असद्वहन्तो । अविनिब्भुजन्ति अत्थानत्थं कारणाकारणं अनोगाहन्तो अतीरेन्तो न कोचि पज्जं अधिगच्छति, ताताति ।

धम्मविभङ्गञ्जूति दसकुसलकम्मपथविभङ्गकुसलो । कालुड्ढायीति वीरियं कातुं युत्तकाले वीरियस्स कारको । अनुद्वहतीति तस्मिं तस्मिं काले तं तं किच्चं करोति । तस्साति तस्स पुग्गलस्स कम्मफलं समिज्झति निष्फज्जति । अनायतनसीलस्साति अनायतनं वुच्चति लाभयससुखानं अनाकरो दुस्सील्यकम्मं, तंसीलस्स तेन दुस्सील्यकम्मेन समन्नागतस्स, अनायतनभूतमेव दुस्सीलपुग्गलं सेवन्तस्स, कुसलस्स कम्मस्स करणकाले निब्बिन्दियकारिस्स निब्बिन्दित्वा उक्कण्ठित्वा करोन्तस्स एवरूपस्स, तात, पुग्गलस्स कम्मानं अत्थो सम्मा न विपच्चति न सम्पज्जति, तीणि कुलग्गानि च छ कामसग्गानि च न उपनेतीति अत्थो । अज्झत्तञ्चाति अत्तनो नियकज्झत्तं अनिच्चभावनादिवसेन पयुत्तस्स । तथायतनसेविनोति तथेव सीलवन्ते पुग्गले सेवमानस्स । विपच्चतीति सम्पज्जति महन्तं यसं देति ।

योगप्पयोगसङ्घातन्ति योगे युज्जितब्बयुत्तके कारणे पयोगकोट्टासभूतं पज्जं । सम्भतस्साति रासिकतस्स धनस्स अनुरक्खणं । तानि त्वन्ति एतानि च द्वे पुरिमानि च मया वुत्तकारणानि सब्बानि, तात, त्वं सेवस्सु, मया वुत्तं ओवादं हदये कत्वा अत्तनो घरे धनं रक्ख । मा अकम्माय रन्धयीति अयुत्तेन अकारणेन मा रन्धयि, तं धनं मा झापयि मा नासयि । किंकारणा? अकम्मुना हीति अयुत्तकम्मकरणेन दुम्मेधो पुग्गलो सकं धनं नासेत्वा पच्छा दुग्गतो । नळागारं व सीदतीति यथा नळागारं मूलतो पट्टाय जीरमानं अप्पतिट्ठं पतति, एवं अकारणेन धनं नासेत्वा अपायेसु निब्बत्ततीति ।

एवम्पि बोधिसत्तो एत्तकेन ठानेन पज्च बलानि वण्णेत्वा पज्जाबलं उक्खिपित्वा चन्दमण्डलं नीहरन्तो विय कथेत्वा इदानि दसहि गाथाहि रज्जो ओवादं देन्तो आह —

३९. “धम्मं चर महाराज, मातापितूसु खत्तिय ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सग्गं गमिस्ससि ॥
४०. “धम्मं चर महाराज, पुत्तदारेसु खत्तिय ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सग्गं गमिस्ससि ॥
४१. “धम्मं चर महाराज, मित्तामच्चेसु खत्तिय ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सग्गं गमिस्ससि ॥
४२. “धम्मं चर महाराज, वाहनेसु बलेसु च ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सग्गं गमिस्ससि ॥
४३. “धम्मं चर महाराज, गामेसु निगमेसु च ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सग्गं गमिस्ससि ॥
४४. “धम्मं चर महाराज, रट्ठे जनपदेसु च ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सग्गं गमिस्ससि ॥
४५. “धम्मं चर महाराज, समणे ब्राह्मणेसु च ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सग्गं गमिस्ससि ॥

४६. “धम्मं चर महाराज, मिगपक्खीसु खत्तिय ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

४७. “धम्मं चर महाराज, धम्मो चिण्णो सुखावहो ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

४८. “धम्मं चर महाराज, सइन्दा देवा सब्रह्मका ।
सुचिण्णेन दिवं पत्ता, मा धम्मं राज पामदो’ति ॥

तत्थ पठमगाथाय ताव इध धम्मन्ति मातापितुपट्टानधम्मं । तं कालस्सेव वुट्ठाय मातापितूनं मुखोदकदन्तकट्टदानमादिं कत्वा सब्बसरीरकिच्चपरिहरणं करोन्तोव पूरेहीति वदति । पुत्तदारेसूति पुत्तधीतरो ताव पापा निवारेत्वा कल्याणे निवेसेन्तो सिप्पं उगगण्हापेन्तो वयप्पत्तकाले पतिरूपकुलवंसेन आवाहविवाहं करोन्तो समये धनं देन्तो पुत्तेसु धम्मं चरति नाम, भरियं सम्मानेन्तो अनवमानेन्तो अनतिचरन्तो इस्सरियं वोस्सज्जेन्तो अलङ्कारं अनुप्पदेन्तो दारेसु धम्मं चरति नाम । मित्तामच्चेसूति मित्तामच्चे चतूहि सङ्गहवत्थूहि सङ्गणहन्तो अविसंवादेन्तो एतेसु धम्मं चरति नाम । वाहनेसु बलेसु चाति हत्थिअस्सादीनं वाहनानं बलकायस्स च दातब्बयुत्तकं देन्तो सक्कारं करोन्तो हत्थिअस्सादयो महल्लककाले कम्मेसु अयोजेन्तो तेसु धम्मं चरति नाम ।

गामेसु निगमेसु चाति गामनिगमवासिनो दण्डबलीहि अपीळेन्तोव तेसु धम्मं चरति नाम । रट्ठे जनपदेसु चाति रट्ठञ्च जनपदञ्च अकारणेन किलमेन्तो हितचित्तं अपच्चुपट्टपेन्तो तत्थ अधम्मं चरति नाम, अपीळेन्तो पन हितचित्तेन फरन्तो तत्थ धम्मं चरति नाम । समणे ब्राह्मणेसु चाति तेसं चत्तारो पच्चये देन्तोव तेसु धम्मं चरति नाम । मिगपक्खीसूति सब्बचतुप्पदसकुणानं अभयं देन्तो तेसु धम्मं चरति नाम । धम्मो चिण्णोति सुचरितधम्मो चिण्णो । सुखावहोति तीसु कुलसम्पदासु छसु कामसग्गेसु सुखं आवहति । सुचिण्णेनाति इध चिण्णेन कायसुचरितादिना सुचिण्णेन । दिवं पत्ताति देवलोक्कब्रह्मलोकसङ्घातं दिवं गता, तत्थ दिब्बसम्पत्तिलाभिनो जाता । मा धम्मं राज पामदोति तस्मा त्वं, महाराज, जीवितं जहन्तोपि धम्मं मा पमज्जीति ।

एवं दस धम्मचरियगाथायो वत्वा उत्तरिपि ओवदन्तो ओसानगाथमाह —

४९. “तत्थेव ते वत्तपदा, एसाव अनुसासनी ।
सप्पञ्जसेवी कल्याणी, समत्तं साम तं विदू’ति ॥

तत्थ तत्थेव ते वत्तपदाति इदं पुरिमनयेनेव योजेतब्बं । सप्पञ्जसेवी कल्याणी, समत्तं साम तं विदूति, महाराज, तं मया वुत्तं ओवादं त्वं निच्चकालं सप्पञ्जपुग्गलसेवी कल्याणगुणसमन्नागतो हुत्वा समत्तं परिपुण्णं सामं विदू अत्तपच्चक्खतोव जानित्वा यथानुसिद्धं पटिपज्जाति ।

एवं महासत्तो आकासगङ्गं ओतारेन्तो विय बुद्धलीळाय धम्मं देसेसि । महाजनो महासक्कारं अकासि, साधुकारसहस्सानि अदासि । राजा तुट्ठो अमच्चे आमन्तेत्वा पुच्छि — “भोन्तो! अमच्चा मम पुत्तेन तरुणजम्बुकफलसमानतुण्डेन जम्बुकपण्डितेन एवं कथेन्तेन केन कत्तब्बं किच्चं कत’न्ति । सेनापतिना, देवाति । “तेन

हिस्स सेनापतिद्वानं दम्मी”ति जम्बुकं ठानन्तरे ठपेसि । सो ततो पट्टाय सेनापतिद्वाने ठत्वा पितु कम्मानि अकासि । तिण्णं सकुणानं महन्तो सक्कारो अहोसि । तयोपि जना रज्जो अत्थञ्च धम्मञ्च अनुसांसिं सु । महासत्तस्सोवादे ठत्वा राजा दानादीनि पुज्जानि कत्वा सग्गपरायणो अहोसि । अमच्चा रज्जो सरीरकिच्चं कत्वा सकुणानं आरोचेत्वा “सामि, जम्बुकसकुण राजा तुम्हाकं छत्तं उस्सापेतब्बं अकासी”ति वदिंसु । महासत्तो “न मय्हं रज्जेनत्थो, तुम्हे अप्पमत्ता रज्जं कारेथा”ति महाजनं सीलेसु पतिट्ठापेत्वा “एवं विनिच्छयं पवत्तेय्याथा”ति विनिच्छयधम्मं सुवण्णपट्टे लिखापेत्वा अरज्जं पाविसि । तस्सोवादो चत्तालीस वस्ससहस्सानि पवत्तति ।

सत्था रज्जो ओवादवसेन इमं धम्मदेसनं देसेत्वा जातकं समोधानेसि “तदा राजा आनन्दो अहोसि, कुण्डलिनी उप्पलवण्णा, वेस्सन्तरो सारिपुत्तो, जम्बुकसकुणो पन अहमेव अहोसि”न्ति ।

तेसकुणजातकवण्णना पठमा ।

[५२२] २. सरभङ्गजातकवण्णना

अलङ्कृता कुण्डलिनो सुवत्थाति इदं सत्था वेळुवने विहरन्तो महामोग्गल्लानत्थेरस्स परिनिब्बानं आरब्ध कथेसि । सारिपुत्तत्थेरो तथागतं जेतवने विहरन्तं अत्तनो परिनिब्बानं अनुजानापेत्वा गन्त्वा नाळकगामके जातोवरके परिनिब्बायि । तस्स परिनिब्बुतभावं सुत्वा सत्था राजगहं गन्त्वा वेळुवने विहासि । तदा महामोग्गल्लानत्थेरो इसिगिलिपस्से काळसिलायं विहरति । सो पन इद्धिबलेन कोटिप्पत्तभावेन देवलोकचारिकञ्च उस्सदनिरयचारिकञ्च गच्छति । देवलोके बुद्धसावकानं महन्तं इस्सरियं दिस्वा उस्सदनिरयेसु च तित्थियसावकानं महन्तं दुक्खं दिस्वा मनुस्सलोकं आगन्त्वा “असुको उपासको असुका च उपासिका असुकस्मिं नाम देवलोके निब्बत्तित्वा महासम्पत्तिं अनुभवन्ति, तित्थियसावकेसु असुको च असुका च निरयादीसु असुकअपाये नाम निब्बत्ता”ति मनुस्सानं कथेसि । मनुस्सा सासने पसीदन्ति, तित्थिये परिवज्जेन्ति । बुद्धसावकानं सक्कारो महन्तो अहोसि, तित्थियानं परिहायति ।

ते थेरे आघातं बन्धित्वा “इमस्मिं जीवन्ते अम्हाकं उपट्ठाका भिज्जन्ति, सक्कारो च परिहायति, मारापेस्साम न”न्ति थेरस्स मारणत्थं समणगुत्तकस्स नाम चोरस्स सहस्सं अदंसु । सो “थेरं मारेस्सामी”ति महन्तेन परिवारेन सद्धिं काळसिलं अगमासि । थेरो तं आगच्छन्तं दिस्वाव इद्धिया उप्पत्तित्वा पक्कामि । चोरो तं दिवसं थेरं अदिस्वा निवत्तित्वा पुनदिवसेपीति छ दिवसे अगमासि । थेरोपि तथेव इद्धिया पक्कामि । सत्तमे पन दिवसे थेरस्स पुब्बे कतं अपरापरियवेदनीयकम्मं ओकासं लभि । सो किर पुब्बे भरियाय वचनं गहेत्वा मातापितरो मारेतुकामो यानकेन अरज्जं नेत्वा चोरानं उट्ठिताकारं कत्वा मातापितरो पोथेसि पहरि । ते चक्खुदुब्बलताय रूपदस्सनरहिता तं अत्तनो पुत्तं असज्जानन्ता “चोरा एव एते”ति सज्जाय, “तात, असुका नाम चोरा नो घातेन्ति, त्वं पटिक्कमाही”ति तस्सेवत्थाय परिदेविंसु । सो चिन्तेसि — “इमे मया पोथियमानापि मय्हं येवत्थाय परिदेवन्ति, अयुत्तं कम्मं करोमी”ति । अथ ने अस्सासेत्वा चोरानं पलायनाकारं दस्सेत्वा तेसं हत्थपादे सम्बाहित्वा “अम्म, ताता, मा भायित्थ, चोरा पलाता”ति वत्वा पुन अत्तनो गेहमेव आनेसि । तं कम्मं एत्तकं कालं ओकासं अलभित्वा भस्मपटिच्छन्नो अङ्गाररासि विय ठत्वा इमं अन्तिमसरीरं उपधावित्वा गण्हि । यथा हि पन सुनखलुद्दकेन मिगं दिस्वा सुनखो विस्सज्जितो मिगं अनुबन्धित्वा यस्मिं ठाने पापुणाति, तस्मिंयेव गण्हाति, एवं इदं कम्मं यस्मिं ठाने ओकासं लभति, तस्मिं विपाकं देति, तेन मुत्तो नाम नत्थि ।

थेरो अत्तना कतकम्मस्स आकट्ठितभावं जत्वा न अपगच्छि । थेरो तस्स निस्सन्देन आकासे उप्पत्तितुं नासक्खि । नन्दोपनन्ददमनसमत्थवेजयन्तकम्पनसमत्थापिस्स इद्धि कम्मबलेन दुब्बलतं पत्ता । चोरो थेरं गहेत्वा थेरस्स अट्ठीनि

तण्डुलकणमत्तानि करोन्तो भिन्दित्वा सञ्चुण्णत्वा पलालपिट्टिककरणं नाम कत्वा “मतो”ति सञ्जाय एकस्मिं गुम्बपिट्टे खिपित्वा सपरिवारो पक्कामि । थेरो सतिं पटिलभित्वा “सत्थारं पस्सित्वा परिनिब्बायिस्सामी”ति चिन्तेत्वा सरीरं झानवेठनेन वेठेत्वा थिरं कत्वा आकासं उप्पतित्वा आकासेन सत्थु सन्तिकं गन्त्वा सत्थारं वन्दित्वा “भन्ते, आयुसङ्गारो मे ओस्सट्ठो, परिनिब्बायिस्सामी”ति आह । “परिनिब्बायिस्ससि, मोग्गल्लान”आति । “आम, भन्ते”ति । “कत्थ गन्त्वा परिनिब्बायिस्ससी”ति । “काळसिलापट्टे, भन्ते”ति । तेन हि, मोग्गल्लान, धम्मं मय्हं कथेत्वा याहि, तादिसस्स सावकस्स इदानि दस्सनं नत्थीति । सो “एवं करिस्सामि, भन्ते”ति सत्थारं वन्दित्वा तालप्पमाणं आकासे उप्पतित्वा परिनिब्बानदिवसे सारिपुत्तथेरो विय नानप्पकारा इद्धियो कत्वा धम्मं कथेत्वा सत्थारं वन्दित्वा काळसिलायं अटवियं परिनिब्बायि ।

तङ्खणज्जेव छ देवलोका एककोलाहला अहेसुं, “अम्हाकं किर आचरियो परिनिब्बुतो”ति दिब्बगन्धमालावासधूमचन्दनचुण्णानि चेव नानादारूनि च गहेत्वा आगमिंसु, एकूनसतरतनचन्दनचितका अहोसि । सत्था थेरस्स सन्तिके ठत्वा सरीरनिक्खेपं कारेसि । आळाहनस्स समन्ततो योजनमत्ते पदेसे पुप्फवस्सं वस्सि । देवानं अन्तरे मनुस्सा, मनुस्सानं अन्तरे देवा अहेसुं । यथाक्कमेन देवानं अन्तरे यक्खा तिड्ढन्ति, यक्खानं अन्तरे गन्धब्बा तिड्ढन्ति, गन्धब्बानं अन्तरे नागा तिड्ढन्ति, नागानं अन्तरे वेनतेय्या तिड्ढन्ति, वेनतेय्यानं अन्तरे किन्नरा तिड्ढन्ति, किन्नरानं अन्तरे छत्ता तिड्ढन्ति, छत्तानं अन्तरे सुवण्णचामरा तिड्ढन्ति, तेसं अन्तरे धजा तिड्ढन्ति, तेसं अन्तरे पटाका तिड्ढन्ति । सत्त दिवसानि साधुकीळं कीळिंसु । सत्था थेरस्स धातुं गाहापेत्वा वेळुवनद्वारकोट्टके चेतियं कारापेसि । तदा भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं “आवुसो, सारिपुत्तथेरो तथागतस्स सन्तिके अपरिनिब्बुतत्ता बुद्धानं सन्तिका महन्तं सम्मानं न लभि, मोग्गल्लानत्थेरो पन बुद्धानं समीपे परिनिब्बुतत्ता महासम्मानं लभी”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, इदानेव मोग्गल्लानो मम सन्तिका सम्मानं लभति, पुब्बेपि लभियेवा”ति वत्वा अतीतं आहरि ।

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो पुरोहितस्स ब्राह्मणिया कुच्छिम्हि पटिसन्धिं गणित्वा दसमासच्चयेन पच्चूससमये मातुकुच्छितो निक्खमि । तस्मिं खणे द्वादसयोजनिके बाराणसिनगरे सब्बावुधानि पज्जलिंसु । पुरोहितो पुत्तस्स जातक्खणे बहि निक्खमित्वा आकासं ओलोकेन्तो नक्खत्तयोगं दिस्वा “इमिना नक्खत्तेन जातत्ता एसो कुमारो सकलजम्बुदीपे धनुग्गहानं अगो भविस्सती”ति जत्वा कालस्सेव राजकुलं गन्त्वा राजानं सुखसयितभावं पुच्छि । “कुतो मे, आचरिय, सुखं, अज्ज सकलनिवेसने आवुधानि पज्जलितानी”ति वुत्ते “मा भायि, देव, न तुम्हाकं निवेसनेयेव, सकलनगरेपि पज्जलिंसुयेव, अज्ज अम्हाकं गेहे कुमारस्स जातत्ता एवं अहोसी”ति । “आचरिय, एवं जातकुमारस्स पन किं भविस्सती”ति? “न किञ्चि, महाराज, सो पन सकलजम्बुदीपे धनुग्गहानं अगो भविस्सती”ति । “साधु, आचरिय, तेन हि नं पटिजगित्वा वयप्पत्तकाले अम्हाकं दस्सेय्यासी”ति वत्वा खीरमूलं ताव सहस्सं दापेसि । पुरोहितो तं गहेत्वा निवेसनं गन्त्वा ब्राह्मणिया दत्वा पुत्तस्स नामग्गहणदिवसे जातक्खणे आवुधानं पज्जलितत्ता “जोतिपालो”तिस्स नामं अकासि ।

सो महन्तेन परिवारेन वड्ढमानो सोळसवस्सकाले उत्तमरूपधरो अहोसि । अथस्स पिता सरीरसम्पत्तिं ओलोकेत्वा सहस्सं दत्वा, “तात, तक्कसिलं गन्त्वा दिसापामोक्खस्स आचरियस्स सन्तिके सिप्पं उप्पण्हाही”ति आह । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा आचरियभागं गहेत्वा मातापितरो वन्दित्वा तत्थ गन्त्वा सहस्सं दत्वा सिप्पं पट्टपेत्वा सत्ताहेनेव निप्फत्ति पापुणि । अथस्स आचरियो तुस्सित्वा अत्तनो सन्तकं खग्गरतनं सन्धियुत्तं मेण्डकसिङ्गधनुं सन्धियुत्तं तूणीरं अत्तनो सन्नाहकञ्चुकं उण्हीसञ्च दत्वा “तात जोतिपोल, अहं महल्लको, इदानि त्वं इमे माणवके सिक्खापेही”ति

पञ्चसतमाणवकेपि तस्सेव निव्यादेसि । बोधिसत्तो सब्बं उपकरणं गहेत्वा आचरियं वन्दित्वा बाराणसिमेव आगन्त्वा मातापितरो वन्दित्वा अट्ठासि । अथ नं वन्दित्वा ठितं पिता अवोच “उग्गहितं ते, तात, सिप्प”न्ति । “आम, ताता”ति । सो तस्स वचनं सुत्वा राजकुलं गन्त्वा “पुत्तो मे, देव, सिप्पं सिक्खित्वा आगतो, किं करोतू”ति आह । “आचरिय, अम्हे उपट्ठहतू”ति । “परिब्बयमस्स जानाथ, देवा”ति । “सो देवसिकं सहस्सं लभतू”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा गेहं गन्त्वा कुमारं पक्कोसापेत्वा “तात, राजानं उपट्ठहा”ति आह । सो ततो पट्ठाय देवसिकं सहस्सं लभित्वा राजानं उपट्ठहि ।

राजपादमूलिका उज्झायिसु — “मयं जोतिपालेन कतकम्मं न पस्साम, देवसिकं सहस्सं गण्हाति, मयमस्स सिप्पं पस्सितुकामा”ति । राजा तेसं वचनं सुत्वा पुरोहितस्स कथेसि । पुरोहितो “साधु, देवा”ति पुत्तस्सारोचेसि । सो “साधु, तात, इतो सत्तमे दिवसे दस्सेस्सामि सिप्पं, अपिच राजा अत्तनो विजिते धनुग्गहे सन्निपातापेत्तू”ति आह । पुरोहितो गन्त्वा रज्जो तमत्थं आरोचेसि । राजा नगरे भेरिं चरापेत्वा धनुग्गहे सन्निपातापेसि । सट्ठिसहस्सा धनुग्गहा सन्निपतिसु । राजा तेसं सन्निपतितभावं जत्वा “नगरवासिनो जोतिपालस्स सिप्पं पस्सन्तू”ति नगरे भेरिं चरापेत्वा राजङ्गणं सज्जापेत्वा महाजनपरिवृतो पल्लङ्कवरे निसीदित्वा धनुग्गहे पक्कोसापेत्वा “जोतिपालो आगच्छतू”ति पेसेसि । सो आचरियेन दिनानि धनुतूणीरसन्नाहकञ्चुकउण्हीसानि निवासनन्तरे ठपेत्वा खग्गं गाहापेत्वा पकतिवेसेन रज्जो सन्तिकं गन्त्वा एकमन्तं अट्ठासि ।

धनुग्गहा “जोतिपालो किर धनुसिप्पं दस्सेतुं आगतो, धनुं अग्गहेत्वा पन आगतत्ता अम्हाकं हत्थतो धनुं गहेतुकामो भविस्सति, नास्स दस्सामा”ति कतिकं करिसु । राजा जोतिपालं आमन्तेत्वा “सिप्पं दस्सेही”ति आह । सो साणिं परिक्खिपापेत्वा अन्तोसाणियं ठितो साटकं अपनेत्वा सन्नाहकञ्चुकं पवेसेत्वा उण्हीसं सीसे पटिमुज्जित्वा मेण्डकसिङ्गधनुमि पवालवण्णं जियं आरोपेत्वा तूणीरं पिट्ठे बन्धित्वा खग्गं वामतो कत्वा वजिरग्गं नाराचं नखपिट्ठेन परिवत्तेत्वा साणिं विवरित्वा पथविं भिन्दित्वा अलङ्कतनागकुमारो विय निक्खमित्वा गन्त्वा रज्जो अपचिंतिं दस्सेत्वा अट्ठासि । तं दिस्वा महाजना वग्गन्ति नदन्ति अप्फोटेन्ति सेळेन्ति । राजा “दस्सेहि, जोतिपाल, सिप्प”न्ति आह । देव, तुम्हाकं धनुग्गहेसु अक्खणवेधिवालवेधिसरवेधिसद्वेधिनो चत्तारो धनुग्गहे पक्कोसापेहीति । अथ राजा पक्कोसापेसि ।

महासत्तो राजङ्गणे चतुरस्सपरिच्छेदब्भन्तरे मण्डलं कत्वा चतूसु कण्णेषु चत्तारो धनुग्गहे ठपेत्वा एकेकस्स तिस तिस कण्डसहस्सानि दापेत्वा एकेकस्स सन्तिके एकेकं कण्डदायकं ठपेत्वा सयं वजिरग्गं नाराचं गहेत्वा मण्डलमज्जे ठत्वा “महाराज, इमे चत्तारो धनुग्गहा एकप्पहारेनेव सरे खिपित्वा मं विज्झन्तु, अहं एतेहि खित्तकण्डानि निवारेस्सामी”ति आह । राजा “एवं करोथा”ति आणापेसि । धनुग्गहा आहंसु, “महाराज, मयं अक्खणवेधिवालवेधिसरवेधिसद्वेधिनो, जोतिपालो तरुणदारको, न मयं विज्झिस्सामा”ति । महासत्तो “सचे सक्कोथ, विज्झथ म”न्ति आह । ते “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा एकप्पहारेनेव कण्डानि खिपिसु । महासत्तो तानि नाराचेन पहरित्वा यथा वा तथा वा न पातेसि, बोधिकोट्टकं पन परिक्खिपन्तो विय तालेन तालं, वालेन वालं, दण्डकेन दण्डकं, वाजेन वाजं अनतिक्कमन्तो खिपित्वा सरगब्भं अकासि । धनुग्गहानं कण्डानि खीणानि । सो तेसं कण्डखीणभावं जत्वा सरगब्भं अविनासेन्तोव उप्पतित्वा गन्त्वा रज्जो सन्तिके अट्ठासि । महाजनो उन्नादेन्तो वग्गन्तो अप्फोटेन्तो सेळेन्तो अच्छरं पहरन्तो महाकोलाहलं कत्वा वत्थाभरणादीनि खिपि । एवं एकरासिभूतं अट्टारसकोटिसङ्ख्यं धनं अहोसि ।

अथ नं राजा पुच्छि — “किं सिप्पं नामेतं जोतिपाला”ति? सरपटिबाहनं नाम, देवाति । अज्जे एतं जानन्ता अत्थीति । सकलजम्बुदीपे मं ठपेत्वा अज्जो नत्थि, देवाति । अपरं दस्सेहि, ताताति । देव, एते ताव चतूसु कण्णेषु ठत्वा चत्तारोपि

जना मं विज्झितुं न सक्खिंसु, अहं पनेते चतूसु कण्णेसु ठिते एकेनेव सरेन विज्झिस्सामीति । धनुग्गहा ठातुं न उस्सहिंसु । महासत्तो चतूसु कण्णेसु चतस्सो कदलियो ठपापेत्वा नाराचपुङ्खे रत्तसुत्तकं बन्धित्वा एकं कदलिं सन्धाय खिपि । नाराचो तं कदलिं विज्झित्वा ततो दुतियं, ततो ततियं, ततो चतुत्थं, ततो पठमं विद्धमेव विज्झित्वा पुन तस्स हत्थेयेव पतिट्ठिह । कदलियो सुत्तपरिक्खित्ता अट्ठंसु । महाजनो उन्नादसहस्सानि पवत्तेसि । राजा “किं सिप्पं नामेतं, ताता”ति? चक्कविद्धं नाम, देवाति । अपरम्मि दस्सेहि, ताताति । महासत्तो सरलट्ठिं नाम, सररज्जुं नाम, सरवेधिं नाम दस्सेसि, सरपासादं नाम, सरसोपानं नाम, सरमण्डपं नाम, सरपाकारं नाम, सरपोक्खरणिं नाम अकासि, सरपदुमं नाम पुष्पापेसि, सरवस्सं नाम वस्सापेसि । इति अज्जेहि असाधारणानि इमानि द्वादस सिप्पानि दस्सेत्वा पुन अज्जेहि असाधारणेयेव सत्त महाकाये पदालेसि, अट्ठङ्गुलबहलं उदुम्बरपदरं विज्झि, चतुरङ्गुलबहलं असनपदरं, द्वङ्गुलबहलं तम्बपट्टं, एकङ्गुलबहलं अयपट्टं, एकाबद्धं फलकसतं विनिविज्झित्वा पलालसकटवालुकसकटपदरसकटानं पुरिमभागेन सरं खिपित्वा पच्छाभागेन निक्खमापेसि, पच्छाभागेन सरं खिपित्वा पुरिमभागेन निक्खमापेसि, उदके चतुसभं, थले अट्ठुसभट्ठानं कण्डं पेसेसि । वातिङ्गणसज्जाय उसभमत्तके वालं विज्झि । बोधिसत्तो सरे खिपित्वा आकासे सरपासादादीनि कत्वा पुन एकेन सरेन ते सरे पातेन्तो भङ्गविभङ्गे अकासीति “सरभङ्गो”ति नाम पज्जातो । तस्स एत्तकानि सिप्पानि दस्सेन्तस्सेव सूरियो अत्थङ्गतो ।

अथस्स राजा सेनापतिट्ठानं पटिजानित्वा “जोतिपाल, अज्ज विकालो, स्वे त्वं सेनापतिट्ठानं सक्कारं गण्हिस्ससि, केसमस्सुं कारेत्वा न्हत्वा एही”ति तं दिवसं परिब्बयत्थाय सतसहस्सं अदासि । महासत्तो “इमिना मय्हं अत्थो नत्थी”ति अट्टारसकोटिसङ्ख्यं धनं सामिकानज्जेव दत्वा महन्तेन परिवारेन न्हायितुं नदिं गन्त्वा केसमस्सुं कारेत्वा न्हत्वा सब्बालङ्कारप्पटिमण्डितो अनोपमाय सिरिया निवेसनं पविसित्वा नानगगरसभोजनं भुज्जित्वा सिरिसयनं अभिरुह निपन्नो द्वे यामे सयित्वा पच्छिमयामे पबुद्धो उट्ठाय पल्लङ्कं आभुजित्वा सयनपिट्ठे निसिन्नोव अत्तनो सिप्पस्स आदिमज्झपरियोसानं ओलोकेन्तो “मम सिप्पस्स आदितोव परमारणं पज्जायति, मज्झे किलेसपरिभोगो, परियोसाने निरयमिह पटिसन्धि, पाणातिपातो किलेसपरिभोगेसु च अधिमत्तप्पमादो निरये पटिसन्धिं देति, रज्जा मय्हं महन्तं सेनापतिट्ठानं दिन्नं, महन्तं मे इस्सरियं भविस्सति, भरिया च पुत्तधीतरो च बहू भविस्सन्ति । किलेसवत्थु खो पन वेपुल्लगतं दुच्चजं होति, इदानेव निक्खमित्वा एककोव अरज्जं पविसित्वा इसिपब्बज्जं पब्बजितुं युत्तं मय्हं”न्ति महासयनतो उट्ठाय कज्चि अजानापेन्तो पासादा ओरुह अग्गद्वारेन निक्खमित्वा एककोव अरज्जं पविसित्वा गोधावरिनदीतीरे तियोजनिकं कपिट्ठवनं सन्धाय पायासि ।

तस्स निक्खन्तभावं जत्वा सक्को विस्सकम्मं पक्कोसापेत्वा “तात, जातिपालो अभिनिक्खमनं निक्खन्तो, महासमागमो भविस्सति, गोधावरिनदीतीरे कपिट्ठवने अस्समं मापेत्वा पब्बजितपरिक्खारे पटियादेही”ति आह । सो तथा अकासि । महासत्तो तं ठानं पत्वा एकपदिकमग्गं दिस्वा “पब्बजितानं वसनट्ठानेन भवितब्ब”न्ति तेन मग्गेन तत्थ गन्त्वा कज्चि अपस्सन्तो पण्णसालं पविसित्वा पब्बजितपरिक्खारे दिस्वा “सक्को देवराजा मम निक्खन्तभावं अज्जासि मज्जे”ति चिन्तेत्वा साटकं अपनेत्वा रत्तवाकचिरं निवासेत्वा च पारुपित्वा च अजिनचम्मं एकंसगतं अकासि, जटामण्डलं बन्धित्वा खारिकाजं अंसे कत्वा कत्तरदण्डं गहेत्वा पण्णसालतो निक्खमित्वा चङ्कमं आरुह कतिपयवारे अपरापरं चङ्कमित्वा पब्बज्जासिरिया वनं उपसोभयमानो कसिणपरिकम्मं कत्वा पब्बजिततो सत्तमे दिवसे अट्ठ समापत्तियो पज्च अभिज्जायो च निब्बत्तेत्वा उज्झाचरियाय वनमूलफलाहारो एककोव विहासि । मातापितरो मित्तसुहज्जादयो जातिवग्गापिस्स तं अपस्सन्ता रोदन्ता परिदेवन्ता विचरन्ति ।

अथेको वनचरको अरञ्जं पविसित्वा कपिट्टकअस्समपदे निसिन्नं महासत्तं दिस्वा सञ्जानित्वा गन्त्वा तेन सद्धिं पटिसन्थारं कत्वा नगरं गन्त्वा तस्स मातापितूनं आरोचेसि । ते रञ्जो आरोचयिंसु । राजा “एथ नं पस्सिस्सामा”ति तस्स मातापितरो गहेत्वा महाजनपरिवुतो वनचरकेन देसितेन मग्गेन गोधावरिनदीतीरं पापुणि । बोधिसत्तो नदीतीरं आगन्त्वा आकासे निसिन्नो धम्मं देसेत्वा ते सब्बे अस्समपदं पवेसेत्वा तत्रापि तेसं आकासे निसिन्नोव कामेसु आदीनवं पकासेत्वा धम्मं देसेसि । राजानं आदिं कत्वा सब्बेव पब्बजिंसु । बोधिसत्तो इसिगणपरिवुतो तत्थेव वसि । अथस्स तत्थ वसनभावो सकलजम्बुदीपे पाकटो अहोसि । अञ्जेपि राजानो रट्टवासीहि सद्धिं आगन्त्वा तस्स सन्तिके पब्बजिंसु, समागमो महा अहोसि । अनुपुब्बेन अनेकसतसहस्सपरिसा अहेसुं । यो कामवितक्कं वा ब्यापादवितक्कं वा विहिंसावितक्कं वा वितक्केति, महासत्तो गन्त्वा तस्स पुरतो आकासे निसीदित्वा धम्मं देसेति, कसिणपरिकम्मं आचिक्खति । तस्सोवादे ठत्वा अट्ट समापत्तियो उप्पादेत्वा झाननिष्फत्तिं पत्ता सालिस्सरो मेण्डिस्सरो पब्बतो काळदेविलो किसवच्छो अनुसिस्सो नारदोति सत्त जेटुन्तेवासिनो अहेसुं । अपरभागे कपिट्टकअस्समो परिपूरि । इसिगणस्स वसनोकासो नप्पहोति ।

अथ महासत्तो सालिस्सरं आमन्तेत्वा “सालिस्सर, अयं अस्समो इसिगणस्स नप्पहोति, त्वं इमं इसिगणं गहेत्वा मज्झरञ्जो विजिते कलप्पचुल्लकनिगमं उपनिस्साय वसाही”ति आह । सो “साधू”ति तस्स वचनं सम्पटिच्छित्वा अनेकसहस्सं इसिगणं गहेत्वा गन्त्वा तत्थ वासं कप्पेसि । मनुस्सेसु आगन्त्वा पब्बजन्तेसु पुन अस्समो परिपूरि । बोधिसत्तो मेण्डिस्सरं आमन्तेत्वा, “मेण्डिस्सर, त्वं इमं इसिगणं आदाय सुरट्टजनपदस्स सीमन्तरे सातोदिका नाम नदी अत्थि, तस्सा तीरे वसाही”ति उय्योजेसि, पुन कपिट्टकअस्समो परिपूरि । एतेनुपायेन ततियवारे पब्बतं आमन्तेत्वा “पब्बत, त्वं महाअटवियं अञ्जनपब्बतो नाम अत्थि, तं उपनिस्साय वसाही”ति पेसेसि । चतुत्थवारे काळदेविलं आमन्तेत्वा “काळदेविल, त्वं दक्खिणपथे अवन्तिरट्टे घनसेलपब्बतो नाम अत्थि, तं उपनिस्साय वसाही”ति पेसेसि । पुन कपिट्टकअस्समो परिपूरि, पच्चसु ठानेसु अनेकसतसहस्सइसिगणो अहोसि । किसवच्छो पन महासत्तं आपुच्छित्वा दण्डकिरञ्जो विजिते कुम्भवतिनगरं नाम अत्थि, तं उपनिस्साय उय्याने विहासि । नारदो मज्झिमदेसे अञ्जनगिरिनामके पब्बतजालन्तरे विहासि । अनुसिस्सो पन महासत्तस्स सन्तिकेव अहोसि ।

तस्मिं काले दण्डकिराजा एकं लद्धसक्कारं गणिकं ठाना चावेसि । सा अत्तनो धम्मताय विचरन्ती उय्यानं गन्त्वा किसवच्छतापसं दिस्वा “अयं काळकण्णी भविस्सति, इमस्स सरीरे कलिं पवाहेत्वा न्हत्वा गमिस्सामी”ति दन्तकट्टं खादित्वा सब्बपठमं तस्सूपरि बहलखेळं निट्ठभन्ती किसवच्छतापसस्स जटन्तरे निट्ठभित्वा दन्तकट्टम्पिस्स सीसेयेव खिपित्वा सयं सीसं न्हायित्वा गता । राजापि तं सरित्वा पुन पाकतिकमेव अकासि । सा मोहमूळहा हुत्वा “काळकणिसरीरे कलिं पवाहेत्वा मम्पि राजा पुन ठाने ठपेति मया यसो लद्धो”ति सञ्जमकासि । ततो नचिरस्सेव राजा पुरोहितं ठानतो चावेसि । सो तस्सा सन्तिकं गन्त्वा “त्वं केन कारणेन पुन ठानं लभसी”ति पुच्छि । अथस्स सा “राजुय्याने काळकणिसरीरे कलिस्स पवाहितत्ता”ति आरोचेसि । पुरोहितो गन्त्वा तथेव तस्स सरीरे कलिं पवाहेसि, तम्पि राजा पुन ठाने ठपेसि । अथस्स अपरभागे पच्चन्तो कुप्पि । सो सेनङ्गपरिवुतो युद्धाय निक्खमि । अथ नं मोहमूळहो पुरोहितो, “महाराज, किं तुम्हे जयं इच्छथ, उदाहु पराजय”न्ति पुच्छित्वा “जय”न्ति वुत्ते — “तेन हि राजुय्याने काळकण्णी वसति, तस्स सरीरे कलिं पवाहेत्वा याही”ति आह । सो तस्स कथं गहेत्वा “ये मया सद्धिं आगच्छन्ति, ते उय्याने काळकणिसरीरे कलिं पवाहेन्तू”ति वत्वा उय्यानं पविसित्वा दन्तकट्टं खादित्वा सब्बपठमं सयमेव तस्स जटन्तरे खेळं निट्ठभित्वा दन्तकट्टञ्च खिपित्वा सीसं न्हायि । बलकायोपिस्स तथा अकासि ।

तस्मिं पक्कन्ते सेनापति गन्त्वा तापसं दिस्वा दन्तकट्टादीनि नीहरित्वा साधुकं न्हापेत्वा “भन्ते, रञ्जो किं

भविस्सती”ति पुच्छि । आवुसा मय्हं मनोपदोसो नत्थि, देवता पन कुपिता इतो सत्तमे दिवसे सकलरट्ठं अरट्ठं करिस्सन्ति, त्वं पुत्तदारं गहेत्वा सीघं पलायित्वा अज्जत्थ याहीति । सो भीततसितो गन्त्वा रज्जो आरोचेसि, राजा तस्स वचनं न गण्हि । सो निवत्तित्वा अत्तनो गेहं गन्त्वा पुत्तदारं आदाय पलायित्वा अज्जं रट्ठं अगमासि । सरभङ्गसत्था तं कारणं जत्वा द्वे तरुणतापसे पेसेत्वा “किसवच्छं मज्जसिविकाय आनेथा”ति आकासेन आणापेसि । राजा युज्झित्वा चोरे गहेत्वा नगरमेव पच्चागमि । तस्मिं आगते देवता पठमं देवं वस्सापेसुं, वस्सोधेन सब्बकुणपेसु अवहटेसु सुद्धवालुकवस्सं वस्सि, सुद्धवालुकमत्थके दिब्बपुप्फवस्सं वस्सि, दिब्बपुप्फमत्थके मासकवस्सं, मासकमत्थके कहापणवस्सं, कहापणमत्थके दिब्बाभरणवस्सं वस्सि, मनुस्सा सोमनस्सप्पत्ता हिरज्जसुवण्णाभरणानि गण्हितुं आरभिसु । अथ नेसं सरीरे सम्पज्जलितं नानप्पकारं आवुधवस्सं वस्सि, मनुस्सा खण्डाखण्डिकं छिज्जिसु । अथ नेसं उपरि महन्तमहन्ता वीतच्चितङ्गारा पतिसु, तेसं उपरि महन्तमहन्तानि पज्जलितपब्बतकूटानि पतिसु, तेसं उपरि सट्ठिहत्थट्ठानं पूरयन्तं सुखुमवालुकवस्सं वस्सि । एवं सट्ठियोजनट्ठानं अरट्ठं अहोसि, तस्स एवं अरट्ठभावो सकलजम्बुदीपे पज्जायि ।

अथ तस्स रट्ठस्स अनन्तररट्ठाधिपतिनो कालिङ्गो, अट्ठको, भीमरथोति तयो राजानो चिन्तयिसु — “पुब्बे बाराणसियं कलाबुकासिकराजा खन्तिवादितापसे अपरज्झित्वा पथविं पविट्ठोति सूयति, तथा “नाळिकेरराजा तापसे सुनखेहि खादापेत्वा, सहस्सबाहु अज्जुनो च अङ्गीरसे अपरज्झित्वा, इदानि दण्डिकराजा किसवच्छे अपरज्झित्वा सह रट्ठेन विनासं पत्तो”ति सूयति । इमेसं पन चतुन्नं राजूनं निब्बत्तट्ठानं मयं न जानाम, तं नो ठपेत्वा सरभङ्गसत्थारं अज्जो कथेतुं समत्थो नाम नत्थि, तं उपसङ्गमित्वा इमे पज्हे पुच्छिस्सामा”ति । ते तयोपि महन्तेन परिवारेन पज्हपुच्छनत्थाय निक्खमिसु । ते पन “असुकोपि निक्खन्तो”ति न जानन्ति, एकेको “अहमेव गच्छामी”ति मज्जति, तेसं गोधावरिनदितो अविदूरे समागमो अहोसि । ते रथेहि ओतरित्वा तयोपि एकमेव रथं अभिरुह गोधावरिनदीतीरं सम्पापुणिसु ।

तस्मिं खणे सक्को पण्डुकम्बलसिलासने निसिन्नो सत्त पज्हे चिन्तेत्वा “इमे पज्हे ठपेत्वा सरभङ्गसत्थारं अज्जो सदेवके लोके कथेतुं समत्थो नाम नत्थि, तं इमे पज्हे पुच्छिस्सामि, इमेपि तयो राजानो सरभङ्गसत्थारं पज्हं पुच्छितुं गोधावरिनदीतीरं पत्ता, एतेसं पज्हेपि अहमेव पुच्छिस्सामी”ति द्वीसु देवलोकेसु देवताहि परिवुतो देवलोकतो ओतरि । तं दिवसमेव किसवच्छो कालमकासि । तस्स सरीरकिच्चं कारेतुं चतूसु ठानेसु अनेकसहस्सा इसयो तत्थेव गन्त्वा पज्चसु ठानेसु मण्डपज्च कारेत्वा अनेकसहस्सा इसिगणा किसवच्छस्स तापसस्स चन्दनचितकं कत्वा सरीरं झापेसुं । आळाहनस्स समन्ता अट्ठयोजनमत्ते ठाने दिब्बकुसुमवस्सं वस्सि । महासत्तो तस्स सरीरनिक्खेपं कारापेत्वा अस्समं पविसित्वा तेहि इसिगणेहि परिवुतो निसीदि । तेसम्पि राजूनं नदीतीरं आगतकाले महासेनावाहनतूरियसट्ठो अहोसि । महासत्तो तं सुत्वा अनुसिस्सं तापसं आमन्तेत्वा “तात, त्वं गन्त्वा ताव जानाहि, किं सट्ठो नामेसो”ति आह । सो पानीयघटं आदाय तत्थ गन्त्वा ते राजानो दिस्वा पुच्छनवसेन पठमं गाथमाह —

५०. “अलङ्कता कुण्डलिनो सुवत्था, वेळुरियमुत्ताथरुखग्गबन्धा ।

रथेसभा तिट्ठथ के नु तुम्हे, कथं वो जानन्ति मनुस्सलोके”ति ॥

तत्थ वेळुरियमुत्ताथरुखग्गबन्धाति वेळुरियमणीहि चेव मुत्तालम्बकेहि च अलङ्कतथरूहि खग्गरतनेहि समन्नागता । तिट्ठथाति एकस्मिं रथे तिट्ठथ । के नूति के नाम तुम्हे, कथं वो सज्जानन्तीति?

ते तस्स वचनं सुत्वा रथा ओतरित्वा वन्दित्वा अट्ठसु । तेसु अट्ठकराजा तेन सट्ठिं सल्लपन्तो दुतियं गाथमाह —

५१. “अहमद्भुको भीमरथो पनायं, कालिङ्गराजा पन उगगतोयं ।
सुसञ्जतानं इसीनं दस्सनाय, इधागता पुच्छितायेम्ह पज्हे”ति ॥

तत्थ उगगतोति चन्दो विय सूरियो विय च पाकटो पज्जातो । **सुसञ्जतानं इसीनन्ति**, भन्ते, न मयं वनकीळादीनं अत्थाय आगता, अथ खो कायादीहि सुसञ्जतानं सीलसम्पन्नानं इसीनं दस्सनत्थाय इधागता । **पुच्छितायेम्ह पज्हेति** सरभङ्गसत्थारं पज्हे पुच्छितुं एम्ह, आगताम्हाति अत्थो । य-कारो व्यञ्जनसन्धिकरोति वेदितब्बो ।

अथ ने तापसो “साधु महाराजा, आगन्तब्बट्टानज्जेव आगतात्थ, तेन हि न्हत्वा विस्समित्वा अस्समपदं पविसित्वा इसिगणं वन्दित्वा सरभङ्गसत्थारमेव पज्हे पुच्छथा”ति तेहि सद्धि पटिसन्थारं कत्वा पानीयघटं उक्खिपित्वा उदकथेवे पुञ्छन्तो आकासं ओलोकेन्तो सक्कं देवराजानं देवगणपरिवुतं एरावणक्खन्धवरगतं ओतरन्तं दिस्वा तेन सद्धिं सल्लपन्तो ततियं गाथमाह —

५२. “वेहायसं तिड्डसि अन्तलिकखे, पथद्धुनो पन्नरसेव चन्दो ।
पुच्छामि तं यक्ख महानुभाव, कतं तं जानन्ति मनुस्सलोके”ति ॥

तत्थ वेहायसन्ति अब्भुगन्त्वा अन्तलिकखे आकासे तिड्डसि । **पथद्धुनोति** पथद्धगतो, अद्धपथे गगनमज्झे ठितोति अत्थो ।

तं सुत्वा सक्को चतुत्थं गाथमाह —

५३. “यमाहु देवेसु ‘सुजम्पती’ति, ‘मघवा’ति तं आहु मनुस्सलोके ।
स देवराजा इदमज्ज पत्तो, सुसञ्जतानं इसीनं दस्सनाया”ति ॥

तत्थ स देवराजाति सो अहं सक्को देवराजा । **इदमज्ज पत्तोति** इदं ठानं अज्ज आगतो । **दस्सनायाति** दस्सनत्थाय वन्दनत्थाय सरभङ्गसत्थारज्ज पज्हे पुच्छनत्थायाति आह ।

अथ नं अनुसिस्सो “साधु, महाराज, तुम्हे पच्छा आगच्छथा”ति वत्वा पानीयघटं आदाय अस्समपदं पविसित्वा पानीयघटं पटिसामेत्वा तिण्णं राजूनं देवराजस्स च पज्हेपुच्छनत्थाय आगतभावं महासत्तस्स आरोचेसि । सो इसिगणपरिवुतो महाविसालमाळके निसीदि । तयो राजानो आगन्त्वा इसिगणं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदिसु । सक्कोपि ओतरित्वा इसिगणं उपसङ्गमित्वा अज्जलिं पग्गय्ठ ठितो इसिगणं वण्णेत्वा वन्दमानो पज्चमं गाथमाह —

५४. “दूरे सुता नो इसयो समागता, महिद्धिका इद्धिगुणूपपन्ना ।
वन्दामि ते अयिरे पसन्नचित्तो, ये जीवलोकेत्थ मनुस्ससेट्ठा”ति ॥

तत्थ दूरे सुता नोति, भन्ते, अम्हेहि तुम्हे दूरे देवलोके ठितेहियेव सुताति ममायन्तो एवमाह । इदं वुत्तं होति — इमे इध समागता अम्हाकं इसयो दूरे सुता याव ब्रह्मलोका विस्सुता पाकटाति । **महिद्धिकाति** महानुभावा । **इद्धिगुणूपपन्नाति** पज्चविधेन इद्धिगुणेन समन्नागता । **अयिरेति**, अय्ये । **येति** ये तुम्हे इमस्मिं जीवलोके मनुस्सेसु सेट्ठाति ।

एवं इसिगणं वण्णेत्वा सक्को छ निसज्जदोसे परिहरन्तो एकमन्तं निसीदि । अथ नं इसीनं अधोवाते निसिन्नं दिस्वा अनुसिस्सो छट्ठं गाथमाह —

५५. “गन्धो इसीनं चिरदिक्खितानं, काया चुतो गच्छति मालुतेन ।
इतो पटिक्कम्म सहस्सनेत्त, गन्धो इसीनं असुचि देवराजा”ति ॥

तत्थ चिरदिक्खितानन्ति चिरपब्बजितानं । पटिक्कम्माति पटिक्कम अपेहि । सहस्सनेत्ताति आलपनमेतं । सक्को हि अमच्चसहस्सेहि चिन्तितं अत्थं एककोव पस्सति, तस्मा “सहस्सनेत्तो”ति वुच्चति । अथ वा सहस्सनेत्तानं पन देवानं दस्सनूपचारातिक्कमनसमत्थोति सहस्सनेत्ता । असुचीति सेदमलादीहि परिभावितत्ता दुग्गन्धो, तुम्हे च सुचिकामा, तेन वो एस गन्धो बाधतीति ।

तं सुत्वा सक्को इतरं गाथमाह —

५६. “गन्धो इसीनं चिरदिक्खितानं, काया चुतो गच्छतु मालुतेन ।
विचित्तपुप्फं सुरभिव मालं, गन्धञ्च एतं पाटिकङ्खाम भन्ते ।
न हेत्थ देवा पटिक्कूलसज्जिनो”ति ॥

तत्थ गच्छतूति यथासुखं पवत्ततु, नासपुटं नो पहरतूति अत्थो । पाटिकङ्खामाति इच्छाम पत्थेम । एत्थाति एतस्मिं गन्धे देवा जिगुच्छसज्जिनो न होन्ति । दुस्सीलेयेव हि देवा जिगुच्छन्ति, न सीलवन्तेति ।

एवञ्च पन वत्वा “भन्ते, अनुसिस्स अहं महन्तेन उस्साहेन पज्जं पुच्छितुं आगतो, ओकासं मे करोही”ति आह । सो तस्स वचनं सुत्वा उट्ठायासना इसिगणं ओकासं करोन्तो गाथाद्वयमाह —

५७. “पुरिन्ददो भूतपती यसस्सी, देवानमिन्दो सक्को मघवा सुजम्पति ।
स देवराजा असुरगणप्पमद्दनो, ओकासमाकङ्खति पज्जं पुच्छितुं ॥

५८. “को नेविमेसं इध पण्डितानं, पज्जे पुट्ठो निपुणे ब्याकरिस्सति ।
तिणञ्च रज्जं मनुजाधिपानं, देवानमिन्दस्स च वासवस्सा”ति ॥

तत्थ “पुरिन्ददो”तिआदीनि सक्कस्सेव गुणनामानि । सो हि पुरे दानं दिन्नत्ता पुरिन्ददो, भूतेसु जेट्ठकत्ता भूतपति, परिवारसम्पदाय यसस्सी, परमिस्सरताय देवानमिन्दो, सत्तन्नं वत्तपदानं सुट्ठु कतत्ता सक्को, पुरिमजातिवसेन मघवा, सुजाय असुरकज्जाय पतिभावेन सुजम्पति, देवानं रज्जनताय देवराजा । को नेवाति को नु एव । निपुणेति सण्हसुखुमे पज्जे । रज्जन्ति राजूनं । इमेसं चतुन्नं राजूनं मनं गहेत्वा को इमेसं पण्डितानं इसीनं पज्जे कथेस्सति, पज्जं नेसं कथेतुं समत्थं जानाथाति वदति ।

तं सुत्वा इसिगणो, “मारिस, अनुसिस्स त्वं पथवियं ठत्वा पथविं अपस्सन्तो विय कथेसि, ठपेत्वा सरभङ्गसत्थारं को अज्जो एतेसं पज्जं कथेतुं समत्थो”ति वत्वा गाथमाह —

५९. “अयं इसि सरभङ्गो तपस्सी, यतो जातो विरतो मेथुनस्मा ।
आचेरपुत्तो सुविनीतरूपो, सो नेसं पञ्हानि वियाकरिस्सती”ति ॥

तत्थ सरभङ्गोति सरे खिपित्वा आकासे सरपासादादीनि कत्वा पुन एकेन सरेन ते सरे पातेन्तो भङ्गविभङ्गे अकासीति सरभङ्गो । मेथुनस्माति मेथुनधम्मतो । सो किर मेथुनं असेवित्वा पब्बजितो । आचेरपुत्तोति रज्जो आचरियस्स पुरोहितस्स पुत्तो ।

एवञ्च पन वत्वा इसिगणो अनुसिस्सं आह — “मारिस, त्वमेव सत्थारं वन्दित्वा इसिगणस्स वचनेन सक्केन पुच्छितपज्जकथनाय ओकासं कारेही”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा सत्थारं वन्दित्वा ओकासं कारेन्तो अनन्तरं गाथमाह —

६०. “कोण्डज्ज पञ्हानि वियाकरोहि, याचन्ति तं इसयो साधुरूपा ।
कोण्डज्ज एसो मनुजेसु धम्मो, यं वुद्धमागच्छति एस भारो”ति ॥

तत्थ कोण्डज्जाति तं गोत्तेनालपति । धम्मोति सभावो । यं वुद्धन्ति यं पज्जाय वुद्धं पुरिसं एस पञ्हानं विस्सज्जनभारो नाम आगच्छति, एसो मनुजेसु सभावो, तस्मा चन्दिमसूरियसहस्सं उट्ठापेन्तो विय पाकटं कत्वा देवरज्जो पज्जे कथेहीति ।

ततो महापुरिसो ओकासं करोन्तो अनन्तरं गाथमाह —

६१. “कतावकासा पुच्छन्तु भोन्तो, यं किञ्चि पज्जं मनसाभिपत्थितं ।
अहज्झि तं तं वो वियाकरिस्सं, जत्वा सयं लोकमिमं परज्जा”ति ॥

तत्थ यं किञ्चीति न केवलं तुम्हाकंयेव, अथ खो सदेवकस्सपि लोकस्स यं मनसाभिपत्थितं, तं मं भवन्तो पुच्छन्तु । अहज्झि वो इधलोकनिस्सितं वा परलोकनिस्सितं वा सब्बं पज्जं इमञ्च परञ्च लोकं सयं पज्जाय सच्छिकत्वा कथेस्सामीति सब्बज्जुपवारणं सम्पवारेसि ।

एवं तेन ओकासे कते सक्को अत्तना अभिसङ्खत्तं पज्जं पुच्छि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

६२. “ततो च मघवा सक्को, अत्थदस्सी पुरिन्ददो ।
अपुच्छि पठमं पज्जं, यज्जासि अभिपत्थितं ॥

६३. “किं सू वधित्वा न कदाचि सोचति, किस्सप्पहानं इसयो वण्णयन्ति ।
कस्सीध वुत्तं फरुसं खमेथ, अक्खाहि मे कोण्डज्ज एतमत्थ”न्ति ॥

तत्थ यज्जासीति यं तस्स मनसा अभिपत्थितं आसि, तं पुच्छीति अत्थो । एतन्ति एतं मया पुच्छितमत्थं अक्खाहि मेति एकगाथाय तयो पज्जे पुच्छि ।

ततो परं व्याकरोन्तो आह —

६४. “कोधं वधित्वा न कदाचि सोचति, मक्खप्पहानं इसयो वण्णयन्ति ।
सब्बेसं वुत्तं फरुसं खमेथ, एतं खन्तिं उत्तममाहु सन्तो”ति ॥

तत्थ कोधं वधित्वाति कोधं मारेत्वा छुट्टेत्वा । सोचन्तो हि पटिघचित्तेनेव सोचति, कोधाभावा कुतो सोको । तेन वुत्तं “न कदाचि सोचती”ति । मक्खप्पहानन्ति परेहि अत्तनो कतगुणमक्खनलक्खणस्स अकतञ्जुभावसङ्घातस्स मक्खस्स पहानं इसयो वण्णयन्ति । सब्बेसन्ति हीनमज्झिमुक्कट्टानं सब्बेसम्पि फरुसं वचनं खमेथ । सन्तोति पोरणका पण्डिता एवं कथेन्ति ।

सक्को आह —

६५. “सक्का उभिन्नं वचनं तितिक्खितुं, सदिसस्स वा सेट्ठतरस्स वापि ।
कथं नु हीनस्स वचो खमेथ, अक्खाहि मे कोण्डञ्ज एतमत्थ”न्ति ॥

सरभङ्गो आह —

६६. “भया हि सेट्ठस्स वचो खमेथ, सारम्भहेतू पन सादिसस्स ।
यो चीध हीनस्स वचो खमेथ, एतं खन्तिं उत्तममाहु सन्तो”ति ॥ —

एवमादीनं गाथानं वचनप्पटिवचनवसेन सम्बन्धो वेदितब्बो ।

तत्थ अक्खाहि मेति, भन्ते कोण्डञ्ज, तुम्हेहि द्वे पज्झा सुकथिता, एको मे चित्तं न गण्हाति, कथं सक्का अत्तनो हीनतरस्स वचनं अधिवासेतुं, तं मम अक्खाहीति पुच्छन्तो एवमाह । एतं खन्तिन्ति यदेतं जातिगोत्तादिहीनस्स वचनं खमनं, एतं खन्तिं उत्तमन्ति पोरणकपण्डिता वदन्ति । यं पनेतं जातिआदीहि सेट्ठस्स भयेन, सदिसस्स करणुत्तरियलक्खणे सारम्भे आदीनवदस्सनेन खमनं, नेसा अधिवासनखन्ति नामाति अत्थो ।

एवं वुत्ते सक्को महासत्तं आह — “भन्ते, पठमं तुम्हे ‘सब्बेसं वुत्तं फरुसं खमेथ, एतं खन्तिं उत्तममाहु सन्तो’ति वत्वा इदानीं ‘यो चीध हीनस्स वचो खमेथ, एतं खन्तिं उत्तममाहु सन्तो’ति वदथ, न वो पुरिमेन पच्छिमं समेती”ति । अथ नं महासत्तो, “सक्क, पच्छिमं मया ‘अयं हीनो’ति जत्वा फरुसवचनं अधिवासेन्तस्स वसेन वुत्तं, यस्मा पन न सक्का रूपदस्सनमत्तेन सत्तानं सेट्ठादिभावो जातुं, तस्मा पुरिमं वुत्तं”न्ति वत्वा सत्तानं अज्जत्र संवासा रूपदस्सनमत्तेन सेट्ठादिभावस्स दुविज्जेय्यतं पकासेन्तो गाथमाह —

६७. “कथं विजज्जा चतुपत्थरूपं, सेट्ठं सरिक्खं अथवापि हीनं ।
विरूपरूपेन चरन्ति सन्तो, तस्मा हि सब्बेसं वचो खमेथा”ति ॥

तत्थ चतुपत्थरूपन्ति चतूहि इरियापथेहि पटिच्छन्नसभावं । विरूपरूपेनाति विरूपानं लामकपुग्गलानं रूपेन उत्तमगुणा सन्तोपि विचरन्ति । इमस्मिं पनत्थे मज्झन्तिकत्थेरस्स वत्थु कथेतब्बं ।

तं सुत्वा सक्को निक्कङ्खो हुत्वा, “भन्ते, एताय नो खन्तिया आनिसंसं कथेही”ति याचि । अथस्स महासत्तो गाथमाह

६८. “न हेतमत्थं महतीपि सेना, सराजिका युज्जमाना लभेथ ।
यं खन्तिमा सप्पुरिसो लभेथ, खन्तीबलस्सूपसमन्ति वेरा”ति ॥

तत्थ एतमत्थन्ति एतं वेरवूपसमनिप्पटिघसभावसङ्घातं अत्थं ।

एवं महासत्तेन खन्तिगुणे कथिते ते राजानो चिन्तयिंसु — “सक्को अत्तनोव पज्जे पुच्छति, अम्हाकं पुच्छनोकासं न दस्सती”ति । अथ नेसं अज्झासयं विदित्वा सक्को अत्तना अभिसङ्खते चत्तारो पज्जे ठपेत्वाव तेसं कङ्खं पुच्छन्तो गाथमाह

६९. “सुभासितं ते अनुमोदियान, अज्जं तं पुच्छामि तदिङ्ख ब्रूहि ।
यथा अहुं दण्डकी नाळिकेरो, अथज्जुनो कलाबु चापि राजा ।
तेसं गतिं ब्रूहि सुपापकम्मिनं, कत्थूपपन्ना इसीनं विहेठका”ति ॥

तत्थ अनुमोदियानाति इदं मया पुट्ठानं तिण्णं पज्जहानं विस्सज्जनसङ्घातं तव सुभासितं अनुमोदित्वा । यथा अहुन्ति यथा चत्तारो जना अहेसुं । कलाबु चाति कलाबुराजा च । अथज्जुनोति अथ अज्जुनराजा ।

अथस्स विस्सज्जेन्तो महासत्तो पज्च गाथायो अभासि —

७०. “किसिह्मि वच्छं अवकिरिय दण्डकी, उच्छिन्नमूलो सजनो सरट्ठो ।
कुक्कुळनामे निरयम्हि पच्चति, तस्स फुलिङ्गानि पतन्ति काये ॥

७१. “यो सज्जते पब्बजिते अहेठयि, धम्मं भणन्ते समणे अदूसके ।
तं नाळिकेरं सुनखा परत्थ, सङ्गम्म खादन्ति विफन्दमानं ॥

७२. “अथज्जुनो निरये सत्तिसूले, अवंसिरो पतितो उद्धंपादो ।
अङ्गीरसं गोतमं हेठयित्वा, खन्तिं तपस्सिं चिरब्रह्मचारिं ॥

७३. “यो खण्डसो पब्बजितं अछेदयि, खन्तिं वदन्तं समणं अदूसकं ।
कलाबुवीचिं उपपज्ज पच्चति, महापतापं कटुकं भयानकं ॥

७४. “एतानि सुत्वा निरयानि पण्डितो, अज्जानि पापिडुतरानि चेत्थ ।
धम्मं चरे समणब्राह्मणेसु, एवंकरो सग्गमुपेति ठान”न्ति ॥

तत्थ किसन्ति अप्पमंसलोहितत्ता किससरीरं । अवकिरियाति अवकिरित्वा निडुभनदन्तकट्टपातनेन तस्स सरीरे कलिं पवाहेत्वा । उच्छिन्नमूलोति उच्छिन्नमूलो हुत्वा । सजनोति सपरिसो । कुक्कुळनामे निरयम्हीति योजनसतप्पमाणे

कप्पसण्ठिते उण्हछारिकनिरये। **फुलिङ्गानी**ति वीतच्चितङ्गारा। तस्स किर तत्थ उण्हकुक्कुळे निमुग्गस्स नवहि वणमुखेहि उण्हा छारिका पविसन्ति, सीसे महन्तमहन्ता अङ्गारा पतन्ति। तेसं पन पतनकाले सकलसरीरं दीपरुक्खो विय जलति, बलववेदना वत्तन्ति। सो अधिवासेतुं असक्कोन्तो महाविरवं रवति। सरभङ्गसत्था पथविं भिन्दित्वा तं तत्थ तथापच्चमानं दस्सेसि, महाजनो भयसन्तासमापज्जि। तस्स अतिविय भीतभावं जत्वा महासत्तो तं निरयं अन्तरधापेसि।

धम्मं भणन्तेति दसकुसलकम्मपथधम्मं भासन्ते। **समणे**ति समितपापे। **अदूसके**ति निरपराधे। **नाळिकेरन्ति** एवंनामकं राजानं। **परत्था**ति परलोके निरये निब्बत्तं। **सङ्गम्मा**ति इतो चितो च समागन्त्वा छिन्दित्वा महन्तमहन्ता सुनखा खादन्ति। तस्मिं किर कलिङ्गरट्टे दन्तपुरनगरे नाळिकेरे नाम रज्जे रज्जं कारयमाने एको महातापसो पञ्चसततापसपरिवुतो हिमवन्ता आगम्म राजुय्याने वासं कप्पेत्वा महाजनस्स धम्मं देसेसि। “धम्मिकतापसो उय्याने वसती”ति रज्जोपि आरोचयिंसु। राजा पन अधम्मिको अधम्मेन रज्जं कारेसि। सो अमच्चेसु तापसं पसंसन्तेसु “अहम्पि धम्मं सुणिस्सामी”ति उय्यानं गन्त्वा तापसं वन्दित्वा निसीदि। तापसो रज्जा सद्धिं पटिसन्थारं करोन्तो “किं, महाराज, धम्मेन रज्जं कारेसि, जनं न पीळेसी”ति आह। सो तस्स कुज्झित्वा “अयं कूटजटिलो एत्तकं कालं नागरानं सन्तिके ममज्जेव अगुणं कथेसि मज्जे, होतु जानिस्सामी”ति चिन्तेत्वा “स्वे अम्हाकं घरद्वारं आगच्छेय्याथा”ति निमन्तेत्वा पुनदिवसे पुराणगूथस्स चाटियो परिपूरापेत्वा तापसेसु आगतेसु तेसं भिक्खाभाजनानि गूथस्स पूरापेत्वा द्वारं पिदहापेत्वा मुसलानि च लोहदण्डे च गाहापेत्वा इसीनं सीसानि भिन्दापेत्वा जटासु गाहापेत्वा कट्टापेत्वा सुनखेहि खादापेत्वा तत्थेव भिन्नं पथविं पविसित्वा सुनखमहानिरये निब्बत्तति, तत्रस्स तिगावुतप्पमाणसरीरं अहोसि। अथ नं महन्तमहन्ता महाहत्थिप्पमाणा पञ्चवण्णा सुनखा अनुबन्धित्वा डंसित्वा नवयोजनाय जलितअयपथविया पातेत्वा मुखपूरं लुञ्चन्ता विप्फन्दमानं खादिंसु। महासत्तो पथविं द्विधा भिन्दित्वा तं निरयं दस्सेत्वा महाजनस्स भीतभावं जत्वा अन्तरधापेसि।

अथज्जुनोति सहस्सबाहुराजा। **अङ्गीरसन्ति** अङ्गेहि रंसीनं निच्छरणतो एवंलद्धनामं। **हेठयित्वा**ति विहेठेत्वा विसपीतकण्डेन विज्झित्वा जीवितक्खयं पापेत्वा। सो किर अज्जुनो नाम राजा महिसकरट्टे केतकराजधानियं रज्जं कारेन्तो मिगवं गन्त्वा मिगे वधित्वा अङ्गारपक्कमंसं खादन्तो विचरि। अथेकदिवसं मिगानं आगमनट्टाने कोट्टकं कत्वा मिगे ओलोकयमानो अट्टासि। तदा सो तापसो तस्स रज्जो अविदूरे एकं काररुक्खं अभिरुहित्वा फलानि ओचिनन्तो ओचिनितफलसाखं मुज्जि। तस्सा विस्सट्टाय सद्देन तंठानं पत्ता मिगा पलायिंसु। राजा कुज्झित्वा तापसं विसमिस्सितेन सल्लेन विज्झि। सो परिगलित्वा पतन्तो मत्थकेन खदिरखाणुकं आसादेत्वा सूलग्गेयेव कालमकासि। राजा तङ्घणेयेव द्विधा भिन्नं पथविं पविसित्वा सत्तिसूलनिरये निब्बत्ति, तिगावुतप्पमाणं सरीरं अहोसि। तत्र तं निरयपाला जलितेहि आवुधेहि कोट्टेत्वा जलितं अयपब्बतं आरोपेन्ति। पब्बतमत्थके ठितकाले वातो पहरति, सो वातप्पहारेन परिगलित्वा पतति। तस्मिं खणे हेट्टा नवयोजनाय जलितअयपथविया महातालक्खन्धप्पमाणं जलितं अयसूलं उट्टहति। सो सूलग्गमत्थकेयेव आसादेत्वा सूलावुतो तिट्ठति। तस्मिं खणे पथवी जलति, सूलं जलति, तस्स सरीरं जलति। सो तत्थ महारवं रवन्तो पच्चति। महासत्तो पथविं द्विधा कत्वा तं निरयं दस्सेत्वा महाजनस्स भीतभावं जत्वा अन्तरधापेसि।

खण्डसोति चत्तारो हत्थपादे कण्णनासञ्च खण्डाखण्डं कत्वा। **अदूसकन्ति** निरपराधं। तथा छेदापेत्वा द्वीहि कसाहि पहारसहस्सेहि ताळापेत्वा जटासु गहेत्वा आकट्टापेत्वा पटिकुज्जं निपज्जापेत्वा पिड्डियं पण्हिया पहरित्वा महादुक्खसमप्पितं अकासि। **कलाबुवीचिन्ति** कलाबु अवीचिं। **कटुकन्ति** तिखिणवेदनं, एवरूपं निरयं उपपज्जित्वा छन्नं जालानं अन्तरे पच्चति। वित्थारतो पन कलाबुरज्जो वत्थु **खन्तिवादिजातके** (जा० १.४.४९-५२) कथितमेव। **अज्जानि पापिडुतरानि चेत्था**ति एतेहि निरयेहि पापिडुतरानि च अज्जानि निरयानि सुत्वा। **धम्मं चरे**ति, सक्क देवराज, पण्डितो कुलपुत्तो न

केवलं एतेयेव चत्तारो निरया, एतेयेव च राजानो नेरयिका, अथ खो अज्जेपि निरया, अज्जेपि च राजानो निरयेसु उप्पन्नाति विदित्वा चतुपच्चयदानधम्मिकारक्खावरणसंविधानसङ्घातं समणब्राह्मणेसु धम्मं चरेय्याति ।

एवं महासत्तेन चतुन्नं राजूनं निब्बत्तद्धाने दस्सिते तयो राजानो निक्कङ्खा अहेसुं । ततो सक्को अवसेसे चत्तारो पज्हे पुच्छन्तो गाथमाह —

७५. “सुभासितं ते अनुमोदियान, अज्जं तं पुच्छामि तदिदं ब्रूहि ।
कथंविधं सीलवन्तं वदन्ति, कथंविधं पज्जवन्तं वदन्ति ।
कथंविधं सप्पुरिसं वदन्ति, कथंविधं नो सिरि नो जहाती”ति ॥

तत्थ कथंविधं नो सिरि नो जहातीति कथंविधं नु पुरिसं पटिलद्धसिरी न जहातीति ।

अथस्स विस्सज्जेन्तो महासत्तो चतस्सो गाथायो अभासि —

७६. “कायेन वाचाय च योध सज्जतो, मनसा च किञ्चि न करोति पापं ।
न अत्तहेतू अलिकं भणेति, तथाविधं सीलवन्तं वदन्ति ॥

७७. “गम्भीरपज्जं मनसाभिचिन्तयं, नाच्चाहितं कम्म करोति लुद्धं ।
कालागतं अत्थपदं न रिज्जति, तथाविधं पज्जवन्तं वदन्ति ॥

७८. “यो वे कतज्जू कतवेदि धीरो, कल्याणमित्तो दळ्हभत्ति च होति ।
दुखितस्स सक्कच्च करोति किच्चं, तथाविधं सप्पुरिसं वदन्ति ॥

७९. “एतेहि सब्बेहि गुणेहुपेतो, सद्धो मुदू संविभागी वदज्जू ।
सङ्गाहकं सखिलं सण्णवाचं, तथाविधं नो सिरि नो जहाती”ति ॥

तत्थ “कायेना”ति आदीनि पदानि तिविधसुचरितद्वारवसेन वुत्तानि । न अत्तहेतूति देसनासीसमेवेतं, अत्तहेतु वा परहेतु वा यसहेतु वा धनहेतु वा लाभहेतु वा आमिसकिञ्चिक्खहेतु वा अलिकं न कथेतीति अत्थो । कामज्जेस अत्थो “वाचाय सज्जतो”ति इमिनाव सिद्धो, मुसावादिनो पन अकत्तब्बं पापं नाम नत्थीति गरुभावदीपनत्थं पुन एवमाहाति वेदितब्बो । तं पुगलं सीलवन्तं वदन्ति ।

गम्भीरपज्जन्ति अत्थतो च पाळितो च गम्भीरं गुळ्हं पटिच्छन्नं सत्तुभस्तजातक- (जा० १.७.४६ आदयो)
सम्भवजातक- (जा० १.१६.१३८ आदयो) महाउमङ्गजातकेसु (जा० २.२२.५९० आदयो) आगतसदिसं पज्जं ।
मनसाभिचिन्तयन्ति मनसा अभिचिन्तेन्तो अत्थं पटिविज्झित्वा चन्दसहस्सं सूरियसहस्सं उट्ठापेन्तो विय पाकटं कत्वा यो कथेतुं सक्कोतीति अत्थो । नाच्चाहितन्ति न अतिअहितं, हितातिक्कन्तं लुद्धं फरुसं साहसिककम्मज्ज यो न करोतीति अत्थो । इमस्स पनत्थस्स आविभावत्थं —

“न पण्डिता अत्तसुखस्स हेतु, पापानि कम्मणि समाचरन्ति ।

दुखेन फुट्टा पिळितापि सन्ता, छन्दा दोसा च न जहन्ति धम्म'न्ति ॥ —

भूरिपज्जो कथेतब्बो ।

कालागतन्ति एत्थ दानं दातब्बकाले, सीलं रक्खणकाले, उपोसथं उपवासकाले, सरणोसु पतिट्ठानकाले, पब्बजितकाले, समणधम्मकरणकाले, विपस्सनाचारस्मिं युज्जनकाले चाति इमानि दानादीनि सम्पादेन्तो कालागतं अत्थपदं न रिज्जति न हापेति न गळापेति नाम । **तथाविधन्ति** सक्क सब्बज्जुबुद्धा च पच्चेकबुद्धा च बोधिसत्ता च पज्जवन्तं कथेन्ता एवरूपं पुग्गलं कथेन्ति ।

“**यो वे**”ति गाथाय परेन अत्तनो कतगुणं जानातीति **कतज्जू** । एवं जत्वा पन येनस्स गुणो कतो, तस्स गुणं पटिकरोन्तो **कतवेदी** नाम । **दुखितस्साति** अत्तनो सहायस्स दुक्खप्पत्तस्स दुक्खं अत्तनि आरोपेत्वा यो तस्स उप्पन्नकिच्चं सहत्थेन सक्कच्चं करोति, बुद्धादयो एवरूपं सप्पुरिसं नाम कथेन्ति । अपिच सप्पुरिसा नाम कतज्जू कतवेदिनो होन्तीति **सतपत्तजातक-** (जा० १.३.८५-८७) **चूळहंसजातक-** (जा० १.१५.१३३ आदयो) **महाहंसजातकादीनि** (जा० २.२१.८९ आदयो) कथेतब्बानि । **एतेहि सब्बेहीति** सक्क यो एतेहि हेट्ठा वुत्तेहि सीलादीहि सब्बेहिपि गुणेहि उपेतो । **सद्धोति** ओकप्पनसद्धाय समन्नागतो । **मुदूति** पियभाणी । **संविभागीति** सीलसंविभागदानसंविभागाभिरतत्ता संविभागी । याचकानं वचनं जत्वा दानवसेन **वदज्जू** । चतूहि सङ्गहवत्थूहि तेसं तेसं सङ्गणहनतो **सङ्गाहकं**, मधुरवचनताय **सखिलं**, मट्ठवचनताय **सण्हावाचं** तथाविधं नु पुग्गलं अधिगतयससोभग्गसङ्घाता सिरि नो जहाति, नास्स सिरि विनस्सतीति ।

एवं महासत्तो गगनतले पुण्णचन्दं उट्ठापेन्तो विय चत्तारो पज्जे विस्सज्जेसि । ततो परं सेसपज्जानं पुच्छा च विस्सज्जनञ्च होति —

८०. “सुभासितं ते अनुमोदियान, अज्जं तं पुच्छामि तदिदं बूहि ।
सीलं सिरिज्जापि सतञ्च धम्मं, पज्जञ्च कं सेट्ठतरं वदन्ति ॥

८१. “पज्जा हि सेट्ठा कुसला वदन्ति, नक्खत्तराजारिव तारकानं ।
सीलं सिरि चापि सतञ्च धम्मो, अन्वायिका पज्जवतो भवन्ति ॥

८२. “सुभासितं ते अनुमोदियान, अज्जं तं पुच्छामि तदिदं बूहि ।
कथं करो किन्तिकरो किमाचरं, किं सेवमानो लभतीध पज्जं ।
पज्जाय दानिप्पटिपदं वदेहि, कथं करो पज्जवा होति मच्चो ॥

८३. “सेवेथ वुद्धे निपुणे बहुस्सुते, उग्गाहको च परिपुच्छको सिया ।
सुणेय्य सक्कच्च सुभासितानि, एवं करो पज्जवा होति मच्चो ॥

८४. “स पज्जवा कामगुणे अवेक्खति, अनिच्चतो दुक्खतो रोगतो च ।
एवं विपस्सी पज्जहाति छन्दं, दुक्खेसु कामेसु महब्भयेसु ॥

८५. “स वीतरागो पविनेय्य दोसं, मेत्तं चित्तं भावये अप्पमाणं ।

सब्बेसु भूतेसु निधाय दण्डं, अनिन्दितो ब्रह्ममुपेति ठान'न्ति ॥

तत्थ सीलन्ति आचारसीलं । सिरिन्ति इस्सरियसिरिं । सतञ्च धम्मन्ति सप्पुरिसधम्मं । पञ्जन्ति सुपञ्जं । एवं इमेसं चतुन्नं धम्मानं कतरं धम्मं सेट्ठतरं वदन्तीति पुच्छति । पञ्जा हीति, सक्क, एतेसु चतूसु धम्मेसु या एसा पञ्जा नाम, साव सेट्ठा, इति बुद्धादयो कुसला वदन्ति । यथा हि तारकगणा चन्दं परिवारेन्ति, चन्दोव तेसं उत्तमो । एवं सीलञ्च सिरि चापि सतञ्च धम्मोति एते तयोपि अन्वायिका पञ्जवतो भवन्ति पञ्जवन्तमेव अनुगच्छन्ति, पञ्जाय एव परिवारा होन्तीति अत्थो ।

“कथंकरो”ति आदीनि अञ्जमञ्जवेवचनानेव । कथंकरोति किं नाम कम्मं करोन्तो किं आचरन्तो किं सेवमानो भजमानो पयिरुपासमानो इधलोके पञ्जं लभति, पञ्जायमेव पटिपदं वदेहि, जानितुकामोहि, कथंकरो मच्चो पञ्जवा नाम होतीति पुच्छति । वुद्धेति पञ्जावुद्धिप्पत्ते पण्डिते । निपुणेति सुखुमकारणजाननसमत्थे । एवंकरोति यो पुग्गलो एवं वुत्तप्पकारे पुग्गले सेवति भजति पयिरुपासति, पाळि उगगणाति, पुनप्पुनं अत्थं पुच्छति, पासाणे लेखं खणन्तो विय कञ्चननाळिया सीहवसं सम्पटिच्छन्तो विय ओहितसोतो सक्कच्चं सुभासितानि सुणाति, अयं एवंकरो मच्चो पञ्जवा होतीति ।

एवं महासत्तो पाचीनलोकधातुतो सूरियं उट्ठापेन्तो विय पञ्जाय पटिपदं कथेत्वा इदानीं तस्सा पञ्जाय गुणं कथेन्तो “स पञ्जवा”ति आदिमाह । तत्थ कामगुणेति कामकोट्टासे हुत्वा अभावट्टेन अनिच्चतो, दिट्ठधम्मिकसम्परायिकानं दुक्खानं वत्थुभावेन दुक्खतो, अट्ठनवुतिया रोगमुखानं कामे निस्साय उप्पत्तिसम्भवेन रोगतो च अवेक्खति ओलोकेति, सो एवं विपस्सी एतेहि कारणेहि कामानं अनिच्चादितं पस्सन्तो “कामे निस्साय उप्पज्जनकदुक्खानं अन्तो नत्थि, कामानं पहानमेव सुखं”न्ति विदित्वा दुक्खेसु कामेसु महब्भयेसु छन्दं पजहाति । स वीतरागोति, “सक्क, सो पुग्गलो एवं वीतरागो नवाघातवत्थुवसेन उप्पज्जनकसभावदोसं विनेत्वा मेत्तचित्तं भावेय्य, अप्पमाणसत्तारम्मणत्ता अप्पमाणं तं भावेत्वा अपरिहीनज्झानो अगरहितो ब्रह्मलोके उप्पज्जती”ति ।

एवं महासत्ते कामानं दोसं कथेन्तेयेव तेसं तिण्णम्पि राजूनं सबलकायानं तदङ्गप्पहानेन पञ्चकामगुणरागो पहीनो । तं जत्वा महासत्तो तेसं पहंसनवसेन गाथमाह —

८६. “महत्थियं आगमनं अहोसि, तवमट्टुका भीमरथस्स चापि ।
कालिङ्गराजस्स च उगगतस्स, सब्बेस वो कामरागो पहीनो”ति ॥

तत्थ महत्थियन्ति महत्थं महाविप्फारं महाजुतिकं । तवमट्टुकाति तव अट्टुका । पहीनोति तदङ्गप्पहानेन पहीनो ।

तं सुत्वा राजानो महासत्तस्स थुतिं करोन्ता गाथमाहंसु —

८७. “एवमेतं परचित्तवेदि, सब्बेस नो कामरागो पहीनो ।
करोहि ओकासमनुग्गहाय, यथा गतिं ते अभिसम्भवेमा”ति ॥

तत्थ अनुग्गहायाति पब्बज्जत्थाय ओकासं नो करोहि । यथा मयं पब्बजित्वा तव गतिं निप्फत्तिं अभिसम्भवेम पापुणेय्याम, तथा पटिविद्धगुणं पटिविज्झेय्यामाति वदिंसु ।

अथ नेसं ओकासं करोन्तो महासत्तो इतरं गाथमाह —

८८. “करोमि ओकासमनुग्गहाय, तथा हि वो कामरागो पहीनो ।
फराथ कायं विपुलाय पीतिया, यथा गतिं मे अभिसम्भवेथा”ति ॥

तत्थ फराथ कायन्ति ज्ञानपीतिया विपुलाय कायं फरथाति ।

तं सुत्वा ते सम्पटिच्छन्ता गाथमाहंसु —

८९. “सब्बं करिस्साम तवानुसासनिं, यं यं तुवं वक्खसि भूरिपज्ज ।
फराम कायं विपुलाय पीतिया, यथा गतिं ते अभिसम्भवेमा”ति ॥

अथ नेसं सबलकायानं महासत्तो पब्बज्जं दापेत्वा इसिगणं उय्योजेन्तो गाथमाह —

९०. “कताय वच्छस्स किसस्स पूजा, गच्छन्तु भोन्तो इसयो साधुरूपा ।
ज्ञाने रता होथ सदा समाहिता, एसा रती पब्बजितस्स सेट्ठा”ति ॥

तत्थ गच्छन्तूति अत्तनो अत्तनो वसनट्टानानि गच्छन्तु ।

इसयो तस्स सरभङ्गसत्थुनो वचनं सिरसा सम्पटिच्छित्वा वन्दित्वा आकासं उप्पतित्वा सकानि वसनट्टानानि गमिंसु ।
सक्कोपि उट्ठायासना महासत्तस्स थुतिं कत्वा अज्जलिं पग्गह्ण सूरियं नमस्सन्तो विय महासत्तं नमस्समानो सपरिसो
पक्कामि । एतमत्थं विदित्वा सत्था इमा गाथायो अभसि —

९१. “सुत्वान गाथा परमत्थसंहिता, सुभासिता इसिना पण्डितेन ।
ते वेदजाता अनुमोदमाना, पक्कामु देवा देवपुरं यसस्सिनो ॥

९२. “गाथा इमा अत्थवती सुव्यञ्जना, सुभासिता इसिना पण्डितेन ।
यो कोचिमा अट्टिकत्वा सुणेय्य, लभेथ पुब्बापरियं विसेसं ।
लब्धान पुब्बापरियं विसेसं, अदस्सनं मच्चुराजस्स गच्छे”ति ॥

तत्थ परमत्थसंहिताति अनिच्चादिदीपनेन निब्बाननिस्सिता । गाथा इमाति इदं सत्था सरभङ्गसत्थुनो निब्बानदायकं
सुभासितं वण्णेन्तो आह । तत्थ अत्थवतीति निब्बानदायकट्टेन परमत्थनिस्सिता । सुव्यञ्जनाति परिसुद्धव्यञ्जना ।
सुभासिताति सुकथिता । अट्टिकत्वाति अत्तनो अत्थिकभावं कत्वा अत्थिको हुत्वा सक्कच्चं सुणेय्य । पुब्बापरियन्ति
पठमज्झानं पुब्बविसेसो, दुतियज्झानं अपरविसेसो । दुतियज्झानं पुब्बविसेसो, ततियज्झानं अपरविसेसोति एवं
अट्ठसमापत्तिचतुमग्गवसेन पुब्बापरभावेन ठितं विसेसं । अदस्सनन्ति परियोसाने अपरविसेसं अरहत्तं लभित्वा निब्बानं
पापुणेय्य । निब्बानप्पत्तो हि पुग्गलो मच्चुराजस्स अदस्सनं गतो नाम होतीति ।

एवं सत्था अरहत्तेन देसनाय कूटं गणित्वा “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपि मोगल्लानस्स आळाहने पुप्फवस्सं

वस्सी”ति वत्वा सच्चानि पकासेत्वा जातकं समोधानेन्तो आह —

९३. “सालिस्सरो सारिपुत्तो, मेण्डिस्सरो च कस्सपो ।
पब्बतो अनुरुद्धो च, कच्चायनो च देवलो ।

९४. “अनुसिस्सो च आनन्दो, किसवच्छो च कोलितो ।
नारदो उदायित्थेरो, परिसा बुद्धपरिसा ।
सरभङ्गो लोकनाथो, एवं धारेथ जातक”न्ति ॥

सरभङ्गजातकवण्णना दुतिया ।

[५२३] ३. अलम्बुसाजातकवण्णना

अथब्रवीति इदं सत्था जेतवने विहरन्तो पुराणदुतियिकापलोभनं आरब्ध कथेसि । वत्थु इन्द्रियजातके (जा० १.८.६० आदयो) वित्थारितमेव । सत्था पन तं भिक्खुं “सच्चं किर त्वं, भिक्खु, उक्कण्ठितोसी”ति पुच्छित्वा “सच्चं, भन्ते”ति वुत्ते “केन उक्कण्ठापितोसी”ति वत्वा “पुराणदुतियिकाया”ति वुत्ते “भिक्खु एसा इत्थी तुहं अनत्थकारिका, त्वं एतं निस्साय ज्ञानं नासेत्वा तीणि संवच्छरानि मूळ्हो विसज्जी निपज्जित्वा उप्पन्नाय सज्जाय महापरिदेवं परिदेवी”ति वत्वा अतीतं आहरि ।

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो कासिरट्ठे ब्राह्मणकुले निब्बत्तित्वा वयप्पत्तो सब्बसिप्पेसु निप्फत्तिं पत्वा इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा अरज्जायतने वनमूलफलाहारो यापेसि । अथेका मिगी तस्स पस्सावट्ठाने सम्भवमिस्सकं तिणं खादित्वा उदकं पिबि । एत्तकेनेव च तस्मिं पटिबद्धचित्ता गम्भं पटिलभित्वा ततो पट्टाय कत्थचि अगन्त्वा तत्थेव तिणं खादित्वा अस्समस्स सामन्तेयेव विचरति । महासत्तो परिगणहन्तो तं कारणं अज्जासि । सा अपरभागे मनुस्सदारकं विजायि । महासत्तो तं पुत्तसिनेहेन पटिजग्गि, “इसिसिङ्गो”तिस्स नामं अकासि । अथ नं महासत्तो विज्जुत्तप्पत्तं पब्बाजेत्वा अत्तनो महल्लककाले तं आदाय नारिवनं नाम गन्त्वा, “तात, इमस्मिं हिमवन्ते इमेहि पुप्फेहि सदिसा इत्थियो नाम होन्ति, ता अत्तनो वसं गते महाविनासं पापेन्ति, न तासं वसं नाम गन्तुं वट्ठती”ति ओवदित्वा अपरभागे ब्रह्मलोकपरायणो अहोसि ।

इसिसिङ्गोपि ज्ञानकीळं कीळन्तो हिमवन्तप्पदेसे वासं कप्पेसि । घोरतपो परमधितिन्द्रियो अहोसि । अथस्स सीलतेजेन सक्कस्स भवनं कम्पि, सक्को आवज्जेन्तो तं कारणं जत्वा “अयं मं सक्कत्ता चावेय्य, एकं अच्छरं पेसेत्वा सीलमस्स भिन्दापेस्सामी”ति सकलदेवलोकं उपपरिक्खन्तो अत्तनो अट्ठतेय्यकोटिसङ्खानं परिचारिकानं मज्झे एकं अलम्बुसं नाम अच्छरं ठपेत्वा अज्जं तस्स सीलं भिन्दितुं समत्थं अदिस्वा तं पक्कोसापेत्वा तस्स सीलभेदं कातुं आणापेसि । तमत्थं आविकरोन्तो सत्था पठमं गाथमाह —

९५. “अथब्रवि ब्रहा इन्दो, वत्तभू जयतं पिता ।
देवकज्जं पराभेत्वा, सुधम्मायं अलम्बुस”न्ति ॥

तत्थ ब्रहाति महा । वत्तभूति वत्तस्स नाम असुरस्स अभिभविता । जयतं पिताति जयन्तानं जयप्पत्तानं सेसानं

तेत्तिंसाय देवपुत्तानं पितुकिच्चसाधनेन पिता । **पराभेत्वा**ति हृदयं भिन्दित्वा ओलोकेन्तो विय तं “पटिबला अय”न्ति जत्वाति अत्थो । **सुधम्मायन्ति** सुधम्मायं देवसभायं ।

पण्डुकम्बलसिलासने निसिन्नो तं अलम्बुसं पक्कोसापेत्वा इदमाह —

९६. “मिस्से देवा तं याचन्ति, तावतिंसा सइन्दका ।
इसिप्पलोभने गच्छ, इसिसिङ्गं अलम्बुसे”ति ॥

तत्थ **मिस्से**ति तं आलपति, इदञ्च तस्सा नामं, सब्बा पनित्थियो पुरिसे किलेसमिस्सनेन मिस्सनतो “मिस्सा”ति वुच्चन्ति, तेन साधारणेन गुणनामेनालपन्तो एवमाह । **इसिप्पलोभने**ति इसीनं पलोभनसमत्थे । **इसिसिङ्गन्ति** तस्स किर मत्थके मिगसिङ्गाकारेण द्वे चूळा उट्ठहिंसु, तस्मा एवं वुच्चति ।

इति सक्को “गच्छ इसिसिङ्गं उपसङ्गमित्वा अत्तनो वसं आनेत्वा सीलमस्स भिन्दा”ति अलम्बुसं आणापेसि ।

९७. “पुरायं अम्हे अच्छेति, वत्तवा ब्रह्मचरियवा ।
निब्बानाभिरतो वुद्धो, तस्स मग्गानि आवरा”ति ॥ — वचनं आह ।

तत्थ **पुरायन्ति** अयं तापसो वत्तसम्पन्नो च ब्रह्मचरियवा च, सो पनेस दीघायुकताय निब्बानसङ्घाते मग्गे अभिरतो गुणवुद्धिया च वुद्धो । तस्मा याव एस अम्हे नातिक्कमति, न अभिभवित्वा इमम्हा ठाना चावेति, तावदेव त्वं गन्त्वा तस्स देवलोकगमनानि मग्गानि आवर, यथा इध नागच्छति, एवं करोहीति अत्थो ।

तं सुत्वा अलम्बुसा गाथाद्वयमाह —

९८. “देवराज किमेव त्वं, ममेव तुवं सिक्खसि ।
इसिप्पलोभने गच्छ, सन्ति अज्जापि अच्छरा ॥

९९. “मादिसियो पवरा चेव, असोके नन्दने वने ।
तासम्पि होतु परियायो, तापि यन्तु पलोभना”ति ॥

तत्थ **किमेव त्वन्ति** किं नामेतं त्वं करोसीति दीपेति । **ममेव तुवं सिक्खसीति** इमस्मिं सकलदेवलोके ममेव तुवं इक्खसि, अज्जं न पस्ससीति अधिप्पायेन वदति । **स-**कारो पनेत्थ ब्यज्जनसन्धिकरो । **इसिप्पलोभने गच्छाति** किंकारणा मज्जेव एवं वदेसीति अधिप्पायो । **पवरा चेवाति** मया उत्तरितरा चेव । **असोके**ति सोकरहिते । **नन्दने**ति नन्दिजनके । **परियायोति** गमनवारो ।

ततो सक्को तिस्सो गाथायो अभासि —

१००. “अद्धा हि सच्चं भणसि, सन्ति अज्जापि अच्छरा ।
तादिसियो पवरा चेव, असोके नन्दने वने ॥

१०१. “न ता एवं पजानन्ति, पारिचरियं पुमं गता ।
यादिसं त्वं पजानासि, नारि सब्बङ्गसोभने ॥

१०२. “त्वमेव गच्छ कल्याणि, इत्थीनं पवरा चसि ।
तवेव वण्णरूपेन, सवसमानयिस्ससी”ति ॥

तत्थ **पुमं गता**ति पुरिसं उपसङ्गमन्ता समाना पुरिसपलोभिनिपारिचरियं न जानन्ति । **वण्णरूपेना**ति सरीरवण्णेन चेव रूपसम्पत्तिया च । **सवसमानयिस्ससी**ति तं तापसं अत्तनो वसं आनेस्ससीति ।

तं सुत्वा अलम्बुसा द्वे गाथा अभासि —

१०३. “न वाहं न गमिस्सामि, देवराजेन पेसिता ।
विभेमि चेतं आसादुं, उग्गतेजो हि ब्राह्मणो ॥

१०४. “अनेके निरयं पत्ता, इसिमासादिया जना ।
आपन्ना मोहसंसारं, तस्मा लोमानि हंसये”ति ॥

तत्थ **न वाहन्ति** न वे अहं । **विभेमी**ति भायामि । **आसादु**न्ति आसादितुं । इदं वुत्तं होति — नाहं, देव, तथा पेसिता न गमिस्सामि, अपिचाहं तं इसिं सीलभेदनत्थाय अल्लीयितुं भायामि, उग्गतेजो हि सोति । **आसादिया**ति आसादेत्वा । **मोहसंसारन्ति** मोहेन संसारं, मोहेन इसिं पलोभेत्वा संसारं आपन्ना वट्टदुक्खे पतिट्ठिता सत्ता गणनपथं अतिक्कन्ता । **तस्मा**ति तेन कारणेन । **लोमानि हंसये**ति अहं लोमानि उट्ठपेमि, “तस्स किराहं सीलं भिन्दिस्सामी”ति चिन्तयमानाय मे लोमानि पहंसन्तीति वदति ।

१०५. “इदं वत्त्वान पक्कामि, अच्छरा कामवणिणी ।
मिस्सा मिस्सितुमिच्छन्ती, इसिसिङ्गं अलम्बुसा ॥

१०६. “सा च तं वनमोगह, इसिसिङ्गेन रक्खितं ।
बिम्बिजालकसञ्छन्नं, समन्ता अब्धयोजनं ॥

१०७. “पातोव पातरासम्हि, उदण्हसमयं पति ।
अग्गिट्ठं परिमज्जन्तं, इसिसिङ्गं उपागमी”ति ॥ — इमा अभिसम्बुद्धगाथा ।

तत्थ **पक्कामी**ति तेन हि, देवराज, आवज्जेय्यासि मन्ति अत्तनो सयनगब्भं पविसित्वा अलङ्कुरित्वा इसिसिङ्गं किलेसेन मिस्सितुं इच्छन्ती पक्कामि, भिक्खवे, सा अच्छरा तस्स अस्समं गताति । **बिम्बिजालकसञ्छन्नं** रत्तङ्कुरवनेन सञ्छन्नं । **पातोव पातरासम्हि**ति, भिक्खवे, पातरासवेलाय पातोव पगेयेव अतिपगेव । **उदण्हसमयं पती**ति सूरियुग्गमनवेलायमेव । **अग्गिट्ठं** अग्निसालं । रत्तिं पधानमनुयुज्जित्वा पातोव न्हत्वा उदककिच्चं कत्वा पण्णसालायं थोकं झानसुखेन वीतिनामेत्वा निक्खमित्वा अग्निसालं सम्मज्जन्तं तं इसिसिङ्गं सा उपागमि, इत्थिविलासं दस्सेन्ती तस्स पुरतो अट्ठासि ।

अथ नं तापसो पुच्छन्तो आह —

१०८. “का नु विज्जुरिवाभासि, ओसधी विय तारका ।
विचित्तहत्थाभरणा, आमुत्तमणिकुण्डला ॥

१०९. “आदिच्चवण्णसङ्कासा, हेमचन्दनगन्धिनी ।
सज्जतूरू महामाया, कुमारी चारुदस्सना ॥

११०. “विलग्गा मुदुका सुद्धा, पादा ते सुप्पतिट्ठिता ।
गमना कामनीया ते, हरन्तियेव मे मनो ॥

१११. “अनुपुब्बा च ते ऊरू, नागनाससमूपमा ।
विमट्ठा तुय्हं सुस्सोणी, अक्खस्स फलकं यथा ॥

११२. “उप्पलस्सेव किज्जक्खा, नाभि ते साधुसण्ठिता ।
पुरा कण्हज्जनस्सेव, दूरतो पतिदिस्सति ॥

११३. “दुविधा जाता उरजा, अवण्टा साधुपच्चुदा ।
पयोधरा अपतिता, अट्ठुलाबुसमा थना ॥

११४. “दीघा कम्बुतलाभासा, गीवा एणेय्यका यथा ।
पण्डरावरणा वग्गु, चतुत्थमनसन्निभा ॥

११५. “उद्धग्गा च अधग्गा च, दुमग्गपरिमज्जिता ।
दुविजा नेलसम्भूता, दन्ता तव सुदस्सना ॥

११६. “अपण्डरा लोहितन्ता, जिज्जूकफलसन्निभा ।
आयता च विसाला च, नेत्ता तव सुदस्सना ॥

११७. “नातिदीघा सुसम्मट्ठा, कनकव्यासमोचिता ।
उत्तमङ्गरुहा तुय्हं, केसा चन्दनगन्धिका ॥

११८. “यावता कसिगोरक्खा, वाणिजानञ्च या गति ।
इसीनञ्च परक्कन्तं, सज्जतानं तपस्सिनं ॥

११९. “न ते समसमं पस्से, अस्मिं पथविमण्डले ।
को वा त्वं कस्स वा पुत्तो, कथं जानेमु तं मय’न्ति ॥

तत्थ विचित्तहत्थाभरणाति विचित्तेहि हत्थाभरणेहि समन्नागता । हेमचन्दनगन्धिनीति
 सुवण्णवण्णचन्दनगन्धविलेपना । सञ्जतूरूति सुवट्ठितघनऊरु सम्पन्नऊरुलक्खणा । विलग्गाति संखित्तमज्झा ।
 मुदुकाति मुदु सुखुमाला । सुद्धाति निम्मला । सुप्पतिट्ठिताति समं पथाविं फुसन्ता सुट्ठु पतिट्ठिता । गमनाति गच्छमाना ।
 कामनीयाति कन्ता कामितब्बयुत्तका । हरन्तियेव मे मनोति एते एवरूपेन परमेन इत्थिविलासेन चङ्कमन्तिया तव पादा
 मम चित्तं हरन्तियेव । विमट्ठाति विसाला । सुस्सोणीति सुन्दरसोणी । अक्खस्साति सुन्दरवण्णस्स अक्खस्स सुवण्णफलकं
 विय विसाला ते सोणीति वदति । उप्पलस्सेव किञ्जक्खाति नीलुप्पलकण्णिका विय । कण्हज्जनस्सेवाति
 सुखुमकण्हलोमचित्तता एवमाह ।

“दुविधा”तिगाथं थने वण्णयन्तो आह । ते हि द्वे हुत्वा उरे जाता वण्टस्स अभावा अवण्टा, उरे लग्गा एव हुत्वा सुट्ठु
 निक्खन्तत्ता साधुपच्चुदा, पयस्स धारणतो पयोधरा, अपतिताति न पतिता, अमिलातताय वा अलम्बनताय वा न अन्तो
 पविट्ठाति अपतिता, सुवण्णफलके ठपितसुवण्णमयवट्ठालाबुनो अट्ठेन सदिसताय अट्ठालाबुसमा थना । एणेय्यका
 यथाति एणीमिगस्स हि दीघा च वट्ठा च गीवा सोभति यथा, एवं तव गीवा थोकं दीघा । कम्बुतलाभासाति
 सुवण्णालिङ्गतलसन्निभा गीवाति अत्थो । पण्डरावरणाति दन्तावरणा । चतुत्थमनसन्निभाति चतुत्थमनो वुच्चति
 चतुत्थमनवत्थुभूता जिक्का । अभिरत्तभावेन जिक्कासदिसं ते ओट्टपरियोसानन्ति वदति । उद्धग्गाति हेट्ठिमदन्ता । अधग्गाति
 उपरिमदन्ता । दुमग्गपरिमज्जिताति दन्तकट्टपरिमज्जिता परिसुद्धा । दुविजाति द्विजा । नेलसम्भूताति निदोसेसु
 हनुमंसपरियोसानेसु सम्भूता ।

अपण्डराति कण्हा । लोहितन्ताति रत्तपरियन्ता । जिञ्जूकफलसन्निभाति रत्तट्ठाने जिञ्जूकफलसदिसा ।
 सुदस्सनाति पस्सन्तानं अतित्तिकरा पच्चपसादसमन्नागता । नातिदीघाति पमाणयुत्ता । सुसम्मट्ठाति सुट्ठु सम्मट्ठा ।
 कनकब्बासमोचिताति कनकब्बा वुच्चति सुवण्णफणिका, ताय गन्धतेलं आदाय पहरिता सुरचिता । कसिगोरक्खाति
 इमिना कसिञ्च गोरक्खञ्च निस्साय जीवनकसत्ते दस्सेति । या गतीति यत्तका निष्फत्ति । परक्कन्तन्ति यत्तकं इसीनं
 परक्कन्तं, वित्थारीकता इमस्मिं हिमवन्ते यत्तका इसयो वसन्तीति अत्थो । न ते समसमन्ति तेसु सब्बेसु एकम्पि
 रूपलीळाविलासादिसमताय तथा समानं न पस्सामि । को वा त्वन्ति इदं तस्सा इत्थिभावं जानन्तो पुरिसवोहारवसेन
 पुच्छति ।

एवं पादतो पट्ठाय याव केसा अत्तनो वण्णं भासन्ते तापसे अलम्बुसा तुण्ही हुत्वा तस्सा कथाय यथानुसन्धिं गताय
 तस्स सम्मूळभावं जत्वा गाथमाह —

१२०. “न पज्झकालो भदन्ते, कस्सपेवं गते सति ।
 एहि सम्म रमिस्साम, उभो अस्माकमस्समे ।
 एहि तं उपगूहिस्सं, रतीनं कुसलो भवा”ति ॥

तत्थ कस्सपेवं गते सतीति कस्सपगोत्त एवं तव चित्ते पवत्ते सति पज्झकालो न होति । सम्माति वयस्स,
 पियवचनालपनमेतं । रतीनन्ति पच्चकामगुणरतीनं ।

एवं वत्वा अलम्बुसा चिन्तेसि — “नायं मयि ठिताय हत्थपासं आगमिस्सति, गच्छन्ती विय भविस्सामी”ति । सा
 इत्थिमायाकुसलताय तापसं अनुपसङ्कमित्वा आगतमग्गाभिमुखी पायासि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

१२१. “इदं वत्त्वान पक्कामि, अच्छरा कामवणिनी ।
मिस्सा मिस्सितुमिच्छन्ती, इसिसिङ्गं अलम्बुसा”ति ॥

अथ नं तापसो गच्छन्तिं दिस्वा “अयं गच्छती”ति अत्तनो दन्धपरक्कमं मन्दगमनं छिन्दित्वा वेगेन धावित्वा केसेसु हत्थेन परामसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

१२२. “सो च वेगेन निक्खम्म, छेत्वा दन्धपरक्कमं ।
तमुत्तमासु वेणीसु, अज्झप्पत्तो परामसि ॥

१२३. “तमुदावत्त कल्याणी, पलिस्सजि सुसोभना ।
चवितम्हि ब्रह्मचरिया, यथा तं अथ तोसिता ॥

१२४. “मनसा अगमा इन्दं, वसन्तं नन्दने वने ।
तस्सा सङ्कप्पमज्जाय, मघवा देवकुञ्जरो ॥

१२५. “पल्लङ्कं पहिणी खिप्पं, सोवण्णं सोपवाहनं ।
सउत्तरच्छदपज्जासं, सहस्सपटियत्थतं ॥

१२६. “तमेनं तत्थ धारेसि, उरे कत्त्वान सोभना ।
यथा एकमुहुत्तं, तीणि वस्सानि धारयि ॥

१२७. “विमदो तीहि वस्सेहि, पबुज्झित्वान ब्राह्मणो ।
अद्वसासि हरितरुक्खे, समन्ता अगियायनं ॥

१२८. “नवपत्तवनं फुल्लं, कोकिलगणघोसितं ।
समन्ता पविलोकेत्वा, रुदं अस्सूनि वत्तयि ॥

१२९. “न जुहे न जपे मन्ते, अग्गिहुत्तं पहापितं ।
को नु मे पारिचरियाय, पुब्बे चित्तं पलोभयि ॥

१३०. “अरज्जे मे विहरतो, यो मे तेजा ह सम्भुतं ।
नानारतनपरिपूरं, नावंव गण्हि अण्णवे”ति ॥

तत्थ अज्झप्पत्तोति सम्पत्तो । तमुदावत्त कल्याणीति तं केसे परामसित्वा ठितं इसिं उदावत्तित्वा निवत्तित्वा कल्याणदस्सना सा सुट्ठु सोभना । पलिस्सजीति आलिङ्गि । चवितम्हि ब्रह्मचरिया, यथा तं अथ तोसिताति, भिक्खवे, तस्स इसिनो तावदेव ज्ञानं अन्तरधायि । तस्मिं तम्हा ज्ञाना ब्रह्मचरिया चविते यथा तं सक्केन पत्थितं, तथेव अहोसि । अथ सक्कस्स पत्थनाय समिद्धभावं विदित्वा सा देवकज्जा तोसिता, तस्स तेन ब्रह्मचरियविनासेन सज्जनितपीतिपामोज्जाति अत्थो ।

मनसा अगमाति सा तं आलिङ्गित्वा ठिता “अहो वत सक्को पल्लङ्कं मे पेसेय्या”ति एवं पवत्तेन मनसा इन्दं अगमा । नन्दने वनेति नन्दिजननसमत्थताय नन्दनवनसङ्घाते तावतिसभवने वसन्तं । देवकुञ्जरोति देवसेट्ठो । पहिणीति पेसेसि । “पाहिणी”तिपि पाठो । सोपवाहनन्ति सपरिवारं । सउत्तरच्छदपञ्जासन्ति पञ्जासाय उत्तरच्छदेहि पटिच्छादितं । सहस्सपटियत्थतन्ति सहस्सदिब्बकोजवत्थतं । तमेनं तत्थाति तं इसिसिङ्गं तत्थ दिब्बपल्लङ्के निसिन्ना सा उरे कत्वा धारेसि । तीणि वस्सानीति एकमुहुत्तं विय मनुस्सगणनाय तीणि वस्सानि तं उरे निपज्जापेत्वा तत्थ निसिन्ना धारेसि ।

विमदोति निम्मदो विगतसज्जभावो । सो हि तीणि संवच्छरानि विसज्जो सयित्वा पच्छा पटिलद्धसज्जो पबुज्झि । तस्मिं पबुज्झमाने हत्थादिफन्दनं दिस्वाव अलम्बुसा तस्स पबुज्झनभावं जत्वा पल्लङ्कं अन्तरधापेत्वा सयम्पि अन्तरहिता अट्ठासि । अद्दसासीति सो अस्समपदं ओलोकेन्तो “केन नु खोम्हि सीलविनासं पापितो”ति चिन्तेत्वा महन्तेन सद्देन परिदेवमानो अद्दसासि । हरितरुक्खेति अगियायनसङ्घातं अगिसालं समन्ता परिवारेत्वा ठिते हरितपत्तरुक्खे । नवपत्तवनन्ति तरुणेहि नवपत्तेहि सज्छन्नं वनं । रुदन्ति परिदेवन्तो ।

न जुहे न जपे मन्तेति अयमस्स परिदेवनगाथा । पहापितन्ति हापितं, प-कारो उपसगमत्तं । पारिचरियायाति को नु किलेसपारिचरियाय इतो पुब्बे मम चित्तं पलोभयीति परिदेवति । यो मे तेजा ह सम्भुतन्ति ह-कारो निपातमत्तं । यो मम समणतेजेन सम्भूतं ज्ञानगुणं नानारतनपरिपुण्णं महन्तं महण्णवे नावं विय गण्हि, विनासं पापेसि, को नामेसोति परिदेवतीति ।

तं सुत्वा अलम्बुसा चिन्तेसि — “सचाहं न कथेस्सामि, अयं मे अभिसपिस्सति, हन्दस्स कथेस्सामी”ति । सा दिस्समानेन कायेन ठत्वा गाथमाह —

१३१. “अहं ते पारिचरियाय, देवराजेन पेसिता ।
अवधिं चित्तं चित्तेन, पमादो त्वं न बुज्झसी”ति ॥

सो तस्सा कथं सुत्वा पितरा दिन्नओवादं सरित्वा “पितु वचनं अकत्वा महाविनासं पत्तोम्ही”ति परिदेवन्तो चतस्सो गाथायो अभसि —

१३२. “इमानि किर मं तातो, कस्सपो अनुसासति ।
कमलासदिसित्थियो, तायो बुज्झेसि माणव ॥

१३३. “उरेगण्डायो बुज्झेसि, तायो बुज्झेसि माणव ।
इच्चानुसासि मं तातो, यथा मं अनुकम्पको ॥

१३४. “तस्साहं वचनं नाकं, पितु बुद्धस्स सासनं ।
अरज्जे निम्मनुस्सम्हि, स्वज्ज झायामि एकको ॥

१३५. “सोहं तथा करिस्सामि, धिरत्थु जीवितेन मे ।
पुन वा तादिसो हेस्सं, मरणं मे भविस्सती”ति ॥

तत्थ इमानीति इमानि वचनानि । कमलासदिसिस्थियोति कमला वुच्चति नारिपुष्पलता, तासं पुष्पसदिसा इत्थियो ।
 तायो बुज्जेसि माणवाति माणव त्वं तायो जानेय्यासि, अत्वा दस्सनपथं अगन्त्वा पलापेय्यासीति यानि एवरूपानि
 वचनानि तदा मं तातो अनुसासति, इमानि किर तानीति । उरेगण्डायोति उरम्हि द्वीहि गण्डेहि समन्नागता । तायो बुज्जेसि,
 माणवाति, माणव, तायो अत्तनो वसं गते विनासं पापेन्तीति त्वं जानेय्यासि । नाकन्ति नाकरिं । झायामीति पज्झायामि
 परिदेवामि । धिरत्थु जीवितेन मेति धिरत्थु गरहितं मम जीवितं, जीवितेन मे को अत्थो । पुन वाति तथा करिस्सामि, यथा
 पुन वा तादिसो भविस्सामि, नट्टं ज्ञानं उप्पादेत्वा वीतरागो भविस्सामि, मरणं वा मे भविस्सतीति ।

सो कामरागं पहाय पुन ज्ञानं उप्पादेसि । अथस्स समणतेजं दिस्वा ज्ञानस्स च उप्पादितभावं अत्वा अलम्बुसा भीता
 खमापेसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था द्वे गाथायो अभसि —

१३६. “तस्स तेजं वीरियञ्च, धितिं अत्वा अवट्ठितं ।
 सिरसा अग्गही पादे, इसिसिङ्गं अलम्बुसा ॥

१३७. “मा मे कुज्झ महावीर, मा मे कुज्झ महाइसे ।
 महा अत्थो मया चिण्णो, तिदसानं यसस्सिनं ।
 तया पक्कमितं आसि, सब्बं देवपुरं तदा”ति ॥

अथ नं सो “खमामि ते, भद्दे, यथासुखं गच्छा”ति विस्सज्जेन्तो गाथमाह —

१३८. “तावतिसा च ये देवा, तिदसानञ्च वासवो ।
 त्वञ्च भद्दे सुखी होहि, गच्छ कञ्जे यथासुख”न्ति ॥

सा तं वन्दित्वा तेनेव सुवण्णपल्लङ्केन देवपुरं गता । तमत्थं पकासेन्तो सत्था तिस्सो गाथायो अभसि —

१३९. “तस्स पादे गहेत्वान, कत्वा च नं पदक्खिणं ।
 अज्जलिं पग्गहेत्वान, तम्हा ठाना अपक्कमि ॥

१४०. “यो च तस्सासि पल्लङ्को, सोवण्णो सोपवाहनो ।
 सउत्तरच्छदपज्जासो, सहस्सपटियत्थतो ।
 तमेव पल्लङ्कमारुह, अगा देवान सन्तिके ॥

१४१. “तमोक्कमिव आयन्तिं, जलन्तिं विज्जुतं यथा ।
 पतीतो सुमनो वित्तो, देविन्दो अददा वर”न्ति ॥

तत्थ ओक्कमिवाति दीपकं विय । “पतीतो”ति आदीहि तुट्ठाकारोव दस्सितो अददा वरन्ति आगन्त्वा वन्दित्वा
 ठिताय तुट्ठो वरं अदासि ।

सा तस्स सन्तिके वरं गणहन्ती ओसानगाथमाह —

१४२: “वरञ्चे मे अदो सक्क, सब्भभूतानमिस्सर ।

निसिप्पलोभिका गच्छे, एतं सक्क वरं वरे”ति ॥

तस्सत्थो — “सक्क देवराज, सचे मे त्वं वरं अदो, पुन इसिपलोभिकाय न गच्छेय्यं, मा मं एतदत्थाय पहिणेय्यासि, एतं वरं वरे याचामी”ति ।

सत्था तस्स भिक्खुनो इमं धम्मदेसनं आहरित्वा सच्चानि पकासेत्वा जातकं समोधानेसि, सच्चपरियोसाने सो भिक्खु सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । तदा अलम्बुसा पुराणदुतियिका अहोसि, इसिसिङ्गो उक्कण्ठितभिक्खु, पिता महाइसि पन अहमेव अहोसिन्ति ।

अलम्बुसाजातकवण्णना ततिया ।

[५२४] ४. सङ्खपालजातकवण्णना

अरियावकासोसीति इदं सत्था जेतवने विहरन्तो उपोसथकम्मं आरब्ध कथेसि । तदा हि सत्था उपोसथिके उपासके सम्पहंसेत्वा “पोराणकपण्डिता महतिं नागसम्पत्तिं पहाय उपोसथवासं उपवसिंसुयेवा”ति वत्वा तेहि याचितो अतीतं आहरि ।

अतीते राजगहे मगधराजा नाम रज्जं कारेसि । तदा बोधिसत्तो तस्स रज्जो अगमहेसिया कुच्छिम्हि निब्बत्ति, “दुय्योधनो”तिस्स नामं करिंसु । सो वयप्पत्तो तक्कसिलायं सब्भसिप्पानि उगगण्हित्वा आगन्त्वा पितु सिप्पं दस्सेसि । अथ नं पिता रज्जे अभिसिञ्चित्वा इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा उय्याने वसि । बोधिसत्तो दिवसस्स तिक्खत्तुं पितु सन्तिकं अगमासि । तस्स महालाभसक्कारो उदपादि । सो तेनेव पलिबोधेन कसिणपरिकम्ममत्तम्पि कातुं असक्कोन्तो चिन्तेसि — “महा मे लाभसक्कारो, न सक्का मया इध वसन्तेन इमं जटं छिन्दितुं, पुत्तस्स मे अनारोचेत्वाव अज्जत्थ गमिस्सामी”ति । सो कज्चि अजानापेत्वा उय्याना निक्खमित्वा मगधरट्ठं अतिक्कमित्वा महिसकरट्ठे सङ्खपालदहतो नाम निक्खन्ताय कण्णवेण्णाय नदिया निवत्तने चन्दकपब्बतं उपनिस्साय पण्णसालं कत्वा तत्थ वसन्तो कसिणपरिकम्मं कत्वा झानाभिज्जा निब्बत्तेत्वा उज्झाचरियाय यापेसि । तमेनं सङ्खपालो नाम नागराजा महन्तेन परिवारेन कण्णवेण्णनदितो निक्खमित्वा अन्तरन्तरा उपसङ्कमति । सो तस्स धम्मं देसेसि । अथस्स पुत्तो पितरं दट्ठुकामो गतट्ठानं अजानन्तो अनुविचारापेत्वा “असुकट्ठाने नाम वसती”ति जत्वा तस्स दस्सनत्थाय महन्तेन परिवारेन तत्थ गन्त्वा एकमन्ते खन्धवारं निवासेत्वा कतिपयेहि अमच्चेहि सद्धिं अस्समपदाभिमुखो पायासि ।

तस्मिं खणे सङ्खपालो महन्तेन परिवारेन धम्मं सुणन्तो निसीदि । सो तं राजानं आगच्छन्तं दिस्वा इसिं वन्दित्वा उट्ठायासना पक्कामि । राजा पितरं वन्दित्वा पटिसन्थारं कत्वा निसीदित्वा पुच्छि — “भन्ते, कतरराजा नामेस तुम्हाकं सन्तिकं आगतो”ति । तात, सङ्खपालनागराजा नामेसोति । सो तस्स सम्पत्तिं निस्साय नागभवने लोभं कत्वा कतिपाहं वसित्वा पितु भिक्खाहारं निबद्धं दापेत्वा अत्तनो नगरमेव गन्त्वा चतूसु द्वारेसु दानसालायो कारेत्वा सकलजम्बुदीपं सङ्खोभेन्तो दानं दत्वा सीलं रक्खित्वा उपोसथकम्मं कत्वा नागभवनं पत्थेत्वा आयुपरियोसाने नागभवने निब्बत्तित्वा सङ्खपालनागराजा अहोसि । सो गच्छन्ते काले ताय सम्पत्तिया विप्पटिसारी हुत्वा ततो पट्टाय मनुस्सयोनिं पत्थेन्तो उपोसथवासं वसि । अथस्स नागभवने वसन्तस्स उपोसथवासो न सम्पज्जति, सीलविनासं पापुणाति । सो ततो पट्टाय नागभवना निक्खमित्वा कण्णवेण्णाय नदिया अविदूरे महामग्गस्स च एकपदिकमग्गस्स च अन्तरे एकं वम्मिकं परिक्खपित्वा उपोसथं अधिट्ठाय समादिन्नसीलो “मम चम्ममंसादीहि अत्थिका चम्ममंसादीनि हरन्तू”ति अत्तानं दानमुखे

विस्सज्जेत्वा वम्मिकमत्थके निपन्नो समणधम्मं करोन्तो चातुदसे पन्नरसे वसित्वा पाटिपदे नागभवनं गच्छति ।

तस्मिं एकदिवसं एवं सीलं समादित्वा निपन्ने पच्चन्तगामवासिनो सोळस जना “मंसं आहरिस्सामा”ति आवुधहत्था अरज्जे विचरन्ता किञ्चि अलभित्वा निक्खन्ता तं वम्मिकमत्थके निपन्नं दिस्वा “मयं अज्ज गोधापोतकम्पि न लभिम्हा, इमं नागराजानं वधित्वा खादिस्सामा”ति चिन्तेत्वा “महा खो पनेस गक्खमानो पलायेय्य, यथानिपन्नमेव तं भोगेसु सूलेहि विज्झित्वा दुब्बलं कत्वा गण्हिस्सामा”ति सूलानि आदाय उपसङ्कमिंसु । बोधिसत्तस्स सरीरं महन्तं एकदोणिकनावप्पमाणं वट्टेत्वा ठपितसुमनपुप्फदामं विय जिञ्जुकफलसन्निभेहि अक्खीहि जयसुमनपुप्फसदिसेन च सीसेन समन्नागतं अतिविय सोभति । सो तेसं सोळसन्नं जनानं पदसद्देन भोगन्तरतो सीसं नीहरित्वा रत्तक्खीनि उम्मीलेत्वा ते सूलहत्थे आगच्छन्ते दिस्वा चिन्तेसि — “अज्ज मय्हं मनोरथो मत्थकं पापुणिस्सति, अहं अत्तानं दानमुखे निव्यादेत्वा वीरियं अधिट्ठित्वा निपन्नो, इमे मम सरीरं सत्तीहि कोट्टेत्वा छिद्वावच्छिदं करोन्ते कोधवसेन अक्खीनि उम्मीलेत्वा न ओलोकेस्सामी”ति अत्तनो सीलभेदभयेन दळ्हं अधिट्ठाय सीसं भोगन्तरेयेव पवेसेत्वा निपज्जि । अथ नं ते उपगन्त्वा नङ्गुट्टे गहेत्वा कट्टन्ता भूमियं पोथेत्वा तिखिणसूलेहि अट्टसु ठानेसु विज्झित्वा सकण्टककाळवेत्तयट्ठियो पहारमुखेहि पवेसेत्वा अट्टसु ठानेसु काजेनादाय महामगं पटिपज्जिंसु, महासत्तो सूलेहि विज्झनतो पट्टाय एकट्टानेपि कोधवसेन अक्खीनि उम्मीलेत्वा ते न ओलोकेसि । तस्स अट्टहि काजेहि आदाय नीयमानस्स सीसं ओलम्बेत्वा भूमियं पहरि । अथ नं “सीसमस्स ओलम्बती”ति महामग्गे निपज्जापेत्वा तरुणसूलेन नासापुटं विज्झित्वा रज्जुकं पवेसेत्वा सीसं उक्खिपित्वा काजकोटियं लगित्वा पुनपि उक्खिपित्वा मगं पटिपज्जिंसु ।

तस्मिं खणे विदेहरट्टे मिथिलनगरवासी आळारो नाम कुटुम्बिको पञ्च सकटसतानि आदाय सुखयानके निसीदित्वा गच्छन्तो ते भोजपुत्ते बोधिसत्तं तथा गण्हित्वा गच्छन्ते दिस्वा तेसं सोळसन्नम्पि सोळसहि वाहगोणेहि सद्धिं पसतं पसतं सुवण्णमासके सब्बेसं निवासनपारुपनानि भरियानम्पि नेसं वत्थाभरणानि दत्वा विस्सज्जापेसि । अथ सो नागभवनं गन्त्वा तत्थ पपञ्चं अकत्वा महन्तेन परिवारेन निक्खमित्वा आळारं उपसङ्कमित्वा नागभवनस्स वण्णं कथेत्वा तं आदाय नागभवनं गन्त्वा तीहि नागकज्जासतेहि सद्धिं महन्तमस्स यसं दत्वा दिब्बेहि कामेहि सन्तप्पेसि । आळारो नागभवने एकवस्सं वसित्वा दिब्बकामे परिभुज्जित्वा “इच्छामहं, सम्म, पब्बजितु”न्ति नागराजस्स कथेत्वा पब्बजितपरिक्खारे गहेत्वा नागभवनतो हिमवन्तप्पदेसं गन्त्वा पब्बजित्वा तत्थ चिरं वसित्वा अपरभागे चारिकं चरन्तो बाराणसिं पत्वा राजुय्याने वसित्वा पुनदिवसे भिक्खाय नगरं पविसित्वा राजद्वारं अगमासि । अथ नं बाराणसिराजा दिस्वा इरियापथे पसीदित्वा पक्कोसापेत्वा पञ्चत्तासने निसीदापेत्वा नानगरसभोजनं भोजेत्वा अज्जतरस्मिं नीचे आसने निसिन्नो वन्दित्वा तेन सद्धिं सल्लपन्तो पठमं गाथमाह —

१४३: “अरियावकासोसि पसन्ननेत्तो, मज्जे भवं पब्बजितो कुलम्हा ।

कथं नु वित्तानि पहाय भोगे, पब्बजि निक्खम्म घरा सपज्जा”ति ॥

तत्थ अरियावकासोसीति निदोससुन्दरसरीरावकासोसि, अभिरूपोसीति अत्थो । पसन्ननेत्तोति पञ्चहि पसादेहि युत्तनेत्तो । कुलम्हाति खत्तियकुला वा ब्राह्मणकुला वा सेट्टिकुला वा पब्बजितोसीति मज्जामि । कथं नूति केन कारणेन किं आरम्भणं कत्वा धनञ्च उपभोगे च पहाय घरा निक्खमित्वा पब्बजितोसि सपज्ज पण्डितपुरिसाति पुच्छति ।

ततो परं तापसस्स च रज्जो च वचनप्पटिवचनवसेन गाथानं सम्बन्धो वेदितब्बो —

- १४४:“सयं विमानं नरदेव दिस्वा, महानुभावस्स महोरगस्स ।
दिस्वान पुञ्जान महाविपाकं, सद्भायहं पब्बजितोमिह राज ॥
- १४५:“न कामकामा न भया न दोसा, वाचं मुसा पब्बजिता भणन्ति ।
अक्खाहि मे पुच्छितो एतमत्थं, सुत्त्वान मे जायिहितिप्पसादो ॥
- १४६:“वाणिज्ज रट्ठाधिप गच्छमानो, पथे अद्दसासिम्हि भोजपुत्ते ।
पवड्डकायं उरगं महन्तं, आदाय गच्छन्ते पमोदमाने ॥
- १४७:“सोहं समागम्म जनिन्द तेहि, पहड्डलोमो अवचम्हि भीतो ।
कुहिं अयं नीयति भीमकायो, नागेन किं काहथ भोजपुत्ता ॥
- १४८:“नागो अयं नीयति भोजनत्था, पवड्डकायो उरगो महन्तो ।
सादुज्ज थूलज्ज मुदुज्ज मंसं, न त्वं रसज्जासि विदेहपुत्ता ॥
- १४९:“इतो मयं गन्त्वा सकं निकेतं, आदाय सत्थानि विकोपयित्वा ।
मंसानि भोक्खाम पमोदमाना, मयज्झि वे सत्तवो पन्नगानं ॥
- १५०:“सचे अयं नीयति भोजनत्था, पवड्डकायो उरगो महन्तो ।
ददामि वो बलिबद्धानि सोळस, नागं इमं मुज्जथ बन्धनस्मा ॥
- १५१:“अद्धा हि नो भक्खो अयं मनापो, बहू च नो उरगा भुत्तपुब्बा ।
करोम ते तं वचनं अळार, मित्तज्ज नो होहि विदेहपुत्ता ॥
- १५२:“तदास्सु ते बन्धना मोचयिंसु, यं नत्थुतो पटिमोक्कस्स पासे ।
मुत्तो च सो बन्धना नागराजा, पक्कामि पाचीनमुखो मुहुत्तं ॥
- १५३:“गन्त्वान पाचीनमुखो मुहुत्तं, पुण्णेहि नेत्तेहि पलोकयी मं ।
तदास्सहं पिड्डितो अन्वगच्छिं, दसङ्कुलिं अज्जलिं पग्गहेत्वा ॥
- १५४:“गच्छेव खो त्वं तरमानरूपो, मा तं अमित्ता पुनरग्गहेसुं ।
दुक्खो हि लुहेहि पुना समागमो, अदस्सनं भोजपुत्तान गच्छ ॥
- १५५:“अगमासि सो रहदं विप्पसन्नं, नीलोभासं रमणीयं सुतित्थं ।
समोततं जम्बुहि वेतसाहि, पावेक्खि नित्तिण्णभयो पतीतो ॥
- १५६:“सो तं पविस्स नचिरस्स नागो, दिब्बेन मे पातुरहू जनिन्द ।
उपड्डही मं पितरं व पुत्तो, हृदयङ्गमं कण्णसुखं भणन्तो ॥

१५७:“त्वं मेसि माता च पिता अळार, अब्भन्तरो पाणददो सहायो ।
सकञ्च इद्धि पटिलाभकोस्मि, अळार पस्स मे निवेसनानि ।
पहूतभक्खं बहुअन्नपानं, मसक्कसारं विय वासवस्सा”ति ॥

तत्थ विमानन्ति सङ्खपालनागरञ्जो अनेकसतनाटकसम्पत्तिसम्पन्नं कञ्चनमणिविमानं । पुञ्जानन्ति तेन कतपुञ्जानं महन्तं विपाकं दिस्वा कम्मञ्च फलञ्च परलोकञ्च सद्वहत्वा पवत्ताय सद्वाय अहं पब्बजितो । न कामकामाति न वत्थुकामेनपि भयेनपि दोसेनपि मुसा भणन्ति । जायिहितीति, भन्ते, तुम्हाकं वचनं सुत्वा मय्हम्पि पसादो सोमनस्सं जायिस्सति । वाणिज्जन्ति वाणिज्जकम्मं करिस्सामीति गच्छन्तो । पथे अद्वसासिम्हीति पञ्चन्नं सकटसतानं पुरतो सुखयानके निसीदित्वा गच्छन्तो महामग्गे जनपदमनुस्से अद्वसं । पवड्डकायन्ति वड्डितकायं । आदायाति अद्वहि काजेहि गहेत्वा । अवचम्हीति अभासिं । भीमकायोति भयजनककायो । भोजपुत्ताति लुद्धपुत्तके पियसमुदाचारेनालपति । विदेहपुत्ताति विदेहरड्डवासिताय आळारं आलपिंसु । विकोपयित्वाति छिन्दित्वा । मय्हि वो सत्तवोति मयं पन नागानं वेरिनो नाम । भोजनत्थाति भोजनत्थाय । मित्तञ्च नो होहीति त्वं अम्हाकं मित्तो होहि, कतगुणं जान ।

तदास्सु तेति, महाराज, तेहि भोजपुत्तेहि एवं वुत्ते अहं तेसं सोळस वाहगोणे निवासनपारुपनानि पसतं पसतं सुवण्णमासके भरियानञ्च नेसं वत्थालङ्कारं अदासिं, अथ ते सङ्खपालनागराजानं भूमियं निपज्जापेत्वा अत्तनो कक्खळताय सकण्टककाळवेत्तलताय कोटियं गहेत्वा आकड्डितुं आरभिंसु । अथाहं नागराजानं किलमन्तं दिस्वा अकिलमेन्तोव असिना ता लता छिन्दित्वा दारकानं कण्णवेधतो वड्डिनीहरणनियामेन अदुक्खापेन्तो सणिकं नीहरिं, तस्मिं काले ते भोजपुत्ता यं बन्धनं अस्स नत्थुतो पवेसेत्वा पासे पटिमोक्कं, तस्मा बन्धना तं उरगं मोचयिंसु । तस्स नासतो सह पासेन तं रज्जुकं नीहरिंसूति दीपेति । इति ते उरगं विस्सज्जेत्वा थोकं गन्त्वा “अयं उरगो दुब्बलो, मतकाले नं गहेत्वा गमिस्सामा”ति निलीयिंसु ।

पुण्णेहीति सोपि मुहुत्तं पाचीनाभिमुखो गन्त्वा अस्सुपुण्णेहि नेत्तेहि मं पलोकयि । तदास्सहन्ति तदा अस्स अहं । गच्छेवाति एवं तं अवचन्ति वदति । रहदन्ति कण्णवेण्णदहं । समोततन्ति उभयतीरेसु जम्बुरुक्खवेतसरुक्खेहि ओततं विततं । नित्तिण्णभयो पतीतोति सो किर तं दहं पविसन्तो आळारस्स निपच्चकारं दस्सेत्वा याव नङ्गुट्ठा ओतरि, उदके पविट्टुट्टानमेवस्स निब्भयं अहोसि, तस्मा नित्तिण्णभयो पतीतो हट्टुट्टो पावेक्खीति । पविस्साति पविसित्वा । दिब्बेन मेति नागभवने पमादं अनापज्जित्वा मयि कण्णवेण्णतीरं अनतिक्कन्तेयेव दिब्बेन परिवारेन मम पुरतो पातुरहोसि । उपट्टुहीति उपागमि । अब्भन्तरोति हृदयमंससदिसो । त्वं मम बहुपकारो, सक्कारं ते करिस्सामि । पस्स मे निवेसनानीति मम नागभवनं पस्स । मसक्कसारं वियाति मसक्कसारो वुच्चति ओसक्कनपरिसक्कनाभावेन घनसारताय च सिनेरुपब्बतराजा । अयं तत्थ मापितं तावत्तिसभवनं सन्धायेवमाह ।

महाराज! एवं वत्वा सो नागराजा उत्तरि अत्तनो नागभवनं वण्णेन्तो गाथाद्वयमाह —

१५८:“तं भूमिभागेहि उपेत रूपं, असक्खरा चेव मुदू सुभा च ।
नीचित्तिणा अप्परजा च भूमि, पासादिका यत्थ जहन्ति सोकं ॥

१५९:“अनावकुला वेळुरियूपनीला, चतुद्विसं अम्बवनं सुरम्मं ।
पक्का च पेसी च फला सुफुल्ला, निच्चोतुका धारयन्ती फलानी”ति ॥

तत्थ असक्खराति या तत्थ भूमि पासाणसक्खररहिता मुदु सुभा कञ्चनरजतमणिमया सत्तरतनवालुकाकिण्णा ।
नीचत्तिणाति इन्दगोपकपिट्टिसदिसवण्णेहि नीचतिणेहि समन्नागता । अप्परजाति पंसुरहिता । यत्थ जहन्ति सोकन्ति यत्थ
पविट्ठमत्ताव निस्सोका होन्ति । अनावकुलाति न अवकुला अखाणुमा उपरि उक्कुलविकुलभावरहिता वा समसण्ठिता ।
वेळुरियूपनीलाति वेळुरियेन उपनीला, तस्मिं नागभवने वेळुरियमया पसन्नसलिला नीलोभासा
अनेकवण्णकमलुप्पलसञ्छन्ना पोक्खरणीति अत्थो । चतुद्विसन्ति तस्सा पोक्खरणिमया चतूसु दिसासु । पक्का चाति तस्मिं
अम्बवने अम्बरुक्खा पक्कफला च अट्ठपक्कफला च तरुणफला च फुल्लितायेवाति अत्थो । निच्चोतुकाति छन्नम्पि
उतूनं अनुरूपेहि पुप्फफलेहि समन्नागताति ।

१६०. तेसं वनानं नरदेव मज्झे, निवेसनं भस्सरसन्निकासं ।
रजतगगळं सोवण्णमयं उळारं, ओभासती विज्जुरिवन्तल्लिक्खे ॥

१६१. “मणीमया सोण्णमया उळारा, अनेकचित्ता सततं सुनिम्मिता ।
परिपूरा कज्जाहि अलङ्कृताहि, सुवण्णकायूरधराहि राज ॥

१६२. “सो सङ्खपालो तरमानरूपो, पासादमारुह अनोमवण्णो ।
सहस्सथम्भं अतुलानुभावं, यत्थस्स भरिया महेसी अहोसि ॥

१६३. “एका च नारी तरमानरूपा, आदाय वेळुरियमयं महग्घं ।
सुभं मणिं जातिमन्तूपपन्नं, अचोदिता आसनमब्धिहासि ॥

१६४. “ततो मं उरगो हत्थे गहेत्वा, निसीदयी पामुखआसनस्मिं ।
इदमासनं अत्र भवं निसीदतु, भवज्झि मे अज्जतरो गरूनं ॥

१६५. “अज्जा च नारी तरमानरूपा, आदाय वारिं उपसङ्कमित्वा ।
पादानि पक्खालयी मे जनिन्द, भरियाव भत्तू पतिनो पियस्स ॥

१६६. “अपरा च नारी तरमानरूपा, पग्गह सोवण्णमयाय पातिया ।
अनेकसूपं विविधं वियज्जनं, उपनामयी भत्त मनुज्जरूपं ॥

१६७. “तुरियेहि मं भारत भुत्तवन्तं, उपट्ठुं भत्तु मनो विदित्वा ।
तत्तुत्तिरिं मं निपती महन्तं, दिब्बेहि कामेहि अनप्पकेही”ति ॥

तत्थ निवेसनन्ति पासादो । भस्सरसन्निकासन्ति पभस्सरदस्सनं । रजतगगळन्ति रजतद्वारकवाटं । मणीमयाति
एवरूपा तत्थ कूटागारा च गम्भा च । परिपूराति सम्पुण्णा । सो सङ्खपालोति, महाराज, अहं एवं तस्मिं नागभवनं वण्णेन्ते
तं दट्ठुकामो अहोसिं, अथ मं तत्थ नेत्वा सो सङ्खपालो हत्थे गहेत्वा तरमानो वेळुरियथम्भेहि सहस्सथम्भं पासादं आरुह
यस्मिं ठाने अस्स महेसी अहोसि, तं ठानं नेतीति दीपेति । एका चाति मयि पासादं अभिरुळ्ळे एका इत्थी अज्जेहि मणीहि
जातिमहन्तेहि उपेतं सुभं वेळुरियासनं तेन नागराजेन अवुत्ताव । अब्धिहासीति अभिहरि, अत्थरीति वुत्तं होति ।

पामुखआसनस्मिन्ति पमुखासनस्मिं, उत्तमासने निसीदापेसीति अत्थो । गरूनन्ति मातापितॄनं मे त्वं अञ्जतरोति एवं वत्वा निसीदापेसि । विविधं वियञ्जनन्ति विविधं व्यञ्जनं । भत्त मनुञ्जरूपन्ति भत्तं मनुञ्जरूपं । भारताति राजानं आलपति । भुत्तवन्तन्ति भुत्ताविं कतभत्तकिच्चं । उपट्ठहन्ति अनेकसतेहि तुरियेहि गन्धब्बं कुरुमाना उपट्ठहिंसु । भत्तु मनो विदित्वाति अत्तनो पतिनो चित्तं जानित्वा । तत्तुत्तरिन्ति ततो गन्धब्बकरणतो उत्तरिं । मं निपतीति सो नागराजा मं उपसङ्गमि । महन्तं दिब्बेहीति महन्तेहि उळारेहि दिब्बेहि कामेहि तेहि च अनप्पकेहि ।

एवं उपसङ्गमित्वा च पन गाथमाह —

१६८. “भरिया ममेता तिसता अळार, सब्बत्तमज्झा पदुमुत्तराभा ।
अळार एतास्सु ते कामकारा, ददामि ते ता परिचारयस्सू”ति ॥

तत्थ सब्बत्तमज्झाति सब्बा अत्तमज्झा, पाणिना गहितप्पमाणमज्झाति अत्थो । अट्ठकथायं पन “सुमज्झा”ति पाठो । पदुमुत्तराभाति पदुमवण्णउत्तराभा, पदुमवण्णउत्तरच्छवियोति अत्थो । परिचारयस्सूति ता अत्तनो पादपरिचारिका करोहीति वत्वा तीहि इत्थिसतेहि सद्धिं महासम्पत्तिं मय्हं अदासि ।

सो आह —

१६९. “संवच्छरं दिब्बरसानुभुत्वा, तदास्सुहं उत्तरिमज्झभासिं ।
नागस्सिदं किन्ति कथञ्च लद्धं, कथज्झगमासि विमानसेट्ठं ॥

१७०. “अधिच्चलद्धं परिणामजं ते, सयंकतं उदाहु देवेहि दिन्नं ।
पुच्छामि तं नागराजेतमत्थं, कथज्झगमासि विमानसेट्ठं”न्ति ॥

तत्थ दिब्बरसानुभुत्वाति दिब्बे कामगुणरसे अनुभवित्वा । तदास्सुहन्ति तदा अस्सु अहं । नागस्सिदन्ति भद्रमुखस्स सङ्खपालनागराजस्स इदं सम्पत्तिजातं किन्ति किं नाम कम्मं कत्वा कथञ्च कत्वा लद्धं, कथमेतं विमानसेट्ठं त्वं अज्झगमासि, इति नं अहं पुच्छिं । अधिच्चलद्धन्ति अहेतुना लद्धं । परिणामजं तेति केनचि तव अत्थाय परिणामितत्ता परिणामतो जातं । सयंकतन्ति कारके पक्कोसापेत्वा रतनानि दत्वा कारितन्ति ।

ततो परा द्विन्नम्पि वचनप्पटिवचनगाथाव —

१७१. “नाधिच्चलद्धं न परिणामजं मे, न सयंकतं नापि देवेहि दिन्नं ।
सकेहि कम्मेहि अपापकेहि, पुज्जेहि मे लद्धमिदं विमानं ॥

१७२. “किं ते वतं किं पन ब्रह्मचरियं, किस्स सुचिण्णस्स अयं विपाको ।
अक्खाहि मे नागराजेतमत्थं, कथं नु ते लद्धमिदं विमानं ॥

१७३. “राजा अहोसिं मगधानमिस्सरो, दुय्योधनो नाम महानुभावो ।
सो उत्तरं जीवितं संविदित्वा, असस्सतं विपरिणामधम्मं ॥

१७४. “अन्नञ्च पानञ्च पसन्नचित्तो, सक्कच्च दानं विपुलं अदासिं ।
ओपानभूतं मे घरं तदासि, सन्तप्पिता समणब्राह्मणा च ॥
१७५. “मालञ्च गन्धञ्च विलेपनञ्च, पदीपियं यानमुपस्सयञ्च ।
अच्छादनं सयनमथन्नपानं, सक्कच्च दानानि अदम्ह तत्थ ॥
१७६. “तं मे वतं तं पन ब्रह्मचरियं, तस्स सुचिण्णस्स अयं विपाको ।
तेनेव मे लद्धमिदं विमानं, पहूतभक्खं बहुअन्नपानं ।
नच्चेहि गीतेहि चुपेतरूपं, चिरट्ठितिकं न च सस्सतायं ॥
१७७. “अप्पानुभावा तं महानुभावं, तेजस्सिनं हन्ति अतेजवन्तो ।
किमेव दाठावुध किं पटिच्च, हत्थत्तमागच्छि वनिब्बकानं ॥
१७८. “भयं नु ते अन्वगतं महन्तं, तेजो नु ते नान्वगं दन्तमूलं ।
किमेव दाठावुध किं पटिच्च, किलेसमापज्जि वनिब्बकानं ॥
१७९. “न मे भयं अन्वगतं महन्तं, तेजो न सक्का मम तेहि हन्तुं ।
सतञ्च धम्मनि सुकित्तितानि, समुद्वेलाव दुरच्चयानि ॥
१८०. “चातुदसिं पञ्चदसिं अळार, उपोसथं निच्चमुपावसामि ।
अथागमुं सोळस भोजपुत्ता, रज्जुं गहेत्वान दळ्हञ्च पासं ॥
१८१. “भेत्वान नासं अतिकस्स रज्जुं, नयिसु मं सम्परिगह्ण लुद्धा ।
एतादिसं दुक्खमहं तितिक्खं, उपोसथं अप्पटिकोपयन्तो ॥
१८२. “एकायने तं पथे अद्वसंसु, बलेन वण्णेन चुपेतरूपं ।
सिरिया पञ्जाय च भावितोसि, किं पत्थयं नाग तपो करोसि ॥
१८३. “न पुत्तहेतू न धनस्स हेतू, न आयुनो चापि अळार हेतु ।
मनुस्सयोनिं अभिपत्थयानो, तस्मा परक्कम तपो करोमि ॥
१८४. “त्वं लोहितक्खो विहतन्तरंसो, अलङ्कतो कप्पितकेसमस्सु ।
सुरोसितो लोहितचन्दनेन, गन्धब्बराजाव दिसा पभाससि ॥
१८५. “देविद्धिपत्तोसि महानुभावो, सब्बेहि कामेहि समङ्गिभूतो ।
पुच्छामि तं नागराजेतमत्थं, सेय्यो इतो केन मनुस्सलोको ॥
१८६. “अळार नाज्जत्र मनुस्सलोका, सुद्धीव संविज्जति संयमो वा ।

अहञ्च लब्धान मनुस्सयोनिं, काहामि जातिमरणस्स अन्तं ॥

१८७. “संवच्छरो मे वसतो तवन्तिके, अन्नेन पानेन उपट्ठितोस्मि ।
आमन्तयित्वान पलेमि नाग, चिरप्पवुट्ठोस्मि अहं जनिन्द ॥

१८८. “पुत्ता च दारा अनुजीविनो च, निच्चानुसिट्ठा उपतिट्ठथेत्तं ।
कच्चिन्नु तं नाभिसपित्थ कोचि, पियज्झि मे दस्सनं तुय्हं अळार ॥

१८९. “यथापि मातू च पितू अगारे, पुत्तो पियो पटिविहितो वसेय्य ।
ततोपि मय्हं इधमेव सेय्यो, चित्तज्झि ते नाग मयी पसन्नं ॥

१९०. “मणी ममं विज्जति लोहितङ्को, धनाहरो मणिरतनं उळारं ।
आदाय त्वं गच्छ सकं निकेतं, लब्धा धनं तं मणिमोस्सजस्सू”ति ॥

तत्थ किं ते वतन्ति किं तव वतसमादानं । ब्रह्मचरियन्ति सेट्ठचरियं । ओपानभूतन्ति चतुमहापथे खतपोक्खरणी विय धम्मिकसमणब्राह्मणानं यथासुखं परिभुज्जितब्बविभवं । न च सस्सतायन्ति चिरट्ठितिकं समानम्पि चे तं मय्हं सस्सतं न होतीति मे कथेति ।

अप्पानुभावाति भोजपुत्ते सन्धायाह । हन्तीति अट्ठसु ठानेसु सूलेहि विज्झन्ता किंकारणा हनिंसु । किं पटिच्चाति किं सन्धाय त्वं तदा तेसं हत्थत्तं आगच्छि वसं उपगतो । वनिब्बकानन्ति भोजपुत्ता इध “वनिब्बका”ति वुत्ता । तेजो नु ते नान्वगं दन्तमूलन्ति किं नु तव तेजो भोजपुत्ते दिस्वा तदा भयं महन्तं अन्वगतं, उदाहु विसं दन्तमूलं न अन्वगतं । किलेसन्ति दुक्खं । वनिब्बकानन्ति भोजपुत्तानं सन्तिके, भोजपुत्ते निस्सायाति अत्थो ।

तेजो न सक्का मम तेहि हन्तुन्ति मम विसतेजो अज्जस्स तेजेन अभिहन्तुम्पि न सक्का । सतन्ति बुद्धादीनं । धम्मानीति सीलसमाधिपज्जाखन्ति अनुद्दयमेत्ताभावनासङ्घातानि धम्मानी । सुकित्तितानीति सुवणिगतानि सुकथितानि । किन्ति कत्वा? समुद्दवेलाव दुरच्चयानीति तेहि समुद्दवेला विय सप्पुरिसेहि जीवितत्थम्पि दुरच्चयानीति वणिगतानि, तस्मा अहं सीलभेदभयेन खन्तिमेत्तादिसमन्नागतो हुत्वा मम कोपस्स सीलवेलन्तं अतिक्कमितुं न अदासिन्ति आह ।

“इमिस्सा पन सङ्खपालधम्मदेसनाय दसपि पारमियो लब्भन्ति । तदा हि महासत्तेन सरीरस्स परिच्चत्तभावो दानपारमी नाम होति, तथारूपेनापि विसतेजेन सीलस्स अभिन्नता सीलपारमी, नागभवनतो निक्खमित्वा समणधम्मकरणं नेक्खम्मपारमी, ‘इदज्जिदञ्च कातुं वट्ठी’ति संविदहनं पज्जापारमी, अधिवासनवीरियं वीरियपारमी, अधिवासनखन्ति खन्तिपारमी, सच्चसमादानं सच्चपारमी, ‘मम सीलं न भिन्दिस्सामी’ति अधिद्धानं अधिद्धानपारमी, अनुद्दयभावो मेत्तापारमी, वेदनाय मज्झत्तभावो उपेक्खापारमी’ति ।

अथागमुन्ति अथेकदिवसं वम्मिकमत्थके निपन्नं दिस्वा सोळस भोजपुत्ता खररज्जुञ्च दळ्ढपासञ्च सूलानि च गहेत्वा मम सन्तिकं आगता । भेत्वानाति मम सरीरं अट्ठसु ठानेसु भिन्दित्वा सकण्टककाळवेत्तलता पवेसेत्वा । नासं अतिकस्स रज्जुन्ति थोकं गन्त्वा सीसं मे ओलम्बन्तं दिस्वा महामग्गे निपज्जापेत्वा पुन नासम्पि मे भिन्दित्वा वट्ठरज्जुं

अतिकस्स आवुनित्वा काजकोटियं लग्गेत्वा समन्ततो परिग्गहेत्वा मं नयिंसु ।

अद्दसंसूति, सम्म सङ्खपाल, ते भोजपुत्ता एकायने एकगमने जङ्घपदिकमग्गे तं बलेन च वण्णेन च उपेतारूपं पस्सिंसु, त्वं पन इस्सरियसोभग्गसिरिया च पञ्जाय च भावितो वड्ढितो, सो त्वं एवरूपो समानोपि किमत्थं तपं करोसि, किमिच्छन्तो उपोसथवासं वससि, सीलं रक्खसि । “अद्दसासि”न्तिपि पाठो, अहं एकायने महामग्गे तं अद्दसिन्ति अत्थो ।

अभिपत्थयानोति पत्थेन्तो । तस्माति यस्मा मनुस्सयोनिं पत्थेमि, तस्मा वीरियेन परक्कमित्वा तपोकम्मं करोमि ।

सुरोसितोति सुट्ठु मनुलित्तो । इतोति इमम्हा नागभवना मनुस्सलोको केन उत्तरितरो । सुद्धीति मग्गफलनिब्बानसङ्खाता विसुद्धि । संयमोति सीलं । इदं सो मनुस्सलोकेयेव बुद्धपच्चेकबुद्धानं उप्पत्तिं सन्धायाह । काहामीति अत्तनो अप्पटिसन्धिकभावं करोन्तो जातिजरामरणस्सन्तं करिस्सामीति । एवं, महाराज, सो सङ्खपालो मनुस्सलोकं वण्णेसि । संवच्छरो मेति एवं, महाराज, तस्मिं मनुस्सलोकं वण्णेन्ते अहं पब्बज्जाय सिनेहं कत्वा एतदवोचं । तत्थ उपट्ठितोस्मीति अन्नपानेन चेव दिब्बेहि च कामगुणेहि परिचिण्णो मानितो अस्मि । पलेमीति परेमि गच्छामि । चिरप्पवुट्ठोस्मीति अहं मनुस्सलोकतो चिरप्पवुट्ठो अस्मि ।

नाभिसपित्थाति कच्चि नु खो मम पुत्तादीसु कोचि तं न अक्कोसि न परिभासीति पुच्छति । “नाभिसज्जेथा”तिपि पाठो, न कोपेसीति अत्थो । पटिविहितोति पटिजग्गतो । मणी ममन्ति सचे, सम्म आळार, गच्छसियेव, एवं सन्ते मम लोहितङ्को धनहारको सब्बकामददो मणि संविज्जति, तं उळारं मणिरतनं आदाय तव गेहं गच्छ, तत्थ इमस्सानुभावेन यावदिच्छकं धनं लद्धा पुन इमं मणिं ओस्सजस्सु, ओस्सजन्तो च अज्जत्थ अनोस्सजित्वा अत्तनो उदकचाटियं ओस्सजेय्यासीति वत्वा मय्हं मणिरतनं उपनेसीति वदति ।

एवं वत्वा आळारो “अथाहं, महाराज, नागराजानं एतदवोचं — ‘सम्म, नाहं धनेनत्थिको, पब्बजितुं पन इच्छामी’ति पब्बजितपरिक्खारं याचित्वा तेनेव सद्धिं नागभवना निक्खमित्वा तं निवत्तेत्वा हिमवन्तं पविसित्वा पब्बजितोम्ही”ति वत्वा रज्जो धम्मकथं कथेन्तो गाथाद्वयमाह —

१९१. “दिट्ठा मया मानुसकापि कामा, असस्सता विपरिणामधम्मा ।

आदीनवं कामगुणेसु दिस्वा, सद्धायहं पब्बजितोम्हि राज ॥

१९२. “दुमप्फलानीव पतन्ति माणवा, दहरा च वुद्धा च सरीरभेदा ।

एतम्पि दिस्वा पब्बजितोम्हि राज, अपण्णकं सामज्जमेव सेय्यो”ति ॥

तत्थ सद्धायाति कम्मज्च फलज्च निब्बानज्च सद्वहित्वा । दुमप्फलानीव पतन्तीति यथा रुक्खफलानि पक्कानिपि अपक्कानिपि पतन्ति, तथा माणवा दहरा च वुद्धा च पतन्ति । अपण्णकन्ति अविरद्धं निव्यानिकं । सामज्जमेव सेय्योति पब्बज्जाव उत्तमाति पब्बज्जाय गुणं दिस्वा पब्बजितोम्हि, महाराजाति ।

तं सुत्वा राजा अनन्तरं गाथमाह —

१९३. “अद्धा हवे सेवितब्बा सपज्जा, बहुस्सुता ये बहुठानचिन्तिनो ।

नागज्च सुत्वान तवज्जळार, काहामि पुज्जानि अनप्पकानी”ति ॥

तत्थ ये बहुठानचिन्तिनोति ये बहूनि कारणानि जानन्ति । नागञ्चाति तथा अप्पमादविहारिनं नागराजानञ्च तव च वचनं सुत्वा ।

अथस्स उस्साहं जनेन्तो तापसो ओसानगाथमाह —

१९४. “अद्भा हवे सेवितब्बा सपञ्जा, बहुस्सुता ये बहुठानचिन्तिनो ।
नागञ्च सुत्वान ममञ्च राज, करोहि पुञ्जानि अनप्पकानी”ति ॥

एवं सो रज्जो धम्मं देसेत्वा तत्थेव चत्तारो वस्सानमासे वसित्वा पुन हिमवन्तं गन्त्वा यावजीवं चत्तारो ब्रह्मविहारे भावेत्वा ब्रह्मलोकूपगो अहोसि । सङ्खपालोपि यावजीवं उपोसथवासं वसित्वा राजा च दानादीनि पुञ्जानि करित्वा यथाकम्मं गता ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा जातकं समोधनेसि — “तदा पिता तापसो कस्सपो अहोसि, बाराणसिराजा आनन्दो, आळारो सारिपुत्तो, सङ्खपालनागराजा पन अहमेव अहोसि”न्ति ।

सङ्खपालजातकवण्णना चतुत्था ।

[५२५] ५. चूळसुतसोमजातकवण्णना

आमन्तयामि निगमन्ति इदं सत्था जेतवने विहरन्तो नेक्खम्मपारमिं आरब्ध कथेसि । पच्चुप्पन्नवत्थु महानारदकस्सपजातकसदिसमेव (जा० २.२२.११५३ आदयो) । अतीते पन बाराणसी सुदस्सनं नाम नगरं अहोसि, तत्थ ब्रह्मदत्तो नाम राजा अज्झावसि । बोधिसत्तो तस्स अगमहेसिया कुच्छिमि निब्बत्ति, दसमासच्चयेन मातुकुच्छितो निक्खमि । तस्स पन पुण्णचन्दसस्सिरिकं मुखं अहोसि, तेनस्स “सोमकुमारो”ति नामं करिंसु । सो विज्जुतं पत्तो सुतवित्तको सवनसीलो अहोसि, तेन नं “सुतसोमो”ति सञ्जानिंसु । सो वयप्पत्तो तक्कसिलायं सब्बसिप्पानि उग्गहेत्वा आगतो पितु सन्तकं सेतच्छत्तं लभित्वा धम्मेन रज्जं कारेसि, महन्तं इस्सरियं अहोसि । तस्स चन्दादेविप्पमुखानि सोळस इत्थिसहस्सानि अहेसुं । सो अपरभागे पुत्तधीताहि वड्डन्तो घरावासे अनभिरतो अरज्जं पविसित्वा पब्बजितुकामो अहोसि ।

सो एकदिवसं कप्पकं आमन्तेत्वा “यदा मे, सम्म, सिरस्मिं पलितं पस्सेय्यासि, तदा मे आरोचेय्यासी”ति आह । कप्पको तस्स वचनं सम्पटिच्छित्वा अपरभागे पलितं दिस्वा आरोचेत्वा “तेन हि नं, सम्म कप्पक, उद्धरित्वा मम हत्थे पतिट्ठपेही”ति वुत्ते सुवण्णसण्डासेन उद्धरित्वा रज्जो हत्थे ठपेसि । तं दिस्वा महासत्तो “जराय मे सरीरं अभिभूत”न्ति भीतो तं पलितं गहेत्वाव पासादा ओतरित्वा महाजनस्स दस्सनट्टाने पज्जत्ते राजपल्लङ्के निसीदित्वा सेनापतिप्पमुखानि असीतिअमच्चसहस्सानि पुरोहितप्पमुखानि सट्ठिब्राह्मणसहस्सानि अज्जे च रट्टिकजानपदनेगमादयो बहू जने पक्कोसापेत्वा “सिरस्मिं मे पलितं जातं, अहं महल्लकोस्मि, मम पब्बजितभावं जानाथा”ति वत्वा पठमं गाथमाह —

१९५. “आमन्तयामि निगमं, मित्तामच्चे परिस्सजे ।

सिरस्मिं पलितं जातं, पब्बज्जं दानि रोचह”न्ति ॥

तत्थ आमन्तयामीति जानापेमि । रोचहन्ति “रोचेमि अहं, तस्स मे, भोन्तो! पब्बजितभावं जानाथा”ति ।

तं सुत्वा तेसु एको विसारदप्पत्तो हुत्वा गाथमाह —

१९६. “अभुं मे कथं नु भणसि, सल्लं मे देव उरसि कप्पेसि ।
सत्तसता ते भरिया, कथं नु ते ता भविस्सन्ती”ति ॥

तत्थ अभुन्ति अवड्ढिं । उरसि कप्पेसीति उरस्मिं सुनिसितधोतसत्तिं चारेसि । सत्तसताति समजातिका खत्तियकज्जा सन्धायेतं वुत्तं । कथं नु ते ता भविस्सन्तीति ता तव भरिया तयि पब्बजिते अनाथा निप्पच्चया कथं भविस्सन्ति, एता अनाथा कत्वा तुम्हाकं पब्बज्जा नाम न युत्ताति ।

ततो महासत्तो ततियं गाथमाह —

१९७. “पज्जायिहिन्ति एता, दहरा अज्जम्पि ता गमिस्सन्ति ।
सगगज्ज पत्थयानो, तेन अहं पब्बजिस्सामी”ति ॥

तत्थ पज्जायिहिन्तीति अत्तनो कम्मेन पज्जायिस्सन्ति । अहं एतासं किं होमि, सब्बापेता दहरा, यो अज्जो राजा भविस्सति, तं एता गमिस्सन्तीति ।

अमच्चादयो बोधिसत्तस्स पटिवचनं दातुं असक्कोन्ता तस्स मातु सन्निकं गन्त्वा तमत्थं आरोचेसुं । सा तुरिततुरिता आगन्त्वा “सच्चं किर त्वं, तात, पब्बजितुकामोसी”ति वत्वा द्वे गाथायो अभसि —

१९८. “दुल्लद्धं मे आसि सुतसोम, यस्स ते होमहं माता ।
यं मे विलपन्तिया, अनपेक्खो पब्बजसि देव ॥

१९९. “दुल्लद्धं मे आसि सुतसोम, यं तं अहं विजायिस्सं ।
यं मे विलपन्तिया, अनपेक्खो पब्बजसि देवा”ति ॥

तत्थ दुल्लद्धन्ति यं एतं मया लभन्तिया पुत्तं जम्मं लद्धं दुल्लद्धं । यं मेति येन कारणेन मयि नानप्पकारकं विपलन्तिया त्वं पब्बजितुं इच्छसि, तेन कारणेन तादिसस्स पुत्तस्स लभनं मम दुल्लद्धं नामाति ।

बोधिसत्तो एवं परिदेवमानायपि मातरा सद्धिं किञ्चि न कथेसि । सा रोदित्वा कन्दित्वा सयमेव एकमन्तं अट्ठासि । अथस्स पितु आरोचेसुं । सो आगन्त्वा एकं ताव गाथमाह —

२००. “को नामेसो धम्मो, सुतसोम का च नाम पब्बज्जा ।
यं नो अम्हे जिण्णे, अनपेक्खो पब्बजसि देवा”ति ॥

तत्थ यं नो अम्हेति यं त्वं अम्हाकं पुत्तो समानो अम्हे जिण्णे पटिजगितब्बकाले अप्पटिजगित्वा पपाते सिलं पवट्टेन्तो विय छट्ठेत्वा अनपेक्खो पब्बजसि, तेन तं वदामि को नामेसो तव धम्मोति अधिप्पायो ।

तं सुत्वा महासत्तो तुण्ही अहोसि । अथ नं पिता, “तात सुतसोम, सचेपि ते मातापितूसु सिनेहो नत्थि, पुत्तधीतरो ते बहू तरुणा, तया विना वत्तितुं न सखिस्सन्ति, तेसं बुद्धिप्पत्तकाले पब्बजिस्ससी”ति वत्वा सत्तमं गाथमाह —

२०१. “पुत्तापि तुहं बहवो, दहरा अप्पत्तयोब्बना ।

मज्जू तेपितं अपस्सन्ता, मज्जे दुक्खं निगच्छन्ती”ति ॥

तत्थ मज्जूति मधुरवचना । निगच्छन्तीति निगच्छिस्सन्ति कायिकचेतसिकदुक्खं पटिलभिस्सन्तीति मज्जामि ।

तं सुत्वा महासत्तो गाथमाह —

२०२. “पुत्तेहि च मे एतेहि, दहरेहि अप्पत्तयोब्बनेहि ।

मज्जूहि सब्बेहिपि तुम्हेहि, चिरम्पि ठत्वा विनासभावो”ति ॥

तत्थ सब्बेहिपि तुम्हेहीति, तात, न केवलं पुत्तेहेव, अथ खो तुम्हेहिपि अज्जेहिपि सब्बसङ्खारेहि चिरं ठत्वापि दीघमद्धानं ठत्वापि विनासभावोव नियतो । सकलस्मिम्पि हि लोकसन्निवासे एकसङ्खारोपि निच्चो नाम नत्थीति ।

एवं महासत्तो पितु धम्मकथं कथेसि । सो तस्स धम्मकथं सुत्वा तुण्ही अहोसि । अथस्स सत्तसतानं भरियानं आरोचयिंसु । ता च पासादा ओरुह तस्स सन्तिकं गन्त्वा गोप्फकेसु गहेत्वा परिदेवमाना गाथमाहंसु —

२०३. “छिन्नं नु तुहं हृदयं, अदु ते करुणा च नत्थि अम्हेसु ।

यं नो विकन्दन्तियो, अनपेक्खो पब्बजसि देवा”ति ॥

तस्सत्थो — सामि सुतसोम, अम्हे विधवा कत्वा गच्छन्तस्स अप्पमत्तकस्सपि सिनेहस्स अभावेन तव हृदयं अम्हेसु छिन्नं नु, उदाहु करुणाय अभावेन कारुज्जं वा नत्थि, यं नो एवं विकन्दन्तियो पहाय पब्बजसीति ।

महासत्तो तासं पादमूले परिवत्तित्वा परिदेवमानानं परिदेवनसद्वं सुत्वा अनन्तरं गाथमाह —

२०४. “न च मय्हं छिन्नं हृदयं, अत्थि करुणापि मय्हं तुम्हेसु ।

सग्गज्ज पत्थयानो, तेन अहं पब्बजिस्सामी”ति ॥

तत्थ सग्गज्जाति अहं सग्गज्ज पत्थयन्तो यस्मा अयं पब्बज्जा नाम बुद्धादीहि वणिगता, तस्मा पब्बजिस्सामि, तुम्हे मा चिन्तयित्थाति ता अस्सासेसि ।

अथस्स अग्गमहेसिया आरोचेसुं । सा गरुभारा परिपुण्णगब्भापि समाना आगन्त्वा महासत्तं वन्दित्वा एकमन्तं ठिता तिस्सो गाथायो अभासि —

२०५. “दुल्लब्धं मे आसि सुतसोम, यस्स ते अहं भरिया ।

यं मे विलपन्तिया, अनपेक्खो पब्बजसि देव ॥

२०६. “दुल्लब्धं मे आसि सुतसोम, यस्स ते अहं भरिया ।
यं मे कुच्छिपटिसन्धिं, अनपेक्खो पब्बजसि देव ॥

२०७. “परिपक्को मे गब्भो, कुच्छिगतो याव नं विजायामि ।
माहं एका विधवा, पच्छा दुक्खानि अदक्खि”न्ति ॥

तत्थ यं मेति यस्मा मम विलपन्तिया त्वं अनपेक्खो पब्बजसि, तस्मा यं मया तव सन्तिका अग्गमहेसिद्धानं लब्धं, तं दुल्लब्धमेव आसि । दुतियगाथाय यस्मा मं त्वं कुच्छिपटिसन्धिं पहाय अनपेक्खो पब्बजसि, तस्मा यं मया तव भरियत्तं लब्धं, तं दुल्लब्धं मेति अत्थो । याव नन्ति यावाहं तं गब्भं विजायामि, ताव अधिवासेहीति ।

ततो महासत्तो गाथमाह —

२०८. “परिपक्को ते गब्भो, कुच्छिगतो इङ्ग त्वं विजायस्सु ।
पुत्तं अनोमवण्णं, तं हित्वा पब्बजिस्सामी”ति ॥

तत्थ पुत्तन्ति, भद्दे, तव गब्भो परिपक्कोति जानामि, त्वं पन विजायमाना पुत्तं विजायिस्ससि, न धीतरं, सा त्वं सोत्थिना विजायस्सु पुत्तं, अहं पन सद्धिं तया तं पुत्तं हित्वा पब्बजिस्सामियेवाति ।

सा तस्स वचनं सुत्वा सोकं सन्धारेतुं असक्कोन्ती “इतो दानि पट्ठाय, देव, अम्हाकं सिरी नाम नत्थी”ति उभोहि हत्थेहि हृदयं धारयमाना अस्सूनि मुञ्चन्ती महासद्देन परिदेवि । अथ नं समस्सासेन्तो महासत्तो गाथमाह —

२०९. “मा त्वं चन्दे रुदि, मा सोचि वनतिमिरमत्तक्खि ।
आरोह वरपासादं, अनपेक्खो अहं गमिस्सामी”ति ॥

तत्थ मा त्वं चन्दे रुदीति, भद्दे चन्दादेवि, त्वं मा रोदि मा सोचि । वनतिमिरमत्तक्खीति गिरिकण्णिकपुप्फसमाननेत्ते । पाळियं पन “कोविळारतम्बक्खी”ति लिखितं, तस्सा कोविळारपुप्फं विय तम्बनेत्तेति अत्थो ।

सा तस्स वचनं सुत्वा ठातुं असक्कोन्ती पासादं आरुह्य रोदमाना निसीदि । अथ नं बोधिसत्तस्स जेट्ठपुत्तो दिस्वा “किं नु खो मे माता रोदन्ती निसिन्ना”ति तं पुच्छन्तो गाथमाह —

२१०. “को तं अम्म कोपेसि, किं रोदसि पेक्खसि च मं बाळ्हं ।
कं अवज्झं घातेमि, जातीनं उदिक्खमानान”न्ति ॥

तत्थ कोपेसीति, अम्म! को नाम तं कोपेसि, को ते अप्पियं अकासि । पेक्खसि चाति मं बाळ्हं पेक्खन्ती किंकारणा रोदसीति अधिप्पायो । कं अवज्झं घातेमीति अघातेतब्बम्पि कं घातेमि अत्तनो जातीनं उदिक्खमानानज्जेव, अक्खाहि मेति पुच्छति ।

ततो देवी गाथमाह —

२११. “न हि सो सक्का हन्तुं, विजितावी यो मं तात कोपेसि ।
पिता ते मं तात अवच, अनपेक्खो अहं गमिस्सामी”ति ॥

तत्थ **विजितावी**ति, तात, यो मं इमिस्सा पथविया विजितावी कोपेसि, अप्पियसमुदाचारेण मे हृदये कोपञ्च सोकञ्च पवेसेसि, सो तथा हन्तुं न सक्का, मज्झि, तात, तव पिता “अहं रज्जसिरिञ्च तञ्च पहाय अरञ्जं पविसित्वा पब्बजिस्सामी”ति अवच, इदं मे रोदनकारणन्ति ।

सो तस्सा वचनं सुत्वा “अम्म! किं नाम त्वं कथेसि, ननु एवं सन्ते मयं अनाथा नाम भविस्सामा”ति परिदेवन्तो गाथमाह —

२१२. “योहं पुब्बे निय्यामि, उय्याणं मत्तकुञ्जरे च योधेमि ।
सुतसोमे पब्बजिते, कथं नु दानि करिस्सामी”ति ॥

तस्सत्थो — यो अहं पुब्बे चतुआजञ्जयुतं सब्बालङ्कारपटिमण्डितं रथं अभिरुह्य उय्याणं गच्छामि, मत्तकुञ्जरे च योधेमि, अञ्जेहि च अस्सकीळादीहि कीळामि, स्वाहं इदानि सुतसोमे पब्बजिते कथं करिस्सामीति?

अथस्स कनिट्ठभाता सत्तवस्सिको ते उभोपि रोदन्ते दिस्वा मातरं उपसङ्गमित्वा, “अम्म! किंकारणा तुम्हे रोदथा”ति पुच्छित्वा तमत्थं सुत्वा “तेन हि मा रोदथ, अहं तातस्स पब्बजितुं न दस्सामी”ति उभोपि ते अस्सासेत्वा धातिया सद्धिं पासादा ओरुह्य पितु सन्तिकं गन्त्वा, “तात, त्वं किर अम्हे अकामके पहाय ‘पब्बजामी’ति वदसि, अहं ते पब्बजितुं न दस्सामी”ति पितरं गोवाय दळ्हं गहेत्वा गाथमाह —

२१३. “मातुच्च मे रुदन्त्या, जेडुस्स च भातुनो अकामस्स ।
हत्थेपि ते गहेस्सं, न हि गच्छसि नो अकामान”न्ति ॥

महासत्तो चिन्तेसि — “अयं मे परिपन्थं करोति, केन नु खो नं उपायेन पटिक्कमापेय्य”न्ति । ततो धातिं ओलोकेत्वा, “अम्म! धातिं हन्दिमं मणिक्खन्धपिळन्धनं, तवेसो होतु हत्थे, पुत्तं अपनेहि, मा मे अन्तरायं करी”ति सयं पुत्तं हत्थे गहेत्वा अपनेतुं असक्कोन्तो तस्सा लज्जं पटिजानेत्वा गाथमाह —

२१४. “उट्ठेहि त्वं धाति, इमं कुमारं रमेहि अञ्जत्थ ।
मा मे परिपन्थमकासि, सगं मम पत्थयानस्सा”ति ॥

तत्थ **इमं कुमारन्ति**, अम्म! धातिं त्वं उट्ठेहि, इमं कुमारं अपनेत्वा आगन्त्वा इमं मणिं गहेत्वा अञ्जत्थ नं अभिरमेहीति ।

सा लज्जं लभित्वा कुमारं सज्जापेत्वा आदाय अञ्जत्थ गन्त्वा परिदेवमाना गाथमाह —

२१५. “यं नूनमं ददेय्यं पभङ्करं, को नु मे इमिनात्थो ।
सुतसोमे पब्बजिते, किं नु मेनं करिस्सामी”ति ॥

तस्सत्थो — यं नून अहं इमं लज्जत्थाय गहितं पभङ्करं सुप्पभासं मणिं ददेय्यं, को नु मय्हं सुतसोमनरिन्दे पब्बजिते इमिना अत्थो, किं नु मेनं करिस्सामि, अहं तस्मिं पब्बजिते इमं लभिस्सामि, लभन्तीपि च किं नु खो एतं करिस्सामि, पस्सथ मे कम्मन्ति ।

ततो महासेनगुत्तो चिन्तेसि — “अयं राजा “गेहे मे धनं मन्द”न्ति सज्जं करोति मज्जे, बहुभावमस्स कथेस्सामी”ति ।
सो उट्ठाय वन्दित्वा गाथमाह —

२१६. “कोसो च तुय्हं विपुलो, कोट्टागारज्च तुय्हं परिपूरं ।
पथवी च तुय्हं विजिता, रमस्सु मा पब्बजि देवा”ति ॥

तं सुत्वा महासत्तो गाथमाह —

२१७. “कोसो च मय्हं विपुलो, कोट्टागारज्च मय्हं परिपूरं ।
पथवी च मय्हं विजिता, तं हित्वा पब्बजिस्सामी”ति ॥

तं सुत्वा तस्मिं अपगते कुलवड्डनसेट्ठि नाम उट्ठाय वन्दित्वा गाथमाह —

२१८. “मय्हमि धनं पहूतं, सङ्ख्यातुं नोपि देव सक्कोमि ।
तं ते ददामि सब्बमि, रमस्सु मा पब्बजि देवा”ति ॥

तं सुत्वा महासत्तो गाथमाह —

२१९. “जानामि धनं पहूतं, कुलवड्डन पूजितो तथा चस्मि ।
सगगज्च पत्थयानो, तेन अहं पब्बजिस्सामी”ति ॥

तं सुत्वा कुलवड्डने अपगते महासत्तो सोमदत्तं कनिट्ठभातरं आमन्तेत्वा, “तात, अहं पज्जरपक्खित्तो वनकुक्कुटो विय उक्कण्ठितो, मं घरावासे अनभिरति अभिभवति, अज्जेव पब्बजिस्सामि, त्वं इमं रज्जं पटिपज्जा”ति रज्जं निर्यादेन्तो गाथमाह —

२२०. “उक्कण्ठितोस्मि बाळ्हं, अरति मं सोमदत्त आविसति ।
बहुकापि मे अन्तराया, अज्जेवाहं पब्बजिस्सामी”ति ॥

तं सुत्वा सोपि पब्बजितुकामो तं दीपेन्तो इतरं गाथमाह —

२२१. “इदज्च तुय्हं रुचितं, सुतसोम अज्जेव दानि त्वं पब्बज ।

अहमि पब्बजिस्सामि, न उस्सहे तथा विना अहं ठातु”न्ति ॥

अथ नं सो पटिक्खिपित्वा उपडुं गाथमाह —

२२२. “न हि सक्का पब्बजितुं, नगरे न हि पच्चति जनपदे चा”ति ॥

तत्थ न हि पच्चतीति इदानीं ताव मम पब्बज्जाधिष्ठायां सुत्वाव इमस्मिं द्वादसयोजनिके सुदस्सननगरे च सकलजनपदे च न पच्चति, कोचि उद्धने अग्निं न जालेति, अहमेसु पन द्वीसु पब्बजितेसु अनाथाव रट्ठवासिनो भविस्सन्ति, तस्मा न हि सक्का तथा पब्बजितुं, अहमेव पब्बजिस्सामीति ।

तं सुत्वा महाजनो महासत्तस्स पादमूले परिवर्त्तित्वा परिदेवन्तो उपडुगाथमाह —

“सुतसोमे पब्बजिते, कथं नु दानि करिस्सामा”ति ॥

ततो महासत्तो “अलं मा सोचयित्थ, अहं चिरमि ठत्वा तुम्हेहि विना भविस्सामि, उप्पन्नसङ्खारो हि निच्चो नाम नत्थी”ति महाजनस्स धम्मं कथेन्तो आह —

२२३. “उपनीयतिदं मज्जे, परित्तं उदकं च चङ्खवारमि ।

एवं सुपरित्तके जीविते, न च पमज्जितुं कालो ॥

२२४. “उपनीयतिदं मज्जे, परित्तं उदकं च चङ्खवारमि ।

एवं सुपरित्तके जीविते, अन्धबाला पमज्जन्ति ॥

२२५. “ते वड्ढयन्ति निरयं, तिरच्छानयोनिञ्च पेत्तिविसयञ्च ।

तण्हाय बन्धनबद्धा, वड्ढेन्ति असुरकाय”न्ति ॥

तत्थ उपनीयतिदं मज्जेति, तात, “इदं जीवितं उपनीयती”ति अहं मज्जामि । अज्जेसु सुत्तेसु उपसंहरणत्थो उपनिव्यनत्थो, इध पन परियादानत्थो । तस्मा यथा परित्तं उदकं रजकानं खारचङ्खवारे पक्खित्तं सीधं परियादियति, तथा जीवितमि । एवं सुपरित्तके जीविते तं परित्तकं आयुसङ्खारं गहेत्वा विचरन्तानं सत्तानं न पुज्जकिरियाय पमज्जितुं कालो, अप्पमादोव कातुं वट्ठतीति अयमेत्थ अत्थो । अन्धबाला पमज्जन्तीति अजरामरा विय हुत्वा गूथकलले सूकरा विय हुत्वा कामपङ्के निमुज्जन्ता पमज्जन्ति । असुरकायन्ति काळकज्जिकअसुरयोनिञ्च वड्ढेन्तीति अत्थो ।

एवं महासत्तो महाजनस्स धम्मं देसेत्वा पुब्बकं नाम पासादं आरुह्य सत्तमाय भूमिया ठितो खग्गेन चूळं छिन्दित्वा “अहं तुम्हाकं किञ्चि न होमि, अत्तनो राजानं गणहथा”ति सवेठनं चूळं महाजनस्स अन्तरे खिपि । तं गहेत्वा महाजनो भूमियं परिवट्ठेन्तो परिवट्ठेन्तो परिदेवि । तस्मिं ठाने महन्तं रजगं उट्ठहि । पटिक्कमित्वा ठितजनो तं ओलोकेत्वा “रज्जा चूळं छिन्दित्वा सवेठना चूळा महाजनस्स अन्तरे खित्ता भविस्सति, तेनायं पासादस्स अविदूरे रजवट्ठि उगता”ति परिदेवन्तो गाथमाह —

२२६. “ऊहज्जते रजगं अविदूरे, पुब्बकमि च पासादे ।

मज्जे नो केसा छिन्ना, यसस्सिनो धम्मराजस्सा”ति ॥

तत्थ ऊहञ्जतेति उट्ठहति । रजग्गन्ति रजक्खन्धो । अविदूरेति इतो अम्हाकं ठितट्ठानतो अविदूरे । पुब्बकम्हीति पुब्बकपासादस्स समीपे । मज्जे नोति अम्हाकं धम्मराजस्स केसा छिन्ना भविस्सन्तीति मज्जाम ।

महासत्तो परिचारिकं पेसेत्वा पब्बजितपरिक्खारे आहरापेत्वा कप्पकेन केसमस्सुं ओहारापेत्वा अलङ्कारं सयनपिट्ठे पातेत्वा रत्तपटानं दसानि छिन्दित्वा तानि कासायानि निवासेत्वा मत्तिकापत्तं वामअंसकूटे लग्गेत्वा कत्तरदण्डं आदाय महातले अपरापरं चङ्कमित्वा पासादा ओतरित्वा अन्तरवीथिं पटिपज्जि । गच्छन्तं पन नं न कोचि सज्जानि । अथस्स सत्तसता खत्तियकज्जा पासादं अभिरुहित्वा तं अदिस्वा आभरणभण्डमेव दिस्वा ओतरित्वा अवसेसानं सोळससहस्सानं इत्थीनं सन्तिकं गन्त्वा “अम्हाकं पियसामिको सुतसोममहिस्सरो पब्बजितो”ति महासद्देन परिदेवमानाव बहि निक्खमिंसु । तस्मिं खणे महाजनो तस्स पब्बजितभावं अज्जासि, सकलनगरं सङ्गुभित्वा “राजा किर नो पब्बजितो”ति राजद्वारे सन्निपति, महाजनो “इध राजा भविस्सति, एत्थ भविस्सती”ति पासादादीनि रज्जो परिभोगट्ठानानि गन्त्वा राजानं अदिस्वा

२२७. “अयमस्स पासादो, सोवण्णपुप्फमाल्यवीतिकिण्णो ।

यहिमनुविचरि राजा, परिकिण्णो इत्थागारेहि ॥

२२८. “अयमस्स पासादो, सोवण्णपुप्फमाल्यवीतिकिण्णो ।

यहिमनुविचरि राजा, परिकिण्णो जातिसङ्गेन ॥

२२९. “इदमस्स कूटागारं, सोवण्णपुप्फमाल्यवीतिकिण्णं ।

यहिमनुविचरि राजा, परिकिण्णो इत्थागारेहि ॥

२३०. “इदमस्स कूटागारं, सोवण्णपुप्फमाल्यवीतिकिण्णं ।

यहिमनुविचरि राजा, परिकिण्णो जातिसङ्गेन ॥

२३१. “अयमस्स असोकवनिका, सुपुप्फिता सब्बकालिका रम्मा ।

यहिमनुविचरि राजा, परिकिण्णो इत्थागारेहि ॥

२३२. “अयमस्स असोकवनिका, सुपुप्फिता सब्बकालिका रम्मा ।

यहिमनुविचरि राजा, परिकिण्णो जातिसङ्गेन ॥

२३३. “इदमस्स उय्यानं, सुपुप्फितं सब्बकालिकं रम्मं ।

यहिमनुविचरि राजा, परिकिण्णो इत्थागारेहि ॥

२३४. “इदमस्स उय्यानं, सुपुप्फितं सब्बकालिकं रम्मं ।

यहिमनुविचरि राजा, परिकिण्णो जातिसङ्गेन ॥

२३५. “इदमस्स कणिकारवनं, सुपुप्फितं सब्बकालिकं रम्मं ।

यहिमनुविचरि राजा, परिकिण्णो इत्थागारेहि ॥

२३६. “इदमस्स कणिकारवनं, सुपुप्फितं सब्बकालिकं रम्मं ।
यहिमनुविचरि राजा, परिकिण्णो आतिसङ्गेन ॥

२३७. “इदमस्स पाटलिवनं, सुपुप्फितं सब्बकालिकं रम्मं ।
यहिमनुविचरि राजा, परिकिण्णो इत्थागारेहि ॥

२३८. “इदमस्स पाटलिवनं, सुपुप्फितं सब्बकालिकं रम्मं ।
यहिमनुविचरि राजा, परिकिण्णो आतिसङ्गेन ॥

२३९. “इदमस्स अम्बवनं, सुपुप्फितं सब्बकालिकं रम्मं ।
यहिमनुविचरि राजा, परिकिण्णो इत्थागारेहि ॥

२४०. “इदमस्स अम्बवनं, सुपुप्फितं सब्बकालिकं रम्मं ।
यहिमनुविचरि राजा, परिकिण्णो आतिसङ्गेन ॥

२४१. “अयमस्स पोक्खरणी, सञ्छन्ना अण्डजेहि वीतिकिण्णा ।
यहिमनुविचरि राजा, परिकिण्णो इत्थागारेहि ॥

२४२. “अयमस्स पोक्खरणी, सञ्छन्ना अण्डजेहि वीतिकिण्णा ।
यहिमनुविचरि राजा, परिकिण्णो आतिसङ्गेना’ति ॥ —

इमाहि गाथाहि परिदेवन्तो विचरि ।

तत्थ वीतिकिण्णोति सोवण्णपुप्फेहि च नानामाल्येहि च समोकिण्णो । परिकिण्णोति परिवारितो । इत्थागारेहीति दासियो उपादाय इत्थियो इत्थागारा नाम । आतिसङ्गेनाति अमच्चापि इध आतयो एव । कूटागारन्ति सत्तरतनविचित्तो सयनकूटागारगम्भो । असोकवनिकाति असोकवनभूमि । सब्बकालिकाति सब्बकालपरिभोगक्खमा निच्चपुप्फिता वा । उय्यानन्ति नन्दनवनचित्तलतावनसदिसं उय्यानं । सब्बकालिकन्ति छसुपि उत्तूसु उप्पज्जनकपुप्फफलसञ्छन्नं । कणिकारवनादीसु सब्बकालिकन्ति सब्बकाले सुपुप्फितफलितमेव । सञ्छन्नाति नानाविधेहि जलजथलजकुसुमेहि सुद्धु सञ्छन्ना । अण्डजेहि वीतिकिण्णाति सकुणसङ्गेहि ओकिण्णा ।

एवं तेसु तेसु ठानेसु परिदेवित्वा महाजनो पुन राजङ्गणं आगन्त्वा —

२४३. “राजा वो खो पब्बजितो, सुतसोमो रज्जं इमं पहत्वान ।
कासायवत्थवसनो, नागोव एक्को चरती’ति ॥ —

गाथं वत्वा अत्तनो घरे विभवं पहाय पुत्तधीतरो हत्थेसु गहेत्वा निक्खमित्वा बोधिसत्तस्सेव सन्तिकं अगमासि, तथा

मातापितरो पुत्तदारा सोळससहस्सा च नाटकित्थियो । सकलनगरं तुच्छं विय अहोसि, जनपदवासिनोपि तेसं पच्छतो पच्छतो गर्मिसु । बोधिसत्तो द्वादसयोजनिकं परिसं गहेत्वा हिमवन्ताभिमुखो पायासि । अथस्स अभिनिक्खमनं जत्वा सक्को विस्सकम्मं आमन्तेत्वा, “तात विस्सकम्म, सुतसोममहाराजा अभिनिक्खमनं निक्खन्तो, वसनट्ठानं लब्धुं वट्ठति, समागमो च महा भविस्सति, गच्छ हिमवन्तपदेसे गङ्गातीरे तिसयोजनायामं पञ्चदसयोजनवित्थतं अस्समपदं मापेही”ति पेसेसि । सो तथा कत्वा तस्मिं अस्समपदे पब्बजितपरिक्खारे पटियादेत्वा एकपदिकमगं मापेत्वा देवलोकमेव गतो ।

महासत्तो तेन मग्गेन गन्त्वा तं अस्समपदं पविसित्वा पठमं सयं पब्बजित्वा पच्छा सेसे पब्बाजेसि, अपरभागे बहू पब्बजिंसु । तिसयोजनिकं ठानं परिपूरि । विस्सकम्मेन पन अस्सममापितनियामो च बहूनं पब्बजितनियामो च बोधिसत्तस्स अस्समपदसंविदहितनियामो च **हत्थिपालजातके** (जा० १.१५.३३७ आदयो) आगतनयेनेव वेदितब्बो । तत्थ महासत्तो यस्स यस्सेव कामवितक्कादि मिच्छावितक्को उप्पज्जति, तं तं आकासेन उपसङ्गमित्वा आकासे पल्लङ्केन निसीदित्वा ओवदन्तो गाथाद्वयमाह —

२४४:“मास्सु पुब्बे रतिकीळितानि, हसितानि च अनुस्सरित्थि ।
मा वो कामा हनिंसु, रम्महि सुदस्सनं नगरं ॥

२४५:“मेत्तचित्तञ्च भावेथ, अप्पमाणं दिवा च रत्तो च ।
अगच्छित्थ देवपुरं, आवासं पुञ्जकम्मिन्”न्ति ॥

तत्थ **रतिकीळितानी**ति कामरतियो च कायवाचाखिड्ढावसेन पवत्तकीळितानि च । **मा वो कामा हनिंसू**ति मा तुम्हे वत्थुकामकिलेसकामा हनिंसु । **रम्मं** हीति सुदस्सननगरं नाम रमणीयं, तं मा अनुस्सरित्थि । **मेत्तचित्तन्ति** इदं देसनामत्तमेव, सो पन चत्तारोपि ब्रह्मविहारे आचिक्खि । **अप्पमाणन्ति** अप्पमाणसत्तारम्मणं । **अगच्छित्था**ति गमिस्सथ । **देवपुरन्ति** ब्रह्मलोकं ।

सोपि इसिगणो तस्सोवादे ठत्वा ब्रह्मलोकपरायणो अहोसीति सब्बं **हत्थिपालजातके** आगतनयेनेव कथेतब्बं ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा “न, भिक्खवे, इदानीव, पुब्बेपि तथागतो महाभिनिक्खमनं निक्खन्तोयेवा”ति वत्वा जातकं समोधानेसि “तदा मातापितरो महाराजकुलानि अहेसुं, चन्दादेवी राहुलमाता, जेट्ठपुत्तो सारिपुत्तो, कनिट्ठपुत्तो राहुलो, धाति खुज्जुत्तरा, कुलवड्ढनसेट्ठि कस्सपो, महासेनगुत्तो मोगल्लानो, सोमदत्तकुमारो आनन्दो, सेसपरिसा बुद्धपरिसा, सुतसोमराजा पन अहमेव अहोसि”न्ति ।

चूळसुतसोमजातकवण्णना पञ्चमा ।

जातकुद्धानं —

सुवपण्डितजम्बुककुण्डलिनो, वरकञ्जमलम्बुसजातकञ्च ।
पवरुत्तमसङ्घसिरीह्यको, सुतसोमअरिन्दमराजवरो ॥

चत्तालीसनिपातवण्णना निट्ठिता ।

१८. पण्णासनिपातो

[५२६] १. निळिनिकाजातकवण्णना

उद्वहते जनपदोति इदं सत्था जेतवने विहरन्तो पुराणदुतियिकापलोभनं आरब्ब कथेसि । कथेन्तो च तं भिक्खुं “केन उक्कण्ठापितोसी”ति पुच्छित्वा “पुराणदुतियिकाया”ति वुत्ते “न एसा खो, भिक्खु, इदानीव तव अनत्थकारिका, पुब्बेपि त्वं एतं निस्साय झाना परिहायित्वा महाविनासं पत्तो”ति वत्त्वा अतीतं आहरि ।

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो उदिच्चब्राह्मणमहासालकुले निब्बत्तित्वा वयप्पत्तो उग्गहितसिप्पो इसिपब्बज्जं पब्बिजित्वा झानाभिज्जा निब्बत्तेत्वा हिमवन्तपदेसे वासं कप्पेसि । अलम्बुसाजातके वुत्तनयेनेव तं पटिच्च एका मिगी गब्भं पटिलभित्वा पुत्तं विजायि, “इसिसिङ्गो”त्वेवस्स नामं अहोसि । अथ नं पिता वयप्पत्तं पब्बाजेत्वा कसिणपरिकम्मं उग्गण्हापेसि । सो नचिरस्सेव झानाभिज्जा उप्पादेत्वा झानसुखेन कीळि, घोरतपो परमधित्तिन्द्रियो अहोसि । तस्स सीलतेजेन सक्कस्स भवनं कम्पि । सक्को आवज्जेन्तो तं कारणं जत्वा “उपायेनस्स सीलं भिन्दिस्सामी”ति तीणि संवच्छरानि सकलकासिरट्ठे वुट्ठिं निवारेसि, रट्ठं अग्गिदट्ठं विय अहोसि । सस्से असम्पज्जमाने दुब्भिक्खपीळिता मनुस्सा सन्निपतित्वा राजङ्गणे उपक्कोसिंसु । अथ ने राजा वातपाने ठितो “किं एत”न्ति पुच्छि । “महाराज, तीणि संवच्छरानि देवस्स अवस्सन्तत्ता सकलरट्ठं उद्वहति, मनुस्सा दुक्खिता, देवं वस्सापेहि, देवा”ति । राजा सीलं समादियित्वा उपोसथं उपवसन्तोपि वस्सं वस्सापेतुं नासक्खि ।

तस्मिं काले सक्को अट्ठरत्तसमये तस्स सिरिगब्भं पविसित्वा एकोभासं कत्वा वेहासे अट्ठासि । राजा तं दिस्वा “कोसि त्व”न्ति पुच्छि । “सक्कोहमस्मी”ति । “केनत्थेनागतोसी”ति? “वस्सति ते, महाराज, रट्ठे देवो”ति? “न वस्सती”ति । “जानासि पनस्स अवस्सनकारण”न्ति? “न जानामि, सक्का”ति । “महाराज, हिमवन्तपदेसे इसिसिङ्गो नाम तापसो पटिवसति घोरतपो परमधित्तिन्द्रियो । सो निबद्धं देवे वस्सन्ते कुज्झित्वा आकासं ओलोकेसि, तस्मा देवो न वस्सती”ति । “इदानी पनेत्थ किं कातब्ब”न्ति? “तस्स तपे भिन्ने देवो वस्सिस्सती”ति । “को पनस्स तपं भिन्दितुं समत्थो”ति? “धीता ते, महाराज, निळिनिका समत्था, तं पक्कोसापेत्वा असुकट्ठानं नाम गन्त्वा तापसस्स तपं भिन्दाही”ति पेसेही”ति । एवं सो राजानं अनुसासित्वा सकट्ठानमेव अगमासि । राजा पुनरिदमेव अमच्चेहि सद्धिं मन्तेत्वा धीतरं पक्कोसापेत्वा पठमं गाथमाह —

१. “उद्वहते जनपदो, रट्ठज्चापि विनस्सति ।
एहि निळिनिके गच्छ, तं मे ब्राह्मणमानया”ति ॥

तत्थ तं मेति तं मम अनत्थकारिं ब्राह्मणं अत्तनो वसं आनेहि, किलेसरतिवसेनस्स सीलं भिन्दाहीति ।

तं सुत्वा सा दुतियं गाथमाह —

२. “नाहं दुक्खक्खमा राज, नाहं अब्धानकोविदा ।
कथं अहं गमिस्सामि, वनं कुज्जरसेवित”न्ति ॥

तत्थ दुक्खक्खमाति अहं, महाराज, दुक्खस्स खमा न होमि, अब्धानम्पि न जानामि, साहं कथं गमिस्सामीति ।

ततो राजा द्वे गाथायो अभसि —

३. “फीतं जनपदं गन्त्वा, हत्थिना च रथेन च ।
दारुसङ्घाटयानेन, एवं गच्छ निळिनिके ॥

४. “हत्थिअस्सरथे पत्ती, गच्छेवादाय खत्तिये ।
तवेव वण्णरूपेन, वसं तमानयिस्ससी”ति ॥

तत्थ दारुसङ्घाटयानेनाति, अम्म, निळिनिके न त्वं पदसा गमिस्ससि, फीतं पन सुभिकखं खेमं अत्तनो जनपदं हत्थिवाहनेहि च रथवाहनेहि च गन्त्वा ततो परम्पि अज्झोकासे पटिच्छन्नेन वय्हादिना उदकट्टाने नावासङ्घातेन दारुसङ्घाटयानेन गच्छ । वण्णरूपेनाति एवं अकिलममाना गन्त्वा तव वण्णेन चेव रूपसम्पदाय च तं ब्राह्मणं अत्तनो वसं आनयिस्ससीति ।

एवं सो धीतरा सद्धिं अकथेतब्बम्पि रट्टपरिपालनं निस्साय कथेसि । सापि “साधू”ति सम्पटिच्छि । अथस्सा सब्बं दातब्बयुत्तकं दत्त्वा अमच्चोहि सद्धिं उय्योजेसि । अमच्चा तं आदाय पच्चन्तं पत्त्वा तत्थ खन्धावारं निवासापेत्वा राजधीतरं उक्खिपापेत्वा वनचरकेन देसितेन मग्गेन हिमवन्तं पविसित्वा पुब्बण्हसमये तस्स अस्समपदस्स समीपं पापुणिसु । तस्मिं खणे बोधिसत्तो पुत्तं अस्समपदे निवासापेत्वा सयं फलाफलत्थाय अरज्जं पविट्ठो होति । वनचरको सयं अस्समं अगन्त्वा तस्स पन दस्सनट्टाने ठत्वा निळिनिकाय तं दस्सेन्तो द्वे गाथा अभसि —

५. “कदलीधजपज्जाणो, आभुजीपरिवारितो ।
एसो पदिस्सति रम्मो, इसिसिङ्गस्स अस्समो ॥

६. “एसो अग्गिस्स सङ्घातो, एसो धूमो पदिस्सति ।
मज्जे नो अग्गिं हापेति, इसिसिङ्गो महिद्धिको”ति ॥

तत्थ कदलीसङ्घाता धजा पज्जाणं अस्साति कदलीधजपज्जाणो । आभुजीपरिवारितोति भुजपत्तवनपरिक्खित्तो । सङ्घातोति एसो अग्गि अस्स इसिसिङ्गस्स झानेन सङ्घातो पच्चक्खगतो जलति । मज्जे नो अग्गिन्ति अग्गिं नो हापेति जुहति परिचरतीति मज्जामि ।

अमच्चापि बोधिसत्तस्स अरज्जं पविट्ठवेलाय अस्समं परिवारेत्वा आरक्खं ठपेत्वा राजधीतरं इसिवेसं गाहापेत्वा सुवण्णचीरकेन निवासनपारुपनं कत्वा सब्बालङ्कारेहि अलङ्कारित्वा तन्तुबद्धं चित्तगेण्डुकं गाहापेत्वा अस्समपदं पेसेत्वा सयं बहि रक्खन्ता अट्ठंसु । सा तेन गेण्डुकेन कीळन्ती चङ्कमकोटियं ओतरि । तस्मिं खणे इसिसिङ्गो पण्णसालद्वारे पासाणफलके निसिन्नो होति । सो तं आगच्छन्तिं दिस्वा भीततसितो उट्ठाय पण्णसालं पविसित्वा अट्ठासि । सापिस्स पण्णसालद्वारं गन्त्वा कीळियेव । सत्था तज्ज ततो उत्तरि च अत्थं पकासेन्तो तिस्सो गाथा अभसि —

७. “तज्ज दिस्वान आयन्तिं, आमुत्तमणिकुण्डलं ।
इसिसिङ्गो पाविसि भीतो, अस्समं पण्णछादनं ॥

८. “अस्समस्स च सा द्वारे, गेण्डुकेनस्स कीळति ।
विदंसयन्ती अङ्गानि, गुहं पकासितानि च ॥

९. “तज्ज दिस्वान कीळन्तिं, पण्णसालगतो जटी ।
अस्समा निक्खमित्वान, इदं वचनमब्रवी”ति ॥

तत्थ गेण्डुकेनस्साति अस्स इसिसिङ्गस्स अस्समद्वारे गेण्डुकेन कीळति । विदंसयन्तीति दस्सेन्ती । गुहं पकासितानि चाति गुहज्ज रहस्सङ्गं पकासितानि च पाकटानि मुखहत्थादीनि । अब्रवीति सो किर पण्णसालाय ठत्वा चिन्तेसि — “सचायं यक्खो भवेय्य, पण्णसालं पविसित्वा मं मुरुमुरापेत्वा खादेय्य, नायं यक्खो, तापसो भविस्सती”ति अस्समा निक्खमित्वा पुच्छन्तो गाथमाह —

१०. “अम्भो को नाम सो रुक्खो, यस्स तेवंगतं फलं ।
दूरेपि खित्तं पच्चेति, न तं ओहाय गच्छती”ति ॥

तत्थ यस्स तेवंगतं फलन्ति यस्स तव रुक्खस्स एवंगतिकं मनोरमं फलं । को नाम सो रुक्खोति चित्रगेण्डुकस्स अदिट्ठपुब्बत्ता “रुक्खफलेन तेन भवितब्ब”न्ति मज्जमानो एवं पुच्छति ।

अथस्स सा रुक्खं आचिक्खन्ती गाथमाह —

११. “अस्समस्स मम ब्रह्मे, समीपे गन्धमादने ।
बहवो तादिसा रुक्खा, यस्स तेवंगतं फलं ।
दूरेपि खित्तं पच्चेति, न मं ओहाय गच्छती”ति ॥

तत्थ समीपे गन्धमादनेति गन्धमादनपब्बते मम अस्समस्स समीपे । यस्स तेवंगतन्ति यस्स एवंगतं, त-कारो ब्यञ्जनसन्धिकरोति ।

इति सा मुसावादं अभासि । इतरोपि सद्वहित्वा “तापसो एसो”ति सज्जाय पटिसन्थारं करोन्तो गाथमाह —

१२. “एतू भवं अस्समिमं अदेतु, पज्जज्ज भक्खज्ज पटिच्छ दम्मि ।
इदमासनं अत्र भवं निसीदतु, इतो भवं मूलफलानि भुज्जतू”ति ॥

तत्थ अस्समिमन्ति अस्समं इमं भवं पविसतु । अदेतूति यथासन्निहितं आहारं परिभुज्जतु । पज्जन्ति पादभञ्जनं । भक्खन्ति मधुरफलाफलं । पटिच्छाति पटिग्गण्ह । इदमासनन्ति पविट्ठकाले एवमाह ।

तस्सा पण्णसालं पविसित्वा कट्ठत्थरणे निसीदन्तिया सुवण्णचीरके द्विधा गते सरीरं अप्पटिच्छन्नं अहोसि । तापसो मातुगामसरीरस्स अदिट्ठपुब्बत्ता तं दिस्वा “वण्णो एसो”ति सज्जाय एवमाह —

१३. “किं ते इदं ऊरूनमन्तरस्मिं, सुपिच्छितं कण्हरिवप्पकासति ।

अक्खाहि मे पुच्छितो एतमत्थं, कोसे नु ते उत्तमङ्गं पविट्ठं'न्ति ॥

तत्थ सुपिच्छितन्ति द्विन्नं ऊरूनं समागमकाले सुफुसितं सिप्पिपुटमुखसण्ठानं । सुभलक्खणेन हि असमन्नागताय तं ठानं आवाटधातुकं होति, समन्नागताय अब्भुन्नतं सिप्पिपुटमुखसण्ठानं । कण्हरिवप्पकासतीति उभोसु पस्सेसु काळकं विय खायति । कोसे नु ते उत्तमङ्गं पविट्ठन्ति तव उत्तमङ्गं लिङ्गसण्ठानं न पज्जायति, किं नु तं तव सरीरसङ्घाते कोसे पविट्ठन्ति पुच्छति ।

अथ नं सा वज्जयन्ती गाथाद्वयमाह —

१४. “अहं वने मूलफलेसनं चरं, आसादयिं अच्छं सुघोररूपं ।
सो मं पतित्वा सहसाज्झपत्तो, पनुज्ज मं अब्बहि उत्तमङ्गं ॥

१५. “स्वायं वणो खज्जति कण्डुवायति, सब्बज्ज कालं न लभामि सातं ।
पहो भवं कण्डुमिमं विनेतुं, कुरुतं भवं याचितो ब्राह्मणत्थं'न्ति ॥

तत्थ आसादयिन्ति घट्टेसिं, आगच्छन्तं दिस्वा लेडुना पहरिन्ति अत्थो । पतित्वाति उपधावित्वा । सहसाज्झपत्तोति ममं सहसा अज्झपत्तो सम्पत्तो । पनुज्जाति अथ मं पोतेत्वा । अब्बहीति मुखेन मम उत्तमङ्गं लुज्जित्वा पक्कामि, ततो पट्टाय इमस्मिं ठाने वणो जातो । स्वायन्ति सो अयं ततो पट्टाय मय्हं वणो खज्जति चेव कण्डुवज्ज करोति, तप्पच्चया साहं सब्बकालं कायिकचेतसिकसुखं न लभामि । पहोति पहु समत्थो । ब्राह्मणत्थन्ति भवं मया याचितो इमं ब्राह्मणस्स अत्थं करोतु, इदं मे दुक्खं हराहीति वदति ।

सो तस्सा मुसावादं “सभावो”ति सद्वहित्वा “सचे ते एवं सुखं होति, करिस्सामी”ति तं पदेसं ओलोकेत्वा अनन्तरं गाथमाह —

१६. “गम्भीररूपो ते वणो सलोहितो, अपूतिको वणगन्धो महा च ।
करोमि ते किञ्चि कसाययोगं, यथा भवं परमसुखी भवेय्या”ति ॥

तत्थ सलोहितोति रत्तोभासो । अपूतिकोति पूतिमंसरहितो । वणगन्धोति थोकं दुग्गन्धो । कसाययोगन्ति अहं केचि रुक्खकसाये गहेत्वा तव एकं कसाययोगं करोमीति ।

ततो निळिनिका गाथमाह

१७. “न मन्तयोगा न कसाययोगा, न ओसधा ब्रह्मचारि कमन्ति ।
यं ते मुदु तेन विनेहि कण्डुं, यथा अहं परमसुखी भवेय्यं'न्ति ॥

तत्थ कमन्तीति, भो ब्रह्मचारि, इमस्मिं मम वणे नेव मन्तयोगा, न कसाययोगा, न पुप्फफलादीनि ओसधानि कमन्ति, अनेकवारं कतेहिपि तेहि एतस्स फासुकभावो न भूतपुब्बो । यं पन ते एतं मुदु अङ्गजातं, तेन घट्टियमानस्सेव तस्स कण्डु न होति, तस्मा तेन विनेहि कण्डुन्ति ।

सो “सच्चं एसो भणती”ति सल्लक्खेत्वा “मेथुनसंसग्गेन सीलं भिज्जति, झानं अन्तरधायती”ति अजानन्तो मातुगामस्स अदिट्ठपुब्बत्ता मेथुनधम्मस्स च अजाननभावेन “भेसज्ज”न्ति वदन्तिया ताय मेथुनं पटिसेवि । तावदेवस्स सीलं भिज्जि, झानं परिहायि । सो द्वे तयो वारे संसग्गं कत्वा किलन्तो हुत्वा निक्खमित्वा सरं ओरुहं न्हत्वा पटिप्पस्सद्भरथो आगन्त्वा पण्णसालायं निसीदित्वा पुनपि तं “तापसो”ति मज्जमानो वसनट्ठानं पुच्छन्तो गाथमाह —

१८. “इतो नु भोतो कतमेन अस्समो, कच्चि भवं अभिरमसि अरज्जे ।
कच्चि नु ते मूलफलं प्हूतं, कच्चि भवन्तं न विहिंसन्ति वाळा”ति ॥

तत्थ कतमेनाति इतो कतमेन दिसाभागेन भोतो अस्समो । भवन्ति आलपनमेतं ।

ततो निळिनिका चतस्सो गाथायो अभसि —

१९. “इतो उजुं उत्तरायं दिसायं, खेमा नदी हिमवता पभावी ।
तस्सा तीरे अस्समो मय्ह रम्मो, अहो भवं अस्समं मय्हं पस्से ॥

२०. “अम्बा च साला तिलका च जम्बुयो, उद्दालका पाटलियो च फुल्ला ।
समन्ततो किम्पुरिसाभिगीतं, अहो भवं अस्समं मय्हं पस्से ॥

२१. “ताला च मूला च फला च मेत्थ, वण्णेन गन्धेन उपेतरूपं ।
तं भूमिभागेहि उपेतरूपं, अहो भवं अस्समं मय्हं पस्से ॥

२२. “फला च मूला च प्हूतमेत्थ, वण्णेन गन्धेन रसेनुपेता ।
आयन्ति च लुद्धका तं पदेसं, मा मे ततो मूलफलं अहासु”न्ति ॥

तत्थ उत्तरायन्ति उत्तराय । खेमाति एवंनामिका नदी । हिमवता पभावीति हिमवन्ततो पवत्तति । अहोति पत्थनत्थे निपातो । उद्दालकाति वातघातका । किम्पुरिसाभिगीतन्ति समन्ततो परिवारेत्वा मधुरसद्देन गायन्तेहि किम्पुरिसेहि अभिगीतं । ताला च मूला च फला च मेत्थाति एत्थ मम अस्समे पासादिका तालरुक्खा च तेसज्जेव वण्णगन्धादिसम्पन्ना कन्दसङ्घाता मूला च फला च । प्हूतमेत्थाति नानारुक्खफला च रुक्खवल्लिमूला च प्हूता एत्थ । मा मे ततोति तं मम अस्समपदं सम्बहुला लुद्धका आगच्छन्ति, मया चेत्थ आहरित्वा ठपितं बहु मधुरसमूलफलाफलं अत्थि, ते मयि चिरायन्ते मूलफलाफलं हरेय्युं । ते ततो मम मूलफलाफलं मा हरिंसु, तस्मा सचेपि मया सद्धिं आगन्तुकामो, एहि, नो चे, अहं गमिस्सामीति आह ।

तं सुत्वा तापसो याव पितु आगमना अधिवासापेतुं गाथमाह —

२३. “पिता ममं मूलफलेसनं गतो, इदानि आगच्छति सायकाले ।
उभोव गच्छामसे अस्समं तं, याव पिता मूलफलतो एतू”ति ॥

तत्थ उभोव गच्छामसेति मम पितु आरोचेत्वा उभोव गमिस्साम ।

ततो सा चिन्तेसि — “अयं ताव अरञ्जेव वड्ढितभावेन मम इत्थिभावं न जानाति, पिता पनस्स मं दिस्वाव जानित्वा ‘त्वं इध किं करोसी’ति काजकोटिया पहरित्वा सीसम्पि मे भिन्देय्य, तस्मिं अनागतेयेव मया गन्तुं वड्ढति, आगमनकम्मम्पि मे निड्ढित’न्ति । सा तस्स आगमनूपायं आचिक्खन्ती इतरं गाथमाह —

२४. “अञ्जे बहू इसयो साधुरूपा, राजीसयो अनुमग्गे वसन्ति ।
तेयेव पुच्छेसि ममस्समं तं, ते तं नयिस्सन्ति ममं सकासे”ति ॥

तत्थ **राजीसयो**ति, सम्म, मया न सक्का चिरायितुं, अञ्जे पन साधुसभावा राजिसयो च ब्राह्मणिसयो च अनुमग्गे मम अस्सममग्गपस्से वसन्ति, अहं तेसं आचिक्खित्वा गमिस्सामि, त्वं ते पुच्छेय्यासि, ते तं मम सन्तिकं नयिस्सन्तीति ।

एवं सा अत्तनो पलायनूपायं कत्वा पण्णसालतो निक्खमित्वा तं ओलोकेन्तमेव “त्वं निवत्ता”ति वत्वा आगमनमग्गेनेव अमच्चानं सन्तिकं अगमासि । ते तं गहेत्वा खन्धावारं गन्त्वा अनुपुब्बेन बाराणसिं पापुणिसु । सक्कोपि तं दिवसमेव तुस्सित्वा सकलरट्ठे देवं वस्सापेसि, ततो सुभिक्षं जनपदं अहोसि । इसिसिङ्गतापसस्सपि ताय पक्कन्तमत्ताय एव काये डाहो उप्पज्जि । सो कम्पन्तो पण्णसालं पविसित्वा वाकचीरं पारुपित्वा सोचन्तो निपज्जि । बोधिसत्तो सायं आगन्त्वा पुत्तं अपस्सन्तो “कहं नु खो गतो”ति काजं ओतारेत्वा पण्णसालं पविसित्वा तं निपन्नकं दिस्वा “तात, किं करोसी”ति पिड्ढिं परिमज्जन्तो तिस्सो गाथा अभसि —

२५. “न ते कट्ठानि भिन्नानि, न ते उदकमाभतं ।
अग्गीपि ते न हापितो, किं नु मन्दोव झायसि ॥

२६. “भिन्नानि कट्ठानि हुतो च अग्गि, तपनीपि ते समिता ब्रह्मचारी ।
पीठञ्च मय्हं उदकञ्च होति, रमसि तुवं ब्रह्मभूतो पुरत्था ॥

२७. “अभिन्नकट्ठोसि अनाभतोदको, अहापितग्गीसि असिद्धभोजनो ।
न मे तुवं आलपसी ममज्ज, नट्ठं नु किं चेतसिकञ्च दुक्ख”न्ति ॥

तत्थ **भिन्नानी**ति अरञ्जतो उद्धटानि । **न हापितो**ति न जलितो । **भिन्नानी**ति पुब्बे तथा ममागमनवेलाय कट्ठानि उद्धटानेव होन्ति । **हुतो च अग्गी**ति अग्गि च हुतो होति । **तपनी**ति विसिब्बनअगिसङ्घाता तपनीपि ते समिताव सयमेव संविदहिताव होति । **पीठन्ति** मम आसनत्थाय पीठञ्च पज्जत्तमेव होति । **उदकञ्चा**ति पादधोवनउदकम्पि उपट्ठापितमेव होति । **ब्रह्मभूतो**ति तुवम्पि इतो पुरत्था सेट्ठभूतो इमस्मिं अस्समे अभिरमसि । **अभिन्नकट्ठोसी**ति सो दानि अज्ज अनुद्धटकट्ठोसि । **असिद्धभोजनो**ति न ते किञ्चि अम्हाकं कन्दमूलं वा पण्णं वा सेदितं । **ममज्जा**ति, मम पुत्त, अज्ज न मे त्वं आलपसि । **नट्ठं नु किन्ति** किं नु ते नट्ठं वा, किं चेतसिकं वा दुक्खं, अक्खाहि मे निपन्नकारणन्ति पुच्छति ।

सो पितु वचनं सुत्वा तं कारणं कथेन्तो आह —

२८. “इधागमा जटिलो ब्रह्मचारी, सुदस्सनेय्यो सुतनू विनेति ।
नेवातिदीधो न पनातिरस्सो, सुकण्हकण्हच्छदनेहि भोतो ॥

२९. “अमस्सुजातो अपुराणवण्णी, आधाररूपञ्च पनस्स कण्ठे ।
द्वे यमा गण्डा उरे सुजाता, सुवण्णातिन्दुकनिभा पभस्सरा ॥
३०. “मुखञ्च तस्स भुसदस्सनेय्यं, कण्णोसु लम्बन्ति च कुञ्चितगा ।
ते जोतरे चरतो माणवस्स, सुत्तञ्च यं संयमनं जटानं ॥
३१. “अज्जा च तस्स संयमानि चतस्सो, नीला पीता लोहितिका च सेता ।
ता पिसरे चरतो माणवस्स, तिरिटिसङ्घारिव पावुसम्हि ॥
३२. “न मिखलं मुज्जमयं धारेति, न सन्थरे नो पन पब्बजस्स ।
ता जोतरे जघनन्तरे विलग्गा, सतेरता विज्जुरिवन्तलिकखे ॥
३३. “अखीलकानि च अवण्टकानि, हेट्ठा नभ्या कटिसमोहितानि ।
अघट्टिता निच्चकीळं करोन्ति, हं तात किंरुक्खफलानि तानि ॥
३४. “जटा च तस्स भुसदस्सनेय्या, परोसतं वेल्लितग्गा सुगन्धा ।
द्वेधा सिरो साधु विभत्तरूपो, अहो नु खो मय्ह तथा जटास्सु ॥
३५. “यदा च सो पकिरति ता जटायो, वण्णेन गन्धेन उपेतरूपा ।
नीलुप्पलं वातसमेरितं, तथेव संवाति पनस्समो अयं ॥
३६. “पङ्को च तस्स भुसदस्सनेय्यो, नेतादिसो यादिसो मय्हं काये ।
सो वायति एरितो मालुतेन, वनं यथा अग्गिग्गिम्हे सुफुल्लं ॥
३७. “निहन्ति सो रुक्खफलं पथब्बा, सुचित्तरूपं रुचिरं दस्सनेय्यं ।
खित्तञ्च तस्स पुनरेहि हत्थं, हं तात किंरुक्खफलं नु खो तं ॥
३८. “दन्ता च तस्स भुसदस्सनेय्या, सुद्धा समा सङ्खवरूपपन्ना ।
मनो पसादेन्ति विवरियमाना, न हि नून सो साकमखादि तेहि ॥
३९. “अकक्कसं अग्गळितं मुहुं मुदुं, उजुं अनुद्धतं अचपलमस्स भासितं ।
रुदं मनुज्जं करवीकसुस्सरं, हदयङ्गमं रज्जयतेव मे मनो ॥
४०. “बिन्दुस्सरो नातिविसट्ठवाक्यो, न नून सज्झायमतिप्पयुत्तो ।
इच्छामि भो तं पुनदेव दट्ठुं, मित्तो हि मे माणवोहु पुरत्था ॥
४१. “सुसन्धि सब्बत्थ विमट्ठिमं वणं, पुथू सुजातं खरपत्तसन्निभं ।
तेनेव मं उत्तरियान माणवो, विवरितं ऊरुं जघनेन पिळयि ॥

४२. “तपन्ति आभन्ति विरोचरे च, सतेरता विज्जुरिवन्तलिक्खे ।
बाहा मुदू अज्जनलोमसादिसा, विचित्रवट्टङ्गुलिकास्स सोभरे ॥
४३. “अकक्कसङ्गो न च दीघलोमो, नखास्स दीघा अपि लोहितग्गा ।
मुदूहि बाहाहि पलिस्सजन्तो, कल्याणरूपो रमयं उपट्ठहि ॥
४४. “दुमस्स तूलूपनिभा पभस्सरा, सुवण्णकम्बुतलवट्टसुच्छवि ।
हत्था मुदू तेहि मं सम्फुसित्वा, इतो गतो तेन मं दहन्ति तात ॥
४५. “न नून सो खारिविधं अहासि, न नून सो कट्ठानि सयं अभज्जि ।
न नून सो हन्ति दुमे कुठारिया, न हिस्स हत्थेसु खिलानि अत्थि ॥
४६. “अच्छो च खो तस्स वणं अकासि, सो मंभ्रवि ‘सुखितं मं करोहि’ ।
ताहं करिं तेन ममासि सोख्यं, सो चभ्रवि ‘सुखितोस्मी’ति ब्रह्मे ॥
४७. “अयञ्च ते मालुवपण्णसन्थता, विकिण्णरूपाव मया च तेन च ।
किलन्तरूपा उदके रमित्वा, पुनप्पुनं पण्णकुटिं वजाम ॥
४८. “न मज्ज मन्ता पटिभन्ति तात, न अग्निहुत्तं नपि यज्जतन्तं ।
न चापि ते मूलफलानि भुज्जे, याव न पस्सामि तं ब्रह्मचारिं ॥
४९. “अद्धा पजानासि तुवम्पि तात, यस्सं दिसं वसते ब्रह्मचारी ।
तं मं दिसं पापय तात खिप्पं, मा ते अहं अमरिमस्समम्हि ॥
५०. “विचित्रफुल्लज्झि वनं सुतं मया, दिजाभिघुट्ठं दिजसङ्घसेवितं ।
तं मं वनं पापय तात खिप्पं, पुरा ते पाणं विजहामि अस्समे”ति ॥

तत्थ **इथागमाति**, तात, इमं अस्समपदं आगतो । **सुदस्सनेय्योति** सुट्ठु दस्सनेय्यो । **सुतनूति** सुट्ठु तनुको नातिकिसो नातिथूलो । **विनेतीति** अत्तनो सरीरप्पभाय अस्समपदं एकोभासं विय विनेति पूरेति । **सुकण्हकण्हच्छदनेहि** भोतोति, तात, तस्स भोतो सुकण्हेहि कण्हच्छदनेहि भमरवण्णेहि केसेहि सुकण्हसीसं सुमज्जितमणिमयं विय खायति । **अमस्सूजातोति** न तावस्स मस्सु जायति, तरुणोयेव । **अपुराणवण्णीति** अचिरपब्बजितो । **आधाररूपञ्च पनस्स कण्ठेति** कण्ठे च पनस्स अम्हाकं भिक्खाभाजनट्टपनं पत्ताधारसदिसं पिळन्धनं अत्थीति मुत्ताहारं सन्धाय वदति । **गण्डाति** थने सन्धायह । **उरे सुजाताति** उरम्हि सुजाता । “उरतो”तिपि पाठो । **पभस्सराति** पभासम्पन्ना । “पभासरे”तिपि पाठो, ओभासन्तीति अत्थो ।

भुसदस्सनेय्यन्ति अतिविय दस्सनीयं । **कुञ्चितग्गाति** सीहकुण्डलं सन्धाय वदति । **सुत्तञ्चाति** यं तस्स जटाबन्धनसुत्तं, तम्पि जोतति पभं मुञ्चति । “**संयमानि चतस्सो**”ति इमिना मणिसुवण्णपवाळरजतमयानि चत्तारि

पिळन्धनानि दस्सेति । ता पिसरेति तानि पिळन्धनानि पावुसम्हि पवुट्टे देवे तिरिटिसङ्गा विय विरवन्ति । मिखलन्ति मेखलं, अयमेव वा पाठो । इदं निवत्थकञ्चनचीरकं सन्धायाह । न सन्थरेति न वाके । इदं वुत्तं होति — तात, यथा मयं तिणमयं वा वाकमयं वा चीरकं धारेम, न तथा सो, सो पन सुवण्णचीरकं धारेतीति । अखीलकानीति अतचानि निप्पण्णानि । कटिसमोहितानीति कटियं बद्धानि । निच्चकीळं करोन्तीति अघट्टितानिपि निच्चकालं कीळायन्ति । हं, ताताति हम्भो, तात । किं रुक्खफलानि तानीति तानि तस्स माणवस्स सुत्तारुळ्हानि कटियं बद्धानि कतररुक्खफलानि नामाति मणिसङ्घाटिं सन्धायाह ।

जटाति जटामण्डलाकारेण बद्धरतनमिस्सककेसवट्टियो सन्धायाह । वेल्लितग्गाति कुञ्चितग्गा । द्वेधासिरोति तस्स सीसं द्वेधा कत्वा बद्धानं जटानं वसेन सुट्ठु विभत्तरूपं । तथाति यथा तस्स माणवस्स जटा, तथा तुम्हेहि मम न बद्धा, अहो वत ममपि तथा अस्सूति पत्थेन्तो आह । उपेतरूपाति उपेतसभावा । वातसमेरितंवाति यथा नाम नीलुप्पलं वातेन समीरितं, तथेव अयं इमस्मिं वनसण्डे अस्समो संवाति । नेतादिसोति, तात, यादिसो मम काये पङ्को, नेतादिसो तस्स सरीरे । सो हि दस्सनीयो चेव सुगन्धो च । अग्गिग्गहेति वसन्तसमये ।

निहन्तीति पहरति । किं रुक्खफलं नु खो तन्ति कतररुक्खस्स नु खो तं फलं । सङ्खवरूपपन्नाति सुधोतसङ्खपटिभागा । न हि नून सो साकमखादि तेहीति न नून सो माणवो मयं विय तेहि दन्तेहि रुक्खपण्णानि चेव मूलफलाफलानि च खादि । अम्हाकज्झि तानि खादन्तानं सबला पण्णवण्णा दन्ताति दीपेति ।

अकक्कसन्ति, तात, तस्स भासितं अफरुसं अगळितं, पुनप्पुनं वदन्तस्सापि मधुरताय मुहुं मुहुं, अपमुस्सताय उज्जुं, अविक्खितताय अनुद्धटं, पतिट्ठितताय अचपलं । रुदन्ति भासमानस्स सरसङ्घातं रुदम्पि मनोहरं करवीकस्स विय सुस्सरं सुमधुरं । रज्जयतेवाति मम मनो रज्जयतिवेव । बिन्दुस्सरोति पिण्डितस्सरो । माणवोहूति सो हि माणवो पुरत्था मम मित्तो अहु ।

सुसन्धि सब्बत्थ विमट्ठिमं वणन्ति तात तस्स माणवस्स ऊरूनं अन्तरे एकं वणं अत्थि, तं सुसन्धि सुफुसितं सिप्पिपुटमुखसदिसं, सब्बत्थ विमट्ठं समन्ततो मट्ठं । पुथूति महन्तं । सुजातन्ति सुसण्ठितं । खरपत्तसन्निभन्ति सुपुष्फितपदुममकुळसन्निभं । उत्तरियानाति उत्तरित्वा अवत्थरित्वा । पिळयीति पीळेसि । तपन्तीति तस्स माणवस्स सरीरतो निच्छरन्ता सुवण्णवण्णरंसियो जलन्ति ओभासन्ति विरोचन्ति च । बाहाति बाहापिस्स मुदू । अञ्जनलोमसादिसाति अञ्जनसदिसोहि लोमेहि समन्नागता । विचित्रवट्टुलिकास्स सोभरेति हत्थापिस्स वरलक्खणविचित्राहि पवालङ्कुरसदिसाहि वट्टुलूहीहि समन्नागता सोभन्ति ।

अकक्कसङ्गोति कच्छुपीळकादिरहितअङ्गपच्चङ्गो । रमयं उपट्टुहीति मं रमयन्तो उपट्टुहि परिचरि । तूलूपनिभाति मुदुभावस्स उपमा । सुवण्णकम्बुतलवट्टुसुच्छवीति सुवण्णमयं आदासतलं विय वट्टा च सुच्छवि च, परिमण्डलतला चेव सुन्दरच्छवि चाति अत्थो । सम्फुसित्वाति सुट्ठु फुसित्वा अत्तनो हत्थसम्फस्सं मम सरीरे फरापेत्वा । इतो गतोति मम ओलोकेन्तस्सेव इतो गतो । तेन मं दहन्तीति तेन तस्स हत्थसम्फस्सेन इदानि मं दहन्ति । तथा हि तस्स गतकालतो पट्टाय मम सरीरे डाहो उट्ठितो, तेनम्हि दोमनस्सप्पत्तो निपन्नोति ।

न नून सो खारिविधन्ति, तात, नून सो माणवो न खारिभारं उक्खिपित्वा विचरि । खिलानीति किलानि, “अयमेव वा पाठो । सोख्यन्ति सुखं । मालुवपण्णसन्थता विकिण्णरूपावाति, तात, अयं तव मालुवपण्णसन्थता अज्ज मया च

तेन च अञ्जमञ्जं परामसनालिङ्गनवसेन परिवत्तन्तेहि विकिण्णा विय आकुलब्बाकुला जाता । पुनप्पुनं पण्णकुटिं वजामाति, तात, अहञ्च सो च अभिरमित्वा किलन्तरूपा पण्णसालतो निक्खमित्वा उदकं पविसित्वा रमित्वा विगतदरथा पुनप्पुनं इममेव कुटिं पविसामाति वदति ।

न मज्ज मन्ताति अज्ज मम तस्स गतकालतो पट्टाय नेव मन्ता पटिभन्ति न उपट्ठहन्ति न रुच्चन्ति । न अग्गिहुत्तं नपि यज्जतन्तन्ति महाब्रह्मनो आराधनत्थाय कत्तब्बहोमविधूपनादियज्जकिरियापि मे न पटिभाति न उपट्ठाति न रुच्चति । न चापि तेति तथा आभतमूलफलाफलानिपि न भुज्जामि । यस्सं दिसन्ति यस्सं दिसायं । वनन्ति तस्स माणवस्स अस्समं परिवारेत्वा ठितवनन्ति ।

तस्सेवं विलपन्तस्स तं विलापं सुत्वा महासत्तो “एकाय इत्थिया इमस्स सीलं भिन्नं भविस्सती”ति जत्वा तं ओवदन्तो छ गाथायो अभासि —

५१. “इमस्माहं जोतिरसे वनम्हि, गन्धब्बदेवच्छरसङ्घसेविते ।
इसीनमावासे सनन्तनम्हि, नेतादिसं अरतिं पापुणेथ ॥

५२. “भवन्ति मित्तानि अथो न होन्ति, जातीसु मित्तेसु करोन्ति पेमं ।
अयञ्च जम्मो किस्स वा निविट्ठो, यो नेव जानाति ‘कुतोम्हि आगतो’ ॥

५३. “संवासेन हि मित्तानि, सन्धीयन्ति पुनप्पुनं ।
स्वेव मित्तो असंगन्तु, असंवासेन जीरति ॥

५४. “सचे तुवं दक्खसि ब्रह्मचारिं, सचे तुवं सल्लपे ब्रह्मचारिना ।
सम्पन्नसस्संव महोदकेन, तपोगुणं खिप्पमिमं पहिस्ससि ॥

५५. “पुनपि चे दक्खसि ब्रह्मचारिं, पुनपि चे सल्लपे ब्रह्मचारिना ।
सम्पन्नसस्संव महोदकेन, उस्मागतं खिप्पमिमं पहिस्ससि ॥

५६. “भूतानि हेतानि चरन्ति तात, विरूपरूपेन मनुस्सलोके ।
न तानि सेवेथ नरो सपज्जो, आसज्ज नं नस्सति ब्रह्मचारी”ति ॥

तत्थ इमस्माति इमस्मिं । हन्ति निपातमत्तं । जोतिरसेति हूयमानस्स जोतिनो रंसिओभासिते । सनन्तनम्हीति पोरानके । पापुणेथाति पापुणेय्य । इदं वुत्तं होति — तात, एवरूपे वने वसन्तो यं अरतिं त्वं पत्तो, एतादिसं न पापुणेय्य पण्डितो कुलपुत्तो, पत्तुं नारहतीति अत्थो ।

“भवन्ती”ति इमं गाथं महासत्तो अन्तोगतमेव भासति । अयमेत्थ अधिप्पायो — लोके सत्तानं मित्तानि नाम होन्तिपि न होन्तिपि तत्थ येसं होन्ति, ते अत्तनो जातीसु च मित्तेसु च पेमं करोन्ति । अयञ्च जम्मोति मिगसिङ्गो लामको । किस्स वा निविट्ठोति केन नाम कारणेन तस्मिं मातुगामे मित्तसज्जाय निविट्ठो, सो मिगिया कुच्छिस्मिं निब्बत्तित्वा अरञ्जे वड्ढित्ता “कुतोम्हि आगतो”ति अत्तनो आगतट्ठानमत्तम्पि न जानाति, पगेव जातिमित्तेति ।

पुनप्पुनन्ति, तात, मित्तानि नाम पुनप्पुनं संवासेन संसेवनेन सन्धीयन्ति घटीयन्ति । स्वेव मित्तोति सो एव मित्तो असंगन्तु असमागच्छन्तस्स पुरिसस्स तेन असमागमसङ्घातेन असंवासेन जीरति विनस्सति । सचेति तस्मा, तात, सचे त्वं पुनपि तं दक्खसि, तेन वा सल्लपिस्ससि, अथ यथा नाम निप्फन्नसस्सं महोधेन हरीयति, एवं इमं अत्तनो तपोगुणं पहिस्ससि हारेस्ससीति अत्थो । उस्मागतन्ति समणतेजं ।

विरूपरूपेनाति विविधरूपेन । इदं वुत्तं होति — तात, मनुस्सलोकस्मिञ्चि एतानि यक्खिनिसङ्घातानि भूतानि विविधरूपपटिच्छन्नेन अत्तनो रूपेन अत्तनो वसं गते खादितुं चरन्ति, तानि सपज्जो नरो न सेवेथ । तादिसञ्चि भूतं आसज्ज नं पत्वा नस्सति ब्रह्मचारी, दिट्ठोसि तां यक्खिनिया न खादितोति पुत्तं ओवदि ।

सो पितु कथं सुत्वा “यक्खिनी किर सा”ति भीतो चित्तं निवत्तेत्वा “तात, एत्तो न गमिस्सामि, खमथ मे”ति खमापेसि । सोपि नं समस्सासेत्वा “एहि त्वं, माणव, मेत्तं भावेहि, करुणं, मुदितं, उपेक्ख”न्ति ब्रह्मविहारभावनं आचिक्खि । सो तथा पटिपज्जित्वा पुन ज्ञानाभिज्जा निब्बत्तेसि ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा सच्चानि पकासेत्वा जातकं समोधानेसि, सच्चपरियोसाने उक्कण्ठितभिक्षु सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । तदा निळिनिका पुराणदुतियिका अहोसि, इसिसिङ्गो उक्कण्ठितभिक्षु, पिता पन अहमेव अहोसिन्ति ।

निळिनिकाजातकवण्णना पठमा ।

[५२७] २. उम्मादन्तीजातकवण्णना

निवेसनं कस्सनुदं सुनन्दाति इदं सत्था जेतवने विहरन्तो उक्कण्ठितभिक्षुं आरब्ध कथेसि । सो किरिकदिवसं सावत्थियं पिण्डाय चरन्तो एकं अलङ्कृतपटियत्तं उत्तमरूपधरं इत्थिं ओलोकेत्वा पटिबद्धचित्तो हुत्वा चित्तं निवत्तेतुं असक्कोन्तो विहारमेव आगन्त्वा ततो पट्टाय सल्लविद्धो विय रागातुरो भन्तमिगपटिभागो किसो धमनीसन्थतगतो उप्पण्डुप्पण्डुकजातो अनभिरतो एकिरियापथेपि चित्तस्सादं अलभन्तो आचरियवत्तादीनि पहाय उद्देसपरिपुच्छकम्मट्टानानुयोगरहितो विहासि । सो सहायभिक्षूहि “पुब्बे त्वं, आवुसो, सन्तिन्द्रियो विप्पसन्नमुखवण्णो, इदानि नो तथा, किं नु खो कारण”न्ति पुट्ठो, “आवुसो, अनभिरतोम्ही”ति आह । अथ नं ते “अभिरमावुसो, सासने, बुद्धुप्पादो नाम दुल्लभो, तथा सद्धम्मस्सवनं मनुस्सपटिलाभो च, सो त्वं मनुस्सपटिलाभं पटिलभित्वा दुक्खस्सन्तकिरियं पत्थयमानो अस्सुमुखं जातिजनं पहाय सद्धाय पब्बजित्वा किंकारणा किलेसवसं यासि, किलेसा नामेते गण्डुप्पादकपाणकं उपादाय सब्बबालजनसाधारणा, ये तेसं वत्थुभूता, तेपि अप्पस्सादा कामा बहुदुक्खा बहुपायासा, आदीनवो एत्थ भिय्यो । अट्ठिकङ्कलूपमा कामा, मंसपेसूपमा कामा, तिणुकूपमा कामा, अङ्गारकासूपमा कामा, सुपिनकूपमा कामा, याचितकूपमा कामा, रुक्खफलूपमा कामा, असिसूनूपमा कामा, सत्तिसूलूपमा कामा, सप्पसिरूपमा कामा, अग्गिक्खन्धूपमा कामा, त्वं नाम एवरूपे बुद्धसासने पब्बजित्वा एवं अनत्थकारकानं किलेसानं वसं गतोसी”ति ओवदित्वा अत्तनो कथं गाहापेतुं असक्कोन्ता सत्थु सन्तिकं धम्मसभं नेत्वा “किं, भिक्षवे, अनिच्छमानकं भिक्षुं आनयित्था”ति वुत्ते, “भन्ते, अयं किर भिक्षु उक्कण्ठितो”ति आहंसु । सत्था “सच्चं किरा”ति पुच्छित्वा “सच्चं, भन्ते”ति वुत्ते “भिक्षु पोराणकपण्डिता रज्जं अनुसासन्तापि किलेसे उप्पन्ने तस्स वसं अगन्त्वा चित्तं निवारेत्वा न अयुत्तकं करिंसू”ति वत्वा अतीतं आहरि ।

अतीते सिविरट्ठे अरिट्ठपुरनगरे सिवि नाम राजा रज्जं कारेसि । बोधिसत्तो तस्स अग्गमहेसिया कुच्छिस्मिं निब्बत्ति,

“सिविकुमारो” त्वेवस्स नामं करिंसु । सेनापतिस्सपि पुत्तो जायि, “अभिपारको” तिस्स नामं करिंसु । ते उभोपि सहाया हुत्वा अभिवट्ठन्ता सोळसवस्सिका हुत्वा तक्कसिलं गन्त्वा सिप्पं उग्गण्हित्वा आगमिंसु । राजा पुत्तस्स रज्जं अदासि । सोपि अभिपारकं सेनापतिद्वाने ठपेत्वा धम्मेन रज्जं कारेसि । तस्मिंयेव नगरे तिरिटिवच्छस्स नाम असीतिकोटिविभवस्स सेट्ठिनो धीता निब्बत्ति उत्तमरूपधरा सोभगगप्पत्ता सुभलक्खणेन समन्नागता, तस्सा नामग्गहणदिवसे “उम्मादन्ती” ति नामं करिंसु । सा सोळसवस्सिककाले अतिक्कन्तमानुसवण्णा देवच्छरा विय अभिरूपा दस्सनीया पासादिका परमाय वण्णपोक्खरताय समन्नागता अहोसि । ये ये पुथुज्जना तं पस्सन्ति, ते ते सकभावेन सण्ठातुं असक्कोन्ता सुरापानमदमत्ता विय किलेसमदेन मत्ता हुत्वा सतिं पच्चुपट्ठापेतुं समत्था नाम नाहेसुं ।

अथस्सा पिता तिरिटिवच्छो राजानं उपसङ्कमित्वा “देव, मम गेहे इत्थिरतनं उप्पन्नं, रज्जोव अनुच्छविकं, लक्खणपाठके ब्राह्मणे पेसेत्वा तं वीमंसापेत्वा यथारुचि करोही” ति आह । राजा “साधू” ति वत्वा ब्राह्मणे पेसेसि । ते सेट्ठिगेहं गन्त्वा कतसक्कारसम्माना पायासं परिभुज्जिंसु । तस्मिं खणे उम्मादन्ती सब्बालङ्कारपटिमण्डिता तेसं सन्तिकं अगमासि । ते तं दिस्वा सतिं पच्चुपट्ठापेतुं असक्कोन्ता किलेसमदमत्ता हुत्वा अत्तनो विप्पकतभोजनभावं न जानिंसु । एकच्चे आलोपं गहेत्वा “भुज्जिस्सामा” ति सज्जाय सीसे ठपेसुं, एकच्चे उपकच्छन्तरे खिपिंसु, एकच्चे भित्तिं पहरिंसु, सब्बेव उम्मतका अहेसुं । सा ते दिस्वा “इमे किर मम लक्खणं वीमंसिस्सन्ति, गीवायं ने गहेत्वा नीहरथा” ति नीहरापेसि । ते मङ्कुभूता राजनिवेसनं गन्त्वा उम्मादन्तिया कुद्धा “देव, सा इत्थी काळकण्णी, न तुम्हाकं अनुच्छविका” ति वदिंसु । राजा “काळकण्णी किरा” ति न तं आणापेसि । सा तं पवत्तिं सुत्वा “अहं किर काळकण्णीति रज्जा न गहिता, काळकण्णियो नाम न एवरूपा होन्ती” ति वत्वा “होतु, सचे पन तं राजानं पस्सिस्सामि, जानिस्सामी” ति तस्मिं आघातं बन्धि । अथ नं पिता अभिपारकस्स अदासि, सा तस्स पिया अहोसि मनापा ।

कस्स पन कम्मस्स निस्सन्देन सा एवं अभिरूपा अहोसीति? रत्तवत्थदानस्स निस्सन्देनाति । सा किर अतीते बाराणसियं दलिद्वकुले निब्बत्तित्वा उस्सवदिवसे पुज्जसम्पन्ना इत्थियो कुसुम्भरत्तवत्थं निवासेत्वा अलङ्कृता कीळन्तियो दिस्वा तादिसं वत्थं निवासेत्वा कीळितुकामा हुत्वा मातापितूनं आरोचेत्वा तेहि, “अम्म, मयं दलिद्वा, कुतो नो एवरूपं वत्थ” न्ति वुत्ते “तेन हि मं एकस्मिं अड्ढकुले भतिं कातुं अनुजानाथ, ते मम गुणं जत्वा दस्सन्ती” ति वत्वा तेहि अनुज्जाता एकं कुलं उपसङ्कमित्वा “कुसुम्भरत्तवत्थेन भतिं करोमी” ति आह । अथ नं ते “तीणि संवच्छरानि कम्मे कते तव गुणं जत्वा दस्सामा” ति वदिंसु । सा “साधू” ति पटिस्सुणित्वा कम्मं पटिपज्जि । ते तस्सा गुणं जत्वा अपरिपुण्णोसुयेव तीसु संवच्छरेसु तस्सा घनकुसुम्भरत्तवत्थेन सद्धिं अज्जमि वत्थं दत्वा “तव सहायिकाहि सद्धिं गन्त्वा न्हत्वा निवासेही” ति तं पेसयिंसु । सा सहायिका आदाय गन्त्वा रत्तवत्थं नदीतीरे ठपेत्वा न्हायि ।

तस्मिं खणे एको कस्सपदसबलस्स सावको अच्छिन्नचीवरो साखाभङ्गं निवासेत्वा च पारुपित्वा च तं पदेसं पापुणि । सा तं दिस्वा “अयं भदन्तो अच्छिन्नचीवरो भविस्सति, पुब्बेपि अदिन्नभावेन मे निवासनं दुल्लभं जात” न्ति तं वत्थं द्विधा फालेत्वा “एकं कोट्टासं अय्यस्स दस्सामी” ति चिन्तेत्वा उत्तरित्वा अत्तनो निवासनं निवासेत्वा “तिट्ठथ, भन्ते” ति वत्वा थेरं वन्दित्वा रत्तवत्थं मज्जे फालेत्वा तस्सेकं कोट्टासं अदासि । सो एकमन्ते पटिच्छन्ने ठत्वा साखाभङ्गं छट्ठेत्वा तस्सेकं कण्णं निवासेत्वा एकं पारुपित्वा निक्खमि । अथस्स वत्थोभासेन सकलसरीरं तरुणसूरियो विय एकोभासं अहोसि । सा तं दिस्वा “मय्हं अय्यो पठमं न सोभति, इदानि तरुणसूरियो विय विरोचति, इदम्पि एतस्सेव दस्सामी” ति दुतियम्पि कोट्टासं दत्वा “भन्ते, अहं भवे भवे विचरन्ती उत्तमरूपधरा भवेय्यं, मं दिस्वा कोचि पुरिसो सकभावेन सण्ठातुं मा असक्खि, मया अभिरूपतरा नाम अज्जा मा होतू” ति पत्थनं पट्ठपेसि । थेरोपि अनुमोदनं कत्वा पक्कामि ।

सा देवलोके संसरन्ती तस्मिं काले अरिद्रपुरे निब्वत्तिवा तथा अभिरूपा अहोसि । अथ तस्मिं नगरे कत्तिकछणं घोसयिंसु, कत्तिकपुण्णमायं नगरं सज्जयिंसु । अभिपारको अत्तनो आरक्खद्वानं गच्छन्तो तं आमन्तेत्वा “भद्दे, उम्मादन्ति अज्ज कत्तिकरत्तिवारो छणो, राजा नगरं पदक्खिणं करोन्तो पठमं इमं गेहद्वारं आगमिस्सति, मा खो तस्स अत्तानं दस्सेसि, सोपि तं दिस्वा सतिं उपट्ठापेतुं न सक्खिस्सती”ति आह । सा “गच्छ त्वं, सामि, अहं जानिस्सामी”ति सम्पटिच्छित्वा तस्मिं गते दासिं आणापेसि “रज्जो इमं गेहद्वारं आगतकाले मय्हं आरोचेय्यासी”ति । अथ सूरिये अत्थङ्गते उग्गहे पुण्णचन्दे देवनगरे विय नगरे अलङ्कते सब्बदिसासु दीपेसु जलितेसु राजा सब्बालङ्कारपटिमण्डितो आजञ्जरथवरगतो अमच्चगणपरिवृतो महन्तेन यसेन नगरं पदक्खिणं करोन्तो पठममेव अभिपारकस्स गेहद्वारं अगमासि । तं पन गेहं मनोसिलावण्णपाकारपरिक्खित्तं अलङ्कतद्वारद्वालकं सोभगगप्पत्तं पासादिकं । तस्मिं खणे दासी उम्मादन्तिया आरोचेसि । सा पुप्फसमुग्गं गाहापेत्वा किन्नरिलीळाय वातपानं निस्साय ठिता रज्जो पुप्फानि खिपि । सो तं उल्लोकेत्वा किलेसमदमत्तो सतिं उपट्ठापेतुं असक्कोन्तो “अभिपारकस्सेतं गेह”न्ति सज्जानितुम्पि नासक्खि, अथ सारथिं आमन्तेत्वा पुच्छन्तो द्वे गाथा अभसि —

५७. “निवेसनं कस्स नुदं सुनन्द, पाकारेन पण्डुमयेन गुत्तं ।
का दिस्सति अगिसिखाव दूरे, वेहायसं पब्बतग्गेव अच्चि ॥

५८. “धीता न्वयं कस्स सुनन्द होति, सुणिसा न्वयं कस्स अथोपि भरिया ।
अक्खाहि मे खिप्पमिधेव पुट्ठो, अवावटा यदि वा अत्थि भत्ता”ति ॥

तत्थ कस्स नुदन्ति कस्स नु इदं । पण्डुमयेनाति रत्तिद्रुकमयेन । दिस्सतीति वातपाने ठिता पज्जायति । अच्चीति अनलजालक्खन्थो । धीता न्वयन्ति धीता नु अयं । अवावटाति अपेतावरणा अपरिग्गहा । भत्ताति यदि वा अस्सा सामिको अत्थि, एतं मे अक्खाहीति ।

अथस्स सो आचिक्खन्तो द्वे गाथा अभसि —

५९. “अहज्झि जानामि जनिन्द एतं, मत्या च पेत्या च अथोपि अस्सा ।
तवेव सो पुरिसो भूमिपाल, रत्तिन्दिवं अप्पमत्तो तवत्थे ॥

६०. “इद्धो च फीतो च सुवड्ढितो च, अमच्चो च ते अज्जतरो जनिन्द ।
तस्सेसा भरियाभिपारकस्स, उम्मादन्ती नामधेय्येन राजा”ति ॥

तत्थ मत्या च पेत्या चाति मातितो च पितितो चेत्तं जानामि । अथोपि अस्साति अथ सामिकम्पि अस्सा जानामीति वदति । इद्धोति समिद्धो । फीतोति वत्थालङ्कारेहि सुपुप्फितो । सुवड्ढितोति सुदु वुद्धो । नामधेय्येनाति नामेन । अयज्झि यो नं पस्सति, तं उम्मादेति, सतिमस्स पच्चुपट्ठापेतुं न देति, तस्मा उम्मादन्तीति वुच्चति ।

तं सुत्वा राजा नाममस्सा थोमेन्तो अनन्तरं गाथमाह —

६१. “अम्भो अम्भो नाममिदं इमिस्सा, मत्या च पेत्या च कतं सुसाधु ।

तदा हि मय्हं अवलोकयन्ती, उम्मत्तकं उम्मदन्ती अकासी'ति ॥

तत्थ मत्था च पेत्था चाति मातरा च पितरा च । मय्हन्ति उपयोगत्थे सम्पदानवचनं । अवलोकयन्तीति मया अवलोकिता सयम्पि मं अवलोकयन्ती मं उम्मत्तकं अकासीति अत्थो ।

सा तस्स कम्पितभावं जत्वा वातपानं थकेत्वा सिरिगब्भमेव अगमासि । रज्जोपि तस्सा दिट्ठकालतो पट्टाय नगरं पदक्खिणकरणे चित्तमेव नाहोसि । सो सारथिं आमन्तेत्वा, “सम्म सुनन्द, रथं निवत्तेहि, अयं छणो अम्हाकं नानुच्छविको, अभिपारकस्स सेनापतिस्सेवानुच्छविको, रज्जमपि तस्सेवानुच्छविक”न्ति रथं निवत्तापेत्वा पासादं अभिरुह्य सिरिसयने निपज्जित्वा विप्पलपन्तो आह —

६२. “या पुण्णमासे मिगमन्दलोचना, उपाविसि पुण्डरीकत्तचङ्गी ।
द्वे पुण्णमायो तदहू अमज्जहं, दिस्वान पारावतरत्तवासिनिं ॥

६३. “अळारपम्हेहि सुभेहि वग्गुभि, पलोभयन्ती मं यदा उदिक्खति ।
विजम्भमाना हरतेव मे मनो, जाता वने किम्पुरिसीव पब्बते ॥

६४. “तदा हि ब्रहती सामा, आमुत्तमणिकुण्डला ।
एकच्चवसना नारी, मिगी भन्तावुदिक्खति ॥

६५. “कदास्सु मं तम्बनखा सुलोमा, बाहा मुदू चन्दनसारलित्ता ।
वट्टङ्गुली सन्नतधीरकुत्तिया, नारी उपज्जिस्सति सीसतो सुभा ॥

६६. “कदास्सु मं कज्चनजालुरच्छदा, धीता तिरीटिस्स विलग्गमज्झा ।
मुदूहि बाहाहि पलिस्सजिस्सति, ब्रहावने जातदुमं व मालुवा ॥

६७. “कदास्सु लाखारसरत्तसुच्छवी, बिन्दुत्थनी पुण्डरीकत्तचङ्गी ।
मुखं मुखेन उपनामयिस्सति, सोण्डोव सोण्डस्स सुराय थालं ॥

६८. “यदादसं तं तिट्ठन्तिं, सब्बभद्वं मनोरमं ।
ततो सकस्स चित्तस्स, नावबोधामि कज्चिनं ॥

६९. “उम्मादन्तिमहं दट्ठा, आमुत्तमणिकुण्डलं ।
न सुपामि दिवारत्तिं, सहस्संव पराजितो ॥

७०. “सक्को चे मे वरं दज्जा, सो च लब्भेथ मे वरो ।
एकरत्तं दिरत्तं वा, भवेय्यं अभिपारको ।
उम्मादन्त्या रमित्वान, सिविराजा ततो सिय”न्ति ॥

तत्थ पुण्णमासेति पुण्णचन्दाय रत्तिया । मिगमन्दलोचनाति कण्डसन्तासेन पलायित्वा वनन्तरे ठत्वा लुद्धं ओलोकेन्तिया मिगिया विय मन्दानि लोचनानि अस्साति मिगमन्दलोचना । उपाविसीति पदुमवण्णेन करतलेन पुष्फानि खिपित्वा मं ओलोकेन्ती वातपाने निसीदि । पुण्डरीकत्तचङ्गीति रत्तपदुमवण्णसरीरा । द्वे पुण्णमायोति अहं तदहु तस्मिं छणदिवसे तं पारावतपादसमानवण्णरत्तवत्थनिवत्थं दिस्वा तस्सा मुखसोभं ओलोकेन्तो एकस्स पाचीनलोकधातुतो एकस्स अभिपारकस्स सेनापतिनो निवेसनेति द्विन्नं पुण्णचन्दानं उग्गतत्ता द्वे पुण्णमायो अमज्जिं । अळारपम्हेहीति विसालपखुमेहि । सुभेहीति परिसुद्धेहि । वग्गुभीति मधुराकारेहि । उदिक्खतीति एवरूपेहि नेत्तेहि यस्मिं खणे ओलोकेति । पब्बतेति यथा हिमवन्तपब्बते सुपुप्फितवने वीणं आदाय तन्तिस्सरेन अत्तनो सरं संसन्दन्ती किम्पुरिसी किम्पुरिसस्स मनं हरति, एवं हरतेव मे मनोति विप्पलपति ।

ब्रह्मतीति उळारा । सामाति सुवण्णवण्णसामा । एकच्चवसनाति एकच्चिकवसना, एकवत्थनिवत्थाति अत्थो । भन्तावुदिक्खतीति सण्हेकेसा पुथुनलाटा आयतभमू विसालक्खी तुङ्गनासा रत्तोद्धा सेतदन्ता तिखिणदाठा सुवट्ठितगीवा सुतनुबाहु सुसण्ठितपयोधरा करमितमज्झा विसालसोणी सुवण्णकदलिसमानोरु सा उत्तमित्थी तस्मिं खणे मं उदिक्खन्ती भयेन वनं पविसित्वा पुन निवत्तित्वा लुद्धं उदिक्खन्ती भन्ता मिगीव मं उदिक्खतीति वदति । बाहामुदूति मुदुबाहा । सन्नतधीरकुत्तियाति सुफुसितछेककरणा । उपज्जिस्सति मन्ति सा सुभा नारी कदा नु मं तेहि तम्बनखेहि सीसतो पट्टाय सन्नतेन धीरेन करणेन परितोसेस्सतीति पत्थेन्तो विलपति ।

कज्जनजालुरच्छदाति कज्जनमयउरच्छदालङ्कारा । विलग्गमज्झाति विलग्गसरीरा तनुमज्झिमा । ब्रह्मवनेति महावने । लाखारसरत्तसुच्छवीति हत्थपादतलअगगनखओट्टमंसेसु लाखारसरत्तमणिपवालवण्णा । बिन्दुत्थनीति उदकपुप्फुळपरिमण्डलत्थनी । ततोति यदा तं तिडुन्तिं अद्दसं, ततो पट्टाय । सकस्स चित्तस्साति अत्तनो चित्तस्स अनिस्सरो जातोम्हीति अधिप्पायो । कज्जिनन्ति कज्जि “अयं असुको नामा”ति न जानामि, उम्मत्तको जातोम्हीति वदति । दट्ठाति दिस्वा । न सुपामीति नेव रत्तिं, न दिवा निदं लभामि । सो च लब्धेथाति यं मे सक्को वरं ददेय्य, सो च मे वरो लब्धेथ, लब्धेय्याहं तं वरन्ति अत्थो ।

अथ ते अमच्चा अभिपारकस्सपि आरोचयिंसु — “सामि राजा, नगरं पदक्खिणं करोन्तो तुम्हाकं घरद्वारं पत्वा निवत्तित्वा पासादं अभिरुही”ति । सो अत्तनो गेहं गन्त्वा उम्मादन्तिं आमन्तेत्वा “भद्दे, कच्चि रज्जो अत्तानं दस्सेसी”ति पुच्छि । “सामि, एको महोदरो महादाठिको रथे ठत्वा आगतो पुरिसो अत्थि, अहं तं राजा वा अराजा वाति न जानामि, एको इस्सरोति पन वुत्ते वातपाने ठत्वा पुष्फानि खिपिं, सो तावदेव निवत्तित्वा गतो”ति । सो तं सुत्वा “नासितोम्हि तथा”ति पुनदिवसे पातोव राजनिवेसनं आरुह्य सिरिगम्भद्वारे ठत्वा रज्जो उम्मादन्तिं निस्साय विप्पलापं सुत्वा “अयं उम्मादन्तिया पटिबद्धचित्तो जातो, तं अलभन्तो मरिस्सति, रज्जो च मम च अगुणं मोचेत्वा इमस्स मया जीवितं दातुं वट्ठती”ति अत्तनो निवेसनं गन्त्वा एकं दळ्हमन्तं उपट्ठाकं पक्कोसापेत्वा, “तात, असुकट्टाने सुसिरचेतियरुक्खो अत्थि, त्वं कज्जि अजानापेत्वा अत्थङ्गते सूरिये तत्थ गन्त्वा अन्तोरुक्खे निसीद, अहं तत्थ बलिकम्मं करोन्तो तं ठानं पत्वा देवता नमस्सन्तो, ‘सामि देवराज, अम्हाकं राजा नगरम्हि छणे वत्तमाने अकीळित्वा सिरिगम्भं पविसित्वा विप्पलपन्तोव निपन्नो, मयं तत्थ कारणं न जानाम, राजा देवतानं बहूपकारो, अनुसंवच्छरं सहस्सं विस्सज्जेत्वा बलिकम्मं करोति, इदं नाम निस्साय राजा विप्पलपतीति आचिक्खथ, रज्जो नो जीवितदानं देथा”ति याचिस्सामि, त्वं तस्मिं खणे सद्दं परिवत्तित्वा, ‘सेनापति, तुम्हाकं रज्जो ब्याधि नाम नत्थि, सो पन तव भरियाय उम्मादन्तिया पटिबद्धचित्तो । सचे नं लभिस्सति, जीविस्सति, नो चे, मरिस्सति । सचे तस्स जीवितं इच्छसि, उम्मादन्तिमस्स देही”ति वदेय्यासी”ति एवं तं उग्गण्हापेत्वा

उय्योजेसि ।

सो गन्त्वा तस्मिं रुक्खे निसीदित्वा पुनरिवसे सेनापतिना अमच्चगणपरिवुतेन तं ठानं गन्त्वा याचितो तथा अभसि । सेनापति “साधू”ति वत्वा देवतं वन्दित्वा अमच्चे जानापेत्वा नगरं पविसित्वा राजनिवेसनं आरुह्य सिरिगम्भद्वारं आकोटेसि । राजा सति उपट्टपेत्वा “को एसो”ति पुच्छि । अहं, देव, अभिपारकोति । अथस्स राजा द्वारं विवरि । सो पविसित्वा राजानं वन्दित्वा गाथमाह —

७१. “भूतानि मे भूतपती नमस्सतो, आगम्म यक्खो इदमेतदब्रवि ।
रज्जो मनो उम्मदन्त्या निविट्ठो, ददामि ते तं परिचारयस्सू”ति ॥

तत्थ नमस्सतोति तुम्हाकं विप्पलापकारणजाननत्थं बलिकम्मं कत्वा नमस्सन्तस्स । तन्ति अहं तं उम्मादन्तिं तुम्हाकं परिचारिकं कत्वा ददामीति ।

अथ नं राजा, “सम्म अभिपारक, मम उम्मादन्तिया पटिबद्धचित्तताय विप्पलपितभावं यक्खापि जानन्ती”ति पुच्छि । आम, देवाति । सो “सब्बलोकेन किर मे लामकभावो जातो”ति लज्जिधम्मे पतिट्ठाय अनन्तरं गाथमाह —

७२. “पुज्जा च धंसे अमरो न चम्हि, जनो च मे पापमिदञ्च जज्जा ।
भुसो च त्यस्स मनसो विघातो, दत्वा पियं उम्मदन्तिं अदट्ठा”ति ॥

तत्थ धंसेति, सम्म अभिपारक, अहं ताय सद्धिं किलेसवसेन परिचारेन्तो पुज्जतो च धंसेय्यं, ताय सद्धिं परिचारितमत्तेन अमरो च न होमि, महाजनो च मे इमं लामकभावं जानेय्य, ततो “अयुत्तं रज्जा कत”न्ति गरहेय्य, तज्च मम दत्वा पच्छा पियभरियं अदट्ठा तव मनसो विघातो चस्साति अत्थो ।

सेसा उभिन्नम्पि वचनपटिवचनगाथा होन्ति —

७३. “जनिन्द नाज्जत्र तया मया वा, सब्बापि कम्मस्स कतस्स जज्जा ।
यं ते मया उम्मदन्ती पदिन्ना, भुसेहि राजा वनथं सजाहि ॥

७४. “यो पापकं कम्मकरं मनुस्सो, सो मज्जति मायिद मज्जिंसु अज्जे ।
पस्सन्ति भूतानि करोन्तमेतं, युत्ता च ये होन्ति नरा पथब्बा ॥

७५. “अज्जो नु ते कोचि नरो पथब्बा, सद्धेय्य लोकस्मि न मे पियाति ।
भुसो च त्यस्स मनुसो विघातो, दत्वा पियं उम्मदन्तिं अदट्ठा ॥

७६. “अद्धा पिया मय्ह जनिन्द एसा, न सा ममं अप्पिया भूमिपाल ।
गच्छेव त्वं उम्मदन्तिं भदन्ते, सीहोव सेलस्स गुहं उपेति ॥

७७. “न पीळिता अत्तदुखेन धीरा, सुखप्फलं कम्म परिच्चजन्ति ।

सम्मोहिता वापि सुखेन मत्ता, न पापकम्मञ्च समाचरन्ति ॥

७८. “तुवज्झि माता च पिता च मय्हं, भत्ता पती पोसको देवता च ।
दासो अहं तुय्ह सपुत्तदारो, यथासुखं सामि करोहि कामं ॥
७९. “यो ‘इस्सरुम्ही’ति करोति पापं, कत्वा च सो नुत्तसते परेसं ।
न तेन सो जीवति दीघमायु, देवापि पापेन समेक्खरे नं ॥
८०. “अज्जातकं सामिकेही पदिन्नं, धम्मे ठिता ये पटिच्छन्ति दानं ।
पटिच्छका दायका चापि तत्थ, सुखप्फलज्जेव करोन्ति कम्मं ॥
८१. “अज्जो नु ते कोचि नरो पथब्बा, सद्धेय्य लोकस्मि न मे पियाति ।
भुसो च त्यस्स मनसो विघातो, दत्त्वा पियं उम्मदन्तिं अदट्ठा ॥
८२. “अद्धा पिया मय्ह जनिन्द एसा, न सा ममं अप्पिया भूमिपाल ।
यं ते मया उम्मदन्ती पदिन्ना, भुसेहि राजा वनथं सजाहि ॥
८३. “यो अत्तदुक्खेन परस्स दुक्खं, सुखेन वा अत्तसुखं दहाति ।
यथेविदं मय्ह तथा परेसं, यो एवं जानाति स वेदि धम्मं ॥
८४. “अज्जो नु ते कोचि नरो पथब्बा, सद्धेय्य लोकस्मि न मे पियाति ।
भुसो च त्यस्स मनसो विघातो, दत्त्वा पियं उम्मदन्तिं अदट्ठा ॥
८५. “जनिन्द जानासि पिया ममेसा, न सा ममं अप्पिया भूमिपाल ।
पियेन ते दम्मि पियं जनिन्द, पियदायिनो देव पियं लभन्ति ॥
८६. “सो नूनाहं वधिस्सामि, अत्तानं कामहेतुकं ।
न हि धम्मं अधम्मेन, अहं वधितुमुस्सहे ॥
८७. “सचे तुवं मय्ह सतिं जनिन्द, न कामयासि नरवीर सेट्ठ ।
चजामि नं सब्बजनस्स सिब्बा, मया पमुत्तं ततो अक्खयेसि नं ॥
८८. “अदूसियं चे अभिपारक त्वं, चजासि कत्ते अहिताय त्यस्स ।
महा च ते उपवादोपि अस्स, न चापि त्यस्स नगरम्हि पक्खो ॥
८९. “अहं सहिस्सं उपवादमेतं, निन्दं पसंसं गरहज्ज सब्बं ।
ममेतमागच्छतु भूमिपाल, यथासुखं सिवि करोहि कामं ॥

९०. “यो नेव निन्दं न पनप्पसंसं, आदियति गरहं नोपि पूजं ।
सिरी च लक्खी च अपेति तम्हा, आपो सुवुट्ठीव यथा थलम्हा ॥
९१. “यं किञ्चि दुक्खञ्च सुखञ्च एत्तो, धम्मातिसारञ्च मनोविघातं ।
उरसा अहं पच्चुत्तरिस्सामि सब्बं, पथवी यथा थावरानं तसानं ॥
९२. “धम्मातिसारञ्च मनोविघातं, दुक्खञ्च निच्छामि अहं परेसं ।
एकोविमं हारयिस्सामि भारं, धम्मे ठितो किञ्चि अहापयन्तो ॥
९३. “सग्गूपगं पुञ्जकम्मं जनिन्द, मा मे तुवं अन्तरायं अकासि ।
ददामि ते उम्मदन्तिं पसन्नो, राजाव यज्जे धनं ब्राह्मणानं ॥
९४. “अद्धा तुवं कत्ते हितेसि मय्हं, सखा ममं उम्मदन्ती तुवञ्च ।
निन्देय्यु देवा पितरो च सब्बे, पापञ्च पस्सं अभिसम्परायं ॥
९५. “न हेतधम्मं सिविराज वज्जुं, सनेगमा जानपदा च सब्बे ।
यं ते मया उम्मदन्ती पदिन्ना, भुसेहि राजा वनथं सजाहि ॥
९६. “अद्धा तुवं कत्ते हितेसि मय्हं, सखा ममं उम्मदन्ती तुवञ्च ।
सतञ्च धम्मनि सुकित्तितानि, समुद्वेलाव दुरच्चयानि ॥
९७. “आहुनेय्यो मेसि हितानुकम्पी, धाता विधाता चसि कामपालो ।
तयी हुता राज महप्फला हि, कामेन मे उम्मदन्तिं पटिच्छ ॥
९८. “अद्धा हि सब्बं अभिपारक त्वं, धम्मं अचारी मम कत्तुपुत्त ।
अज्जो नु ते को इध सोत्थिकत्ता, द्विपदो नरो अरुणे जीवलोके ॥
९९. “तुवं नु सेट्ठो त्वमनुत्तरोसि, त्वं धम्मगुत्तो धम्मविदू सुमेधो ।
सो धम्मगुत्तो चिरमेव जीव, धम्मञ्च मे देसय धम्मपाल ॥
१००. “तदिङ्ग अभिपारक, सुणोहि वचनं मम ।
धम्मं ते देसयिस्सामि, सतं आसेवितं अहं ॥
१०१. “साधु धम्मरुची राजा, साधु पज्जाणवा नरो ।
साधु मित्तानमहुब्भो, पापस्साकरणं सुखं ॥
१०२. “अक्कोधनस्स विजिते, ठितधम्मस्स राजिनो ।
सुखं मनुस्सा आसेथ, सीतच्छायाय सङ्गरे ॥

१०३. “न चाहमेतं अभिरोचयामि, कम्मं असमेक्खकतं असाधु ।
ये वापि जत्वान सयं करोन्ति, उपमा इमा मय्हं तुवं सुणोहि ॥

१०४. “गवं चे तरमानानं, जिम्हं गच्छति पुङ्गवो ।
सब्बा ता जिम्हं गच्छन्ति, नेत्ते जिम्हं गते सति ॥

१०५. “एवमेव मनुस्सेसु, यो होति सेट्ठसम्मतो ।
सो चे अधम्मं चरति, पगेव इतरा पजा ।
सब्बं रट्ठं दुखं सेति, राजा चे होति अधम्मिको ॥

१०६. “गवं चे तरमानानं, उजुं गच्छति पुङ्गवो ।
सब्बा गावी उजुं यन्ति, नेत्ते उजुं गते सति ॥

१०७. “एवमेव मनुस्सेसु, यो होति सेट्ठसम्मतो ।
सो सचे धम्मं चरति, पगेव इतरा पजा ।
सब्बं रट्ठं सुखं सेति, राजा चे होति धम्मिको ॥

१०८. “न चापाहं अधम्मेन, अमरत्तमभिपत्थये ।
इमं वा पथविं सब्बं, विजेतुं अभिपारक ॥

१०९. “यज्झि किज्झि मनुस्सेसु, रतनं इध विज्जति ।
गावो दासो हिरज्जज्ज, वत्थियं हरिचन्दनं ॥

११०. “अस्सित्थियो रतनं मणिकज्ज, यज्जापि मे चन्दिमसूरिया अभिपालयन्ति ।
न तस्स हेतु विसमं चरेय्यं, मज्झे सिवीनं उसभोमहि जातो ॥

१११. “नेता हिता उगगतो रट्ठपालो, धम्मं सिवीनं अपचायमानो ।
सो धम्ममेवानुविचिन्तयन्तो, तस्मा सके चित्तवसे न वत्तो ॥

११२. “अद्धा तुवं महाराज, निच्चं अब्यसनं सिवं ।
करिस्ससि चिरं रज्जं, पज्जा हि तव तादिसी ॥

११३. “एतं ते अनुमोदाम, यं धम्मं नप्पमज्जसि ।
धम्मं पमज्ज खत्तियो, रट्ठा चवति इस्सरो ॥

११४. “धम्मं चर महाराज, मातापितूसु खत्तिय ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

११५. “धम्मं चर महाराज, पुत्तदारेसु खत्तिय ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

११६. “धम्मं चर महाराज, मित्तामच्चेसु खत्तिय ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

११७. “धम्मं चर महाराज, वाहनेसु बलेसु च ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

११८. “धम्मं चर महाराज, गामेसु निगमेसु च ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

११९. “धम्मं चर महाराज, रट्टेसु जनपदेसु च ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

१२०. “धम्मं चर महाराज, समणब्राह्मणेसु च ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

१२१. “धम्मं चर महाराज, मिगपक्खीसु खत्तिय ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

१२२. “धम्मं चर महाराज, धम्मो चिण्णो सुखावहो ।
इध धम्मं चरित्वान, राज सगं गमिस्ससि ॥

१२३. “धम्मं चर महाराज, सइन्दा देवा सब्रह्मका ।
सुचिण्णेन दिवं पत्ता, मा धम्मं राज पामदो’ति ॥

तत्थ सब्बापीति, जनिन्द, अहमेतं एककोव पटिच्छादेत्वा आनेस्सामि, तस्मा ठपेत्वा ममञ्च तुवञ्च अञ्जा सब्बापि पजा इमस्स कतस्स आकारमत्तम्पि न जञ्जा न जानिस्सन्ति । भुसेहीति ताय सद्धिं अभिरमन्तो अत्तनो तण्हावनथं भुसं करोहि वट्ठेहि मनोरथं पूरेहि । सजाहीति मनोरथं पन पूरेत्वा सचे ते न रुच्चति, अथ नं सजाहि मय्हमेव पटिदेहि । कम्मकरन्ति, सम्म अभिपारक, यो मनुस्सो पापकं कम्मं करोन्तो, सो पच्छा मा इध अञ्जे इदं पापकम्मं मज्झिंसु मा जानन्तूति मज्जति चिन्तेति, दुचिन्तितमेतं तस्स । किंकारणा? पस्सन्ति भूतानि करोन्तमेतन्ति ये च बुद्धा पच्चेकबुद्धा बुद्धपुत्ता इद्धिया युत्ता, ते च नं पस्सन्तियेव । न मे पियाति, सम्म अभिपारक, अञ्जो नु ते कोचि “इध लोकस्मिं सकलायपि पथविया न मे उम्मादन्ती पिया”ति एवं सहहेय्य ।

सीहोव सेलस्स गुहन्ति, महाराज, सचे त्वं तं इध न आनेसि, अथ यथा सीहो किलेसपरिळाहे उप्पन्ने सीहपोतिकाय वसनट्ठानं मणिगुहं उपेति, एवं तस्सा वसनट्ठानं गच्छ, तत्थ अत्तनो पत्थनं पूरेहीति । सुखप्फलन्ति, सम्म अभिपारक,

पण्डिता अत्तनो दुक्खेन फुट्ठा समाना न सुखविपाकदायककम्मं परिच्चजन्ति, सम्मोहिता वापि हुत्वा मोहेन मूळ्हा सुखेन मत्ता पापकम्मं नाम न समाचरन्ति । **यथासुखं, सामि, करोहि कामन्ति**, सामि सिविराज, अत्तनो दासिं परिचारेन्तस्स गरहा नाम नत्थि, त्वं यथासुखं यथाज्झासयं कामं करोहि, अत्तनो इच्छं पूरेहीति । **न तेन सो जीवतीति**, सम्म अभिपारक, यो “इस्सरोम्ही”ति पापं करोति, कत्वा च किं मं देवमनुस्सा वक्खन्तीति न उत्तसति न ओत्तप्पति, सो तेन कम्मेन न च दीघकालं जीवति, खिप्पमेव मरति, देवतापि पन “किं इमस्स पापरज्जो रज्जेन, वरमस्स वाळुकघटं गले बन्धित्वा मरण”न्ति लामकेन चक्खुना ओलोकेन्ति ।

अज्जातकन्ति, महाराज, अज्जेसं सन्तकं तेहि सामिकेहि पदिन्नं दानं ये अत्तनो धम्मे ठिता पटिच्छन्ति, ते तत्थ पटिच्छका च दायका च सब्बेपि सुखप्फलमेव कम्मं करोन्ति । पटिग्गाहके हि पटिग्गणहन्ते तं दानं दायकस्स महन्तं विपाकं देतीति । **यो अत्तदुक्खेनाति**, सम्म अभिपारक, यो अत्तनो दुक्खेन पीळितो तं परस्स दहति, अत्तनो सरीरतो अपनेत्वा परस्स सरीरे खिपति, परस्स वा सुखेन अत्तनो सुखं दहति, परस्स सुखं गहेत्वा अत्तनि पक्खिपति, “अत्तनो दुक्खं हरिस्सामी”ति परं दुक्खितं करोति, “अत्तानं सुखेस्सामी”ति परं दुक्खितं करोति, “अत्तानं सुखेस्सामी”ति परस्स सुखं नासेति, न सो धम्मं जानाति । यो पन एवं जानाति “यथेविदं मय्हं सुखदुक्खं, तथा परेस”न्ति, स वेदि धम्मं जानाति नामाति अयमेतिस्सा गाथाय अत्थो ।

पियेन ते दम्मीति पियेन कारणभूतेन पियं फलं पत्थेन्तो दम्मीति अत्थो । **पियं लभन्तीति** संसारे संसरन्ता पियमेव लभन्ति । **कामहेतुकन्ति**, सम्म अभिपारक, कामहेतुकं अयुत्तं कत्वा “अत्तानं वधिस्सामी”ति मे परिवितक्को उप्पज्जति । **मय्ह सतिन्ति** मम सन्तकं । “मय्ह सती”तिपि पाठो, मम सन्तकाति एवं मज्जमानो सचे त्वं तं न कामेसीति अत्थो । **सब्बजनस्साति** सब्बा सेनियो सन्निपातापेत्वा तस्स सब्बजनस्स अयं मय्हं अहिताति परिच्चजिस्सामि । **ततो अक्खेसीति** ततो तं अपरिग्गहितत्ता आनेय्यासि । **अदूसियन्ति** अनपराधं । **कत्तेति** तमेव अपरेन नामेन आलपति । सो हि रज्जो हितं करोति, तस्मा “कत्ता”ति वुच्चति । **न चापि त्यस्साति** एवं अकिच्चकारीति नगरे तव कोचि पक्खोपि न भवेय्य ।

निन्दन्ति न केवलं उपवादमेव, सचेपि मं कोचि सम्मुखा निन्दिस्सति वा पसंसिस्सति वा, दोसं वा पन आरोपेन्तो गरहिस्सति, तम्पाहं निन्दं पसंसं गरहज्ज सब्बं सहिस्सामि, सब्बमेतं मम आगच्छतूति वदति । **तम्हाति** यो एते निन्दादयो न गणहाति, तम्हा पुरिसा इस्सरियसङ्घाता सिरी च पज्जासङ्घाता लक्खी च थलट्टानतो सुवुट्टिसङ्घातो आपो विय अपेति न पतिट्ठातीति । **एत्तोति** इतो मम तस्सा परिच्चत्तकारणा । **धम्मातिसारज्जाति** धम्मं अतिक्कमित्वा पवत्तं अकुसलं वा यं किञ्चि होति । **पच्चुत्तरिस्सामीति** सम्पटिच्छिस्सामि धारयिस्सामि । **थावरानं तसानन्ति** यथा महापथवी खीणासवानज्ज पुथुज्जनानज्ज किञ्चि सम्पटिच्छति सब्बं अधिवासेति, तथेवाहम्पि सब्बमेतं सम्पटिच्छिस्सामि अधिवासेस्सामीति दीपेति । **एकोविमन्ति** अहं एकोव इमम्पि अत्तनो दुक्खभारं हारयिस्सामि धारयिस्सामि वहिस्सामि । **धम्मे ठितोति** विनिच्छयधम्मे पवेणिधम्मे तिविधसुचरितधम्मे च ठितो हुत्वा ।

सग्गूपगन्ति, देव, पुज्जकम्मं नामेतं सग्गूपगं होति । **यज्जे धनन्ति** यज्जधनं, अयमेव वा पाठो । **सखाति** उम्मादन्तीपि मम सहायिका, त्वम्पि सहायको । **पितरोति** ब्रह्मानो । **सब्बेति** न केवलं देवब्रह्मानोव, सब्बे रट्टवासिनोपि मं पस्सथ, “भो, सहायकस्स भरिया सहायिका इमिना गेहे कता”ति निन्देय्युं । **न हेतधम्मन्ति** न हि एतं अधम्मिकं । **यं ते मयाति** यस्मा मया सा तुय्हं दिन्ना, तस्मा एतं अधम्मोति न वदिस्सन्ति । **सतन्ति** सन्तानं बुद्धादीनं खन्तिमेत्ताभावनासीलाचारसङ्घातानि धम्मानि सुवण्णितानि समुद्वेलाव दुरच्चयानि, तस्मा यथा समुद्वो वेलं नातिक्कमति,

एवमहमि सीलवेलं नातिक्कमिस्सामीति वदति ।

आहुनेय्यो मेसीति, महाराज, त्वं मम आहुनपाहुनसक्कारस्सानुच्छविको । **धाता विधाता चसि कामपालो**ति त्वं मम, देव, धारणतो धाता इस्सरियसुखस्स विदहनतो विधाता इच्छितपत्थितानं कामानं पालनतो कामपालो । **तयी हुताति** तुय्हं दिन्ना । **कामेन मेति** मम कामेन मम पत्थनाय उम्मादन्तिं पटिच्छाति एवं अभिपारको रज्जो देति । राजा “न मय्हं अत्थो”ति पटिक्खपति । भूमियं पतितं साकुणिकपच्छिं पिट्ठिपादेन पहरित्वा अटवियं खिपन्ता विय उभोपि नं जहन्तेव । इदानी राजा पुन अकथनत्थाय तं सन्तज्जेन्तो “**अद्धा ही**”ति गाथमाह । तत्थ **कत्तुपुत्ताति** पितापिस्स कत्ताव, तेन नं एवं आलपति । इदं वुत्तं होति — अद्धा त्वं इतो पुब्बे मय्हं सब्बधम्मं अचरि, हितमेव वुट्ठिमेव अकासि, इदानी पन पटिपक्खो हुत्वा बहुं कथेसि, “मा एवं विप्पलपसि, अज्जो नु ते द्विपदो नरो, को इध जीवलोके अरुणेयेव सोत्थिकत्ता, सचे हि अहं विय अज्जो राजा तव भरियाय पटिबद्धचित्तो अभविस्स, अन्तोअरुणेयेव तव सीसं छिन्दापेत्वा तं अत्तनो घरे करेय्य, अहं पन अकुसलभयेनेव न करोमि, तुण्ही होहि, न मे एताय अत्थो”ति तं सन्तज्जेसि ।

सो तं सुत्वा पुन किञ्चि वत्तुं असक्कोन्तो रज्जो थुतिवसेन “**तुवं नू**”ति गाथमाह । तस्सत्थो — महाराज, त्वज्जेव सकलजम्बुदीपे सब्बेसं नरिन्दानं **सेट्ठो**, त्वं **अनुत्तरो**, त्वं विनिच्छयधम्मपवेणिधम्मसुचरितधम्मानं गोपायनेन **धम्मगुत्तो**, तेसं विदितत्ता **धम्मविदू** त्वं **सुमेधो**, सो त्वं यं धम्मं गोपेसि, तेनेव गुत्तो चीरं जीव, धम्मज्ज मे देसेहि धम्मपालक, धम्मगोपक, राजवराति ।

अथ राजा धम्मं देसेन्तो “**तदिद्धा**”तिआदिमाह । तत्थ **इद्धाति** चोदनत्थे निपातो, यस्मा मं त्वं चोदेसि, तस्माति अत्थो । **सतन्ति** बुद्धादीहि सप्पुरिसेहि आसेवितं । **साधूति** सुन्दरो पसत्थो । विनिच्छयपवेणिसुचरितधम्मे रोचेतीति **धम्मरुचि** । तादिसो हि जीवितं जहन्तोपि अकिच्चं न करोति, तस्मा साधु । **पज्जाणवाति** जाणसम्पन्नो । **मित्तानमद्दुब्भोति** मित्तस्स अदुस्सनभावो । **ठितधम्मस्साति** पतिट्ठिततिविधधम्मस्स । **आसेथाति** आसेय्युं निसीदेय्युं । देसनासीसमेव चेतं, चत्तारोपि इरियापथे सुखं कप्पेय्युन्ति अयं पनेत्थ अत्थो । **सीतच्छायायाति** पुत्तदारजातिमित्तानं सीतलाय छायाय । **सङ्घरेति** सकघरे, अत्तनो गेहेति अत्थो । अधम्मबलिदण्डादीहि अनुपद्दुता सुखं वसेय्युन्ति दस्सेति । **न चाहमेतन्ति**, सम्म अभिपारक, यमेतं असमेक्खित्वा कतं असाधुकम्मं, एतं अहं न रोचयामि । **ये वापि जत्वानाति** ये वा पन राजानो जत्वा तुलेत्वा तीरेत्वा सयं करोन्ति, तेसाहं कम्मं रोचेमीति अधिप्पायो । **उपमा इमाति** इमस्मिं पनत्थे त्वं मय्हं इमा द्वे उपमा सुणोहि ।

जिम्हन्ति वड्ढं । **नेत्तेति** यो गावियो नेति, तस्मिं जेड्ढकउसभे । **पगेवाति** तस्मिं अधम्मं चरन्ते इतरा पजा पगेव चरति, अतिविय करोतीति अत्थो । **धम्मिकोति** चत्तारि अगतिगमनानि पहाय धम्मेन रज्जं कारेन्तो । **अमरत्तन्ति** देवत्तं । **रतनन्ति** सविज्जाणकाविज्जाणकरतनं । **वत्थियन्ति** कासिकवत्थमेव । **अस्सित्थियोति** वातसमगतिअस्सेपि उत्तमरूपधरा इत्थियोपि । **रतनं मणिकज्जाति** सत्तविधरतनज्ज महग्घभण्डकज्ज । **अभिपालयन्तीति** आलोकं करोन्ता रक्खन्ति । **न तस्साति** तस्स चक्कवत्तिरज्जस्सपि हेतु न विसमं चरेय्यं । **उसभोम्हीति** यस्मा अहं सिवीनं मज्जे जेड्ढकराजा हुत्वा जातो, तस्मा चक्कवत्तिरज्जकारणमि न विसमं चरामीति अत्थो । **नेताति** महाजनं कुसले पतिट्ठापेत्वा देवनगरं नेता, हितकरणेन तस्स **हिता**, “सिविराजा किर धम्मचारी”ति सकलजम्बुदीपे जातत्ता **उग्गतो**, समेन रट्टपालनतो **रट्टपालो** । **अपचायमानोति** सिवीनं पोरानकराजूनं पवेणिधम्मं अपचायमानो । **सोति** सो अहं तमेव धम्मं अनुविचिन्तयन्तो तस्मा तेन कारणेन अत्तनो चित्तस्स वसे न वत्तामि ।

एवं महासत्तस्स धम्मकथं सुत्वा अभिपारको थुतिं करोन्तो “अद्धा”ति आदिमाह । नप्पमज्जसीति अत्तना कथितधम्मं नप्पमज्जसि तत्थेव वत्तेसि । धम्मं पमज्जाति धम्मं पमुस्सित्वा अगतिवसेन गन्त्वा । एवं सो तस्स थुतिं कत्वा “धम्मं चरा”ति धम्मचरियाय निव्योजेन्तो उत्तरिपि दस ओवादगाथा अभसि । तासमत्थो हेट्ठा तेसकुणजातके (जा० २.१७.१ आदयो) वण्णितोव ।

एवं अभिपारकसेनापतिना रज्जो धम्मे देसिते राजा उम्मादन्तिया पटिबद्धचित्तं विनोदेसि ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा सच्चानि पकासेत्वा जातकं समोधानेसि, सच्चपरियोसाने सो भिक्खु सोतापत्तिफले पतिट्ठासि । तदा सुनन्दसारथि आनन्दो अहोसि, अभिपारको सारिपुत्तो, उम्मादन्ती उप्पलवण्णा, सेसपरिसा बुद्धपरिसा, सिविराजा अहमेव अहोसिन्ति ।

उम्मादन्तीजातकवण्णना दुतिया ।

[५२८] ३. महाबोधिजातकवण्णना

किं नु दण्डं किमजिनन्ति इदं सत्था जेतवने विहरन्तो पज्जापारमिं आरब्ध कथेसि । वत्थु महाउमङ्गजातके (जा० २.२२.५९० आदयो) आवि भविस्सति । तदा पन सत्था “न, भिक्खवे, इदमेव, पुब्बेपि तथागतो पज्जवा परप्पवादप्पमद्वनोयेवा”ति वत्त्वा अतीतं आहरि ।

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते बोधिसत्तो कासिरट्ठे असीतिकोटिविभवस्स उदिच्चब्राह्मणमहासालस्स कुले निब्बत्ति, “बोधिकुमारो”तिस्स नामं करिंसु । सो वयप्पत्तो तक्कसिलायं उग्गहितसिप्पो पच्चागन्त्वा अगारमज्झे वसन्तो अपरभागे कामे पहाय हिमवन्तपदेसं पविसित्वा परिब्बाजकपब्बज्जं पब्बजित्वा तत्थेव वनमूलफलाहारो चिरं वसित्वा वस्सारत्तसमये हिमवन्ता ओरुह चारिकं चरन्तो अनुपुब्बेन बाराणसिं पत्वा राजुय्याने वसित्वा पुनदिवसे परिब्बाजकसारूपेण नगरे भिक्खाय चरन्तो राजद्वारं पापुणि तमेनं सीहपज्जरे ठितो राजा दिस्वा तस्स उपसमे पसीदित्वा तं अत्तनो भवनं पवेसेत्वा राजपल्लङ्के निसीदापेत्वा कतपटिसन्थारो थोकं धम्मकथं सुत्वा नानगरसभोजनं दापेसि । महासत्तो भत्तं गहेत्वा चिन्तेसि — “इदं राजकुलं नाम बहुदोसं बहुपच्चामित्तं होति, को नु खो मम उप्पन्नं भयं नित्थरिस्सती”ति । सो अविदूरे ठितं राजवल्लभं एकं पिङ्गलसुनखं दिस्वा महन्तं भत्तपिण्डं गहेत्वा तस्स दातुकामताकारं दस्सेसि । राजा जत्वा सुनखस्स भाजनं आहरापेत्वा भत्तं गाहापेत्वा दापेसि । महासत्तोपि तस्स दत्वा भत्तकिच्चं निट्ठपेसि । राजापिस्स पटिज्जं गहेत्वा अन्तो नगरे राजुय्याने पण्णसालं कारेत्वा पब्बजितपरिक्खारे दत्वा तं तत्थ वासापेसि, देवसिकज्चस्स द्वे तयो वारे उपट्ठानं अगमासि । भोजनकाले पन महासत्तो निच्चं राजपल्लङ्केयेव निसीदित्वा राजभोजनमेव भुज्जति । एवं द्वादस संवच्छरानि अतीतानि ।

तस्स पन रज्जो पज्च अमच्चा अत्थज्च धम्मज्च अनुसासन्ति । तेसु एको अहेतुकवादी, एको इस्सरकतवादी, एको पुब्बेकतवादी, एको उच्छेदवादी, एको खत्तविज्जवादी । तेसु अहेतुकवादी “इमे सत्ता संसारसुद्धिका”ति महाजनं उग्गण्हापेसि । इस्सरकतवादी “अयं लोको इस्सरनिम्मितो”ति महाजनं उग्गण्हापेसि । पुब्बेकतवादी “इमेसं सत्तानं सुखं वा दुक्खं वा उप्पज्जमानं पुब्बेकतेनेव उप्पज्जती”ति महाजनं उग्गण्हापेसि । उच्छेदवादी “इतो परलोकं गतो नाम नत्थि, अयं लोको उच्छिज्जती”ति महाजनं उग्गण्हापेसि । खत्तविज्जवादी “मातापितरोपि मारेत्वा अत्तनोव अत्थो कातब्बो”ति महाजनं उग्गण्हापेसि । ते रज्जो विनिच्छये नियुत्ता लज्जखादका हुत्वा अस्सामिकं सामिकं, सामिकं अस्सामिकं करोन्ति ।

अथेकदिवसं एको पुरिसो कूटट्टपराजितो महासत्तं भिक्खाय चरन्तं राजगेहं पविसन्तं दिस्वा वन्दित्वा, “भन्ते, तुम्हे राजगेहे भुज्जमाना विनिच्छयामच्चे लज्जं गहेत्वा लोकं विनासेन्ते कस्मा अज्झुपेक्खथ, इदानीं पज्जहि अमच्चेहि कूटट्टकारकस्स हत्थतो लज्जं गहेत्वा सामिकोव समानो अस्सामिको कतो”ति परिदेवि । सो तस्मिं कारुज्जवसेन विनिच्छयं गन्त्वा धम्मेन विनिच्छिनित्वा सामिकज्जेव सामिकं अकासि । महाजनो एकप्पहारेनेव महासद्देन साधुकारं अदासि । राजा तं सद्दं सुत्वा “किंसद्दो नामाय”न्ति पुच्छित्वा तमत्थं सुत्वा कतभत्तकिच्चं महासत्तं उपनिसीदित्वा पुच्छि — “भन्ते, अज्ज किर वो अट्ठो विनिच्छितो”ति । “आम, महाराजा”ति । “भन्ते, तुम्हेसु विनिच्छिनन्तेसु महाजनस्स वुट्ठि भविस्सति, इतो पट्ठाय तुम्हेव विनिच्छिनथा”ति । “महाराज, मयं पब्बजिता नाम, नेतं कम्मं अम्हाकं कम्म”न्ति । “भन्ते, महाजने कारुज्जेन कातुं वट्ठति, तुम्हे सकलदिवसं मा विनिच्छिनथ, उय्यानतो पन इधागच्छन्ता विनिच्छयट्ठानं गन्त्वा पातोव चत्तारो अट्ठे विनिच्छिनथ, भुत्वा उय्यानं गच्छन्ता चत्तारो, एवं महाजनस्स वुट्ठि भविस्सती”ति । सो तेन पुनप्पुनं याचियमानो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा ततो पट्ठाय तथा अकासि ।

कूटट्टकारका ओकासं न लभिसु । तेपि अमच्चा लज्जं अलभन्ता दुग्गता हुत्वा चिन्तयिसु — “बोधिपरिब्बाजकस्स विनिच्छिननकालतो पट्ठाय मयं किज्जि न लभाम, हन्द नं ‘राजवेरिको’ति वत्त्वा रज्जो अन्तरे परिभिन्दित्वा मारापेस्सामा”ति । ते राजानं उपसङ्कमित्वा, “महाराज, बोधिपरिब्बाजको तुम्हाकं अनत्थकामो”ति वत्त्वा असद्दहन्तेन रज्जा “सीलवा एस जाणसम्पन्नो, न एवं करिस्सती”ति वुत्ते, “महाराज, तेन सकलनगरवासिनो अत्तनो हत्थे कत्वा केवलं अम्हेयेव पज्ज जने कातुं न सक्का, सचे अम्हाकं वचनं न सद्दहथ, तस्स इधागमनकाले परिसं ओलोकेथा”ति आहंसु । राजा “साधू”ति सीहपज्जरे ठितो तं आगच्छन्तं ओलोकेन्तो परिवारं दिस्वा अत्तनो अज्जाणेन अट्टकारकमनुस्से “तस्स परिवारा”ति मज्जमानो भिज्जित्वा ते अमच्चे पक्कोसापेत्वा “किन्ति करोमा”ति पुच्छि । “गण्हापेथ नं, देवा”ति । “ओळारिकं अपराधं अपस्सन्ता कथं गण्हामा”ति । “तेन हि, महाराज, पकतिपरिहारमस्स हापेथ, तं परिहायन्तं दिस्वा पण्डितो परिब्बाजको कस्सचि अनारोचेत्वा सयमेव पलायिस्सती”ति ।

राजा “साधू”ति वत्त्वा अनुपुब्बेन तस्स परिहारं परिहापेसि । पठमदिवसं ताव नं तुच्छपल्लङ्केयेव निसीदापेसुं । सो तुच्छपल्लङ्कं दिस्वाव रज्जो परिभिन्नभावं जत्वा सयमेव उय्यानं गन्त्वा तं दिवसमेव पक्कमितुकामो हुत्वापि “एकन्तेन जत्वा पक्कमिस्सामी”ति न पक्कामि । अथस्स पुनदिवसे तुच्छपल्लङ्के निसिन्नस्स रज्जोपकतिभत्तज्ज अज्जज्ज गहेत्वा मिस्सकभत्तं अदंसु । ततियदिवसे महातलं पविसितुं अदत्त्वा सोपानसीसेयेव ठपेत्वा मिस्सकभत्तं अदंसु । सो तम्पि आदाय उय्यानं गन्त्वा भत्तकिच्चं अकासि । चतुर्थदिवसे हेट्ठापासादे ठपेत्वा कणाजकभत्तं अदंसु । सो तम्पि गहेत्वा उय्यानं गन्त्वा भत्तकिच्चं अकासि । राजा अमच्चे पुच्छि — “बोधिपरिब्बाजको सक्कारे परिहापितेपि न पक्कमति, किन्ति नं करोमा”ति? “देव, न सो भत्तत्थाय चरति, छत्तत्थाय पन चरति । सचे भत्तत्थाय चरेय्य, पठमदिवसंयेव पलायेय्या”ति । “इदानीं किं करोमा”ति? “स्वे घातापेथ नं, महाराजा”ति । सो “साधू”ति तेसज्जेव हत्थे खग्गे ठपेत्वा “स्वे अन्तरद्वारे ठत्वा पविसन्तस्सेवस्स सीसं छिन्दित्वा खण्डाखण्डिकं कत्वा कज्जि अजानापेत्वा वच्चकुटियं पक्खिपित्वा न्हत्वा आगच्छेय्याथा”ति आह । ते “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा “स्वे आगन्त्वा एवं करिस्सामा”ति अज्जमज्जं विचारेत्वा एवं अत्तनो निवेसनं अगमंसु ।

राजापि सायं भुत्तभोजनो सिरिसयने निपज्जित्वा महासत्तस्स गुणे अनुस्सरि । अथस्स तावदेव सोको उपपज्जि, सरीरतो सेदा मुच्चिसु, सयने अस्सासं अलभन्तो अपरापरं परिवत्ति । अथस्स अगमहेसी उपनिपज्जि, सो ताय सद्धिं सल्लापमत्तम्पि न करि । अथ नं सा “किं नु खो, महाराज, सल्लापमत्तम्पि न करोथ, अपि नु खो मे कोचि अपराधो

अत्थी”ति पुच्छि । “नत्थि देवि, अपिच खो बोधिपरिब्बाजको किर अम्हाकं पच्चत्थिको जातोति तस्स स्वे घातनत्थाय पञ्च अमच्चे आणापेसिं, ते पन नं मारेत्वा खण्डाखण्डिकं कत्वा वच्चकूपे पक्खिपिस्सन्ति, सो पन अम्हाकं द्वादस संवच्छरानि बहुं धम्मं देसेसि, एकापराधोपिस्स मया पच्चक्खतो न दिट्ठपुब्बो, परपत्तियेन हुत्वा तस्स मया वधो आणत्तो, तेन कारणेन सोचामी”ति । अथ नं सा “सचे ते देव सो पच्चत्थिको जातो, तं घातेन्तो किं सोचसि, पच्चत्थिकं नाम पुत्तम्मि घातेत्वा अत्तनो सोत्थिभावो कातब्बोव, मा सोचित्था”ति अस्सासेसि । सो तस्सा वचनेन पटिलद्धस्सासो निदं ओक्कमि ।

तस्मिं खणे कोलेय्यको पिङ्गलसुनखो तं कथं सुत्वा “स्वे मया अत्तनो बलेनस्स जीवितं दातुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा पुनदिवसे पातोव पासादा ओरुय्ह महाद्वारं आगन्त्वा उम्मारं सीसं कत्वा महासत्तस्स आगमनमग्गं ओलोकेन्तोव निपज्जि । तेपि अमच्चा पातोव खग्गहत्था आगन्त्वा द्वारन्तरे अट्ठंसु । बोधिसत्तोपि वेलं सल्लक्खेत्वा उय्याना निक्खम्म राजद्वारं आगज्जि । अथ नं सुनखो दिस्वा मुखं विवरित्वा चतस्सो दाठा दस्सेत्वा “किं त्वं, भन्ते, जम्बुदीपतले अज्जत्थ भिक्खं न लभसि, अम्हाकं राजा तव मारणत्थाय पञ्च अमच्चे खग्गहत्थे द्वारन्तरे ठपेसि, मा त्वं नलाटेन मच्चुं गहेत्वा आगमि, सीघं पक्कमा”ति महासद्देन विरवि । सो सब्बरुतज्जुताय तमत्थं जत्वा ततोव निवत्तित्वा उय्यानं गन्त्वा पक्कमनत्थाय परिक्खारे आदियि । राजा सीहपज्जरे ठितो तं आगच्छन्तं गच्छन्तञ्च दिस्वा “सचे अयं मम पच्चत्थिको भवेय्य, उय्यानं गन्त्वा बलं सन्निपातापेत्वा कम्मसज्जो भविस्सति । नो चे, अत्तनो परिक्खारे गहेत्वा गमनसज्जो भविस्सति, जानिस्सामि तावस्स किरिय”न्ति उय्यानं गन्त्वा महासत्तं अत्तनो परिक्खारे आदाय “गमिस्सामी”ति पण्णसालतो निक्खन्तं चङ्कमनकोटियं दिस्वाव वन्दित्वा एकमन्तं ठितो पठमं गाथमाह —

१२४. “किं नु दण्डं किमजिनं, किं छत्तं किमुपाहनं ।

किमङ्कुसञ्च पत्तञ्च, सङ्घाटिञ्चापि ब्राह्मण ।

तरमानरूपोहासि, किं नु पत्थयसे दिस”न्ति ॥

तस्सत्थो — भन्ते, पुब्बे त्वं अम्हाकं घरं आगच्छन्तो दण्डादीनि न गण्हासि, अज्ज पन केन कारणेन दण्डञ्च अजिनञ्च छत्तूपाहनञ्च मत्तिकपसिब्बकोलम्बनअङ्कुसञ्च मत्तिकपत्तञ्च सङ्घाटिञ्चाति सब्बेपिमे परिक्खारे तरमानरूपो गण्हासि, कतरं नु दिसं पत्थेसि, कत्थ गन्तुकामोसीति पुच्छि ।

तं सुत्वा महासत्तो “अयं अत्तना कतकम्मं न जानातीति मज्जति, जानापेस्सामि न”न्ति द्वे गाथा अभासि —

१२५. “द्वादसेतानि वस्सानि, वुसितानि तवन्तिके ।

नाभिजानामि सोणेन, पिङ्गलेनाभिकूजितं ॥

१२६. “स्वायं दित्तोव नदति, सुक्कदाठं विदंसयं ।

तव सुत्वा सभरियस्स, वीतसद्धस्स मं पती”ति ॥

तत्थ अभिकूजितन्ति एतेन तव सुनखेन एवं महाविरवेन विरवितं न जानामि । दित्तो वाति दप्पितो विय । सभरियस्साति तव सभरियस्स मम मारणत्थाय पञ्चन्नं अमच्चानं आणत्तभावं कथेन्तस्स सुत्वा “किं त्वं अज्जत्थ भिक्खं न लभसि, रज्जा ते वधो आणत्तो, इध मागच्छी”ति दित्तोव नदति । वीतसद्धस्स मं पतीति ममन्तरे विगतसद्धस्स

तव वचनं सुत्वा एव नदतीति आह ।

ततो राजा अत्तनो दोसं सम्पटिच्छित्वा तं खमापेन्तो चतुर्थं गाथमाह —

१२७. “अहु एस कतो दोसो, यथा भाससि ब्राह्मण ।
एस भिय्यो पसीदामि, वस ब्राह्मण मागमा”ति ॥

तत्थ भिय्योति सच्चं मया एवं आणत्तं, अयं मे दोसो, एस पनाहं इदानि अधिकतरं तयि पसीदामि, इधेव वस, मा अज्जत्थ गमीति ।

तं सुत्वा महासत्तो, “महाराज, पण्डिता नाम तादिसेन परपत्तियेन अपच्चक्खकारिना सद्धिं न वसन्ती”ति वत्वा तस्स अनाचारं पकासेन्तो आह —

१२८. “सब्बसेतो पुरे आसि, ततोपि सबलो अहु ।
सब्बलोहितको दानि, कालो पक्कमितुं मम ॥

१२९. “अब्भन्तरं पुरे आसि, ततो मज्झे ततो बहि ।
पुरा निद्धमना होति, सयमेव वजामहं ॥

१३०. “वीतसद्धं न सेवेय्य, उपदानंवनोदकं ।
सचेपि नं अनुखणे, वारि कद्दमगन्धिकं ॥

१३१. “पसन्नमेव सेवेय्य, अप्पसन्नं विवज्जये ।
पसन्नं पयिरुपासेय्य, रहदंवुदकत्थिको ॥

१३२. “भजे भजन्तं पुरिसं, अभजन्तं न भज्जये ।
असप्पुरिसधम्मो सो, यो भजन्तं न भज्जति ॥

१३३. “यो भजन्तं न भजति, सेवमानं न सेवति ।
स वे मनुस्सपापिड्ढो, मिगो साखस्सितो यथा ॥

१३४. “अच्चाभिक्खणसंसग्गा, असमोसरणेन च ।
एतेन मित्ता जीरन्ति, अकाले याचनाय च ॥

१३५. “तस्मा नाभिक्खणं गच्छे, न च गच्छे चिराचिरं ।
कालेन याचं याचेय्य, एवं मित्ता न जीयरे ॥

१३६. “अतिचिरं निवासेन, पियो भवति अप्पियो ।

आमन्त खो तं गच्छाम, पुरा ते होम अप्पिया”ति ॥

तत्थ सब्बसेतोति, महाराज, पठममेव तव निवेसने मम ओदनो सब्बसेतो अहोसि, यं त्वं भुज्जसि, तमेव दापेसीति अत्थो । ततोति ततो पच्छा परिभेदकानं वचनं गहेत्वा तव मयि विरत्तकाले सबलो मिस्सकोदनो जातो । दानीति इदानीं सब्बलोहितको जातो । कालोति अगुणञ्जुस्स तव सन्निका इदानीं मम पक्कमितुं कालो । अब्भन्तरन्ति पठमं मम अब्भन्तरं आसनं आसि, अलङ्कृतमहातलम्हि उस्सितसेतच्छत्ते राजपल्लङ्केयेव मं निसीदापेसुं । मज्झेति सोपानमत्थके । पुरा निद्धमना होतीति याव गीवायं गहेत्वा निक्कट्टुना न होति ।

अनुखणेति सचेपि अनुदकं उदपानं पत्तो पुरिसो उदकं अपस्सन्तो कललं वियूहित्वा अनुखण्येय्य, तथापि तं वारि कद्धमगन्धिकं भवेय्य, अमनुज्जताय न पिवेय्य, तथेव वीतसद्धं पयिरुपासन्तेन लद्धपच्चयापि परित्ता चेव लूखा च, अमनुज्जा अपरिभोगारहाति अत्थो । पसन्नन्ति पतिट्ठितसद्धं । रहदन्ति गम्भीरं महारहदं । भजन्तन्ति अत्तानं भजन्तमेव भजेय्य । अभजन्तन्ति पच्चत्थिकं । न भज्जयेति न भजेय्य । न भज्जतीति यो पुरिसो अत्तानं भजन्तं हितचित्तं पुग्गलं न भजति, सो असप्पुरिसधम्मो नामाति । मनुस्सपापिट्ठोति मनुस्सलामको पतिकुट्ठो सब्बपच्छिमको । साखस्सितोति मक्कटो ।

अच्चाभिक्खणसंसग्गाति अतिविय अभिण्हसंसग्गेन । अकालेति अयुत्तप्पत्तकाले परस्स पियभण्डं याचनाय मित्ता जीरन्ति नाम, त्वम्पि अतिचिरं निवासेन मयि मित्तिं भिन्दि । तस्माति यस्मा अच्चाभिक्खणसंसग्गेन असमोसरणेन च मित्ता जीरन्ति, तस्मा । चिराचिरन्ति चिरकालं वीतिनामेत्वा चिरं न गच्छे न उपसङ्कमेय्य । याचन्ति याचितब्बं भण्डकं युत्तकाले याचेय्य । न जीयेति एवं मित्ता न जीरन्ति । पुरा ते होम अप्पियाति याव तव अप्पिया न होम, ताव आमन्तेत्वाव तं गच्छामाति ।

राजा आह —

१३७. “एवं चे याचमानानं, अज्जलिं नावबुज्जसि ।
परिचारकानं सतं, वचनं न करोसि नो ।
एवं तं अभियाचाम, पुन कयिरासि परियाय”न्ति ॥

तत्थ नावबुज्जसीति सचे, भन्ते, एवं याचन्तेन मया कतं अज्जलिं न जानासि, न पटिग्गण्हसीति अत्थो । परियायन्ति पुन इधागमनाय एकवारं करेय्यासीति याचति ।

बोधिसत्तो आह —

१३८. “एवं चे नो विहरतं, अन्तरायो न हेस्सति ।
तुय्हं वापि महाराज, मय्हं वा रट्ठवद्धन ।
अप्पेव नाम पस्सेम, अहोरत्तानमच्चये”ति ॥

तत्थ एवं चे नोति सचे, महाराज, एवं नाना हुत्वा विहरन्तानं अम्हाकं अन्तरायो न हेस्सति, तुय्हं वा मय्हं वा जीवितं पवत्तिस्सतीति दीपेति । पस्सेमाति अपि नाम पस्सेय्याम ।

एवं वत्वा महासत्तो रज्जो धम्मं देसेत्वा “अप्पमत्तो होहि, महाराजा”ति वत्वा उय्याना निक्खमित्वा एकस्मिं सभागद्वाने भिक्खाय चरित्वा बाराणसितो निक्खम्म अनुपुब्बेन हिमवन्तोकासमेव गन्त्वा किञ्चि कालं वसित्वा पुन ओतरित्वा एकं पच्चन्तगामं निस्साय अरज्जे वसि। तस्स पन गतकालतो पट्टाय ते अमच्चा पुन विनिच्छये निसीदित्वा विलोपं करोन्ता चिन्तयिंसु — “सचे महाबोधिपरिब्बाजको पुनागमिस्सति, जीवितं नो नत्थि, किं नु ख्वस्स अनागमनकारणं करेय्यामा”ति। अथ नेसं एतदहोसि — “इमे सत्ता पटिबद्धद्वानं नाम जहितुं न सक्कोन्ति, किं नु ख्वस्स इध पटिबद्धद्वानं”न्ति। ततो “रज्जो अगमहेसी”ति जत्वा “ठानं खो पनेतं विज्जति, यं सो इमं निस्साय आगच्छेय्य, पटिकच्चेव न मारापेस्सामा”ति ते राजानं एतदवोचुं — “देव, इमस्मिं दिवसे नगरे एका कथा सूयती”ति। “किं कथा नामा”ति? “महाबोधिपरिब्बाजको च किर देवी च अज्जमज्जं सासनपटिसासनं पेसेन्ती”ति। “किन्ति कत्वा”ति? तेन किर देविया पेसितं “सक्का नु खो अत्तनो बलेन राजानं मारापेत्वा मम सेतच्छत्तं दातु”न्ति। तायपिस्स पेसितं “रज्जो मारणं नाम मम भारो, महाबोधिपरिब्बाजको खिप्पं आगच्छतू”ति राजा तेसं पुनप्पुनं कथेन्तानं सद्वहित्वा “इदानीं किं कत्तब्ब”न्ति पुच्छित्वा “देविं मारेतुं वट्टती”ति वुत्ते अनुपपरिक्खित्वाव “तेन हि नं तुम्हेव मारेत्वा खण्डाखण्डिकं छिन्दित्वा वच्चकूपे खिपथा”ति आह। ते तथा करिंसु। तस्सा मारितभावो सकलनगरे पाकटो अहोसि।

अथस्सा चत्तारो पुत्ता “इमिना नो निरपराधा माता मारिता”ति रज्जो पच्चत्थिका अहेसुं। राजा महाभयप्पत्तो अहोसि। महासत्तो परम्पराय तं पवत्तिं सुत्वा चिन्तेसि — “ठपेत्वा मं अज्जो ते कुमारे सज्जापेत्वा पितरं खमापेतुं समत्थो नाम नत्थि, रज्जो च जीवितं दस्सामि, कुमारे च पापतो मोचेस्सामी”ति। सो पुनदिवसे पच्चन्तगामं पविसित्वा मनुस्सेहि दिन्नं मक्कटमंसं खादित्वा तस्स चम्मं याचित्वा गहेत्वा अस्समपदे सुक्खापेत्वा निगगन्धं कत्वा निवासेसिपि पारुपेसिपि अंसेपि ठपेसि। किंकारणा? “बहूपकारो मे”ति वचनत्थाय। सो तं चम्मं आदाय अनुपुब्बेन बाराणसिं गन्त्वा कुमारे उपसङ्कमित्वा “पितुघातककम्मं नाम दारुणं, तं वो न कातब्बं, अजरामरो सत्तो नाम नत्थि, अहं तुम्हे अज्जमज्जं समग्गे करिस्सामिच्चेव आगतो, तुम्हे मया पहिते सासने आगच्छेय्याथा”ति कुमारे ओवदित्वा अन्तो नगरे उय्यानं पविसित्वा मक्कटचम्मं अत्थरित्वा सिलापट्टे निसीदि।

अथ नं उय्यानपालको दिस्वा वेगेन गन्त्वा रज्जो आरोचेसि। राजा सुत्वाव सज्जातसोमनस्सो हुत्वा ते अमच्चे आदाय तत्थ गन्त्वा महासत्तं वन्दित्वा एकमन्तं निसीदित्वा पटिसन्थारं कातुं आरभि। महासत्तो तेन सद्धिं असम्मोदित्वा मक्कटचम्ममेव परिमज्जि। अथ नं एवमाह — “भन्ते, तुम्हे मं अकथेत्वा मक्कटचम्ममेव परिमज्जथ, किं वो इदं मया बहूपकारतर”न्ति? “आम महाराज, बहूपकारो मे एस वानरो, अहमस्स पिट्टे निसीदित्वा विचरिं, अयं मे पानीयघटं आहरि, वसनद्वानं सम्मज्जि, आभिसमाचारिकवत्तपटिवत्तं मम अकासि, अहं पन अत्तनो दुब्बलचित्तताय अस्स मंसं खादित्वा चम्मं सुक्खापेत्वा अत्थरित्वा निसीदामि चेव निपज्जामि च, एवं बहूपकारो एस मय्ह”न्ति। इति सो तेसं वादे भिन्दनत्थाय वानरचम्मे वानरवोहारं आरोपेत्वा तं तं परियायं सन्धाय इमं कथं कथेसि। सो हि तस्स निवुत्थपुब्बत्ता “पिट्टे निसीदित्वा विचरि”न्ति आह; तं अंसे कत्वा पानीयघटस्स आहटपुब्बत्ता “पानीयघटं आहरी”ति आह; तेन चम्मेन भूमियं सम्मट्टपुब्बत्ता “वसनद्वानं सम्मज्जी”ति आह; निपन्नकाले तेन चम्मेन पिट्टिया, अवकन्तकाले पादानं फुट्टपुब्बत्ता “वत्तपटिवत्तं मे अकासी”ति आह। छातकाले पन तस्स मंसं लभित्वा खादितत्ता “अहं पन अत्तनो दुब्बलचित्तताय तस्स मंसं खादि”न्ति आह।

तं सुत्वा ते अमच्चा “पाणातिपातो तेन कतो”ति सज्जाय “पस्सथ, भो, पब्बजितस्स कम्मं, मक्कटं किर मारेत्वा मंसं खादित्वा चम्मं गहेत्वा विचरती”ति पाणिं पहरित्वा परिहासमकंसु। महासत्तो ते तथा करोन्ते दिस्वा “इमे अत्तनो

वादभेदनत्थाय मम चम्मं आदाय आगतभावं न जानन्ति, जानापेस्सामि ने’ति अहेतुकवादिं ताव आमन्तेत्वा पुच्छि — “आवुसो, त्वं कस्मा मं परिहससी’ति? “मित्तदुब्भिकम्मस्स चेव पाणातिपातस्स च कतत्ता’ति । ततो महासत्तो “यो पन गतिया चेव दिट्ठिया च ते सद्दहित्वा एवं करेय्य, तेन किं दुक्कट’न्ति तस्स वादं भिन्दन्तो आह —

१३९. “उदीरणा चे संगत्या, भावायमनुवत्तति ।

अकामा अकरणीयं वा, करणीयं वापि कुब्बति ।

अकामकरणीयमिह, क्विध पापेन लिप्पति ॥

१४०. “सो चे अत्थो च धम्मो च, कल्याणो न च पापको ।

भोतो चे वचनं सच्चं, सुहतो वानरो मया ॥

१४१. “अत्तनो चे हि वादस्स, अपराधं विजानिया ।

न मं त्वं गरहेय्यासि, भोतो वादो हि तादिसो’ति ॥

तत्थ उदीरणाति कथा । संगत्याति संगतिया छन्नं अभिजातीनं तं तं अभिजातिं उपगमनेन । भावायमनुवत्ततीति भावेन अनुवत्तति, करणत्थे सम्पदानं । अकामाति अकामेन अनिच्छाय । अकरणीयं वा करणीयं वापीति अकत्तब्बं पापं वा कत्तब्बं कुसलं वा । कुब्बतीति करोति । क्विधाति को इध । इदं वुत्तं होति — त्वं अहेतुकवादी “नत्थि हेतु नत्थि पच्चयो सत्तानं संकिलेसाया’ति आदिदिट्ठिको, अयं लोको संगतिया चेव सभावेन च अनुवत्तति परिणमति, तत्थ तत्थ सुखदुक्खं पटिसंवेदेति । अकामकोव पापं वा पुज्जं वा करोतीति वदसि, अयं तव उदीरणा सचे तथा, एवं सन्ते अकामकरणीयस्मिं अत्तनो धम्मताय पवत्तमाने पापे को इध सत्तो पापेन लिप्पति, सचे हि अत्तना अकतेन पापेन लिप्पति, न कोचि न लिप्पेय्याति ।

सो चेति सो अहेतुकवादसङ्घातो तव भासितत्थो च अत्थजोतको धम्मो च कल्याणो न च पापको । “अहेतू अप्पच्चया सत्ता संकिलिस्सन्ति, सुखदुक्खं पटिसंवेदियन्ती’ति इदं भोतो वचनं सच्चं चे, सुहतो वानरो मया, को एत्थ मम दोसोति अत्थो । विजानियाति, सम्म, सचे हि त्वं अत्तनो वादस्स अपराधं जानेय्यासि, न मं गरहेय्यासि । किंकारणा? भोतो वादो हि तादिसो, तस्मा अयं मम वादं करोतीति मं पसंसेय्यासि, अत्तनो पन वादं अजानन्तो मं गरहसीति ।

एवं महासत्तो तं निगगण्हित्वा अप्पटिभाणं अकासि । सोपि राजपरिसति मङ्कुभूतो पत्तक्खन्धो निसीदि । महासत्तोपि तस्स वादं भिन्दित्वा इस्सरकतवादिं आमन्तेत्वा “त्वं, आवुसो, मं कस्मा परिहससि, यदि इस्सरनिम्मितवादं सारतो पच्चेसी’ति वत्ता आह —

१४२. “इस्सरो सब्बलोकस्स, सचे कप्पेति जीवितं ।

इद्धिं व्यसनभावञ्च, कम्मं कल्याणपापकं ।

निद्वेसकारी पुरिसो, इस्सरो तेन लिप्पति ॥

१४३. “सो चे अत्थो च धम्मो च, कल्याणो न च पापको ।

भोतो चे वचनं सच्चं, सुहतो वानरो मया ॥

१४४:“अत्तनो चे हि वादस्स, अपराधं विजानिया ।
न मं त्वं गरहेय्यासि, भोतो वादो हि तादिसो”ति ॥

तत्थ कप्पेति जीवितन्ति सचे ब्रह्मा वा अज्जो वा कोचि इस्सरो “त्वं कसिया जीव, त्वं गोरक्खेना”ति एवं सब्बलोकस्स जीवितं संविदहति विचारेति । इद्धि ब्यसनभावज्जाति इस्सरियादिभेदा इद्धियो च जातिविनासादिकं ब्यसनभावज्ज सेसज्ज कल्याणपापकं कम्मं सब्बं यदि इस्सरोव कप्पेति करोति । निद्देसकारीति यदि तस्स निद्देसं आणत्तिमेव सेसो यो कोचि पुरिसो करोति, एवं सन्ते यो कोचि पुरिसो पापं करोति, तस्स इस्सरेण कतत्ता इस्सरोव तेन पापेन लिप्पति । सेसं पुरिमनयेनेव वेदितब्बं । यथा च इध, एवं सब्बत्थ ।

इति सो अम्बतोव मुग्गरं गहेत्वा अम्बं पातेन्तो विय इस्सरकरणेनेव इस्सरकतवादं भिन्दित्वा पुब्बेकतवादिं आमन्तेत्वा “त्वं, आवुसो, मं किं परिहससि, यदि पुब्बेकतवादं सच्चं मज्जसी”ति वत्वा आह —

१४५:“सचे पुब्बेकतहेतु, सुखदुक्खं निगच्छति ।
पोराणकं कतं पापं, तमेसो मुच्चते इणं ।
पोराणक इणमोक्खो, क्विध पापेन लिप्पति ॥

१४६:“सो चे अत्थो च धम्मो च, कल्याणो न च पापको ।
भोतो चे वचनं सच्चं, सुहतो वानरो मया ॥

१४७:“अत्तनो चे हि वादस्स, अपराधं विजानिया ।
न मं त्वं गरहेय्यासि, भोतो वादो हि तादिसो”ति ॥

तत्थ पुब्बेकतहेतूति पुब्बेकतहेतु पुरिमभवे कतकम्मकारणेनेव । तमेसो मुच्चते इणन्ति यो वधबन्धादीहि दुक्खं पापुणाति, यदि सो यं तेन पोराणकं कतं पापं, तं इदानीं इणं मुच्चति, एवं सन्ते ममपि एस पोराणकइणतो मोक्खो, अनेन हि मक्कटेन पुब्बे परिब्बाजकेन हुत्वा अहं मक्कटो समानो मारेत्वा खादितो भविस्सामि, स्वायं इध मक्कटत्तं पत्तो मया परिब्बाजकत्तं पत्तेन मारेत्वा खादितो भविस्सति, को इध पापेन लिप्पतीति ।

इति सो तस्सपि वादं भिन्दित्वा उच्छेदवादिं अभिमुखं कत्वा “त्वं, आवुसो, ‘इत्थि दिन्न’न्तिआदीनि वत्वा ‘इधेव सत्ता उच्छिज्जन्ति, परलोकं गता नाम नत्थी’ति मज्जमानो कस्मा मं परिहससी”ति सन्तज्जेत्वा आह —

१४८:“चतुन्नयेवुपादाय, रूपं सम्भोति पाणिनं ।
यतो च रूपं सम्भोति, तत्थेवानुपगच्छति ।
इधेव जीवति जीवो, पेच्च पेच्च विनस्सति ॥

१४९:“उच्छिज्जति अयं लोको, ये बाला ये च पण्डिता ।
उच्छिज्जमाने लोकम्हि, क्विध पापेन लिप्पति ॥

१५०:“सो चे अत्थो च धम्मो च, कल्याणो न च पापको ।

भोतो चे वचनं सच्चं, सुहतो वानरो मया ॥

१५१: “अत्तनो चे हि वादस्स, अपराधं विजानिया ।
न मं त्वं गरहेय्यासि, भोतो वादो हि तादिसो”ति ॥

तत्थ चतुन्नन्ति पथवीआदीनं भूतानं । रूपन्ति रूपक्खन्थो । तत्थेवाति यतो तं रूपं सम्भोति, निरुज्झनकालेपि तत्थेव अनुपगच्छति । इमिना तस्स “चातुमहाभूतिको अयं पुरिसो यदा कालं करोति, तदा पथवी पथवीकायं अनुपेति अनुपगच्छति, आपो... तेजो... वायो वायोकायं अनुपेति अनुपगच्छति, आकासं इन्द्रियानि सङ्गमन्ति, आसन्धिपञ्चमा पुरिसा मतं आदाय गच्छन्ति, याव आळाहना पदानि पज्जायन्ति, कापोतकानि अट्टीनि भवन्ति, भस्मन्ता आहुतियो, दत्तुपज्जत्तं यदिदं दानं, तेसं तुच्छा मुसा विलापो, ये केचि अत्थिकवादं वदन्ति, बाले च पण्डिते च कायस्स भेदा उच्छिज्जन्ति विनस्सन्ति, न होन्ति परं मरणा”ति इमं दिट्ठिं पतिट्ठापेसि । इधेवाति इमस्मिंयेव लोके जीवो जीवति । पेच्च पेच्च विनस्सतीति परलोके निब्बत्तो सत्तो गतिवसेन इध अनागन्त्वा तत्थेव परलोके विनस्सति उच्छिज्जति । एवं उच्छिज्जमाने लोकस्मिं को इध पापेन लिप्पतीति ।

इति सो तस्सपि वादं भिन्दित्वा खत्तविज्जवादिं आमन्तेत्वा “त्वं, आवुसो, ‘मातापितरोपि मारेत्वा अत्तनो अत्थो कातब्बो’ति इमं लद्धिं उक्खिपित्वा विचरन्तो कस्मा मं परिहससी”ति वत्वा आह —

१५२: “आहु खत्तविदा लोके, बाला पण्डितमानिनो ।
मातरं पितरं हज्जे, अथो जेट्ठम्पि भातरं ।
हनेय्य पुत्तदारे च, अत्थो चे तादिसो सिया”ति ॥

तत्थ खत्तविदाति खत्तविज्जा, अयमेव वा पाठो । खत्तविज्जाचरियानं एतं नामं । बाला पण्डितमानिनोति बाला समानापि “पण्डिता मयं अत्तनो पण्डितभावं पकासेमा”ति मज्जमाना पण्डितमानिनो हुत्वा एवमाहु । अत्थो चेति सचे अत्तनो यथारूपो कोचि अत्थो सिया, न किञ्चि परिवज्जेय्य, सब्बं हनेय्येवाति वदन्ति, त्वम्पि नेसं अज्जतरोति ।

एवं तस्स लद्धिं पतिट्ठपेत्वा अत्तनो लद्धिं पकासेन्तो आह —

१५३: “यस्स रुक्खस्स छायाय, निसीदेय्य सयेय्य वा ।
न तस्स साखं भज्जेय्य, मित्तदुब्भो हि पापको ॥

१५४: “अथ अत्थे समुप्पन्ने, समूलमपि अब्बहे ।
अत्थो मे सम्बलेनापि, सुहतो वानरो मया ॥

१५५: “सो चे अत्थो च धम्मो च, कल्याणो न च पापको ।
भोतो चे वचनं सच्चं, सुहतो वानरो मया ॥

१५६: “अत्तनो चे हि वादस्स, अपराधं विजानिया ।
न मं त्वं गरहेय्यासि, भोतो वादो हि तादिसो”ति ॥

तत्थ अम्भो खत्तविद अम्हाकं पन आचरिया एवं वण्णयन्ति । अत्तना परिभुत्तच्छायस्स रुक्खस्सपि साखं वा पण्णं वा न भज्जेय्य । किंकारणा? मित्तदुब्भो हि पापको । त्वं पन एवं वदेसि — “अथ अत्थे समुप्पन्ने समूलमपि अब्बहे”ति, मम च पाथेय्येन अत्थो अहोसि, तस्मा सचेपेस मया हतो, तथापि अत्थो मे सम्बलेनापि, सुहतो वानरो मया ।

एवं सो तस्सपि वादं भिन्दित्वा पञ्चसु तेसु अपटिभानेसु निसिन्नेसु राजानं आमन्तेत्वा, “महाराज, त्वं इमे पञ्च रट्टविलोपके महाचोरे गहेत्वा विचरसि, अहो बालो, एवरूपानज्झि संसग्गेन पुरिसो दिट्ठधम्मिकम्पि सम्परायिकम्पि महादुक्खं पापुणेय्या”ति वत्वा रज्जो धम्मं देसेन्तो आह —

१५७. “अहेतुवादो पुरिसो, यो च इस्सरकुत्तिको ।
पुब्बेकती च उच्छेदी, यो च खत्तविदो नरो ॥

१५८. “एते असप्पुरिसा लोके, बाला पण्डितमानिनो ।
करेय्य तादिसो पापं, अथो अज्जम्पि कारये ।
असप्पुरिससंसग्गो, दुक्खन्तो कटुकुद्रयो”ति ॥

तत्थ तादिसोति, महाराज, यादिसा एते पञ्च दिट्ठिगतिका, तादिसो पुरिसो सयम्पि पापं करेय्य । व्यास्स वचनं सुणाति, तं अज्जम्पि कारये । दुक्खन्तोति एवरूपेहि असप्पुरिसेहि सद्धिं संसग्गो इधलोकेपि परलोकेपि दुक्खन्तो कटुकुद्रयोव होति । इमस्स पनत्थस्स पकासनत्थं “यानि कानिचि, भिक्खवे, भयानि उप्पज्जन्ति, सब्बानि तानि बालतो”ति सुत्तं (अ० नि० ३.१) आहरितब्बं । गोधजातक- (जा० १.१.१३८) सज्जीवजातक- (जा० १.१.१५०) अकित्तिजातकादीहि (जा० १.१३.८३ आदयो) चायमत्थो दीपेतब्बो ।

इदानी ओपम्मदस्सनवसेन धम्मदेसनं वड्ढेन्तो आह —

१५९. “उरब्भरूपेन वकस्सु पुब्बे, असंकितो अजयूथं उपेति ।
हन्त्वा उरणिं अजिकं अजज्ज, उत्रासयित्वा येनकामं पलेति ॥

१६०. “तथाविधेके समणब्राह्मणासे, छदनं कत्वा वज्जयन्ति मनुस्से ।
अनासका थण्डिलसेय्यका च, रजोजल्लं उक्कुटिकप्पधानं ।
परियायभत्तज्ज अपानकत्ता, पापाचारा अरहन्तो वदाना ॥

१६१. “एते असप्पुरिसा लोके, बाला पण्डितमानिनो ।
करेय्य तादिसो पापं, अथो अज्जम्पि कारये ।
असप्पुरिससंसग्गो, दुक्खन्तो कटुकुद्रयो ॥

१६२. “यमाहु नत्थि वीरियन्ति, अहेतुज्ज पवदन्ति ये ।
परकारं अत्तकारज्ज, ये तुच्छं समवण्णयुं ॥

१६३. “एते असप्पुरिसा लोके, बाला पण्डितमानिनो ।

करेय्य तादिसो पापं, अथो अज्जम्पि कारये ।
असप्पुरिससंसग्गो, दुक्खन्तो कटुकुद्रयो ॥

१६४: “सचे हि वीरियं नास्स, कम्मं कल्याणपापकं ।
न भरे वड्ढकिं राजा, नपि यन्तानि कारये ॥

१६५: “यस्मा च वीरियं अत्थि, कम्मं कल्याणपापकं ।
तस्मा यन्तानि कारेति, राजा भरति वड्ढकिं ॥

१६६: “यदि वस्ससतं देवो, न वस्से न हिमं पते ।
उच्छिज्जेय्य अयं लोको, विनस्सेय्य अयं पजा ॥

१६७: “यस्मा च वस्सती देवो, हिमज्चानुफुसायति ।
तस्मा सस्सानि पच्चन्ति, रट्ठञ्च पालिते चिरं ॥

१६८: “गवं चे तरमानानं, जिम्हं गच्छति पुङ्गवो ।
सब्बा ता जिम्हं गच्छन्ति, नेत्ते जिम्हं गते सति ॥

१६९: “एवमेव मनुस्सेसु, यो होति सेट्ठसम्मतो ।
सो चे अधम्मं चरति, पगेव इतरा पजा ।
सब्बं रट्ठं दुखं सेति, राजा चे होति अधम्मिको ॥

१७०: “गवं चे तरमानानं, उज्जुं गच्छति पुङ्गवो ।
सब्बा गावी उज्जुं यन्ति, नेत्ते उज्जुं गते सति ॥

१७१: “एवमेव मनुस्सेसु, यो होति सेट्ठसम्मतो ।
सो सचे धम्मं चरति, पगेव इतरा पजा ।
सब्बं रट्ठं सुखं सेति, राजा चे होति धम्मिको ॥

१७२: “महारुक्खस्स फलिनो, आमं छिन्दति यो फलं ।
रसज्चस्स न जानाति, बीजज्चस्स विनस्सति ॥

१७३: “महारुक्खूपमं रट्ठं, अधम्मेन पसासति ।
रसज्चस्स न जानाति, रट्ठज्चस्स विनस्सति ॥

१७४: “महारुक्खस्स फलिनो, पक्कं छिन्दति यो फलं ।
रसज्चस्स विजानाति, बीजज्चस्स न नस्सति ॥

१७५. “महारुक्खूपमं रट्ठं, धम्मेन यो पसासति ।
रसञ्चस्स विजानाति, रट्ठञ्जस्स न नस्सति ॥

१७६. “यो च राजा जनपदं, अधम्मेन पसासति ।
सब्बोसधीहि सो राजा, विरुद्धो होति खत्तियो ॥

१७७. “तथेव नेगमे हिंसं, ये युत्ता कयविक्कये ।
ओजदानबलीकारे, स कोसेन विरुज्झति ॥

१७८. “पहारवरखेत्तञ्जू, सङ्गामे कतनिस्समे ।
उस्सिते हिंसयं राजा, स बलेन विरुज्झति ॥

१७९. “तथेव इसयो हिंसं, सज्जते ब्रह्मचारिनो ।
अधम्मचारी खत्तियो, सो सग्गेन विरुज्झति ॥

१८०. “यो च राजा अधम्मट्ठो, भरियं हन्ति अदूसिकं ।
लुद्धं पसवते ठानं, पुत्तेहि च विरुज्झति ॥

१८१. “धम्मं चरे जानपदे, नेगमेसु बलेसु च ।
इसयो च न हिंसेय्य, पुत्तदारे समं चरे ॥

१८२. “स तादिसो भूमिपति, रट्ठपालो अकोधनो ।
सपत्ते सम्पक्कम्पेति, इन्दोव असुराधिपो’ति ॥

तत्थ **वक्कस्सू**ति वको अस्सु, **अस्सू**ति निपातमत्तं । इदं वुत्तं होति — महाराज, पुब्बे एको उरब्भरूपो वको अहोसि, तस्स नङ्गुट्टमत्तमेव दीधं, तं पन सो अन्तरसत्तिम्हि पक्खिपित्वा उरब्भरूपेन असंकिता अजयूथं उपेति । तत्थ उरणिकञ्च अजिकञ्च अजञ्च हन्त्वा येनकामं पलेति । **तथाविधेके**ति तथाविधा एके समणब्राह्मणा पब्बज्जालिङ्गेन छदनं कत्वा अत्तानं छादेत्वा मधुरवचनादीहि हितकामा विय हुत्वा लोकं वज्जेन्ति । “**अनासका**”तिआदि तेसं छदनस्स दस्सनत्थं वुत्तं । एकच्चे हि “मयं अनासका न किञ्चि आहारेमा”ति मनुस्से वज्जेन्ति, अपरे “मयं थण्डिलसेय्यका”ति । अज्जेसं पन रजोजल्लं छदनं, अज्जेसं उक्कुटिकप्पधानं, ते गच्छन्तापि उप्पतित्वा उक्कुटिकाव गच्छन्ति । अज्जेसं सत्ताहदसाहादिवारभोजनसङ्घातं परियायभत्तछदनं, अपरे अपानकत्ता होन्ति, “मयं पानीयं न पिवामा”ति वदन्ति । **अरहन्तो वदाना**ति पापाचारा हुत्वापि “मयं अरहन्तो”ति वदन्ता विचरन्ति । **एते**ति, महाराज, इमे वा पञ्च जना होन्तु अज्जे वा, यावन्तो दिट्ठिगतिका नाम, सब्बेपि एते असप्पुरिसा । **यमाहू**ति ये आहु, ये वदन्ति ।

सचे हि वीरियं नास्साति, महाराज, सचे जाणसम्पयुत्तं कायिकचेतसिकवीरियं न भवेय्य । **कम्मन्ति** कल्याणपापकं कम्मम्पि यदि न भवेय्य । **न भरे**ति एवं सन्ते वड्ढिकं वा अज्जे वा कारके राजा न पोसेय्य, **नपि यन्तानी**ति नपि तेहि सत्तभूमिकपासादादीनि यन्तानि कारेय्य । किंकारणा? वीरियस्स चेव कम्मस्स च अभावा । **उच्छिज्जेय्या**ति, महाराज, यदि

एतकं कालं नेव देवो वस्सेय्य, न हिमं पतेय्य, अथ कप्पुट्टानकालो विय अयं लोको उच्छिज्जेय्य । उच्छेदवादिना कथितनियामेन पन उच्छेदो नाम नत्थि । **पालितेति** पालयति ।

“**गवं चे**”ति चतस्सो गाथा रज्जो धम्मदेसनायमेव वुत्ता, तथा “महारुक्खस्सा”ति आदिका । तत्थ **महारुक्खस्सा**ति मधुरअम्बरुक्खस्स । **अधम्मेना**ति अगतिगमनेन । **रसज्जस्स न जानाती**ति अधम्मिको राजा रट्टस्स रसं ओजं न जानाति, आयसम्पत्तिं न लभति । **विनस्सती**ति सुज्जं होति, मनुस्सा गामनिगमे छुट्टेत्वा पच्चन्तं पब्बतविसमं भजन्ति, सब्बानि आयमुखानि पच्छिज्जन्ति । **सब्बोसधीही**ति सब्बेहि मूलतचपत्तपुप्फफलादीहि चेव सप्पिनवनीतादीहि च ओसधेहि विरुज्जति, तानि न सम्पज्जन्ति । अधम्मिकरज्जो हि पथवी निरोजा होति, तस्सा निरोजताय ओसधानं ओजा न होति, तानि रोगज्ज वूपसमेतुं न सक्कोन्ति । इति सो तेहि विरुद्धो नाम होति ।

नेगमेति निगमवासिकुटुम्बिके । **हिंसन्ति** हिंसन्तो पीळन्तो । **ये युत्ता**ति ये कयविककये युत्ता आयानं मुखा थलजलपथवाणिजा, ते च हिंसन्तो । **ओजदानबलीकारे**ति ततो ततो भण्डाहरणसुङ्गदानवसेन ओजदानज्जेव छभागदसभागादिभेदं बलिज्ज करोन्ते । **स कोसेना**ति सो एते हिंसन्तो अधम्मिकराजा धनधज्जेहि परिहायन्तो कोसेन विरुज्जति नाम । **पहारवरखेत्तज्जू**ति “इमस्मिं ठाने विज्झितुं वट्टती”ति एवं पहारवरानं खेत्तं जानन्ते धनुग्गहे । **सङ्गामे कतनिस्समे**ति युद्धे सुकतकम्मे महायोधे । **उस्सिते**ति उगते पज्जाते महामत्ते । **हि सयन्ति** एवरूपे सयं वा हिंसन्तो परेहि वा हिंसापेन्तो । **बलेना**ति बलकायेन । तथाविधज्झि राजानं “अयं बहुकारे अत्तनो रज्जदायकेपि हिंसति, किमङ्गं पन अम्हे”ति अवसेसापि योधा विजहन्तियेव । इति सो बलेन विरुद्धो नाम होति ।

तथेव इसयो हिंसन्ति यथा च नेगमादयो, तथेव एसितगुणे पब्बजिते अक्कोसनपहरणादीहि हिंसन्तो अधम्मचारी राजा कायस्स भेदा अपायमेव उपेति, सग्गे निब्बत्तितुं न सक्कोतीति सग्गेन विरुद्धो नाम होति । **भरियं हन्ति अदूसिकन्ति** अत्तनो बाहुच्छायाय वड्ढितं पुत्तधीताहि संवड्ढं सीलवतिं भरियं मित्तपतिरूपकानं चोरानं वचनं गहेत्वा मारेति । **लुब्धं पसवते ठानन्ति** सो अत्तनो निरयूपपत्तिं पसवति निष्फादेति । **पुत्तेहि चा**ति इमस्मिज्जेव अत्तभावे अत्तनो पुत्तेहि सद्धिं विरुज्जतीति ।

एवमस्स सो तेसं पज्चन्नं जनानं कथं गहेत्वा देविया मारितभावज्ज पुत्तानं विरुद्धभावज्ज सन्धिमुखे चोरं चूळायं गणहन्तो विय कथेसि । महासत्तो हि तेसं अमच्चानं निगगणहनज्ज धम्मदेसनज्ज देविया तेहि मारितभावस्स आविकरणत्थज्ज तत्थ अनुपुब्बेन कथं आहरित्वा ओकासं कत्वा एतमत्थं कथेसि । राजा तस्स वचनं सुत्वा अत्तनो अपराधं जानि । अथ नं महासत्तो “इतो पट्टाय, महाराज, एवरूपानं पापानं कथं गहेत्वा मा पुन एवमकासी”ति वत्वा ओवदन्तो “**धम्मं चरे**”ति आदिमाह ।

तत्थ **धम्मं चरे**ति, महाराज, राजा नाम जनपदं अधम्मिकेन बलिना अपीळन्तो जनपदे धम्मं चरेय्य, सामिके असामिके अकरोन्तो नेगमेसु धम्मं चरेय्य, अट्टाने अकिलमेन्तो बलेसु धम्मं चरेय्य । वधबन्धअक्कोसपरिभासे परिहरन्तो पच्चये च नेसं ददन्तो इसयो न विहिंसेय्य, धीतरो युत्तट्टाने पतिट्टापेन्तो पुत्ते च सिप्पानि सिक्खापेत्वा सम्मा परिहरन्तो भरियं इस्सरियवोस्सग्गअलङ्कारदानसम्माननादीहि अनुगणहन्तो पुत्तदारे समं चरेय्य । **स तादिसो**ति सो तादिसो राजा पवेणं अभिन्दित्वा धम्मेन समेन रज्जं कारेन्तो राजाणाय राजतेजेन सपत्ते सम्पकम्पेति तासेति चालेति । “**इन्दोवा**”ति इदं उपमत्थं वुत्तं । यथा असुरे जेत्वा अभिभवित्वा ठितकालतो पट्टाय असुराधिपोति सङ्ख्यं गतो इन्दो अत्तनो सपत्तभूते असुरे कम्पेसि, तथा कम्पेतीति ।

एवं महासत्तो रज्जो धम्मं देसेत्वा चत्तारोपि कुमारे पक्कोसापेत्वा ओवदित्वा रज्जो कतकम्मं पकासेत्वा राजानं खमापेत्वा “महाराज, इतो पट्टाय अतुलेत्वा परिभेदकानं कथं गहेत्वा मा एवरूपं साहसिककम्मं अकासि, तुम्हेपि कुमारा मा रज्जो दुब्भित्था”ति सब्बेसं ओवादं अदासि। अथ नं राजा आह — “अहं, भन्ते, तुम्हेसु च देविया च अपरज्झन्तो इमे निस्साय एतेसं कथं गहेत्वा एतं पापकम्मं करिं, इमे पञ्चपि मारेमी”ति। न लब्भा, महाराज, एवं कातुन्ति। तेन हि तेसं हत्थपादे छेदापेमीति। इदम्पि न लब्भा कातुन्ति। राजा “साधु, भन्ते”ति सम्पटिच्छित्वा ते सब्बसंहरणे कत्वा पञ्चचूळाकरणगदूलबन्धनगोमयासिञ्चनेहि अवमानेत्वा रट्टा पब्बाजेसि। बोधिसत्तो तत्थ कतिपाहं वसित्वा “अप्पमत्तो होही”ति राजानं ओवदित्वा हिमवन्तंयेव गन्त्वा झानाभिज्जा निब्बत्तेत्वा यावजीवं ब्रह्मविहारे भावेत्वा ब्रह्मलोकूपगो अहोसि।

सत्था इमं देसनं आहरित्वा “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपि तथागतो पञ्चवायेव परप्पवादप्पमदनोयेवा”ति वत्वा जातकं समोधानेसि “तदा पञ्च दिट्ठिगतिका पूरणकस्सपमक्खलिगोसालपकुधकच्चानअजितकेसकम्बलनिगण्ठनाटपुत्ता अहेसुं, पिङ्गलसुनखो आनन्दो, महाबोधिपरिब्बाजको पन अहमेव अहोसि”न्ति।

महाबोधिजातकवण्णना ततिया।

जातकुदानं —

सनिळीनिकमक्खनो पठमो, दुतियो पन सउम्मदन्तिवरो।
ततियो पन बोधिसिरीक्खनो, कथिता पन तीणि जिनेन सुभाति॥

पण्णासनिपातवण्णना निट्ठिता।

१९. सट्ठिनिपातो

[५२९] १. सोणकजातकवण्णना

कस्स सुत्वा सतं दम्मीति इदं सत्था जेतवने विहरन्तो नेक्खम्मपारमिं आरब्ध कथेसि। तदा हि भगवा धम्मसभायं नेक्खम्मपारमिं वण्णयन्तानं भिक्खून् मज्झे निसीदित्वा “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपि तथागतो महाभिनिक्खमनं निक्खन्तोयेवा”ति वत्वा अतीतं आहरि।

अतीते राजगहे मगधराजा नाम रज्जं कारेसि। बोधिसत्तो तस्स अगमहेसिया कुच्छिस्मिं निब्बत्ति, नामगहणदिवसे चस्स “अरिन्दमकुमारो”ति नामं करिंसु। तस्स जातदिवसेयेव पुरोहितस्सपि पुत्तो जायि, “सोणककुमारो”तिस्स नामं करिंसु। ते उभोपि एकतोव वट्ठित्वा वयप्पत्ता उत्तमरूपधरा रूपेण निब्बिसेसा हुत्वा तक्कसिलं गन्त्वा उगगहितसिप्पा ततो निक्खमित्वा “सब्बसमयसिप्पञ्च देसचारित्तञ्च जानिस्सामा”ति अनुपुब्बेन चारिकं चरन्ता बाराणसिं पत्वा राजुय्याने वसित्वा पुनदिवसे नगरं पविसिंसु। तं दिवसञ्च एकच्चे मनुस्सा “ब्राह्मणवाचनकं करिस्सामा”ति पायासं पटियादेत्वा आसनानि पञ्जापेत्वा आगच्छन्ते ते कुमारे दिस्वा घरं पवेसेत्वा पञ्चत्तासने निसीदापेसुं। तत्थ बोधिसत्तस्स पञ्चत्तासने सुद्धवत्थं अत्थतं अहोसि, सोणकस्स रत्तकम्बलं। सो तं निमित्तं दिस्वाव “अज्ज मे पियसहायो अरिन्दमकुमारो बाराणसिराजा भविस्सति, मय्हं पन सेनापतिट्ठानं दस्सती”ति अज्जासि। ते उभोपि कतभत्तकिच्चा उय्यानमेव अगमंसु।

तदा बाराणसिरञ्जो कालकतस्स सत्तमो दिवसो होति, अपुत्तकं राजकुलं । अमच्चादयो पातोव ससीसं न्हाता सन्निपतित्वा “रज्जारहस्स सन्तिकं गमिस्सती”ति फुस्सरथं योजेत्वा विस्सज्जेसुं । सो नगरा निक्खमित्वा अनुपुब्बेन राजुय्यानं गन्त्वा उय्यानद्वारे निवत्तित्वा आरोहणसज्जो हुत्वा अट्ठासि । बोधिसत्तो मङ्गलसिलापट्टेससीसं पारुपित्वा निपज्जि, सोणककुमारो तस्स सन्तिके निसीदि । सो तूरियसद्वं सुत्वा “अरिन्दमस्स फुस्सरथो आगच्छति, अज्जेस राजा हुत्वा मम सेनापतिट्ठानं दस्सति, न खो पन मय्हं इस्सरियेनत्थो, एतस्मिं गते निक्खमित्वा पब्बजिस्सामी”ति चिन्तेत्वा एकमन्ते पटिच्छन्ने अट्ठासि । पुरोहितो उय्यानं पविसित्वा महासत्तं निपन्नकं दिस्वा तूरियानि पग्गणहापेसि । महासत्तो पबुज्झित्वा परिवत्तित्वा थोकं निपज्जित्वा उट्ठाय सिलापट्टे पल्लङ्केन निसीदि । अथ नं पुरोहितो अज्जलिं पग्गण्हित्वा आह — “रज्जं ते, देव, पापुणाती”ति । “किं अपुत्तकं राजकुल”न्ति? “एवं, देवा”ति । “तेन हि साधू”ति । अथ नं ते तत्थेव अभिसिञ्चित्वा रथं आरोपेत्वा महन्तेन परिवारेन नगरं पवेसेसुं । सो नगरं पदक्खिणं कत्वा पासादं अभिरूहि । सो यसमहन्तताय सोणककुमारं न सरि ।

सोपि तस्मिं नगरं पविट्ठे पच्छा आगन्त्वा सिलापट्टे निसीदि । अथस्स पुरतो बन्धना पवुत्तं सालरुक्खतो पण्डुपलासं पति । सो तं दिस्वाव “यथेवेतं, तथा ममपि सरीरं जरं पत्वा पतिस्सती”ति अनिच्चादिवसेन विपस्सनं पट्टपेत्वा पच्चेकबोधिं पापुणि । तंखणज्जेवस्स गिहिलिङ्गं अन्तरधायि, पब्बजितलिङ्गं पातुरहोसि । सो “नत्थि दानि पुनब्भवो”ति उदानं उदानेन्तो नन्दमूलकपब्भारं अगमासि । महासत्तोपि चत्तालीसमत्तानं संवच्छरानं अच्चयेन सरित्वा “कहं नु खो मे सहायो सोणको”ति सोणकं पुनप्पुनं सरन्तोपि “मया सुतो वा दिट्ठो वा”ति वत्तारं अलभित्वा अलङ्कृतमहातले राजपल्लङ्के निसिन्नो गन्धब्बनाटकनच्चगीतादीहि परिवुतो सम्पत्तिमनुभवन्तो “यो मे कस्सचि सन्तिके सुत्वा ‘असुकट्ठाने नाम सोणको वसती’ति आचिक्खिस्सति, तस्स सतं दस्सामि, यो मे सामं दिस्वा आरोचेस्सति, तस्स सहस्स”न्ति एकं उदानं अभिसङ्खरित्वा गीतवसेन उदानेन्तो पठमं गाथमाह —

“कस्स सुत्वा सतं दम्मि, सहस्सं दिट्ठ सोणकं ।

को मे सोणकमक्खाति, सहायं पंसुकीळित”न्ति ॥

अथस्स मुखतो लुञ्चन्ती विय गहेत्वा एका नाटकीत्थी तं गायि । अथज्जा अथज्जाति “अम्हाकं रज्जो पियगीत”न्ति सब्बा ओरोधा गायिंसु । अनुक्कमेन नगरवासिनोपि जानपदापि तमेव गीतं गायिंसु । राजापि पुनप्पुनं तमेव गीतं गायति । पण्णासमत्तानं संवच्छरानं अच्चयेन पनस्स बहू पुत्तधीतरो अहेसुं, जेट्ठपुत्तो दीघावुकुमारो नाम अहोसि । तदा सोणकपच्चेकबुद्धो “अरिन्दमराजा मं दट्ठुकामो, अहं तत्थ गन्त्वा कामेसु आदीनवं नेक्खम्मो चानिसंसं कथेत्वा पब्बज्जनाकारं करोमी”ति चिन्तेत्वा इद्धिया आकासेनागन्त्वा उय्याने निसीदि । तदा एको सत्तवस्सिको पञ्चचूळककुमारको मातरा पहितो गन्त्वा उय्यानवने दारूनि उद्धरन्तो पुनप्पुनं तमेव गीतं गायि । अथ नं सो पक्कोसित्वा “कुमारक, त्वं अज्जं अगायित्वा एकमेव गीतं गायसि, किं अज्जं न जानासी”ति पुच्छि । “जानामि, भन्ते, अम्हाकं पन रज्जो इदमेव पियं, तेन नं पुनप्पुनं गायामी”ति । “एतस्स पन ते गीतस्स पटिगीतं गायन्तो कोचि दिट्ठपुब्बो”ति । “न दिट्ठपुब्बो, भन्ते”ति । “अहं तं सिक्खापेस्सामि, सिक्खिस्ससि रज्जो सन्तिकं गन्त्वा पटिगीतं गायितु”न्ति । “आम, भन्ते”ति । अथस्स सो पटिगीतं आचिक्खन्तो “मय्हं सुत्वा”तिआदिमाह । उगण्हापेत्वा च पन तं उय्योजेसि — “गच्छ, कुमारक, इमं पटिगीतं रज्जा सद्धिं गायाहि, राजा ते महन्तं इस्सरियं दस्सति, किं ते दारूहि, वेगेन याही”ति ।

सो “साधू”ति तं पटिगीतं उगण्हित्वा वन्दित्वा, “भन्ते, यावाहं राजानं आनेमि, ताव इधेव होथा”ति वत्वा वेगेन

मातु सन्निकं गन्त्वा, “अम्म, खिणं मं न्हापेत्वा अलङ्करोथ, अज्ज तं दलिद्वभावतो मोचेस्सामी”ति वत्वा न्हातमण्डितो राजद्वारं गन्त्वा “अय्य दोवारिक, एको दारको तुम्हेहि सद्धिं पटिगीतं गायिस्सामीति आगन्त्वा द्वारे ठितो”ति रज्जो अरोचेही”ति आह । सो वेगेन गन्त्वा रज्जो आरोचेसि । राजा “आगच्छतू”ति पक्कोसापेत्वा, “तात, त्वं मया सद्धिं पटिगीतं गायिस्ससी”ति आह । “आम, देवा”ति । “तेन हि गायस्सू”ति । “देव, इमस्मिं ठाने न गायामि, नगरे पन भेरिं चरापेत्वा महाजनं सन्निपातापेथ, महाजनमज्झे गायिस्सामी”ति । राजा तथा कारेत्वा अलङ्कृतमण्डपे पल्लङ्कमज्झे निसीदित्वा तस्सानुरूपं आसनं दापेत्वा “इदानीं तव गीतं गायस्सू”ति आह । “देव, तुम्हे ताव गायथ, अथाहं पटिगीतं गायिस्सामी”ति । ततो राजा पठमं गायन्तो गाथमाह —

१. “कस्स सुत्वा सतं दम्मि, सहस्सं दिट्ठ सोणकं ।
सो मे सोणकमक्खाति, सहायं पंसुकीळित”न्ति ॥

तत्थ सुत्वाति “असुकट्टाने नाम ते पियसहायो सोणको वसती”ति तस्स वसनट्टानं सुत्वा आरोचेन्तस्स कस्स सतं दम्मि । दिट्ठाति “असुकट्टाने नाम मया दिट्ठो”ति दिस्वा आरोचेन्तस्स कस्स सहस्सं दम्मीति ।

एवं रज्जा पठमं उदानगाथाय गीताय पञ्चचूळकदारकेन पटिगीतभावं पकासेन्तो सत्था अभिसम्बुद्धो हुत्वा दीयङ्गाथा अभसि —

२. “अथब्रवी माणवको, दहरो पञ्चचूळको ।
मय्हं सुत्वा सतं देहि, सहस्सं दिट्ठ सोणकं ।
अहं ते सोणकक्खिस्सं, सहायं पंसुकीळित”न्ति ॥

तेन वुत्तगाथाय पन अयमत्थो — महाराज, यं त्वं “सुत्वा आरोचेन्तस्स सतं दम्मी”ति वदसि, तम्पि ममेव देहि, यं “दिस्वा आरोचेन्तस्स सहस्सं दम्मी”ति वदसि, तम्पि मय्हमेव देहि, अहं ते पियसहायं इदानीं पच्चक्खतोव “अयं सोणको”ति आचिक्खिस्सन्ति ।

इतो परं सुविज्जेय्या सम्बुद्धगाथा पाळिनयेनेव वेदितब्बा —

३. “कतमस्मिं सो जनपदे, रट्ठेसु निगमेसु च ।
कत्थ सोणकमद्वक्खि, तं मे अक्खाहि पुच्छितो ॥
४. “तवेव देव विजिते, तवेवुय्यानभूमियं ।
उजुवंसा महासाला, नीलोभासा मनोरमा ॥
५. “तिट्ठन्ति मेघसमाना, रम्मा अज्जोञ्जनिस्सिता ।
तेसं मूलम्हि सोणको, ज्ञायती अनुपादनो ।
उपादानेसु लोकेसु, डय्हमानेसु निब्बुतो ॥
६. “ततो च राजा पायासि, सेनाय चतुरङ्गिया ।

कारापेत्वा समं मग्गं, अगमा येन सोणको ॥

७. “उय्यानभूमिं गन्त्वान, विचरन्तो ब्रहावने ।
आसीनं सोणकं दक्खि, ड्हमानेसु निब्बुत”न्ति ॥

तत्थ उजुवंसाति उजुक्खन्धा । महासालाति महारुक्खा । मेघसमानाति नीलमेघसदिसा । रम्माति रमणीया ।
अञ्जोञ्जनिस्सिताति साखाहि साखं, मूलेन मूलं संसिब्बित्वा ठिता । तेसन्ति तेसं एवरूपानं तव उय्यानवने सालानं हेट्ठा ।
झायतीति लक्खणूपनिज्झानआरम्मणूपनिज्झानसङ्घातेहि झानेहि झायति । अनुपादनोति कामुपादानादिविरहितो ।
ड्हमानेसूति एकादसहि अग्गीहि ड्हमानेसु सत्तेसु । निब्बुतोति ते अग्गी निब्बापेत्वा सीतलेन हृदयेन झायमानो तव
उय्याने मङ्गलसालरुक्खमूले सिलापट्टे निसिन्नो एस ते सहायो कञ्चनपटिमा विय सोभमानो पटिमानेतीति । ततो चाति,
भिक्षवे, ततो सो अरिन्दमो राजा तस्स वचनं सुत्वाव “सोणकपच्चेकबुद्धं पस्सिस्सामी”ति चतुरङ्गिनिया सेनाय पायासि
निक्खमि । विचरन्तोति उजुकमेव अगन्त्वा तस्मिं महन्ते वनसण्डे विचरन्तो तस्स सन्तिकं गन्त्वा तं आसीनं अहक्खि ।

सो तं अवन्दित्वा एकमन्तं निसीदित्वा अत्तनो किलेसाभिरतत्ता तं “कपणो”ति मञ्जमानो इमं गाथमाह —

८. “कपणो वतयं भिक्षु, मुण्डो सङ्घाटिपारुतो ।
अमातिको अपितिको, रुक्खमूलस्मिं झायती”ति ॥

तत्थ झायतीति निम्मातिको निष्पितिको कारुञ्जप्पत्तो झायति ।

९. “इमं वाक्यं निसामेत्वा, सोणको एतदब्रवि ।
न राज कपणो होति, धम्मं कायेन फस्सयं ॥

१०. “यो च धम्मं निरंकत्वा, अधम्ममनुवत्तति ।
स राज कपणो होति, पापो पापपरायणो”ति ॥

तत्थ इमन्ति तस्स किलेसाभिरतस्स पब्बज्जं अरोचेन्तस्स इमं पब्बज्जागरहवचनं सुत्वा । एतदब्रवीति पब्बज्जाय
गुणं पकासेन्तो एतं अब्रवि । फस्सयन्ति फस्सयन्तो येन अरियमग्गधम्मो नामकायेन फस्सितो, सो कपणो नाम न होतीति
दस्सेन्तो एवमाह । निरंकत्वाति अत्तभावतो नीहरित्वा । पापो पापपरायणोति सयं पापानं करणेन पापो, अञ्जेसम्पि
करोन्तानं पतिट्ठाभावेन पापपरायणोति ।

एवं सो बोधिसत्तं गरहि । सो अत्तनो गरहितभावं अजानन्तो विय हुत्वा नामगोत्तं कथेत्वा तेन सद्धिं पटिसन्थारं
करोन्तो गाथमाह —

११. “अरिन्दमोति मे नामं, कासिराजाति मं विदू ।
कच्चि भोतो सुखस्सेय्या, इध पत्तस्स सोणका”ति ॥

तत्थ कच्चीति अम्हाकं ताव न किञ्चि अफासुकं, भोतो पन कच्चि इध पत्तस्स इमस्मिं उय्याने वसतो सुखविहारोति

पुच्छति ।

अथ नं पच्चेकबुद्धो, “महाराज, न केवलं इध, अज्जत्रापि वसन्तस्स मे असुखं नाम नत्थी”ति वत्वा तस्स समणभद्रगाथायो नाम आरभि —

१२. “सदापि भद्रमधनस्स, अनागारस्स भिक्खुनो ।
न तेसं कोट्ठे ओपेन्ति, न कुम्भिं न कळोपियं ।
परनिट्ठितमेसाना, तेन यापेन्ति सुब्बता ॥
१३. “दुतियमि भद्रमधनस्स, अनागारस्स भिक्खुनो ।
अनवज्जपिण्डो भोत्तब्बो, न च कोचूपरोधति ॥
१४. “ततियमि भद्रमधनस्स, अनागारस्स भिक्खुनो ।
निब्बुतो पिण्डो भोत्तब्बो, न च कोचूपरोधति ॥
१५. “चतुत्थमि भद्रमधनस्स, अनागारस्स भिक्खुनो ।
मुत्तस्स रट्ठे चरतो, सङ्गो यस्स न विज्जति ॥
१६. “पञ्चममि भद्रमधनस्स, अनागारस्स भिक्खुनो ।
नगरमि डहमानमि, नास्स किञ्चि अडहथ ॥
१७. “छट्ठमि भद्रमधनस्स, अनागारस्स भिक्खुनो ।
रट्ठे विलुम्पमानमि, नास्स किञ्चि अहीरथ ॥
१८. “सत्तममि भद्रमधनस्स, अनागारस्स भिक्खुनो ।
चोरेहि रक्खितं मग्गं, ये चज्जे परिपन्थिका ।
पत्तचीवरमादाय, सोत्थिं गच्छति सुब्बतो ॥
१९. “अट्ठममि भद्रमधनस्स, अनागारस्स भिक्खुनो ।
यं यं दिसं पक्कमति, अनपेक्खोव गच्छती”ति ॥

तत्थ अनागारस्साति, महाराज, घरावासं पहाय अनागारियभावं पत्तस्स अधनस्स अकिञ्चनस्स भिक्खुनो सब्बकालं भद्रमेव । न तेसन्ति, महाराज, तेसं अधनानं भिक्खूनं न कोट्ठागारे धनधज्जानि ओपेन्ति, न कुम्भियं, न पच्छियं, ते पन सुब्बता परनिट्ठितं परेसं घरे पक्कं आहारं सङ्घाटिं पारुपित्वा कपालमादाय घरपटिपाटिया एसाना परियेसन्ता तेन ततो लद्धेन पिण्डेन तं आहारं नवन्नं पाटिकुल्यानं वसेन पच्चवेक्खित्वा परिभुज्जित्वा जीवितवृत्तिं यापेन्ति ।

अनवज्जपिण्डो भोत्तब्बोति वेज्जकम्मादिकाय अनेसनाय वा कुहना लपना नेमित्तिकता निष्पेसिकता लाभेन लाभं निजिगीसनताति एवरूपेन मिच्छाजीवेन वा उप्पादिता चत्तारो पच्चया, धम्मेन उप्पादितापि अपच्चवेक्खित्वा परिभुत्ता

सावज्जपिण्डो नाम । अनेसनं पन पहाय मिच्छाजीवं वज्जेत्वा धम्मेन समेन उप्पादिता “पटिसङ्का योनिस्सो चीवरं पटिसेवामी”ति वुत्तनयेनेव पच्चवेक्खित्वा परिभुत्ता अनवज्जपिण्डो नाम । येन एवरूपो अनवज्जपिण्डो भोत्तब्बो परिभुज्जितब्बो, यच्च एवरूपं अनवज्जं पिण्डं भुज्जमानानं पच्चये निस्साय कोचि अप्पमत्तकोपि किलेसो न उपरोधति न पीळेति, तस्स दुत्तियम्पि भद्रं अधनस्स अनागारस्स भिक्खुनो ।

निब्बुतोति पुथुज्जनभिक्खुनो धम्मेन उप्पन्नपिण्डोपि पच्चवेक्खित्वा परिभुज्जियमानो निब्बुतपिण्डो नाम, एकन्ततो पन खीणासवस्स पिण्डोव निब्बुतपिण्डो नाम । किंकारणा? सो हि थेय्यपरिभोगो, इणपरिभोगो, दायज्जपरिभोगो, सामिपरिभोगोति इमेसु चतूसु परिभोगेसु सामिपरिभोगवसेन तं भुज्जति, तण्हादासब्बं अतीतो सामी हुत्वा परिभुज्जति, न तं तप्पच्चया कोचि अप्पमत्तकोपि किलेसो उपरोधति ।

मुत्तस्स रट्ठे चरतोति उपट्ठाककुलादीसु अलग्गमानसस्स छिन्नवलाहकस्स विय राहुमुखा पमुत्तस्स विमलचन्दमण्डलस्स विय च यस्स गामनिगमादीसु चरन्तस्स रागसङ्गादीसु एकोपि सङ्गो नत्थि । एकच्चो हि कुलेहि संसट्ठो विहरति सहसोकी सहनन्दी, एकच्चो मातापितूसुपि अलग्गमानसो विचरति कोरुनगरगामवासी दहरो विय, एवरूपस्स पुथुज्जनस्सपि भद्रमेव ।

नास्स किञ्चीति यो हि बहुपरिक्खारो होति, सो “मा मे चोरा परिक्खारे हरिंसू”ति अतिरेकानि च चीवरादीनि अन्तो नगरे उपट्ठाककुले निक्खिपति, अथ नगरम्हि डय्हमाने “असुककुले नाम अग्नि उट्ठितो”ति सुत्वा सोचति किलमति, एवरूपस्स भद्रं नाम नत्थि । यो पन, महाराज, सकुणवत्तं पूरेति, कायपटिबद्धपरिक्खारोव होति, तस्स तादिसस्स न किञ्चि अडय्हथ, तेनस्स पच्चमम्पि भद्रमेव ।

विलुम्पमानम्हीति विलुम्पमानम्हि, अयमेव वा पाठो । **अहीरथा**ति यथा पब्बतगहनादीहि निक्खमित्वा रट्ठं विलुम्पमानेसु चोरेसु बहुपरिक्खारस्स अन्तो गामे ठपितं विलुम्पति हरति, तथा यस्स अधनस्स कायपटिबद्धपरिक्खारस्स न किञ्चि अहीरथ तस्स छट्ठम्पि भद्रमेव ।

ये चज्जे परिपन्थिकाति ये च अज्जेपि तेसु तेसु ठानेसु सुङ्कगहणत्थाय ठपिता परिपन्थिका, तेहि च रक्खितं । **पत्तचीवरन्ति** चोरानं अनुपकारं सुङ्किकानं असुङ्कारहं मत्तिकापत्तञ्चेव कतदळ्हीकम्मपरिभण्डं पंसुकूलचीवरञ्च अप्पग्धानि कायबन्धनपरिस्सावनसूचिवासिपत्तत्थविकानि चाति सब्बेपि अट्ठ परिक्खारे कायपटिबद्धे कत्वा मग्गप्पटिपन्नो केनचि अविहेठियमानो सोत्थिं गच्छति । **सुब्बतो**ति लोभनीयानि हि चीवरादीनि दिस्वा चोरा हरन्ति, सुङ्किकापि “किं नु खो एतस्स हत्थे”ति पत्तत्थविकादीनि सोधेन्ति, सुब्बतो पन सल्लहुकवुत्ति तेसं पस्सन्तानज्जेव सोत्थिं गच्छति, तेनस्स सत्तमम्पि भद्रमेव ।

अनपेक्खोव गच्छतीति कायपटिबद्धतो अतिरेकस्स विहारे पटिसामितस्स कस्सचि परिक्खारस्स अभावा वसनट्ठानं निवत्तित्वापि न ओलोकेति । यं यं दिसं गन्तुकामो होति, तं तं गच्छन्तो अनपेक्खोव गच्छति अनुराधपुरा निक्खमित्वा थूपारामे पब्बजितानं द्विन्नं कुलपुत्तानं वुट्ठतरो विय ।

इति सोणकपच्चेकबुद्धो अट्ठ समणभद्रकानि कथेसि । ततो उत्तरिं पन सतम्पि सहस्सम्पि अपरिमाणानि समणभद्रकानि एस कथेतुं समत्थोयेव । राजा पन कामाभिरतत्ता तस्स कथं पच्छिन्दित्वा “मय्हं समणभद्रकेहि अत्थो

नत्थी'ति अत्तनो कामाधिमुत्ततं पकासेन्तो आह —

२०. “बहूनि समणभद्रानि, ये त्वं भिक्खु पसंससि ।
अहञ्च गिद्धो कामेसु, कथं काहामि सोणक ॥

२१. “पिया मे मानुसा कामा, अथो दिव्यापि मे पिया ।
अथ केन नु वण्णेन, उभो लोके लभामसे'ति ॥

तत्थ वण्णेनाति कारणेन ।

अथ नं पच्चेकबुद्धो आह —

२२. “कामे गिद्धा कामरता, कामेसु अधिमुच्चिता ।
नरा पापानि कत्वान, उपपज्जन्ति दुग्गतिं ॥

२३. “ये च कामे पहन्त्वान, निक्खन्ता अकुतोभया ।
एकोदिभावाधिगता, न ते गच्छन्ति दुग्गतिं ॥

२४. “उपमं ते करिस्सामि, तं सुणोहि अरिन्दम ।
उपमाय मिधेकच्चे, अत्थं जानन्ति पण्डिता ॥

२५. “गङ्गाय कुणपं दिस्वा, वुहमानं महण्णवे ।
वायसो समचिन्तेसि, अप्पपज्जो अचेतसो ॥

२६. “यानञ्च वतिदं लद्धं, भक्खो चायं अनप्पको ।
तत्थ रत्तिं तत्थ दिवा, तत्थेव निरतो मनो ॥

२७. “खादं नागस्स मंसानि, पिवं भागीरथोदकं ।
सम्पस्सं वनचेत्यानि, न पलेत्थ विहङ्गमो ॥

२८. “तञ्च ओतरणी गङ्गा, पमत्तं कुणपे रतं ।
समुदं अज्झगाहासि, अगती यत्थ पक्खिनं ॥

२९. “सो च भक्खपरिक्खीणो, उदपत्त्वा विहङ्गमो ।
न पच्छतो न पुरतो, नुत्तरं नोपि दक्खिणं ॥

३०. “दीपं सो नज्झगागज्झि, अगती यत्थ पक्खिनं ।
सो च तत्थेव पापत्थ, यथा दुब्बलको तथा ॥

३१. “तज्ज सामुदिका मच्छा, कुम्भीला मकरा सुसू ।
पसहकारा खादिसु, फन्दमानं विपक्खकं ॥

३२. “एवमेव तुवं राज, ये चज्जे कामभोगिनो ।
गिद्धा चे न वमिस्सन्ति, काकपज्जाव ते विदू ॥

३३. “एसा ते उपमा राज, अत्थसन्दस्सनी कता ।
त्वज्ज पज्जायसे तेन, यदि काहसि वा न वा”ति ॥

तत्थ पापानीति, महाराज, त्वं कामगिद्धो, नरा च कामे निस्साय कायदुच्चरितादीनि पापानि कत्वा यत्थ सुपिनन्तेपि दिब्बा च मानुसिका च कामा न लब्धन्ति, तं दुग्गतिं उपपज्जन्तीति अत्थो । **पहन्त्वाना**ति खेळपिण्डं विय पहाय । **अकुतोभया**ति रागादीसु कुतोचि अनागतभया । **एकोदिभावाधिगता**ति एकोदिभावं एकविहारिकतं अधिगता । **न तेति** ते एवरूपा पब्बजिता दुग्गतिं न गच्छन्ति ।

उपमं तेति, महाराज, दिब्बमानुसके कामे पत्थेन्तस्स हत्थिकुणपे पटिबद्धकाकसदिसस्स तव एकं उपमं करिस्सामि, तं सुणोहीति अत्थो । **कुणपन्ति** हत्थिकळेवरं । **महण्णवेत्ति** गम्भीरपुथुले उदके । एको किर महावारणो गङ्गातीरे चरन्तो गङ्गायं पतित्वा उत्तरितुं असक्केन्तो तत्थेव मतो गङ्गाय वुद्धि, तं सन्धायेतं वुत्तं । **वायसो**ति आकासेन गच्छन्तो एको काको । **यानज्ज वतिदन्ति** सो एवं चिन्तेत्वा तत्थ निलीयित्वा “इदं मया हत्थियानं लद्धं, एत्थ निलीनो सुखं चरिस्सामि, अयमेव च मे अनप्पको भक्खो भविस्सति, इदानि मया अज्जत्थ गन्तुं न वट्ठती”ति सन्निट्ठानमकासि । **तत्थ रत्तिन्ति** तत्थ रत्तिज्ज दिवा च तत्थेव मनो अभिरतो अहोसि । **न पलेत्था**ति न उप्पतित्वा पक्कामि ।

ओतरणीति समुद्वाभिमुखी ओतरमाना । “ओहारिणी”तिपि पाठो, सा समुद्वाभिमुखी अवहारिणीति अत्थो । **अगती** यत्थाति समुद्दमज्झं सन्धायाह । **भक्खपरिक्खीणो**ति परिक्खीणभक्खो । **उदपत्त्वा**ति खीणे चम्मे च मंसे च अट्टिसङ्घातो ऊमिवेगेन भिन्नो उदके निमुज्जि । अथ सो काको उदके पतिट्ठातुं असक्कोन्तो उप्पति, एवं उप्पतित्वाति अत्थो । **अगती** यत्थ **पक्खिनन्ति** यस्मिं समुद्दमज्झे पक्खीनं अगति, तत्थ सो एवं उप्पतितो पच्छिमं दिसं गन्त्वा तत्थ पतिट्ठं अलभित्वा पुरत्थिमं, ततो उत्तरं, ततो दक्खिणन्ति चतस्सोपि दिसा गन्त्वा अत्तनो पतिट्ठानं न अज्झगा नागज्जीति अत्थो । अथ वा वायसो एवं उप्पतित्वा पच्छिमादीसु एकेकं दिसं आगज्झि, दीपं पन नज्झागमाति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो । **पापत्था**ति पपतितो । **यथा दुब्बलको**ति यथा दुब्बलको पतेय्य, तथेव पतितो । **सुसू**ति सुसुनामका चण्डमच्छा । **पसहकारा**ति अनिच्छमानकंयेव बलक्कारेन । **विपक्खकन्ति** विद्धस्तपक्खकं ।

गिद्धा चे न वमिस्सन्तीति यदि गिद्धा हुत्वा कामे न वमिस्सन्ति, न छट्ठेस्सन्ति । **काकपज्जाव** तेति काकस्स समानपज्जा इति ते बुद्धादयो पण्डिता **विदू** विदन्ति, जानन्तीति अत्थो । **अत्थसन्दस्सनी**ति अत्थप्पकासिका । **त्वज्ज पज्जायसे**ति त्वज्ज पज्जायिस्ससि । इदं वुत्तं होति — महाराज, मया हितकामेन तव ओवादो दिन्नो, तं पन त्वं यदि काहसि, देवलोके निब्बत्तिस्ससि, यदि न काहसि, कामपङ्के निमुगो जीवितपरियोसाने निरये निब्बत्तिस्ससीति एवं त्वमेव तेन कारणेन वा अकारणेन वा सग्गे वा निरये वा पज्जायिस्ससि । अहं पन सब्बभवेहि मुत्तो अप्पटिसन्धिकोति ।

इमं पन ओवादं देन्तेन पच्चेकबुद्धेन नदी दस्सिता, ताय वुहमानं हत्थिकुणपं दस्सितं, कुणपखादको काको दस्सितो,

तस्स कुणपं खादित्वा पानीयपिवनकालो दस्सितो, रमणीयवनसण्डदस्सनकालो दस्सितो, कुणपस्स नदिया वुहमानस्स समुद्वपवेसो दस्सितो, समुद्वमज्जे काकस्स हत्थिकुणपे पतिट्ठं अलभित्वा विनासं पत्तकालो दस्सितो । तत्थ नदी विय अनमतग्गो संसारो दट्ठब्बो, नदिया वुहमानं हत्थिकुणपं विय संसारे पञ्च कामगुणा, काको विय बालपुथुज्जनो, काकस्स कुणपं खादित्वा पानीयपिवनकालो विय पुथुज्जनस्स कामगुणे परिभुज्जित्वा सोमनस्सिककालो, काकस्स कुणपे लग्गस्सेव रमणीयवनसण्डदस्सनं विय पुथुज्जनस्स कामगुणेषु लग्गस्सेव सवनवसेन अट्ठितिसारम्मणदस्सनं, कुणपे समुद्वं पविट्ठे काकस्स पतिट्ठं लभितुं असक्कोन्तस्स विनासं पत्तकालो विय बालपुथुज्जनस्स कामगुणगिद्धस्स पापपरायणस्स कुसलधम्मे पतिट्ठं लभितुं असक्कोन्तस्स महानिरये महाविनासपत्ति दट्ठब्बाति ।

एवमस्स सो इमाय उपमाय ओवादं दत्त्वा इदानी तमेव ओवादं थिरं कत्वा पतिट्ठपेतुं गाथमाह —

३४. “एकवाचमि द्विवाचं, भण्येय्य अनुकम्पको ।
ततुत्तरिं न भासेय्य, दासोवय्यस्स सन्तिके”ति ॥

तत्थ न भासेय्याति वचनं अगगणहन्तस्स हि ततो उत्तरिं भासमानो सामिकस्स सन्तिके दासो विय होति । दासो हि सामिके कथं गणहन्तेपि अगगणहन्तेपि कथेतियेव । तेन वुत्तं “ततुत्तरिं न भासेय्या”ति ।

३५. “इदं वत्त्वान पक्कामि, सोणको अमितबुद्धिमा ।
वेहासे अन्तलिक्खस्मिं, अनुसासित्वान खत्तिय”न्ति ॥ —

अयं अभिसम्बुद्धगाथा ।

तत्थ इदं वत्त्वानाति, भिक्खवे, सो पच्चेकबुद्धो अमिताय लोकुत्तरबुद्धिया अमितबुद्धिमा इदं वत्त्वा इद्धिया उप्पतित्वा “सचे पब्बजिस्ससि, तवेव, नो चे पब्बजिस्ससि, तवेव, दिन्नो ते मया ओवादो, अप्पमत्तो होही”ति एवं अनुसासित्वान खत्तियं पक्कामि ।

बोधिसत्तोपि तं आकासेन गच्छन्तं याव दस्सनपथा ओलोकेन्तो ठत्वा तस्मिं चक्खुपथे अतिक्कन्ते संवेगं पटिलभित्वा चिन्तेसि — “अयं ब्राह्मणो हीनजच्चो समानो असम्भिन्ने खत्तियवंसे जातस्स मम मत्थके अत्तनो पादरजं ओकिरन्तो आकासं उप्पतित्वा गतो, मयापि अज्जेव निक्खमित्वा पब्बजितुं वट्ठती”ति । सो रज्जं निव्यादेत्त्वा पब्बजितुकामो गाथाद्वयमाह —

३६. “को नुमे राजकत्तारो, सुद्धा वेय्यत्तमागता ।
रज्जं निव्यादयिस्सामि, नाहं रज्जेन मत्थिको ॥

३७. “अज्जेव पब्बजिस्सामि, को जज्जा मरणं सुवे ।
माहं काकोव दुम्मेधो, कामानं वसमन्वग”न्ति ॥

तत्थ को नुमेति कुहिं नु इमे । राजकत्तारोति ये राजारहं अभिसिज्चित्वा राजानं करोन्ति । सुद्धा वेय्यत्तमागताति सुद्धा च ये च अज्जे व्यत्तभावं आगता मुखमङ्गलिका । रज्जेन मत्थिकोति रज्जेन अत्थिको । को जज्जा मरणं सुवेति मरणं

अज्ज वा सुवे वाति इदं को जानितुं समत्थो ।

एवं रज्जं निय्यादेन्तस्स सुत्वा अमच्चा आहंसु —

३८. “अत्थि ते दहरो पुत्तो, दीघावुं रट्ठवट्ठनो ।
तं रज्जे अभिसिञ्चस्सु, सो नो राजा भविस्सती”ति ॥

ततो परं रज्जा वुत्तगाथमादिं कत्वा उदानसम्बन्धगाथा पाळिनयेनेव वेदितब्बा —

३९. “खिप्पं कुमारमानेथ, दीघावुं रट्ठवट्ठनं ।
तं रज्जे अभिसिञ्चिस्सं, सो वो राजा भविस्सति ॥

४०. “ततो कुमारमानेसुं, दीघावुं रट्ठवट्ठनं ।
तं दिस्वा आलपी राजा, एकपुत्तं मनोरमं ॥

४१. “सट्ठि गामसहस्सानि, परिपुण्णानि सब्बसो ।
ते पुत्त पटिपज्जसु, रज्जं निय्यादयामि ते ॥

४२. “अज्जेव पब्बजिस्सामि, को जज्जा मरणं सुवे ।
माहं काको व दुम्मेधो, कामानं वसमन्वगं ॥

४३. “सट्ठि नागसहस्सानि, सब्बालङ्कारभूसिता ।
सुवण्णकच्छा मातङ्गा, हेमकप्पनवाससा ॥

४४. “आरूळ्हा गामणीयेभि, तोमरङ्कुसपाणिभि ।
ते पुत्त पटिपज्जस्सु, रज्जं निय्यादयामि ते ॥

४५. “अज्जेव पब्बजिस्सामि, को जज्जा मरणं सुवे ।
माहं काकोव दुम्मेधो, कामानं वसमन्वगं ॥

४६. “सट्ठि अस्ससहस्सानि, सब्बालङ्कारभूसिता ।
आजानीयाव जातिया, सिन्धवा सीघवाहिनो ॥

४७. “आरूळ्हा गामणीयेभि, इल्लियाचापधारिभि ।
ते पुत्त पटिपज्जस्सु, रज्जं निय्यादयामि ते ॥

४८. “अज्जेव पब्बजिस्सामि, को जज्जा मरणं सुवे ।
माहं काकोव दुम्मेधो, कामानं वसमन्वगं ॥

४९. “सट्ठि रथसहस्सानि, सन्नद्धा उस्सितद्धजा ।
दीपा अथोपि वेय्यग्घा, सब्बालङ्कारभूसिता ॥
५०. “आरूळ्हा गामणीयेभि, चापहत्येहि वम्मिभि ।
ते पुत्त पटिपज्जस्सु, रज्जं निय्यादयामि ते ॥
५१. “अज्जेव पब्बजिस्सामि, को जज्जा मरणं सुवे ।
माहं काकोव दुम्मेधो, कामानं वसमन्वगं ॥
५२. “सट्ठि धेनुसहस्सानि, रोहज्जा पुङ्गवूसभा ।
ता पुत्त पटिपज्जस्सु, रज्जं निय्यादयामि ते ॥
५३. “अज्जेव पब्बजिस्सामि, को जज्जा मरणं सुवे ।
माहं काकोव दुम्मेधो, कामानं वसमन्वगं ॥
५४. “सोळसित्थिसहस्सानि, सब्बालङ्कारभूसिता ।
विचित्रवत्थाभरणा, आमुत्तमणिकुण्डला ।
ता पुत्त पटिपज्जस्सु, रज्जं निय्यादयामि ते ॥
५५. “अज्जेव पब्बजिस्सामि, को जज्जा मरणं सुवे ।
माहं काकोव दुम्मेधो, कामानं वसमन्वगं ॥
५६. “दहरस्सेव मे तात, माता मताति मे सुतं ।
तया विना अहं तात, जीवितुम्पि न उस्सहे ॥
५७. “यथा आरज्जकं नागं, पोतो अन्वेति पच्छतो ।
जेस्सन्तं गिरिदुग्गेसु, समेसु विसमेसु च ॥
५८. “एवं तं अनुगच्छामि, पत्तमादाय पच्छतो ।
सुभरो ते भविस्सामि, न ते हेस्सामि दुब्भरो ॥
५९. “यथा सामुद्धिकं नावं, वाणिजानं धनेसिनं ।
वोहारो तत्थ गण्हेय्य, वाणिजा ब्यसनी सिया ॥
६०. “एवमेवायं पुत्तकलि, अन्तरायकरो मम ।
इमं कुमारं पापेथ, पासादं रतिवट्ठनं ॥
६१. “तत्थ कम्बुसहत्थायो, यथा सक्कं अच्छरा ।

ता नं तत्थ रमेस्सन्ति, ताहि चेतो रमिस्सति ॥

६२. “ततो कुमारं पापेसुं, पासादं रतिवड्डनं ।
तं दिस्वा अवचुं कज्जा, दीघावुं रट्टवड्डनं ॥

६३. “देवतानुसि गन्धब्बो, अदु सक्को पुरिन्ददो ।
को वा त्वं कस्स वा पुत्तो, कथं जानेमु तं मयं ॥

६४. “नम्हि देवो न गन्धब्बो, नापि सक्को पुरिन्ददो ।
कासिरज्जो अहं पुत्तो, दीघावु रट्टवड्डनो ।
ममं भरथ भदं वो, अहं भत्ता भवामि वो ॥

६५. “तं तत्थ अवचुं कज्जा, दीघावुं रट्टवड्डनं ।
कुहिं राजा अनुप्पत्तो, इतो राजा कुहिं गतो ॥

६६. “पङ्कं राजा अतिक्कन्तो, थले राजा पतिट्ठितो ।
अकण्डकं अगहनं, पटिपन्नो महापथं ॥

६७. “अहज्ज पटिपन्नोस्मि, मगं दुग्गतिगामिनं ।
सकण्टकं सगहनं, येन गच्छन्ति दुग्गतिं ॥

६८. “तस्स ते स्वागतं राज, सीहस्सेव गिरिब्बजं ।
अनुसास महाराज, त्वं नो सब्बासमिस्सरो”ति ॥

तत्थ खिप्पन्ति तेन हि नं सीघं आनेथ । आलपीति “सट्ठि गामसहस्सानी”ति आदीनि वदन्तो आलपि ।
सब्बालङ्कारभूसिताति ते नागा सब्बेहि सीसूपगादीहि अलङ्कारेहि भूसिता । हेमकप्पनवाससाति सुवण्णखचितेन कप्पनेन
पटिच्छन्नसरीरा । गामणीयेभीति हत्थाचरियेहि । आजानीयावाति कारणाकारणविजाननका व । जातियाति
सिन्धवजातिया सिन्धुरट्टे सिन्धुनदीतीरे जाता । गामणीयेभीति अस्साचरियेहि । इल्लिया चापधारिभीति इल्लियावुधज्ज
चापावुधज्ज धारेन्तेहि । दीपा अथोपि वेय्यग्धाति दीपिचम्मब्यग्घचम्मपरिवारा । गामणीयेभीति रथिकेहि । वम्मिभीति
सन्नद्धवम्मेहि । रोहज्जाति रत्तवण्णा । पुङ्गवूसभाति उसभसङ्घातेन जेट्ठकपुङ्गवेन समन्नागता ।

दहरस्सेव मे, ताताति अथ नं कुमारो, तात, मम दहरस्सेव सतो माता मता इति मया सुतं, सोहं तथा विना जीवितुं न
सक्खिस्सामीति आह । पोतोति तरुणपोतको । जेस्सन्तन्ति विचरन्तं । सामुद्धिकन्ति समुद्धे विचरन्तं । धनेसिनन्ति धनं
परियेसन्तानं । वोहारोति विचित्रवोहारो हेट्ठाकड्डनको वाळमच्छो वा उदकरक्खसो वा आवट्ठो वा । तत्थाति तस्मिं समुद्धे ।
वाणिजा ब्यसनी सियाति अथ ते वाणिजा ब्यसनप्पत्ता भवेय्युं । “सिय्युन्ति”पि पाठो । पुत्तकलीति पुत्तलामको
पुत्तकाळकण्णी । कुमारो पुन किञ्चि वत्तुं न विसहि । अथ राजा अमच्चे आणापेन्तो “इम”न्ति आदिमाह । तत्थ
कम्बुसहत्थायोति कम्बुसं वुच्चति सुवण्णं, सुवण्णाभरणभूसितहत्थायोति अत्थो । यथाति यथा इच्छन्ति, तथा करोन्ति ।

एवं वत्वा महासत्तो तत्थेव तं अभिसिञ्चापेत्वा नगरं पाहेसि । सयं पन एककोव उय्याना निक्खमित्वा हिमवन्तं पविसित्वा रमणीये भूमिभागे पण्णसालं मापेत्वा इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा वनमूलफलाहारो यापेसि । महाजनोपि कुमारं बाराणसिं पवेसेसि । सो नगरं पदक्खिणं कत्वा पासादं अभिरुहि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था “ततो”ति आदिमाह । तं दिस्वा अवचुं कज्जाति तं महन्तेन परिवारेन सिरिसोभग्गेन आगतं दिस्वा “असुको नामेसो”ति अजानन्तियोव ता नाटकित्थियो गन्त्वा अवोचुं । ममं भरथाति ममं इच्छथ । पङ्कन्ति रागादिकिलेसपङ्कं । थलेति पब्बज्जाय । अकण्टकन्ति रागकण्टकादिविरहितं । तेहेव गहनेहि अगहनं । महापथन्ति सग्गमोक्खगामिनं महामग्गं पटिपन्नो । येनाति येन मिच्छामग्गेन दुग्गतिं गच्छन्ति, तं अहं पटिपन्नोति वदति । ततो ता चिन्तेसुं — “राजा ताव अम्हे पहाय पब्बजितो, अयम्पि कामेसु विरत्तचित्तरूपो, सचे नं नाभिरमेस्साम, निक्खमित्वा पब्बजेय्य, अभिरमनाकारमस्स करिस्सामा”ति । अथ नं अभिनन्दन्तियो ओसानगाथमाहंसु । तत्थ गिरिब्बजन्ति सीहपोतकानं वसनट्टानं कज्चनगुहं केसरसीहस्स आगतं विय तस्स तव आगतं सुआगतं । त्वं नोति त्वं सब्बासम्पि अम्हाकं इस्सरो, सामीति ।

एवज्च पन वत्वा सब्बा तूरियानि पग्गण्हिंसु, नानप्पकारानि नच्चगीतानि पवत्तिंसु । यसो महा अहोसि, सो यसमदमतो पितरं न सरि, धम्मेन रज्जं कारेत्वा यथाकम्मं गतो । बोधिसत्तोपि झानाभिज्जा निब्बत्तेत्वा आयुपरियोसाने ब्रह्मलोकूपगो अहोसि ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपि तथागतो महाभिनिक्खमनं निक्खन्तोयेवा”ति वत्वा जातकं समोधानेसि — “तदा पच्चेकबुद्धो परिनिब्बायि, पुत्तो राहुलकुमारो अहोसि, सेसपरिसा बुद्धपरिसा, अरिन्दमराजा पन अहमेव अहोसि”न्ति ।

सोणकजातकवण्णना पठमा ।

[५३०] २. संकिच्चजातकवण्णना

दिस्वा निसिन्नं राजानन्ति इदं सत्था जीवकम्बवने विहरन्तो अजातसत्तुस्स पितुघातकम्मं आरब्ध कथेसि । सो हि देवदत्तं निस्साय तस्स वचनेन पितरं घातापेत्वा देवदत्तस्स सङ्गभेदावसाने भिन्नपरिसस्स रोगे उप्पन्ने “तथागतं खमापेस्सामी”ति मज्जसिंघिकाय सावत्थिं गच्छन्तस्स जेतवनद्वारे पथविं पविट्ठभावं सुत्वा “देवदत्तो सम्मासम्बुद्धस्स पटिपक्खो हुत्वा पथविं पविसित्वा अवीचिपरायणो जातो, मयापि तं निस्साय पिता धम्मिको धम्मराजा घातितो, अहम्पि नु खो पथविं पविसिस्सामी”ति भीतो रज्जसिरिया चित्तस्सादं न लभि, “थोकं निद्वायिस्सामी”ति निदं उपगतमतोव नवयोजनबहलायं अयमहापथवियं पातेत्वा अयसूलेहि कोट्टियमानो विय सुनखेहि लुज्जित्वा खज्जमानो विय भेरवरवेन विरवन्तो उट्ठाति ।

अथेकदिवसं कोमुदिया चातुमासिनिया अमच्चगणपरिवुत्तो अत्तनो यसं ओलोकेत्वा “मम पितु यसो इतो महन्ततरो, तथारूपं नाम अहं धम्मराजानं देवदत्तं निस्साय घातेसि”न्ति चिन्तेसि । तस्सेवं चिन्तेन्तस्सेव काये डाहो उप्पज्जि, सकलसरीरं सेदितन्तं अहोसि । ततो “को नु खो मे इमं भयं विनोदेतुं सक्खिस्सती”ति चिन्तेत्वा “ठपेत्वा दसबलं अज्जो नत्थी”ति जत्वा “अहं तथागतस्स महापराधो, को नु खो मं नेत्वा दस्सेस्सती”ति चिन्तेन्तो “न अज्जो कोचि अज्जत्र जीवका”ति सल्लक्खेत्वा तस्स गहेत्वा गमनूपायं करोन्तो “रमणीया वत, भो, दोसिना रत्ती”ति उदानं उदानेत्वा “कं नु ख्वज्ज समणं वा ब्राह्मणं वा पयिरुपासेय्यामी”ति वत्वा पूरणसावकादीहि पूरणादीनं गुणे कथिते तेसं वचनं अनादियित्वा जीवकं पटिपुच्छित्वा तेन तथागतस्स गुणं कथेत्वा “तं देवो भगवन्तं पयिरुपासतू”ति वुत्तो हत्थियानानि कप्पापेत्वा

जीवकम्बवनं गन्त्वा तथागतं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा तथागतेन कतपटिसन्धारो सन्दिद्धिकं सामञ्जफलं पुच्छित्वा तथागतस्स मधुरं सामञ्जफलधम्मदेसनं (दी० नि० १.१५० आदयो) सुत्वा सुत्तपरियोसाने उपासकत्तं पटिवेदित्वा तथागतं खमापेत्वा पक्कामि । सो ततो पट्टाय दानं देन्तो सीलं रक्खन्तो तथागतेन सद्धिं संसग्गं कत्वा मधुरधम्मकथं सुणन्तो कल्याणमित्तसंसग्गेन पहीनभयो विगतलोमहंसो हुत्वा चित्तस्सादं पटिलभित्वा सुखेन चत्तारो इरियापथे कप्पेसि ।

अथेकदिवसं धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं — “आवुसो, अजातसत्तु पितुघातकम्मं कत्वा भयप्पत्तो अहोसि, रज्जसिरिं निस्साय चित्तस्सादं अलभन्तो सब्बइरियापथेसु दुक्खं अनुभोति, सो दानि तथागतं आगम्म कल्याणमित्तसंसग्गेन विगतभयो इस्सरियसुखं अनुभोती”ति । सत्था आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपेस पितुघातकम्मं कत्वा मं निस्साय सुखं सयी”ति वत्वा अतीतं आहरि ।

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्तो रज्जं कारेन्तो ब्रह्मदत्तकुमारं नाम पुत्तं पटिलभि । तदा बोधिसत्तो पुरोहितस्स गेहे पटिसन्धिं गण्णिह, जातस्सेवस्स “संकिच्चकुमारो”ति नामं करिंसु । ते उभोपि राजनिवेसने एकतोव वड्डिंसु । अञ्जमञ्जं सहायका हुत्वा वयप्पत्ता तक्कसिलं गन्त्वा सब्बसिप्पानि उगण्हित्वा पच्चागमिंसु । अथ राजा पुत्तस्स उपरज्जं अदासि । बोधिसत्तोपि उपराजस्सेव सन्तिके अहोसि । अथेकदिवसं उपराजा पितु उय्यानकीळं गच्छन्तस्स महन्तं यसं दिस्वा तस्मिं लोभं उप्पादेत्वा “मय्हं पिता मम भातिकसदिसो, सचे एतस्स मरणं ओलोकेस्सामि, महल्लककाले रज्जं लभिस्सामि, तदा लद्धेनपि रज्जेन को अत्थो, पितरं मारेत्वा रज्जं गण्हिस्सामी”ति चिन्तेत्वा बोधिसत्तस्स तमत्थं आरोचेसि । बोधिसत्तो, “सम्म, पितुघातकम्मं नाम भारियं, निरयमग्गो, न सक्का एतं कातुं, मा करी”ति पटिबाहि । सो पुनप्पुनप्पि कथेत्वा यावततियं तेन पटिबाहितो पादमूलिकेहि सद्धिं मन्तेसि । तेपि सम्पटिच्छित्वा रज्जो मारणूपायं वीमंसिंसु । बोधिसत्तो तं पवत्तिं जत्वा “नाहं एतेहि सद्धिं एकतो भविस्सामी”ति मातापितरो अनापुच्छित्वाव अग्गद्वारेन निक्खमित्वा हिमवन्तं पविसित्वा इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा झानाभिज्जा निब्बत्तेत्वा वनमूलफलाहारो विहासि ।

राजकुमारोपि तस्मिं गते पितरं मारापेत्वा महन्तं यसं अनुभवि । “संकिच्चकुमारो किर इसिपब्बज्जं पब्बजितो”ति सुत्वा बहू कुलपुत्ता निक्खमित्वा तस्स सन्तिके पब्बजिंसु । सो महता इसिगणेन परिवुतो तत्थ वसि । सब्बेपि समापत्तिलाभिनोयेव । राजापि पितरं मारेत्वा अप्पमत्तकंयेव कालं रज्जसुखं अनुभवित्वा ततो पट्टाय भीतो चित्तस्सादं अलभन्तो निरये कम्मकरणप्पत्तो विय अहोसि । सो बोधिसत्तं अनुस्सरित्वा “सहायो मे पितुघातकम्मं भारियं, मा करी”ति पटिसेधेत्वा मं अत्तनो कथं गाहापेतुं असक्कोन्तो अत्तानं निदोसं कत्वा पलायि । सचे सो इध अभविस्स, न मे पितुघातकम्मं कातुं अदस्स, इदम्पि मे भयं हरेय्य, कहं नु खो सो एतरहि विहरति । सचे तस्स वसनट्ठानं जानेय्यं, पक्कोसापेय्यं, को नु खो मे तस्स वसनट्ठानं आरोचेय्या”ति चिन्तेसि । सो ततो पट्टाय अन्तेपुरे च राजसभायञ्च बोधिसत्तस्सेव वण्णं भासति ।

एवं अब्धाने गते बोधिसत्तो “राजा मं सरति, मया तत्थ गन्त्वा तस्स धम्मं देसेत्वा तं निब्भयं कत्वा आगन्तुं वट्ठीती”ति पण्णास वस्सानि हिमवन्ते वसित्वा पञ्चसततापसपरिवुतो आकासेनागन्त्वा दायपस्से नाम उय्याने ओतरित्वा इसिगणपरिवुतो सिलापट्टे निसीदि । उय्यानपालो तं दिस्वा “भन्ते, गणसत्था कोनामो”ति पुच्छित्वा “संकिच्चपण्डितो नामा”ति च सुत्वा सयम्पि सज्जानित्वा “भन्ते, यावाहं राजानं आनेमि, ताव इधेव होथ, अम्हाकं राजा तुम्हे दडुकावो”ति वत्वा वेगेन राजकुलं गन्त्वा तस्स आगतभावं रज्जो आरोचेसि । राजा तस्स सन्तिकं गन्त्वा कत्तब्बयुत्तकं उपहारं कत्वा

पञ्हं पुच्छि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

६९. “दिस्वा निसिन्नं राजानं, ब्रह्मदत्तं रथेसभं ।
अथस्स पटिवेदेसि, यस्सासि अनुकम्पको ॥

७०. “संकिच्चायं अनुप्पत्तो, इसीनं साधुसम्मतो ।
तरमानरूपो निव्याहि, खिप्पं पस्स महेसिनं ॥

७१. “ततो च राजा तरमानो, युत्तमारुह सन्दनं ।
मित्तामच्चपरिव्यूहो, अगमासि रथेसभो ॥

७२. “निक्खिप्प पञ्च ककुधानि, कासीनं रट्ठवट्ठनो ।
वालबीजनिमुण्हीसं, खग्गं छत्तञ्चुपाहनं ॥

७३. “ओरुह राजा यानम्हा, ठपयित्वा पटिच्छदं ।
आसीनं दायपस्सस्मिं, संकिच्चमुपसङ्गमि ॥

७४. “उपसङ्गमित्वा सो राजा, सम्मोदि इसिना सह ।
तं कथं वीतिसारेत्वा, एकमन्तं उपाविसि ॥

७५. “एकमन्तं निसिन्नोव, अथ कालं अमज्जथ ।
ततो पापानि कम्मानि, पुच्छितुं पटिपज्जथ ॥

७६. “इसिं पुच्छाम संकिच्चं, इसीनं साधुसम्मतं ।
आसीनं दायपस्सस्मिं, इसिसङ्घपुरक्खतं ॥

७७. “कं गतिं पेच्च गच्छन्ति, नरा धम्मातिचारिनो ।
अतिचिण्णो मया धम्मो, तं मे अक्खाहि पुच्छितो”ति ॥

तत्थ दिस्वाति, भिक्खवे, सो उय्यानपालो राजानं राजसभायं निसिन्नं दिस्वा अथस्स पटिवेदेसि, “यस्सासी”ति वदन्तो आरोचेसीति अत्थो । यस्सासीति, महाराज, यस्स त्वं अनुकम्पको मुदुचित्तो अहोसि, यस्स अभिण्हं वण्णं पयिरुदाहासि, सो अयं संकिच्चो इसीनं अन्तरे साधु लद्धकोति सम्मतो अनुप्पत्तो तव उय्याने सिलापट्टे इसिगणपरिवुतो कञ्चनपटिमा विय निसिन्नो । तरमानरूपोति, महाराज, पब्बजिता नाम कुले वा गणे वा अलग्गा तुम्हाकं गच्छन्तानञ्जेव पक्कमेय्युं, तस्मा तरमानरूपो खिप्पं निव्याहि, महन्तानं सीलादिगुणानं एसितत्ता पस्स महेसिनं ।

ततोति, भिक्खवे, सो राजा तस्स वचनं सुत्वा ततो तस्स वचनतो अनन्तरमेव । निक्खिप्पाति निक्खिपित्वा तस्स किर उय्यानद्वारं पत्ताव एतदहोसि — “पब्बजिता नाम गरुट्ठानिया, संकिच्चतापसस्स सन्तिकं उद्धतवेसेन गन्तुं अयुत्त”न्ति । सो मणिचित्तसुवण्णदण्डं वालबीजनिं, कञ्चनमयं उण्हीसपट्टं, सुपरिक्खितं मङ्गलखग्गं, सेतच्छत्तं,

सोवण्णपादुकाति इमानि पञ्च राजककुधभण्डानि अपनेसि । तेन वुत्तं “निक्खिप्पा”ति । **पटिच्छदन्ति** तमेव राजककुधभण्डं ठपयित्वा भण्डागारिकस्स हत्थे दत्त्वा । **दायपस्सस्मिन्ति** एवंनामके उय्याने । **अथ कालं अमज्जथाति** अथ सो इदानीं मे पज्झं पुच्छितुं कालोति जानि । पाळियं पन “यथाकाल”न्ति आगतं, तस्स कालानुरूपेण पज्झपुच्छनं अमज्जथाति अत्थो । **पटिपज्जथाति** पटिपज्जि । **पेच्चाति** पटिगन्त्वा, परलोकस्स वा नामेतं, तस्मा परलोकेति अत्थो । **मयाति**, भन्ते, मया सुचरितधम्मो अतिचिण्णो पितुघातकम्मं कतं, तं मे अक्खाहि, कं गतिं पितुघातका गच्छन्ति, कतरस्मिं निरये पच्चन्तीति पुच्छति ।

तं सुत्वा बोधिसत्तो “तेन हि, महाराज, सुणोही”ति वत्त्वा ओवादं ताव अदासि । सत्था तमतथं पकासेन्तो आह —

७८. “इसी अवच संकिच्चो, कासीनं रट्ठवट्ठनं ।
आसीनं दायपस्सस्मिं, महाराज सुणोहि मे ॥

७९. “उप्पथेन वजन्तस्स, यो मग्गमनुसासति ।
तस्स चे वचनं कयिरा, नास्स मग्गेय्य कण्टको ॥

८०. “अधम्मं पटिपन्नस्स, यो धम्ममनुसासति ।
तस्स चे वचनं कयिरा, न सो गच्छेय्य दुग्गति”न्ति ॥

तत्थ **उप्पथेनाति** चोरेहि परियुद्धितमग्गेन । **मग्गमनुसासतीति** खेममग्गं अक्खाति । **नास्स मग्गेय्य कण्टकोति** तस्स ओवादकरस्स पुरिसस्स मुखं चोरकण्टको न पस्सेय्य । **यो धम्मन्ति** यो सुचरितधम्मं । **न सोति** सो पुरिसो निरयादिभेदं दुग्गतिं न गच्छेय्य । उप्पथसदिसो हि, महाराज, अधम्मो, खेममग्गसदिसो सुचरितधम्मो, त्वं पन पुब्बे “पितरं घातेत्वा राजा होमी”ति मय्हं कथेत्वा मया पटिबाहितो मम वचनं अक्त्वा पितरं घातेत्वा इदानीं सोचसि, पण्डितानं ओवादं अकरोन्तो नाम चोरमग्गपटिपन्नो विय महाब्यसनं पापुणातीति ।

एवमस्स ओवादं दत्त्वा उपरि धम्मं देसेन्तो आह —

८१. “धम्मो पथो महाराज, अधम्मो पन उप्पथो ।
अधम्मो निरयं नेति, धम्मो पापेति सुग्गतिं ॥

८२. “अधम्मचारिनो राज, नरा विसमजीविनो ।
यं गतिं पेच्च गच्छन्ति, निरये ते सुणोहि मे ॥

८३. “सज्जीवो काळसुत्तो च, सङ्घातो द्वे च रोरुवा ।
अथापरो महावीचि, तापनो च पतापनो ॥

८४. “इच्चेते अट्ठ निरया, अक्खाता दुरतिक्कमा ।
आकिण्णा लुद्धक्कमेहि, पच्चेका सोळसुस्सदा ॥

८५. “कदरियतापना घोरा, अच्चिमन्तो महब्भया ।
लोमहंसनरूपा च, भेस्मा पटिभया दुखा ॥
८६. “चतुक्कण्णा चतुद्वारा, विभत्ता भागसो मिता ।
अयोपाकारपरियन्ता, अयसा पटिकुज्जिता ॥
८७. “तेसं अयोमया भूमि, जलिता तेजसा युता ।
समन्ता योजनसतं, फुटा तिट्ठन्ति सब्बदा ॥
८८. “एते पतन्ति निरये, उद्धंपादा अवंसिरा ।
इसीनं अतिवत्तारो, सञ्जतानं तपस्सिनं ॥
८९. “ते भूनहुनो पच्चन्ति, मच्छा बिलकता यथा ।
संवच्छरे असङ्खेय्ये, नरा किब्बिसकारिनो ॥
९०. “डय्हमानेन गत्तेन, निच्चं सन्तरबाहिरं ।
निरया नाधिगच्छन्ति, द्वारं निक्खमनेसिनो ॥
९१. “पुरत्थिमेन धावन्ति, ततो धावन्ति पच्छतो ।
उत्तरेनपि धावन्ति, ततो धावन्ति दक्खिणं ।
यं यज्झि द्वारं गच्छन्ति, तं तदेव पिधीयरे ॥
९२. “बहूनि वस्ससहस्सानि, जना निरयगामिनो ।
बाहा पग्गय्ह कन्दन्ति, पत्वा दुक्खं अनप्पकं ॥
९३. “आसीविसंव कुपितं, तेजस्सिं दुरतिक्कमं ।
न साधुरूपे आसीदे, सञ्जतानं तपस्सिनं ॥
९४. “अतिकायो महिस्सासो, अज्जुनो केककाधिपो ।
सहस्सबाहु उच्छिन्नो, इसिमासज्ज गोतमं ॥
९५. “अरजं रजसा वच्छं, किसं अवकिरिय दण्डकी ।
तालोव मूलतो छिन्नो, स राजा विभवङ्गतो ॥
९६. “उपहच्च मनं मज्झो, मातङ्गस्मिं यसस्सिने ।
सपारिसज्जो उच्छिन्नो, मज्झारज्जं तदा अहु ॥
९७. “कण्हदीपायनासज्ज, इसिं अन्धकवेण्डयो ।

अञ्जोञ्जं मुसला हन्त्वा, सम्पत्ता यमसाधनं ॥

९८. “अथायं इसिना सत्तो, अन्तलिक्खचरो पुरे ।
पावेक्खि पथविं चेच्चो, हीनत्तो पत्तपरियायं ॥

९९. “तस्मा हि छन्दागमनं, नप्पसंसन्ति पण्डिता ।
अदुद्धचित्तो भासेय्य, गिरं सच्चूपसंहितं ॥

१००. “मनसा चे पदुद्धेन, यो नरो पेक्खते मुनिं ।
विज्जाचरणसम्पन्नं, गन्ता सो निरयं अधो ॥

१०१. “ये वुद्धे परिभासन्ति, फरुसूपक्कमा जना ।
अनपच्चा अदायादा, तालवत्थु भवन्ति ते ॥

१०२. “यो च पब्बजितं हन्ति, कतकिच्चं महेसिनं ।
स काळसुत्ते निरये, चिररत्ताय पच्चति ॥

१०३. “यो च राजा अधम्मट्ठो, रट्ठविद्धंसनो मगो ।
तापयित्वा जनपदं, तापने पेच्च पच्चति ॥

१०४. “सो च वस्ससहस्सानि, सतं दिब्बानि पच्चति ।
अच्चिसङ्घपरेतो सो, दुक्खं वेदेति वेदनं ॥

१०५. “तस्स अगिसिखा काया, निच्छरन्ति पभस्सरा ।
तेजोभक्खस्स गत्तानि, लोमेहि च नखेहि च ॥

१०६. “ड्हमानेन गत्तेन, निच्चं सन्तरबाहिरं ।
दुक्खाभितुन्नो नदति, नागो तुत्तट्ठितो यथा ॥

१०७. “यो लोभा पितरं हन्ति, दोसा वा पुरिसाधमो ।
स काळसुत्ते निरये, चिररत्ताय पच्चति ॥

१०८. “स तादिसो पच्चति लोहकुम्भियं, पक्कञ्च सत्तीहि हनन्ति नित्तचं ।
अन्धं करित्वा मुत्तकरीसभक्खं, खारे निमुज्जन्ति तथाविधं नरं ॥

१०९. “तत्तं पक्कुथितमयोगुळञ्च, दीघे च फाले चिररत्तापिते ।
विक्खम्भमादाय विबन्धरज्जुभि, विवटे मुखे सम्पविसन्ति रक्खसा ॥

११०. “सामा च सोणा सबला च गिञ्झा, काकोलसङ्घा च दिजा अयोमुखा ।
सङ्गम्म खादन्ति विप्फन्दमानं, जिह्वं विभज्ज विघासं सलोहितं ॥
१११. “तं दड्डुतालं परिभिन्नगतं, निप्पोथयन्ता अनुविचरन्ति रक्खसा ।
रती हि तेसं दुखिनो पनीतरे, एतादिसस्मिं निरये वसन्ति ।
ये केचि लोके इध पेत्तिघातिनो ॥
११२. “पुत्तो च मातरं हन्त्वा, इतो गन्त्वा यमक्खयं ।
भुसमापज्जते दुक्खं, अत्तकम्मफलूपगो ॥
११३. “अमनुस्सा अतिबला, हन्तारं जनयन्तिया ।
अयोमयेहि वालोहि, पीळयन्ति पुनप्पुनं ॥
११४. “तमस्सवं सका गत्ता, रुधिरं अत्तसम्भवं ।
तम्बलोहविलीनं, तत्तं पायेन्ति मत्तिघं ॥
११५. “जिगुच्छं कुणपं पूतिं, दुग्गन्धं गूथकद्धमं ।
पुब्बलोहितसङ्कासं, रहदमोगह्द तिड्ढति ॥
११६. “तमेनं किमयो तत्थ, अतिकाया अयोमुखा ।
छविं भेत्वान खादन्ति, संगिद्धा मंसलोहिते ॥
११७. “सो च तं निरयं पत्तो, निमुग्गो सतपोरिसं ।
पूतिकं कुणपं वाति, समन्ता सतयोजनं ॥
११८. “चक्खुमापि हि चक्खूहि, तेन गन्धेन जीयति ।
एतादिसं ब्रह्मदत्त, मातुघो लभते दुक्खं ॥
११९. “खुरधारमनुक्कम्म, तिक्खं दुरभिसम्भवं ।
पतन्ति गब्भपातियो, दुग्गं वेतरणिं नदिं ॥
१२०. “अयोमया सिम्बलियो, सोळसङ्गुलकण्टका ।
उभतो अभिलम्बन्ति, दुग्गं वेतरणिं नदिं ॥
१२१. “ते अच्चिमन्तो तिड्ढन्ति, अग्गिक्खन्धाव आरका ।
आदिता जातवेदेन, उद्धं योजनमुग्गता ॥
१२२. “एते वजन्ति निरये, तत्ते तिखिणकण्टके ।

नारियो च अतिचारा, नरा च परदारगू॥

१२३. “ते पतन्ति अधोक्खन्धा, विवत्ता विहता पुथू ।
सयन्ति विनिविद्धङ्गा, दीघं जग्गन्ति सब्बदा ॥

१२४. “ततो रत्या विवसाने, महतिं पब्बतूपमं ।
लोहकुम्भिं पवज्जन्ति, तत्तं अगिसमूदकं ॥

१२५. “एवं दिवा च रत्तो च, दुस्सीला मोहपारुता ।
अनुभोन्ति सकं कम्मं, पुब्बे दुक्कटमत्तनो ॥

१२६. “या च भरिया धनक्कीता, सामिकं अतिमज्जति ।
सस्सुं वा ससुरं वापि, जेट्ठं वापि ननन्दरं ॥

१२७. “तस्सा वड्ढेन जिह्मगं, निब्बहन्ति सबन्धनं ।
स ब्याममत्तं किमिनं, जिह्मं पस्सति अत्तनि ।
विज्जापेतुं न सक्कोति, तापने पेच्च पच्चति ॥

१२८. “ओरब्भिका सूकरिका, मच्छिका मिगबन्धका ।
चोरा गोघातका लुद्धा, अवण्णे वण्णकारका ॥

१२९. “सत्तीहि लोहकूटेहि, नेत्तिसेहि उसूहि च ।
हज्जमाना खारनदिं, पपतन्ति अवंसिरा ॥

१३०. “सायं पातो कूटकारी, अयोकूटेहि हज्जति ।
ततो वन्तं दुरत्तानं, परेसं भुज्जरे सदा ॥

१३१. “धङ्का भेरण्डका गिज्झा, काकोला च अयोमुखा ।
विप्फन्दमानं खादन्ति, नरं किब्बिसकारकं ॥

१३२. “ये मिगेन मिगं हन्ति, पक्खिं वा पन पक्खिना ।
असन्तो रजसा छन्ना, गन्ता ते निरयुस्सद”न्ति ॥

तत्थ धम्मो पथोति दसकुसलकम्मपथधम्मो खेमो अप्पटिभयो सुगतिमग्गो । विसमजीविनोति अधम्मो
कप्पितजीविका । निरये तेति ते एतेसं निब्बत्तनिरये कथेमि । सुणोहि मेति महासत्तो रज्जा पितुघातकानं निब्बत्तनिरयं
पुच्छितोपि पथमं तं अदस्सेत्वा अट्ठ महानिरये सोळस च उस्सदनिरये दस्सेतुं एवमाह । किंकारणा? पठमज्झि तस्मिं
दस्सियमाने राजा फलितेन हृदयेन तत्थेव मरेय्य, इमेसु पन निरयेसु पच्चमानसत्ते दिस्वा दिट्ठानुगतिको हुत्वा “अहं विय
अज्जेपि बहू पापकम्मिनो अत्थि, अहं एतेसं अन्तरे पच्चिस्सामी”ति सज्जातुपत्थम्भो अरोगो भविस्सतीति ते पन निरये

दस्सेन्तो महासत्तो पठमं इद्धिबलेन पथविं द्विधा कत्वा पच्छा दस्सेसि ।

तेसं वचनत्थो — निरयपालेहि पज्जलितानि नानावुधानि गहेत्वा खण्डाखण्डिकं छिन्ना हीरं हीरं कता नेरयिकसत्ता पुनप्पुनं सज्जीवन्ति एत्थाति **सज्जीवो** । निरयपाला पुनप्पुनं नदन्ता वग्गन्ता पज्जलितानि नानावुधानि गहेत्वा जलिताय लोहपथवियं नेरयिके सत्ते अपरापरं अनुबन्धित्वा पहरित्वा जलितपथवियं पतिते जलितकाळसुत्तं पातेत्वा जलितफरसुं गहेत्वा सयं उन्नदन्ता महन्तेन अट्टस्सरेन विरवन्ते अट्टंसे सोळसंसे करोन्ता एत्थ तच्छन्तीति **काळसुत्तो** । महन्ता जलितअयपब्बता घातेन्ति एत्थाति **सङ्घातो** । तत्थ किर सत्ते नवयोजनाय जलिताय अयपथविया याव कटितो पवेसेत्वा निच्चले करोन्ति । अथ पुरत्थिमतो जलितो अयपब्बतो समुट्ठाय असनि विय विरवन्तो आगन्त्वा ते सत्ते सण्हकरणियं तिले पिसन्तो विय गन्त्वा पच्छिमदिसाय तिट्ठति, पच्छिमदिसतो समुट्ठितोपि तथेव गन्त्वा पुरत्थिमदिसाय तिट्ठति । द्वे पन एकतो समागन्त्वा उच्छुयन्ते उच्छुखण्डानि विय पीळेन्ति । एवं तत्थ बहूनि वस्ससतसहस्सानि दुक्खं अनुभोन्ति ।

द्वे च रोरुवाति जालरोरुवो, धूमरोरुवो चाति द्वे । तत्थ जालरोरुवो कप्पेन सण्ठिताहि रत्तलोहजालाहि पुण्णो, धूमरोरुवो खारधूमेन पुण्णो । तेसु जालरोरुवे पच्चन्तानं नवहि वण्णमुखेहि जाला पविसित्वा सरीरं दहन्ति, धूमरोरुवे पच्चन्तानं नवहि वण्णमुखेहि खारधूमो पविसित्वा पिट्ठं विय सरीरं सेदेति । उभयत्थपि पच्चन्ता सत्ता महाविरवं विरवन्तीति द्वेपि “रोरुवा”ति वुत्ता । जालानं वा पच्चनसत्तानं वा तेसं दुक्खस्स वा वीचि अन्तरं नत्थि एत्थाति अवीचि, महन्तो अवीचि **महावीचि** । तत्थ हि पुरत्थिमादीहि भिक्खीहि जाला उट्ठित्वा पच्छिमादीसु पटिहज्जति, ता च भित्तियो विनिविज्झित्वा पुरतो योजनसतं गण्हाति । हेट्ठा उट्ठिता जाला उपरि पटिहज्जति, उपरि उट्ठिता हेट्ठा पटिहज्जति । एवं तावेत्थ जालानं वीचि नाम नत्थि । तस्स पन अन्तो योजनसतं ठानं खीरवल्लिपिट्ठस्स पूरितनाळि विय सत्तेहि निरन्तरं पूरितं चतूहि इरियापथेहि पच्चन्तानं सत्तानं पमाणं नत्थि, न च अज्जमज्जं ब्याबाधेन्ति, सकट्टानेयेव पच्चन्ति । एवमेत्थ सत्तानं वीचि नाम नत्थि । यथा पन जिह्वगे छ मधुबिन्दूनि सत्तमस्स तम्बलोहबिन्दुनो अनुदहनबलवताय अब्बोहारिकानि होन्ति, तथा तत्थ अनुदहनबलवताय सेसा छ अकुसलविपाकुपेक्खा अब्बोहारिका होन्ति, दुक्खमेव निरन्तरं पज्जायति । एवमेत्थ दुक्खस्स वीचि नाम नत्थि । स्वायं सह भिक्खीहि विक्खम्भतो अट्टारसाधिकतियोजनसतो, आवट्टतो पन चतुपण्णासाधिकनवयोजनसतो, सह उस्सदेहि दस योजनसहस्सानि । एवमस्स महन्ता वेदितब्बा ।

निच्चले सत्ते तपतीति **तापनो** । अतिविय तापेतीति **पतापनो** । तत्थ तापनस्मिं ताव सत्ते तालक्खन्धप्पमाणे जलितअयसूले निसीदापेन्ति । ततो हेट्ठा पथवी जलति, सूलानि जलन्ति, सत्ता जलन्ति । एवं सो निरयो निच्चले सत्ते तपति । इतरस्मिं पन निब्बत्तसत्ते जलन्तेहि आवुधेहि पहरित्वा जलितं अयपब्बतं आरोपेन्ति । तेसं पब्बतमत्थके ठितकाले कम्मपच्चयो वातो पहरति । ते तत्थ सण्ठातुं असक्कोन्ता उट्ठंपादा अधोसिरा पतन्ति । अथ हेट्ठा अयपथवितो जलितानि अयसूलानि उट्ठहन्ति । ते तानि मत्थकेनेव पहरित्वा तेसु विनिविद्धसरीरा जलन्ता पच्चन्ति । एवमेस अतिविय तापेतीति ।

बोधिसत्तो पन एते निरये दस्सेन्तो पठमं सज्जीवं दस्सेत्वा तत्थ पच्चन्ते नेरयिकसत्ते दिस्वा महाजनस्स महाभये उप्पन्ने तं अन्तरधापेत्वा पुन पथविं द्विधा कत्वा काळसुत्तं दस्सेसि, तत्थपि पच्चमाने सत्ते दिस्वा महाजनस्स महाभये उप्पन्ने तम्पि अन्तरधापेसीति एवं पटिपाटिया दस्सेसि । ततो राजानं आमन्तेत्वा, “महाराज, तथा इमेसु अट्टसु महानिरयेसु पच्चमाने सत्ते दिस्वा अप्पमादं कातुं वट्टती”ति वत्वा पुन तेसज्जेव महानिरयानं किच्चं कथेतुं “**इच्चेते**”तिआदिमाह । तत्थ **अक्खाताति** मया च तुयं कथिता, पोरणकेहि च कथितायेव । **आकिण्णाति** परिपुण्णा । **पच्चेका सोळसुस्सदाति** एतेसं निरयानं एकेकस्स चतूसु द्वारेसु एकेकस्मिं चत्तारो चत्तारो कत्वा सोळस सोळस उस्सदनिरयाति सब्बेपि सतं

अट्टवीसति च उस्सदनिरया अट्ट च महानिरयाति छत्तिसनिरयसतं । कदरियतापनाति सब्बेते कदरियानं तापना । बलवदुक्खताय घोरा । कम्मनिब्बत्तानं अच्चीनं अत्थिताय अच्चिमन्तो । भयस्स महन्तताय महब्भया । दिट्ठमत्ता वा सुतमत्ता वा लोमानि हंसन्तीति लोमहंसनरूपा च । भीसनताय भेस्मा । भयजननताय पटिभया । सुखाभावेन दुखा । चतुक्कण्णाति सब्बेपि चतुरस्समञ्जूससदिसा । विभत्ताति चतुद्वारवसेन विभत्ता । भागसो मिताति द्वारवीथीनं वसेन कोट्ठासे ठपेत्वा मिता । अयसा पटिकुज्जिताति सब्बेपि नवयोजनिकेन अयकपालेन पटिच्छन्ना । फुटा तिट्ठन्तीति सब्बेपि एत्तकं ठानं अनुफरित्वा तिट्ठन्ति ।

उद्धंपादा अवंसिराति एवं तेसु तेसु निरयेसु सम्परिवत्तित्वा पुनप्पुनं पतमाने सन्धायाह । अतिवत्तारोति फरुसवाचाहि अतिक्कमित्वा वत्तारो । महानिरयेसु किर येभुय्येन धम्मिकसमणब्राह्मणेसु कतापराधाव पच्चन्ति, तस्मा एवमाह । ते भूनहुनोति ते इसीनं अतिवत्तारो अत्तनो वुड्ढिया हतत्ता भूनहुनो कोट्ठासकता मच्छा विय पच्चन्ति । असङ्खेय्येति गणेतुं असक्कुणेय्ये । किब्बिसकारिनोति दारुणकम्मकारिनो । निक्खमनेसिनोति निरया निक्खमनं एसन्तापि गवेसन्तापि निक्खमनद्वारं नाधिगच्छन्ति । पुरत्थिमेनाति यदा तं द्वारं अपारुतं होति, अथ तदभिमुखा धावन्ति, तेसं तत्थ छविआदीनि ज्ञायन्ति । द्वारसमीपं पत्तानञ्च तेसं तं पिधीयति, पच्छिमद्वारं अपारुतं विय खायति । एस नयो सब्बत्थ । न साधुरूपेति वुत्तप्पकारं सप्पं विय साधुरूपे इसयो न आसीदे, न फरुसवचनेन कायकम्मेन वा घट्टेन्तो उपगच्छेय्य । किंकारणा? सञ्जतानं तपस्सीनं आसादितत्ता अट्टसु महानिरयेसु महादुक्खस्स अनुभवितब्बत्ता ।

इदानी ये राजानो तथारूपे आसादेत्वा तं दुक्खं पत्ता, ते दस्सेतुं “अतिकायो”ति आदिमाह । तत्थ अतिकायोति बलसम्पन्नो महाकायो । महिस्सासोति महाधनुग्गहो । केककाधिपोति केककरट्ठाधिपति । सहस्सबाहूति पञ्चहि धनुग्गहसतेहि बाहुसहस्सेन आरोपेतब्बं धनुं आरोपनसमत्थताय सहस्सबाहु । विभवङ्गतोति विनासं पत्तो । वत्थूनि पन सरभङ्गजातके (जा० २.१७.५० आदयो) वित्थारितानि । उपहच्च मनन्ति अत्तनो चित्तं पदूसेत्वा । मातङ्गस्मिन्ति मातङ्गपण्डिते । वत्थु मातङ्गजातके (जा० १.१५.१ आदयो) वण्णितं । कण्हदीपायनासज्जाति कण्हदीपायनं आसज्ज । यमसाधनन्ति निरयपालकरज्जो आणापवत्तट्ठानं । वत्थु घटपण्डितजातके (जा० १.१०.१६५ आदयो) वित्थारितं । इसिनाति कपिलतापसेन । पावेक्खीति पविट्ठो । चेच्चोति चेतियराजा । हीनत्तोति परिहीनत्तभावो अन्तरहितइद्धि । पत्तपरियायन्ति परियायं मरणकालं पत्वा । वत्थु चेतियजातके (जा० १.८.४५ आदयो) कथितं ।

तस्मा हीति यस्मा चित्तवसिको हुत्वा इसीसु अपरज्झित्वा अट्टसु महानिरयेसु पच्चति, तस्मा हि । छन्दागमनन्ति छन्दादिचतुब्बिधम्मि अगतिगमनं । पदुट्ठेनाति कुद्धेन । गन्ता सो निरयं अधोति सो तेन अधोगमनियेन कम्मेन अधोनिरयमेव गच्छति । पाळियं पन “निरयुस्सद”न्ति लिखितं, तस्स उस्सदनिरयं गच्छतीति अत्थो । वुड्ढेति वयोवुड्ढे च गुणवुड्ढे च । अनपच्चाति भवन्तरेपि अपच्चं वा दायादं वा न लभन्तीति अत्थो । तालवत्थूति दिट्ठधम्मोपि छिन्नमूलतालो विय महाविनासं पत्वा निरये निब्बत्तन्ति । यो च पब्बजितं हन्तीति यो बालजनो समणं हनति । चिररत्तायाति चिरं कालं ।

एवं महासत्तो इसिविहेठकानं पच्चननिरये दस्सेत्वा उपरि अधम्मिकराजूनं पच्चननिरये दस्सेन्तो “यो चा”ति आदिमाह । तत्थ रट्ठविद्धंसनोति छन्दादिवसेन गन्त्वा रट्ठस्स विद्धंसनो । अच्चिसङ्गपरेतोति अच्चिसमूहपरिक्खितो । तेजोभक्खस्साति अग्निमेव खादन्तस्स । गत्तानीति तिगावुते सरीरे सब्बङ्गपच्चङ्गानि । लोमेहि च नखेहि चाति एतेहि सङ्घि सब्बानि एकजालानि होन्ति । तुत्तट्ठीतोति आनेज्जकारणं कारियमानो तुत्तेहि विद्धो नागो यथा नदति ।

एवं महासत्तो अधम्मिकराजूनं पच्चननिरये दस्सेत्वा इदानीं पितुघातकादीनं पच्चननिरये दस्सेतुं “**यो लोभा**”तिआदिमाह । तत्थ **लोभाति** यसधनलोभेन । **दोसा वाति** दुदुच्चित्ताय वा । **नित्तचन्ति** लोहकुम्भियं बहूनि वससहस्सानि पक्कं नीहरित्वा तिगावुतमस्स सरीरं नित्तचं कत्वा जलिताय लोहपथवियं पातेत्वा तिण्हेहि अयसूलेहि कोट्टेत्वा चुणविचुण्णं करोन्ति । **अन्धं करित्वाति**, महाराज, तं पितुघातकं निरयपाला जलितलोहपथवियं उत्तानं पातेत्वा जलितेहि अयसूलेहि अक्खीनि भिन्दित्वा अन्धं करित्वा मुखे उण्हं मुत्तकरीसं पक्खिपित्वा पलालपीठं विय नं परिवत्तेत्वा कप्पेन सण्ठिते खारे लोहउदके निमुज्जापेन्ति । **तत्तं पक्कुथितमयोगुळञ्चाति** पुन पक्कुथितं गूथकललञ्चेव जलितअयोगुळञ्च खादापेन्ति । सो पन तं आहरियमानं दिस्वा मुखं पिधेति । अथस्स दीधे चिरतापिते जलमाने फाले आदाय मुखं विक्खम्भेत्वा विवरित्वा रज्जुबद्धं अयबलिसं खिपित्वा जिह्वं नीहरित्वा तस्मिं विवटे मुखे तं अयोगुळं सम्पविसन्ति पक्खिपन्ति । **रक्खसाति** निरयपाला ।

सामा चाति, महाराज, तस्स पितुघातकस्स जिह्वं बलिसेन निक्कट्टित्वा अयसङ्कूहि पथवियं नीहतं जिह्वं सामा सोणा सबलवण्णा सुनखा च लोहतुण्डा गिज्झा च काकोलसङ्गा च अञ्जे च नानप्पकारा सकुणा समागन्त्वा आवुधेहि छिन्दन्ता विय विभज्ज काकपदाकारेण कोट्टासे कत्वा विप्फन्दमानं सलोहितं विधासं खादन्ता विय सत्ते भक्खयन्तीति अत्थो । तं **दड्डुतालन्ति** तं पितुघातकं झायमानतालं विय जलितसरीरं । **परिभिन्नगत्तन्ति** तत्थ तत्थ परिभिन्नगत्तं । **निप्पोथयन्ताति** जलितेहि अयमुगारेहि पहरन्ता । **रती हि तेसन्ति** तेसं निरयपालानं सा रति कीळा होति । **दुखिनो पनीतरेति** इतरे पन नेरयिकसत्ता दुक्खिता होन्ति । **पेत्तिघातिनोति** पितुघातका । इति इमं पितुघातकानं पच्चननिरयं दिस्वा राजा भीततसितो अहोसि ।

अथ नं महासत्तो समस्सासेत्वा मातुघातकानं पच्चननिरयं दस्सेसि । **यमक्खयन्ति** यमनिवेसनं, निरयन्ति अत्थो । **अत्तकम्मफलूपगोति** अत्तनो कम्मफलेन उपगतो । **अमनुस्साति** निरयपाला । **हन्तारं जनयन्तियाति** मातुघातकं । **वालेहीति** अयमकचिवालेहि वेठेत्वा अययन्तेन पीळयन्ति । तन्ति तं मातुघातकं । **पायेन्तीति** तस्स पीळियमानस्स रुहरं गळित्वा अयकपल्लं पूरेति । अथ नं यन्ततो नीहरन्ति, तावदेवस्स सरीरं पाकतिकं होति । तं पथवियं उत्तानं निपज्जापेत्वा विलीनं तम्बलोहं विय पक्कुथितं लोहितं पायेन्ति । **ओगय्ह तिडुतीति** तं बहूनि वस्ससहस्सानि अययन्तेहि पीळेत्वा जेगुच्छे दुग्गन्धे पटिकूले महन्ते गूथकललआवाटे खिपन्ति, सो तं रहदं ओगय्ह ओगाहित्वा तिडुति । **अतिकायाति** एकदोणिकनावप्पमाणसरीरा । **अयोमुखाति** अयसूचिमुखा । **छविं भेत्वानाति** छविमादिं कत्वा याव अट्टिमि भेत्वा अट्टिमिज्जम्पि खादन्ति । **संगिद्धाति** गधिता मुच्छिता । न केवलञ्च खादन्तेव, अधोमग्गादीहि पन पविसित्वा मुखादीहि निक्खमन्ति, वामपस्सादीहि पविसित्वा दक्खिणपस्सादीहि निक्खमन्ति, सकलम्पि सरीरं छिद्वावच्छिदं करोन्ति, सो तत्थ अतिदुक्खपरेतो विरवन्तो पच्चति । **सो चाति** सो मातुघातको च तं सतपोरिसं निरयं पत्तो ससीसको निमुग्गोव होति, तञ्च कुणपं समन्ता योजनसतं पूतिकं हुत्वा वायति । **मातुघोति** मातुघातको ।

एवं महासत्तो मातुघातकानं पच्चननिरयं दस्सेत्वा पुन गब्भपातकानं पच्चननिरयं दस्सेन्तो गाथमाह । **खुरधारमनुक्कम्माति** खुरधारनिरयं अतिक्कमित्वा । तत्थ किर निरयपाला महन्तमहन्ते खुरे उपरि धारे कत्वा सन्थरन्ति, ततो याहि गब्भपातनखरभेसज्जानि पिवित्वा गब्भा पातिता, ता गब्भपातिनियो इत्थियो जलितेहि आवुधेहि पोथेन्ता अनुबन्धन्ति, ता तिखिणखुरधारासु खण्डाखण्डिका हुत्वा पुनप्पुनं उट्ठाय तं दुरभिसम्भवं खुरधारनिरयं अक्कमन्तियो अतिक्कमित्वा निरयपालेहि अनुबद्धा दुग्गं दुरतिक्कमं विसमं वेतरणिं नदिं पतन्ति । तत्थ कम्मकारणं **निमिजातके** (जा० २.२२.४२१ आदयो) आवि भविस्सति ।

एवं गम्भपातिनीनं निरयं दस्सेत्वा महासत्तो यत्थ परदारिका च अतिचारिनियो च पतन्ता पच्चन्ति, तं कण्टकसिम्बलिनिरयं दस्सेन्तो “अयोमया”तिआदिमाह । तत्थ उभतो अभिलम्बन्तीति वेतरणिया उभोसु तीरेसु तासं सिम्बलीनं साखा ओलम्बन्ति । ते अच्चिमन्तोति ते पज्जलितसरीरा सत्ता अच्चिमन्तो हुत्वा तिड्ढन्ति । योजनन्ति तिगावुतं तेसं सरीरं, ततो उड्डितजालाय पन सद्धिं योजनउब्बेधा होन्ति । एते वजन्तीति ते परदारिका सत्ता नानाविधेहि आवुधेहि कोट्टियमाना एते सिम्बलिनिरये अभिरुहन्ति । ते पतन्तीति ते बहूनि वस्ससहस्सानि रुक्खविटपेसु लग्गा झायित्वा पुन निरयपालेहि आवुधेहि विहता विवत्ता हुत्वा परिवत्तित्वा अधोसीसका पतन्ति । पृथूति बहू । विनिविद्धङ्गाति तेसं ततो पतनकाले हेट्ठा अयपथवितो सूलानि उड्डित्वा तेसं मत्थकं पटिच्छन्ति, तानि तेसं अधोमग्गेन निक्खमन्ति, ते एवं सूलेसु विद्धसरीरा चिररत्ता सयन्ति । दीघन्ति सुपिनेपि निदं अलभन्ता दीघरत्तं जग्गन्तीति अत्थो । रत्त्या विवसानेति रत्तीनं अच्चयेन, चिरकालातिक्कमेनाति अत्थो । पवज्जन्तीति सट्ठियोजनिकं जलितं लोहकुम्भिं कप्पेन सण्ठितं जलिततम्बलोहरसपुण्णं लोहकुम्भिं निरयपालेहि खित्ता पच्चन्ति । दुस्सीलाति परदारिका ।

एवं महासत्तो परदारिकअतिचारिकानं पच्चनसिम्बलिनिरयं दस्सेत्वा इतो परं सामिकवत्तसस्सुससुरवत्तादीनि अपूरेन्तीनं पच्चनट्टानं पकासेन्तो “या चा”तिआदिमाह । तत्थ अतिमज्जतीति भिसजातके (जा० १.१४.७८ आदयो) वुत्तं सामिकवत्तं अकरोन्ती अतिक्कमित्वा मज्जति । जेट्ठं वाति सामिकस्स जेट्ठभातरं । ननन्दरन्ति सामिकस्स भगिनिं । एतेसम्पि हि अज्जतरस्स हत्थपादपिट्ठिपरिकम्मन्हापनभोजनादिभेदं वत्तं अपूरेन्ती तेसु हिरोत्तपणं अनुपट्ठपेन्ती ते अतिमज्जति नाम, सापि निरये निब्बत्ति । वट्ठेनाति तस्सा सामिकवत्तादीनं अपरिपूरिकाय सामिकादयो अक्कोसित्वा परिभासित्वा निरये निब्बत्ताय लोहपथवियं निपज्जापेत्वा अयसङ्कुना मुखं विवरित्वा बलिसेन जिह्मगं निब्बहन्ति, रज्जुबन्धनेन सबन्धनं कट्टन्ति । किमिनन्ति किमिभरितं । इदं वुत्तं होति — महाराज, सो नेरयिकसत्तो एवं निक्कट्ठितं अत्तनो ब्यामेन ब्याममत्तं जिह्मं आवुधेहि कोट्टितकोट्टितट्टाने सज्जातेहि महादोणिप्पमाणेहि किमीहि भरितं पस्सति । विज्जापेतुं न सक्कोतीति निरयपाले याचितुकामोपि किञ्चि वत्तुं न सक्कोति । तापनेति एवं सा तत्थ बहूनि वस्ससहस्सानि पच्चित्वा पुन तापनमहानिरये पच्चति ।

एवं महासत्तो सामिकवत्तसस्सुससुरवत्तादीनि अपूरेन्तीनं पच्चननिरयं दस्सेत्वा इदानि सूकरिकादीनं पच्चननिरये दस्सेन्तो “ओरब्भिका”तिआदिमाह । तत्थ अवण्णे वण्णकारकाति पेसुज्जकारका । खारनदिन्ति एते ओरब्भिकादयो एतेहि सत्तिआदीहि हज्जमाना वेतरणिं नदिं पतन्तीति अत्थो । सेसानि ओरब्भिकादीनं पच्चनट्टानानि निमिजातके आवि भविस्सन्ति । कूटकारीति कूटविनिच्छयस्स चेव तुलाकूटादीनज्ज कारके सन्धायेतं वुत्तं । तत्थ कूटविनिच्छयकूटट्टकारककूटअग्घापनिकानं पच्चननिरया निमिजातके आवि भविस्सन्ति । वन्तन्ति वमितकं । दुरत्तानन्ति दुग्गतत्तभावानं । इदं वुत्तं होति — महाराज, ते दुरत्तभावा सत्ता अयकूटेहि मत्थके भिज्जमाने वमन्ति, ततो तं वन्तं जलितअयकपल्लेहि तेसु एकच्चानं मुखे खिपन्ति, इति ते परेसं वन्तं भुज्जन्ति नाम । भेरण्डकाति सिङ्गाला । विप्फन्दमानन्ति अधोमुखं निपज्जापितं निक्कट्ठितजिह्मं इतो चितो च विप्फन्दमानं । मिगेनाति ओकचारकमिगेन । पक्खिनाति तथारूपेनेव । गन्ता तेति गन्तारो ते । निरयुस्सदन्ति उस्सदनिरयं । पाळियं पन “निरयं अधो”ति लिखितं । अयं पन निरयो निमिजातके आवि भविस्सतीति ।

इति महासत्तो एत्तके निरये दस्सेत्वा इदानि देवलोकविवरणं कत्वा रज्जो देवलोके दस्सेन्तो आह —

१३३. “सन्तो च उद्धं गच्छन्ति, सुचिण्णेनिध कम्मुना ।

सुचिण्णस्स फलं पस्स, सइन्दा देवा सव्रह्मका ॥

१३४: “तं तं ब्रूमि महाराज, धम्मं रट्ठपती चर ।

तथा राज चराहि धम्मं, यथा तं सुचिण्णं नानुतप्पेय्य पच्छा”ति ॥

तत्थ सन्तोति कायादीहि उपसन्ता । उद्धन्ति देवलोकं । सइन्दाति तत्थ तत्थ इन्देहि सद्धिं । महासत्तो हिस्स चातुमहाराजादिके देवे दस्सेन्तो, “महाराज, चातुमहाराजिके देवे पस्स, चत्तारो महाराजानो पस्स, तावतिंसे पस्स, सक्कं पस्सा”ति एवं सब्बेपि सइन्दके सव्रह्मके च देवे दस्सेन्तो “इदम्वि सुचिण्णस्स फलं इदम्वि फल”न्ति दस्सेसि । तं तं ब्रूमीति तस्मा तं भणामि । धम्मन्ति इतो पट्ठाया पाणातिपातादीनि पच्च वेरानि पहाय दानादीनि पुज्जानि करोहीति । यथा तं सुचिण्णं नानुतप्पेय्याति यथा तं दानादिपुज्जकम्मं सुचिण्णं पितुघातकम्मपच्चयं विप्पटिसारं पटिच्छादेतुं समत्थताय तं नानुतप्पेय्य, तथा तं सुचिण्णं चर, बहं पुज्जं करोहीति अत्थो ।

सो महासत्तस्स धम्मकथं सुत्वा ततो पट्ठाया अस्सासं पटिलभि । बोधिसत्तो पन किञ्चि कालं तत्थ वसित्वा अत्तनो वसनट्ठानज्जेव गतो ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा “न, भिक्खवे, इदमेव, पुब्बेपेस मया अस्सासितोयेवा”ति वत्वा जातकं समोधानेसि “तदा राजा अजातसत्तु अहोसि, इसिगणो बुद्धपरिसा, संकिच्चपण्डितो पन अहमेव अहोसि”न्ति ।

संकिच्चजातकवण्णना दुतिया ।

जातकुद्दानं —

अथ सट्ठिनिपातमिह, सुणाथ मम भासितं ।

जातकसव्हयनो पवरो, सोणकअरिन्दमसव्हयनो ।

तथा वुत्तरथेसभकिच्चवरोति ॥

सट्ठिनिपातवण्णना निट्ठिता ।

२०. सत्ततिनिपातो

[५३१] १. कुसजातकवण्णना

इदं ते रट्ठन्ति इदं सत्था जेतवने विहरन्तो उक्कण्ठितभिक्खुं आरब्भ कथेसि । एको किर सावत्थिवासी कुलपुत्तो सासने उरं दत्वा पब्बजितो एकदिवसं सावत्थियं पिण्डाय चरन्तो एकं अलङ्कृतइत्थिं दिस्वा सुभनिमित्तगाहवसेन ओलोकेत्वा किलेसाभिभूतो अनभिरतो विहासि दीघकेसनखो किलिङ्गचीवरो उप्पण्डुप्पण्डुकजातो धमनीसन्थतगतो । यथा हि देवलोका चवनधम्मानं देवपुत्तानं पच्च पुब्बनिमित्तानि पज्जायन्ति, माला मिलायन्ति, वत्थानि किलिस्सन्ति, सरीरे दुब्बणिण्यं ओक्कमति, उभोहि कच्छेहि सेदा मुच्चन्ति, देवो देवासने नाभिरमति, एवमेव सासना चवनधम्मानं उक्कण्ठितभिक्खून् पच्च पुब्बनिमित्तानि पज्जायन्ति, सद्धापुप्फानि मिलायन्ति, सीलवत्थानि किलिस्सन्ति, सरीरे मङ्कुताय चेव अयसवसेन च दुब्बणिण्यं ओक्कमति, किलेससेदा मुच्चन्ति, अरज्जरुक्खमूलसुज्जागारेसु नाभिरमन्ति । तस्सपि

तानि पज्जायिंसु । अथ नं भिक्खू सत्थु सन्तिकं नेत्वा “अयं, भन्ते, उक्कण्ठितो”ति दस्सेसुं । सत्था “सच्चं किर त्वं, भिक्खु, उक्कण्ठितोसी”ति तं पुच्छित्वा “सच्चं, भन्ते”ति वुत्ते “मा, भिक्खु, किलेसवसिको होहि, मातुगामो नामेस पापो, तस्मिं पटिबद्धचित्तं विनोदेहि, सासने अभिरम, मातुगामे पटिबद्धचित्तताय हि तेजवन्तोपि पोराणकपण्डिता नित्तेजा हुत्वा अनयब्बसं पापुणिंसू”ति वत्वा अतीतं आहरि ।

अतीते मल्लरट्ठे कुसावतीराजधानियं ओक्काको नाम राजा धम्मेन समेन रज्जं कारेसि । तस्स सोळसन्नं इत्थिसहस्सानं जेट्टिका सीलवती नाम अगमहेसी अहोसि, सा नेव पुत्तं, न धीतरं लभि । अथस्स नागरा चेव रट्ठवासिनो च राजनिवेसनद्वारे सन्निपतित्वा “रट्ठं नस्सिस्सति, रट्ठं नस्सिस्सती”ति उपक्कोसिंसु । राजा सीहपज्जरं उग्घाटेत्वा “मयि रज्जं कारेन्ते अधम्मकारो नाम नत्थि, कस्मा उपक्कोसथा”ति पुच्छि । “सच्चं, देव, अधम्मकारो नाम नत्थि, अपिच वंसानुरक्खको पन वो पुत्तो नत्थि, अज्जो रज्जं गहेत्वा रट्ठं नासेस्सति, तस्मा धम्मेन रज्जं कारेतुं समत्थं पुत्तं पत्थेथा”ति । “पुत्तं पत्थेन्तो किं करोमी”ति? “पठमं ताव एकं सत्ताहं चुल्लनाटकं धम्मनाटकं कत्वा विस्सज्जेथ, सचे सा पुत्तं लभिस्सति, साधु, नो चे, अथ मज्झिमनाटकं विस्सज्जेथ, ततो जेट्टनाटकं, अवस्सं एत्तकासु इत्थीसु एका पुज्जवती पुत्तं लभिस्सती”ति । राजा तेसं वचनेन तथा कत्वा सत्त दिवसे यथासुखं अभिरमित्वा आगतागतं पुच्छि — “कच्चि वो पुत्तो लब्धो”ति? सब्बा “न लभाम, देवा”ति आहंसु । राजा “न मे पुत्तो उप्पज्जिस्सती”ति अनत्तमनो अहोसि । नागरा पुन तथेव उपक्कोसिंसु । राजा “किं उपक्कोसथ, मया तुम्हाकं वचनेन नाटकानि विस्सट्ठानि, एकापि पुत्तं न लभति, इदानि किं करोमा”ति आह । “देव, एता दुस्सीला भविस्सन्ति निप्पुज्जा, नत्थि एतासं पुत्तलाभाय पुज्जं, तुम्हे एतासु पुत्तं अलभन्तीसुपि मा अप्पोस्सुक्कतं आपज्जथ, अगमहेसी वो सीलवती देवी सीलसम्पन्ना, तं विस्सज्जेथ, तस्सा पुत्तो उप्पज्जिस्सती”ति ।

सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा “इतो किर सत्तमे दिवसे राजा सीलवतिं देविं धम्मनाटकं कत्वा विस्सज्जेस्सति, पुरिसा सन्निपतन्तू”ति भेरिं चरापेत्वा सत्तमे दिवसे देविं अलङ्कारापेत्वा राजनिवेसना ओतारेत्वा विस्सज्जेसि । तस्सा सीलतेजेन सक्कस्स भवनं उण्हाकारं दस्सेसि । सक्को “किं नु खो”ति आवज्जेन्तो देविया पुत्तपत्थनभावं जत्वा “एतिस्सा मया पुत्तं दातुं वट्ठति, अत्थि नु खो देवलोके एतिस्सा अनुच्छविको पुत्तो”ति उपधारेन्तो बोधिसत्तं अद्दस । सो किर तदा तावतिसभवने आयुं खेपेत्वा उपरिदेवलोके निब्बत्तितुकामो अहोसि । सक्को तस्स विमानद्वारं गन्त्वा तं पक्कोसित्वा, “मारिस, तथा मनुस्सलोकं गन्त्वा ओक्काकरज्जो अगमहेसिया कुच्छिम्हि पटिसन्धिं गणितुं वट्ठती”ति सम्पटिच्छापेत्वा अपरम्पि देवपुत्तं “त्वम्पि एतिस्सा एव पुत्तो भविस्ससी”ति वत्वा “मा खो पनस्सा कोचि सीलं भिन्दतू”ति महल्लकब्राह्मणवेसेन रज्जो निवेसनद्वारं अगमासि ।

महाजनोपि न्हातो अलङ्कृतो “अहं देविं गणिहस्सामि, अहं देविं गणिहस्सामी”ति राजद्वारे सन्निपतित्वा सक्कज्ज दिस्वा “त्वं कस्मा आगतोसी”ति परिहासमकासि । सक्को “किं मं तुम्हे गरहथ, सचेपि मे सरीरं जिण्णं, रागो पन न जीरति, सचे सीलवतिं लभिस्सामि, आदाय नं गमिस्सामीति आगतोम्ही”ति वत्वा अत्तनो आनुभावेन सब्बेसं पुरतोव अट्ठासि । अज्जो कोचि तस्स तेजेन पुरतो भवितुं नासक्खि । सो तं सब्बालङ्कारपटिमण्डितं निवेसना निक्खमन्तिज्जेव हत्थे गहेत्वा पक्कामि । अथ नं तत्थ तत्थ ठिता गरहिंसु “पस्सथ, भो, महल्लकब्राह्मणो एवं उत्तमरूपधरं देविं आदाय गच्छति, अत्तनो युत्तं न जानाती”ति । देवीपि “महल्लको मं गहेत्वा गच्छती”ति न अट्ठीयति न हरायति । राजापि वातपाने ठत्वा “को नु खो देविं गहेत्वा गच्छती”ति ओलोकेन्तो तं दिस्वा अनत्तमनो अहोसि ।

सक्को तं आदाय नगरद्वारतो निक्खमित्वा द्वारसमीपे एकं घरं मापेसि विवटद्वारं पञ्जत्तकट्ठथरिकं । अथ नं सा “इदं ते निवेसन”न्ति पुच्छि । सो “आम, भद्दे, पुब्बे पनाहं एको, इदानीम्हा मयं द्वे जना, अहं भिक्खाय चरित्वा तण्डुलादीनि आहरिस्सामि, त्वं इमिस्सा कट्ठथरिकाय निपज्जाही”ति वत्वा तं मुदुना हत्थेन परामसन्तो दिब्बसम्फस्सं फरापेत्वा तत्थ निपज्जापेसि । सा दिब्बसम्फस्सफरणेन सज्जं विस्सज्जेसि । अथ नं अत्तनो आनुभावेन तावतिसंभवनं नेत्वा अलङ्कृतविमाने दिब्बसयने निपज्जापेसि । सा सत्तमे दिवसे पबुज्झित्वा तं सम्पत्तिं दिस्वा “न सो ब्राह्मणो मनुस्सो, सक्को भविस्सती”ति अज्जासि । सक्कोपि तस्मिं समये पारिच्छत्तकमूले दिब्बनाटकपरिवृतो निसिन्नो अहोसि । सा सयना उड्ढाय तस्स सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । अथ नं सक्को “वरं ते, देवि, ददामि, गण्हाही”ति आह । “तेन हि, देव, एकं पुत्तं मे देही”ति । “देवि, तिड्ढतु एको पुत्तो, अहं ते द्वे पुत्ते दस्सामि । तेसु पन एको पज्जवा भविस्सति विरूपवा, एको रूपवा न पज्जवा । तेसु कतरं पठमं इच्छसी”ति? “पज्जवन्तं, देवा”ति । सो “साधू”ति वत्वा तस्सा कुसतिणं दिब्बवत्थं दिब्बचन्दनं पारिच्छत्तकपुष्पं कोकनुदञ्च नाम वीणं दत्वा तं आदाय रज्जो सयनघरं पविसित्वा रज्जा सद्धिं एकसयने निपज्जापेत्वा अङ्गुठकेन तस्सा नाभिं परामसि । तस्मिं खणे बोधिसत्तो तस्सा कुच्छिम्हि पटिसन्धिं गण्हि । सक्कोपि सकट्टानमेव गतो । पण्डिता देवी गम्भस्स पतिट्ठितभावं जानि ।

अथ नं पबुद्धो राजा दिस्वा, “देवि, केन नीतासी”ति पुच्छि । “सक्केन, देवा”ति । “अहं पच्चक्खतो एकं महल्लकब्राह्मणं तं आदाय गच्छन्तं अद्वसं, कस्मा मं वज्जेसी”ति? “सद्वहथ, देव, सक्को मं गहेत्वा देवलोकं नेसी”ति । “न सद्वहामि, देवी”ति । अथस्स सा सक्कदत्तियं कुसतिणं दस्सेत्वा “सद्वहथा”ति आह । राजा “कुसतिणं नाम यतो कुतोचि लब्धती”ति न सद्वहि । अथस्स सा दिब्बवत्थादीनि दस्सेसि । राजा तानि दिस्वा सद्वहित्वा, “भद्दे, सक्को ताव तं नेतु, पुत्तो पन ते लब्धो”ति पुच्छि । “लब्धो महाराज, गम्भो मे पतिट्ठितो”ति । सो तुड्डो तस्सा गम्भपरिहारं अदासि । सा दसमासच्चयेन पुत्तं विजायि, तस्स अज्जं नामं अकत्वा कुसतिणनाममेव अकंसु । कुसकुमारस्स पदसा गमनकाले इतरो देवपुत्तो तस्सा कुच्छियं पटिसन्धिं गण्हि । सा दसमासे परिपुण्णे पुत्तं विजायि, तस्स “जयम्पती”ति नामं करिंसु । ते महन्तेन यसेन वड्डिंसु । बोधिसत्तो पज्जवा आचरियस्स सन्तिके किञ्चि सिप्यं अनुगगहेत्वा अत्तनोव पज्जाय सब्बसिप्पेसु निष्फत्तिं पापुणि ।

अथस्स सोळसवस्सकाले राजा रज्जं दातुकामो देविं आमन्तेत्वा “भद्दे, पुत्तस्स ते रज्जं दत्वा नाटकानि उपट्टपेस्साम, मयं जीवन्तायेव नं रज्जे पतिट्ठितं पस्सिस्साम, सकलजम्बुदीपे खो पन यस्स रज्जो धीतरं इच्छति, तमस्स आनेत्वा अगमहेसिं करिस्साम, चित्तमस्स जानाहि, कतरं राजधीतरं रोचेसी”ति आह । सा “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा “कुमारस्स इमं पवत्तिं आरोचेत्वा चित्तं जानाही”ति एकं परिचारिकं पेसेसि । सा गन्त्वा तस्स तं पवत्तिं आरोचेसि । तं सुत्वा महासत्तो चिन्तेसि — “अहं न रूपवा, रूपसम्पन्ना राजधीता आनीतापि मं दिस्वा ‘किं मे इमिना विरूपेना’ति पलायिस्सति इति नो लज्जितब्बकं भविस्सति, किं मे घरावासेन, धरमाने मातापितरो उपट्टहित्वा तेसं अच्चयेन निक्खमित्वा पब्बजिस्सामी”ति । सो “मय्हं नेव रज्जेनत्थो, न नाटकेहि, अहं मातापितूनं अच्चयेन पब्बजिस्सामी”ति आह । सा गन्त्वा तस्स कथं देविया आरोचेसि, देवीपि रज्जो आरोचेसि । राजा अनत्तमनो हुत्वा पुन कतिपाहच्चयेन सासनं पेसेसि । सोपि पटिबाहितयेव । एवं यावततियं पटिबाहित्वा चतुत्थवारे चिन्तेसि — “मातापितूहि सद्धिं एकन्तेन पटिपक्खभावो नाम न युत्तो, एकं उपायं करिस्सामी”ति ।

सो कम्मरजेट्ठकं पक्कोसापेत्वा बहं सुवण्णं दत्वा “एकं इत्थिरूपकं करोही”ति उय्योजेत्वा तस्मिं पक्कन्ते अज्जं सुवण्णं गहेत्वा सयम्पि इत्थिरूपकं अकासि । बोधिसत्तानज्झि अधिप्पायो नाम समिज्झति । तं सुवण्णरूपकं जिह्वाय

अवण्णनीयसोभं अहोसि । अथ नं महासत्तो खोमं निवासापेत्वा सिरिगब्भे ठपापेसि । सो कम्मारेण जेडुकेन आभतरूपकं दिस्वा तं गरहित्वा “गच्छ अम्हाकं सिरिगब्भे ठपितरूपकं आहरा”ति आह । सो सिरिगब्भं पविट्ठो तं दिस्वा “कुमारेण सद्धिं अभिरमितुं एका देवच्छरा, आगता भविस्सती”ति हत्थं पसारेतुं अविसहन्तो निक्खमित्वा “देव, सिरिगब्भे अय्या एकिकाव ठिता, उपगन्तुं न सक्कोमी”ति आह । “तात, गच्छ, सुवण्णरूपकं एतं, आहरा”ति पुन पेसितो आहरि । कुमारो कम्मारेण कतं रूपकं सुवण्णगब्भे निक्खिपापेत्वा अत्तना कतं अलङ्कारापेत्वा रथे ठपापेत्वा “एवरूपं लभन्तो गण्हामी”ति मातु सन्तिकं पहिणि ।

सा अमच्चे पक्कोसापेत्वा, “ताता, मय्हं पुत्तो महापुज्जो सक्कदत्तियो अनुच्छविकं कुमारिकं लभिस्सति, तुम्हे एवरूपं लभन्ता गण्हिस्सथ, इमं रूपकं पटिच्छन्नयाने ठपेत्वा सकलजम्बुदीपं चरन्ता यस्स रज्जो एवरूपं धीतरं पस्सथ, तस्सेतं दत्वा ‘ओक्काकराजा तुम्हेहि सद्धिं आवाहं करिस्सती’ति दिवसं ववत्थपेत्वा आगच्छथा”ति आह । ते “साधू”ति तं आदाय महन्तेन परिवारेण निक्खमित्वा विचरन्ता यं राजधानिं पापुणन्ति, तत्थ सायन्हसमये महाजनस्स समोसरणट्टाने तं रूपकं वत्थपुप्फालङ्कारेहि अलङ्कारित्वा सुवण्णसिविकं आरोपेत्वा तित्थमग्गे ठपेत्वा अमच्चा सयं पटिक्कमित्वा आगतागतानं कथासवनत्थं एकमन्ते तिट्ठन्ति । महाजनो तं ओलोकेत्वा “सुवण्णरूपक”न्ति सज्जं अकत्वा “अयं मनुस्सिन्थी समानापि देवच्छरपटिभागा अतिविय सोभति, किं नु खो एत्थ ठिता, कुतो वा आगता, अम्हाकं नगरे एवरूपा नत्थी”ति वण्णेन्तो पक्कमति । तं सुत्वा अमच्चा “सचे इध एवरूपा दारिका भवेय्य, असुका राजधीता विय असुका अमच्चधीता विया”ति वदेय्युं, अद्धा इध एवरूपा नत्थी”ति तं आदाय अज्जं नगरं गच्छन्ति ।

ते एवं विचरन्ता अनुपुब्बेन महरट्ठे सागलनगरं सम्पापुणिसु । तत्थ महरज्जो अट्ठ धीतरो उत्तमरूपधरा देवच्छरपटिभागा, तासं सब्बजेडुका पभावती नाम । तस्सा सरीरतो बालसूरियस्स पभा विय पभा निच्छरन्ति, अन्धकारेपि चतुहत्थे अन्तोगब्भे पदीपकिच्चं नत्थि, सब्बो गब्भो एकोभासोव होति । धाती पनस्सा खुज्जा, सा पभावति भोजेत्वा तस्सा सीसन्हापनत्थं अट्ठहि वण्णदासीहि अट्ठ घटे गाहापेत्वा सायन्हसमये उदकत्थाय गच्छन्ती तित्थमग्गे ठितं तं रूपकं दिस्वा “पभावती”ति सज्जाय “अयं दुब्बिनीता ‘सीसं न्हायिस्सामी’ति अम्हे उदकत्थाय पेसेत्वा पठमतरं आगन्त्वा तित्थमग्गे ठिता”ति कुञ्जित्वा “अरे कुललज्जापनिके अम्हेहि पुरिमतरं आगन्त्वा कस्मा इध ठितासि, सचे राजा जानिस्सति, नासेस्सति नो”ति वत्वा हत्थेन गण्डपस्से पहिरि, हत्थतलं भिज्जमानं विय जातं । ततो “सुवण्णरूपक”न्ति जत्वा हसमाना तासं वण्णदासीनं सन्तिकं गच्छन्ती “पस्सथेतं मे कम्मं, मम धीतातिसज्जाय पहारं अदासिं, अयं मम धीतु सन्तिके किमग्घति, केवलं मे हत्थो दुक्खापितो”ति आह ।

अथ नं राजदूता गहेत्वा “त्वं ‘मम धीता इतो अभिरूपतरा’ति वदन्ती कं नाम कथेसी”ति आहंसु । “महरज्जो धीतरं पभावति, इदं रूपकं तस्सा सोळसिम्पि कलं न अग्घती”ति । ते तुट्ठमानसा राजद्वारं गन्त्वा “ओक्काकरज्जो दूता द्वारे ठिता”ति पटिहारेसुं । राजा आसना वुट्ठाय ठितकोव “पक्कोसथा”ति आह । ते पविसित्वा राजानं वन्दित्वा “महाराज, अम्हाकं राजा तुम्हाकं आरोग्यं पुच्छती”ति वत्वा कतसक्कारसम्माना “किमत्थं आगतत्था”ति पुट्ठा “अम्हाकं रज्जो सीहस्सरो पुत्तो कुसकुमारो नाम, राजा तस्स रज्जं दातुकामो अम्हे तुम्हाकं सन्तिकं पहिणि, तुम्हाकं किर धीता पभावती, तं तस्स देथ, इमज्च सुवण्णरूपकं देय्यधम्मं गण्हथा”ति तं रूपकं तस्स अदंसु । सोपि “एवरूपेण महाराजेण सद्धिं विवाहमङ्गलं भविस्सती”ति तुट्ठचित्तो सम्पटिच्छि । अथ नं दूता आहंसु — “महाराज, अम्हेहि न सक्का पपज्जं कातुं, कुमारिकाय लद्धभावं रज्जो आरोचेस्साम, अथ नं सो आगन्त्वा आदाय गमिस्सती”ति । सो “साधू”ति वत्वा तेसं सक्कारं कत्वा विस्सज्जेसि । ते गन्त्वा रज्जो च देविया च आरोचेसुं । राजा महन्तेन परिवारेण कुसावतितो निक्खमित्वा अनुपुब्बेन

सागलनगरं पापुणि । मदराजा पच्चुगन्त्वा तं नगरं पवेसेत्वा महन्तं सक्कारमकासि ।

सीलवती देवी पण्डितत्ता “को जानाति, किं भविस्सती”ति एकाहद्वीहच्चयेन मदराजानं आह — “महाराज, सुणिसं दडुकामाप्ही”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा तं पक्कोसापेसि । पभावती सब्बालङ्कारपटिमण्डिता धातिगणपरिवृता आगन्त्वा सस्सुं वन्दि । सा तं दिस्वा चिन्तेसि — “अयं कुमारिका अभिरूपा, मय्हं पुत्तो विरूपो । सचे एसा तं पस्सिस्सति, एकाहम्पि अवसित्वा पलायिस्सति, उपायं करिस्सामी”ति । सा मदराजानं आमन्तेत्वा, “महाराज, सुणिसा मे पुत्तस्स अनुच्छविका, अपिच खो पन अम्हाकं कुलपवेणिया आगतं चारित्तं अत्थि, सचे अयं तस्मिं चारित्ते वत्तिस्सति, नेस्सामि न”न्ति आह । “किं पन वो चारित्तं”न्ति । “अम्हाकं वंसे याव एकस्स गब्भस्स पतिट्ठानं होति, ताव दिवा सामिकं पस्सितुं न लभति । सचे एसा तथा करिस्सति, नेस्सामि न”न्ति । राजा “किं, अम्म, सक्खिस्ससि एवं वत्तितु”न्ति धीतरं पुच्छि । सा “आम ताता”ति आह । ततो ओक्काकराजा मदरज्जो बहुं धनं दत्त्वा तं आदाय पक्कामि । मदराजापि महन्तेन परिवारेन धीतरं उय्योजेसि ।

ओक्काको कुसावतिं गन्त्वा नगरं अलङ्कारापेत्वा सब्बबन्धनानि मोचेत्वा पुत्तस्स अभिसेकं कत्वा रज्जं दत्त्वा पभावतिं अगमहेसिं कारेत्वा नगरे “कुसराजस्स आणा”ति भेरिं चरापेसि । सकलजम्बुदीपतले राजानो येसं धीतरो अत्थि, ते कुसरज्जो धीतरो पहिणिसु । येसं पुत्ता अत्थि, ते तेन सद्धिं मित्तभावं आकङ्खन्ता पुत्ते उपट्ठाके कत्वा पहिणिसु । बोधिसत्तस्स नाटकपरिवारो महा अहोसि, महन्तेन यसेन रज्जं कारेसि । सो पभावतिं दिवा पस्सितुं न लभति, सापि तं दिवा पस्सितुं न लभति, उभिन्नं रत्तिदस्सनमेव होति । तत्थ पभावतिया सरीरप्पभापि अब्बोहारिका अहोसि । बोधिसत्तो सिरिगम्भतो रत्तियेव निक्खमति ।

सो कतिपाहच्चयेन पभावतिं दिवा दडुकामो मातुया आरोचेसि । सा “मा ते तात, रुच्चि, याव एकं पुत्तं लभसि, ताव आगमेही”ति, पटिक्खिपि । सो पुनप्पुनं याचियेव । अथ नं सा आह — “तेन हि हत्थिसालं गन्त्वा हत्थिमेण्डवेसेन तिट्ठ, अहं तं तत्थ आनेस्सामि, अथ नं अक्खीनि पूरेत्वा ओलोकेय्यासि, मा च अत्तानं जानापेही”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा हत्थिसालं अगमासि । अथस्स माता हत्थिसालं अलङ्कारापेत्वा पभावतिं “एहि सामिकस्स हत्थिनो पस्सामा”ति तत्थ नेत्वा “अयं हत्थी असुको नाम, अयं हत्थी असुको नामा”ति तस्सा दस्सेसि । तत्थ तं राजा मातु पच्छतो गच्छन्तिं दिस्वा हत्थिगोपकवेसेन हत्थिछकणपिण्डेन पिट्ठियं पहरि । सा कुद्धा “रज्जो कथेत्वा ते हत्थं छिन्दापेस्सामी”ति वत्त्वा देविं उज्जापेसि । राजमाता “मा अम्म कुज्झी”ति सुणिसं सज्जापेत्वा पिट्ठिं परिमज्जि । पुनपि राजा तं दडुकामो हुत्वा अस्ससालाय अस्सगोपकवेसेन तं दिस्वा तथेव अस्सछकणपिण्डेन पहरि । तदापि तं कुद्धं सस्सु सज्जापेसि ।

पुनेकदिवसे पभावती महासत्तं पस्सितुकामा हुत्वा सस्सुया आरोचेत्वा “अलं मा ते रुच्ची”ति पटिक्खित्तापि पुनप्पुनं याचि । अथ नं सा आह — “तेन हि स्वे मम पुत्तो नगरं पदक्खिणं करिस्सति, त्वं सीहपज्जरं विवरित्वा तं पस्सेय्यासी”ति । एवञ्च पन वत्त्वा पुनदिवसे नगरं अलङ्कारापेत्वा जयम्पतिकुमारं राजवेसं गाहापेत्वा हत्थिपिट्ठे निसीदापेत्वा बोधिसत्तं पच्छिमासने निसीदापेत्वा नगरं पदक्खिणं कारापेसि । सा पभावतिं आदाय सीहपज्जरे ठत्वा “पस्स तव सामिकस्स सिरिसोभग”न्ति आह । सा “अनुच्छविको मे सामिको लद्धो”ति अत्तमना अहोसि । तं दिवसं पन महासत्तो हत्थिमेण्डवेसेन जयम्पतिस्स पच्छिमासने निसीदित्वा यथाधिप्पायेन पभावतिं ओलोकेन्तो हत्थविकारादिवसेन चित्तरुचिया केळिं दस्सेसि । हत्थिम्हि अतिक्कन्ते राजमाता पभावतिं पुच्छि — “दिट्ठो ते, अम्म, सामिको”ति । “आम अय्ये, पच्छिमासने पनस्स निसिन्नो हत्थिमेण्डो अतिविय दुब्बिनीतो, मय्हं हत्थविकारादीनि दस्सेसि, कस्मा एवरूपं अलक्खिकं

रज्जो पच्छिमासने निसीदापेसुं, नीहरापेहि न”न्ति? “अम्म, रज्जो पच्छिमासने रक्खा नाम इच्छितब्बा”ति ।

सा चिन्तेसि — “अयं हत्थिमेण्डो अतिविय निब्भयो, राजानं ‘राजा’तिपि न मज्जति, किं नु खो एसोव कुसराजा, अद्दा हि एसो अतिविय विरूपो एव भविस्सति, तेनेव मं न दस्सेन्ती”ति । सा खुज्जं कण्णमूले आह — “अम्म, गच्छ ताव जानाहि, किं पुरिमासने निसिन्नको राजा, उदाहु पच्छिमासने”ति? “कथं पनाहं जानिस्सामी”ति । “सचे हि सो राजा भविस्सति, पठमतरं हत्थिपिड्डितो ओतरिस्सति, इमाय सज्जाय जानाही”ति । सा गन्त्वा एकमन्ते ठिता पठमं महासत्तं ओतरन्तं अद्दस, पच्छा जयम्पतिकुमारं । महासत्तोपि इतो चितो च ओलोकेन्तो खुज्जं दिस्वा “इमिना नाम कारणेन एसा आगता भविस्सती”ति जत्वा तं पक्कोसापेत्वा “इमं अन्तरं पभावतिया मा कथेही”ति दळ्हं वत्वा उय्योजेसि । सा गन्त्वा “पुरिमासने निसिन्नो पठमं ओतरी”ति आह । पभावती तस्सा वचनं सद्वहि ।

महासत्तोपि पुन दद्दुकामो हुत्वा मातरं याचि । सा पटिक्खिपितुं असक्कोन्ती “तेन हि अज्जातकवेसेन उय्यानं गच्छाही”ति आह । सो उय्यानं गन्त्वा पोक्खरणिं गलप्पमाणं उदकं पविसित्वा पदुमिनिपत्तेन सीसं छादेत्वा पुप्फितपदुमेन मुखं आवरित्वा अद्दासि । मातापिस्स पभावतिं उय्यानं नेत्वा सायन्हसमये “इमे रुक्खे पस्स, सकुणे पस्स, मिगे पस्सा”ति पलोभयमाना पोक्खरणीतीरं पायासि । सा पञ्चविधपदुमसज्जनं पोक्खरणिं दिस्वा न्हायितुकामा परिचारिकाहि सद्धिं पोक्खरणिं ओतरित्वा कीळन्ती तं पदुमं दिस्वा विचिन्तितुकामा हत्थं पसारेसि । अथ नं राजा पदुमिनिपत्तं अपनेत्वा “अहं कुसराजा”ति वत्वा हत्थे गण्हि । सा तस्स मुखं दिस्वा “यक्खो मं गण्ही”ति विरवित्वा तत्थेव विसज्जितं पत्ता । अथस्सा राजा हत्थं मुज्जि । सा सज्जं पटिलभित्वा “कुसराजा किर मं हत्थे गण्हि, इमिनावहं हत्थिसालाय हत्थिछकणपिण्डेन, अस्ससालाय अस्सछकणपिण्डेन पहटा, अयमेव मं हत्थिस्स पच्छिमासने निसीदित्वा उप्पण्डेसि, किं मे एवरूपेन दुम्मुखेन पतिना, इमं जहित्वा अहं जीवन्ती अज्जं पतिं लभिस्सामी”ति चिन्तेत्वा अत्तना सद्धिं आगते अमच्चे पक्कोसापेत्वा “मम यानवाहनं सज्जं करोथ, अज्जेव गमिस्सामी”ति आहं । ते रज्जो आरोचेसुं । राजा चिन्तेसि — “सचे गन्तुं न लभिस्सति, हृदयमस्सा फलिस्सति, गच्छतु पुन तं अत्तनो बलेन आनेस्सामी”ति चिन्तेत्वा अथस्सा गमनं अनुजानि । सा पितुनगरमेव अगमासि ।

महासत्तोपि उय्यानतो नगरं पविसित्वा अलङ्कृतपासादं अभिरुहि । बोधिसत्तज्झि सा पुब्बपत्थनावसेन न इच्छि, सोपि पुब्बकम्मवसेनेव विरूपो अहोसि । अतीते किर बाराणसियं द्वारगामे उपरिमवीथिया च हेट्ठिमवीथिया च द्वे कुलानि वसिंसु । एकस्स कुलस्स द्वे पुत्ता अहेसुं । एकस्स एकाव धीता अहोसि । द्वीसु पुत्तेसु बोधिसत्तो कनिट्ठो । तं कुमारिकं जेड्ढकस्स अदंसु । कनिट्ठो अदारभरणो भातु सन्तिकेयेव वसि । अथेकदिवसं तस्मिं घरे अतिरसकपूर्वे पचिंसु । बोधिसत्तो अरज्जं गतो होति । तस्स पूर्वं ठपेत्वा अवसेसे भाजेत्वा खादिंसु । तस्मिं खणे पच्चेकबुद्धो भिक्खाय घरद्वारं अगमासि । बोधिसत्तस्स भातुजाया “चूळपतिनो अज्जं पूर्वं पचिस्सामी”ति तं गहेत्वा पच्चेकबुद्धस्स अदासि । सोपि तं खणज्जेव अरज्जतो आगच्छि । अथ नं सा आह — “सामि, चित्तं पसादेहि, तव कोट्ठासो पच्चेकबुद्धस्स दिन्नो”ति । सो “तव कोट्ठासं खादित्वा मम कोट्ठासं देसि, अहं किं खादिस्सामी”ति कुट्ठो पच्चेकबुद्धं अनुगन्त्वा पत्ततो पूर्वं गण्हि । सा मातु घरं गन्त्वा नवविलीनं चम्पकपुप्फवण्णं सप्पिं आहरित्वा पच्चेकबुद्धस्स पत्तं पूरेसि, तं ओभासं मुज्जि । सा तं दिस्वा पत्थनं पट्टपेसि — “भन्ते, इमिना दानबलेन निब्बत्तनिब्बत्तद्धाने मे सरीरं ओभासजातं होतु, उत्तमरूपधरा च भवेय्यं, इमिना च मे असप्पुरिसेन सद्धिं एकद्धाने वासो मा अहोसी”ति । इति सा इमिस्सा पुब्बपत्थनाय वसेन तं न इच्छि । बोधिसत्तोपि तं पूर्वं तस्मिं सप्पिपत्ते ओसीदापेत्वा पत्थनं पट्टपेसि — “भन्ते, इमं योजनसते वसन्तिमि आनेत्वा मम पादपरिचारिकं कातुं समत्थो भवेय्य”न्ति । तत्थ यं सो कुट्ठो गन्त्वा पूर्वं गण्हि, तस्स पुब्बकम्मस्स वसेन विरूपो अहोसि, पुब्बपत्थनाय सा च तं न इच्छीति ।

सो पभावतिया गताय सोकप्पत्तो अहोसि, नानाकारेहि परिचारयमानापि नं सेसित्थियो ओलोकापेतुम्पि नासक्खिंसु,, पभावतिरहितमस्स सकलम्पि निवेसनं तुच्छं विय खायि । सो “इदानीं सागलनगरं पत्ता भविस्सती”ति पच्चूससमये मातु सन्तिकं गन्त्वा, “अम्म, अहं पभावतिं आनेस्सामि, तुम्हे रज्जं अनुसासथा”ति वदन्तो पठमं गाथमाह —

१. “इदं ते रट्ठं सधनं सयोगं, सकायुरं सब्बकामूपपन्नं ।
इदं ते रज्जं अनुसास अम्म, गच्छामहं यत्थ पिया पभावती”ति ॥

तत्थ सयोगन्ति हत्थियोगादिसहितं । सकायुरन्ति सपञ्चराजककुधभण्डं । अनुसास, अम्माति सो किर पुरिसस्स रज्जं दत्त्वा पुन गण्हनं नाम न युत्तन्ति पितु वा भातु वा अनिय्यादेत्त्वा मातु निय्यादेन्तो एवमाह ।

सा तस्स कथं सुत्वा “तेन हि, तात, अप्पमत्तो भवेय्यासि, मातुगामो नाम अपरिसुद्धहदयो”ति वत्त्वा नानगरसभोजनस्स सुवण्णकरोटिं पूरेत्वा “इदं अन्तरामगे भुज्जेय्यासी”ति वत्त्वा उय्योजेसि । सो तं आदाय मातरं वन्दित्वा तिक्खत्तुं पदक्खिणं कत्वा “जीवन्तो पुन तुम्हे पस्सिस्सामी”ति वत्त्वा सिरिगब्भं पविसित्वा पञ्चावुधं सन्नहित्वा भत्तकरोटिया सद्धिं कहापणसहस्सं पसिब्बके कत्वा कोकनुदञ्च वीणं आदाय नगरा निक्खमित्वा मगं पटिपज्जित्वा महब्बलो महाथामो याव मज्झन्हिका पण्णास योजनानि गन्त्वा भत्तं भुज्जित्वा सेसदिवसभागेन पुन पण्णास योजनानि गन्त्वा एकाहेनेव योजनसतिकं मगं खेपेत्वा सायन्हसमये न्हत्वा सागलनगरं पाविसि । तस्मिं पविट्ठमत्तेयेव तस्स तेजेन पभावती सयनपिट्ठे सण्ठातुं असक्कोन्ती ओतरित्वा भूमियं निपज्जि । बोधिसत्तं किलन्तिन्द्रियं वीथिया गच्छन्तं अज्जतरा इत्थी दिस्वा पक्कोसापेत्वा निसीदापेत्वा पादे धोवापेत्वा सयनं दापेसि । सो किलन्तकायो निपज्जित्वा निदं ओक्कमि ।

अथ सा तस्मिं निदमुपगते भत्तं सम्पादेत्वा तं पबोधेत्वा भत्तं भोजेसि । सो तुट्ठो तस्सा सद्धिं भत्तकरोटिया कहापणसहस्सं अदासि । सो पञ्चावुधं तत्थेव ठपेत्वा “गन्तब्बट्ठानं मे अत्थी”ति वत्त्वा वीणं आदाय हत्थिसालं गन्त्वा “अज्ज मे इध वसितुं देथ, गन्धब्बं वो करिस्सामी”ति वत्त्वा हत्थिगोपकेहि अनुज्जातो एकमन्ते निपज्जित्वा थोकं निद्वयित्वा पटिप्पस्सद्धरथो उट्ठाय वीणं मुज्जित्वा “सागलनगरवासिनो इमं सद्धं सुणन्तू”ति वीणं वादेन्तो गायि । पभावती भूमियं निपन्ना तं सद्धं सुत्वाव “अयं न अज्जस्स वीणासद्धो, निस्संसयं कुसराजा ममत्थाय आगतो”ति अज्जासि । मदराजापि तं सद्धं सुत्वा “अतिविय मधुरं वादेति, स्वे एतं पक्कोसापेत्वा मम गन्धब्बं कारेस्सामी”ति चिन्तेसि ।

बोधिसत्तो “न सक्का इध वसमानेन पभावती दट्ठं, अट्ठानमेत”न्ति पातोव निक्खमित्वा सायं भुत्तगेहेयेव पातरासं भुज्जित्वा वीणं ठपेत्वा राजकुम्भकारस्स सन्तिकं गन्त्वा तस्स अन्तेवासिकभावं उपगन्त्वा एकदिवसेनेव घरं मत्तिकाय पूरेत्वा “भाजनानि करोमि आचरिया”ति वत्त्वा, “आम, कारोही”ति वुत्ते एकं मत्तिकापिण्डं चक्के ठपेत्वा चक्कं आविञ्छि, सकिं आविद्धमेव याव मज्झन्हिकातिक्कमा भमियेव । सो नानावण्णानि खुद्दकमहन्तानि भाजनानि कत्वा पभावतिया अत्थाय भाजनं करोन्तो नानारूपानि समुट्ठापेसि । बोधिसत्तानज्झि अधिप्पायो नाम समिज्झति, “तानि रूपानि पभावतीयेव पस्सतू”ति अधिट्ठासि । सो सब्बभाजनानि सुक्खापेत्वा पचित्वा गेहं पूरेसि । कुम्भकारो नानाभाजनानि गहेत्वा राजकुलं अगमासि । राजा दिस्वा “केनिमानि कतानी”ति पुच्छि । “मया, देवा”ति । “अहं तथा कतानि जानामि, कथेहि, केन कतानी”ति? “अन्तेवासिकेन मे देवा”ति । “न ते सो अन्तेवासी, आचरियो ते सो, त्वं तस्स सन्तिके सिप्पं सिक्ख, इतो पट्ठाय च सो मम धीतानं भाजनानि करोतु, इमञ्चस्स सहस्सं देही”ति सहस्सं दापेत्वा “नानावण्णानि इमानि खुद्दकभाजनानि मम धीतानं देही”ति आह ।

सो तानि तासं सन्तिकं नेत्वा “इमानि वो कीळनत्थाय खुद्दकभाजनानी”ति आह । ता सब्बा आगमिंसु । कुम्भकारो महासत्तेन पभावतिया अत्थाय कतभाजनमेव तस्सा अदासि । सा च भाजनं गहेत्वा तत्थ अत्तनो च महासत्तस्स च खुज्जाय च रूपं पस्सित्वा “इदं न अज्जेन कतं, कुसराजेनेव कतं”न्ति जत्वा कुज्झित्वा भूमियं खिपित्वा “इमिना मय्हं अत्थो नत्थि, इच्छन्तानं देही”ति आह । अथस्सा भगिनियो कुद्धभावं जत्वा “खुद्दकभाजनं कुसरज्जा कतन्ति मज्जसि, इदं तेन न कतं, कुम्भकारेनेव कतं, गणहाहि न”न्ति अवहसिंसु । सा तेन कतभावं तस्स च आगतभावं तासं न कथेसि । कुम्भकारो सहस्सं बोधिसत्तस्स दत्त्वा “तात, राजा ते तुट्ठो, इतो किर पट्ठाय राजधीतानं भाजनानि करेय्यासि, अहं तासं हरिस्सामी”ति आह ।

सो “इधापि वसन्तेन न सक्का पभावती दट्ठु”न्ति तं सहस्सं तस्सेव दत्त्वा राजपट्ठाकस्स नळकारस्स सन्तिकं गन्त्वा तस्स अन्तेवासिको हुत्वा पभावतिया अत्थाय तालवण्टं कत्वा तत्थेव सेतच्छत्तञ्च आपानभूमिञ्च वत्थं गहेत्वा ठितं पभावतिज्जाति नानारूपानि दस्सेसि । नळकारो तञ्च अज्जञ्च तेन कतभण्डकं आदाय राजकुलं अगमासि । राजा दिस्वा “केनिमानि कतानी”ति पुच्छित्वा पुरिमनयेनेव सहस्सं दत्त्वा “इमानि नळकारभण्डानि मम धीतानं देही”ति आह । सोपि बोधिसत्तेन पभावतिया अत्थाय कतं तालवण्टं तस्सायेव अदासि । तत्रपि रूपानि अज्जो जनो न पस्सति, पभावती पन दिस्वा कुसरज्जा कतभावं जत्वा “गणितुकामा गणहन्तू”ति कुद्धा भूमियं खिपि । अथ नं सेसा अवहसिंसु । नळकारो सहस्सं आहरित्वा बोधिसत्तस्स दत्त्वा तं पवत्ति आरोचेसि ।

सो “इदम्पि मय्हं अवसनट्ठान”न्ति सहस्सं तस्सेव दत्त्वा राजमालाकारस्स सन्तिकं गन्त्वा अन्तेवासिकभावं उपगन्त्वा नानाविधं मालाविकतिं गन्थित्वा पभावतिया अत्थाय नानारूपविचित्रं एकं चुम्बटकं अकासि । मालाकारो तं सब्बं आदाय राजकुलं अगमासि । राजा दिस्वा “केनिमानि गन्थितानी”ति पुच्छि । “मया, देवा”ति । “अहं तथा गन्थितानि जानामि, कथेहि, केन गन्थितानी”ति? “अन्तेवासिकेन मे, देवा”ति । “न सो अन्तेवासी, आचरियो ते सो, त्वं तस्स सन्तिके सिप्पं सिक्ख, इतो पट्ठाय च सो मम धीतानं पुष्फानि गन्थतु, इमज्जस्स सहस्सं देही”ति सहस्सं दत्त्वा “इमानि पुष्फानि मम धीतानं देही”ति आह । सोपि बोधिसत्तेन पभावतिया अत्थाय कतं चुम्बटकं तस्सायेव अदासि । सा तत्थ अत्तनो च रज्जो च रूपेहि सद्धिं नानारूपानि दिस्वा तेन कतभावं जत्वा कुज्झित्वा भूमियं खिपि । सेसा भगिनियो तं तथेव अवहसिंसु । मालाकारोपि सहस्सं आहरित्वा बोधिसत्तस्स दत्त्वा तं पवत्ति आरोचेसि ।

सो “इदम्पि मय्हं अवसनट्ठान”न्ति सहस्सं तस्सेव दत्त्वा रज्जो सूदस्स सन्तिकं गन्त्वा अन्तेवासिकभावं उपगच्छि । अथेकदिवसं सूदो रज्जो भोजनविकतिं हरन्तो अत्तनो अत्थाय पचितुं बोधिसत्तस्स अट्ठिमंसं अदासि । सो तं तथा सम्पादेसि, यथास्स गन्धो सकलनगरं अवत्थरि । राजा तं घायित्वा “किं ते महानसे अज्जम्पि मंसं पचसी”ति पुच्छि । “नत्थि, देव, अपिच खो पन मे अन्तेवासिकस्स अट्ठिमंसं पचनत्थाय दिन्नं, तस्सेव सो गन्धो भविस्सती”ति । राजा आहरापेत्वा ततो थोकं जिह्मगे ठपेसि, तावदेव सत्त रसहरणिसहस्सानि खोभेन्तं फरि । राजा रसतण्हाय बज्झित्वा सहस्सं दत्त्वा “इतो पट्ठाय तव अन्तेवासिना मम च धीतानञ्च मे भत्तं पचापेत्वा त्वं मय्हं आहर, सो मे धीतानं हरतू”ति आह । सूदो गन्त्वा तस्स आरोचेसि । सो तं सुत्वा “इदानि मे मनोरथो मत्थकं पत्तो, इदानि पनाहं पभावतिं दट्ठुं लभिस्सामी”ति तुट्ठो तं सहस्सं तस्सेव दत्त्वा पुनदिवसे भत्तं सम्पादेत्वा रज्जो भत्तभाजनानि पेसेत्वा राजधीतानं भत्तकाजं सयं गहेत्वा पभावतिया वसनपासादं अभिरुहि । सा तं भत्तकाजं आदाय पासादं अभिरुहन्तं दिस्वा चिन्तेसि — “अयं अत्तनो अननुच्छविकं दासकम्मकरेहि कत्तब्बं करोति । सचे पनाहं कतिपाहं तुण्ही भविस्सामि, इदानि मं एसा रोचती”ति सज्जी हुत्वा कत्थचि अगन्त्वा मं ओलोकेन्तो इधेव वसिस्सति, इदानेव तं अक्कोसित्वा परिभासित्वा मुहुत्तम्पि इध वसितुं

अदत्त्वा पलापेस्सामी'ति । सा द्वारं अट्ठुविटं कत्वा एकं हत्थं कवाटे लग्गेत्वा एकेन हत्थेन अगगळं उप्पीळेत्वा दुतियं गाथमाह —

२. “अनुज्जुभूतेन हरं महन्तं, दिवा च रत्तो च निसीथकाले ।
पटिगच्छ त्वं खिप्पं कुसावतिं कुस, निच्छामि दुब्बण्णमहं वसन्तं”न्ति ॥

तस्सत्थो — महाराज, त्वं भत्तकारको हुत्वा उज्जुकेन चित्तेन योपि ते सीसं भिन्देय्य, तस्सपेतं कम्मं न करोसि, अनुज्जुभूतेन पन चित्तेन ममत्थाय एतं महन्तं काजं हरन्तो दिवा च रत्तो च निसीथकाले च महन्तं दुक्खं अनुभविस्ससि, किं ते तेन अनुभूतेन दुक्खेन, त्वं अत्तनो नगरं कुसावतिमेव पटिगच्छ, अज्जं अत्तना सदिसिं अतिरसकपूवसण्ठानमुखिं यक्खिणिं अगगमहेसिं कत्वा रज्जं कारेहीति । **निच्छामि दुब्बण्णमहं वसन्तं** अहं पन तं दुब्बण्णं दुस्सण्ठितं इध वसन्तं न इच्छामीति ।

सो “पभावतिया मे सन्तिका कथा लद्धा”ति तुट्ठचित्तो तिस्सो गाथा अभसि —

३. “नाहं गमिस्सामि इतो कुसावतिं, पभावती वण्णपलोभितो तव ।
रमामि मद्दस्स निकेतरम्मे, हित्वान रट्ठं तव दस्सने रतो ॥
४. “पभावती वण्णपलोभितो तव, सम्मूळहरूपो विचरामि मेदिनिं ।
दिसं न जानामि कुतोमिहि आगतो, तयमिहि मत्तो मिगमन्दलोचने ॥
५. “सुवण्णचीरवसने, जातरूपसुमेखले ।
सुस्सोणि तव कामा हि, नाहं रज्जेन मत्थिको”ति ॥

तत्थ **रमामीति** अभिरमामि न उक्कण्ठामि । **सम्मूळहरूपोति** किलेससम्मूळहो हुत्वा । **तयमिहि मत्तोति** तयि मत्तोमिहि, तया वा मत्तोमिहि । **सुवण्णचीरवसनेति** सुवण्णखचितवत्थवसने । **नाहं रज्जेन मत्थिकोति** न अहं रज्जेन अत्थिको ।

एवं वुत्ते सा चिन्तेसि — “अहं एतं विप्पटिसारी भविस्सती”ति परिभासामि, अयं पन रज्जित्वाव कथेति, सचे खो पन मं “अहं कुसराजा”ति वत्वा हत्थे गण्हेय्य, को तं निवारेय्य, कोचि नो इमं कथं सुणेय्या”ति द्वारं थकेत्वा सूचिं दत्वा अन्तो अट्ठासि । सोपि भत्तकाजं आहरित्वा भत्तं वट्ठेत्वा राजधीतरो भोजेसि । पभावती “गच्छ कुसराजेन पक्कभत्तं आहरा”ति खुज्जं पेसेसि । सा आहरित्वा “भुज्जाही”ति आह । नाहं तेन पक्कभत्तं भुज्जामि, त्वं भुज्जित्वा अत्तनो लद्धनिवापं गहेत्वा भत्तं पचित्वा आहर, कुसरज्जो आगतभावज्ज मा कस्सचि आरोचेसीति । खुज्जा ततो पट्ठाय तस्सा कोट्ठासं आहरित्वा सयं भुज्जति, अत्तनो कोट्ठासं तस्सा उपनेति । कुसराजापि ततो पट्ठाय तं पस्सितुं अलभन्तो चिन्तेसि — “अत्थि नु खो पभावतिया मयि सिनेहो, उदाहु नत्थि, वीमंसिस्सामि न”न्ति । सो पन राजधीतरो भोजेत्वा भत्तकाजं आदाय निक्खन्तो तस्सा गब्भद्वारे पासादतलं पादेन पहरित्वा भाजनानि घट्टेत्वा नित्थुनित्वा विसज्जी हुत्वा विय अवकुज्जो पति । सा तस्स नित्थुनितसदेन द्वारं विवरित्वा तं भत्तकाजेन ओत्थतं दिस्वा चिन्तेसि — “अयं सकलजम्बुदीपे अगगराजा मं निस्साय रत्तिन्दिवं दुक्खं अनुभोति, सुखुमालताय भत्तकाजेन अवत्थतो पतति, जीवति नु खो, नो वा”ति । सा गब्भतो निक्खमित्वा तस्स नासवातं उपधारेतुं गीवं पसारेत्वा मुखं ओलोकेसि । सो मुखपूरं खेळं गहेत्वा तस्सा सरीरे पातेसि । सा

तं परिभासित्वा गम्भं पविसित्वा द्वारं अट्टविवटं थकेत्वा ठिता गाथमाह —

६. “अब्भूति तस्स भो होति, यो अनिच्छन्तमिच्छति ।
अकामं राज कामेसि, अकन्तं कन्तुमिच्छसी”ति ॥

तत्थ अब्भूतीति अभूति, अवुट्ठीति अत्थो ।

सो पन पटिबद्धचित्तताय अक्कोसियमानोपि परिभासियमानोपि विप्पटिसारं अनुप्पादेत्वाव अनन्तरं गाथमाह —

७. “अकामं वा सकामं वा, यो नरो लभते पियं ।
लाभमेत्थ पसंसाम, अलाभो तत्थ पापको”ति ॥

सापि तस्मिं एवं कथेन्तेपि अनोसक्कित्वा थद्धतरवचनं वत्वा पलापेतुकामा इतरं गाथमाह —

८. “पासाणसारं खणसि, कणिकारस्स दारुना ।
वातं जालेन बाधेसि, यो अनिच्छन्तमिच्छसी”ति ॥

तत्थ कणिकारस्स दारुनाति कणिकारकट्टेन । बाधेसीति बन्धसीति ।

तं सुत्वा राजा तिस्सो गाथायो अभसि —

९. “पासाणो नून ते हृदये, ओहितो मुदुलक्खणे ।
यो ते सातं न विन्दामि, तिरोजनपदागतो ॥

१०. “यदा मं भकुटिं कत्वा, राजपुत्ती उदिक्खति ।
आळारिको तदा होमि, रज्जो मद्दस्सन्तेपुरे ॥

११. “यदा उम्हयमाना मं, राजपुत्ती उदिक्खति ।
नाळारिको तदा होमि, राजा होमि तदा कुसो”ति ॥

तत्थ मुदुलक्खणेति मुदुना इत्थिलक्खणेन समन्नागते । योति यो अहं तिरोरट्ठा आगतो तव सन्तिके वसन्तो पटिसन्धारमत्तम्पि सातं न लभामि, सो एवं मज्जामि, मयि सिनेहुप्पत्तिनिवारणाय नून तव हृदये पासाणो ठपितो । भकुटिं कत्वाति कोधवसेन वलिविसमं नलाटं कत्वा । आळारिकोति भत्तकारको । तस्मिं खणे अहं मद्दरज्जो अन्तेपुरे भत्तकारकदासो विय होमीति वदति । उम्हयमानाति पहट्ठाकारं दस्सेत्वा हसमाना । राजा होमीति तस्मिं खणे अहं कुसावतीनगरे रज्जं कारेन्तो राजा विय होमि, कस्मासि एवं फरुसा, इतो पट्टाय मा एवरूपं करि, भदेति ।

सा तस्स वचनं सुत्वा चिन्तेसि — “अयं अतिविय अल्लीयित्वा कथेति, मुसावादं कत्वा उपायेन नं इतो पलापेस्सामी”ति गाथमाह —

१२. “सचे हि वचनं सच्चं, नेमित्तानं भविस्सति ।
नेव मे त्वं पती अस्स, कामं छिन्दन्तु सत्तधा”ति ॥

तस्सत्थो — महाराज, मया “अयं कुसराजा मय्हं पति भविस्सति, न भविस्सती”ति बहू निमित्तपाठका पुच्छिता, ते “कामं किर मं सत्तधा छिन्दन्तु, नेव मे त्वं पति भविस्ससी”ति वदिंसूति ।

तं सुत्वा राजा तं पटिबाहन्तो “भद्दे, मयापि अत्तनो रट्ठे नेमित्तका पुच्छिता, ते ‘अज्जत्र सीहस्सरकुसराजतो तव पति नाम अज्जो नत्थी’ति ब्याकरिंसु, अहम्पि अत्तनो जाणबलनिमित्तेन एवमेव कथेसि”न्ति वत्वा अनन्तरं गाथमाह —

१३. “सचे हि वचनं सच्चं, अज्जेसं यदि वा मम ।
नेव तुय्हं पती अत्थि, अज्जो सीहस्सरा कुसा”ति ॥

तस्सत्थो — यदि हि अज्जेसं नेमित्तानं वचनं सच्चं, यदि वा मम वचनं सच्चं, तव अज्जो पति नाम नत्थीति ।

सा तस्स वचनं सुत्वा “न सक्का इमं लज्जापेतुं वा पलापेतुं वा, किं मे इमिना”ति द्वारं पिधाय अत्तानं न दस्सेसि । सोपि काजं गहेत्वा ओतरि, ततो पट्ठाय तं दट्ठुं न लभति, भत्तकारककम्मं करोन्तो अतिविय किलमति, भुत्तपातरासो दारूनि फालेति, भाजनानि धोवति, काजेन उदकं आहरति, सयन्तो अम्बणपिट्ठे सयति, पातो वुट्ठाय यागुआदीनि पचति हरति भोजेति, नन्दिरागं निस्साय अतिदुक्खं अनुभोति । सो एकदिवसं भत्तगेहद्वारेण गच्छन्तिं खुज्जं दिस्वा पक्कोसि । सा पभावतिया भयेन तस्स सन्तिकं गन्तुं अविसहन्ती तुरिततुरिता विय गच्छति । अथ नं वेगेन उपगन्त्वा “खुज्जे”ति आह ।

सा निवत्तित्वा ठिता “को एसो”ति वत्वा “तुम्हाकं सद्धं न सुणामी”ति आह । अथ नं “खुज्जे त्वम्पि सामिनीपि ते उभोपि अतिविय थद्धा, एत्तकं कालं तुम्हाकं सन्तिके वसन्तो आरोग्यसासनमत्तम्पि न लभामि, देय्यधम्मं पन किं दस्सथ, तिड्डतु तावेतं, अपि मे पभावतिं मुदुकं कत्वा दस्सेतुं सक्खिस्ससी”ति आह । सा “साधू”ति सम्पटिच्छि । अथ नं “सचे मे तं दस्सेतुं सक्खिस्ससि, खुज्जभावं ते उजुकं कत्वा गीवेय्यकं दस्सामी”ति पलोभेन्तो पञ्च गाथायो अभासि —

१४. “नेक्खं गीवं ते कारेस्सं, पत्वा खुज्जे कुसावतिं ।
सचे मं नागनासूरू, ओलोकेय्य पभावती ॥

१५. “नेक्खं गीवं ते कारेस्सं, पत्वा खुज्जे कुसावतिं ।
सचे मं नागनासूरू, आलपेय्य पभावती ॥

१६. “नेक्खं गीवं ते कारेस्सं, पत्वा खुज्जे कुसावतिं ।
सचे मं नागनासूरू, उम्हायेय्य पभावती ॥

१७. “नेक्खं गीवं ते कारेस्सं, पत्वा खुज्जे कुसावतिं ।
सचे मं नागनासूरू, पम्हायेय्य पभावती ॥

१८. “नेक्खं गीवं ते कारेस्सं, पत्वा खुज्जे कुसावतिं ।

सचे मं नागनासूरू, पाणीहि उपसम्फुसे'ति॥

तत्थ नेक्खं गीवं तेति तव गीवेय्यं सब्बसुवण्णमयमेव कारेस्सामीति अत्थो । “नेक्खं गीवं ते करिस्सामी”तिपि पाठो, तव गीवाय नेक्खमयं पिळन्धनं पिळन्धेस्सामीति अत्थो । ओलोकेय्याति सचे तव वचनेन मं पभावती ओलोकेय्य, सचे मं ताय ओलोकापेतुं सक्खिस्ससीति अत्थो । “आलपेय्या”तिआदीसुपि एसेव नयो । एत्थ पन उम्हायेय्याति मन्दहसितवसेन परिहासेय्य । पम्हायेय्याति महाहसितवसेन परिहासेय्य ।

सा तस्स वचनं सुत्वा “गच्छथ तुम्हे, देव, कतिपाहच्चयेन नं तुम्हाकं वसे करिस्सामि, पस्सथ मे परक्कम”न्ति वत्वा तं करणीयं तीरेत्वा पभावतिया सन्तिकं गन्त्वा तस्सा वसनगब्भं सोधेन्ती विय पहरणयोगं लेद्धुखण्डमि असेसेत्वा अन्तमसो पादुकापि नीहरित्वा सकलगब्भं सम्मज्जित्वा गब्भद्वारे उम्मारं अन्तरं कत्वा उच्चासनं पज्जपेत्वा पभावतिया एकं नीचपीठकं अत्थरित्वा “एहि, अम्म, सीसे ते ऊका विचिनिस्सामी”ति तं तत्थ पीठके निसीदापेत्वा अत्तनो ऊरुअन्तरे तस्सा सीसं ठपेत्वा थोकं कण्डुयित्वा “अहो इमिस्सा सीसे बहू ऊका”ति सकसीसतो ऊका गहेत्वा तस्सा हत्थे ठपेत्वा “पस्स कित्तका ते सीसे ऊका”ति पियकथं कथेत्वा महासत्तस्स गुणं कथेन्ती गाथमाह —

१९. “न हि नूनायं राजपुत्ती, कुसे सातम्पि विन्दति ।
आळारिके भते पोसे, वेतनेन अनत्थिके”ति॥

तस्सत्थो — एकंसेन अयं राजपुत्ती पुब्बे कुसावतीनगरे कुसनरिन्दस्स सन्तिके मालागन्धविलेपनवत्थालङ्कारवसेन अप्पमत्तकम्पि सातं न विन्दति न लभति, तम्बूलमत्तम्पि एतेन एतिस्सा दिन्नपुब्बं न भविस्सति । किंकारणा? इत्थियो नाम एकदिवसम्पि अङ्कं अवत्थरित्वा निपन्नसामिकम्हि हृदयं भिन्दितुं न सक्कोन्ति, अयं पन आळारिके भते पोसे आळारिकत्तज्ज भतकत्तज्ज उपगते एतस्मिं पुरिसे मूलेनपि अनत्थिके केवलं तंयेव निस्साय रज्जं पहाय आगन्त्वा एवं दुक्खं अनुभवन्ते पटिसन्थारमत्तम्पि न करोति, सचेपि ते, अम्म, तस्मिं सिनेहो नत्थि, सकलजम्बुदीपे अगगराजा मं निस्साय किलमतीति तस्स किञ्चिदेव दातुं अरहसीति ।

सा तं सुत्वा खुज्जाय कुज्झि । अथ नं खुज्जा गीवायं गहेत्वा अन्तोगब्भे खिपित्वा सयं बहि हुत्वा द्वारं पिधाय आविज्जनरज्जुम्हि ओलम्बन्ती अट्टासि । पभावती तं गहेतुं असक्कोन्ती द्वारमूले ठत्वा अक्कोसन्ती इतरं गाथमाह —

२०. “न हि नूनायं सा खुज्जा, लभति जिक्काय छेदनं ।
सुनिसितेन सत्थेन, एवं दुब्भासितं भण”न्ति॥

तत्थ सुनिसितेनाति सुट्ठु निसितेन तिखिणसत्थेन । एवं दुब्भासितन्ति एवं असोतब्बयुत्तकं दुब्भासितं भणन्ती ।

अथ खुज्जा आविज्जनरज्जुं गहेत्वा ठिताव “निप्पज्जे दुब्बिनीते तव रूपं किं करिस्सति, किं मयं तव रूपं खादित्वा यापेस्सामा”ति वत्वा तेरसहि गाथाहि बोधिसत्तस्स गुणं पकासेन्ती खुज्जागज्जितं नाम गज्जि —

२१. “मा नं रूपेन पामेसि, आरोहेन पभावति ।
महायसोति कत्वान, करस्सु रुचिरे पियं॥

२२. “मा नं रूपेण पामेसि, आरोहेण पभावति ।
महद्धनोति कत्वान, करस्सु रुचिरे पियं ॥
२३. “मा नं रूपेण पामेसि, आरोहेण पभावति ।
महब्बलोति कत्वान, करस्सु रुचिरे पियं ॥
२४. “मा नं रूपेण पामेसि, आरोहेण पभावति ।
महारद्धोति कत्वान, करस्सु रुचिरे पियं ॥
२५. “मा नं रूपेण पामेसि, आरोहेण पभावति ।
महाराजाति कत्वान, करस्सु रुचिरे पियं ॥
२६. “मा नं रूपेण पामेसि, आरोहेण पभावति ।
सीहस्सरोति कत्वान, करस्सु रुचिरे पियं ॥
२७. “मा नं रूपेण पामेसि, आरोहेण पभावति ।
वग्गुस्सरोति कत्वान, करस्सु रुचिरे पियं ॥
२८. “मा नं रूपेण पामेसि, आरोहेण पभावति ।
बिन्दुस्सरोति कत्वान, करस्सु रुचिरे पियं ॥
२९. “मा नं रूपेण पामेसि, आरोहेण पभावति ।
मज्जुस्सरोति कत्वान, करस्सु रुचिरे पियं ॥
३०. “मा नं रूपेण पामेसि, आरोहेण पभावति ।
मधुस्सरोति कत्वान, करस्सु रुचिरे पियं ॥
३१. “मा नं रूपेण पामेसि, आरोहेण पभावति ।
सतसिप्पोति कत्वान, करस्सु रुचिरे पियं ॥
३२. “मा नं रूपेण पामेसि, आरोहेण पभावति ।
खत्तियोतिपि कत्वान, करस्सु रुचिरे पियं ॥
३३. “मा नं रूपेण पामेसि, आरोहेण पभावति ।
कुसराजाति कत्वान, करस्सु रुचिरे पियं’न्ति ॥

तत्थ मा नं रूपेण पामेसि, आरोहेण, पभावतीति अरे पभावति, मा त्वं एतं कुसनरिन्दं अत्तनो रूपेण आरोहपरिणाहेण पमिनि, एवं पमाणं गण्हि । महायसोति महानुभावो सोति एवं हृदये कत्वान रुचिरे पियदस्सने करस्सु

तस्स पियं । आनुभावोयेव हिस्स रूपन्ति वदति । एस नयो सब्बत्थ । अपि च **महायसो**ति महापरिवारो । **महब्बनो**ति महाभोगो । **महब्बलो**ति महाथामो । **महारट्ठो**ति विपुलरट्ठो । **महाराजा**ति सकलजम्बुदीपे अगगराजा । **सीहस्सरो**ति सीहसदसमानसद्वो । **वग्गुस्सरो**ति लीलायुत्तस्सरो । **बिन्दुस्सरो**ति सम्पिण्डितघनस्सरो । **मञ्जुस्सरो**ति सुन्दरस्सरो । **मधुस्सरो**ति मधुरयुत्तस्सरो । **सतसिण्णो**ति परेसं सन्तिके असिक्खित्वा अत्तनो बलेनेव निष्फन्नअनेकसतसिण्णो । **खत्तियो**ति ओक्काकपवेणियं जातो असम्भिन्नखत्तियो । **कुसराजा**ति सक्कदत्तियकुसतिणसमाननामो राजा । एवरूपो हि अञ्जो राजा नाम नत्थीति जानित्वा एतस्स पियं करोहीति खुज्जा एत्तकाहि गाथाहि तस्स गुणं कथेसि ।

पभावती तस्सा वचनं सुत्वा “खुज्जे अतिविय गज्जसि, हत्थेन पापुणन्ती ससामिकभावं ते जानापेस्सामी”ति खुज्जं तज्जेसि । सापि तं “अहं तं रक्खमाना पितुनो ते कुसराजस्स आगतभावं नारोचेसिं, होतु, अज्ज रज्जो आरोचेस्सामी”ति महन्तेन सद्देन भायापेसि । सापि “कोचिदेव सुणेय्या”ति खुज्जं सज्जापेसि । बोधिसत्तोपि तं पस्सितुं अलभन्तो सत्त मासे दुब्भोजनेन दुक्खसेय्याय किलमन्तो चिन्तेसि — “को मे एताय अत्थो, सत्त मासे वसन्तो एतं पस्सितुम्पि न लभामि, अतिविय कक्खळा साहसिका, गन्त्वा मातापितरो पस्सिस्सामी”ति । तस्मिं खणे सक्को आवज्जेन्तो तस्स उक्कण्ठितभावं जत्वा “राजा सत्त मासे पभावतिं दट्ठुम्पि न लभि, लभनाकारमस्स करिस्सामी”ति मद्वरज्जो दूते कत्वा सत्तन्नं राजूनं दूतं पाहेन्तो “पभावती, कुसराजं छट्ठेत्वा आगता, आगच्छन्तु पभावतिं गणहन्तू”ति एकेकस्स विसुं विसुं सासनं पहिणि । ते महापरिवारेन गन्त्वा नगरं पत्वा अज्जमज्जस्स आगतकारणं न जानन्ति । ते “त्वं कस्मा आगतो, त्वं कस्मा आगतोसी”ति पुच्छित्वा तमत्थं जत्वा कुज्झित्वा “एकं किर धीतरं सत्तन्नं दस्सति, पस्सथस्स अनाचारं, उप्पण्डेति नो, गणहथ न”न्ति “सब्बेसम्पि अम्हाकं पभावतिं देतु युद्धं वा”ति सासनानि पहिणित्वा नगरं परिवारयिंसु । मद्वराजा सासनं सुत्वा भीततसितो अमच्चे आमन्तेत्वा “किं करोमा”ति पुच्छि । अथ नं अमच्चा “देव, सत्तपि राजानो पभावतिं निस्साय आगता, ‘सचे न दस्सति, पाकारं भिन्दित्वा नगरं पविसित्वा जीवितक्खयं पापेत्वा तं गण्हिस्सामा”ति वदन्ति, पाकारे अभिन्नेयेव तेसं पभावतिं पेसेस्सामा”ति वत्वा गाथमाहंसु —

३४. “एते नागा उपत्थद्धा, सब्बे तिट्ठन्ति वम्मिता ।

पुरा मद्दन्ति पाकारं, आनेन्तेतं पभावति”न्ति ॥

तत्थ उपत्थद्धाति अतिथद्धा दप्पिता । **आनेन्तेतं पभावति**न्ति आनेन्तु एतं पभावतिन्ति सासनानि पहिणिंसु । तस्मा याव एते नागा पाकारं न मद्दन्ति, ताव नेसं पभावतिं पेसेहि, महाराजाति ।

तं सुत्वा राजा “सचाहं एकस्स पभावतिं पेसेस्सामि, सेसा युद्धं करिस्सन्ति, न सक्का एकस्स दातुं, सकलजम्बुदीपे अगगराजानं ‘विरूपो’ति छट्ठेत्वा आगता आगमनस्स फलं लभतु, वधित्वान नं सत्त खण्डानि कत्वा सत्तन्नं खत्तियानं पेसेस्सामी”ति वदन्तो अनन्तरं गाथमाह —

३५. “सत्त बिले करित्वान, अहमेतं पभावतिं ।

खत्तियानं पदस्सामि, ये मं हन्तुं इधागता”ति ॥

तस्स सा कथा सकलनिवेसने पाकटा अहोसि । परिचारिका गन्त्वा “राजा किर तं सत्त खण्डानि कत्वा सत्तन्नं राजूनं पेसेस्सती”ति पभावतिया आरोचेसुं । सा मरणभयभीता आसना वुट्ठाय भगिनीहि परिवुत्ता मातु सिरिगब्भं अगमासि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

३६. “अवुट्टहि राजपुत्ती, सामा कोसेय्यवासिनी ।
अस्सुपुण्णेहि नेत्तेहि, दासीगणपुरक्खता”ति ॥

तत्थ सामाति सुवण्णवण्णा । कोसेय्यवासिनीति सुवण्णखचितकोसेय्यनिवसना ।

सा मातु सन्तिकं गन्त्वा मातरं वन्दित्वा परिदेवमाना आह —

३७. “तं नून कक्कूपनिसेवितं मुखं, आदासदन्ताथरुपच्चवेक्खितं ।
सुभं सुनेत्तं विरजं अनङ्गणं, छुद्धं वने ठस्सति खत्तियेहि ॥

३८. “ते नून मे असिते वेल्लितगगे, केसे मुदू चन्दनसारलित्ते ।
समाकुले सीवथिकाय मज्झे, पादेहि गिज्झा परिकट्टिस्सन्ति ॥

३९. “ता नून मे तम्बनखा सुलोमा, बाहा मुदू चन्दनसारलित्ता ।
छिन्ना वने उज्झिता खत्तियेहि, गय्ह धङ्को गच्छति येनकामं ॥

४०. “ते नून तालूपनिभे अलम्बे, निसेविते कासिकचन्दनेन ।
थनेसु मे लम्बिस्सति सिङ्गालो, मातूव पुत्तो तरुणो तनूजो ॥

४१. “तं नून सोणिं पुथुलं सुकोट्टितं, निसेवितं कञ्चनमेखलाहि ।
छिन्नं वने खत्तियेही अवत्थं, सिङ्गालसङ्घा परिकट्टिस्सन्ति ॥

४२. “सोणा धङ्का सिङ्गाला च, ये चज्जे सन्ति दाठिनो ।
अजरा नून हेस्सन्ति, भक्खयित्वा पभावतिं ॥

४३. “सचे मंसानि हरिंसु, खत्तिया दूरगामिनो ।
अट्ठीनि अम्म याचित्वा, अनुपथे दहाथ नं ॥

४४. “खेत्तानि अम्म कारेत्वा, कणिकारेत्थ रोपय ।
यदा ते पुप्फिता अस्सु, हेमन्तानं हिमच्चये ।
सरेय्याथ ममं अम्म, एवंवण्णा पभावती”ति ॥

तत्थ कक्कूपनिसेवितन्तिल कक्कूपनिसेवितन्ति

सासपक्कल्लोणक्कक्कमत्तिकक्कक्कतिलक्कक्कहल्लिक्कक्कमुखचुण्णकेहि इमेहि पञ्चहि कक्केहि उपनिसेवितं ।

आदासदन्ताथरुपच्चवेक्खितन्ति दन्तमयथरुम्हि आदासे पच्चवेक्खितं तत्थ ओलोकेत्वा मण्डितं । सुभन्ति सुभमुखं ।

विरजन्ति विगतरजं निम्मलं । अनङ्गणन्ति गण्डपिळकादिदोसरहितं । छुद्धन्ति अम्म एवरूपं मम मुखं अद्धा इदानि

खत्तियेहि छट्ठितं वने अरज्जे ठस्सतीति परिदेवति । असितेति काळके । वेल्लितगगेति उन्नतगगे । सीवथिकायाति

सुसानम्हि । परिकट्टिस्सन्तीति एवरूपे मम केसे मनुस्समंसखादका गिज्झा पादेहि पहरित्वा नून परिकट्टिस्सन्ति । गय्ह

धङ्को गच्छति येनकामन्ति अम्म मम एवरूपं बाहं नून धङ्को गहेत्वा लुञ्जित्वा खादन्तो येनकामं गच्छिस्सति ।

तालूपनिभेति सुवण्णतालफलसदिसे । कासिकचन्दनेनाति सुखुमचन्दनेन निसेविते । थनेसु मेति अम्म मम सुसाने पतिताय एवरूपे थने दिस्वा मुखेन डंसित्वा तेसु मे थनेसु अत्तनो तनुजो मातु तरुणपुत्तो विय नून सिङ्गालो लम्बिस्सति । सोणिन्ति कटिं । सुकोट्टितन्ति गोहेनुकेन पहरित्वा सुवड्ढितं । अवत्थन्ति छड्ढितं । भक्खयित्वाति अम्म एते एत्तका नून मम मंसं खादित्वा अजरा भविस्सन्ति ।

सचे मंसानि हरिंसूति अम्म सचे ते खत्तिया मयिं पटिबद्धचित्ता मम मंसानि हरेय्युं, अथ तुम्हे अट्ठीनि याचित्वा अनुपथे दहाथनं, जङ्घमगमहामगानं अन्तरे दहेय्याथाति वदति । खेतानीति अम्म मम झापितट्टाने मालादिवत्थूनि कारेत्वा एत्थ एतेसु खेत्तेसु कणिकाररुक्खे रोपय । हिमच्चयेति हिमपातातिक्कमे फग्गुणमासे । सरेय्याथाति तेसं पुप्फानं सुवण्णचङ्कोटकं पूरेत्वा ऊरुसु ठपेत्वा मम धीता पभावती एवंवण्णाति सरेय्याथ ।

इति सा मरणभयतज्जिता मातु सन्तिके विलपि । मदराजापि “फरसुञ्च गण्डिकञ्च गहेत्वा चोरघातको इधेव आगच्छतू”ति आणापेसि । तस्स आगमनं सकलराजगेहे पाकटं अहोसि । अथस्स आगतभावं सुत्वा पभावतिया माता उट्ठायासना सोकसमप्पिता रज्जो सन्तिकं अगमासि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

४५. “तस्सा माता उदट्ठासि, खत्तिया देववणिणी ।
दिस्वा असिञ्च सूनञ्च, रज्जो मदस्सन्तेपुरे”ति ॥

तत्थ उदट्ठासीति आसना उट्ठाया रज्जो सन्तिकं गन्त्वा अट्ठासि । दिस्वा असिञ्च सूनञ्चाति अन्तेपुरम्हि अलङ्कृतमहातले रज्जो पुरतो निक्खित्तं फरसुञ्च गण्डिकञ्च दिस्वा विलपन्ती गाथमाह —

४६. “इमिना नून असिना, सुसञ्जं तनुमज्झिमं ।
धीतरं मद हन्त्वान, खत्तियानं पदस्ससी”ति ॥

तत्थ असिनाति फरसुं सन्धायाह । सो हि इमस्मिं ठाने असि नाम जातो । सुसञ्जं तनुमज्झिमन्ति सुट्ठु सज्जातं तनुमज्झिमं ।

अथ नं राजा सज्जापेन्तो आह — “देवि, किं कथेसि, तव धीता सकलजम्बुदीपे अगगराजानं ‘विरूपो’ति छट्ठेत्वा गतमग्गे पदवलज्जे अविनट्टेयेव मच्चुं नलाटेनादाय आगता, इदानी अत्तनो रूपं निस्साय ईदिसं फलं लभतू”ति । सा तस्स वचनं सुत्वा धीतु सन्तिकं गन्त्वा विलपन्ती आह —

४७. “न मे अकासि वचनं, अत्थकामाय पुत्तिके ।
साज्ज लोहितसञ्छन्ना, गच्छसि यमसाधनं ॥

४८. “एवमापज्जती पोसो, पापियञ्च निगच्छति ।
यो वे हितानं वचनं, न करोति अत्थदस्सिनं ॥

४९. “सचे च अज्ज धारेसि, कुमारं चारुदस्सनं ।
कुसेन जातं खत्तियं, सुवण्णमणिमेखलं ।
पूजितं जातिसङ्गेहि, न गच्छसि यमक्खयं ॥

५०. “यत्थस्सु भेरी नदति, कुज्जरो च निकूजति ।
खत्तियानं कुले भदे, किन्नु सुखतरं ततो ॥

५१. “अस्सो च सिसति द्वारे, कुमारो उपरोदति ।
खत्तियानं कुले भदे, किन्नु सुखतरं ततो ॥

५२. “मयूरकोज्जाभिरुदे, कोकिलाभिनिक्कजिते ।
खत्तियानं कुले भदे, किन्नु सुखतरं ततो”ति ॥

तत्थ पुत्तिकेति तं आलपति । इदं वुत्तं होति — अम्म, इध किं करिस्ससि, सामिकस्स सन्तिकं गच्छ, मा रूपमदेन मज्जीति एवं याचन्तियापि मे वचनं न अकासि, सा त्वं अज्ज लोहितसञ्छन्ना गच्छसि यमसाधनं, मच्चुराजस्स भवनं गमिस्ससीति । पापियज्जाति इतो पापतरज्ज निगच्छति । सचे च अज्ज धारेसीति, अम्म, सचे त्वं चित्तस्स वसं अगन्त्वा कुसनरिन्दं पटिच्च लद्धं अत्तनो रूपेण सदिसं चारुदस्सनं कुमारं अज्ज धारयिस्ससि । यमक्खयन्ति एवं सन्ते यमनिवेसनं न गच्छेय्यासि । ततो यम्हि खत्तियकुले अयं विभूति, तम्हा नानाभेरिसद्देन चेव मत्तवारणकोज्जनादेन च निन्नादिता कुसावतीराजकुला किं नु सुखतरं दिस्वा इधागतासीति अत्थो । सिसतीति हसति । कुमारोति सुसिक्खितो गन्धब्बकुमारो । उपरोदतीति नानातूरियानि गहेत्वा उपहारं करोति । कोकिलाभिनिक्कजितेति कुसराजकुले सायं पातो पवत्तनच्चगीतवादितूपहारं पटिप्परन्ती विय कोकिलेहि अभिनिक्कजिते ।

इति सापि एत्तकाहि गाथाहि ताय सद्धिं सल्लपित्वा “सचे अज्ज कुसनरिन्दो इध अस्स, इमे सत्त राजानो पलापेत्वा मम धीतरं दुक्खा पमोचेत्वा आदाय गच्छेय्या”ति चिन्तेत्वा गाथमाह —

५३. “कहं नु खो सत्तुमद्दनो, पररट्ठप्पमद्दनो ।
कुसो सोळारपज्जाणो, यो नो दुक्खा पमोचये”ति ॥

तत्थ सोळारपज्जाणोति उळारपज्जो ।

ततो पभावती “मम मातु कुसस्स वण्णं भणन्तिया मुखं नप्पहोति, आचिक्खिस्सामि तावस्सा तस्स इधेव आळारिककम्मं कत्वा वसनभाव”न्ति चिन्तेत्वा गाथमाह —

५४. “इधेव सो सत्तुमद्दनो, पररट्ठप्पमद्दनो ।
कुसो सोळारपज्जाणो, यो ते सब्बे वधिस्सती”ति ॥

अथस्सा माता “अयं मरणभयभीता विप्पलपती”ति चिन्तेत्वा गाथमाह —

५५. “उम्मत्तिका नु भणसि, अन्धबाला पभाससि ।
कुसो चे आगतो अस्स, किं न जानेमु तं मय”न्ति ॥

तत्थ अन्धबालाति सम्मूळ्हा अज्जाणा हुत्वा । किं न जानेमूति केन कारणेन तं न जानेय्याम । सो हि अन्तरामग्गे ठितोव अम्हाकं सासनं पेसेय्य, समुस्सितद्धजा चतुरङ्गिनीसेना पज्जायेथ, त्वं पन मरणभयेन कथेसीति ।

सा एवं वुत्ते “न मे माता सद्वहति, तस्स इधागन्त्वा सत्त मासे वसनभावं न जानाति, दस्सेस्सामि न”न्ति चिन्तेत्वा मातरं हत्थे गहेत्वा सीहपज्जरं विवरित्वा हत्थं पसारेत्वा दस्सेन्ती गाथमाह —

५६. “एसो आळारिको पोसो, कुमारीपुरमन्तरे ।
दळ्हं कत्वान संवेल्लिं, कुम्भिं धोवति ओणतो”ति ॥

तत्थ कुमारीपुरमन्तरेति वातपाने ठिता तव धीतानं कुमारीनं वसनट्टानन्तरे नं ओलोकेहि । संवेल्लिन्ति कच्छं बन्धित्वा कुम्भिं धोवति ।

सो किर तदा “अज्ज मे मनोरथो मत्थकं पापुणिस्सति, अद्धा मरणभयतज्जिता, पभावती, मम आगतभावं कथेस्सति, भाजनानि धोवित्वा पटिसामेस्सामी”ति उदकं आहरित्वा भाजनानि धोवितुं आरभि । अथ नं माता परिभासन्ती गाथमाह —

५७. “वेणी त्वमसि चण्डाली, अदूसि कुलगन्धिनी ।
कथं मदकुले जाता, दासं कयिरासि कामुक”न्ति ॥

तत्थ वेणीति तच्छिका । अदूसि कुलगन्धिनीति उदाहु त्वं कुलदूसिका । कामुकन्ति कथं नाम त्वं एवरूपे कुले जाता अत्तनो सामिकं दासं करेय्यासीति ।

ततो पभावती “मम माता इमस्स मं निस्साय एवं वसनभावं न जानाति मज्जे”ति चिन्तेत्वा इतरं गाथमाह —

५८. “नम्हि वेणी न चण्डाली, न चम्हि कुलगन्धिनी ।
ओक्काकपुत्तो भदन्ते, त्वं नु दासोति मज्जसी”ति ॥

तत्थ ओक्काकपुत्तोति, अम्म, एस ओक्काकपुत्तो, त्वं पन “दासो”ति मज्जसि, कस्मा नं अहं “दासो”ति कथेस्सामीति ।

इदानिस्स यसं वण्णेन्ती आह —

५९. “यो ब्राह्मणसहस्सानि, सदा भोजेति वीसति ।
ओक्काकपुत्तो भदन्ते, त्वं नु दासोति मज्जसि ॥

६०. यस्स नागसहस्सानि, सदा योजेन्ति वीसतिं ।
ओक्काकपुत्तो भदन्ते, त्वं नु दासोति मज्जसि ॥

६१. “यस्स अस्ससहस्सानि, सदा योजेन्ति वीसतिं ।
ओक्काकपुत्तो भदन्ते, त्वं नु दासोति मज्जसि ॥

६२. “यस्स रथसहस्सानि, सदा योजेन्ति वीसतिं ।
ओक्काकपुत्तो भदन्ते, त्वं नु दासोति मज्जसि ।
यस्स उसभसहस्सानि, सदा योजेन्ति वीसतिं ।
ओक्काकपुत्तो भदन्ते, त्वं नु दासोति मज्जसि ॥

६३. “यस्स धेनुसहस्सानि, सदा दुहन्ति वीसतिं ।
ओक्काकपुत्तो भदन्ते, त्वं नु दासोति मज्जसी”ति ॥

एवं तां पञ्चहि गाथाहि महासत्तस्स यसो वणिगतो । अथस्सा माता “अयं असम्भिता कथं कथेति, अद्धा एवमेत”न्ति सद्दिहत्वा रज्जो सन्तिकं गन्त्वा तमत्थं आरोचेसि । सो वेगेन पभावतिया सन्तिकं गन्त्वा “सच्चं किर, अम्म, कुसराजा इधागतो”ति । “आम तात, अज्जस्स सत्त मासा अतिक्कन्ता तव धीतानं आळारिकत्तं करोन्तस्सा”ति । सो तस्सा असद्दिहन्तो खुज्जं पुच्छित्वा यथाभूतं सुत्वा धीतरं गरहन्तो गाथमाह —

६४. “तग्घ ते दुक्कटं बाले, यं खत्तियं महब्बलं ।
नागं मण्डूकवण्णेन, न तं अक्खासिधागत”न्ति ॥

तत्थ तग्घाति एकंसेनेव ।

सो धीतरं गरहित्वा वेगेन तस्स सन्तिकं गन्त्वा कतपटिसन्थारो अज्जलिं पग्गह्म अत्तनो अच्चयं दस्सेन्तो गाथमाह

६५. “अपराधं महाराज, त्वं नो खम रथेसभ ।
यं तं अज्जातवेसेन, नाज्जासिम्हा इधागत”न्ति ॥

तं सुत्वा महासत्तो “सचाहं फरुसं वक्खामि, इधेवस्स हृदयं फलिस्सति, अस्सासेस्सामि न”न्ति चिन्तेत्वा भाजनन्तरे ठितोव इतरं गाथमाह —

६६. “मादिसस्स न तं छन्नं, योहं आळारिको भवे ।
त्वज्जेव मे पसीदस्सु, नत्थि ते देव दुक्कट”न्ति ॥

राजा तस्स सन्तिका पटिसन्थारं लभित्वा पासादं अभिरुहित्वा पभावति पक्कोसापेत्वा खमापनत्थाय पेसेतुं गाथमाह

६७. “गच्छ बाले खमापेहि, कुसराजं महब्बलं ।
खमापितो कुसो राजा, सो ते दस्सति जीवित”न्ति ॥

सा पितु वचनं सुत्वा भगिनीहि चेव परिचारिकाहि च परिवुता तस्स सन्तिकं अगमासि । सोपि कम्मकारवेसेन ठितोव तस्सा अत्तनो सन्तिकं आगमनं जत्वा “अज्ज पभावतिया मानं भिन्दित्वा पादमूले नं कलले निपज्जापेस्सामी”ति सब्बं अत्तना आभतं उदकं छुट्ठेत्वा खलमण्डलमत्तं ठानं मदित्वा एककललं अकासि । सा तस्स सन्तिकं गन्त्वा तस्स पादेसु निपतित्वा कललपिट्ठे निपन्ना तं खमापेसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

६८. “पितुस्स वचनं सुत्वा, देववण्णी पभावती ।
सिरसा अग्गही पादे, कुसराजं महब्बल”न्ति ॥

तत्थ सिरसाति सिरसा निपतित्वा कुसराजानं पादे अग्गहेसीति ।

गहेत्वा च पन नं खमापेन्ती तिस्सो गाथायो अभासि —

६९. “यामा रत्थो अतिक्कन्ता, तामा देव तया विना ।
वन्दे ते सिरसा पादे, मा मे कुज्झ रथेसभ ॥

७०. “सब्बं ते पटिजानामि, महाराज सुणोहि मे ।
न चापि अप्पियं तुहं, करेय्यामि अहं पुन ॥

७१. “एवं चे याचमानाय, वचनं मे न काहसि ।
इदानि मं तातो हन्त्वा, खत्तियानं पदस्सती”ति ॥

तत्थ रत्थोति रत्तियो । तामाति ता इमा सब्बापि तया विना अतिक्कन्ता । सब्बं ते पटिजानामीति, महाराज, एत्तकं कालं मया तव अप्पियमेव कतं, इदं ते अहं सब्बं पटिजानामि, अपरम्पि सुणोहि मे, इतो पट्टायाहं पुन तुहं अप्पियं न करिस्सामि । एवं चेति सचे एवं याचमानाय मम त्वं वचनं न करिस्ससीति ।

तं सुत्वा राजा “सचाहं ‘इमं त्वज्चेव जानिस्ससी’ति वक्खामि, हृदयमस्सा फलिस्सति, अस्सासेस्सामि न”न्ति चिन्तेत्वा आह —

७२. “एवं ते याचमानाय, किं न काहामि ते वचो ।
विकुद्धो त्यस्मि कल्याणि, मा त्वं भायि पभावति ॥

७३. “सब्बं ते पटिजानामि, राजपुत्ति सुणोहि मे ।
न चापि अप्पियं तुहं, करेय्यामि अहं पुन ॥

७४. “तव कामा हि सुस्सोणि, पट्टु दुक्खं तित्तिक्खिसं ।

बहुं मदकुलं हन्त्वा, नयितुं तं पभावती”ति ॥

तत्थ किं न काहामीति किंकारणा तव वचनं न करिस्सामि । विकुद्धो त्यस्मीति विकुद्धो निक्कोपो ते अस्मिं । सब्बं तेति विकुद्धभावञ्च इदानी अप्पियकरणञ्च उभयं ते इदं सब्बमेव पटिजानामि । तव कामाति तव कामेन तं इच्छमानो । तित्तिक्खिंसन्ति अधिवासेमि । बहुं मदकुलं हन्त्वा नयितुं तन्ति बहुमद्वराजकुलं हनित्वा बलक्कारेन तं नेतुं समत्थोति ।

अथ सो सक्कस्स देवरञ्जो परिचारिकं विय तं अत्तनो परिचारिकं दिस्वा खत्तियमानं उप्पादेत्वा “मयि किर धरमानेयेव मम भरियं अञ्जे गहेत्वा गमिस्सन्ती”ति सीहो विय राजङ्गणे विजम्भमानो “सकलनगरवासिनो मे आगतभावं जानन्तू”ति वग्गन्तो नदन्तो सेळेन्तो अप्फोटेन्तो “इदानी ते जीवग्गाहं गहेस्सामि, रथादयो मे योजेन्तू”ति अनन्तरं गाथमाह —

७५. “योजयन्तु रथे अस्से, नानाचित्ते समाहिते ।

अथ दक्खथ मे वेगं, विधमन्तस्स सत्तवो”ति ॥

तत्थ नानाचित्तेति नानालङ्कारविचित्ते । समाहितेति अस्से सन्धाय वुत्तं, सुसिक्खिते निब्बिसेवनेति अत्थो । अथ दक्खथ मे वेगन्ति अथ मे परक्कमं पस्सिस्सथाति ।

सत्तूनं गण्हनं नाम मय्हं भारो, गच्छ त्वं न्हत्वा अलङ्कित्वा पासादं आरुहाति तं उय्योजेसि । मद्वराजापिस्स परिहारकरणत्थं अमच्चे पहिणि । ते तस्स महानसद्वारेयेव साणिं परिकिखपित्वा कप्पके उपट्टपेसुं । सो कतमस्सुकम्पो सीसंन्हातो सब्बालङ्कारपटिमण्डितो अमच्चादीहि परिवुतो “पासादं अभिरुहिस्सामी”ति दिसा विलोकेत्वा अप्फोटेसि । ओलोकितओलोकितट्ठानं विकम्पि । सो “इदानी मे परक्कमं पस्सिस्सथा”ति आह । तमत्थं पकासेन्तो सत्था अनन्तरं गाथमाह —

७६. “तञ्च तत्थ उदिक्खिंसु, रञ्जो मदस्सन्तेपुरे ।

विजम्भमानं सीहंव, फोटेन्तं दिगुणं भुज”न्ति ॥

तस्सत्थो — तञ्च तत्थ विजम्भन्तं अप्फोटेन्तं रञ्जो अन्तेपुरे वातपानानि विवरित्वा इत्थियो उदिक्खिंसूति ।

अथस्स मद्वराजा कतआनेज्जकारणं अलङ्कितवरवारणं पेसेसि । सो समुस्सितसेतच्छत्तं हत्थिक्खन्धं आरुह्य “पभावति आनेथा”ति तम्पि पच्छतो निसीदापेत्वा चतुरङ्गिनिया सेनाय परिवुतो पाचीनद्वारेन निक्खमित्वा परसेनं ओलोकेत्वा “अहं कुसराजा, जीवितत्थिका उरेन निपज्जन्तू”ति तिक्खत्तुं सीहनादं नदित्वा सत्तुमद्वनं अकासि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

७७. “हत्थिक्खन्धञ्च आरुह्य, आरोपेत्वा पभावति ।

सङ्गामं ओतरित्वान, सीहनादं नदी कुसो ॥

७८. “तस्स तं नदतो सुत्वा, सीहस्सेवितरे मिगा ।

खत्तिया विपलायिंसु, कुससद्वभयट्ठिता ॥

७९. “हत्थारोहा अनीकट्टा, रथिका पत्तिकारका ।
अञ्जमञ्जस्स छिन्दन्ति, कुससद्वभयट्टिता ॥
८०. “तस्मिं सङ्गामसीसस्मिं, पस्सित्वा हट्टमानसो ।
कुसस्स रञ्जो देविन्दो, अदा वेरोचनं मणिं ॥
८१. “सो तं विज्झित्वा सङ्गामं, लब्धा वेरोचनं मणिं ।
हत्थिक्खन्धगतो राजा, पावेक्खि नगरं पुरं ॥
८२. “जीवग्गाहं गहेत्वान, बन्धित्वा सत्त खत्तिये ।
ससुरस्सूपनामेसि, इमे ते देव सत्तवो ॥
८३. “सब्बेव ते वसं गता, अमित्ता विहता तव ।
कामं करोहि ते तथा, मुञ्च वा ते हनस्सु वा”ति ॥

तत्थ विपलायिसूति सतिं पच्चुपट्ठापेतुं असक्कोन्ता विपल्लत्थचित्ता भिज्जिसु । कुससद्वभयट्टिताति कुसरञ्जो सहं निस्साय जातेन भयेन उपट्ठता मूळहचित्ता । अञ्जमञ्जस्स छिन्दन्तीति अञ्जमञ्जं छिन्दन्ति मद्दन्ति । “भिन्दिसू”तिपि पाठो । तस्मिन्ति एवं बोधिसत्तस्स सदसवनेनेव सङ्गामे भिन्ने तस्मिं सङ्गामसीसे तं महासत्तस्स परक्कमं पस्सित्वा तुट्ठहदयो सक्को वेरोचनं नाम मणिक्खन्धं तस्स अदासि । नगरं पुरन्ति नगरसङ्घातं पुरं । बन्धित्वाति तेसञ्जेव उत्तरि साट्ठकेन पच्छाबाहं बन्धित्वा । कामं करोहि ते तथाति त्वं अत्तनो कामं इच्छं रुचिं करोहि, एते हि तथा दासा कतायेवाति ।

राजा आह —

८४. “तुह्मेव सत्तवो एते, न हि ते मय्ह सत्तवो ।
त्वञ्जेव नो महाराज, मुञ्च वा ते हनस्सु वा”ति ॥

तत्थ त्वञ्जेव नोति, महाराज, त्वंयेव अम्हाकं इस्सरोति ।

एवं वुत्ते महासत्तो “किं इमेहि मारितेहि, मा तेसं आगमनं निरत्थकं होतु, पभावतिया कनिट्ठा सत्त मदराजधीतरो अत्थि, ता नेसं दापेस्सामी”ति चिन्तेत्वा गाथमाह —

८५. “इमा ते धीतरो सत्त, देवकञ्जूपमा सुभा ।
ददाहि नेसं एकेकं, होन्तु जामातरो तवा”ति ॥

अथ नं राजा आह —

८६. “अम्हाकञ्जेव तासञ्च, त्वं नो सब्बेसमिस्सरो ।
त्वञ्जेव नो महाराज, देहि नेसं यदिच्छसी”ति ॥

तत्थ त्वं नो सब्बेसन्ति, महाराज कुसनरिन्द, किं वदेसि, त्वज्जेव एतेसञ्च सत्तन्नं राजूनं ममञ्च इमासञ्च सब्बेसं नो इस्सरो । यदिच्छसीति यदि इच्छसि, यस्स वा यं दातुं इच्छसि, तस्स तं देहीति ।

एवं वुत्ते सो ता सब्बापि अलङ्कारापेत्वा एकेकस्स रज्जो एकेकं अदासि । तमतथं पकासेन्तो सत्था पञ्च गाथायो अभसि —

८७. “एकमेकस्स एकेकं, अदा सीहस्सरो कुसो ।

खत्तियानं तदा तेसं, रज्जो मद्दस्स धीतरो ॥

८८. “पीणिता तेन लाभेन, तुट्ठा सीहस्सरे कुसे ।

सकरट्ठानि पायिसु, खत्तिया सत्त तावदे ॥

८९. “पभावतिञ्च आदाय, मणिं वेरोचनं सुभं ।

कुसावतिं कुसो राजा, अगमासि महब्बलो ॥

९०. “त्यस्सु एकरथे यन्ता, पविसन्ता कुसावतिं ।

समाना वण्णरूपेन, नाञ्जमज्जातिरोचिसुं ॥

९१. “माता पुत्तेन संगच्छि, उभयो च जयम्पती ।

समग्गा ते तदा आसुं, फीतं धरणिमावसुं’न्ति ॥

तत्थ पीणिताति सन्तप्पिता । पायिसूति इदानी अप्पमत्ता भवेय्याथाति कुसनरिन्देन ओवदिता अगमंसु । अगमासीति कतिपाहं वसित्वा “अम्हाकं रट्ठं गमिस्सामा”ति ससुरं आपुच्छित्वा गतो । एकरथे यन्ताति द्वेपि एकरथं अभिरुह गच्छन्ता । समाना वण्णरूपेनाति वण्णेन च रूपेन च समाना हुत्वा । नाञ्जमज्जातिरोचिसुन्ति एको एकं नातिक्कमि । मणिरतनानुभावेन किर महासत्तो अभिरूपो अहोसि सुवण्णवण्णो सोभगप्पत्तो, सो किर पुब्बे पच्चेकबुद्धस्स पिण्डपातनिस्सन्देन बुद्धपटिमाकरणनिस्सन्देन च एवं तेजवन्तो अहोसि । संगच्छीति अथस्स माता महासत्तस्स आगमनं सुत्वा नगरे भेरिं चरापेत्वा महासत्तस्स बहुं पण्णाकारं आदाय पच्चुगमनं कत्वा समागच्छि । सोपि मातरा सद्धियेव नगरं पदक्खिणं कत्वा सत्ताहं छणकीळं कीळित्वा अलङ्कृतपासादतलं अभिरुहि । तेपि उभो जयम्पतिका समग्गा अहेसुं, ततो पट्ठाय यावजीवं समग्गा सम्मोदमाना फीतं धरणिं अज्झावसिंसूति ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा सच्चानि पकासेत्वा जातकं समोधानेसि, सच्चपरियोसाने उक्कण्ठितभिक्खु सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । तदा मातापितरो महाराजकुलानि अहेसुं, कनिट्ठो आनन्दो, खुज्जा खुज्जुत्तरा, पभावती राहुलमाता, परिसा बुद्धपरिसा, कुसराजा पन अहमेव अहोसिन्ति ।

कुसजातकवण्णना पठमा ।

[५३२] २. सोणनन्दजातकवण्णना

देवता नुसि गन्धब्बोति इदं सत्था जेतवने विहरन्तो मातुपोसकभिक्खुं आरब्ध कथेसि । वत्थु सामजातके (जा०

२.२२.२९६ आदयो) वत्थुसदिसं । तदा पन सत्था “मा, भिक्खवे, इमं भिक्खुं उज्झायित्थ, पोराणकपण्डिता सकलजम्बुदीपे रज्जं लभमानापि तं अगगहेत्वा मातापितरो पोसिंसुयेवा”ति वत्वा अतीतं आहरि ।

अतीते बाराणसी ब्रह्मवट्टनं नाम नगरं अहोसि । तत्थ मनोजो नाम राजा रज्जं कारेसि । तत्थ अज्जतरो असीतिकोटिविभवो ब्राह्मणमहासालो अपुत्तको अहोसि । तस्स ब्राह्मणी तेनेव “भोति पुत्तं पत्थेही”ति वुत्ता पत्थेसि । अथ बोधिसत्तो ब्रह्मलोका चवित्वा तस्सा कुच्छिस्मिं पटिसन्धिं गण्हि, जातस्स चस्स “सोणकुमारो”ति नामं करिंसु । तस्स पदसा गमनकाले अज्जोपि सत्तो ब्रह्मलोका चवित्वा तस्सायेव कुच्छिम्हि पटिसन्धिं गण्हि, तस्स जातस्स “नन्दकुमारो”ति नामं करिंसु । तेसं उगगहितवेदानं सब्बसिप्पेसु निप्फत्तिं पत्तानं वयप्पत्तानं रूपसम्पदं दिस्वा ब्राह्मणो ब्राह्मणिं आमन्तेत्वा “भोति पुत्तं सोणकुमारं घरबन्धनेन बन्धिस्सामा”ति आह । सा “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा पुत्तस्स तमत्थं आचिक्खि । सो “अलं, अम्म, मय्हं घरावासेन, अहं यावजीवं तुम्हे पटिजगित्वा तुम्हाकं अच्चयेन हिमवन्तं पविसित्वा पब्बजिस्सामी”ति आह । सा ब्राह्मणस्स एतमत्थं आरोचेसि ।

ते पुनप्पुनं कथेन्तापि तस्स चित्तं अलभित्वा नन्दकुमारं आमन्तेत्वा “तात, तेन हि त्वं कुटुम्बं पटिपज्जाही”ति वत्वा “नाहं भातरा छड्डितखेळं सीसेन उक्खिपामि, अहम्पि तुम्हाकं अच्चयेन भातराव सद्धिं पब्बजिस्सामी”ति वुत्ते तेसं वचनं सुत्वा “इमे द्वे एवं तरुणाव कामे पजहन्ति, किमङ्गं पन मयं, सब्बेयेव पब्बजिस्सामा”ति चिन्तेत्वा, “ताता, किं वो अम्हाकं अच्चयेन पब्बज्जाय, इदानेव सब्बे मयं पब्बजिस्सामा”ति रज्जो आरोचेत्वा सब्बं धनं दानमुखे विस्सज्जेत्वा दासजनं भुजिस्सं कत्वा जातीनं दातब्बयुत्तकं दत्वा चत्तारोपि जना ब्रह्मवट्टननगरा निक्खमित्वा हिमवन्तपदेसे पच्चपदुमसज्जन्तं सरं निस्साय रमणीये वनसण्डे अस्समं मापेत्वा पब्बजित्वा तत्थ वसिंसु । उभोपि भातरो मातापितरो पटिजग्गिंसु, तेसं पातोव दन्तकट्टञ्च मुखधोवनञ्च दत्वा पण्णसालञ्च परिवेणञ्च सम्मज्जित्वा पानीयं परिभोजनीयं उपट्टपेत्वा अरज्जतो मधुरफलाफलानि आहरित्वा मातापितरो खादापेन्ति, उण्हेन वा सीतेन वा वारिना न्हापेन्ति, जटा सोधेन्ति, पादपरिकम्मादीनि तेसं करोन्ति ।

एवं अब्झाने गते नन्दपण्डितो “मया आभतफलाफलानेव पठमं मातापितरो खादापेस्सामी”ति पुरतो गन्त्वा हिय्यो च परहिय्यो च गहितट्टानतो यानि वा तानि वा पातोव आहरित्वा मातापितरो खादापेसि । ते तानि खादित्वा मुखं विक्खालेत्वा उपोसथिका भवन्ति । सोणपण्डितो पन दूरं गन्त्वा मधुरमधुरानि सुपक्कसुपक्कानि आहरित्वा उपनामेसि । अथ नं, “तात, कनिट्टेन ते आभतानि मयं पातोव खादित्वा उपोसथिका जाता, न इदानि नो अत्थो”ति वदन्ति । इति तस्स फलाफलानि परिभोगं न लभन्ति विनस्सन्ति, पुनदिवसेसुपि तथेवाति । एवं सो पज्चाभिज्जताय दूरं गन्त्वापि आहरति, ते पन न खादन्ति ।

अथ महासत्तो चिन्तेसि — “मातापितरो मे सुखुमाला, नन्दो च यानि वा तानि वा अपक्कदुप्पक्कानि फलाफलानि आहरित्वा खादापेति, एवं सन्ते इमे न चीरं पवत्तिस्सन्ति, वारेस्सामि न”न्ति । अथ नं सो आमन्तेत्वा “नन्द, इतो पट्टाय फलाफलं आहरित्वा ममागमनं पटिमानेहि, उभोपि एकतोव खादापेस्सामा”ति आह । सो एवं वुत्तेपि अत्तनो पुज्जं पच्चासीसन्तो न तस्स वचनमकासि । महासत्तो “नन्दो मम वचनं अकरोन्तो अयुत्तं करोति, पलापेस्सामि नं, ततो एककोव मातापितरो पटिजग्गिस्सामी”ति चिन्तेत्वा “नन्द, त्वं अनोवादको पण्डितानं वचनं न करोसि, अहं जेट्ठो, मातापितरो ममेव भारो, अहमेव नेसं पटिजग्गिस्सामि, त्वं इध वसितुं न लच्छसि, अज्जत्थ याही”ति तस्स अच्छरं पहरि ।

सो तेन पलापितो तस्स सन्तिके ठातुं असक्कोन्तो तं वन्दित्वा मातापितरो उपसङ्गमित्वा तमत्थं आरोचेत्वा अत्तनो

पण्णसालं पविसित्वा कसिणं ओलोकेत्वा तं दिवसमेव पञ्च अभिञ्जायो अट्ट समापत्तियो निब्बत्तेत्वा चिन्तेसि — “अहं सीनेरुपादतो रतनवालुका आहरित्वा मम भातु पण्णसालाय परिवेणे ओकिरित्वा भातरं खमापेतुं पहोमि, एवम्पि न सोभिस्सति, अनोतत्ततो उदकं आहरित्वा मम भातु पण्णसालाय परिवेणे ओसिञ्चित्वा भातरं खमापेतुं पहोमि, एवम्पि न सोभिस्सति, सचे मे भातरं देवतानं वसेन खमापेय्यं, चत्तारो च महाराजानो सक्कञ्च आनेत्वा भातरं खमापेतुं पहोमि, एवम्पि न सोभिस्सति, सकलजम्बुदीपे मनोजं अगगराजानं आदिं कत्वा राजानो आनेत्वा खमापेस्सामि, एवं सन्ते मम भातु गुणो सकलजम्बुदीपे अवत्थरित्वा गमिस्सति, चन्दिमसूरियो विय पञ्जायिस्सती”ति । सो तावदेव इद्दिया गन्त्वा ब्रह्मवड्डननगरे तस्स रज्जो निवेसनद्वारे ओतरित्वा ठितो “एको किर वो तापसो दट्ठुकामो”ति रज्जो आरोचापेसि । राजा “किं पब्बजितस्स मया दिट्ठेन, आहारत्थाय आगतो भविस्सती”ति भत्तं पहिणि, सो भत्तं न इच्छि । तण्डुलं पहिणि, तण्डुलं न इच्छि । वत्थानि पहिणि, वत्थानि न इच्छि । तम्बूलं पहिणि, तम्बूलं न इच्छि । अथस्स सन्तिके दूतं पेसेसि, “किमत्थं आगतोसी”ति । सो दूतेन पुट्ठो “राजानं उपट्ठहितुं आगतोम्ही”ति आह । राजा तं सुत्वा “बहू मम उपट्ठाका, अत्तनोव तापसधम्मं करोतू”ति पेसेसि । सो तं सुत्वा “अहं तुम्हाकं अत्तनो बलेन सकलजम्बुदीपे रज्जं गहेत्वा दस्सामी”ति आह ।

तं सुत्वा राजा चिन्तेसि — “पब्बजिता नाम पण्डिता, किञ्चि उपायं जानिस्सन्ती”ति तं पक्कोसापेत्वा आसने निसीदापेत्वा वन्दित्वा “भन्ते, तुम्हे किर मय्हं सकलजम्बुदीपरज्जं गहेत्वा दस्सथा”ति पुच्छि । “आम महाराजा”ति । “कथं गणिहस्सथा”ति? “महाराज, अन्तमसो खुद्दकमक्खिकाय पिवनमत्तम्पि लोहितं कस्सचि अनुप्पादेत्वा तव धनच्छेदं अकत्वा अत्तनो इद्दियाव गहेत्वा दस्सामि, अपिच केवलं पपञ्चं अकत्वा अज्जेव निक्खमितुं वट्ठती”ति । सो तस्स वचनं सद्वहित्वा सेनङ्गपरिवृतो नगरा निक्खमि । सचे सेनाय उण्हं होति, नन्दपण्डितो अत्तनो इद्दिया छाये कत्वा सीतं करोति, देवे वस्सन्ते सेनाय उपरि वस्सितुं न देति, सीतं वा उण्हं वा वारेति, मग्गे खाणुकण्टकादयो सब्बपरिस्सये अन्तरधापेति, मग्गं कसिणमण्डलं विय समं कत्वा सयं आकासे चम्मखण्डं पत्थरित्वा पल्लङ्केन निसिन्नो सेनाय परिवृतो गच्छति ।

एवं सेनं आदाय पठमं कोसलरट्ठं गन्त्वा नगरस्साविदूरे खन्धावारं निवासापेत्वा “युद्धं वा नो देतु सेतच्छत्तं वा”ति कोसलरज्जो दूतं पाहेसि । सो कुञ्जित्वा “किं अहं न राजा”ति “युद्धं दम्मी”ति सेनाय पुरक्खतो निक्खमि । द्वे सेना युञ्जितुं आरभिसु । नन्दपण्डितो द्विन्मि अन्तरे अत्तनो निसीदनं अजिनचम्मं महन्तं कत्वा पसारेत्वा द्वीहिपि सेनाहि खित्तसरे चम्मेनेव सम्पटिच्छि । एकसेनायपि कोचि कण्डेन विद्धो नाम नत्थि, हत्थगतानं पन कण्डानं खयेन द्वेपि सेना निरुस्साहा अट्ठसु । नन्दपण्डितो मनोजराजस्स सन्तिकं गन्त्वा “मा भायि, महाराजा”ति अस्सासेत्वा कोसलस्स सन्तिकं गन्त्वा “महाराज, मा भायि, नत्थि ते परिपन्थो, तव रज्जं तवेव भविस्सति, केवलं मनोजरज्जो वसवत्ती होही”ति आह । सो तस्स सद्वहित्वा “साधू”ति सम्पटिच्छि । अथ नं मनोजस्स सन्तिकं नेत्वा “महाराज, कोसलराजा ते वसे वत्तति, इमस्स रज्जं इमस्सेव होतू”ति आह । सो “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा तं अत्तनो वसे वत्तेत्वा द्वे सेना आदाय अङ्गरट्ठं गन्त्वा अङ्गं गहेत्वा ततो मगधरट्ठन्ति एतेनुपायेन सकलजम्बुदीपे राजानो अत्तनो वसे वत्तेत्वा ततो तेहि परिवृतो ब्रह्मवड्डननगरमेव गतो । रज्जं गण्हन्तो पनेस सत्तन्नं संवच्छरानं उपरि सत्तदिवसाधिकेहि सत्तमासेहि गणिह । सो एकेकराजधानितो नानप्पकारं खज्जभोजनं आहरापेत्वा एकसतराजानो गहेत्वा तेहि सद्धि सत्ताहं महापानं पिवि ।

नन्दपण्डितो “याव राजा सत्ताहं इस्सरियसुखं अनुभोति, तावस्स अत्तानं न दस्सेस्सामी”ति उत्तरकुरुम्हि पिण्डाय चरित्वा हिमवन्ते कञ्चनगुहाद्वारे सत्ताहं वसि । मनोजोपि सत्तमे दिवसे अत्तनो महन्तं सिरिविभवं ओलोकेत्वा “अयं यसो न मय्हं मातापितृहि, न अज्जेहि दिन्नो, नन्दतापसं निस्साय उप्पन्नो, तं खो पन मे अपस्सन्तस्स अज्ज सत्तमो दिवसो, कहं नु खो मे यसदायको”ति नन्दपण्डितं सरि । सो तस्स अनुस्सरणभावं जत्वा आगन्त्वा पुरतो आकासे अट्ठासि । राजा तं

दिस्वा चिन्तेसि — “अहं इमस्स तापस्स देवताभावं वा मनुस्सभावं वा न जानामि, सचे एस मनुस्सो भवेय्य, सकलजम्बुदीपरज्जं एतस्सेव दस्सामि । अथ देवो, सक्कारमस्स करिस्सामी”ति । सो तं वीमंसन्तो पठमं गाथमाह —

१२. “देवता नुति गन्धब्बो, अदु सक्को पुरिन्ददो ।
मनुस्सभूतो इद्धिमा, कथं जानेमु तं मय”न्ति ॥

सो तस्स वचनं सुत्वा सभावमेव कथेन्तो दुतियं गाथमाह —

१३. “नापि देवो न गन्धब्बो, नापि सक्को पुरिन्ददो ।
मनुस्सभूतो इद्धिमा, एवं जानाहि भारधा”ति ॥

तत्थ भारधाति रट्टुभारधारिताय नं एवं आलपति ।

तं सुत्वा राजा “मनुस्सभूतो किरायं मय्हं एवं बहुपकारो, महन्तेन यसेन नं सन्तप्पेस्सामी”ति चिन्तेत्वा आह —

१४. “कतरूपमिदं भोतो, वेय्यावच्चं अनप्पकं ।
देवमिह वस्समानमिह, अनोवस्सं भवं अका ॥

१५. “ततो वातातपे घोरे, सीतच्छायं भवं अका ।
ततो अमित्तमज्जेसु, सरताणं भवं अका ॥

१६. “ततो फीतानि रट्टानि, वसिनो ते भवं अका ।
ततो एकसतं खत्ये, अनुयन्ते भवं अका ॥

१७. “पतीतास्सु मयं भोतो, वद तं भज्जमिच्छसि ।
हत्थियानं अस्सरथं, नारियो च अलङ्कता ।
निवेसनानि रम्मामि, मयं भोतो ददामसे ॥

१८. “अथ वङ्गे वा मगधे, मयं भोतो ददामसे ।
अथ वा अस्सकावन्ती, सुमना दम्म ते मयं ॥

१९. “उपट्ठं वापि रज्जस्स, मयं भोतो ददामसे ।
सचे ते अत्थो रज्जेन, अनुसास यदिच्छसी”ति ॥

तत्थ कतरूपमिदन्ति कतसभावं । वेय्यावच्चन्ति कायवेय्यावतिककम्मं । अनोवस्सन्ति अवस्सं, यथा देवो न वस्सति, तथा कतन्ति अत्थो । सीतच्छायन्ति सीतलं छायां । वसिनो तेति ते रट्टुवासिनो अम्हाकं वसवत्तिनो । खत्येति खत्तिये, अट्टकथायं पन अयमेव पाठो । पतीतास्सु मयन्ति तुट्ठा मयं । वद तं भज्जमिच्छसीति भज्जन्ति रतनस्सेतं नामं, वरं ते ददामि, यं रतनं इच्छसि, तं वदेहीति अत्थो । “हत्थियान”न्तिआदीहि सरूपतो तं तं रतनं दस्सेति ।

अस्सकावन्तीअस्सकरुं वा अवन्तिरुं वा । रज्जेनाति सचेपि ते सकलजम्बुदीपरज्जेन अत्थो, तम्पि ते दत्त्वा अहं फलकावुधहत्थो तुम्हाकं रथस्स पुरतो गमिस्सामीति दीपेति । यदिच्छसीति एतेसु मया वुत्तप्पकारेसु यं इच्छसि, तं अनुसास आणापेहीति ।

तं सुत्वा नन्दपण्डितो अत्तनो अधिप्पायं आविकरोन्तो आह —

१००. “न मे अत्थोपि रज्जेन, नगरेन धनेन वा ।
अत्थोपि जनपदेन, अत्थो मय्हं न विज्जती”ति ॥

“सचे ते मयि सिनेहो अत्थि, एकं मे वचनं करोही”ति वत्त्वा गाथाद्वयमाह —

१०१. “भोतोव रुद्धे विजिते, अरज्जे अत्थि अस्समो ।
पिता मय्हं जनेत्ती च, उभो सम्मन्ति अस्समे ॥

१०२. “तेसाहं पुब्बाचरियेसु, पुज्जं न लभामि कातवे ।
भवन्तं अज्झावरं कत्वा, सोणं याचेमु संवरं”न्ति ॥

तत्थ रुद्धेति रज्जे । विजितेति आणापवत्तिट्टाने । अस्समोति हिमवन्तारज्जे एको अस्समो अत्थि । सम्मन्तीति तस्मिं अस्समे वसन्ति । तेसाहन्ति तेसु अहं । कातवेति वत्तपटिवत्तफलाफलाहरणसङ्घातं पुज्जं कातुं न लभामि, भाता मे सोणपण्डितो नाम ममेकस्मिं अपराधे मा इध वसीति मं पलापेसि । अज्झावरन्ति अधिआवरं ते मयं भवन्तं सपरिवारं कत्वा सोणपण्डितं संवरं याचेमु, आयतिं संवरं याचामाति अत्थो । “याचेमिमं वरं”न्तिपि पाठो, मयं तया सद्धिं सोणं याचेय्याम खमापेय्याम, इमं वरं तव सन्तिका गणहामीति अत्थो ।

अथ नं राजा आह —

१०३. “करोमि ते तं वचनं, यं मं भणसि ब्राह्मण ।
एतच्च खो नो अक्खाहि, कीवन्तो होन्तु याचका”ति ॥

तत्थ करोमीति अहं सकलजम्बुदीपरज्जं ददमानो एत्तकं किं न करिस्सामि, करोमीति वदति । कीवन्तोति कित्तका ।

नन्दपण्डितो आह —

१०४. “परोसतं जानपदा, महासाला च ब्राह्मणा ।
इमे च खत्तिया सब्बे, अभिजाता यसस्सिनो ।
भवच्च राजा मनोजो, अलं हेस्सन्ति याचका”ति ॥

तत्थ जानपदाति गहपती । महासाला च ब्राह्मणाति सारप्पत्ता ब्राह्मणा च परोसतायेव । अलं हेस्सन्तीति परियत्ता भविस्सन्ति । याचकाति ममत्थाय सोणपण्डितस्स खमापका ।

अथ नं राजा आह —

१०५. “हत्थी अस्से च योजेन्तु, रथं सन्नय्ह सारथि ।

आबन्धनानि गण्हाथ, पादासुस्सारयद्धजे ।

अस्समं तं गमिस्सामि, यत्थ सम्मति कोसियो”ति ॥

तत्थ योजेन्तूति हत्थारोहा हत्थी, अस्सारोहा च अस्से कप्पेन्तु । रथं सन्नय्ह सारथीति सम्मसारथि त्वम्पि रथं सन्नय्ह । आबन्धनानीति हत्थिअस्सरथेसु आबन्धितब्बानि भण्डानि च गण्हाथ । पादासुस्सारयद्धजेति रथे ठपितधजपादासु धजे उस्सारयन्तु उस्सापेन्तु । कोसियोति यस्मिं अस्समे कोसियगोत्तो वसतीति ।

१०६. “ततो च राजा पायासि, सेनाय चतुरङ्गिनी ।

अगमा अस्समं रम्मं, यत्थ सम्मति कोसियो”ति ॥ — अयं अभिसम्बुद्धगाथा ।

तत्थ ततो चाति, भिक्खवे, एवं वत्वा ततो सो राजा एकसतखत्तिये गहेत्वा महतिया सेनाय परिवुतो नन्दपण्डितं पुरतो कत्वा नगरा निक्खमि । चतुरङ्गिनीति चतुरङ्गिनिया सेनाय अगमासि, अन्तरमग्गे वत्तमानोपि अवस्सं गामिताय एवं वुत्तो । चतुवीसतिअक्खोभणिसङ्घातेन बलकायेन सद्धिं मग्गं पटिपन्नस्स तस्स नन्दपण्डितो इद्धानुभावेन अट्टुसभवित्थतं मग्गं समं मापेत्वा आकासे चम्मखण्डं पत्थरित्वा तत्थ पल्लङ्केन निसीदित्वा सेनाय परिवुतो अलङ्कतहत्थिक्खन्धे निसीदित्वा गच्छन्तेन रज्जा सद्धिं धम्मयुत्तकथं कथेन्तो सीतउण्हादिपरिस्सये वारेन्तो अगमासि ।

अथस्स अस्समं पापुणनदिवसे सोणपण्डितो “मम कनिट्ठस्स अतिरेकसत्तमाससत्तदिवसाधिकानि सत्त वस्सानि निक्खन्तस्सा”ति आवज्जेत्वा “कहं नु खो सो एतरही”ति दिब्बेन चक्खुना ओलोकेन्तो “चतुवीसतिअक्खोभणिपरिवारेन सद्धिं एकसतराजानो गहेत्वा ममज्जेव खमापेतुं आगच्छती”ति दिस्वा चिन्तेसि — “इमेहि राजूहि चेव परिसाहि च मम कनिट्ठस्स बहूनि पाटिहारियानि दिट्ठानि, ममानुभावं अजानित्वा ‘अयं कूटजटिलो अत्तनो पमाणं न जानाति, अम्हाकं अय्येन सद्धिं पयोजेसी”ति मं वम्भेन्ता कथेन्ता अवीचिपरायणा भवेय्युं, इद्धिपाटिहारियं नेसं दस्सेस्सामी”ति । सो चतुरङ्गुलमत्तेन अंसं अफुसन्तं आकासे काजं ठपेत्वा अनोत्ततो उदकं आहरितुं रज्जो अविदूरे आकासेन पायासि । नन्दपण्डितो तं आगच्छन्तं दिस्वा अत्तानं दस्सेतुं अविसहन्तो निसिन्नट्टानेयेव अन्तरधायित्वा पलायित्वा हिमवन्तं पाविसि । मनोजराजा पन तं रमणीयेन इसिवेसेन तथा आगच्छन्तं दिस्वा गाथमाह —

१०७. “कस्स कादम्बयो काजो, वेहासं चतुरङ्गुलं ।

अंसं असम्फुसं एति, उदहाराय गच्छतो”ति ॥

तत्थ कादम्बयोति कदम्बरुक्खमयो । अंसं असम्फुसं एतीति अंसं असम्फुसन्तो सयमेव आगच्छति । उदहारायाति उदकं आहरितुं गच्छन्तस्स कस्स एस काजो एवं एति, को नाम त्वं, कुतो वा आगच्छसीति ।

एवं वुत्ते महासत्तो गाथाद्वयमाह —

१०८. “अहं सोणो महाराज, तापसो सहितब्बतो ।

भरामि मातापितरो, रत्तिन्दिवमतन्दितो ॥

१०९. “वने फलञ्च मूलञ्च, आहरित्वा दिसम्पति ।
पोसेमि मातापितरो, पुब्बे कतमनुस्सर’न्ति ॥

तत्थ सहितब्बतोति सहितवतो सीलाचारसम्पन्नो एको तापसो अहन्ति वदति । भरामीति पोसेमि । अतन्दितोति अनलसो हुत्वा । पुब्बे कतमनुस्सरन्ति तेहि पुब्बे कतं मय्हं गुणं अनुस्सरन्तोति ।

तं सुत्वा राजा तेन सङ्घिं विस्सासं कत्तुकामो अनन्तरं गाथमाह —

११०. “इच्छाम अस्समं गन्तुं, यत्थ सम्मति कोसियो ।
मगं नो सोण अक्खाहि, येन गच्छेमु अस्सम’न्ति ॥

तत्थ अस्समन्ति तुम्हाकं अस्समपदं ।

अथ महासत्तो अत्तनो आनुभावेन अस्समपदगामिमगं मापेत्वा गाथमाह —

१११. “अयं एकपदी राज, येनेतं मेघसन्निभं ।
कोविळारेहि सञ्छन्नं, एत्थ सम्मति कोसियो’ति ॥

तस्सत्थो — महाराज, अयं एकपदिको जङ्घमगो, इमिना गच्छथ, येन दिसाभागेन एतं मेघवण्णं सुपुण्फितकोविळारसञ्छन्नं वनं दिस्सति, एत्थ मम पिता कोसियगोत्तो वसति, एतस्स सो अस्समोति ।

११२. “इदं वत्त्वान पक्कामि, तरमानो महाइसि ।
वेहासे अन्तलिक्खस्मिं, अनुसासित्वान खत्तिये ॥

११३. “अस्समं परिमज्जित्वा, पज्जापेत्त्वान आसनं ।
पण्णसालं पविसित्वा, पितरं पतिबोधयि ॥

११४. “इमे आयन्ति राजानो, अभिजाता यसस्सिनो ।
अस्समा निक्खमित्वान, निसीद त्वं महाइसे ॥

११५. “तस्स तं वचनं सुत्वा, तरमानो महाइसि ।
अस्समा निक्खमित्वान, सद्धारम्हि उपाविसी’ति ॥ — इमा अभिसम्बुद्धगाथा ।

तत्थ पक्कामीति अनोतत्तं अगमासि । अस्समं परिमज्जित्वाति, भिक्खवे, सो इसि वेगेन अनोतत्तं गन्त्वा पानीयं आदाय तेसु राजूसु अस्समं असम्पत्तेसुयेव आगन्त्वा पानीयघटे पानीयमाळके ठपेत्वा “महाजनो पिविस्सती”ति वनकुसुमेहि वासेत्वा सम्मज्जनिं आदाय अस्समं सम्मज्जित्वा पण्णसालद्वारे पितु आसनं पज्जापेत्वा पविसित्वा पितरं

जानापेसीति अत्थो । उपाविसीति उच्चासने निसीदि ।

बोधिसत्तस्स माता पन तस्स पच्छतो नीचट्टाने एकमन्तं निसीदि । महासत्तो नीचासने निसीदि । नन्दपण्डितोपि बोधिसत्तस्स अनोत्ततो पानीयं आदाय अस्समं आगतकाले रज्जो सन्तिकं आगन्त्वा अस्समस्स अविदूरे खन्धावारं निवासेसि । अथ राजा न्हत्वा सब्बालङ्कारपटिमण्डितो एकसतराजपरिवृतो नन्दपण्डितं गहेत्वा महन्तेन सिरिसोभग्गेन बोधिसत्तं खमापेतुं अस्समं पाविसि । अथ नं तथा आगच्छन्तं बोधिसत्तस्स पिता दिस्वा बोधिसत्तं पुच्छि, सोपिस्स आचिक्खि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

११६. “तज्ज दिस्वान आयन्तं, जलन्तरिव तेजसा ।

खत्थसङ्घपरिब्यूळ्हं, कोसियो एतदब्रवि ॥

११७. “कस्स भेरी मुदिङ्गा च, सङ्घा पणवदिन्दिमा ।

पुरतो पटिपन्नानि, हासयन्ता रथेसभं ॥

११८. “कस्स कज्जनपट्टेन, पुथुना विज्जुवणिना ।

युवा कलापसन्नद्धो, को एति सिरिया जलं ॥

११९. “उक्कामुखपहट्टं, खदिरङ्गारसन्निभं ।

मुखज्ज रुचिरा भाति, को एति सिरिया जलं ॥

१२०. “कस्स पग्गहितं छत्तं, ससलाकं मनोरमं ।

आदिच्चरंसावरणं, को एति सिरिया जलं ॥

१२१. “कस्स अङ्गं परिग्गह्, वालबीजनिमुत्तमं ।

चरन्ति वरपुञ्जस्स, हत्थिक्खन्धेन आयतो ॥

१२२. “कस्स सेतानि छत्तानि, आजानीया च वम्मिता ।

समन्ता परिकीरेन्ति, को एति सिरिया जलं ॥

१२३. “कस्स एकसत्तं खत्था, अनुयन्ता यसस्सिनो ।

समन्तानुपरियन्ति, को एति सिरिया जलं ॥

१२४. “हत्थिअस्सरथपत्ति, सेना च चतुरङ्गिनी ।

समन्तानुपरियन्ति, को एति सिरिया जलं ॥

१२५. “कस्सेसा महती सेना, पिड्डितो अनुवत्तति ।

अक्खोभणी अपरियन्ता, सागरस्सेव ऊमियो ॥

१२६. “राजाभिराजा मनोजो, इन्दोव जयतं पति ।
नन्दस्सज्झावरं एति, अस्समं ब्रह्मचारिनं ॥

१२७. “तस्सेसा महती सेना, पिड्डितो अनुवत्तति ।
अक्खोभणी अपरियन्ता, सागरस्सेव ऊमियो’ति ॥

तत्थ जलन्तंरिवाति जलन्तं विय । पटिपन्नानीति एतानि तूरियानि कस्स पुरतो आगच्छन्तीति अत्थो । हासयन्ताति तोसेन्ता । कञ्चनपट्टेनाति, तात, कस्स कञ्चनमयेन विज्जुवण्णेन उण्हीसपट्टेन नलाटन्तो परिक्खित्तोति पुच्छति । युवाति तरुणो । कलापसन्नद्धोति सन्नद्धसरतूणीरो । उक्कामुखपहट्टं वाति कम्मरानं उद्धने पहट्टं सुवण्णं विय । खदिरङ्गारसन्निभन्ति वीतच्चित्तखदिरङ्गारवण्णं । आदिच्चरंसावरणन्ति आदिच्चरंसीनं आवरणं । अङ्गं परिग्गह्हाति अङ्गं परिग्गहेत्वा, सरीरं परिक्खिपित्वाति अत्थो । वालबीजनिमुत्तमन्ति वालबीजनिं उत्तमं । चरन्तीति सज्जरन्ति । छत्तानीति आजानीयपिट्ठे निसिन्नानं धारितछत्तानि । परिकीरेन्तीति तस्स समन्ता सब्बदिसाभागेसु परिकीरयन्ति । चतुरङ्गिनीति एतेहि हत्थिआदीहि चतूहि अङ्गेहि समन्नागता । अक्खोभणीति खोभेतुं न सक्का । सागरस्सेवाति सागरस्स ऊमियो विय अपरियन्ता । राजाभिराजाति एकसतराजूनं पूजितो, तेसं वा अधिको राजाति राजाभिराजा । जयतं पतीति जयप्पत्तानं तावतिसानं जेड्डको । अज्झावरन्ति ममं खमापनत्थाय नन्दस्स परिसभावं उपगन्त्वा एति ।

सत्था आह —

१२८. “अनुलित्ता चन्दनेन, कासिकुत्तमधारिनो ।
सब्बे पज्जलिका हुत्वा, इसीनं अज्झुपागमु’न्ति ॥

तत्थ इसीनं अज्झुपागमुन्ति, भिक्खवे, सब्बेपि ते राजानो सुरभिचन्दनेन अनुलित्ता उत्तमकासिकवत्थधारिनो सिरसि पटिट्ठापितअज्जली हुत्वा इसीनं सन्तिकं उपगता ।

ततो मनोजो राजा तं वन्दित्वा एकमन्तं निसिन्नो पटिसन्थारं करोन्तो गाथाद्वयमाह —

१२९. “कच्चि नु भोतो कुसलं, कच्चि भोतो अनामयं ।
कच्चि उज्जेन यापेथ, कच्चि मूलफला बहू ॥

१३०. “कच्चि डंसा मकसा च, अप्पमेव सरीसपा ।
वने वाळमिगाकिण्णे, कच्चि हिंसा न विज्जती’ति ॥

ततो परं उभिन्नं तेसं वचनपटिवचनवसेन कथितगाथा होन्ति —

१३१. “कुसलज्जेव नो राज, अथो राज अनामयं ।
अथो उज्जेन यापेम, अथो मूलफला बहू ॥

१३२. “अथो डंसा मकसा च, अप्पमेव सरीसपा ।

वने वाळमिगाकिण्णे, हिंसा मय्हं न विज्जति ॥

१३३. “बहूनि वस्सपूगानि, अस्समे सम्मतं इध ।
नाभिजानामि उप्पन्नं, आबाधं अमनोरमं ॥

१३४. “स्वागतं ते महाराज, अथो ते अदुरागतं ।
इस्सरोसि अनुप्पत्तो, यं इधत्थि पवेदय ॥

१३५. “तिन्दुकानि पियालानि, मधुके कासुमारियो ।
फलानि खुद्वकप्पानि, भुज्ज राज वरं वरं ॥

१३६. “इदम्पि पानीयं सीतं, आभतं गिरिगब्भरा ।
ततो पिव महाराज, सचे त्वं अभिकङ्खसि ॥

१३७. “पटिग्गहितं यं दिन्नं, सब्बस्स अघियं कतं ।
नन्दस्सापि निसामेथ, वचनं सो पवक्खति ॥

१३८. “अज्झावरम्हा नन्दस्स, भोतो सन्तिकमागता ।
सुणातु भवं वचनं, नन्दस्स परिसाय चा”ति ॥

इमा येभ्य्येन पाकटसम्बन्धायेव, यं पनेत्थ अपाकटं, तदेव वक्खाम । पवेदयाति यं इमस्मिं ठाने तव अभिरुचितं अत्थि, तं नो कथेहीति वदति । खुद्वकप्पानीति एतानि नानारुक्खफलानि खुद्वकमधुपटिभागानि मधुरानि । वरं वरन्ति इतो उत्तमुत्तमं गहेत्वा भुज्ज । गिरिगब्भराति अनोत्तत्तो । सब्बस्स अघियन्ति येन मयं आपुच्छिता, तं अम्हेहि पटिग्गहितं नाम तुम्हेहि च दिन्नमेव नाम, एत्तावता इमस्स जनस्स सब्बस्स अघियं तुम्हेहि कतं । नन्दस्सापीति अम्हाकं ताव सब्बं कतं, इदानि पन नन्दपण्डितो किञ्चि वत्तुकामो, तस्सपि ताव वचनं सुणाथ । अज्झावरम्हाति मयज्झि न अज्जेन कम्मेन आगता, नन्दस्स पन परिसा हुत्वा तुम्हाकं खमापनत्थाय आगताति वदति । भवन्ति भवं सोणपण्डितो सुणातु ।

एवं वुत्ते नन्दपण्डितो उट्ठायासना मातापितरो च भातरज्ज वन्दित्वा सकपरिसाय सद्धिं सल्लपन्तो आह —

१३९. “परोसतं जानपदा, महासाला च ब्राह्मणा ।
इमे च खत्तिया सब्बे, अभिजाता यसस्सिनो ।
भवज्ज राजा मनोजो, अनुमज्जन्तु मे वचो ॥

१४०. “ये च सन्ति समीतारो, यक्खानि इध मस्समे ।
अरज्जे भूतभब्बानि, सुणन्तु वचनं मम ॥

१४१. “नमो कत्वान भूतानं, इसिं वक्खामि सुब्बतं ।
सो त्याहं दक्खिणा बाहु, तव कोसिय सम्मतो ॥

१४२:“पितरं मे जनेत्तिञ्च, भक्तुकामस्स मे सतो ।
वीर पुञ्जमिदं ठानं, मा मं कोसिय वारय ॥

१४३:“सब्भि हेतं उपज्जातं, ममेतं उपनिस्सज ।
उट्ठानपारिचरियाय, दीघरत्तं तथा कतं ।
धातापितूसु पुञ्जानि, मम लोकददो भव ॥

१४४:“तथेव सन्ति मनुजा, धम्मे धम्मपदं विदू ।
मग्गो सग्गस्स लोकस्स, यथा जानासि त्वं इसे ॥

१४५:“उट्ठानपारिचरियाय, मातापितुसुखावहं ।
तं मं पुञ्जा निवारेति, अरियमग्गावरो नरो”ति ॥

तत्थ अनुमज्जन्तूति अनुबुज्झन्तु, साधुकं सुत्वा पच्चक्खं करोन्तूति अत्थो । **समीतारो**ति समागता । **अरज्जे भूतभय्यानी**ति अस्मिं हिमवन्तारज्जे यानि भूतानि चेव वुड्ढिमरियादप्पत्तानि भय्यानि च तरुणदेवतानि, तानिपि सब्बानि मम वचनं सुणन्तूति अत्थो । “**नमो कत्त्वाना**”ति इदं सो परिसाय सज्जं दत्वा तस्मिं वनसण्डे निब्बत्तदेवतानं नमक्कारं कत्वा आह । तस्सत्थो — अज्ज बहूहि देवताहि मम भातिकस्स धम्मकथासवनत्थं आगताहि भवितब्बं, अहं वो नमक्कारो, तुम्हेपि मय्हं सहाया होथाति । सो देवतानं अज्जलिं पग्गहेत्वा परिसं जानापेत्वा “**इसिं वक्खामी**”ति आदिमाह । तत्थ **इसिन्ति** सोणपण्डितं सन्धाय वदति । **सम्मतो**ति भातरो नाम अङ्गसमा होन्ति, तस्मा सो ते अहं दक्खिणा बाहूति सम्मतो । तेन मे खमितुं अरहथाति दीपेति ।

वीराति वीरियवन्त महापरक्कम । **पुञ्जमिदं ठानन्ति** इदं मातापितु उपट्ठानं नाम पुञ्जं सग्गसंवत्तनिककारणं, तं करोन्तं मं मा वारयाति वदति । **सब्भि** हेतन्ति एतज्झि मातापितु उपट्ठानं नाम पण्डितोहि **उपज्जातं** उपगन्त्वा जातञ्चेव वणिणतञ्च । **ममेतं उपनिस्सजा**ति इदं त्वं मय्हं निस्सज विस्सज्जेहि देहि । **उट्ठानपारिचरियाया**ति उट्ठानेन च पारिचरियाय च । **कतन्ति** दीघरत्तं तथा कुसलं कतं । **पुञ्जानी**ति इदानी अहं मातापितूसु पुञ्जानि कत्तुकामो । **मम लोकददो**ति तस्स मम त्वं सग्गलोकददो होति, अहज्झि तेसं वत्तं उपट्ठानं कत्वा देवलोके अपरिमाणं यसं लभिस्सामि, तस्स मे त्वं दायको होहीति वदति ।

तथेवाति यथा त्वं जानासि, तथेव अज्जेपि मनुजा इमिस्सं परिसायं सन्ति, ते नानप्पकारे धम्मे इदं जेट्ठापचायिकभावसङ्घातं धम्मकोट्टासं वदन्ति । किन्ति? **मग्गो सग्गस्स लोकस्सा**ति । **सुखावहन्ति** उट्ठानेन च पारिचरियाय च मातापितूनं सुखावहं । **तं मन्ति** तं मं एवं सम्मापटिपन्नमि भाता सोणपण्डितो तम्हा पुञ्जा अभिवारेति । **अरियमग्गावरो**ति सो एवं वारेन्तो अयं नरो मम पियदस्सनताय अरियसङ्घातस्स वेदलोकस्स मग्गावरणो नाम होतीति ।

एवं नन्दपण्डितेन वुत्ते महासत्तो “इमस्स ताव तुम्हेहि वचनं सुतं, इदानी ममपि सुणाथा”ति सावेन्तो आह —

१४६:“सुणन्तु भोन्तो वचनं, भातुरज्झावरा मम ।
कुलवंसं महाराज, पोराणं परिहापयं ।

अधम्मचारी जेट्ठेसु, निरयं सोपपज्जति ॥

१४७: “ये च धम्मस्स कुसला, पोराणस्स दिसम्पति ।
चारित्तेन च सम्पन्ना, न ते गच्छन्ति दुग्गतिं ॥

१४८: “माता पिता च भाता च, भगिनी जाति बन्धवा ।
सब्बे जेट्ठस्स ते भारा, एवं जानाहि भारध ॥

१४९: “आदियित्वा गरुं भारं, नाविको विय उस्सहे ।
धम्मञ्च नप्पमज्जामि, जेट्ठो चस्मि रथेसभा”ति ॥

तत्थ **भातुरज्झावराति** मम भातु परिसा हुत्वा आगता भोन्तो सब्बेपि राजानो ममपि ताव वचनं सुणन्तु ।
परिहापयन्ति परिहापेन्तो । **धम्मस्साति** जेट्ठापचायनधम्मस्स पवेणीधम्मस्स । **कुसलाति** छेका । **चारित्तेन चाति**
आचारसीलेन सम्पन्ना । **भाराति** सब्बे एते जेट्ठेन वहितब्बा पटिजग्गितब्बाति तस्स भारा नाम । **नाविको वियाति** यथा
नावाय गरुं भारं आदियित्वा समुद्दमज्जे नावं सोत्थिना नेतुं नाविको उस्सहेति वायमति, सह नावाय सब्बभण्डञ्च जनो च
तस्सेव भारो होति, तथा ममेव सब्बे जातका भारोति, अहञ्च ते उस्सहामि पटिजग्गितुं सक्कोमि, तञ्च जेट्ठापचायनधम्मं
नप्पमज्जामि, न केवलञ्च एतेसञ्जेव, सकलस्सपि लोकस्स जेट्ठो च अस्मि, तस्मा अहमेव सद्धिं नन्देन पटिजग्गितुं
युत्तोति ।

तं सुत्वा सब्बेपि ते राजानो अत्तमना हुत्वा “जेट्ठभातिकस्स किर अवसेसा भाराति अज्ज अम्हेहि जात”न्ति
नन्दपण्डितं पहाय महासत्तं सन्निस्सिता हुत्वा तस्स थुतिं करोन्ता द्वे गाथा अभसिंसु —

१५०: “अधिगमा तमे जाणं, जालं व जातवेदतो ।
एवमेव नो भवं धम्मं, कोसियो पविदंसयि ॥

१५१: “यथा उदयमादिच्चो, वासुदेवो पभङ्करो ।
पाणीनं पविदंसेति, रूपं कल्याणपापकं ।
एवमेव नो भवं धम्मं, कोसियो पविदंसयी”ति ॥

तत्थ **अधिगमाति** मयं इतो पुब्बे जेट्ठापचायनधम्मपटिच्छादके तमे वत्तमाना न जानाम, अज्ज जातवेदतो जालं व
जाणं अधिगता । **एवमेव नोति** यथा महन्धकारे पब्बतमत्थके जलितो जातवेदो समन्ता आलोकं फरन्तो रूपानि दस्सेति,
तथा नो भवं कोसियगोत्तो धम्मं पविदंसयीति अत्थो । **वासुदेवोति** वसुदेवो वसुजोतनो, धनपकासनोति अत्थो ।

इति महासत्तो एत्तकं कालं नन्दपण्डितस्स पाटिहारियाणि दिस्वा तस्मिं पसन्नचित्ते ते राजानो जाणबलेन तस्मिं पसादं
भिन्दित्वा अत्तनो कथं गाहापेत्वा सब्बेव अत्तनो मुखं उल्लोकिते अकासि । अथ नन्दपण्डितो “भाता मे पण्डितो ब्यत्तो
धम्मकथिको सब्बेपिमे राजानो भिन्दित्वा अत्तनो पक्खे करि, ठपेत्वा इमं अज्जो मय्हं पटिसरणं नत्थि, इममेव
याचिस्सामी”ति चिन्तेत्वा गाथमाह —

१५२: “एवं मे याचमानस्स, अञ्जलिं नावबुज्झथ ।
तव बद्धचरो हेस्सं, वुट्ठितो परिचारको”ति ॥

तस्सत्था — सचे तुम्हे मम एवं याचमानस्स खमापनत्थाय पग्गहितं अञ्जलिं नावबुज्झथ न पटिग्गण्हथ, तुम्हेव मातापितरो उपट्ठहथ, अहं पन तुम्हाकं बद्धचरो वेय्यावच्चकरो हेस्सं, रत्तिन्दिवं अनलसभावेन वुट्ठितो परिचारको अहं तुम्हे पटिजग्गिस्सामीति ।

महासत्तस्स पकतियापि नन्दपण्डिते दोसो वा वेरं वा नत्थि, अतिथद्धं वचनं कथेन्तस्स पनस्स मानहापनत्थं निग्गहवसेन तथा कत्वा इदानीस्स वचनं सुत्वा तुट्ठचित्तो तस्मिं पसादं उप्पादेत्वा “इदानी ते खमामि, मातापितरो च पटिजग्गितुं लभिस्ससी”ति तस्स गुणं पकासेन्तो आह —

१५३: “अद्धा नन्द विजानासि, सद्धम्मं सब्धि देसितं ।
अरियो अरियसमाचारो, बाळ्हं त्वं मम रुच्चसि ॥

१५४: “भवन्तं वदामि भोतिञ्च, सुणाथ वचनं मम ।
नायं भारो भारमतो, अहु मय्हं कुदाचनं ॥

१५५: “तं मं उपट्ठितं सन्तं, मातापितु सुखावहं ।
नन्दो अज्झावरं कत्वा, उपट्ठानाय याचति ॥

१५६: “यो वे इच्छति कामेन, सन्तानं ब्रह्मचारिनं ।
नन्दं वो वरथ एको, कं नन्दो उपतिट्ठतू”ति ॥

तत्थ अरियोति सुन्दरो । अरियसमाचारोति सुन्दरसमाचारोपि जातो । बाळ्हन्ति इदानी त्वं मम अतिविय रुच्चसि । सुणाथाति अम्म ताता तुम्हे मम वचनं सुणाथ । नायं भारोति अयं तुम्हाकं पटिजग्गनभारो न कदाचि मम भारमतो अहु । तं मन्ति तं भारोति अमज्जित्वाव मं तुम्हे उपट्ठितं समानं । उपट्ठानाय याचतीति तुम्हे उपट्ठानुं मं याचति । यो वे इच्छतीति मय्हज्झि त्वं मे मातरं वा पितरं वा उपट्ठहाति वत्तुं न युत्तं, तुम्हाकं पन सन्तानं ब्रह्मचारीनं यो एको इच्छति, तं वदामि कामेन नन्दं वो वरथ, तं मम कनिट्ठं नन्दं रोचेथ, तुम्हेसु कं एस उपट्ठानु, उभोपि हि मयं तुम्हाकं पुत्तायेवाति ।

अथस्स माता आसना वुट्ठाय, “तात सोणपण्डित, चिरप्पवुत्थो ते कनिट्ठो, एवं चिरागतम्पि तं याचितुं न विसहामि, मय्हज्झि तं निस्सिता, इदानी पन तथा अनुज्जाता अहं एतं ब्रह्मचारिनं बाहाहि उपगूहित्वा सीसे उपसिङ्गायितुं लभेय्य”न्ति इममत्थं पकासेन्ती गाथमाह —

१५७: “तथा तात अनुज्जाता, सोण तं निस्सिता मयं ।
उपघातुं लभे नन्दं, मुद्धनि ब्रह्मचारिन”न्ति ॥

अथ महासत्तो “तेन हि, अम्म, अनुजानामि, त्वं गच्छ, पुत्तं नन्दं आलिङ्गित्वा सीसे घायित्वा चुम्बित्वा तव हृदये सोकं निब्बापेही”ति आह । सा तस्स सन्तिकं गन्त्वा नन्दपण्डितं परिसमज्झेयेव आलिङ्गित्वा सीसं घायित्वा चुम्बित्वा

हृदये सोकं निब्बापेत्वा महासत्तेन सद्धिं सल्लपन्ती आह —

१५८. “अस्सत्थस्सेव तरुणं, पवाळं मालुतेरितं ।
चिरस्सं नन्दं दिस्वान, हृदयं मे पवेधति ॥

१५९. “यदा सुत्तापि सुपिने, नन्दं पस्सामि आगतं ।
उदग्गा सुमना होमि, नन्दो नो आगतो अयं ॥

१६०. “यदा च पटिबुज्झित्वा, नन्दं पस्सामि नागतं ।
भिय्यो आविसती सोको, दोमनस्सञ्चनप्पकं ॥

१६१. “साहं अज्ज चिरस्सम्पि, नन्दं पस्सामि आगतं ।
भत्तुच्च मय्हञ्च पियो, नन्दो नो पाविसी घरं ॥

१६२. “पितुपि नन्दो सुप्पियो, यं नन्दो नप्पवसे घरा ।
लभतू तात नन्दो तं, मं नन्दो उपतिट्ठतू”ति ॥

तत्थ मालुतेरितन्ति यथा वाताहतं अस्सत्थस्स पल्लवं कम्पति, एवं चिरस्सं नन्दं दिस्वा अज्ज मम हृदयं कम्पतीति वदति । सुत्ताति, तात सोण, यदाहं सुत्तापि सुपिने नन्दं आगतं पस्सामि, तदापि उदग्गा होमि । भत्तुच्चाति सामिकस्स च मे मय्हञ्च पियो । नन्दो नो पाविसी घरन्ति, तात, पुत्तो नो नन्दो पण्णसालं पविसतु । यन्ति यस्मा पितुपि सुट्ठु पियो, तस्मा पुन इमम्हा घरा न विप्पवसेय्य । नन्दो तन्ति, तात, नन्दो यं इच्छति, तं लभतु । मं नन्दोति, तात सोण, तव पितरं त्वं उपट्ठह, मं नन्दो उपट्ठातु ।

महासत्तो “एवं होतू”ति मातु वचनं सम्पटिच्छित्वा “नन्द, तया जेट्ठककोट्टासो लद्धो, माता नाम अतिगुणकारिका, अप्पमत्तो हुत्वा पटिजग्गेय्यासी”ति ओवदित्वा मातु गुणं पकासेन्तो द्वे गाथा अभासि —

१६३. “अनुकम्पिका पतिट्ठा च, पुब्बे रसददी च नो ।
मग्गो सग्गस्स लोकस्स, माता तं वरते इसे ॥

१६४. “पुब्बे रसददी गोत्ती, माता पुञ्जूपसंहिता ।
मग्गो सग्गस्स लोकस्स, माता तं वरते इसे”ति ॥

तत्थ अनुकम्पिकाति मुदुहदया । पुब्बे रसददीति पठममेव अत्तनो खीरसङ्घातस्स रसस्स दायिका । माता तन्ति मम माता मं न इच्छति, तं वरति इच्छति । गोत्तीति गोपायिका । पुञ्जूपसंहिताति पुञ्जूपनिस्सिता पुञ्जदायिका ।

एवं महासत्तो द्वीहि गाथाहि मातु गुणं कथेत्वा पुनागन्त्वा तस्सा आसने निसिन्नकाले “नन्द, त्वं दुक्करकारिकं मातरं लभसि, उभोपि मयं मातरा दुक्खेन संवड्ढिता, तं इदानीं त्वं अप्पमत्तो पटिजग्गाहि, अमधुरानि फलाफलानि मा खादापेही”ति वत्वा परिसमज्जेयेव मातु दुक्करकारिकतं पकासेन्तो आह —

१६५. “आकङ्क्षमाना पुत्तफलं, देवताय नमस्सति ।
नक्खत्तानि च पुच्छति, उतुसंवच्छरानि च ॥

१६६. “तस्सा उतुम्हि न्हाताय, होति गब्भस्स वोक्कमो ।
तेन दोहळिनी होति, सुहदा तेन वुच्चति ॥

१६७. “संवच्छरं वा ऊनं वा, परिहरित्वा विजायति ।
तेन सा जनयन्तीति, जनेत्ति तेन वुच्चति ॥

१६८. “थनखीरेन गीतेन, अङ्गपावुरणेन च ।
रोदन्तं पुत्तं तोसेति, तोसेन्ती तेन वुच्चति ॥

१६९. “ततो वातातपे घोरे, ममं कत्वा उदिक्खति ।
दारकं अप्पजानन्तं, पोसेन्ती तेन वुच्चति ॥

१७०. “यञ्च मातुधनं होति, यञ्च होति पितुद्धनं ।
उभयम्पेतस्स गोपेति, अपि पुत्तस्स नो सिया ॥

१७१. “एवं पुत्त अदुं पुत्त, इति माता विहज्जति ।
पमत्तं परदारेसु, निसीथे पत्तयोब्बने ।
सायं पुत्तं अनायन्तं, इति माता विहज्जति ॥

१७२. “एवं किच्छा भतो पोसो, मातु अपरिचारको ।
मातरि मिच्छा चरित्वान, निरयं सोपपज्जति ॥

१७३. “एवं किच्छा भतो पोसो, पितु अपरिचारको ।
पितरि मिच्छा चरित्वान, निरयं सोपपज्जति ॥

१७४. “धनापि धनकामानं, नस्सति इति मे सुतं ।
मातरं अपरिचरित्वान, किच्छं वा सो निगच्छति ॥

१७५. “धनापि धनकामानं, नस्सति इति मे सुतं ।
पितरं अपरिचरित्वान, किच्छं वा सो निगच्छति ॥

१७६. “आनन्दो च पमोदो च, सदा हसितकीळितं ।
मातरं परिचरित्वान, लब्भमेतं विजानतो ॥

१७७. “आनन्दो च पमोदो च, सदा हसितकीळितं ।

पितरं परिचरित्वान, लब्धमेतं विजानतो ॥

१७८. “दानञ्च पियवाचा च, अत्थचरिया च या इध ।
समानत्तता च धम्मेसु, तत्थ तत्थ यथारहं ।
एते खो सङ्गहा लोके, रथस्साणीव यायतो ॥

१७९. “एते च सङ्गहा नास्सु, न माता पुत्तकारणा ।
लभेथ मानं पूजं वा, पिता वा पुत्तकारणा ॥

१८०. “यस्मा च सङ्गहा एते, सम्मपेक्खन्ति पण्डिता ।
तस्मा महत्तं पप्पोन्ति, पासंसा च भवन्ति ते ॥

१८१. “ब्रह्माति मातापितरो, पुब्बाचरियाति वुच्चरे ।
आहुनेय्या च पुत्तानं, पजाय अनुकम्पका ॥

१८२. “तस्मा हि ने नमस्सेय्य, सक्करेय्य च पण्डितो ।
अन्नेन अथो पानेन, वत्थेन सयनेन च ।
उच्छादनेन न्हापनेन, पादानं धोवनेन च ॥

१८३. “ताय नं पारिचरियाय, मातापितूसु पण्डिता ।
इधेव नं पसंसन्ति, पेच्च सग्गे पमोदती”ति ॥

तत्थ पुत्तफलन्ति पुत्तसङ्घातं फलं । देवताय नमस्सतीति “पुत्तो मे उप्पज्जतू”ति देवताय नमक्कारं करोति आयाचति । पुच्छतीति “कतरेन नक्खत्तेन जातो पुत्तो दीघायुको होति, कतरेन अप्पायुको”ति एवं नक्खत्तानि च पुच्छति । उत्तुसंवच्छरानि चाति “छन्नं उत्तूनं कतरस्मिं उत्तुम्हि जातो दीघायुको होति, कतरस्मिं उत्तुम्हि अप्पायुको, कतिवस्साय वा मातुया जातो पुत्तो दीघायुको होति, कतिवस्साय अप्पायुको”ति एवं उत्तुसंवच्छरानि च पुच्छति । उत्तुम्हि न्हातायाति पुप्फे उप्पन्ने उत्तुम्हि न्हाताय । वोक्कमोति तिण्णं सन्निपाता गब्भावक्कन्ति होति, कुच्छियं गब्भो पतिट्ठाति । तेनाति तेन गब्भेन सा दोहळिनी होति । तेनाति तदा तस्सा कुच्छिम्हि निब्बत्तपजाय सिनेहो उप्पज्जति, तेन कारणेन “सुहदा”ति वुच्चति । तेनाति तेन कारणेन सा “जनयन्ती”ति च “जनेत्ती”ति च वुच्चति ।

अङ्गपावुरणेन चाति थनन्तरे निपज्जापेत्वा सरीरसम्फस्सं फरापेन्ती अङ्गसङ्घातेनेव पावुरणेन । तोसेन्तीति सज्जापेन्ती हासेन्ती । ममं कत्वा उदिक्खतीति “पुत्तस्स मे उपरि वातो पहरति, आतपो फरती”ति एवं ममंकारं कत्वा सिनिद्धेन हदयेन उदिक्खति । उभयम्पेतस्साति उभयम्पि एतं धनं एतस्स पुत्तस्स अत्थाय अज्जेसं अदस्सेत्वा सारगब्भादीसु माता गोपेति । एवं पुत्त, अदुं पुत्ताति “अन्धबाल पुत्त, एवं राजकुलादीसु अप्पमत्तो होहि, अदुञ्च कम्मं मा करोही”ति सिक्खापेन्ती इति माता विहज्जति किलमति । पत्तयोब्बनेति पुत्ते पत्तयोब्बने तं पुत्तं निसीथे परदारेसु पमत्तं सायं अनागच्छन्तं जत्वा अस्सुपुण्णेहि नेत्तेहि मग्गं ओलोकेन्ती विहज्जति किलमति ।

किच्छा भतोति किच्छेन भतो पटिजगितो । **मिच्छा** चरित्वानाति मातरं अपटिजगित्वा । **धनापी**ति धनम्पि, अयमेव वा पाठो । इदं वृत्तं होति — धनकामानं उप्पन्नं धनम्पि मातरं अपटिजगन्तानं नस्सतीति मे सुतन्ति । **किच्छं वा सोति** इति धनं वा तस्स नस्सति, दुक्खं वासो पुरिसो निगच्छति । **लब्भमेतन्ति** एतं इधलोके च परलोके च आनन्दादिसुखं मातरं परिचरित्वा विजानतो पण्डितस्स लब्भं, सक्का लब्धुं तादिसेनाति अत्थो ।

दानज्जाति मातापितूनं दानं दातब्बं, पियवचनं भणितब्बं, उप्पन्नकिच्चसाधनवसेन अत्थो चरितब्बो । **धम्मसूति** जेट्ठापचायनधम्मसु तत्थ तत्थ परिसमज्झे वा रहोगतानं वा अभिवादनादिवसेन समानत्तता कातब्बा, न रहो अभिवादनादीनि कत्वा परिसति न कातब्बानि, सब्बत्थ समानेनेव भवितब्बं । **एते च सङ्गहा नास्सूति** सचे एते चत्तारो सङ्गहा न भवेय्युं । **सम्मपेक्खन्तीति** सम्मा नयेन कारणेन पेक्खन्ति । **महत्तन्ति** सेट्ठत्तं । **ब्रह्माति** पुत्तानं ब्रह्मसमा उत्तमा सेट्ठा । **पुब्बाचरियाति** पठमाचरिया । **आहुनेय्याति** आहुनपटिग्गाहका यस्स कस्सचि सक्कारस्स अनुच्छविका । **अन्नेन अथोति** अन्नेन चेव अत्थो पानेन च । **पेच्चाति** कालकिरियाय परियोसाने इतो गन्त्वा सग्गे पमोदतीति ।

एवं महसत्तो सिनेरुं पवट्टेन्तो विय धम्मदेसनं निट्ठापेसि । तं सुत्वा सब्बेपि ते राजानो बलकाया च पसीदिसु । अथ ने पच्चसु सीलेसु पतिट्ठापेत्वा “दानादीसु अप्पमत्ता होथा”ति ओवदित्वा उय्योजेसि । सब्बेपि धम्मेन रज्जं कारेत्वा आयुपरियोसाने देवनगरं पूरयिसु । सोणपण्डितनन्दपण्डितापि यावतायुकं मातापितरो परिचरित्वा ब्रह्मलोकपरायणा अहेसुं ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा सच्चानि पकासेत्वा जातकं समोधानेसि, सच्चपरियोसाने मातुपोसकभिक्षु सोतापत्तिफले पतिट्ठहि । तदा मातापितरो माहाराजकुलानि अहेसुं, नन्दपण्डितो आनन्दो, मनोजराजा सारिपुत्तो, एकसतराजानो असीतिमहाथेरा चेव अज्जतरथेरा च, चतुवीसति अक्खोभणियो बुद्धपरिसा, सोणपण्डितो पन अहमेव अहोसिन्ति ।

सोणनन्दजातकवण्णना दुतिया ।

जातकुद्दानं —

अथ सत्ततिमहि निपातवरे, सभावन्तु कुसावतिराजवरो ।

अथ सोणसुनन्दवरो च पुन, अभिवासितसत्ततिमहि सुतेति ॥

सत्ततिनिपातवण्णना निट्ठिता ।

२१. असीतिनिपातो

[५३३] १. चूळहंसजातकवण्णना

सुमुखाति इदं सत्था वेळुवने विहरन्तो आयस्मतो आनन्दस्स जीवितपरिच्चागं आरब्ध कथेसि । देवदत्तेन हि तथागतं जीविता वोरपेतुं पयोजितेसु धनुग्गहेसु सब्बपठमं पेसितेन आगन्त्वा “नाहं, भन्ते, सक्कोमि तं भगवन्तं जीविता वोरपेतुं, महिद्धिको सो भगवा महानुभावो”ति वुत्ते देवदत्तो “अलं, आवुसो, मा त्वं समणं गोतमं जीविता वोरपेहि, अहमेव समणं गोतमं जीविता वोरपेस्सामी”ति वत्वा तथागते गिज्झकूटपब्बतस्स पच्छिमछायाय चङ्कमन्ते सयं गिज्झकूटं पब्बतं

अभिरुहित्वा यन्तवेगेन महतिं सिलं पविज्झि, “इमाय सिलाय समणं गोतमं जीविता वोरोपेस्सामी”ति । तदा द्वे पब्बतकूटा समागन्त्वा तं सिलं सम्पटिच्छिंसु । ततो पपटिका उप्पतित्वा भगवतो पादं पहरित्वा रुहिरं उप्पादेसि, बलववेदना पवत्तिंसु । जीवको तथागतस्स पादं सत्थकेन फालेत्वा दुडुलोहितं वमेत्वा पूतिमंसं अपनेत्वा धोवित्वा भेसज्जं आलिम्पित्वा निरोगमकासि । सत्था पुरिमसदिसमेव भिक्खुसङ्घपरिवुतो महतिया बुद्धलीलाय विचरि ।

अथ नं दिस्वा देवदत्तो चिन्तेसि — “समणस्स गोतमस्स रूपसोभगगण्णत्तं सरीरं दिस्वा कोचि मनुस्सभूतो उपसङ्कमितुं न सक्कोति, रज्जो खो पन नाळागिरि नाम हत्थी चण्डो फरुसो मनुस्सघातको बुद्धधम्मसङ्गगुणे न जानाति, सो तं जीवितक्खयं पापेस्सती”ति । सो गन्त्वा रज्जो तमत्थं आरोचेसि । राजा “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा हत्थाचरियं पक्कोसापेत्वा “सम्म, स्वे नाळागिरिं मत्तं कत्वा पातोव समणेन गोतमेन पटिपन्नवीथियं विस्सज्जेही”ति आह । देवदत्तोपि नं “अज्जेसु दिवसेसु हत्थी कित्तकं सुरं पिवती”ति पुच्छित्वा “अट्ट घटे, भन्ते”ति वुत्ते “तेन हि स्वे त्वं तं सोळस घटे पायेत्वा समणेन गोतमेन पटिपन्नवीथियं अभिमुखं करेय्यासी”ति आह । सो “साधू”ति सम्पटिच्छि । राजा नगरे भेरिं चरापेसि — “स्वे नाळागिरिं मत्तं कत्वा नगरे विस्सज्जेस्सति, नागरा पातोव सब्बकिच्चाणि कत्वा अन्तरवीथिं मा पटिपज्जिंसू”ति । देवदत्तोपि राजनिवेसना ओरुह हत्थिसालं गन्त्वा हत्थिगोपके आमन्तेत्वा “मयं भणे उच्चट्टानियं नीचट्टाने, नीचट्टानियं वा उच्चट्टाने कातुं समत्था, सचे वो यसेन अत्थो, स्वे पातोव नाळागिरिं तिखिणसुराय सोळस घटे पायेत्वा समणस्स गोतमस्स आगमनवेलाय तुत्ततोमरेहि विज्झित्वा कुज्झापेत्वा हत्थिसालं भिन्दापेत्वा समणेन गोतमेन पटिपन्नवीथियं अभिमुखं कत्वा समणं गोतमं जीवितक्खयं पापेत्था”ति आह । ते “साधू”ति सम्पटिच्छिंसु ।

सा पवत्ति सकलनगरे वित्थारिका अहोसि । बुद्धधम्मसङ्गमामका उपासका तं सुत्वा सत्थारं उपसङ्कमित्वा “भन्ते, देवदत्तो रज्जा सद्धिं एकतो हुत्वा स्वे तुम्हेहि पटिपन्नवीथियं नाळागिरिं विस्सज्जापेस्सति, स्वे पिण्डाय अपविसित्वा इधेव होथ, मयं विहारेयेव बुद्धप्पमुखस्स भिक्खुसङ्घस्स भिक्खं दस्सामा”ति वदिंसु । सत्थापि “स्वे पिण्डाय न पविसिस्सामी”ति अवत्ताव “अहं स्वे नाळागिरिं दमेत्वा पाटिहारियं कत्वा तित्थिये मद्वित्वा राजगहे पिण्डाय अचरित्ताव भिक्खुसङ्घपरिवुतो नगरा निक्खमित्वा वेळुवनमेव आगमिस्सामि, राजगहवासिनोपि बहूनि भत्तभाजनानि गहेत्वा वेळुवनमेव आगमिस्सन्ति, स्वे विहारेयेव भत्तगं भविस्सती”ति इमिना कारणेन तेसं अधिवासेसि । ते तथागतस्स अधिवासनं विदित्वा भत्तभाजनानि आहरित्वा “विहारेयेव दानं दस्सामा”ति पक्कमिंसु ।

सत्थापि पठमयामे धम्मं देसेत्वा मज्झिमयामे देवतानं पज्झं विस्सज्जेत्वा पच्छिमयामस्स पठमकोट्टासे सीहसेय्यं कप्पेत्वा दुतियकोट्टासे फलसमापत्तिया वीतिनामेत्वा ततियकोट्टासे महाकरुणासमापत्तिं समापज्जित्वा वुट्ठाय बोधनेय्यबन्धवे ओलोकेन्तो नाळागिरिदमने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयं दिस्वा विभाताय रत्तिया कतसरीरपटिजगगनो हुत्वा आयस्मन्तं आनन्दं आमन्तेत्वा, “आनन्द, अज्ज राजगहपरिवत्तकेसु अट्टारससु महाविहारेसु सब्बेसम्पि भिक्खून् मयासद्धिं राजगहं पविसितुं आरोचेही”ति आह । थेरो तथा अकासि । सब्बेपि भिक्खू वेळुवने सन्निपत्तिंसु । सत्था महाभिक्खुसङ्घपरिवुतो राजगहं पाविसि । अथ हत्थिमेण्डा यथानुसिट्ठं पटिपज्जिंसु, महन्तो समागमो अहोसि । सद्धासम्पन्ना मनुस्सा “अज्ज किर बुद्धनागस्स तिरच्छाननागेन सङ्गामो भविस्सति, अनूपमाय बुद्धलीलाय नाळागिरिदमनं पस्सिस्सामा”ति पासादहम्मियगेहच्छदनादीनि अभिरुहित्वा अट्ठंसु । असद्धा पन मिच्छादिट्ठिका “अयं नाळागिरि चण्डो फरुसो मनुस्सघातको बुद्धादीनं गुणं न जानाति, सो अज्ज समणस्स गोतमस्स सुवण्णवण्णं सरीरं विद्धंसेत्वा जीवितक्खयं पापेस्सति, अज्ज पच्चामित्तस्स पिट्ठिं पस्सिस्सामा”ति पासादादीसु अट्ठंसु ।

हत्थीपि भगवन्तं आगच्छन्तं दिस्वा मनुस्से तासेन्तो गेहानि विद्धंसेन्तो सकटानि संचुण्णन्तो सोण्डं उस्सापेत्वा पहट्टकण्णवालो पब्बतो विय अज्झोत्थरन्तो येन भगवा तेनाभिधावि । तं आगच्छन्तं दिस्वा भिक्खू भगवन्तं एतदवोचुं — “अयं, भन्ते, नाळागिरि चण्डो फरुसो मनुस्सघातको इमं रच्छं पटिपन्नो, न खो पनायं बुद्धादिगुणं जानाति, पटिक्कमतु, भन्ते, भगवा, पटिक्कमतु सुगतो”ति । मा, भिक्खवे, भायित्थ, पटिबलो अहं नाळागिरिं दमेतुन्ति । अथायस्मा सारिपुत्तो सत्थारं याचि — “भन्ते, पितु उप्पन्नकिच्चं नाम जेट्ठपुत्तस्स भारो, अहमेव तं दमेमी”ति । अथ नं सत्था, “सारिपुत्त, बुद्धबलं नाम अज्जं, सावकबलं अज्जं, तिट्ठ त्व”न्ति पटिबाहि । एवं येभ्य्येन असीति महाथेरा याचिसु । सत्था सब्बेपि पटिबाहि । अथ आयस्मा आनन्दो सत्थरि बलवसिनेहेन अधिवासेतुं असक्कोन्तो “अयं हत्थी पठमं मं मारेतू”ति तथागतस्सत्थाय जीवितं परिच्चजित्वा गन्त्वा सत्थु पुरतो अट्ठासि । अथ नं सत्था “अपेहि, आनन्द, मा मे पुरतो अट्ठासी”ति आह । “भन्ते, अयं हत्थी चण्डो फरुसो मनुस्सघातको कप्पुट्टानगिसदिसो पठमं मं मारेत्वा पच्छा तुम्हाकं सन्निकं आगच्छतू”ति थेरो अवच । यावततियं वुच्चमानोपि तथेव अट्ठासि न पटिक्कमि । अथ नं भगवा इद्धिबलेन पटिक्कमापेत्वा भिक्खूनं अन्तरे ठपेसि ।

तस्मिं खणे एका इत्थी नाळागिरिं दिस्वा मरणभयभीता पलायमाना अट्ठेन गहितं दारकं हत्थिनो च तथागतस्स च अन्तरे छुट्ठेत्वा पलायि । हत्थी तं अनुबन्धित्वा निवत्तित्वा दारकस्स सन्निकं अगमासि । तदा दारको महारवं रवि । सत्था नाळागिरिं ओदिस्सकमेत्ताय फरित्वा सुमधुरं ब्रह्मस्सरं निच्छारेत्वा “अम्भो नाळागिरि तं सोळस सुराघटे पायेत्वा मत्तं करोन्ता न ‘अज्जं गण्हिस्सती’ति करिसु, ‘मं गण्हिस्सती’ति पन करिसु, मा अकारणेन जङ्घायो किलमेन्तो विचरि, इतो एही”ति पक्कोसि । सो सत्थु वचनं सुत्वा अक्खीनि उम्मीलेत्वा भगवतो रूपसिरिं ओलोकेत्वा पटिलद्धसंवेगो बुद्धतेजेन पच्छिन्नसुरामदो सोण्डं ओलम्बेन्तो कण्णे चालेन्तो आगन्त्वा तथागतस्स पादेसु पति । अथ नं सत्था, “नाळागिरि, त्वं तिरच्छानहत्थी, अहं बुद्धवारणो, इतो पट्टाय मा चण्डो फरुसो मनुस्सघातको भव, सब्बसत्तेसु मेत्तचित्तं पटिलभा”ति वत्वा दक्खिणहत्थं पसारेत्वा कुम्भे परामसित्वा —

“मा कुज्जर नागमासदो, दुक्खो हि कुज्जर नागमासदो ।

न हि नागहतस्स कुज्जर, सुगति होति इतो परं यतो ॥

“मा च मदो मा च पमादो, न हि पमत्ता सुगतिं वजन्ति ते ।

त्वज्जेव तथा करिस्ससि, येन त्वं सुगतिं गमिस्ससी”ति ॥ (चूळव० ३४२) —

धम्मं देसेसि ।

तस्स सकलसरीरं पीतिया निरन्तरं फुटं अहोसि । सचे किर तिरच्छानगतो नाभविस्सा, सोतापत्तिफलं अधिगमिस्सा । मनुस्सा तं पाटिहारियं दिस्वा उन्नदिसु अप्फोटिसु, सज्जातसोमनस्सा नानाभरणानि खिपिसु, तानि हत्थिस्स सरीरं पटिच्छादयिसु । ततो पट्टाय नाळागिरि धनपालको नाम जातो । तस्मिं खो पन धनपालकसमागमे चतुरासीति पाणसहस्सानि अमत्तं पिंविसु । सत्था धनपालकं पञ्चसु सीलेसु पतिट्ठापेसि । सो सोण्डाय भगवतो पादे पंसूनि गहेत्वा उपरि मुद्धनि आकिरित्वा पटिकुटितोव पटिक्कमित्वा दस्सनूपचारे ठितो दसबलं वन्दित्वा निवत्तित्वा हत्थिसालं पाविसि । ततो पट्टाय दन्तसुदन्तो हुत्वा न कज्जि विहेठेति । सत्था निप्फन्नमनोरथो “येहि यं धनं खित्तं, तेसज्जेव तं होतू”ति अधिट्टाय “अज्ज मया महन्तं पाटिहारियं कत्तं, इमस्मिं नगरे पिण्डाय चरणं अप्पटिरूप”न्ति तित्थिये महित्वा भिक्खुसङ्घपरिवृतो जयप्पत्तो विय खत्तियो नगरा निक्खमित्वा वेळुवनमेव गतो । नगरवासिनो बहुं अन्नपानखादनीयं आदाय विहारं गन्त्वा महादानं

पवत्तयिसु।

तं दिवसं सायन्हसमये धम्मसभं पूरेत्वा सन्निसिन्ना भिक्खू कथं समुद्धापेसुं — “आवुसो, आयस्मता आनन्देन तथागतस्सत्थाय अत्तनो जीवितं परिच्चजन्तेन दुक्करं कतं, नाळागिरिं दिस्वा सत्थारा तिक्खत्तुं पटिबाहियमानोपि नापगतो, अहो दुक्करकारको, आवुसो, आयस्मा आनन्दो”ति। सत्था “आनन्दस्स गुणकथा पवत्तति, गन्तब्बं मया एत्था”ति गन्धकुटितो निक्खमित्वा आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपि आनन्दो तिरच्छानयोनियं निब्बत्तोपि ममत्थाय जीवितं परिच्चजियेवा”ति वत्त्वा तेहि याचितो अतीतं आहरि।

अतीते महिसकरट्टे सागलनगरे सागलो नाम राजा धम्मेन रज्जं कारेसि। तदा नगरतो अविदूरे एकस्मिं नेसादगामके अज्जतरो नेसादो पासेहि सकुणे बन्धित्वा नगरे विक्किणन्तो जीविकं कप्पेसि। नगरतो च अविदूरे आवट्टतो द्वादसयोजनो मानुसियो नाम पदुमसरो अहोसि पञ्चवण्णपदुमसञ्छन्नो। तत्थ नानप्पकारो सकुणसङ्घो ओतरि। सो नेसादो तत्थ अनियामेन पासे ओड्डेसि। तस्मिं काले धतरट्टो हंसराजा छन्नवुतिहंससहस्सपरिवारो चित्तकूटपब्बते सुवण्णगुहायं वसति, सुमुखो नामस्स सेनापति अहोसि। अथेकदिवसं ततो हंसयूथा कतिपया सुवण्णहंसा मानुसियं सरं गन्त्वा पट्टतगोचरे तस्मिं यथासुखं विचरित्वा सुहिता चित्तकूटं आगन्त्वा धतरट्टस्स आरोचेसुं — “महाराज, मनुस्सपथे मानुसियो नाम पदुमसरो सम्पन्नगोचरो, तत्थ गोचरं गण्हितुं गच्छामा”ति। सो “मनुस्सपथो नाम सासङ्को सप्पटिभयो, मा वो रुच्चित्था”ति पटिक्खित्वापि तेहि पुनप्पुनं वुच्चमानो “सचे तुम्हाकं रुच्चति, गच्छामा”ति सपरिवारो तं सरं अगमासि। सो आकासा ओतरन्तो पादं पासे पवेसेन्तोयेव ओतरि। अथस्स पासो पादं अयपट्टकेन कट्टन्तो विय आबन्धित्वा गण्हि। अथस्स “छिन्दिस्सामि न”न्ति आकट्टन्तस्स पठमवारे चम्मं छिज्जि, दुतियवारे मंसं छिज्जि, ततियवारे न्हारु छिज्जि, पासो अट्ठि आहच्च अट्ठासि, लोहितं पग्घरि, बलववेदना पवत्तिसु।

सो चिन्तेसि — “सचाहं बद्धरवं रविस्सामि, जातका मे उत्रस्ता हुत्वा गोचरं अगगण्हित्वा छातज्झत्ताव पलायन्ता दुब्बलताय महासमुद्धे पतिस्सन्ती”ति। सो वेदनं अधिवासेत्वा जातीनं यावदत्थं चरित्वा हंसानं कीळनकाले महन्तेन सद्देन बद्धरवं रवि। तं सुत्वा ते हंसा मरणभयतज्जिता वगगवग्गा हुत्वा चित्तकूटाभिमुखा पक्कमिसु। तेसु पक्कन्तेसु सुमुखो हंससेनापति “कच्चि नु खो इदं भयं महाराजस्स उप्पन्नं, जानिस्सामि न”न्ति वेगेन पक्खन्दित्वा पुरतो गच्छन्तस्स हंसगणस्स अन्तरे महासत्तं अदिस्वा मज्झिमहंसगणं विचिनि, तत्थपि अदिस्वा पच्छिमहंसगणं विचिनि, तत्थपि अदिस्वा “निस्संसयं तस्सेवेदं भयं उप्पन्न”न्ति निवत्तित्वा आगच्छन्तो महासत्तं पासे बद्धं लोहितमक्खितं दुक्खातुरं पङ्कपिट्ठे निपन्नं दिस्वा “मा भायि, महाराज, अहं मम जीवितं परिच्चजित्वा तुम्हे पासतो मोचेस्सामी”ति वदन्तो ओतरित्वा महासत्तं अस्सासेन्तोव पङ्कपिट्ठे निसीदि। अथ नं वीमंसन्तो महासत्तो पठमं गाथमाह —

१. “सुमुख अनुपचिनन्ता, पक्कमन्ति विहङ्गमा।

गच्छ तुवम्पि मा कङ्खि, नत्थि बद्धे सहायता”ति॥

तत्थ अनुपचिनन्ताति सिनेहेन आलयवसेन अनोलोकेन्ता। पक्कमन्तीति एते छन्नवुति हंससहस्सा जातिविहङ्गमा मं छुट्टेत्वा गच्छन्ति, त्वम्पि गच्छ, मा इध वासं आकङ्खि, एवज्झि पासेन बद्धे मयि सहायता नाम नत्थि, न हि ते अहं इदानि किञ्चि सहायकित्तं कातुं सक्खिस्सामि, किं ते मया निरूपकारेन, पपञ्चं अकत्वा गच्छेवाति वदति।

इतो परं —

२. “गच्छे वाहं न वा गच्छे, न तेन अमरो सियं ।
सुखितं तं उपासित्वा, दुक्खितं तं कथं जहे ॥
३. “मरणं वा तया सद्धिं, जीवितं वा तया विना ।
तदेव मरणं सेय्यो, यज्जे जीवे तया विना ॥
४. “नेस धम्मो महाराज, यं तं एवं गतं जहे ।
या गति तुहं सा मय्हं, रुच्चते विहगाधिप ॥
५. “का नु पासेन बद्धस्स, गति अज्जा महानसा ।
सा कथं चेतयानस्स, मुत्तस्स तव रुच्चति ॥
६. “कं वा त्वं पस्ससे अत्थं, मम तुहज्ज पक्खिम ।
जातीनं वावसिद्धानं, उभिन्नं जीवितक्खये ॥
७. “यं न कज्जनदेपिज्छ, अन्धेन तमसा गतं ।
तादिसे सज्जजं पाणं, कमत्थमभिजोतये ॥
८. “कथं नु पततं सेट्ठ, धम्मे अत्थं न बुज्झसि ।
धम्मो अपचितो सन्तो, अत्थं दस्सेति पाणिनं ॥
९. “सोहं धम्मं अपेक्खानो, धम्मा चत्थं समुट्ठितं ।
भत्तिज्ज तयि सम्पस्सं, नावकङ्खामि जीवितं ॥
१०. “अद्धा एसो सतं धम्मो, यो मित्तो मित्तमापदे ।
न चजे जीवितस्सापि, हेतुधम्ममनुस्सरं ॥
११. “स्वायं धम्मो च ते चिण्णो, भत्ति च विदिता मयि ।
कामं करस्सु मय्हेतं, गच्छेवानुमतो मया ॥
१२. “अपि त्वेवं गते काले, यं खण्डं जातिनं मया ।
तया तं बुद्धिसम्पन्नं, अस्स परमसंवृतं ॥
१३. “इच्चेवं मन्तयन्तानं, अरियानं अरियवुत्तिनं ।
पच्चदिस्सथ नेसादो, आतुरानमिवन्तको ॥

१४. “ते सत्तुमभिसञ्चिक्ख, दीघरत्तं हिता दिजा ।
तुण्हीमासित्थ उभयो, न सञ्चलेसुमासना ॥
१५. “धतरट्ठे च दिस्वान, समुट्ठन्ते ततो ततो ।
अभिक्खमथ वेगेन, दिजसत्तु दिजाधिपे ॥
१६. “सो च वेगेनभिव्कम्म, आसज्ज परमे दिजे ।
पच्चकमित्थ नेसादो, बद्धा इति विचिन्तयं ॥
१७. “एकं व बद्धमासीनं, अबद्धञ्च पुनापरं ।
आसज्ज बद्धमासीनं, पेक्खमानमदीनवं ॥
१८. “ततो सो विमतोयेव, पण्डरे अज्झभासथ ।
पवड्ढकाये आसीने, दिजसङ्खगणाधिपे ॥
१९. “यं नु पासेन महता, बद्धो न कुरुते दिसं ।
अथ कस्मा अबद्धो त्वं, बली पक्खि न गच्छसि ॥
२०. “किं नु त्यायं दिजो होति, मुत्तो बद्धं उपाससि ।
ओहाय सकुणा यन्ति, किं एको अवहीयसि ॥
२१. “राजा मे सो दिजामित्त, सखा पाणसमो च मे ।
नेव नं विजहिस्सामि, याव कालस्स परियायं ॥
२२. “कथं पनायं विहङ्गो, नादस पासमोडितं ।
पदज्हेतं महन्तानं, बोद्धुमरहन्ति आपदं ॥
२३. “यदा पराभवो होति, पोसो जीवितसङ्खये ।
अथ जालञ्च पासञ्च, आसज्जापि न बुज्झति ॥
२४. “अपि त्वेव महापज्ज, पासा बहुविधा तता ।
गुह्यमासज्ज बज्झन्ति, अथेवं जीवितक्खये’ति ॥ —

इमासं गाथानं सम्बन्धो पाळिनयेनेव वेदितब्बो ।

तत्थ गच्छे वाति, महाराज, अहं इतो गच्छेय्यं वा न वा, नाहं तेन गमनेन वा अगमनेन वा अमरो सियं, अहज्झि इतो गतोपि अगतोपि मरणतो अमुत्तोव, इतो पुब्बे पन सुखितं तं उपासित्वा इदानि दुक्खितं तं कथं जहेय्यन्ति वदति । मरणं वाति मम अगच्छन्तस्स वा तथा सद्धिं मरणं भवेय्य, गच्छन्तस्स वा तथा विना जीवितं । तेसु द्वीसु यं तथा सद्धिं मरणं,

तदेव मे वरं, यं तथा विना जीवेय्यं, न मे तं वरन्ति अत्थो । **रुच्चते**ति या तव गति निष्फत्ति, साव मय्हं रुच्चति । **सा** कथन्ति सम्म सुमुख मम ताव दळ्हेन वालपासेन बद्धस्स परहत्यं गतस्स सा गति रुच्चतु, तव पन **चेतयानस्स** सचेतनस्स पञ्जवतो मुत्तस्स कथं रुच्चति ।

पक्खिमाति पक्खसम्पन्न । **उभिन्नन्ति** अम्हाकं द्विन्नं जीवितक्खये सति त्वं मम वा तव वा अवसिद्धजातीनं वा कं अत्थं पस्ससि । **यं नाति** एत्थ न-कारो उपमाने । **कञ्चनदेपिञ्छा**ति कञ्चनद्वेपिञ्छ, अयमेव वा पाठो, कञ्चनसदिसउभयपक्खाति अत्थो । **तमसा**ति तमसि । **गतन्ति** कतं, अयमेव वा पाठो । पुरिमस्स न-कारस्स इमिना सम्बन्धो, “न कत”न्ति कतं वियाति अत्थो । इदं वुत्तं होति — तयि पाणं चजन्तेपि अचजन्तेपि मम जीवितस्स अभावा यं तव पाणसञ्चजनं, तं अन्धेन तमसि कतं विय किञ्चिदेव रूपकम्मं अपच्चक्खगुणं, तादिसे तव अपच्चक्खगुणे पाणसञ्चजने त्वं पाणं सञ्चजन्तो कमत्थं जोतेय्यासीति ।

धम्मो अपचितो सन्तोति धम्मो पूजितो मानितो समानो । **अत्थं दस्सेतीति** वुद्धिं दस्सेति । **अपेक्खानो**ति अपेक्खन्तो । **धम्मा चत्थन्ति** धम्मतो च अत्थं समुद्धितं पस्सन्तो । **भत्तिन्ति** सिनेहं । सतं **धम्मो**ति पण्डितानं सभावो । **यो मित्तो**ति यो मित्तो आपदासु मित्तं न चजे, तस्स अचजन्तस्स मित्तस्स एस सभावो नाम अब्धा सतं धम्मो । **विदिता**ति पाकटा जाता । **कामं करस्सू**ति एतं मम कामं मया इच्छितं मम वचनं करस्सु । **अपि त्वेवं गते काले**ति अपि तु एवं गते काले मयि इमस्मिं ठाने पासेन बद्धे । **परमसंवुतन्ति** परमपरिपुणं ।

इच्चेवं मन्तयन्तानन्ति “गच्छ, न गच्छामी”ति एवं कथेन्तानं **अरियानन्ति** आचारअरियानं । **पच्चदिस्सथा**ति कासायानि निवासेत्वा रत्तमालं पिळन्धित्वा मुग्गरं आदाय आगच्छन्तो अदिस्सथ । **आतुरानन्ति** गिलानानं मच्चु विय । **अभिसञ्चिक्खा**ति, भिक्खवे, ते उभोपि सत्तुं आयन्तं पस्सित्वा । **हिता**ति दीघरत्तं अञ्जमञ्जस्स हिता मुदुचित्ता । **न सञ्चलेसुमासना**ति आसनतो न चलिंसु, यथानिसिन्नाव अहेसुं । सुमुखो पन “अयं नेसादो आगन्त्वा पहरन्तो मं पठमं पहरतू”ति चिन्तेत्वा महासत्तं पच्छतो कत्वा निसीदि ।

धतरट्ठेति हंसे । **समुट्ठेन्ते**ति मरणभयेन इतो चितो च उप्पतन्ते दिस्वा । **आसज्जा**ति इतरे द्वे जने उपगन्त्वा । **पच्चकमित्था**ति “बद्धा, न बद्धा”ति चिन्तेन्तो उपधारेन्तो अकमित्थ, वेगं हापेत्वा सणिकं अगमासि । **आसज्ज बद्धमासीनन्ति** बद्धं महासत्तं उपगन्त्वा निसिन्नं सुमुखं । **अदीनवन्ति** आदीनवमेव हुत्वा महासत्तं ओलोकेन्तं दिस्वा । **विमतो**ति किं नु खो अबद्धो बद्धस्स सन्तिके निसिन्नो, कारणं पुच्छिस्सामीति विमतिजातो हुत्वाति अत्थो । **पण्डरे**ति हंसे, अथ वा परिसुद्धे निम्मले, सम्पहट्टकञ्चनवण्णेति अत्थो । **पवट्टकाये**ति वट्टितकाये महासरीरे । **यं नूति** यं ताव एसो महापासेन बद्धो । **न कुरुते दिसन्ति** पलायनत्थाय एकं दिसं न भजति, तं युत्तन्ति अधिप्पायो । **बली**ति बलसम्पन्नो हुत्वापि । **पक्खी**ति तं आलपति । **ओहाया**ति छट्टेत्वा । **यन्ती**ति सेससकुणा गच्छन्ति । **अवहीयसी**ति ओहीयसि ।

दिजामित्ताति दिजानं अमित्त । **याव कालस्स परियायन्ति** याव मरणस्स वारो आगच्छति । **कथं पनायन्ति** त्वं राजा मे सोति वदसि, राजानो च नाम पण्डिता होन्ति, इतिपि पण्डितो समानो केन कारणेन ओद्धितं पासं न अद्दस । **पदं हेतन्ति** यसमहत्तं वा जाणमहत्तं वा पत्तानं अत्तनो आपदबुज्झनं नाम पदं कारणं, तस्मा ते आपदं बोद्धुमरहन्ति । **पराभवो**ति अवट्ठि । **आसज्जापी**ति उपगन्त्वापि न बुज्झति । **तता**ति वितता ओद्धिता । **गुहमासज्जा**ति तेसु पासेसु यो गुळ्हो पटिच्छन्नो पासो, तं आसज्ज बज्झन्ति । **अथेवन्ति** अथ एवं जीवितक्खये बज्झन्तेवाति अत्थो ।

इति नं सो कथासल्लापेन मुदुहदयं कत्वा महासत्तस्स जीवितं याचन्तो गाथमाह —

२५. “अपि नायं तथा सद्धिं, संवासस्स सुखुद्रयो ।
अपि नो अनुमज्जासि, अपि नो जीवितं ददे”ति ॥

तत्थ अपि नायन्ति अपि नु अयं । सुखुद्रयोति सुखफलो । अपि नो अनुमज्जासीति चित्तकूटं गन्त्वा जातके पस्सितुं त्वं अपि नो अनुजानेय्यासि । अपि नो जीवितं ददेति अपि नो इमाय कथाय उप्पन्नविस्सासो न मारेय्यासीति ।

सो तस्स मधुरकथाय बज्झित्वा गाथमाह —

२६. “न चेव मे त्वं बद्धोसि, नपि इच्छामि ते वधं ।
कामं खिप्पमितो गन्त्वा, जीव त्वं अनिघो चिर”न्ति ॥

ततो सुमुखो चतस्सो गाथा अभसि —

२७. “नेवाहमेतमिच्छामि, अज्जत्रेतस्स जीविता ।
सचे एकेन तुट्ठोसि, मुज्जेतं मज्ज भक्खय ॥

२८. “आरोहपरिणाहेन, तुल्यास्मा वयसा उभो ।
न ते लाभेन जीवत्थि, एतेन निमिना तुवं ॥

२९. “तदिङ्ग समपेक्खस्सु, होतु गिद्धि तवम्हसु ।
मं पुब्बे बन्ध पासेन, पच्छा मुज्ज दिजाधिपं ॥

३०. “तावदेव च ते लाभो, कतास्स याचनाय च ।
मिति च धतरट्ठेहि, यावजीवाय ते सिया”ति ॥

तत्थ एतन्ति यं अज्जत्र एतस्स जीविता मम जीवितं, एतं अहं नेव इच्छामि । तुल्यास्माति समाना होम । निमिना तुवन्ति परिवत्तेहि त्वं । तवम्हसूति तव अम्हेसु गिद्धि होतु, किं ते एतेन, मयि लोभं उप्पादेहीति वदति । तावदेवाति तत्तकोयेव । याचनाय चाति या मम याचना, साव कता अस्साति अत्थो ।

इति सो ताय धम्मदेसनाय तेले पक्खित्तकप्पासपिचु विय मुदुगतहदयो महासत्तं तस्स दायं कत्वा ददन्तो आह —

३१. “पस्सन्तु नो महासङ्गा, तथा मुत्तं इतो गतं ।
मित्तामच्चा च भच्चा च, पुत्तदारा च बन्धवा ॥

३२. “न च ते तादिसा मित्ता, बहूनं इध विज्जति ।
यथा त्वं धतरट्ठस्स, पाणसाधारणो सखा ॥

३३. “सो ते सहायं मुञ्चामि, होतु राजा तवानुगो ।
कामं खिप्पमितो गन्त्वा, जातिमज्झे विरोचथा”ति ॥

तत्थ नोति निपातमत्तं । तया मुत्तन्ति इमज्झि त्वज्जेव मुञ्चसि नाम, तस्मा इमं तया मुत्तं इतो चित्तकूटपब्बतं गतं महन्ता जातिसङ्गा एते च मित्तादयो पस्सन्तु । एत्थ च बन्धवाति एकलोहितसम्बन्धा । विज्जतीति विज्जन्ति । पाणसाधारणोति साधारणपाणो अविभक्तजीविको, यथा त्वं एतस्स सखा, एतादिसा अज्जेसं बहूनं मित्ता नाम न विज्जन्ति । तवानुगोति एतं दुक्खितं आदाय पुरतो गच्छन्तस्स तव अयं अनुगो होतूति ।

एवं वत्वा पन नेसादपुत्तो मेत्तचित्तेन महासत्तं उपसङ्कमित्वा बन्धनं छिन्दित्वा आलिङ्गित्वा सरतो निक्खामेत्वा सरतीरे तरुणदब्बतिणपिट्ठे निसीदापेत्वा पादे बन्धनपासं मुदुचित्तेन सणिकं मोचेत्वा दूरे खिपित्वा महासत्ते बलवसिनेहं पच्चुपट्ठापेत्वा मेत्तचित्तेन उदकं आदाय लोहितं धोवित्वा पुनप्पुनं परिमज्जि । तस्स मेत्तचित्तानुभावेन बोधिसत्तस्स पादे सिरा सिराहि, मंसं मंसेन, चम्मं चम्मेन घटितं, तावदेव पादो संरुळ्हो सज्जातछविसज्जातलोमो अहोसि अबद्धपादेन निब्बिसेसो । बोधिसत्तो सुखितो पकतिभावेनेव निसीदि । अथ सुमुखो अत्तानं निस्साय महासत्तस्स सुखितभावं दिस्वा सज्जातसोमनस्सो नेसादस्स थुतिमकासि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

३४. “सो पतीतो पमुत्तेन, भत्तुना भत्तुगारवो ।
अज्झभासथ वक्कङ्गो, वाचं कण्णसुखं भणं ॥

३५. “एवं लुहक नन्दस्सु, सह सब्बेहि जातिभि ।
यथाहमज्ज नन्दामि, मुत्तं दिस्वा दिजाधिप”न्ति ॥
तत्थ वक्कङ्गोति वङ्कगीवो ।

एवं लुहस्स थुतिं कत्वा सुमुखो बोधिसत्तं आह — “महाराज, इमिना अम्हाकं महाउपकारो कतो, अयज्झि अम्हाकं वचनं अकत्वा कीळाहंसे नो कत्वा इस्सरानं देन्तो बहुं धनं लभेय्य, मारेत्वा मंसं विक्किणन्तो मूलम्पि लभेथ, अत्तनो पन जीवितं अनोलोकेत्वा अम्हाकं वचनं अकरि, इमं रज्जो सन्तिकं नेत्वा सुखजीवितं करोमा”ति । महासत्तो सम्पटिच्छि । सुमुखो अत्तनो भासाय महासत्तेन सद्धिं कथेत्वा पुन मनुस्सभासाय लुहपुत्तं आमन्तेत्वा “सम्म, त्वं किमत्थं पासे ओढुसी”ति पुच्छित्वा “धनत्थ”न्ति वुत्ते “एवं सन्ते अम्हे आदाय नगरं पविसित्वा रज्जो दस्सेहि, बहुं ते धनं दापेस्सामी”ति वत्वा आह —

३६. “एहि तं अनुसिक्खामि, यथा त्वमपि लच्छसे ।
लाभं तवायं धतरट्ठो, पापं किज्जि न दक्खति ॥

३७. “खिप्पमन्तेपुरं नेत्वा, रज्जो दस्सेहि नो उभो ।
अबद्धे पकतिभूते, काजे उभयतो ठिते ॥

३८. “धतरट्ठा महाराज, हंसाधिपतिनो इमे ।
अयज्झि राजा हंसानं, अयं सेनापतीतरो ॥

३९. “असंसयं इमं दिस्वा, हंसराजं नराधिपो ।

पतीतो सुमनो वित्तो, बहुं दस्सति ते धन”न्ति ॥

तत्थ अनुसिक्खामीति अनुसासामि । पापन्ति लामकं । रज्जो दस्सेहि नो उभोति अम्हे उभोपि रज्जो दस्सेहि । अयं बोधिसत्तस्स पज्जापभावदस्सनत्थं, अत्तनो मित्तधम्मस्स आविभावनत्थं, लुद्धस्स धनलाभत्थं, रज्जो सीलेसु पतिट्ठापनत्थञ्चाति चतूहि कारणेहि एवमाह । धतरट्ठाति नेत्वा च पन रज्जो एवं आचिक्खेय्यासि, “महाराज, इमे धतरट्ठकुले जाता द्वे हंसाधिपतिनो, एतेसु अयं राजा, इतरो सेनापती”ति । इति नं सिक्खापेसि । “पतीतो”ति आदीनि तीणिपि तुट्ठाकारवेवचनानेव ।

एवं वुत्ते लुद्धो, “सामि, मा वो राजदस्सनं रुच्चि, राजानो नाम चलचित्ता, कीळाहंसे वा वो करेय्युं मारापेय्युं वा”ति वत्त्वा, “सम्म, मा भायि, अहं तादिसं कक्खळं लुद्धं लोहितपाणिं धम्मकथाय मुदुकं कत्वा मम पादेसु पातेसिं, राजानो नाम पुज्जवन्तो पज्जवन्तो च सुभासितदुब्भासितज्जू च, खिप्पं अम्हे रज्जो दस्सेही”ति वुत्ते “तेन हि मा मय्हं कुज्झित्थ, अहं अवस्सं तुम्हाकं रुचिया नेमी”ति वत्त्वा उभोपि काजं आरोपेत्वा राजकुलं गन्त्वा रज्जो दस्सेत्वा रज्जा पुट्ठो यथाभूतं आरोचेसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

४०. “तस्स तं वचनं सुत्वा, कम्मुना उपपादयि ।

खिप्पमन्तेपुरं गन्त्वा, रज्जो हंसे अदस्सयि ।

अबद्धे पकतिभूते, काजे उभयतो ठिते ॥

४१. “धतरट्ठा महाराज, हंसाधिपतिनो इमे ।

अयज्झि राजा हंसानं, अयं सेनापतीतरो ।

४२. “कथं पनिमे विहङ्गा, तव हत्थत्तमागता ।

कथं लुद्धो महन्तानं, इस्सरे इध अज्झगा ॥

४३. “विहिता सन्तिमे पासा, पल्ललेसु जनाधिप ।

यं यदायतनं मज्जे, दिजानं पाणरोधनं ॥

४४. “तादिसं पासमासज्ज, हंसराजा अबज्झथ ।

तं अबद्धो उपासिनो, ममायं अज्झभासथ ॥

४५. “सुदुक्करं अनरियेभि, दहते भावमुत्तमं ।

भत्तुरत्थे परक्कन्तो, धम्मयुत्तो विहङ्गमो ॥

४६. “अत्तनायं चजित्वान, जीवितं जीवितारहो ।

अनुत्थुनन्तो आसीनो, भत्तु याचित्थ जीवितं ॥

४७. “तस्स तं वचनं सुत्वा, पसादमहमज्झगा ।
ततो नं पामुचिं पासा, अनुज्जासिं सुखेन च ॥
४८. “सो पतीतो पमुत्तेन, भत्तुना भत्तुगारवो ।
अज्झभासथ वक्कङ्गो, वाचं कण्णसुखं भणं ॥
४९. “एवं लुद्धक नन्दस्सु, सह सब्बेहि जातिभि ।
यथाहमज्ज नन्दामि, मुत्तं दिस्वा दिजाधिपं ॥
५०. “एहि तं अनुसिक्खामि, यथा त्वमपि लच्छसे ।
लाभं तवायं धतरट्ठो, पापं किञ्चि न दक्खति ॥
५१. “खिप्पमन्तेपुरं नेत्वा, रज्जो दस्सेहि नो उभो ।
अबद्धे पकतिभूते, काजे उभयतो ठिते ॥
५२. “धतरट्ठा महाराज, हंसाधिपतिनो इमे ।
अयज्हि राजा हंसानं, अयं सेनापतीतरो ॥
५३. “असंसयं इमं दिस्वा, हंसराजं नराधिपो ।
पतीतो सुमनो वित्तो, बहं दस्सति ते धनं ॥
५४. “एवमेतस्स वचना, आनीतामे उभो मया ।
एत्थेव हि इमे आसुं, उभो अनुमता मया ॥
५५. “सोयं एवं गतो पक्खी, दिजो परमधम्मिको ।
मादिसस्स हि लुद्धस्स, जनयेय्याथ महवं ॥
५६. “उपायनज्ज ते देव, नाज्जं पस्सामि एदिसं ।
सब्बसाकुणिकागामे, तं पस्स मनुजाधिपा”ति ॥

तत्थ कम्मुना उपपादयीति यं सो अवच, तं करोन्तो कायकम्मेन सम्पादेसि । गन्त्वाति हंसराजेन निसिन्नकाजकोटिं उच्चतरं, सेनापतिना निसिन्नकाजकोटिं थोकं नीचं कत्वा उभोपि ते उक्खिपित्वा “हंसराजा च सेनापति च राजानं पस्सितुं गच्छन्ति, उस्सरथ उस्सरथा”ति जनं उस्सारेन्तो “एवरूपा नाम सोभग्गप्पत्ता सुवण्णवण्णा हंसराजानो न दिट्ठपुब्बा”ति मुदुहदयेसु मनुस्सेसु पसंसन्तेसु खिप्पमन्तेपुरं गन्त्वा । अदस्सयीति “हंसराजानो तुम्हे दट्ठुं आगता”ति रज्जो आरोचापेत्वा तेन तुट्ठचित्तेन “आगच्छन्तू”ति पक्कोसापितो अभिहरित्वा दस्सेसि । हत्थत्तन्ति हत्थेसु आगतं, पत्तन्ति वुत्तं होति । महन्तानन्ति यसमहन्तप्पत्तानं सुवण्णवण्णानं धतरट्ठहंसानं इस्सरे सामिनो कथं त्वं लुद्धो हुत्वा अधिगतोति पुच्छति । “इस्सरमिधमज्झगा”तिपि पाठो, एतेसं इस्सरियं त्वं कथं अज्झगाति अत्थो ।

विहिताति योजिता । यं यदायतनं मज्जेति, महाराज, यं यं समोसरणद्वानं दिजानं पाणरोधनं जीवितक्खयकरं मज्जामि, तत्थ तत्थ मया पल्ललेसु पासा विहिता । तादिसन्ति मानुसियसरे तथाविधं पाणरोधनं मया विहितं पासं । तन्ति तं एतं तत्थ बद्धं । उपासिनोति अत्तनो जीवितं अगणत्वा उपगन्त्वा निसिन्नो । ममायन्ति मं अयं सेनापति अज्झभासथ, मया सद्धिं कथेसि । सुदुक्करन्ति तस्मिं खणे एस अम्हादिसेहि अनरियेहि सुदुक्करं अकासि । किं तन्ति? दहते भावमुत्तमं, अत्तनो उत्तमं अज्झासयं दहति विदहति पकासेति । अत्तनायन्ति अत्तनो अयं । अनुत्थुनन्तोति भत्तुगुणे वण्णेन्तो तस्स जीवितं मुज्जाति मं याचि ।

तस्साति तस्स तथा याचन्तस्स । सुखेन चाति यथासुखेन चित्तकूटं गन्त्वा जातिसङ्गं पस्सथाति च अनुजानिं । एत्थेव हीति मया पन इमे द्वे एत्थ मानुसियसरेयेव चित्तकूटगमनाय अनुमता अहेसुं । एवं गतोति एवं सत्तु हत्थगतो । जनयेय्याथ मद्भवन्ति अत्तनि मेत्तचित्तं जनेसि । उपायनन्ति पण्णाकारं । सब्बसाकुणिकागामेति सब्बस्मिम्पि साकुणिकगामे नाहं अज्जं तव एवरूपं केनचि साकुणिकेन आभतपुब्बं उपायनं पस्सामि । तं पस्साति तं मया आभतं उपायनं पस्स मनुजाधिपाति ।

एवं सो ठितकोव सुमुखस्स गुणं कथेसि । ततो राजा हंसरज्जो महारहं आसनं, सुमुखस्स च सुवण्णभट्ठपीठकं दापेत्वा तेसं तत्थ निसिन्नानं सुवण्णभाजनेहि लाजमधुफाणितादीनि दापेत्वा निट्ठिते पानभोजनकिच्चे अज्जलिं पग्गय्ह महासत्तं धम्मकथं याचित्वा सुवण्णपीठके निसीदि । सो तेन याचितो पटिसन्थारं ताव अकासि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

५७. “दिस्वा निसिन्नं राजानं, पीठे सोवण्णये सुभे ।
अज्झभासथ वक्कङ्गो, वाचं कण्णसुखं भणं ॥

५८. “कच्चि नु भोतो कुसलं, कच्चि भोतो अनामयं ।
कच्चि रट्ठमिदं फीतं, धम्मेन मनुसाससि ॥

५९. “कुसलज्चेव मे हंस, अथो हंस अनामयं ।
अथो रट्ठमिदं फीतं, धम्मेन मनुसासहं ॥

६०. “कच्चि भोतो अमच्चेसु, दोसो कोचि न विज्जति ।
कच्चि च ते तवत्थेसु, नावकङ्कन्ति जीवितं ॥

६१. “अथोपि मे अमच्चेसु, दोसो कोचि न विज्जति ।
अथोपि ते ममत्थेसु, नावकङ्कन्ति जीवितं ॥

६२. “कच्चि ते सादिसी भरिया, अस्सवा पियभाणिनी ।
पुत्तरूपयसूपेता, तव छन्दवसानुगा ॥

६३. “अथो मे सादिसी भरिया, अस्सवा पियभाणिनी ।
पुत्तरूपयसूपेता, मम छन्दवसानुगा’ति ॥

तत्थ राजानन्ति सागलराजानं । वक्कङ्गोति हंसराजा । धम्मेन मनुसाससीति धम्मेन अनुसाससि । दोसोति अपराधो । तवत्थेसूति उप्पन्नेसु तव युद्धादीसु अत्थेसु । नावकङ्कन्तीति उरं दत्वा परिच्चजन्ता किच्चि अत्तनो जीवितं न पत्थेन्ति, जीवितञ्च चजित्वा तवेवत्थं करोन्ति । सादिसीति समानजातिका । अस्सवाति वचनसम्पटिच्छिका । पुत्तरूपयसूपेताति पुत्तेहि च रूपेण च यसेन च उपेता । तव छन्दवसानुगाति कच्चि तव अज्झासयं तव वसं अनुवत्तति, न अत्तनो चित्तवसेन वत्ततीति पुच्छति ।

एवं बोधिसत्तेन पटिसन्थारे कते पुन राजा तेन सद्धिं कथेन्तो आह —

६४. “भवन्तं कच्चि नु महा-सत्तुहत्थत्ततं गतो ।

दुक्खमापज्जि विपुलं, तस्मिं पठममापदे ॥

६५. “कच्चि यन्तापतित्वान, दण्डेन समपोथयि ।

एवमेतेसं जम्मानं, पातिकं भवति तावदे ॥

६६. “खेममासि महाराज, एवमापदिया सति ।

न चायं किञ्चि रस्मासु, सत्तूव समपज्जथ ॥

६७. “पच्चगमित्थ नेसादो, पुब्बेव अज्झभासथ ।

तदायं सुमुखोयेव, पण्डितो पच्चभासथ ॥

६८. “तस्स तं वचनं सुत्वा, पसादमयमज्झगा ।

ततो मं पामुची पासा, अनुज्जासि सुखेन च ॥

६९. “इदञ्च सुमुखेनेव, एतदत्थाय चिन्तितं ।

भोतो सकासेगमनं, एतस्स धनमिच्छता ॥

७०. “स्वागतञ्चेविदं भवतं, पतीतो चस्मि दस्सना ।

एसो चापि बहुं वित्तं, लभतं यावदिच्छती”ति ॥

तत्थ महासत्तुहत्थत्ततं गतोति महन्तस्स सत्तुनो हत्थत्तं गतो । आपतित्वानाति उपधावित्वा । पातिकन्ति पाकतिकं, अयमेव वा पाठो । इदं वुत्तं होति — एतेसज्झि जम्मानं तावदेव एवं पाकतिकं होति, सकुणे दण्डेन पोथेत्वा जीवितवखयं पापेन्तो धनवेतनं लभतीति । किञ्चि रस्मासूति किञ्चि अम्हेसु । सत्तूवाति सत्तु विय । पच्चगमित्थाति, महाराज, एस अम्हे दिस्वा बद्धाति सज्जाय थोकं ओसक्कित्थ । पुब्बेवाति अयमेव पठमं अज्झभासि । तदाति तस्मिं काले । एतदत्थायाति एतस्स नेसादपुत्तस्स अत्थाय चिन्तितं । धनमिच्छताति एतस्स धनं इच्छन्तेन तव सन्तिकं अम्हाकं आगमनं चिन्तितं । स्वागतञ्चेविदन्ति मा भोन्तो चिन्तयन्तु, भवतं इदं इधागमनं स्वागतमेव । लभतन्ति लभतु ।

एवञ्च पन वत्वा राजा अज्जतरं अमच्चं ओलोकेत्वा “किं करोमि देवा”ति वुत्ते “इमं नेसादं कप्पितकेसमस्सुं न्हातानुलित्तं सब्बालङ्कारपटिमण्डितं कारेत्वा आनेही”ति वत्वा तेन तथा कत्वा आनीतस्स तस्स संवच्छरे संवच्छरे

सतसहस्सुद्धानकं गामं, द्वे वीथियो गहेत्वा ठितं महन्तं गेहं, रथवरञ्च, अञ्जञ्च बहुं हिरञ्जसुवण्णं अदासि । तमत्थं आविकरोन्तो सत्था आह —

७१. “सन्तप्पयित्वा नेसादं, भोगेहि मनुजाधिपो ।
अञ्जभासथ वक्कङ्गं, वाचं कण्णसुखं भण”न्ति ॥

अथ महासत्तो रञ्जो धम्मं देसेसि । सो तस्स धम्मकथं सुत्वा तुडुहदयो “धम्मकथिकस्स सक्कारं करिस्सामी”ति सेतच्छत्तं दत्वा रज्जं पटिच्छापेन्तो आह —

७२. “यं खलु धम्ममाधीनं, वसो वत्तति किञ्चनं ।
सब्बत्थिस्सरियं भवतं, पसासथ यदिच्छथ ॥

७३. “दानत्थं उपभोत्तुं वा, यं चञ्जं उपकप्पति ।
एतं ददामि वो वित्तं, इस्सरियं विस्सजामि वो”ति ॥

तत्थ वसो वत्ततीति यत्थ मम वसो वत्तति । किञ्चनन्ति तं अप्पमत्तकम्पि । सब्बत्थिस्सरियन्ति सब्बं भवतंयेव इस्सरियं अत्थु । यं चञ्जं उपकप्पतीति पुञ्जकामताय दानत्थं वा छत्तं उस्सापेत्वा रज्जमेव उपभोत्तुं वा यं वा अञ्जं तुम्हाकं रुच्चति, तं करोथ, एतं ददामि वो वित्तं, सद्धियेव सेतच्छत्तेन मम सन्तकं इस्सरियं विस्सज्जामि वोति ।

अथ महासत्तो रज्जा दिन्नं सेतच्छत्तं पुन तस्सेव अदासि । राजापि चिन्तेसि — “हंसरञ्जो ताव मे धम्मकथा सुता, लुट्ठपुत्तेन पन ‘अयं सुमुखो मुधुरकथो’ति अतिविय वण्णितो, इमस्सपि धम्मकथं सोस्सामी”ति । सो तेन सद्धिं सल्लपन्तो अनन्तरं गाथमाह —

७४. “यथा च म्यायं सुमुखो, अञ्जभासेय्य पण्डितो ।
कामसा बुद्धिसम्पन्नो, तं म्यास्स परमप्पिय”न्ति ॥

तत्थ यथाति यदि । इदं वुत्तं होति — यदि च मे अयं सुमुखो पण्डितो बुद्धिसम्पन्नो कामसा अत्तनो रुचिया अञ्जभासेय्य, तं मे परमप्पियं अस्साति ।

ततो सुमुखो आह —

७५. “अहं खलु महाराज, नागराजारिवन्तरं ।
पटिवत्तुं न सक्कोमि, न मे सो विनयो सिया ॥

७६. “अम्हाकञ्चेव सो सेट्ठो, त्वञ्च उत्तमसत्तवो ।
भूमिपालो मनुस्सिन्दो, पूजा बहूहि हेतुभि ॥

७७. “तेसं उभिन्नं भणतं, वत्तमाने विनिच्छये ।

नन्तरं पतिवत्तब्बं, पेस्सेन मनुजाधिपा'ति ॥

तत्थ नागराजारिवन्तरन्ति पेळाय अब्भन्तरं पविट्ठो नागराजा विय । पटिवत्तुन्ति तुम्हाकं द्विन्नं अन्तरे वत्तुं न सक्कोमि । न मे सोति सचे वदेय्यं, न मे सो विनयो भवेय्य । अम्हाकञ्चेवाति छन्नवुतिया हंससहस्सानं । उत्तमसत्तवोति उत्तमसत्तो । पूजाति उभो तुम्हे मय्हं बहूहि कारणेहि पूजारहा चेव पसंसारहा च । पेस्सेनाति वेय्यावच्चकरेन सेवकेन ।

राजा तस्स वचनं सुत्वा तुट्ठहदयो “नेसादपुत्तो तं वण्णेति, न अञ्जेन तुम्हादिसेन मधुरधम्मकथिकेन नाम भवितब्ब”न्ति वत्वा आह —

७८. “धम्मेन किर नेसादो, पण्डितो अण्डजो इति ।

नहेव अकतत्तस्स, नयो एतादिसो सिया ॥

७९. “एवं अगगपकतिमा, एवं उत्तमसत्तवो ।

यावतत्थि मया दिट्ठा, नाञ्जं पस्सामि एदिसं ॥

८०. “तुट्ठोस्मि वो पकतिया, वाक्येन मधुरेन च ।

एसो चापि ममच्छन्दो, चिरं पस्सेय्य वो उभो”ति ॥

तत्थ धम्मेनाति सभावेन कारणेन । अकतत्तस्साति असम्पादितअत्तभावस्स मित्तदुब्भिस्स । नयोति पज्जा । अगगपकतिमाति अगगसभावो । उत्तमसत्तवोति उत्तमसत्तो । यावतत्थीति यावता मया दिट्ठा नाम अत्थि । नाञ्जन्ति तस्मिं मया दिट्ठद्वाने अञ्जं एवरूपं न पस्सामि । तुट्ठोस्मि वो पकतियाति सम्म हंसराज अहं पकतिया पठममेव तुम्हाकं दस्सनेन तुट्ठो । वाक्येनाति इदानीं पन वो मधुरवचनेन तुट्ठोस्मि । चिरं पस्सेय्य वोति इधेव वसापेत्वा मुहुत्तम्पि अविप्पवासन्तो चिरं तुम्हे पस्सेय्यन्ति एस मे छन्दोति वदति ।

ततो महासत्तो राजानं पसंसन्तो आह —

८१. “यं किच्चं परमे मित्ते, कतमस्मासु तं तथा ।

पत्ता निस्संसयं त्याम्हा, भत्तिरस्मासु या तव ॥

८२. “अदुञ्च नून सुमहा, जातिसङ्घस्स मन्तरं ।

अदस्सनेन अस्माकं, दुक्खं बहूसु पक्खिसु ॥

८३. “तेसं सोकविघाताय, तथा अनुमता मयं ।

तं पदक्खिणतो कत्वा, जातिं पस्सेमुरिन्दम ॥

८४. “अद्दाहं विपुलं पीतिं, भवतं विन्दामि दस्सना ।

एसो चापि महा अत्थो, जातिविस्सासना सिया”ति ॥

तत्थ कतमस्मासूति कतं अम्हेसु । पत्ता निस्संसयं त्याम्हाति मयं निस्संसयेन तया पत्तायेव । भत्तिरस्मासु या तवाति या तव अम्हेसु भत्ति, ताय भत्तिया मयं तया असंसयेन पत्तायेव, न च विप्पयुत्ता, विप्पवुट्ठापि सहवासिनोयेव नाम मयन्ति दीपेति । अदुच्च नून सुमहाति एतच्च एकंसेनेव सुमहन्तं । जातिसङ्घस्स मन्तरन्ति अम्हेहि द्वीहि जनेहि विरहितस्स मम जातिसङ्घस्स अन्तरं छिदं । अस्माकन्ति अम्हाकं द्विन्नं अदस्सनेन बहूसु पक्खीसु दुक्खं उप्पन्नं । पस्सेमुरिन्दमाति पस्सेय्याम अरिन्दम । भवतन्ति भोतो दस्सनेन । एसो चापि महा अत्थोति या एसा जातिसङ्घसङ्घाता जातिविस्सासना सिया, एसो चापि महन्तो अत्थोपि ।

एवं वुत्ते राजा तेसं गमनं अनुजानि । महासत्तोपि रज्जो पञ्चविधे दुस्सील्ये आदीनवं, सीले च आनिसंसं कथेत्वा “इमं सीलं रक्ख, धम्मेन रज्जं कारेहि, चतूहि सङ्गहवत्थूहि जनं सङ्गहाही”ति ओवदित्वा चित्तकूटं अगमासि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

८५. “इदं वत्वा धतरट्ठो, हंसराजा नराधिपं ।
उत्तमं जवमन्वाय, जातिसङ्घं उपागमुं ॥

८६. “ते अरोगे अनुप्पत्ते, दिस्वान परमे दिजे ।
केकाति मकरुं हंसा, पुथुसद्धो अजायथ ॥

८७. “ते पतीता पमुत्तेन, भत्तुना भत्तुगारवा ।
समन्ता परिकिरिंसु, अण्डजा लद्धपच्चया”ति ॥

तत्थ उपागमुन्ति अरुणुगगमनवेलायमेव लाजमधुफाणितादीनि परिभुज्जित्वा रज्जा च देविया च द्वीहि सुवण्णतालवण्टेहि उक्खिपित्वा गन्धमालादीहि कतसक्कारा तालवण्टेहि ओतरित्वा राजानं पदक्खिणं कत्वा वेहासं उप्पतित्वा रज्जा अज्जलिं पग्गय्ह “गच्छथ सामिनो”ति वुत्ते सीहपज्जरेन निक्खन्ता उत्तमेन जवेन गन्त्वा जातिगणं उपागमिंसु । परमेति उत्तमे । केकाति अत्तनो सभावेन “केका”ति सद्धमकंसु । भत्तुगारवाति भत्तिरि सगारवा । परिकिरिंसूति भत्तुनो मुत्तभावेन तुट्ठा तं भत्तारं समन्ता परिवारयिंसु । लद्धपच्चयाति लद्धपतिट्ठा ।

एवं परिवारेत्वा पन ते हंसा “कथं मुत्तोसि, महाराजा”ति पुच्छिंसु । महासत्तो सुमुखं निस्साय मुत्तभावं, सागलराजलुद्धपुत्तेहि कतकम्मज्ज कथेसि । तं सुत्वा तुट्ठो हंसगणो “सुमुखसेनापति च राजा च लुद्धपुत्तो च सुखिता निहुक्खा चिरं जीवन्तू”ति थुतिमकासि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था ओसानगाथमाह —

८८. “एवं मित्तवतं अत्था, सब्बे होन्ति पदक्खिणा ।
हंसा यथा धतरट्ठा, जातिसङ्घं उपागमुं”न्ति ॥

तत्थ मित्तवतन्ति कल्याणमित्तसम्पन्नानं । पदक्खिणाति सुखनिष्फत्तिनो वुड्ढियुत्ता । धतरट्ठाति हंसराजा सुमुखो रज्जा चेव लुद्धपुत्तेन चाति द्वीहि एवं उभोपि ते धतरट्ठा कल्याणमित्तसम्पन्ना यथा जातिसङ्घं उपागमुं, जातिसङ्घउपगमनसङ्घातो नेसं अत्थो पदक्खिणो जातो, एवं अज्जेसम्पि मित्तवतं अत्था पदक्खिणा होन्तीति ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा “न भिक्खवे इदानीव, पुब्बेपानन्दो ममत्थाय जीवितं परिच्चजी”ति वत्वा जातकं समोधानेसि “तदा नेसादो छन्नो अहोसि, राजा सारिपुत्तो, सुमुखो आनन्दो, छन्नवुति हंससहस्सा बुद्धपरिसा, हंसराजा पन अहमेव अहोसि”न्ति ।

चूळहंसजातकवण्णना पठमा ।

[५३४] २. महाहंसजातकवण्णना

एते हंसा पक्कमन्तीति इदं सत्था वेळुवने विहरन्तो आनन्दथेरस्स जीवितपरिच्चागमेव आरब्ध कथेसि । वत्थु हेट्ठा वुत्तसदिसमेव, इध पन सत्था अतीतं आहरन्तो इदमाहरि ।

अतीते बाराणसियं संयमस्स नाम बाराणसिरञ्जो खेमा नाम अग्गमहेसी अहोसि । तदा बोधिसत्तो नवुतिहंससहस्सपरिवुतो चित्तकूटे विहासि । अथेकदिवसं खेमा देवी पच्चूससमये सुपिनं अद्दस । सुवण्णवण्णा हंसा आगन्त्वा राजपल्लङ्के निसीदित्वा मधुरस्सरेन धम्मकथं कथेसुं । देविया साधुकारं दत्वा धम्मं सुणन्तिया धम्मस्सवनेन अतित्ताय एव रत्ति विभायि । हंसा धम्मं कथेत्वा सीहपञ्जरेन निक्खमित्वा अगमंसु । सा वेगेनुट्ठाय “पलायमाने हंसे गण्हथ गण्हथा”ति वत्वा हत्थं पसारन्तीयेव पबुज्झि । तस्सा कथं सुत्वा परिचारिकायो “कुहिं हंसा”ति थोकं अवहसिंसु । सा तस्मिं खणे सुपिनभावं जत्वा चिन्तोसि — “अहं अभूतं न पस्सामि, अद्धा इमस्मिं लोके सुवण्णवण्णा हंसा भविस्सन्ति, सचे खो पन ‘सुवण्णहंसानं धम्मं सोतुकामाह्मी’ति राजानं वक्खामि, ‘अम्हेहि सुवण्णहंसा नाम न दिट्ठपुब्बा, हंसानञ्च कथा नाम अभूतायेवा’ति वत्वा निरुस्सुक्को भविस्सति, ‘दोहळो’ति वुत्ते पन येन केनचि उपायेन परियेसिस्सति, एवं मे मनोरथो समिज्झिस्सती”ति । सा गिलानालयं दस्सेत्वा परिचारिकानं सञ्जं दत्वा निपज्जि ।

राजा राजासने निसिन्नो तस्सा दस्सनवेलाय तं अदिस्वा “कहं, खेमा देवी”ति पुच्छित्वा “गिलाना”ति सुत्वा तस्सा सन्तिकं गन्त्वा सयनेकदेसे निसीदित्वा पिट्ठं परिमज्जन्तो “किं ते अफासुक”न्ति पुच्छि । “देव अञ्जं अफासुकं नत्थि, दोहळो पन मे उप्पन्नो”ति । तेन हि “भण, देवि, यं इच्छसि, तं सीधं ते उपनामेस्सामी”ति । “महाराज, अहमेकस्स सुवण्णहंसस्स समुस्सितसेतच्छत्ते राजपल्लङ्के निसिन्नस्स गन्धमालादीहि पूजं कत्वा साधुकारं ददमाना धम्मकथं सोतुमिच्छामि, सचे लभामि, इच्चेतं कुसलं, नो चे, जीवितं मे नत्थी”ति । अथ नं राजा “सचे मनुस्सलोके अत्थि, लभिस्ससि, मा चिन्तयी”ति अस्सासेत्वा सिरिगम्भतो निक्खम्म अमच्चोहि सद्धिं मन्तोसि — “अम्भो, खेमा देवी, ‘सुवण्णहंसस्स धम्मकथं सोतुं लभन्ती जीविस्सामि, अलभन्तिया मे जीवितं नत्थी’ति वदति, अत्थि नु खो सुवण्णवण्णा हंसा”ति । “देव अम्हेहि नेव दिट्ठपुब्बा न सुतपुब्बा”ति । “के पन जानेय्यु”न्ति? “ब्राह्मणा, देवा”ति । राजा ब्राह्मणे पक्कोसापेत्वा सक्कारं कत्वा पुच्छि — “होन्ति नु खो आचरिया सुवण्णवण्णा हंसा”ति? “आम, महाराज अम्हाकं मन्तेसुमच्छा, कक्कटका, कच्छपा, मिगा, मोरा, हंसाति छ एते तिरच्छानगता सुवण्णवण्णा होन्तीति आगता, तत्थ धतरट्ठकुलहंसा नाम पण्डिता जाणसम्पन्ना, इति मनुस्सेहि सद्धिं सत्त सुवण्णवण्णा होन्ती”ति ।

तं सुत्वा राजा अत्तमनो हुत्वा “कहं नु खो आचरिया धतरट्ठहंसा वसन्ती”ति पुच्छित्वा “न जानाम, महाराज”ति वुत्ते “अथ के पन जानिस्सन्ती”ति वत्वा “लुद्धपुत्ता”ति वुत्ते सब्बे अत्तनो विजिते लुद्धके सन्निपातापेत्वा पुच्छि — “ताता, सुवण्णवण्णा धतरट्ठकुलहंसा नाम कहं वसन्ती”ति? अथेको लुद्धो “हिमवन्ते किर, देव, चित्तकूटपब्बतेति नो कुलपरम्पराय कथेन्ती”ति आह । “जानासि पन नेसं गहणूपाय”न्ति? “न जानामि, देवा”ति । “के पन जानिस्सन्ती”ति? ब्राह्मणाति । सो ब्राह्मणपण्डिते पक्कोसापेत्वा चित्तकूटपब्बते सुवण्णवण्णानं हंसानं अत्थिभावं आरोचेत्वा “जानाथ नु खो

तेसं गहणूपाय”न्ति पुच्छि । “महाराज, किं तेहि गन्त्वा गहितेहि, उपायेन ते नगरसमीपं आनेत्वा गहेस्सामा”ति । “को पन उपायो”ति? “महाराज, नगरतो अविदूरे उत्तरेन तिगावुतमत्ते तिगावुतप्पमाणं खेमं नाम सरं कारापेत्वा उदकस्स पूरेत्वा नानाधज्जानि रोपेत्वा पञ्चवण्णपदुमसज्जन्नं कारापेत्वा एकं पण्डितं नेसादं पटिच्छापेत्वा मनुस्सानं उपगन्तुं अदत्त्वा चतूसु कण्णेसु ठितेहि अभयं घोसापेथ, तं सुत्वा नानासकुणा दस दिसा ओतरिस्सन्ति, तेपि हंसा परम्पराय तस्स सरस्स खेमभावं सुत्वा आगच्छिस्सन्ति, अथ ने वालपासेहि बन्धापेत्वा गण्हापेय्याथा”ति ।

तं सुत्वा राजा तेहि वुत्तपदेसे वुत्तप्पकारं सरं कारापेत्वा छेकं नेसादं पक्कोसापेत्वा तस्स सहस्सं दापेत्वा “त्वं इतो पट्टाय अत्तनो कम्मं मा करि, पुत्तदारं ते अहं पोसेस्सामि, त्वं अप्पमत्तो खेमं सरं रक्खन्तो मनुस्से पटिक्कमापेत्वा चतूसु कण्णेसु अभयं घोसापेत्वा आगतागते सकुणे मम आचिक्खेय्यासि, सुवण्णहंसेसु आगतेसु महन्तं सक्कारं लभिस्ससी”ति तमस्सासेत्वा खेमं सरं पटिच्छापेसि । सो ततो पट्टाय रज्जा वुत्तनयेनेव तत्थ पटिपज्जि, “खेमं सरं रक्खती”ति चस्स “खेमेनेसादो”त्वेव नाम उदपादि । ततो पट्टाय च नानप्पकारा सकुणा ओतरिंसु, “खेमं निब्भयं सर”न्ति परम्पराघोसेन नानाहंसा आगमिंसु । पठमं ताव तिणहंसा आगमिंसु, तेसं घोसेन पण्डुहंसा, तेसं घोसेन मनोसिलावण्णा हंसा, तेसं घोसेन सेतहंसा, तेसं घोसेन पाकहंसा आगमिंसु । तेसु आगतेसु खेमको रज्जो आरोचेसि — “देव, पञ्चवण्णा हंसा आगन्त्वा सरे गोचरं गणहन्ति, पाकहंसानं आगतत्ता इदानि कतिपाहेनेव सुवण्णहंसा आगमिस्सन्ति, मा चिन्तयित्थ, देवा”ति ।

तं सुत्वा राजा “अज्जेन तत्थ न गन्तब्बं, यो गच्छिस्सति, हत्थपादछेदनञ्च घरविलोपञ्च पापुणिस्सती”ति नगर भेरिं चरापेसि । ततो पट्टाय तत्थ कोचि न गच्छति । चित्तकूटस्स पनाविदूरे कज्जनगुहायंपाकहंसा वसन्ति, तेपि महब्बला । धतरट्टकुलेन सद्धिं तेसं सरीरवण्णोव विसेसो । पाकहंसरज्जो पन धीता सुवण्णवण्णा अहोसि । सो तं धतरट्टमहिस्सरस्स अनुरूपाति तस्स पादपरिचारिकं कत्वा पेसेसि । सा तस्स पिआ अहोसि मनापा, तेनेव च कारणेन तानि द्वे हंसकुलानि अज्जमज्जं विस्सासिकानि जातानि ।

अथेकदिवसं बोधिसत्तस्स परिवारहंसा पाकहंसे पुच्छिंसु — “तुम्हे इमेसु दिवसेसु कहं गोचरं गण्हाथा”ति? “मयं बाराणसितो अविदूरे खेमसरे गोचरं गणहाम, तुम्हे पन कुहिं आहिण्डथा”ति । “असुकं नामा”ति वुत्ते “कस्मा खेमसरं न गच्छथ, सो हि सरो रमणीयो नानासकुणसमाकिण्णो पञ्चवण्णपदुमसज्जन्नो नानाधज्जफलसम्पन्नो नानप्पकारभमरगणनिकूजितो चतूसु कण्णेसु निच्चं पवत्तअभयघोसनो, कोचि नं उपसङ्गमितुं समत्थो नाम नत्थि, पगेव अज्जं उपद्वं कातुं, एवरूपो सो सरो”ति खेमसरं वण्णयिंसु । ते तेसं वचनं सुत्वा “बाराणसिया समीपे किर एवरूपो खेमो नाम सरो अत्थि, पाकहंसा तत्थ गन्त्वा गोचरं गणहन्ति, तुम्हेपि धतरट्टमहिस्सरस्स आरोचेथ, सचे अनुजानाति, मयम्पि तत्थ गन्त्वा गोचरं गण्हेय्यामा”ति सुमुखस्स कथेसुं । सुमुखो रज्जो आरोचेसि । सो चिन्तेसि — “मनुस्सा नाम बहुमाया खरमन्ता उपायकुसला, भवितब्बमेत्थ कारणेन, एत्तकं कालं एसो सरो नत्थि, इदानि अम्हाकं गहणत्थाय कतो भविस्सती”ति । सो सुमुखं आह — “मा वो तत्थ गमनं रुच्चथ, न सो सरो तेहि सुधम्मताय कतो, अम्हाकं गहणत्थायेव कतो, मनुस्सा नाम बहुमाया खरमन्ता उपायकुसला, तुम्हे सकेयेव गोचरे चरथा”ति ।

सुवण्णहंसा “खेमं सरं गन्तुकामम्हा”ति दुतियम्पि ततियम्पि सुमुखस्स आरोचेसुं । सो तेसं तत्थ गन्तुकामतं महासत्तस्स आरोचेसि । अथ महासत्तो “मम जातका मं निस्साय मा किलमन्तु, तेन हि गच्छामा”ति नवुतिहंससहस्सपरिवृतो तत्थ गन्त्वा गोचरं गहेत्वा हंसकीळं कीळित्वा चित्तकूटमेव पच्चागमि । खेमको तेसं गोचरं चरित्वा गतकाले गन्त्वा तेसं आगतभावं रज्जो आरोचेसि । राजा तुट्ठचित्तो हुत्वा, “सम्म खेमक, एकं वा द्वे वा हंसे गण्हितुं

वायम, महन्तं ते यसं दस्सामी’ति वत्वा परिब्बयं दत्वा तं उय्योजेसि । सो तत्थ गन्त्वा चाटिपज्जरे निसीदित्वा हंसानं चरणद्वानं वीमंसि । बोधिसत्ता नाम निल्लोलुप्पचारिनो होन्ति, तस्मा महासत्तो ओतिण्णद्वानतो पट्टाय सपदानं सालिं खादन्तो अगमासि । सेसा इतो चितो च खादन्ता विचरिंसु ।

अथ लुहपुत्तो “अयं हंसो निल्लोलुप्पचारी, इमं बन्धितुं वट्ठती”ति चिन्तेत्वा पुनर्दिवसे हंसेसु सरं अनोतिण्णसुयेव चाटिपज्जरे निसिन्तो तं ठानं गन्त्वा अविदूरे पज्जरे अत्तानं पटिच्छादेत्वा छिद्देन ओलोकेन्तो अच्छि । तस्मिं खणे महासत्तो नवुतिहंससहस्सपुरक्खतो हिय्यो ओतिण्णद्वानेयेव ओतरित्वा ओधियं निसीदित्वा सालिं खादन्तो पायासि । नेसादो पज्जरछिद्देन ओलोकेन्तो तस्स रूपसोभगगप्पत्तं अत्तभावं दिस्वा “अयं हंसो सकटनाभिप्पमाणसरीरो सुवण्णवण्णो, तीहि रत्तराजीहि गीवायं परिक्खित्तो, तिस्सो राजियो गलेन ओतरित्वा उरन्तरेन गता, तिस्सो पच्छाभागेन निब्बिज्झित्वा गता, रत्तकम्बलसुत्तसिक्काय ठपितकञ्चनक्खन्धो विय अतिरोचति, इमिना एतेसं रज्जा भवितब्बं, इममेव गणिहस्सामी”ति चिन्तेसि । हंसराजापि बहुं गोचरं चरित्वा जलकीळं कीळित्वा हंसगणपरिवृतो चित्तकूटमेव अगमासि । इमिना नियामेनेव पञ्च दिवसे गोचरं गणिह । छट्ठे दिवसे खेमको काळअस्सवालमयं दळ्हं महारज्जुं वट्ठित्वा यट्ठिया पासं कत्वा “स्वे हंसराजा इमस्मिं ओकासे ओतरिस्सती”ति तथतो जत्वा अन्तोउदके यट्ठिपासं ओड्ढि ।

पुनर्दिवसे हंसराजा ओतरन्तो पादं पासे पवेसन्तोयेव ओतरि । अथस्स पासो पादं अयपट्टकेन कट्ठन्तो विय आबन्धित्वा गणिह । सो “छिन्दिस्सामि न”न्ति वेगं जनेत्वा कट्ठित्वा पातेसि । पठमवारे सुवण्णवण्णं चम्मं छिज्जि, दुतियवारे कम्बलवण्णं मंसं छिज्जि, ततियवारे न्हारु छिज्जि, चतुत्थवारे पन “पादा छिज्जेय्युं, रज्जो पन हीनङ्गता नाम अननुच्छविका”ति न वायामं अकासि, बलववेदना च पवत्तिंसु । सो चिन्तेसि — “सचाहं बद्धरवं रविस्सामि, जातका मे जत्रस्ता हुत्वा गोचरं अगगहेत्वा छातज्झत्ताव पलायन्ता दुब्बलत्ता समुद्धे पतिस्सन्ती”ति । सो वेदनं अधिवासेत्वा पासवसे वत्तेत्वा सालिं खादन्तो विय हुत्वा तेसं यावदत्थं चरित्वा हंसकीळं कीळनकाले महन्तेन सद्देन बद्धरवं रवि । तं सुत्वा हंसा मरणभयतज्जिता वगवग्गा चित्तकूटाभिमुखा पुरिमनयेनेव पक्कमिंसु ।

सुमुखोपि हेट्ठा वुत्तनयेनेव चिन्तेत्वा विचिन्तिता तीसुपि कोट्ठासेसु महासत्तं अदिस्वा “अद्धा तस्सेवेदं भयं उप्पन्न”न्ति निवत्तित्वा आगतो महासत्तं पासेन बद्धं लोहितमक्खितं दुक्खातुरं पङ्कपिट्ठे निपन्नं दिस्वा “मा भायि, महाराज, अहं मम जीवितं परिच्चजित्वा तुम्हे मोचेस्सामी”ति वदन्तो ओतरित्वा महासत्तं अस्सासेन्तो पङ्कपिट्ठे निसीदि । महासत्तो “नवुतिहंससहस्सेसु मं छट्ठेत्वा पलायन्तेसु अयं सुमुखो एककोव आगतो, किं नु खो लुहपुत्तस्स आगतकाले मं छट्ठेत्वा पलायिस्सति, उदाहु नो”ति वीमंसनवसेन लोहितमक्खितो पासयट्ठियं ओलम्बन्तोयेव तिस्सो गाथा अभसि —

८९. “एते हंसा पक्कमन्ति, वक्कङ्गा भयमेरिता ।

हरित्तच हेमवण्ण, कामं सुमुख पक्कम ॥

९०. “ओहाय मं जातिगणा, एकं पासवसं गतं ।

अनपेक्खमाना गच्छन्ति, किं एको अवहीयसि ॥

९१. “पतेव पततं सेट्ठ, नत्थि बद्धे सहायता ।

मा अनीघाय हापेसि, कामं सुमुख पक्कमा”ति ॥

तत्थ **भयमेरिता**ति भयेन एरिता भयट्टिता भयचलिता । ततियपदे “हरी”तिपि “हेम”न्तिपि सुवण्णस्सेव नामं । सो च हरित्तचताय हेमवण्णो, तेन तं एवं आलपति । **सुमुखा**ति सुन्दरमुख । **अनपेक्खमाना**ति तव जातका मं अनोलोकेन्ता निरालया हुत्वा । **पतेवा**ति उप्पताहियेव । **मा अनीघाया**ति इतो गन्त्वा पत्तब्बाय निदुक्खभावाय वीरियं मा हापेसि ।

तं सुत्वा सुमुखो “अयं हंसराजा मम पियमित्तभावं न जानाति, अनुप्पियभाणी मित्तोति मं सल्लक्खेति, सिनेहभावमस्स दस्सेस्सामी”ति चिन्तेत्वा चतस्सो गाथा अभसि —

९२. “नाहं दुक्खपरेतोपि, धतरट्ठ तुवं जहे ।
जीवितं मरणं वा मे, तया सद्धिं भविस्सति ॥

९३. “नाहं दुक्खपरेतोपि, धतरट्ठ तुवं जहे ।
न मं अनरियसंयुत्ते, कम्मे योजेतुमरहसि ॥

९४. “सकुमारो सखात्यस्मि, सचित्ते चस्मि ते ठितो ।
जातो सेनापती त्याहं, हंसानं पवरुत्तम ॥

९५. “कथं अहं विकत्तिस्सं, जातिमज्झे इतो गतो ।
तं हित्वा पततं सेट्ठ, किं ते वक्खामितो गतो ।
इध पाणं चजिस्सामि, नानरियं कत्तुमुस्सहे”ति ॥

तत्थ **नाहन्ति** अहं, महाराज, कायिकचेतसिकेन दुक्खेन फुट्ठोपि तं न जहामि । **अनरियसंयुत्ते**ति मित्तदुब्धीहि अहिरिकेहि कत्तब्बताय अनरियभावेन संयुत्ते । **कम्मे**ति तं जहित्वा पक्कमनकम्मे । **सकुमारो**ति समानकुमारो, एकदिवसेनेव पटिसन्धिं गहेत्वा एकदिवसे अण्डकोसं पदालेत्वा एकतो वट्ठितकुमारोति अत्थो । **सखात्यस्मी**ति अहं ते दक्खिणक्खिसमो पियसहायो । **सचित्ते**ति तव सके चित्ते अहं ठितो तव वसे वत्तामि, तयि जीवन्ते जीवामि, न जीवन्ते न जीवामीति अत्थो । “संचित्ते”तिपि पाठो, तव चित्ते अहं सण्ठितो सुट्ठु ठितोति अत्थो । **जातो**ति सब्बहंसानं अन्तरे पज्जातो । **विकत्तिस्सन्ति** “कुहिं हंसराजा”ति पुच्छितो अहं किन्ति कथेस्सामि । **किं ते वक्खामि**ति ते तव पवत्तिं पुच्छन्ते हंसगणे किं वक्खामि ।

एवं सुमुखेन चतूहि गाथाहि सीहनादे नदिते तस्स गुणं पकासेन्तो महासत्तो आह —

९६. “एसो हि धम्मो सुमुख, यं त्वं अरियपथे ठितो ।
यो भत्तारं सखारं मं, न परिच्चत्तुमुस्सहे ॥

९७. “तज्झि मे पेक्खमानस्स, भयं न त्वेव जायति ।
अधिगच्छसि त्वं मय्हं, एवंभूतस्स जीवित”न्ति ॥

तत्थ **एसो धम्मो**ति एस पोराणकपण्डितानं सभावो । **भत्तारं सखारं मन्ति** सामिकञ्च सहायञ्च मं । **भयन्ति** चित्तुत्रासो मय्हं न जायति, चित्तकूटपब्बते हंसगणमज्झे ठितो विय होमि । **मय्हन्ति** मम जीवितं त्वं लभापेस्ससि ।

एवं तेसं कथेन्तानञ्जेव लुद्धपुत्तो सरपरियन्ते ठितो हंसो तीहि खन्धेहि पलायन्ते दिस्वा “किं नु खो”ति पासट्ठानं ओलोकेन्तो बोधिसत्तं पासयट्ठियं ओलम्बन्तं दिस्वा सज्जातसोमनस्सो कच्छं दळ्हं बन्धित्वा मुग्गरं गहेत्वा कप्पुट्ठानग्गि विय अवत्थरमानो पण्हिया अक्कन्तकलले उपरिसीसेन गन्त्वा पुरतो पतन्ते वेगेन उपसङ्गमि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

१८. “इच्चेवं मन्तयन्तानं, अरियानं अरियवृत्तिनं ।
दण्डमादाय नेसादो, आपती तुरितो भुसं ॥

१९. “तमापतन्तं दिस्वान, सुमुखो अतिब्रूहयि ।
अट्ठासि पुरतो रज्जो, हंसो विस्सासयं व्यथं ॥

१००. “मा भायि पततं सेट्ठ, न हि भायन्ति तादिसा ।
अहं योगं पयुज्जिस्सं, युत्तं धम्मूपसज्जितं ।
तेन परियापदानेन, खिप्पं पासा पमोक्खसी”ति ॥

तत्थ अरियवृत्तिनन्ति अरियाचारे वत्तमानानं । भुसन्ति दळ्हं बलवं । अतिब्रूहयीति अनन्तरगाथाय आगतं “मा भायी”ति वचनं वदन्तो अतिब्रूहेसि महासदं निच्छारेसि । अट्ठासीति सचे नेसादो राजानं पहरिस्सति, अहं पहारं सम्पटिच्छिस्सामीति जीवितं परिच्चजित्वा पुरतो अट्ठासि । विस्सासयन्ति विस्सासेन्तो अस्सासेन्तो । व्यथन्ति व्यथितं भीतं राजानं “मा भायी”ति इमिना वचनेन विस्सासेन्तो । तादिसाति तुम्हादिसा जाणवीरियसम्पन्ना । योगन्ति जाणवीरिययोगं । युत्तन्ति अनुच्छविकं । धम्मूपसज्जितन्ति कारणनिस्सितं । तेन परियापदानेनाति तेन मया पयुत्तेन योगेन परिसुद्धेन । पमोक्खसीति मुच्चिस्ससि ।

एवं सुमुखो महासत्तं अस्सासेत्वा लुद्धपुत्तस्स सन्तिकं गन्त्वा मधुरं मानुसिं वाचं निच्छारेन्तो, “सम्म, त्वं कोनामोसी”ति पुच्छित्वा “सुवण्णवण्णहंसराज, अहं खेमको नामा”ति वुत्ते, “सम्म खेमक, ‘तया ओड्डितवालपासे यो वा सो वा हंसो बद्धो’ति सज्जं मा करि, नवुत्तिया हंससहस्सानं पवरो धतरट्ठहंसराजा ते पासे बद्धो, जाणसीलाचारसम्पन्नो सङ्गाहकपक्खे ठितो, न तं मारेतुं युत्तो, अहं तव इमिना कत्तब्बकिच्चं करिस्सामि, अयम्पि सुवण्णवण्णो, अहम्पि तथेव, अहं एतस्सत्थाय अत्तनो जीवितं परिच्चजिस्सामि, सचे त्वं एतस्स पत्तानि गण्हितुकामोसि, मम पत्तानि गण्ह, अथोपि चम्ममंसन्हारुअट्ठीनमज्जतरं गण्हितुकामोसि, ममेव सरीरतो गण्ह, अथ नं कीळाहंसं कातुकामोसि, मज्जेव कर, जीवन्तमेव विक्किणित्वा सचे धनं उप्पादेतुकामोसि, मं जीवन्तमेव विक्किणित्वा धनं उप्पादेहि, मा एतं जाणादिगुणसंयुत्तं हंसराजानं अवधि, सचे हि नं वधिस्ससि, निरयादीहि न मुच्चिस्ससी”ति तं निरयादिभयेन सन्तज्जेत्वा अत्तनो मधुरकथं गण्हापेत्वा पुन बोधिसत्तस्स सन्तिकं गन्त्वा तं अस्सासेन्तो अट्ठासि । नेसादो तस्स कथं सुत्वा “अयं तिरच्छानगतो समानो मनुस्सेहिपि कातुं असक्कुणेय्यं एवरूपं मित्तधम्मं करोति, मनुस्सापि एवं मित्तधम्मे ठातुं न सक्कोन्ति, अहो एस जाणसम्पन्नो मधुरकथो धम्मिको”ति सकलसरीरं पीतिसोमनस्सपरिपुण्णं कत्वा पहट्ठलोमो दण्डं छट्ठेत्वा सिरसि अज्जलिं पटिट्ठेत्वा सूरियं नमस्सन्तो विय सुमुखस्स गुणं कित्तेन्तो अट्ठासि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

१०१. “तस्स तं वचनं सुत्वा, सुमुखस्स सुभासितं ।
पहट्ठलोमो नेसादो, अज्जलिस्स पणामयि ॥

१०२. “न मे सुतं वा दिदुं वा, भासन्तो मानुसिं दिजो ।
अरियं ब्रुवानो वक्कङ्गो, चजन्तो मानुसिं गिरं ॥

१०३. “किं नु तायं दिजो होति, मुत्तो बद्धं उपाससि ।
ओहाय सकुणा यन्ति, किं एको अवहीयसी”ति ॥

तत्थ अज्जलिस्स पणामयीति अज्जलिं अस्स उपनामयि, “न मे”ति गाथायस्स थुतिं करोति । तत्थ मानुसिन्ति मनुस्सवाचं । अरियन्ति सुन्दरं निदोसं । चजन्तोति विस्सज्जेन्तो । इदं वुत्तं होति — सम्म, त्वं दिजो समानो अज्ज मया सद्धिं मानुसिं वाचं भासन्तो निदोसं ब्रुवानो मानुसिं गिरं चजन्तो पच्चक्खतो दिदुो, इतो पुब्बे पन इदं अच्छरियं मया नेव सुतं न दिद्वन्ति । किं नु तायन्ति यं एतं त्वं उपाससि, किं नु ते अयं होति ।

एवं तुदुच्चित्तेन नेसादेन पुट्ठो सुमुखो “अयं मुदुको जातो, इदानिस्स भिय्योसोमत्ताय मुदुभावत्थं मम गुणं दस्सेसामी”ति चिन्तेत्वा आह —

१०४. “राजा मे सो दिजामित्तं, सेनापच्चस्स कारयिं ।
तमापदे परिच्चतुं, नुस्सहे विहगाधिपं ॥

१०५. “महागणाय भत्ता मे, मा एको ब्यसनं अगा ।
तथा तं सम्म नेसाद, भत्तायं अभितो रमे”ति ॥

तत्थ नुस्सहेति न समत्थोमि । महागणायाति महतो हंसगणस्स । मा एकोति मादिसे सेवके विज्जमाने मा एको ब्यसनं अगा । तथा तन्ति यथा अहं वदामि, तथेव तं । सम्माति वयस्स । भत्तायं अभितो रमेति भत्ता अयं मम, अहमस्स अभितो रमे सन्तिके रमामि न उक्कण्ठामीति ।

नेसादो तं तस्स धम्मनिस्सितं मधुरकथं सुत्वा सोमनस्सप्पत्तो पहड्डलोमो “सचाहं एतं सीलादिगुणसंयुत्तं हंसराजानं वधिस्सामि, चतूहि अपायेहि न मुच्चिस्सामि, राजा मं यदिच्छति, तं करोतु, अहमेतं सुमुखस्स दायं कत्वा विस्सज्जेस्सामी”ति चिन्तेत्वा गाथमाह —

१०६. “अरियवत्तसि वक्कङ्ग, यो पिण्डमपचायसि ।
चजामि ते तं भत्तारं, गच्छथूभो यथासुखं”न्ति ॥

तत्थ अरियवत्तसीति मित्तधम्मरक्खणसङ्घातेन आचारअरियानं वत्तेन समन्नागतोसि । पिण्डमपचायसीति भत्तु सन्तिका लद्धं पिण्डं सेनापतिद्वानं पूजेसि । गच्छथूभोति द्वेपि जना अस्सुमुखे जातिसङ्घे हासयमाना यथासुखं गच्छथाति ।

एवं वत्वा नेसादो मुदुच्चित्तेन महासत्तं उपसङ्कमित्वा यट्ठिं ओनामेत्वा पङ्कपिट्ठे निसीदापेत्वा पासयट्ठिया मोचेत्वा तं उक्खिपित्वा सरतो नीहरित्वा तरुणदब्बतिणपिट्ठे निसीदापेत्वा पादे बद्धपासं सणिकं मोचेत्वा महासत्ते बलवसिनेहं पच्चुपट्ठापेत्वा मेत्तचित्तेन उदकं आदाय लोहितं धोवित्वा पुनप्पुनं परिमज्जि, अथस्स मेत्तानुभावेन सिराय सिरा, मंसेन मंसं, चम्मेन चम्मं घटितं, पादो पाकतिको अहोसि, इतरेन निब्बिसेसो । बोधिसत्तो सुखप्पत्तो हुत्वा पकतिभावेन निसीदि । सुमुखो

अत्तानं निस्साय रज्जो सुखितभावं दिस्वा सज्जातसोमनस्सो चिन्तेसि — “इमिना अम्हाकं महाउपकारो कतो, अम्हेहि एतस्स कतो उपकारो नाम नत्थि, सचे एस राजराजमहामत्तानं अत्थाय अम्हे गण्हि, तेसं सन्तिकं नेत्वा बहुं धनं लभिस्सति, सचे अत्तनो अत्थाय गण्हि, अम्हे विक्किणित्वा धनं लभिस्सतेव, पुच्छिस्सामि ताव न”न्ति । अथ नं उपकारं कातुकामताय पुच्छन्तो आह —

१०७. “सचे अत्तप्पयोगेन, ओहितो हंसपक्खिनं ।
पटिगण्हाम ते सम्म, एतं अभयदक्खिणं ॥

१०८. “नो चे अत्तप्पयोगेन, ओहितो हंसपक्खिनं ।
अनिस्सरो मुञ्चमम्हे, थेय्यं कयिरासि लुद्धका”ति ॥

तत्थ सचेति, सम्म नेसाद, सचे तया अत्तनो पयोगेन अत्तनो अत्थाय हंसानज्जेव सेसपक्खीनज्ज पासो ओहितो ।
अनिस्सरोति अनिस्सरो हुत्वा अम्हे मुञ्चन्तो येनासि आणत्तो, तस्ससन्तिकं गण्हन्तो थेय्यं कयिरासि ।

तं सुत्वा नेसादो “नाहं तुम्हे अत्तनो अत्थाय गण्हिं, बाराणसिरज्जा पन संयमेन गण्हापितोम्ही”ति वत्वा देविया दिट्ठसुपिनकालतो पट्टाय याव रज्जा तेसं आगतभावं सुत्वा, “सम्म खेमक, एकं वा द्वे वा हंसे गण्हितुं वायम, महन्तं ते यसं दस्सामी”ति वत्वा परिब्बयं दत्वा उय्योजितभावो, ताव सब्बं पवत्तिं आरोचेसि । तं सुत्वा सुमुखो “इमिना नेसादेन अत्तनो जीवितं अगणेत्या अम्हे विस्सज्जेन्तेन दुक्करं कतं, सचे मयं इतो चित्तकूटं गमिस्साम, नेव धतरट्ठरज्जो पज्जानुभावो, न मय्हं मित्तधम्मो पाकटो भविस्सति, न लुद्धपुत्तो महन्तं यसं लच्छति, न राजा पज्जसु सीलेसु पतिट्ठहिस्सति, न देविया मनोरथो मत्थकं पापुणिस्सती”ति चिन्तेत्वा, “सम्म, एवं सन्ते अम्हे विस्सज्जेतुं न लभसि, रज्जो नो दस्सेहि, सो अम्हे यथारुचिं करिस्सती”ति इममत्थं पकासेन्तो गाथमाह —

१०९. “यस्स त्वं भतको रज्जो, कामं तस्सेव पापय ।
तत्थ संयमनो राजा, यथाभिज्जं करिस्सती”ति ॥

तत्थ तस्सेवाति तस्सेव सन्तिकं नेहि । तत्थाति तस्मिं राजनिवेसने । यथाभिज्जन्ति यथाधिप्पायं यथारुचिं ।

तं सुत्वा नेसादो “मा वो भदन्ते राजदस्सनं रुच्चित्थ, राजानो नाम सप्पटिभया, कीळाहंसे वा वो करेय्युं मारेय्युं वा”ति आह । अथ नं सुमुखो, “सम्म लुद्धक मा अम्हाकं चिन्तयि, अहं तादिसस्स कक्खळस्स धम्मकथाय मद्दवं जनेसिं, रज्जो किं न जनेस्सामि, राजानो हि पण्डिता सुभासितदुब्भासितज्जु, खिप्पं नो रज्जो सन्तिकं नेहि, नयन्तो च मा बन्धनेन नयि, पुप्फपज्जरे पन निसीदापेत्वा नेहि, पुप्फपज्जरं करोन्तो धतरट्ठस्स महन्तं सेतपदुमसज्जन्नं, मम खुद्धकं रत्तपदुमसज्जन्नं कत्वा धतरट्ठं पुरतो, ममं पच्छतो नीचतरं कत्वा आदाय खिप्पं नेत्वा रज्जो दस्सेही”ति आह । सो तस्स वचनं सुत्वा “सुमुखो राजानं दिस्वा मम महन्तं यसं दातुकामो भविस्सती”ति सज्जातसोमनस्सो मुद्दूहि लताहि पज्जरे कत्वा पदुमेहि छादेत्वा वुत्तनयेनेव ते गहेत्वा अगमासि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

११०. “इच्चेवं वुत्तो नेसादो, हेमवण्णे हरित्तचे ।
उभो हत्थेहि सङ्गह, पज्जरे अज्झवोदहि ॥

१११. “ते पञ्जरगते पक्खी, उभो भस्सरवण्णिने ।
सुमुखं धतरट्ठञ्च, लुट्ठो आदाय पक्कमी”ति ॥

तत्थ अज्झवोदहीति ओदहि ठपेसि । भस्सरवण्णिनेति पभासम्पन्नवण्णे ।

एवं लुट्ठस्स ते आदाय पक्कमनकाले धतरट्ठो पाकहंसराजधीतरं अत्तनो भरियं सरित्वा सुमुखं आमन्तेत्वा किलेसवसेन विलपि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

११२. “हरीयमानो धतरट्ठो, सुमुखं एतदब्रवि ।
बाळ्हं भायामि सुमुख, सामाय लक्खणूरुया ।
अस्माकं वधमज्जाय, अथत्तानं वधिस्सति ॥

११३. “पाकहंसा च सुमुख, सुहेमा हेमसुत्तचा ।
कोज्जी समुद्धतीरेव, कपणा नून रुच्छती”ति ॥

तत्थ भायामीति मरणतो भायामि । सामायाति सुवण्णवण्णाय । लक्खणूरुयाति लक्खणसम्पन्नऊरुया । वचमज्जायाति वधं जानित्वा “मम पियसामिको मारितो”ति सज्जी हुत्वा । वधिस्सतीति किं मे पियसामिके मते जीवितेनाति मरिस्सति । पाकहंसाति पाकहंसराजधीता । सुहेमाति एवंनामिका । हेमसुत्तचाति हेमसदिससुन्दरतचा । रुच्छतीति यथा लोणिसङ्घातं समुद्धं ओतरित्वा मते पतिम्हि कोज्जी सकुणिका कपणा रोदति, एवं नून सा रोदिस्सतीति ।

तं सुत्वा सुमुखो “अयं हंसराजा अज्जे ओवदितुं युत्तो मातुगामं निस्साय किलेसवसेन विलपति, उदकस्स आदित्तकालो विय वतिया उट्ठाय केदारखादनकालो विय च जातो, यन्नूनाहं अत्तनो बलेन मातुगामस्स दोसं पकासेत्वा एतं सज्जापेय्य”न्ति चिन्तेत्वा गाथमाह —

११४. “एवं महन्तो लोकस्स, अप्पमेय्यो महागणी ।
एकित्थिमनुसोचेय्य, नयिदं पज्जवतामिव ॥

११५. “वातोव गन्धमादेति, उभयं छेकपापकं ।
बालो आमकपक्कं व, लोलो अन्धोव आमिसं ॥

११६. “अविनिच्छयज्जु अत्थेसु, मन्दोव पटिभासि मं ।
किच्चाकिच्चं न जानासि, सम्पत्तो कालपरियायं ॥

११७. “अट्ठुम्मत्तो उदीरेसि, यो सेय्या मज्जसित्थियो ।
बहुसाधारणा हेता, सोण्डानं व सुराघरं ॥

११८. “माया चेता मरीची च, सोका रोगा चुपद्दवा ।
खरा च बन्धना चेता, मच्चुपासा गुहासया ।

तासु यो विस्ससे पोसो, सो नरेसु नराधमो'ति ॥

तत्थ महन्तोति महन्तो समानो । लोकस्साति हंसलोकस्स । अप्पमेय्योति गुणेहि पमेतुं असक्कुण्यो । महागणीति महन्तेन गणेन समन्नागतो गणसत्था । एकित्थिन्ति यं एवरूपो भवं एकं इत्थिं अनुसोचेय्य, इदं अनुसोचनं न पज्जवतं इव, तेनाहं अज्ज तं बालोति मज्जामीति अधिप्पायेनेवमाह ।

आदेतीति गणहाति । छेकपापकन्ति सुन्दरासुन्दरं । आमकपक्कति आमकज्ज पक्कज्ज । लोलोति रसलोलो । इदं वुत्तं होति — महाराज, यथा नाम वातो पदुमसरादीनि पहरित्वा सुगन्धम्पि सङ्कारट्टानादीनि पहरित्वा दुग्गन्धम्पीति उभयं छेकपापकं गन्धं आदियति, यथा च बालो कुमारको अम्बजम्बूनं हेट्ठा निसिन्नो हत्थं पसारेत्वा पतितपतितं आमकम्पि पक्कम्पि फलं गहेत्वा खादति, यथा च रसलोलो अन्धो भत्ते उपनीते यंकिज्जि समक्खिकम्पि निम्मक्खिकम्पि आमिसं आदियति, एवं इत्थियो नाम किलेसवसेन अट्ठम्पि दुग्गतम्पि कुलीनम्पि अकुलीनम्पि अभिरूपम्पि विरूपम्पि गणहन्ति भजन्ति, तादिसानं पापधम्मानं इत्थीनं किंकारणा विप्पलपसि, महाराजाति ।

अत्थेसूति कारणाकारणेसु । मन्दोति अन्धबालो । पटिभासि मन्ति मम उपट्ठासि । कालपरियायन्ति एवरूपं मरणकालं पत्तो “इमस्मिं काले इदं कत्तब्बं, इदं नकत्तब्बं, इदं वत्तब्बं, इदं न वत्तब्बं”न्ति न जानासि देवाति । अट्ठुम्मत्तोति अट्ठुम्मत्तको मज्जे हुत्वा । उदीरेसीति यथा सुरं पिवित्वा नातिमत्तो पुरिसो यं वा तं वा पलपति, एवं पलपसीति अत्थो । सेय्याति वरा उत्तमा ।

“माया चा”तिआदीसु, देव, इत्थियो नामेता वज्जनट्ठेन माया, अगट्ठुपगट्ठेन मरीची, सोकादीनं पच्चयत्ता सोका, रोगा, अनेकप्पकारा उपद्वा, कोधादीहि थद्धभावेनेव खरा । ता हि निस्साय अन्दुबन्धनादीहि बन्धनतो बन्धना चेता, इत्थियो नाम सरीरगुहासयवसेनेव मच्चु नाम एता, देवाति । “कामहेतु, कामनिदानं, कामाधिकरणं, कामानमेव हेतु राजानो चोरं गहेत्वा”ति (म० नि० १.१६८-१६९) सुत्तेनपेस अत्थो दीपेतब्बो ।

ततो धतरट्ठो मातुगामे पटिबद्धचित्ताय “त्वं मातुगामस्स गुणं न जानासि, पण्डिता एव एतं जानन्ति, न हेता गरहितब्बा”ति दीपेन्तो आह —

११९. “यं वुद्धेहि उपज्जातं, को तं निन्दितुमरहति ।
महाभूतित्थियो नाम, लोकस्मिं उदपज्जिसुं ॥

१२०. “खिड्ढा पणिहिता त्यासु, रति त्यासु पतिट्ठिता ।
बीजानि त्यासु रूहन्ति, यदिदं सत्ता पजायरे ।
तासु को निब्बिदे पोसो, पाणमासज्ज पाणिभि ॥

१२१. “त्वमेव नज्जो सुमुख, थीनं अत्थेसु युज्जसि ।
तस्स त्यज्ज भये जाते, भीते न जायते मति ॥

१२२. “सब्बो हि संसयं पत्तो, भयं भीरू तितिक्खति ।

पण्डिता च महन्तानो, अत्थे युज्जन्ति दुय्युजे ॥

१२३. “एतदत्थाय राजानो, सूरमिच्छन्ति मन्तिनं ।
पटिबाहति यं सूरु, आपदं अत्तपरियायं ॥

१२४. “मा नो अज्ज विकन्तिंसु, रज्जो सूदा महानसे ।
तथा हि वण्णो पत्तानं, फलं वेळुं व तं वधि ॥

१२५. “मुत्तोपि न इच्छि उड्डेतुं, सयं बन्धं उपागमि ।
सोपज्ज संसयं पत्तो, अत्थं गणहाहि मा मुखं”न्ति ॥

तत्थ यन्ति यं मातुगामसङ्घातं वत्थु पज्जावुद्धेहि जातं, तेसमेव पाकटं, न बालानं । **महाभूताति** महागुणा महानिसंसा । **उदपज्जिसुन्ति** पठमकप्पिककाले इत्थिलिङ्गस्सेव पठमं पातुभूतत्ता पठमं निब्बत्ताति अत्थो । **त्यासूति** सुमुख तासु इत्थीसु कायवचीखिड्डा च **पणिहिता** ओहिता ठपिता, कामगुणरति च पतिट्ठिता । **बीजानीति** बुद्धपच्चेकबुद्धअरियसावकचक्कवत्तिआदिबीजानि तासु रुहन्ति । **यदिदन्ति** ये एते सब्बेपि सत्ता । **पजायरेति** सब्बे तासज्जेव कुच्छिम्हि संवद्धाति दीपेति । **निब्बिदेति** निब्बिन्देय्य । **पाणमासज्ज पाणिभीति** अत्तनो पाणेहिपि तासं पाणं आसादेत्वा अत्तनो जीवितं चजन्तोपि ता लभित्वा को निब्बिन्देय्याति अत्थो ।

नज्जोति न अज्जो, सुमुख, मया चित्तकूटतले हंसगणमज्जे निसिन्नेन तं अदिस्वा “कहं नु सुमुखो”ति वुत्ते “एस मातुगामं गहेत्वा कज्जनगुहायं उत्तमरतिं अनुभोती”ति वदन्ति, एवं त्वमेव थीनं अत्थेसु **युज्जसि** युत्तपयुत्तो होसि, न अज्जोति अत्थो । **तस्स त्यज्जाति** तस्स ते अज्ज मरणभये जाते इमिना भीतेन मरणभयेन भीतो मज्जे, अयं मातुगामस्स दोसदस्सने निपुणा मति जायतेति अधिप्पायेनेवमाह ।

सब्बो हीति यो हि कोचि । **संसयं पत्तोति** जीवितसंसयप्पत्तो । **भीरूति** भीरू हुत्वापि भयं अधिवासेति । **महन्तानोति** ये पन पण्डिता च होन्ति महन्ते च ठाने ठिता महन्तानो, ते दुय्युजे अत्थे युज्जन्ति घटेन्ति वायमन्ति, तस्मा “मा भायि, धीरो होही”ति तं उस्साहेन्तो एवमाह । **आपदन्ति** सामिनो आगतं आपदं एस सूरु पटिबाहति, एतदत्थाय सूरं मन्तिनं इच्छन्ति । **अत्तपरियायन्ति** अत्तनो परित्ताणम्मि च कातुं सक्कोतीति अधिप्पायो ।

विकन्तिंसूति छिन्दिंसु । इदं वुत्तं होति — सम्म सुमुख, त्वं मया अत्तनो अनन्तरे ठाने ठपितो, तस्मा यथा अज्ज रज्जो सूदा अम्हे मंसत्थाय न विकन्तिंसु, तथा करोहि, तादिसो हि अम्हाकं पत्तवण्णो । **तं वधीति** स्वायं वण्णो यथा नाम वेळुं निस्साय जातं फलं वेळुमेव वधति, तथा मा तं वधि, तज्ज मज्ज मा वधीति अधिप्पायेनेवमाह ।

मुत्तोपीति यथासुखं चित्तकूटपब्बतं गच्छाति एवं लुद्धपुत्तेन मया सद्धिं मुत्तो विस्सज्जितो समानोपि उड्डितुं न इच्छि । **सयन्ति** राजानं दड्ढुकामो हुत्वा सयमेव बन्धं उपगतोति एवमिदं अम्हाकं भयं तं निस्साय आगतं । **सोपज्जाति** सोपि अज्ज जीवितसंसयं पत्तो । **अत्थं गणहाहि मा मुखन्ति** इदानीं अम्हाकं मुज्जनकारणं गणह, यथा मुच्चाम, तथा वायम, “वातोव गन्धमादेती”तिआदीनि वदन्तो इत्थिगरहत्थाय मुखं मा पसारयि ।

एवं महासत्तो मातुगामं वण्णेतवा सुमुखं अप्पटिभाणं कत्वा तस्स अनत्तमनभावं विदित्वा इदानीं नं पग्गणहन्तो

गाथमाह —

१२६. “सो तं योगं पयुञ्जस्सु, युत्तं धम्मूपसंहितं ।
तव परियापदानेन, मम पाणेसनं चरा”ति ॥

तत्थ सोति, सम्म सुमुख, सो त्वं । तं योगन्ति यं पुब्बे “अहं योगं पयुञ्जस्सं, युत्तं धम्मूपसंहितं”न्ति अवचासि, तं इदानीं पयुञ्जस्सु । तव परियापदानेनाति तव तेन योगेन परिसुद्धेन । “परियोदातेना”तिपि पाठो, परित्ताणेनाति अत्थो, तथा कतत्ता तव सन्तकेन परित्ताणेन मम जीवितपरियेसनं चराति अधिप्पायो ।

अथ सुमुखो “अयं अतिविय मरणभयभीतो मम जाणबलं न जानाति, राजानं दिस्वा थोकं कथं लभित्वा जानिस्सामि, अस्सासेस्सामि ताव न”न्ति चिन्तेत्वा गाथमाह —

१२७. “मा भायि पततं सेट्ठ, न हि भायन्ति तादिसा ।
अहं योगं पयुञ्जस्सं, युत्तं धम्मूपसंहितं ।
मम परियापदानेन, खिप्पं पासा पमोक्खसी”ति ॥

तत्थ पासाति दुक्खपासतो ।

इति तेसं सकुणभासाय कथेन्तानं लुद्धपुत्तो न किञ्चि अज्जासि, केवलं पन ते काजेनादाय बाराणसिं पाविसि । अच्छरियब्भुतजातेन अज्जलिना महाजनेन अनुगच्छमानो सो राजद्वारं पत्वा अत्तनो आगतभावं रज्जो आरोचापेसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

१२८. “सो लुद्धो हंसकाजेन, राजद्वारं उपागमि ।
पटिवेदेथ मं रज्जो, धतरट्ठायमागतो”ति ॥

तत्थ पटिवेदेथ मन्ति खेमको आगतोति एवं मं रज्जो निवेदेथ । धतरट्ठायन्ति अयं धतरट्ठो आगतोति पटिवेदेथ ।

दोवारिको गन्त्वा पटिवेदेसि । राजा सज्जातसोमनस्सो “खिप्पं आगच्छतू”ति वत्वा अमच्चगणपरिवुतो समुस्सितसेतच्छत्ते राजपल्लङ्के निसिन्नो खेमकं हंसकाजं आदाय महातलं अभिरुज्झं दिस्वा सुवण्णवण्णे हंसे ओलोकेत्वा “सम्पुण्णो मे मनोरथो”ति तस्स कत्तब्बकिच्चं अमच्चे आणापेसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

१२९. “ते दिस्वा पुज्जसङ्कासे, उभो लक्खणसम्मते ।
खलु संयमनो राजा, अमच्चे अज्झभासथ ॥

१३०. “देथ लुद्धस्स वत्थानि, अन्नं पानञ्च भोजनं ।
कामं करो हिरज्जस्स, यावन्तो एस इच्छती”ति ॥

तत्थ पुज्जसङ्कासेति अत्तनो पुज्जसदिसे । लक्खणसम्मतेति सेट्ठसम्मते अभिज्जाते । खलूति निपातो, तस्स “ते खलु

दिस्वा”ति पुरिमपदेन सम्बन्धो । “**देथा**”ति आदीनि राजा पसन्नाकारं करोन्तो आह । तत्थ **कामं करो** हिरञ्जस्साति हिरञ्जं अस्स कामकिरिया अत्थु । **यावन्तो**ति यत्तकं एस इच्छति, तत्तकं हिरञ्जमस्स देथाति अत्थो ।

एवं पसन्नाकारं कारेत्वा पीतिसोमनस्सासमुस्सहितो “गच्छथ नं अलङ्कुरित्वा आनेथा”ति आह । अथ नं अमच्चा राजनिवेसना ओतारेत्वा कप्पितकेसमस्सुं न्हातानुलित्तं सब्बालङ्कारपटिमण्डितं कत्वा रञ्जो दस्सेसुं । अथस्स राजा संवच्छरे सतसहस्सुद्धानके द्वादस गामे आजञ्जयुत्तं रथं अलङ्कृतमहागेहञ्चाति महन्तं यसं दापेसि । सो महन्तं यसं लभित्वा अत्तनो कम्मं पकासेतुं “न ते, देव, मया यो वा सो वा हंसो आनीतो, अयं पन नवुतिया हंससहस्सानं राजा धतरट्ठो नाम, अयं सेनापति सुमुखो नामा”ति आह । अथ नं राजा “कथं ते, सम्म, एते गहिता”ति पुच्छि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह

१३१. “दिस्वा लुद्धं पसन्नत्तं, कासिराजा तदब्रवि ।
यद्यायं सम्म खेमक, पुण्णा हंसेहि तिड्ढति ॥

१३२. “कथं रुचिमज्झगतं, पासहत्थो उपागमि ।
ओकिण्णं जातिसङ्गेहि, निम्मज्झिमं कथं गही”ति ॥

तत्थ **पसन्नत्तन्ति** पसन्नभावं सोमनस्सप्पत्तं । **यद्यायन्ति**, सम्म खेमक, यदि अयं अम्हाकं पोक्खरणी नवुतिहंससहस्सेहि पुण्णा तिड्ढति । **कथं रुचिमज्झगतन्ति** एवं सन्ते त्वं तेसं रुचीनं पियदस्सनानं हंसानं मज्झगतं एतं जातिसङ्गेहि ओकिण्णं । **निम्मज्झिमन्ति** नेव मज्झिमं नेव कनिट्ठं उत्तमं हंसराजानं कथं पासहत्थो उपागमि कथं गण्हीति ।

सो तस्स कथेन्तो आह —

१३३. “अज्ज मे सत्तमा रत्ति, अदनानि उपासतो ।
पदमेतस्स अन्वेसं, अप्पमत्तो घटस्सितो ॥

१३४. “अथस्स पदमद्वक्खिं, चरतो अदनेसनं ।
तत्थाहं ओदहिं पासं, एवं तं दिजमग्गहि”न्ति ॥

तत्थ **अदनानीति** आदानानि, गोचरगगहणट्टानानीति अत्थो, अयमेव वा पाठो । **उपासतोति** उपगच्छन्तस्स । **पदन्ति** गोचरभूमियं अक्कन्तपदं । **घटस्सितोति** चाटिपज्जरे निस्सितो हुत्वा । **अथस्साति** अथ छट्ठे दिवसे एतस्स अदनेसनं चरन्तस्स पदं अद्वक्खिं । **एवं तन्ति** एवं तं दिजं अग्गहिन्ति सब्बं गहितोपायं आचिक्खि ।

तं सुत्वा राजा “अयं द्वारे ठत्वा पटिवेदेन्तोपि धतरट्ठस्सेवागमनं पटिवेदेसि, इदानिपि एतं एकमेव गण्हिन्ति वदति, किं नु खो एत्थ कारण”न्ति चिन्तेत्वा गाथमाह —

१३५. “लुद्धे द्वे इमे सकुणा, अथ एकोति भाससि ।
चित्तं नु ते विपरियत्तं, अदु किं नु जिगीससी”ति ॥

तत्थ विपरियत्तन्ति विपल्लत्थं । अदु किं नु जिगीससीति उदाहु किं नु चिन्तेसि, किं इतरं गहेत्वा अज्जस्स दातुकामो हुत्वा चिन्तेसीति पुच्छति ।

ततो लुद्धो “न मे, देव, चित्तं विपल्लत्थं, नापि अहं इतरं अज्जस्स दातुकामो, अपिच खो पन मया ओहिते पासे एकोव बद्धो”ति आवि करोन्तो आह —

१३६. “यस्स लोहितका ताला, तपनीयनिभा सुभा ।

उरं संहच्च तिट्ठन्ति, सो मे बन्धं उपागमि ॥

१३७. “अथायं भस्सरो पक्खी, अबद्धो बद्धमातुरं ।

अरियं बुवानो अट्ठासि, चजन्तो मानुसिं गिर”न्ति ॥

तत्थ लोहितकाति रत्तवण्णा । लाताति राजियो । उरं संहच्चाति उरं आहच्च । इदं वुत्तं होति — महाराज, यस्सेता रत्तसुवण्णसप्पटिभागा तिस्सो लोहितका राजियो गीवं परिक्खिपित्वा उरं आहच्च तिट्ठन्ति, सो एकोव मम पासे बन्धं उपागतोति । भस्सरोति परिसुद्धो पभासम्पन्नो । आतुरन्ति गिलानं दुक्खितं अट्ठासीति ।

अथ धतरट्ठस्स बद्धभावं जत्वा निवत्तित्वा एतं समस्सासेत्वा ममागमनकाले च पच्चुगमनं कत्वा आकासेयेव मया सद्धिं मधुरपटिसन्धारं कत्वा मनुस्सभासाय धतरट्ठस्स गुणं कथेन्तो अट्ठासि, मम हृदयं मुदुकं कत्वा पुन एतस्सेव पुरतो अट्ठासि । अथाहं, देव, सुमुखस्स सुभासितं सुत्वा पसन्नचित्तो धतरट्ठं विस्सज्जेसिं, इति धतरट्ठस्स पासतो मोक्खो, इमे हंसे आदाय मम इधागमनञ्च सुमुखेनेव कतन्ति । एवं सो सुमुखस्स गुणकथं कथेसि । तं सुत्वा राजा सुमुखस्स धम्मकथं सोतुकामो अहोसि । लुद्धपुत्तस्स सक्कारं करोन्तस्सेव सूरियो अत्थङ्गतो, दीपा पज्जलिता, बहू खत्तियादयो सन्निपतिता, खेमा देवीपि विविधनाटकपरिवारा रज्जो दक्खिणपस्से निसीदि । तस्मिं खणे राजा सुमुखं कथापेतुकामो गाथमाह —

१३८. “अथ किं दानि सुमुख, हनुं संहच्च तिट्ठसि ।

अदु मे परिसं पत्तो, भया भीतो न भाससी”ति ॥

तत्थ हनुं संहच्चाति मधुरकथो किर त्वं, अथ कस्मा इदानि मुखं पिधाय तिट्ठसि । अदूति कच्चि । भया भीतोति परिससारज्जभयेन भीतो हुत्वा ।

तं सुत्वा सुमुखो अभीतभावं दस्सेन्तो गाथमाह —

१३९. “नाहं कासिपति भीतो, ओगय्ह परिसं तव ।

नाहं भया न भासिस्सं, वाक्यं अत्थस्मिं तादिसे”ति ॥

तत्थ तादिसेति अपिच खो पन तथारूपे अत्थे उप्पन्ने वाक्यं भासिस्सामीति वचनोकासं ओलोकेन्तो निसिन्नोम्हीति अत्थो ।

तं सुत्वा राजा तस्स कथं वट्ठेतुकामताय परिहासं करोन्तो आह —

१४०: “न ते अभिसरं पस्से, न रथे नपि पत्तिके ।
नास्स चम्मं व कीटं वा, वम्मि ते च धनुग्गहे ॥

१४१: “न हिरज्जं सुवण्णं वा, नगरं वा सुमापितं ।
ओकिण्णपरिखं दुग्गं, दळ्ळहमट्टालकोट्टकं ।
यत्थ पविट्ठो सुमुख, भायितब्बं न भायसी”ति ॥

तत्थ अभिसरन्ति रक्खणत्थाय परिवारेत्वा ठितं आवुधहत्थं परिसं ते न पस्सामि । नास्साति एत्थ अस्साति निपातमत्तं । चम्मन्ति सरपरित्ताणचम्मं । कीटन्ति कीटं चाटिकपालादि वुच्चति । चाटिकपालहत्थापि ते सन्तिके नत्थीति दीपेति । वम्मि तेति चम्मसन्नद्धे । न हिरज्जन्ति यं निस्साय न भायसि, तं हिरज्जम्पि ते न पस्सामि ।

एवं रज्जा “किं ते अभायनकारण”न्ति वुत्ते तं कथेन्तो आह —

१४२: “न मे अभिसरेनत्थो, नगरेन धनेन वा ।
अपथेन पथं याम, अन्तलिक्खेचरा मयं ॥

१४३: “सुता च पण्डिता त्यम्हा, निपुणा चत्थचिन्तका ।
भासेमत्थवतिं वाचं, सच्चे चस्स पतिट्ठितो ॥

१४४: “किञ्च तुहं असच्चस्स, अनरियस्स करिस्सति ।
मुसावादिस्स लुद्धस्स, भणितम्पि सुभासित”न्ति ॥

तत्थ अभिसरेनाति आरक्खपरिवारेन । अत्थोति एतेन मम किच्चं नत्थि । कस्मा? यस्मा अपथेन तुम्हादिसानं अमग्गेन पथं मापेत्वा याम, आकासचारिणो मयन्ति । पण्डिता त्यम्हाति पण्डिताति तया सुताम्हा, तेनेव कारणेन अम्हाकं सन्तिका धम्मं सोतुकामो किर नो गाहापेसि । सच्चे चस्साति सचे पन त्वं सच्चे पतिट्ठितो अस्स, अत्थवतिं कारणनिस्सितं वाचं भासेय्याम । असच्चस्साति वचीसच्चरहितस्स तव सुभासितं मुण्डस्स दन्तसूचि विय किं करिस्सति ।

तं सुत्वा राजा “कस्मा मं मुसावादी अनरियोति वदसि, किं मया कत”न्ति आह । अथ नं सुमुखो “तेन हि, महाराज, सुणाही”ति वत्वा आह —

१४५: “तं ब्राह्मणानं वचना, इमं खेममकारयि ।
अभयज्ज तया घुट्ठं, इमायो दसधा दिसा ॥

१४६: “ओग्ह ते पोक्खरणिं, विप्पसन्नोदकं सुचिं ।
पहूतं चादनं तत्थ, अहिंसा चेत्थ पक्खिनं ॥

१४७: “इदं सुत्वान निग्घोसं, आगतम्ह तवन्तिके ।
ते ते बद्धस्म पासेन, एतं ते भासितं मुसा ॥

१४८: “मुसावादं पुरक्खत्वा, इच्छालोभञ्च पापकं ।
उभोसन्धिमतिक्कम्म, असातं उपपज्जती”ति ॥

तत्थ तन्ति त्वं । **खेमन्ति** एवंनामिकं पोक्खरणिं । **घुट्टन्ति** चतूसु कण्णेसु ठत्वा घोसापितं । **दसधा**ति इमासु दसधा ठितासु दिसासु तथा अभयं घुट्टं । **ओगग्हा**ति ओगाहेत्वा आगतानं सन्तिका । **पहूतं चादनन्ति** पहूतञ्च पदुमपुप्फसालिआदिकं अदनं । **इदं सुत्वाना**ति तेसं तं पोक्खरणिं ओगाहेत्वा आगतानं सन्तिका इदं अभयं सुत्वा **तवन्तिके** तव समीपे तथा कारितपोक्खरणिं आगताम्हाति अत्थो । **ते तेति** ते मयं तव पासेन बद्धा । **पुरक्खत्वा**ति पुरतो कत्वा । **इच्छालोभन्ति** इच्छासङ्घातं पापकं लोभं । **उभोसन्धिन्ति** उभयं देवलोके च मनुस्सलोके च पटिसन्धिं इमे पापधम्मे पुरतो कत्वा चरन्तो पुग्गलो सुगतिपटिसन्धिं अतिक्कमित्वा असातं निरयं उपपज्जतीति ।

एवं परिसमज्झेयेव राजानं लज्जापेसि । अथ नं राजा “नाहं, सुमुख, तुम्हे मारेत्वा मंसं खादितुकामो गण्हापेसिं, पण्डितभावं पन वो सुत्वा सुभासितं सोतुकामो गण्हापेसि”न्ति पकासेन्तो आह —

१४९: “नापरज्झाम सुमुख, नपि लोभाव मग्गहिं ।
सुता च पण्डितात्थत्थ, निपुणा अत्थचिन्तका ॥

१५०: “अप्पेवत्थवतिं वाचं, ब्याहरेय्युं इधागता ।
तथा तं सम्म नेसादो, वुत्तो सुमुख मग्गही”ति ॥

तत्थ **नापरज्झामा**ति मारेन्तो अपरज्झति नाम, मयं न मारेम । **लोभाव मग्गहिन्ति** मंसं खादितुकामो हुत्वा लोभाव तुम्हे नाहं अग्गहिं । **पण्डितात्थत्था**ति पण्डिताति सुता अत्थ । **अत्थचिन्तका**ति पटिच्छन्नानं अत्थानं चिन्तका । **अत्थवतिन्ति** कारणनिस्सितं । **तथा**ति तेन कारणेन । **वुत्तो**ति मया वुत्तो हुत्वा । **सुमुख, मग्गही**ति, सुमुखाति आलपति, म-कारो पदसन्धिकरो । **अग्गही**ति धम्मं देसेतुं तुम्हे गण्हि ।

तं सुत्वा सुमुखो “सुभासितं सोतुकामेन अयुत्तं ते कतं, महाराजा”ति वत्वा आह —

१५१: “नेव भीता कासिपति, उपनीतस्मिं जीविते ।
भासेमत्थवतिं वाचं, सम्पत्ता कालपरियायं ॥

१५२: “यो मिगेन मिगं हन्ति, पक्खिं वा पन पक्खिना ।
सुतेन वा सुतं किण्या, किं अनरियतरं ततो ॥

१५३: “यो चारियरुदं भासे, अनरियधम्मवस्सितो ।
उभो सो धंसते लोका, इध चेव परत्थ च ॥

१५४: “न मज्जेथ यसं पत्तो, न ब्याधे पत्तसंसयं ।
वायमेथेव किच्चेसु, संवरे विवरानि च ॥

१५५. “ये वुद्धा अब्भतिक्कन्ता, सम्पत्ता कालपरियायं ।
इध धम्मं चरित्वान, एवंते तिदिवं गता ॥

१५६. “इदं सुत्वा कासिपति, धम्ममत्तनि पालय ।
धतरट्ठञ्च मुञ्चाहि, हंसानं पवरुत्तम” न्ति ॥

तत्थ उपनीतस्मिन्ति मरणसन्तिकं उपनीते । कालपरियायन्ति मरणकालवारं सम्पत्ता समाना न भासिस्साम । न हि धम्मकथिकं बन्धित्वा मरणभयेन तज्जेत्वा धम्मं सुणन्ति, अयुत्तं ते कतन्ति । मिगेनाति सुट्ठु सिक्खापितेन दीपकमिगेन । हन्तीति हनति । पक्खिनाति दीपकपक्खिना । सुतेनाति खेमं निब्भयन्ति विस्सुतेन दीपकमिगपक्खिसदिसेन पदुमसरेन । सुतन्ति “पण्डितो चित्रकथी”ति एवं सुतं धम्मकथिकं । किण्वाति “धम्मं सोस्सामी”ति पासबन्धनेन यो किण्णय्य हिंसेय्य बाधेय्य । ततोति तेसं किरियतो उत्तरि अज्जं अनरियतरं नाम किमत्थि ।

अरियरुदन्ति मुखेन अरियवचनं सुन्दरवचनं भासति । अनरियधम्मवस्सितोति कम्मेन अनरियधम्मं अवस्सितो । उभोति देवल्लोका च मनुस्सलोका चाति उभयम्हा । इध चेवाति इध उप्पन्नोपि परत्थ उप्पन्नोपि एवरूपो द्वीहि सुगतिलोकेहि धंसित्वा निरयमेव उपपज्जति । पत्तसंसयन्ति जीवितसंसयमापन्नम्पि दुक्खं पत्त्वा न किलमेय्य । संवरे विवरानि चाति अत्तनो छिद्धानि द्वारानि संवरेय्य पिदहेय्य । वुद्धाति गुणवुद्धा पण्डिता । अब्भतिक्कन्ताति इमं मनुस्सलोकं अतिक्कन्ता । कालपरियायन्ति मरणकालपरियायं पत्ता हुत्वा । एवंतेति एवं एते । इदन्ति इदं मया वुत्तं अत्थनिस्सितं वचनं । धम्मन्ति पवेणियधम्मम्पि सुचरितधम्मम्पि ।

तं सुत्वा राजा आह —

१५७. “आहरन्तुदकं पज्जं, आसनञ्च महारहं ।
पज्जरतो पमोक्खामि, धतरट्ठं यसस्सिनं ॥

१५८. “तज्ज्य सेनापतिं धीरं, निपुणं अत्थचिन्तकं ।
यो सुखे सुखितो रज्जो, दुक्खिते होति दुक्खितो ॥

१५९. “एदिसो खो अरहति, पिण्डमस्मातु भत्तुनो ।
यथायं सुमुखो रज्जो, पाणसाधारणो सखा”ति ॥

तत्थ उदकन्ति पादधोवनं । पज्जन्ति पादब्भज्जनं । सुखेति सुखम्हि सति ।

रज्जो वचनं सुत्वा तेसं आसनानि आहरित्वा तत्थ निसिन्नानं गन्धोदकेन पादे धोवित्वा सतपाकेन तेलेन अब्भज्जिंसु । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

१६०. “पीठञ्च सब्बसोवण्णं, अट्ठपादं मनोरमं ।
मट्ठं कासिकमत्थन्नं, धतरट्ठो उपाविसि ॥

१६१. “कोच्छञ्च सब्बसोवण्णं, वेय्यग्घपरिसिब्बितं ।
सुमुखो अज्झुपावेक्खि, धतरट्ठस्सनन्तरा ॥

१६२. “तेसं कञ्चनपत्तहि, पुथू आदाय कासियो ।
हंसानं अभिहारेसु, अग्गरज्जो पवासित”न्ति ॥

तत्थ मट्ठन्ति करणपरिनिट्ठितं । कासिकमत्थन्नन्ति कासिकवत्थेन अत्थतं । कोच्छन्ति मज्झे संखित्तं ।
वेय्यग्घपरिसिब्बितन्ति ब्यग्घचम्मपरिसिब्बितं मङ्गलदिवसे अग्गमहेसिया निसिन्नपीठं । कञ्चनपत्तेहीति
सुवण्णभाजनेहि । पुथूति बहू जना । कासियोति कासिरट्ठवासिनो । अभिहारेसुन्ति उपनामेसुं । अग्गरज्जो पवासितन्ति
अट्ठसतपलसुवण्णपातिपरिक्खित्तं हंसरज्जो पण्णाकारत्थाय कासिरज्जा पेसितं नानग्गरसभोजनं ।

एवं उपनीते पन तस्मिं कासिराजा तेसं सम्पग्गहत्थं सयं सुवण्णपातिं गहेत्वा उपनामेसि । ते ततो मधुलाजे खादित्वा
मधुरोदकञ्च पिंविसु । अथ महासत्तो रज्जो अभिहारञ्च पसादञ्च दिस्वा पटिसन्थारमकासि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था
आह —

१६३. “दिस्वा अभिहटं अग्गं, कासिराजेन पेसितं ।
कुसलो खत्तधम्मानं, ततो पुच्छि अनन्तरा ॥

१६४. “कच्चिन्नु भोतो कुसलं, कच्चि भोतो अनामयं ।
कच्चि रट्ठमिदं फीतं, धम्मेन मनुसाससि ॥

१६५. “कुसलञ्चेव मे हंस, अथो हंस अनामयं ।
अथो रट्ठमिदं फीतं, धम्मेन मनुसासहं ॥

१६६. “कच्चि भोतो अमच्चेसु, दोसो कोचि न विज्जति ।
कच्चि च ते तवत्थेसु, नावकङ्खन्ति जीवितं ॥

१६७. “अथोपि मे अमच्चेसु, दोसो कोचि न विज्जति ।
अथोपि ते ममत्थेसु, नावकङ्खन्ति जीवितं ॥

१६८. “कच्चि ते सादिसी भरिया, अस्सवा पियभाणिनी ।
पुत्तरूपयसूपेता, तव छन्दवसानुगा ॥

१६९. “अथो मे सादिसी भरिया, अस्सवा पियभाणिनी ।
पुत्तरूपयसूपेता, मम छन्दवसानुगा ॥

१७०. “कच्चि रट्ठं अनुप्पीळं, अकुतोचिउपदवं ।
असाहसेन धम्मेन, समेन मनुसाससि ॥

१७१. “अथो रट्ठं अनुप्पीळं, अकुतोचिउपद्वं ।
असाहसेन धम्मेन, समेन मनुसासहं ॥

१७२. “कच्चि सन्तो अपचिता, असन्तो परिवज्जिता ।
नो चे धम्मं निरंकत्वा, अधम्ममनुवत्तसि ॥

१७३. “सन्तो च मे अपचिता, असन्तो परिवज्जिता ।
धम्ममेवानुवत्तामि, अधम्मो मे निरंकतो ॥

१७४. “कच्चि नानागतं दीघं, समवेक्खसि खत्तिय ।
कच्चिमत्तो मदनीये, परलोकं न सन्तसि ॥

१७५. “नाहं अनागतं दीघं, समवेक्खामि पक्खिम ।
ठितो दससु धम्मेसु, परलोकं न सन्तसे ॥

१७६. “दानं सीलं परिच्चागं, अज्जवं मद्दवं तपं ।
अक्कोधं अविहिंसञ्च, खन्तिञ्च अविरोधनं ॥

१७७. “इच्चेते कुसले धम्मे, ठिते पस्सामि अत्तनि ।
ततो मे जायते पीति, सामनस्सञ्चनप्पकं ॥

१७८. “सुमुखो च अचिन्तेत्वा, विसज्जि फरुसं गिरं ।
भावदोसमनञ्जाय, अस्माकायं विहङ्गमो ॥

१७९. “सो कुब्धो फरुसं वाचं, निच्छारेसि अयोनिंसो ।
यानस्मेसु न विज्जन्ति, नयिदं पञ्चवतामिवा”ति ॥

तत्थ दिस्वाति तं बहुं अगगपानभोजनं दिस्वा । पेसितन्ति आहरापेत्वा उपनीतं । खत्तधम्मानन्ति पठमकारणेसु पटिसन्थारधम्मानं । ततो पुच्छि अनन्तराति तस्मिं काले “कच्चि नु, भोतो”ति अनुपटिपाटिया पुच्छि । ता पनेता छ गाथा हेट्ठा वुत्तथायेव । अनुप्पीळन्ति कच्चि रट्ठवासिनो यन्ते उच्छुं विय न पीळेसीति पुच्छति । अकुतोचिउपद्वन्ति कुतोचि अनुपद्वं । धम्मेन समेन मनुसाससीति कच्चि तव रट्ठं धम्मेन समेन अनुसाससि । सन्तोति सीलादिगुणसंयुक्ता सप्पुरिसा । निरंकत्वाति छट्टेत्वा । नानागतं दीघन्ति अनागतं अत्तनो जीवितपवत्ति “कच्चि दीघ”न्ति न समवेक्खसि, आयुसङ्खारानं परित्तभावं जानासीति पुच्छति । मदनीयेति मदारहे रूपादिआरम्मणे । न सन्तसीति न भायसि । इदं वुत्तं होति — कच्चि रूपादीसु कामगुणेषु अमत्तो अप्पमत्तो हुत्वा दानादीनं कुसलानं कतत्ता परलोकं न भायसीति ।

दससूति दससु राजधम्मेसु । दानादीसु दसवत्थुका चेतना दानं, पञ्चसीलदससीलानि सीलं, देय्यधम्मचागो परिच्चागो, उजुभावो अज्जवं, मुदुभावो मद्दवं, उपोसथकम्मं तपो, मेत्तापुब्बभागो अक्कोधो, करुणापुब्बभागो

अविहिंसा, अधिवासना खन्ति, अविरोधो अविरोधनं। अचिन्तेत्वाति मम इमं गुणसम्पत्तिं अचिन्तेत्वा। भावदोसन्ति चित्तदोसं। अनञ्जायाति अजानित्वा। अस्माकञ्चि चित्तदोसो नाम नत्थि, यमेस जानेय्य, तं अजानित्वाव फरुसं कक्खळं गिरं विस्सज्जेसि। अयोनिस्सोति अनुपायेन। यानस्मेसूति यानि वज्जानि अम्हेसु न विज्जन्ति, तानि वदति। नयिदन्ति तस्मास्स इदं वचनं पज्जवतं इव न होति, तेनेस मम न पण्डितो विय उपट्ठाति।

तं सुत्वा सुमुखो “मया गुणसम्पन्नोव राजा अपसादितो, सो मे कुद्धो, खमापेस्सामि न”न्ति चिन्तेत्वा आह —

१८०. “अत्थि मे तं अतिसारं, वेगेन मनुजाधिप।
धतरट्ठे च बद्धस्मिं, दुक्खं मे विपुलं अहु ॥

१८१. “त्वं नो पिताव पुत्तानं, भूतानं धरणीरिव।
अस्माकं अधिपन्नानं, खमस्सु राजकुञ्जरा”ति ॥

तत्थ अतिसारन्ति पक्खलितं। वेगेनाति अहं एतं कथं कथेन्तो वेगेन सहसा कथेसिं। दुक्खन्ति चेतसिकं दुक्खं मम विपुलं अहोसि, तस्मा कोधवसेन यं मया वुत्तं, तं मे खमथ, महाराजाति। पुत्तानन्ति त्वं अम्हाकं पुत्तानं पिता विय। धरणीरिवाति पाणभूतानं पतिट्ठा पथवी विय त्वं अम्हाकं अवस्सयो। अधिपन्नानन्ति दोसेन अपराधेन अज्झोत्थटानं खमस्सूति इदं सो आसना ओरुह पक्खेहि अज्जलिं कत्वा आह।

अथ नं राजा आलिङ्गित्वा आदाय सुवण्णपीठे निसीदापेत्वा अच्चयदेसनं पटिग्गण्हन्तो आह —

१८२. “एतं ते अनुमोदाम, यं भावं न निगूहसि।
खिलं पभिन्दसि पक्खि, उजुकोसि विहङ्गमा”ति ॥

तत्थ अनुमोदामाति एतं ते दोसं खमाम। यन्ति यस्मा त्वं अत्तनो चित्तपटिच्छन्नभावं न निगूहसि। खिलन्ति चित्तखिलं चित्तखाणुकं।

इदञ्च पन वत्वा राजा महासत्तस्स धम्मकथाय सुमुखस्स च उजुभावे पसीदित्वा “पसन्नेन नाम पसन्नाकारो कातब्बो”ति उभिन्नम्पि तेसं अत्तनो रज्जसिरिं निरय्यादेन्तो आह —

१८३. “यं किञ्चि रतनं अत्थि, कासिराजनिवेसने।
रजतं जातरूपञ्च, मुत्ता वेळुरिया बहू ॥

१८४. “मणयो सङ्खमुत्ता च, वत्थकं हरिचन्दनं।
अजिनं दन्तभण्डञ्च, लोहं काळायसं बहुं।
एतं ददामि वो वित्तं, इस्सरं विस्सजामि वो”ति ॥

तत्थ मुत्ताति विद्धाविद्धमुत्ता। मणयोति मणिभण्डकानि। सङ्खमुत्ता चाति दक्खिणावट्टसङ्खरतनञ्च आमलकवट्टमुत्तरतनञ्च। वत्थकन्ति सुखुमकासिकवत्थानि। अजिनन्ति अजिनमिगचम्मं। लोहं काळायसन्ति

तम्बलोहञ्च काळलोहञ्च । इस्सरन्ति कञ्चनमालेन सेतच्छत्तेन सद्धिं द्वादसयोजनिके बाराणसिनगरे रज्जं ।

एवञ्च पन वत्वा उभोपि ते सेतच्छत्तेन पूजेत्वा रज्जं पटिच्छापेसि । अथ महासत्तो रज्जा सद्धिं सल्लपन्तो आह —

१८५. “अद्धा अपचिता त्यम्हा, सक्कता च रथेसभ ।

धम्मेसु वत्तमानानं, त्वं नो आचरियो भव ॥

१८६. “आचरिय मनुज्जाता, तया अनुमता मयं ।

तं पदक्खिणतो कत्वा, जातिं पस्सेमुरिन्दमा”ति ॥

तत्थ धम्मेसूति कुसलकम्मपथधम्मेसु । आचरियोति त्वं अम्हेहि ब्यत्ततरो, तस्मा नो आचरियो होति, अपिच दसन्नं राजधम्मानं कथितत्ता सुमुखस्स दोसं दस्सेत्वा अच्चयपटिग्गहणस्स कतत्तापि त्वं अम्हाकं आचरियोव, तस्मा इदानीपि नो आचारसिक्खापनेन आचरियो भवाति आह । पस्सेमुरिन्दमाति पस्सेमु अरिन्दम ।

सो तेसं गमनं अनुजानि, बोधिसत्तस्सपि धम्मं कथेन्तस्सेव अरुणं उट्ठहि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

१८७. “सब्बरत्तिं चिन्तयित्वा, मन्तयित्वा यथाकथं ।

कासिराजा अनुज्जासि, हंसानं पवरुत्तम”न्ति ॥

तत्थ यथाकथन्ति यंकिञ्चि अत्थं तेहि सद्धिं चिन्तेतब्बं मन्तेतब्बञ्च, सब्बं तं चिन्तेत्वा च मन्तेत्वा चाति अत्थो । अनुज्जासीति गच्छथाति अनुज्जासि ।

एवं तेन अनुज्जातो बोधिसत्तो राजानं “अप्पमत्तो धम्मेन रज्जं कारेही”ति ओवदित्वा पञ्चसु सीलेसु पटिद्वापेसि । राजा तेसं कञ्चनभाजनेहि मधुलाजञ्च मधुरोदकञ्च उपनामेत्वा निट्ठिताहारकिच्चे गन्धमालादीहि पूजेत्वा बोधिसत्तं सुवण्णचङ्कोटकेन सयं उक्खिपि, खेमा देवी सुमुखं उक्खिपि । अथ ने सीहपज्जरं उग्घाटेत्वा सूरियुगमनवेलाय “गच्छथ सामिनो”ति विस्सज्जेसुं । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

१८८. “ततो रत्या विवसाने, सूरियुगमनं पति ।

पेक्खतो कासिराजस्स, भवना ते विगाहिसु”न्ति ॥

तत्थ विगाहिसुन्ति आकासं पक्खन्दिसु ।

तेसु महासत्तो सुवण्णचङ्कोटकतो उप्पतित्वा आकासे ठत्वा “मा चिन्दयि, महाराज, अप्पमत्तो अम्हाकं ओवादे वत्तेय्यासी”ति राजानं समस्सासेत्वा सुमुखं आदाय चित्तकूटमेव गतो । तानिपि खो नवुति हंससहस्सानि कञ्चनगुहतो निक्खमित्वा पब्बततले निसिन्नानि ते आगच्छन्ते दिस्वा पच्चुगन्त्वा परिवारेसुं । ते जातिगणपरिवुता चित्तकूटतलं पविसिंसु । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

१८९. “ते अरोगे अनुप्पत्ते, दिस्वान परमे दिजे ।

केकाति मकरुं हंसा, पुथुसदो अजायथ॥

१९०. “ते पतीता पमुत्तेन, भत्तुना भत्तुगारवा ।
समन्ता परिकिरिंसु, अण्डजा लद्धपच्चया”ति ॥

एवं परिवारेत्वा च पन ते हंसा “कथं मुत्तोसि, महाराजा”ति पुच्छिंसु । महासत्तो सुमुखं निस्साय मुत्तभावं संयमराजलुद्धपुत्तेहि कतकम्मञ्च कथेसि । तं सुत्वा तुट्ठा हंसगणा “सुमुखो सेनापति च राजा च लुद्धपुत्तो च सुखिता निहुक्खा चिरं जीवन्तू”ति आहंसु । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

१९१. “एवं मित्तवतं अत्था, सब्बे होन्ति पदक्खिणा ।
हंसा यथा धतरट्ठा, जातिसङ्गमुपागमु”न्ति ॥

तं चूळहंसजातके वुत्तत्थमेव ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपि आनन्दो ममत्थाय अत्तनो जीवितं परिच्चजी”ति वत्त्वा जातकं समोधानेसि “तदा लुद्धपुत्तो छन्नो अहोसि, खेमा देवी, खेमा भिक्खुनी, राजा सारिपुत्तो, सुमुखो आनन्दो, सेसपरिसा बुद्धपरिसा, धतरट्ठहंसराजा पन अहमेव अहोसि”न्ति ।

महाहंसजातकवण्णना द्रुतिया ।

[५३५] ३. सुधाभोजनजातकवण्णना

नेव किणामि नपि विक्किणामीति इदं सत्था जेतवने विहरन्तो एकं दानज्झासयं भिक्खुं आरब्ध कथेसि । सो किर सावत्थियं एको कुलपुत्तो हुत्वा सत्थु धम्मकथं सुत्वा पसन्नचित्तो पब्बजित्वा सीलेसु परिपूरकारी धुतङ्गगुणसमन्नागतो सब्रह्मचारीसु पवत्तमेत्तचित्तो दिवसस्स तिक्खत्तुं बुद्धधम्मसङ्गुपट्टाने अप्पमत्तो आचारसम्पन्नो दानज्झासयो अहोसि । सारणीयधम्मपूरको अत्तना लद्धं पटिग्गाहकेसु विज्जमानेसु छिन्नभत्तो हुत्वापि देतियेव, तस्मा तस्स दानज्झासयदानाभिरतभावो भिक्खुसङ्गे पाकटो अहोसि । अथेकदिवसं भिक्खू धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं, “आवुसो, असुको नाम भिक्खु दानज्झासयो दानाभिरतो अत्तना लद्धं पसतमत्तपानीयम्पि लोभं छिन्दित्वा सब्रह्मचारीनं देति, बोधिसत्तस्सेवस्स अज्झासयो”ति । सत्था तं कथं दिब्बाय सोतधातुया सुत्वा गन्धकुटितो निक्खमित्त्वा आगन्त्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “अयं, भिक्खवे, भिक्खु पुब्बे अदानसीलो मच्छरी तिणगगेन तेलबिन्दुम्पि अदाता अहोसि, अथ नं अहं दमेत्वा निब्बिसेवनं कत्वा दानफलं वण्णेत्वा दाने पतिट्ठापेसिं, सो ‘पसतमत्तं उदकम्पि लभित्वा अदत्त्वा न पिविस्सामी”ति मम सन्तिके वरं अग्गहेसि, तस्स फलेन दानज्झासयो दानाभिरतो जातो”ति वत्त्वा तेहि याचितो अतीतं आहरि ।

अतीते बाराणसियं ब्रह्मदत्ते रज्जं कारेन्ते एको गहपति अट्ठो अहोसि असीतिकोटिविभवो । अथस्स राजा सेट्ठिद्वानं अदासि । सो राजपूजितो नागरजानपदपूजितो हुत्वा एकदिवसं अत्तनो सम्पत्तिं ओलोकेत्वा चिन्तेसि — “अयं यसो मया अतीतभवे नेव निदायन्तेन, न कायदुच्चरितादीनि करोन्तेन लद्धो, सुचरितानि पन पूरेत्वा लद्धो, अनागतेपि मया मम पतिट्ठं कातुं वट्ठती”ति । सो रज्जो सन्तिकं गन्त्वा “देव, मम घरे असीतिकोटिधनं अत्थि, तं गण्हाही”ति वत्त्वा “न मय्हं तव धनेनत्थो, बहुं मे धनं, इतोपि यदिच्छसि, तं गण्हाही”ति वुत्ते “किं नु, देव, मम धनं दातुं लभामी”ति आह । अथ रज्जा

“यथारुचि करोही”ति वृत्ते चतूसु नगरद्वारेसु नगरमज्झे निवेसनद्वारे चाति छ दानसालाया कारेत्वा देवसिकं छसतसहस्सपरिच्चागं करोन्तो महादानं पवत्तेसि । सो यावजीवं दानं दत्वा “इमं मम दानवंसं मा उपच्छिन्दथा”ति पुत्ते अनुसासित्वा जीवितपरियोसाने सक्को हुत्वा निब्बत्ति । पुत्तोपिस्स तथेव दानं दत्वा चन्दो हुत्वा निब्बत्ति, तस्स पुत्तो सूरियो हुत्वा निब्बत्ति, तस्स पुत्तो मातलि हुत्वा निब्बत्ति, तस्स पुत्तो पञ्चसिखो हुत्वा निब्बत्ति, तस्स पन पुत्तो छट्ठो सेट्ठिद्वानं लद्धा मच्छरियकोसियो नाम अहोसि असीतिकोटिविभवोयेव । सो “मम पितुपितामहा बाला अहेसुं, दुक्खेन सम्भतं धनं छड्डेसुं, अहं पन धनं रक्खिस्सामि, कस्सचि किञ्चि न दस्सामी”ति चिन्तेत्वा दानसाला विद्धंसेत्वा अग्गिना झापेत्वा थद्धमच्छरी अहोसि ।

अथस्स गेहद्वारे याचका सन्निपतित्वा बाहा पग्गय्हु, “महासेट्ठि, मा अत्तनो पितुपितामहानं दानवंसं नासयि, दानं देही”ति महासद्धेन परिदेविसु । तं सुत्वा महाजनो “मच्छरियकोसियेन अत्तनो दानवंसो उपच्छिन्नो”ति तं गरहि । सो लज्जितो निवेसनद्वारे याचकानं आगतागतद्वानं निवारेतुं आरक्खं ठपेसि । ते निष्पच्चया हुत्वा पुन तस्स गेहद्वारं न ओलोकेसुं । सो ततो पट्टाय धनमेव संहरति, नेव अत्तना परिभुज्जति, न पुत्तदारादीनं देति, कज्जिकबिलङ्गदुतियं सकुण्डकभत्तं भुज्जति, मूलफलमत्ततन्तानि थूलवत्थानि निवासेति, पण्णछत्तं मत्थके धारेत्वा जरग्गोणयुत्तेन जज्जररथकेन याति । इति तस्स असप्पुरिसस्स तत्तकं धनं सुनखेन लद्धं नाळिकेरं विय अहोसि ।

सो एकदिवसं राजूपद्वानं गच्छन्तो “अनुसेट्ठि आदाय गमिस्सामी”ति तस्स गेहं अगमासि । तस्मिं खणे अनुसेट्ठि पुत्तधीतादीहि परिवुतो नवसप्पिमधुसक्खरचुण्णेहि सङ्कतं पायासं भुज्जमानो निसिन्नो होति । सो मच्छरियकोसियं दिस्वा आसना वुट्टाय “एहि, महासेट्ठि, इमस्मिं पल्लङ्के निसीद, पायासं भुज्जिस्सामा”ति आह । तस्स पायासं दिस्वाव मुखे खेळा उप्पज्जि, भुज्जितुकामो अहोसि, एवं पन चिन्तेसि — “सचाहं भुज्जिस्सामि, अनुसेट्ठिनो मम गेहं आगतकाले पटिसक्कारो कातब्बो भविस्सति, एवं मे धनं नस्सिस्सति, न भुज्जिस्सामी”ति । अथ पुनप्पुनं याचियमानोपि “इदानि मे भुत्तं, सुहितोस्मी”ति न इच्छि । अनुसेट्ठिहि भुज्जन्ते पन ओलोकेन्तो मुखे सज्जायमानेन खेळेन निसीदित्वा तस्स भत्तकिच्चावसाने तेन सद्धिं राजनिवेसनं गन्त्वा राजानं पस्सित्वा राजनिवेसनतो ओतरित्वा अत्तनो गेहं अनुप्पत्तो पायासतण्हाय पीळियमानो चिन्तेसि — “सचाहं पायासं भुज्जितुकामोम्ही”ति वक्खामि, महाजनो भुज्जितुकामो भविस्सति, बहू तण्डुलादयो नस्सिस्सन्ति, न कस्सचि कथेस्सामी”ति । सो रत्तिन्दिवं पायासमेव चिन्तेन्तो वीतिनामेत्वापि धननासनभयेन कस्सचि अकथेत्वाव पिपासं अधिवासेसि, अनुक्कमेन अधिवासेतुं असक्कोन्तो उप्पण्डुप्पण्डुकजातो अहोसि । एवं सन्तेपि धननासनभयेन अकथेन्तो अपरभागे दुब्बलो हुत्वा सयनं उपगूहित्वा निपज्जि ।

अथ नं भरिया उपगन्त्वा हत्थेन पिट्ठिं परिमज्जमाना “किं ते, सामि, अफासुक”न्ति पुच्छि । “तवेव सरीरे अफासुकं करोहि, मम अफासुकं नत्थी”ति । “सामि, उप्पण्डुप्पण्डुकजातोसि, किं नु ते काचि चिन्ता अत्थि, उदाहु राजा ते कुपितो, अदु पुत्तेहि अवमानो कतो, अथ वा पन काचि तण्हा उप्पन्ना”ति? “आम, तण्हा मे उप्पन्ना”ति । “कथेहि, सामी”ति? “कथेस्सामि, सक्खिस्ससि नं रक्खितु”न्ति । “रक्खितव्वयुत्तका चे, रक्खिस्सामी”ति । एवम्पि धननासनभयेन कथेतुं न उस्सहि । ताय पुनप्पुनं पीळियमानो कथेसि — “भदे, अहं एकदिवसं अनुसेट्ठिं नवसप्पिमधुसक्खरचुण्णेहि सङ्कतं पायासं भुज्जन्तं दिस्वा ततो पट्टाय तादिसं पायासं भुज्जितुकामो जातो”ति । “असप्पुरिस, किं त्वं दुग्गतो, सकलमाराणसिवासीनं पहोनकं पायासं पचिस्सामी”ति । अथस्स सीसे दण्डेन पहरणकालो विय अहोसि । सो तस्सा कुज्झित्वा “जानामहं तव महद्धनभावं, सचे ते कुलधरा आभतं अत्थि, पायासं पचित्वा नागरानं देही”ति आह । “तेन हि एकवीथिवासीनं पहोनकं कत्वा पचामी”ति । “किं ते एतेहि, अत्तनो पन सन्तकं खादन्तू”ति? “तेन हि इतो चितो च सत्तसत्तधरवासीनं पहोनकं

कत्वा पचामी”ति । “किं ते एतेही”ति । “तेन हि इमस्मिं गेहे परिजनस्सा”ति । “किं ते एतेना”ति? “तेन हि बन्धुजनस्सेव पहोनकं कत्वा पचामी”ति । “किं ते एतेना”ति? “तेन हि तुहज्ज मय्हज्ज पचामि सामी”ति । “कासि त्वं, न तुहं वट्ठी”ति? “तेन हि एकस्सेव ते पहोनकं कत्वा पचामी”ति । “मय्हज्ज त्वं मा पचि, गेहे पन पचन्ते बहू पच्चासीसन्ति, मय्हं पन पत्थं तण्डुलानं चतुभागं खीरस्स अच्छरं सक्खराय करण्डकं सप्पिस्स करण्डकं मधुस्स एकज्ज पचनभाजनं देहि, अहं अरज्जं पविसित्वा तत्थ पचित्वा भुज्जामी”ति । सा तथा अकासि । सो तं सब्बं चेटकेन गाहापेत्वा “गच्छ असुकट्टाने तिट्ठाही”ति तं पुरतो पेसेत्वा एककोव ओगुण्ठिकं कत्वा अज्जातकवेसेन तत्थ गन्त्वा नदीतीरे एकस्मिं गच्छमूले उद्धनं कारेत्वा दारुदकं आहरापेत्वा “त्वं गन्त्वा एकस्मिं मग्गे ठत्वा कज्जिदेव दिस्वा मम सज्जं ददेय्यासि, मया पक्कोसितकालेव आगच्छेय्यासी”ति तं पेसेत्वा अग्निं कत्वा पायासं पचि ।

तस्मिं खणे सक्को देवराजा दससहस्सयोजनं अलङ्कृतदेवनगरं, सट्ठियोजनं सुवण्णवीथिं, योजनसहस्सुब्बेधं वेजयन्तं, पञ्चयोजनसतिकं सुधम्मसभं, सट्ठियोजनं पण्डुकम्बलसिलासनं, पञ्चयोजनावट्ठं कञ्चनमालसेतच्छतं, अट्ठतेय्यकोटिसङ्घा देवच्छरा, अलङ्कृतपटियत्तं अत्तभावन्ति इमं अत्तनो सिरिं ओलोकेत्वा “किं नु खो कत्वा मया अयं यसो लद्धो”ति चिन्तेत्वा बाराणसियं सेट्ठिभूतेन पवत्तितं दानं अदस्स । ततो “मम पुत्तादयो कुहिं निब्बत्ता”ति ओलोकेन्तो “पुत्तो मे चन्दो देवपुत्तो हुत्वा निब्बत्ति, तस्स पुत्तो सूरियो, तस्स पुत्तो, मातलि, तस्स पुत्तो, पञ्चसिखो”ति सब्बेसं निब्बत्तिं दिस्वा “पञ्चसिखस्स पुत्तो कीदिसो”ति ओलोकेन्तो अत्तनो वंसस्स उपच्छिन्नभावं पस्सि । अथस्स एतदहोसि — “अयं असप्पुरिसो मच्छरी हुत्वा नेव अत्तना परिभुज्जति, न परेसं देति, मम वंसो तेन उपच्छिन्नो, कालं कत्वा निरये निब्बत्तिस्सति, ओवादमस्स दत्वा मम वंसं पतिट्ठापेत्वा एतस्स इमस्मिं देवनगरे निब्बत्तनाकारं करिस्सामी”ति । सो चन्दादयो पक्कोसापेत्वा “एथ मनुस्सपत्थं गमिस्साम, मच्छरियकोसियेन अम्हाकं वंसो उपच्छिन्नो, दानसाला झापिता, नेव अत्तना परिभुज्जति, न परेसं देति, इदानि पन पायासं भुज्जितुकामो हुत्वा ‘घरे पचन्ते अज्जस्सपि पायासो दातब्बो भविस्सती’ति अरज्जं पविसित्वा एककोव पचति, एतं दमेत्वा दानफलं जानापेत्वा आगमिस्साम, अपिच खो पन अम्हेहि सब्बेहि एकतो याचियमानो तत्थेव मरेय्य । मम पठमं गन्त्वा पायासं याचित्वा निसिन्नकाले तुम्हे ब्राह्मणवण्णेन पटिपाटिया आगन्त्वा याचेय्याथा”ति वत्वा सयं ताव ब्राह्मणवण्णेन तं उपसङ्गमित्वा “भो, कतरो बाराणसिगमनमग्गो”ति पुच्छि । अथ नं मच्छरियकोसियो “किं उम्मत्तकोसि, बाराणसिमग्गम्पि न जानासि, किं इतो एसि, एत्तो याही”ति आह ।

सक्को तस्स वचनं सुत्वा असुणन्तो विय “किं कथेसी”ति तं उपगच्छतेव । सोपि, “अरे, बधिर ब्राह्मण, किं इतो एसि, पुरतो याही”ति विरवि । अथ नं सक्को, “भो, कस्मा विरवसि, धूमो पज्जायति, अग्नि पज्जायति, पायासो पचति, ब्राह्मणानं निमन्तनद्वानेन भवितब्बं, अहम्पि ब्राह्मणानं भोजनकाले थोकं लभिस्सामि, किं मं निच्छुभसी”ति वत्वा “नत्थेत्थ ब्राह्मणानं निमन्तनं, पुरतो याही”ति वुत्ते “तेन हि कस्मा कुज्झसि, तव भोजनकाले थोकं लभिस्सामी”ति आह । अथ नं सो “अहं ते एकसिथम्पि न दस्सामि, थोकं इदं मम यापनमत्तमेव, मयापि चेतं याचित्वाव लद्धं, त्वं अज्जतो आहारं परियेसाही”ति वत्वा भरियं याचित्वा लद्धभावं सन्धायेव वत्वा गाथमाह —

१९२. “नेव किणामि नपि विक्किणामि, न चापि मे सन्निचयो च अत्थि ।

सुकिच्छरूपं वतितं परित्तं, पत्थोदनो नालमयं दुविन्न”न्ति ॥

तं सुत्वा सक्को “अहम्पि ते मधुरसहेन एकं सिलोकं कथेस्सामि, तं सुणाही”ति वत्वा “न मे तव सिलोकेन अत्थो”ति तस्स वारेन्तस्सेव गाथाद्वयमाह —

१९३. “अप्पम्हा अप्पकं दज्जा, अनुमज्झतो मज्झकं ।
बहुम्हा बहुकं दज्जा, अदानं नूपपज्जति ॥

१९४. “तं तं वदामि कोसिय, देहि दानानि भुञ्ज च ।
अरियमगं समारुह, नेकासी लभते सुख”न्ति ॥

तत्थ अनुमज्झतो मज्झकन्ति अप्पमत्तकम्पि मज्झे छेत्वा द्वे कोट्टासे करित्वा एकं कोट्टासं दत्वा ततो अवसेसतो अनुमज्झतोपि पुन मज्झे छेत्वा एको कोट्टासो दातब्बोयेव । अदानं नूपपज्जतीति अप्पं वा बहुं वा दिन्नं होतु, अदानं नाम न होति, तम्पि दानमेव महप्फलमेव ।

सो तस्स वचनं सुत्वा “मनापं ते, ब्राह्मण, कथितं, पायासे पक्के थोकं लभिस्ससि, निसीदाही”ति आह । सक्को एकमन्ते निसीदि । तस्मिं निसिन्ने चन्दो तेनेव नियामेन उपसङ्कमित्वा तथेव कथं पवत्तेत्वा तस्स वारेन्तस्सेव गाथाद्वयमाह —

१९५. “मोघज्चस्स हुतं होति, मोघज्चापि समीहितं ।
अतिथिस्मिं यो निसिन्नस्मिं, एको भुञ्जति भोजनं ॥

१९६. “तं तं वदामि कोसिय, देहि दानानि भुञ्ज च ।
अरियमगं समारुह, नेकासी लभते सुख”न्ति ॥

तत्थ समीहितन्ति धनुप्पादनवीरियं ।

सो तस्स वचनं सुत्वा किच्छेन कसिरेन “तेन हि निसीद, थोकं लभिस्ससी”ति आह । सो गन्त्वा सक्कस्स सन्तिके निसीदि । ततो सूरियो तेनेव नयेन उपसङ्कमित्वा तथेव कथं पवत्तेत्वा तस्स वारेन्तस्सेव गाथाद्वयमाह —

१९७. “सच्चज्चस्स हुतं होति, सच्चज्चापि समीहितं ।
अतिथिस्मिं यो निसिन्नस्मिं, नेको भुञ्जति भोजनं ॥

१९८. “तं तं वदामि कोसिय, देहि दानानि भुञ्ज च ।
अरियमगं समारुह, नेकासी लभते सुख”न्ति ॥

तस्सपि वचनं सुत्वा किच्छेन कसिरेन “तेन हि निसीद, थोकं लभिस्ससी”ति आह । सो गन्त्वा चन्दस्स सन्तिके निसीदि । अथ नं मातलि तेनेव नयेन उपसङ्कमित्वा तथेव कथं पवत्तेत्वा तस्स वारेन्तस्सेव इमा गाथा अभसि —

१९९. “सरज्ज जुहति पोसो, बहुकाय गयाय च ।
दोणे तिम्वरुतित्थस्मिं, सीघसोते महावहे ॥

२००. “अत्र चस्स हुतं होति, अत्र चस्स समीहितं ।

अतिथिस्मिं यो निसिन्नस्मिं, नेको भुञ्जति भोजनं ॥

२०१. “तं तं वदामि कोसिय, देहि दानानि भुञ्ज च ।
अरियमगं समारुह, नेकासी लभते सुख”न्ति ॥

तासं अत्थो — यो पुरिसो “नागयक्खादीनं बलिकम्मं करोमी”ति समुद्दसोण्डिपोक्खरणीआदीसु यं किञ्चि सरञ्च उपगन्त्वा जुहति, तत्थ बलिकम्मं करोति, तथा बहुकाय नदिया गयाय पोक्खरणिआ दोणनामके च तिम्वरुनामके च तित्थे सीघसोते महन्ते वारिवहे । अत्र चस्साति यदि अत्रापि एतेसु सरादीसु अस्स पुरिसस्स हुतञ्चेव समीहितञ्च होति, सफलं सुखुद्रयं सम्पज्जति । अतिथिस्मिं यो निसिन्नस्मिं नेको भुञ्जति भोजनं, एत्थ वत्तब्बमेव नत्थि, तेन तं वदामि — कोसिय, दानानि च देहि, सयञ्च भुञ्ज, अरियानं दानाभिरतानं बुद्धादीनं मगं अभिरुह । न हि एकासी एकोव भुञ्जमानो सुखं नाम लभतीति ।

सो तस्सपि वचनं सुत्वा पब्बतकूटेन ओत्थटो विय किच्छेन कसिरेन “तेन हि निसीद, थोकं लभिस्ससी”ति आह । मातलि गन्त्वा सूरियस्स सन्तिके निसीदि । ततो पञ्चसिखो तेनेव नयेन उपसङ्गमित्वा तथेव कथं पवत्तेत्वा तस्स वारेन्तस्सेव गाथाद्वयमाह —

२०२. “बळिसिह सो निगिलति, दीघसुत्तं सबन्धनं ।
अतिथिस्मिं यो निसिन्नस्मिं, एको भुञ्जति भोजनं ॥

२०३. “तं तं वदामि कोसिय, देहि दानानि भुञ्ज च ।
अरियमगं समारुह, नेकासी लभते सुख”न्ति ॥

मच्छरियकोसियो तं सुत्वा दुक्खवेदनो नित्युनन्तो “तेन हि निसीद, थोकं लभिस्ससी”ति आह । पञ्चसिखो गन्त्वा मातलिस्स सन्तिके निसीदि । इति तेसु पञ्चसु ब्राह्मणेषु निसिन्नमत्तेस्वेव पायासो पच्चि । अथ नं कोसियो उद्धना ओतारेत्वा “तुम्हाकं पत्तानि आहरथा”ति आह । ते अनुद्धाय यथानिसिन्नाव हत्थे पसारेत्वा हिमवन्ततो मालुवपत्तानि आहरिंसु । कोसियो तानि दिस्वा “तुम्हाकं एतेसु पत्तेसु दातब्बपायासो नत्थि, खदिरादीनं पत्तानि आहरथा”ति आह । ते तानिपि आहरिंसु । एकेकं पत्तं योधफलकप्पमाणं अहोसि । सो सब्बेसं दब्बिया पायासं अदासि, सब्बन्तिमस्स दानकालेपि उक्खलिया ऊनं न पज्जायि, पञ्चन्नम्पि दत्वा सयं उक्खलिं गहेत्वा निसीदि । तस्मिं खणे पञ्चसिखो उद्धाय अत्तभावं विजहित्वा सुनखो हुत्वा तेसं पुरतो पस्सावं करोन्तो अगमासि । ब्राह्मणा अत्तनो पायासं पत्तेन पिदहिंसु । कोसियस्स हत्थपिट्ठे पस्सावबिन्दु पति । ब्राह्मणा कुण्डिकाहि उदकं गहेत्वा पायासं अब्भुकिरित्वा भुञ्जमाना विय अहेसुं । कोसियो “महम्मि उदकं देथ, हत्थं धोवित्वा भुञ्जिस्सामी”ति आह । “तव उदकं आहरित्वा हत्थं धोवा”ति । “मया तुम्हाकं पायासो दिन्नो, महं थोकं उदकं देथा”ति । “मयं पिण्डपटिपिण्डकम्मं नाम न करोमा”ति । “तेन हि इमं उक्खलिं ओलोकेथ, हत्थं धोवित्वा आगमिस्सामी”ति नदिं ओतरि । तस्मिं खणे सुनखो उक्खलिं पस्सावस्स पूरेसि । सो तं पस्सावं करोन्तं दिस्वा महन्तं दण्डमादाय तं तज्जेन्तो आगच्छि । सो अस्साजानीयमतो हुत्वा तं अनुबन्धन्तो नानावण्णो अहोसि, काळोपि होति सेतोपि सुवण्णवण्णोपि कबरोपि उच्चोपि नीचोपि, एवं नानावण्णो हुत्वा मच्छरियकोसियं अनुबन्धि । सो मरणभयभीतो ब्राह्मणे उपसङ्गमि । तेपि उप्पतित्वा आकासे ठिता । सो तेसं तं इद्दि दिस्वा गाथमाह —

२०४: “उळारवण्णा वत ब्राह्मणा इमे, अयञ्च वो सुनखो किस्स हेतु ।
उच्चावचं वण्णनिभं विकुब्बति, अक्खाथ नो ब्राह्मणा के नु तुम्हे”ति ॥

तं सुत्वा सक्को देवराजा —

२०५: “चन्दो च सूरियो च उभो इधागता, अयं पन मातलि देवसारथि ।
सक्कोहमस्मि तिदसानमिन्दो । एसो च खो पञ्चसिखोति वुच्चती”ति ॥

गाथं वत्वा तस्स यसं वण्णेन्तो गाथमाह —

२०६: “पाणिस्सरा मुदिङ्गा च, मुरजालम्बरानि च ।
सुत्तमेनं पबोधेन्ति, पटिबुद्धो च नन्दती”ति ॥

सो तस्स वचनं सुत्वा “सक्क, एवरूपं दिब्बसम्पत्तिं किन्ति कत्वा लभसी”ति पुच्छि । सक्को “अदानसीला ताव पापधम्मा मच्छरिनो देवलोकं न गच्छन्ति, निरये निब्बत्तन्ती”ति दस्सेन्तो —

२०७: “ये केचिमे मच्छरिनो कदरिया, परिभासका समणब्राह्मणानं ।
इधेव निक्खिप्प सरीरदेहं, कायस्स भेदा निरयं वजन्ती”ति ॥ —

इमं गाथं वत्वा धम्मे ठितानं देवलोकपटिलाभं दस्सेतुं गाथमाह —

२०८: “ये केचिमे सुगतिमासमाना, धम्मे ठिता संयमे संविभागे ।
इधेव निक्खिप्प सरीरदेहं, कायस्स भेदा सुगतिं वजन्ती”ति ॥

तत्थ आसमानाति आसीसन्ता । ये केचि सुगतिं आसीसन्ति, सब्बे ते संयमसङ्घाते दससीलधम्मे संविभागसङ्घाते दानधम्मे च ठिता हुत्वा इध सरीरसङ्घातं देहं निक्खिपित्वा तस्स कायस्स भेदा सुगतिं वजन्तीति अत्थो ।

एवं वत्वा च पन, “कोसिय, न मयं तव सन्तिके पायासत्थाय आगता, कारुञ्जेन पन तं अनुकम्पमाना आगताम्हा”ति तस्स पकासेतुं आह —

२०९: “त्वं नोसि जाति पुरिमासु जातिसु, सो मच्छरी रोसको पापधम्मो ।
तवेव अत्थाय इधागतम्हा, मा पापधम्मो निरयं गमित्था”ति ॥

तत्थ सोति सो त्वं । मा पापधम्मोति अयं अम्हाकं जाति पापधम्मो मा निरयं अगमाति एतदत्थं आगतम्हाति अत्थो ।

तं सुत्वा कोसियो “अत्थकामा किर मे, एते मं निरया उद्धरित्वा सग्गे पतिट्ठापेतुकामा”ति तुट्ठचित्तो आह —

२१०: “अद्धा मं वो हितकामा, यं मं समनुसासथ ।
सोहं तथा करिस्सामि, सब्बं वुत्तं हितेसिभि ॥

२११. “एसाहमज्जेव उपरमामि, न चाहं किञ्चि करेय्य पापं ।
न चापि मे किञ्चि अदेय्यमत्थि, न चापिदत्त्वा उदकं पिवामि ॥

२१२. “एवञ्च मे ददतो सब्बकालं, भोगा इमे वासव खीयिस्सन्ति ।
ततो अहं पब्बजिस्सामि सक्क, हित्वान कामानि यथोधिकानी”ति ॥

तत्थ मन्ति मम । वोति तुम्हे । यं मन्ति येन मं समनुसासथ, तेन मे तुम्हे हितकामा । तथाति यथा वदथ, तथेव करिस्सामि । उपरमामीति मच्छरिभावतो उपरमामि । अदेय्यमत्थीति इतो पट्टाय च मम आलोपतो उपट्ठम्पि अदेय्यं नाम नत्थि, न चापिदत्त्वाति उदकपसतम्पि चाहं लभित्वा अदत्त्वा न पिविस्सामि । खीयिस्सन्तीति विक्खीयिस्सन्ति । यथोधिकानीति वत्थुकामकिलेसकामवसेन यथाठितकोट्टासानियेव ।

सक्को मच्छरियकोसियं दमेत्वा निब्बिसेवनं कत्वा दानफलं जानापेत्वा धम्मदेसनाय पञ्चसु सीलेसु पतिट्ठापेत्वा सद्धिं तेहि देवनगरमेव गतो । मच्छरियकोसियोपि नगरं पविसित्वा राजानं अनुजानापेत्वा “गहितगहितभाजनानि पूरेत्वा गणहन्तू”ति याचकानं धनं दत्वा तस्मिं खीणे निक्खम्म हिमवन्ततो दक्खिणपस्से गङ्गाय चेव एकस्स च जातस्सरस्स अन्तरे पण्णसालं कत्वा पब्बजित्वा वनमूलफलाहारो तत्थ चिरं विहासि, जरं पापुणि । तदा सक्कस्स आसा सद्धा सिरी हिरीति चतस्सो धीतरो होन्ति । ता बहुं दिब्बगन्धमालं आदाय उदककीळनत्थाय अनोतत्तदहं गन्त्वा तत्थ कीळित्वा मनोसिलातले निसीदिसु । तस्मिं खणे नारदो नाम ब्राह्मणतापसो तावतिसभवनं दिवाविहारत्थाय गन्त्वा नन्दनवनचित्तलतावनेसु दिवाविहारं कत्वा पारिच्छत्तकपुप्फं छत्तं विय छायात्थाय धारयमानो मनोसिलातलमत्थकेन अत्तनो वसनट्ठानं कञ्चनगुहं गच्छति । अथ ता तस्स हत्थे तं पुप्फं दिस्वा याचिसु । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

२१३. “नगुत्तमे गिरिवरे गन्धमादने, मोदन्ति ता देववराभिपालिता ।
अथागमा इसिवरो सब्बलोकगू, सुपुप्फितं दुमवरसाखमादिय ॥

२१४. “सुचिं सुगन्धं तिदसेहि सक्कतं, पुप्फुत्तमं अमरवरेहि सेवितं ।
अलद्ध मच्चेहि व दानवेहि वा, अञ्जत्र देवेहि तदारहं हिदं ॥

२१५. “ततो चतस्सो कनकत्तचूपमा, उट्ठाया नारियो पमदाधिपा मुनिं ।
आसा च सद्धा च सिरी ततो हिरी, इच्चब्रवुं नारददेव ब्राह्मणं ॥

२१६. “सचे अनुद्धिदं तथा महामुनि, पुप्फं इमं पारिच्छत्तस्स ब्रम्हे ।
ददाहि नो सब्बा गति ते इज्झतु, तुवम्पि नो होहि यथेव वासवो ॥

२१७. “तं याचमानाभिसमेक्ख नारदो, इच्चब्रवी संकलहं उदीरयि ।
न मय्हमत्थत्थि इमेहि कोचि नं, यायेव वो सेय्यसि सा पिळन्धथा”ति ॥

तत्थ गिरिवरेति पुरिमस्स वेवचनं । देववराभिपालिताति सक्केन रक्खिता । सब्बलोकगूति देवल्लोके च मनुस्सल्लोके च सब्बत्थ गमनसमत्थो । दुमवरसाखमादियाति साखाय जातत्ता दुमवरसाखन्ति लद्धनामं पुप्फं गहेत्वा । सक्कतन्ति

कतसक्कारं । अमरवरेहीति सक्कं सन्धाय वुत्तं । अञ्जत्र देवेहीति ठपेत्वा देवे च इद्धिमन्ते च अञ्जेहि मनुस्सेहि वा यक्खादीहि वा अलद्धं । तदारहं हिदन्ति तेसंयेव हि तं अरहं अनुच्छविकं । कनकत्तचूपमाति कनकूपमा तचा । उट्टायाति अय्यो मालागन्धविलेपनादिपटिविरतो पुप्फं न पिळन्धिस्सति, एकस्मिं पदेसे छट्टेस्सति, एथ तं याचित्वा पुप्फं पिळन्धिस्सामाति हत्थे पसारेत्वा याचमाना एकप्पहारेनेव उट्टहित्वा । पमदाधिपाति पमदानं उत्तमा । मुनिन्ति इसिं ।

अनुद्धिद्वन्ति “असुकस्स नाम दस्सामी”ति न उद्धिद्वं । सब्बा गति ते इज्झतूति सब्बा ते चित्तगति इज्झतु, पत्थितपत्थितस्स लाभी होहीति तस्स थुलिमङ्गलं वदन्ति । यथेव वासवोति यथा अम्हाकं पिता वासवो इच्छितिच्छितं देति, तथेव नो त्वम्पि होहीति । तन्ति तं पुप्फं । अभिसमेक्खाति दिस्वा । संकलहन्ति नानागाहं कलहवट्ठनं कथं उदीरयि । इमेहीति इमेहि पुप्फेहि नाम मय्हं अत्थो नत्थि, पटिविरतो अहं मालाधारणतोति दीपेति । यायेव वो सेय्यसीति या तुम्हाकं अन्तरे जेट्टिका । सा पिळन्धथाति सा एतं पिळन्धतूति अत्थो ।

ता चतस्सोपि तस्स वचनं सुत्वा गाथमाहं सु —

२१८. “त्वं नोत्तमेवाभिसमेक्ख नारद, यस्सिच्छसि तस्सा अनुप्पवेच्छसु ।
यस्सा हि नो नारद त्वं पदस्ससि, सायेव नो हेहिति सेट्ठसम्मता”ति ॥

तत्थ त्वं नोत्तमेवाति उत्तममहामुनि त्वमेव नो उपधारेहि । तासं वचनं सुत्वा नारदो ता आलपन्तो गाथमाह —

२१९. “अकल्लमेतं वचनं सुगत्ते, को ब्राह्मणो संकलहं उदीरये ।
गन्त्वान भूताधिपमेव पुच्छथ, सचे न जानाथ इधुत्तमाधमे”ति ॥

तस्सत्थो — भद्रे सुगत्ते, इदं तुम्हेहि वुत्तं वचनं मम अयुत्तं, एवज्झि सति मया तुम्हेसु एकं सेट्ठं, सेसा हीना करोन्तेन कलहो वट्ठितो भविस्सति, को बाहितपापो ब्राह्मणो कलहं उदीरये वट्ठेय्य । एवरूपस्स हि कलहवट्ठनं नाम अयुत्तं, तस्मा इतो गत्वा अत्तनो पितरं भूताधिपं सक्कमेव पुच्छथ, सचे अत्तनो उत्तमं अधमञ्च न जानाथाति ।

ततो सत्था गाथमाह —

२२०. “ता नारदेन परमप्पकोपिता, उदीरिता वण्णमदेन मत्ता ।
सकासे गन्त्वान सहस्सचक्खुनो, पुच्छिंसु भूताधिपं का नु सेय्यसी”ति ॥

तत्थ परमप्पकोपिताति पुप्फं अददन्तेन अतिविय कोपिता तस्स कुपिता हुत्वा । उदीरिताति “भूताधिपमेव पुच्छथा”ति वुत्ता । सहस्सचक्खुनोति सक्कस्स सन्निकं गन्त्वा । का नूति अम्हाकं अन्तरे कतमा उत्तमाति पुच्छिंसु ।

एवं पुच्छित्वा ठिता —

२२१. “ता दिस्वा आयत्तमना पुरिन्ददो, इच्चब्रवी देववरो कतञ्जली ।
सब्बाव वो होथ सुगत्ते सादिसी, कोनेव भद्रे कलहं उदीरयी”ति ॥

तत्थ ता दिस्वाति, भिक्खवे, चतस्सोपि अत्तनो सन्तिकं आगता दिस्वा । आयत्तमनाति उस्सुक्कमना ब्यावट्चिता । कतञ्जलीति नमस्समानाहि देवताहि पग्गहितञ्जली । सादिसीति सब्बाव तुम्हे सादिसियो । को नेवाति को नु एवं । कलहं उदीरयीति इदं नानागाहं विग्गहं कथेसि वड्डेसि ।

अथस्स ता कथयमाना गाथमाहंसु —

२२२: “यो सब्बलोकच्चरितो महामुनि, धम्मे ठितो नारदो सच्चनिक्कमो ।
सो नोब्रवि गिरिवरे गन्धमादने, गन्त्वान भूताधिपमेव पुच्छथ ।
सचे न जानाथ इधुत्तमाधम”न्ति ॥

तत्थ सच्चनिक्कमोति तथपरक्कमो ।

तं सुत्वा सक्को “इमा चतस्सोपि मय्हं धीतरोव, सचाहं एतासु एका गुणसम्पन्ना उत्तमा”ति वक्खामि, सेसा कुज्झिस्सन्ति, न सक्का अयं अड्डो विनिच्छिनिंतुं, इमा हिमवन्ते कोसियतापसस्स सन्तिकं पेसेसामि, सो एतासं अड्डं विनिच्छिनिस्सती”ति चिन्तेत्वा “अहं तुम्हाकं अड्डं न विनिच्छिनिस्सामि, हिमवन्ते कोसियो नाम तापसो अत्थि, तस्साहं अत्तनो सुधाभोजनं पेसेस्सामि, सो परस्स अदत्त्वा न भुज्जति, ददन्तो च विचिनित्वा गुणवन्तानं देति, या तुम्हेसु तस्स हत्थतो भत्तं लभिस्सति, सा उत्तमा भविस्सती”ति आचिक्खन्तो गाथमाह —

२२३: “असु ब्रह्मरञ्जचरो महामुनि, नादत्त्वा भत्तं वरगत्ते भुज्जति ।
विचेय्य दानानि ददाति कोसियो,
यस्सा हि सो दस्सति साव सेय्यसी”ति ॥

तत्थ ब्रह्मरञ्जधरोति महाअरञ्जवासी ।

इति सो तापसस्स सन्तिकं पेसेत्वा मातलिं पक्कोसापेत्वा तस्स सन्तिकं पेसेन्तो अनन्तरं गाथमाह —

२२४: “असू हि यो सम्मति दक्खिणं दिसं, गङ्गाय तीरे हिमवन्तपस्सनि ।
स कोसियो दुल्लभपानभोजनो, तस्स सुधं पापय देवसारथी”ति ॥

तत्थ सम्मतीति वसति । दक्खिणन्ति हिमवन्तस्स दक्खिणाय दिसाय । पस्सनीति पस्से ।

ततो सत्था आह —

२२५: “स मातली देववरेन पेसितो, सहस्सयुत्तं अभिरुह्य सन्दनं ।
सुखिप्पमेव उपगम्म अस्समं, अदिस्समानो मुनिनो सुधं अदा”ति ॥

तत्थ अदिस्समानोति, भिक्खवे, सो मातलि देवराजस्स वचनं सम्पटिच्छित्वा तं अस्समं गन्त्वा अदिस्समानकायो हुत्वा तस्स सुधं अदासि, ददमानो च रत्तिं पधानमनुयुज्जित्वा पच्चूससमये अग्गिं परिचरित्वा विभाताय रत्तिया उदेन्तं

सूरियं नमस्समानस्स ठितस्स तस्स हत्थे सुधाभोजनपातिं ठपेसि ।

कोसियो तं गहेत्वा ठितकोव गाथाद्वयमाह —

२२६. “उदग्गिहुत्तं उपतिट्ठतो हि मे, पभङ्करं लोकतमोनुदुत्तमं ।

सब्बानि भूतानि अधिच्च वासवो ।

को नेव मे पाणिसु किं सुधोदहि ॥

२२७. “सङ्खूपमं सेतमतुल्यदस्सनं, सुचिं सुगन्धं पियरूपमब्भुतं ।

अदिट्ठपुब्बं मम जातु चक्खुभि, का देवता पाणिसु किं सुधोदही”ति ॥

तत्थ उदग्गिहुत्तन्ति उदकअग्गिहुत्तं परिचरित्वा अगिसालतो निक्खम्म पण्णसालद्वारे ठत्वा पभङ्करं लोकतमोनुदं उत्तमं आदिच्चं उपतिट्ठतो मम सब्बानि भूतानि अधिच्च अतिक्कमित्वा वत्तमानो वासवो नु खो एवं मम पाणीसु किं सुधं किं नामेतं ओदहि । “सङ्खूपम”न्तिआदीहि ठितकोव सुधं वण्णेति ।

ततो मातलि आह —

२२८. “अहं महिन्देन महेसि पेसितो, सुधाभिहासिं तुरितो महामुनि ।

जानासि मं मातलि देवसारथि, भुज्जस्सु भत्तुत्तम माभिवारयि ॥

२२९. “भुत्ता च सा द्वादस हन्ति पापके, खुदं पिपासं अरतिं दरक्कलमं ।

कोधूपनाहञ्च विवादपेसुणं, सीतुण्ह तन्दिञ्च रसुत्तमं इदं”न्ति ॥

तत्थ सुधाभिहासिन्ति इमं सुधाभोजनं तुय्हं अभिहरिं । जानासीति जानाहि मं त्वं, अहं मातलि नाम देवसारथीति अत्थो । माभिवारयीति न भुज्जामीति अप्पटिक्खपित्वा भुज्ज मा पपञ्च करि । पापकेति अयज्हि सुधा भुत्ता द्वादस पापधम्मे हनति । खुदन्ति पठमं ताव छातभावं हनति, दुतियं पानीयपिपासं, ततियं उक्कण्ठितं, चतुत्थं कायदरथं, पञ्चमं किलन्तभावं, छट्ठं कोधं, सत्तमं उपनाहं, अट्ठमं विवादं, नवमं पेसुणं, दसमं सीतं, एकादसमं उण्हं, द्वादसमं तन्दिं आलसियभावं, इदं रसुत्तमं उत्तमरसं सुधाभोजनं इमे द्वादस पापधम्मे हनति ।

तं सुत्वा कोसियो अत्तनो वतसमादानं आविकरोन्तो —

२३०. “न कप्पती मातलि मय्ह भुज्जितुं, पुब्बे अदत्त्वा इति मे वतुत्तमं ।

न चापि एकास्समरियपूजितं, असंविभागी च सुखं न विन्दती”ति ॥ —

गाथं वत्वा, “भन्ते, तुम्हेहि परस्स अदत्त्वा भोजने कं दोसं दिस्वा इदं वतं समादिन्न”न्ति मातलिना पुट्ठो आह —

२३१. “थीघातका ये चिमे पारदारिका, मित्तहुनो ये च सपन्ति सुब्बते ।

सब्बे च ते मच्छरिपञ्चमाधमा, तस्मा अदत्त्वा उदकम्पि नास्सिये ॥

२३२: “सोहित्थिया वा पुरिसस्स वा पन, दस्सामि दानं विदुसम्पवणितं ।
सद्धा वदञ्जू इध वीतमच्छरा, भवन्ति हेते सुचिसच्चसम्मता”ति ॥

तत्थ पुब्बेति पठमं अदत्त्वा, अथ वा इति मे पुब्बे वतुत्तमं इदं पुब्बेव मया वतं समादिन्नन्ति दस्सेति । न चापि
एकास्मरियपूजितन्ति एककस्स असनं न अरियेहि बुद्धादीहि पूजितं । सुखन्ति दिब्बमानुसिकं सुखं न लभति ।
थीघातकाति इत्थिघातका । ये चिमेति ये च इमे । सपन्तीति अक्कोसन्ति । सुब्बतेति धम्मिकसमणब्राह्मणे ।
मच्छरिपञ्चमाति मच्छरी पञ्चमो एतेसन्ति मच्छरिपञ्चमा । अधमाति इमे पञ्च अधमा नाम । तस्माति यस्मा अहं
पञ्चमअधमभावभयेन अदत्त्वा उदकम्पि नास्त्रिये न परिभुज्जिस्सामीति इमं वतं समादियिं । सोहित्थिया वाति सो अहं
इत्थिया वा । विदुसम्पवणितन्ति विदूहि पण्डितेहि बुद्धादीहि वणितं । सुचिसच्चसम्मताति एते ओकप्पनियसद्धाय
समन्नागता वदञ्जू वीतमच्छरा पुरिसा सुची चेव उत्तमसम्मता च होन्तीति अत्थो ।

तं सुत्वा मातलि दिस्समानकायेन अट्ठासि । तस्मिं खणे ता चतस्सो देवकञ्जायो चतुद्दिसं अट्ठंसु, सिरी पाचीनदिसाय
अट्ठासि, आसा दक्खिणदिसाय, सद्धा पच्छिमदिसाय, हिरी उत्तरदिसाय । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

२३३: “अतो मता देववरेन पेसिता, कञ्जा चतस्सो कनकत्तचूपमा ।
आसा च सद्धा च सिरी ततो हिरी, तं अस्समं आगमु यत्थ कोसियो ॥

२३४: “ता दिस्वा सब्बो परमप्पमोदितो, सुभेन वण्णेन सिखारिवग्गिनो ।
कञ्जा चतस्सो चतुरो चतुद्दिसा, इच्चब्रवी मातलिनो च सम्मुखा ॥

२३५: “पुरिमं दिसं का त्वं पभासि देवते, अलङ्कता तारवराव ओसधी ।
पुच्छामि तं कञ्चनवेल्लिविग्गहे, आचिक्ख मे त्वं कतमासि देवता ॥

२३६: “सिराह देवी मनुजेहि पूजिता, अपापसत्तूपनिसेविनी सदा ।
सुधाविवादेन तवन्तिमागता, तं मं सुधाय वरपञ्ज भाजय ॥

२३७: “यस्साहमिच्छामि सुधं महामुनि, सो सब्बकामेहि नरो पमोदति ।
सिरीति मं जानहि जूहतुत्तम, तं मं सुधाय वरपञ्ज भाजया”ति ॥

तत्थ अतोति ततो । मताति अनुमता, अथ देववरेन अनुमता चेव पेसिता चाति अत्थो । सब्बो परमप्पमोदितोति
अनवसेसो हुत्वा अतिपमोदितो । “साम”न्तिपि पाठो, ता देवता सामं दिस्वाति अत्थो । चतुरोति चतुरा । अयमेव वा पाठो,
चातुरियेन समन्नागताति अत्थो । तारवराति तारकानं वरा । कञ्चनवेल्लिविग्गहेति कञ्चनरूपसदिससरीरे । सिराहाति
सिरी अहं । तवन्तिमागताति तव सन्तिकं आगता । भाजयाति यथा मं सुधा भजति, तथा करोहि, सुधं मे देहीति अत्थो ।
जानहीति जान । जूहतुत्तमाति अग्गिं जुहन्तानं उत्तम ।

तं सुत्वा कोसियो आह —

२३८: “सिप्पेन विज्जाचरणेन बुद्धिया, नरा उपेता पगुणा सकम्मुना ।

तया विहीना न लभन्ति किञ्चनं, तयिदं न साधु यदिदं तया कतं ॥

२३९: “पस्सामि पोसं अलसं महग्घसं, सुदुक्कुलीनमि अरूपिमं नरं ।
तयानुगुत्तो सिरि जातिमामपि, पेसेति दासं विय भोगवा सुखी ॥

२४०: “तं तं असच्चं अविभज्जसेविनिं, जानामि मूळ्हं विदुरानुपातिनिं ।
न तादिसी अरहति आसनूदकं, कुतो सुधा गच्छ न मय्ह रुच्चसी”ति ॥

तत्थ **सिप्पेना**ति हत्थिअस्सरथधनुसिप्पादिना । **विज्जाचरणेना**ति वेदत्तयसङ्घाताय विज्जाय चेव सीलेन च । **पग्गुणा** **सकम्मुना**ति अत्तनो पुरिसकारेन पधानगुणसमन्नागता । **किञ्चन**न्ति किञ्चि अप्पमत्तकम्पि यसं वा सुखं वा न लभन्ति । **यदिदन्ति** यं एतं इस्सरियत्थाय सिप्पानि उग्गण्हित्वा चरन्तानं तया वेकल्लं कतं, तं ते न साधु । **अरूपिमन्ति** विरूपं । **तयानुगुत्तो**ति तया अनुरक्खितो । **जातिमामपी**ति जातिसम्पन्नमि सिप्पविज्जाचरणबुद्धिकम्मेहि सम्पन्नमि । **पेसेती**ति पेसनकारकं करोति । **तं तन्ति** तस्मा तं । **असच्चन्ति** सभावसङ्घाते सच्चे अवत्तनताय असच्चं उत्तमभावरहितं । **अविभज्जसेविनिन्ति** अविभजित्वा युत्तायुत्तं अजानित्वा सिप्पादिसम्पन्नेपि इतरेपि सेवमानं । **विदुरानुपातिनिन्ति** पण्डितानुपातिनिं पण्डिते पातेत्वा पोथेत्वा विहेठेत्वा चरमानं । **कुतो सुधा**ति तादिसाय निग्गुणाय कुतो सुधाभोजनं, न मे रुच्चसि, गच्छ मा इध तिट्ठाति ।

सा तेन पटिक्खित्ता तत्थेवन्तरधायि । ततो सो आसाय सद्धिं सल्लपन्तो आह —

२४१: “का सुक्कदाठा पटिमुक्ककुण्डला, चित्तङ्गदा कम्बुविमट्ठधारिनी ।
ओसित्तवण्णं परिदय्ह सोभसि, कुसगिरत्तं अपिळय्ह मज्जरिं ॥

२४२: “मिगीव भन्ता सरचापधारिना, विराधिता मन्दमिव उदिकखसि ।
को ते दुतीयो इद मन्दलोचने, न भायसि एकिका कानने वने”ति ॥

तत्थ **चित्तङ्गदा**ति चित्रेहि अङ्गदेहि समन्नागता । **कम्बुविमट्ठधारिनी**ति करणपरिनिट्ठितेन विमट्ठसुवण्णालङ्कारधारिनी । **ओसित्तवण्णन्ति** अवसित्तउदकधारवण्णं दिब्बदुकूलं । **परिदय्हा**ति निवासेत्वा चेव पारुपित्वा च । **कुसगिरत्तन्ति** कुसतिणगिसिखावण्णं । **अपिळय्ह मज्जरिन्ति** सपल्लवं असोककण्णिकं कण्णे पिळन्धित्वाति वुत्तं होति । **सरचापधारिना**ति लुद्धेन । **विराधिता**ति विरद्धपहारा । **मन्दमिवा**ति यथा सा मिगी भीता वनन्तरे ठत्वा तं मन्दं मन्दं ओलोकेति, एवं ओलोकेसि ।

ततो आसा आह —

२४३: “न मे दुतीयो इध मत्थि कोसिय, मसक्कसारप्पभवम्हि देवता ।
आसा सुधासाय तवन्तिमागता, तं मं सुधाय वरपज्ज भाजया”ति ॥

तत्थ **मसक्कसारप्पभवा**ति तावतिसभवने सम्भवा ।

तं सुत्वा कोसियो “त्वं किर यो ते रुच्चति, तस्स आसाफलनिष्फादनेन आसं देसि, यो ते न रुच्चति, तस्स न देसि, नत्थि तथा समा पत्थितत्थविनासिका”ति दीपेन्तो आह —

२४४:“आसाय यन्ति वाणिजा धनेसिनो, नावं समारुह्य परेन्ति अण्णवे ।
ते तत्थ सीदन्ति अथोपि एकदा, जीनाधना एन्ति विनट्टपाभता ॥

२४५:“आसाय खेत्तानि कसन्ति कस्सका, वपन्ति बीजानि करोन्तुपायसो ।
ईतीनिपातेन अवुट्ठिताय वा, न किञ्चि विन्दन्ति ततो फलागमं ॥

२४६:“अथत्तकारानि करोन्ति भत्तुसु, आसं पुरक्खत्वा नरा सुखेसिनो ।
ते भत्तुरत्था अतिगाळ्हिता पुन, दिसा पनस्सन्ति अलद्ध किञ्चनं ॥

२४७:“हित्वान धञ्जञ्च धनञ्च जातके, आसाय सग्गाधिमना सुखेसिनो ।
तपन्ति लूखम्पि तपं चिरन्तरं, कुमग्गमारुह्य परेन्ति दुग्गतिं ॥

२४८:“आसा विसंवादिकसम्मता इमे, आसे सुधासं विनयस्सु अत्तनि ।
न तादिसी अरहति आसनूदकं, कुतो सुधा गच्छ न मय्ह रुच्चसी”ति ॥

तत्थ परेन्तीति पक्खन्दन्ति । जीनाधनाति जीनधना । इति तव वसेन एके सम्पज्जन्ति एके विपज्जन्ति, नत्थि तथा सदिसा पापधम्माति वदति । करोन्तुपायसोति तं तं किञ्चं उपायेन करोन्ति । ईतीनिपातेनाति विसमवातमूसिकसलभसुकपाणकसेतट्टिकरोगादीनं सस्सुपद्धानं अञ्जतरनिपातेन वा । ततोति ततो सस्सतो ते किञ्चि फलं न विन्दन्ति, तेसम्पि आसच्छेदनकम्मं त्वमेव करोसीति वदति । अथत्तकारानीति युद्धभूमीसु पुरिसकारे । आसं पुरक्खत्वाति इस्सरियासं पुरतो कत्वा । भत्तुरत्थाति सामिनो अत्थाय । अतिगाळ्हिताति पच्चत्थिकेहि अतिपीळिता विलुत्तसापतेय्या द्धस्तसेनवाहना हुत्वा । पनस्सन्तीति पलायन्ति । अलद्ध किञ्चनन्ति किञ्चि इस्सरियं अलभित्वा । इति एतेसम्पि इस्सरियालाभं त्वमेव करोसीति वदति । सग्गाधिमनाति सगं अधिगन्तुमना । लूखन्ति निरोजं पञ्चतपादिकं कायकिलमथं । चिरन्तरन्ति चिरकालं । आसा विसंवादिकसम्मता इमेति एवं इमे सत्ता सग्गासाय दुग्गतिं गच्छन्ति, तस्मा त्वं आसा नाम विसंवादिकसम्मता विसंवादिकाति सङ्खं गता । आसेति तं आलपति ।

सापि तेन पटिक्खित्ता अन्तरधायि । ततो सद्धाय सद्धिं सल्लपन्तो गाथमाह —

२४९:“ददल्लमाना यससा यसस्सिनी, जिघञ्जनामव्हयनं दिसं पति ।
पुच्छामि तं कञ्चनवेल्लिविग्गहे, आचिक्ख मे त्वं कतमासि देवते”ति ॥

तत्थ ददल्लमानाति जलमाना । जिघञ्जनामव्हयनन्ति अपराति च पच्छिमाति च एवं जिघञ्जेन लामकेन नामेन वुच्चमानं दिसं पति ददल्लमाना तिट्ठसि ।

ततो सा गाथमाह —

२५०: “सद्भाह देवी मनुजेहि पूजिता, अपापसत्तूपनिसेविनी सदा ।
सुधाविवादेन तवन्ति मागता, तं मं सुधाय वरपञ्च भाजया”ति ॥

तत्थ सद्भाति यस्स कस्सचि वचनपत्तियायना सावज्जापि होति अनवज्जापि । पूजिताति अनवज्जकोट्टासवसेन पूजिता । अपापसत्तूपनिसेविनीति अनवज्जसद्भाय च एकन्तपत्तियायनुसभावार परेसुपि पत्तियायनविदहनसमत्थाय देवतायेतं नामं ।

अथं नं कोसियो “इमे सत्ता यस्स कस्सचि वचनं सद्वहित्वा तं तं करोन्ता कत्तब्बतो अकत्तब्बमेव बहुतरं करोन्ति, तं सब्बं तथा कारितं नाम होती”ति वत्वा एवमाह —

२५१: “दानं दमं चागमथोपि संयमं, आदाय सद्भाय करोन्ति हेकदा ।
थेय्यं मुसा कूटमथोपि पेसुणं, करोन्ति हेके पुन विच्चुता तथा ॥

२५२: “भरियासु पोसो सदिसीसु पेक्खवा, सीलूपपन्नासु पतिब्बतासुपि ।
विनेत्वान छन्दं कुलित्थिरासुपि, करोति सद्भं पुन कुम्भदासिया ॥

२५३: “त्वमेव सद्दे परदारसेविनी, पापं करोसि कुसलम्पि रिञ्चसि ।
न तादिसी अरहति आसनूदकं, कुतो सुधा गच्छ न मय्ह रुच्चसी”ति ॥

तत्थ दानन्ति दसवत्थुकं पुज्जचेतनं । दमन्ति इन्द्रियदमनं । चागन्ति देय्यधम्मपरिच्चागं । संयमन्ति सीलं । आदाय सद्भायाति “एतानि दानादीनि महानिसंसानि कत्तब्बानी”ति वदतं वचनं सद्भाय आदियित्वापि करोन्ति एकदा । कूटन्ति तुलाकूटादिकं वा गामकूटादिकं कम्मं वा । करोन्ति हेकेति एके मनुस्सा एवरूपेसु नाम कालेसु इमेसज्ज अत्थाय थेय्यादीनि कत्तब्बानीति केसज्जि वचनं सद्वहित्वा एतानिपि करोन्ति । पुन विच्चुता तथाति पुन तथा विसुत्ता सावज्जदुक्खविपाकानेतानि न कत्तब्बानीति वदतं वचनं अपत्तियायित्वापि करोन्ति । इति तव वसेन सावज्जम्पि अनवज्जम्पि करेय्यासि वदति ।

सदिसीसूति जातिगोत्तसीलादीहि सदिसीसु । पेक्खवाति पेक्खा वुच्चति तण्हा, सतण्होति अत्थो । छन्दन्ति छन्दरागं । करोति सद्भन्ति कुम्भदासियापि वचने सद्भं करोति, तस्सा “अहं तुम्हाकं इदं नाम उपकारं करिस्सामी”ति वदन्तिया पत्तियायित्वा कुलित्थियोपि छड्डेत्वा तमेव पटिसेवति, असुका नाम तुम्हेसु पटिबद्धचित्ताति कुम्भदासियापि वचने सद्भं कत्वाव परदारं सेवति । त्वमेव सद्दे परदारसेविनीति यस्मा तं तं पत्तियायित्वा तव वसेन परदारं सेवन्ति पापं करोन्ति कुसलं जहन्ति, तस्मा त्वमेव परदारसेविनी त्वं पापानि करोसि, कुसलम्पि रिञ्चसि, नत्थि तथा समा लोकविनासिका पापधम्मा, गच्छ न मे रुच्चसीति ।

सा तत्थेव अन्तरधायि । कोसियोपि उत्तरतो ठिताय हिरिया सद्धिं सल्लपन्तो गाथाद्वयमाह —

२५४: “जिघञ्जरत्तिं अरुणस्मि मूहते, या दिस्सति उत्तमरूपवणिणी ।
तथूपमा मं पटिभासि देवते, आचिक्ख मे त्वं कतमासि अच्छरा ॥

२५५:“काळा निदाघेरिव अग्गिजारिव, अनिलेरिता लोहितपत्तमालिनी ।
का तिडुसि मन्दमिगावलोकयं, भासेसमानाव गिरं न मुञ्चसी”ति ॥

तत्थ जिघञ्जरत्तिन्ति पच्छिमरत्तिं, रत्तिपरियोसानेति अत्थो । ऊहतेति अरुणे उगगते । याति या पुरत्थिमा दिसा रत्तसुवण्णताय उप्पमरूपधरा हुत्वा दिस्सति । काळा निदाघेरिवाति निदाघसमये काळवल्लि विय । अग्गिजारिवाति अग्गिजाला इव, सापि निज्झामखेत्तेसु तरुणउड्डितकाळवल्लि वियाति अत्थो । लोहितपत्तमालिनीति लोहितवण्णेहि पत्तेहि परिवुता । का तिडुसीति यथा सा तरुणकाळवल्लि वातेरिता विलासमाना सोभमाना तिडुति, एवं का नाम त्वं तिडुसि । भासेसमानावाति मया सद्धिं भासितुकामा विय होसि, न च गिरं मुञ्चसि ।

ततो सा गाथमाह —

२५६:“हिराह देवी मनुजेहि पूजिता, अपापसत्तूपनिसेविनी सदा ।
सुधाविवादेन तवन्तिमागता, साहं न सक्कोमि सुधम्पि याचितुं ।
कोपीनरूपा विय याचनित्थिया”ति ॥

तत्थ हिराहन्ति हिरी अहं । सुधम्पीति सा अहं सुधाभोजनं तं याचितुम्पि न सक्कोमि । किंकारणा? कोपीनरूपा विय याचनित्थिया, यस्मा इत्थिया याचना नाम कोपीनरूपा विय रहस्सङ्गविवरणसदिसा होति, निल्लज्जा विय होतीति अत्थो ।

तं सुत्वा तापसो द्वे गाथा अभसि —

२५७:“अयेन जायेन सुगत्ते लच्छसि, एसो हि धम्मो न हि याचना सुधा ।

तं तं अयाचन्तिमहं निमन्तये, सुधाय यज्जिच्छसि तम्पि दम्मि ते ॥

२५८:“सा त्वं मया अज्ज सकम्हि अस्समे, निमन्तिता कञ्चनवल्लिविग्गहे ।
तुवज्जि मे सब्बरसेहि पूजिया, तं पूजयित्वान सुधम्पि अस्त्रिये”ति ॥

तत्थ धम्मेनाति सभावेन । जायेनाति कारणेन । न हि याचना सुधाति न हि याचनाय सुधा लब्धति, तेनेव कारणेन इतरा तिस्सो नलभिसु । तं तन्ति तस्मा तं । यज्जिच्छसीति न केवलं निमन्तेमियेव, यज्ज सुधं इच्छसि, तम्पि दम्मि ते । कञ्चनवल्लिविग्गहेति कञ्चनरासिसस्सिरिकसरीरे । पूजियाति न केवलं सुधाय, अज्जेहिपि सब्बरसेहि त्वं मया पूजेतब्बयुत्तकाव । अस्त्रियेति तं पूजेत्वा सचे सुधाय अवसेसं भविस्सति, अहम्पि भुज्जिस्सामि ।

ततो अपरा अभिसम्बुद्धगाथा —

२५९:“सा कोसियेनानुमता जुतीमता, अद्धा हिरि रम्मं पाविसि यस्समं ।
उदकवन्तं फलमरियपूजितं, अपापसत्तूपनिसेवितं सदा ॥

२६०:“रुक्खगगहाना बहुकेत्थ पुप्फिता, अम्बा पियाला पनसा च किंसुका ।

सोभञ्जना लोदमथोपि पद्धका, केका च भङ्गा तिलका सुपुष्पिता ॥

२६१: “साला करेरी बहुकेत्थ जम्बुयो, अस्सत्थनिग्रोधमधुकवेतसा ।
उद्दालका पाटलि सिन्दुवारका, मनुज्जगन्धा मुचलिन्दकेतका ॥

२६२: “हरेणुका वेळुका केणु तिन्दुका, सामाकनीवारमथोपि चीनका ।
मोचा कदली बहुकेत्थ सालियो, पवीहयो आभूजिनो च तण्डुला ॥

२६३: “तस्सेवुत्तरपस्सेन, जाता पोक्खरणी सिवा ।
अकक्कसा अपब्भारा, साधु अप्पटिगन्धिका ॥

२६४: “तत्थ मच्छा सन्निरता, खेमिनो बहुभोजना ।
सिङ्गु सवङ्का संकुला, सतवङ्का च रोहिता ।
आळिगगरकाकिण्णा, पाठीना काकमच्छका ॥

२६५: “तत्थ पक्खी सन्निरता, खेमिनो बहुभोजना ।
हंसा कोज्जा मयूरा च, चक्कवाका च कुक्कुहा ।
कुणालका बहू चित्रा, सिखण्डी जीवजीवका ॥

२६६: “तत्थ पानाय मायन्ति, नाना मिगगणा बहू ।
सीहा ब्यग्घा वराहा च, अच्छकोकतरच्छयो ॥

२६७: “पलासादा गवजा च, महिसा रोहिता रुरू ।
एणेय्या च वराहा च, गणिनो नीकसूकरा ।
कदलिमिगा बहुकेत्थ, बिळारा ससकणिका ॥

२६८: “छमागिरी पुष्पविचित्रसन्थता, दिजाभिघुट्टा दिजसङ्घसेविता”ति ॥

तत्थ जुतीमताति आनुभावसम्पन्नेन । पाविसि यस्समन्ति पाविसि अस्समं, य-कारो व्यञ्जनसन्धिकरो ।
उदकवन्तन्ति तेसु तेसु ठानेसु उदकसम्पन्नं । फलन्ति अनेकफलसम्पन्नं । अरियपूजितन्ति नीवरणदोसरहितेहि
ज्ञानलाभीहि अरियेहि पूजितं पसत्थं । रुक्खगगहानाति पुष्फूपगफलूपगरुक्खगहना । सोभञ्जनाति सिग्गुरुक्खा ।
लोदमथोपि पद्धकाति लोदरुक्खा च पदुमरुक्खा च । केका च भङ्गाति एवंनामका रुक्खा एव । करेरीति करेरिरुक्खा ।
उद्दालकाति वातघातका । मुचलिन्दकेतकाति मुचलिन्दा च पञ्चविधकेतका च । हरेणुकाति अपरण्णजाति । वेळुकाति
वंसभेदका । केणूति अरञ्जमासा । तिन्दुकाति तिम्वरुक्खा । चीनकाति खुद्धकराजमासा । मोचाति अट्टिककदलियो ।
सालियोति नानप्पकारा जातस्सरं उपनिस्साय जाता सालियो । पवीहयोति नानप्पकारा वीहयो । आभूजिनोति भुजपत्ता ।
तण्डुलाति निक्कुण्डकथुसानि सयंजाततण्डुलसीसानि ।

तस्सेवाति, भिक्खवे, तस्सेव अस्समस्स उत्तरदिसाभागे । पोक्खरणीति पञ्चविधपदुमसञ्छन्ना

जातस्सरपोक्खरणी । **अक्कसा**ति मच्छसिप्पिकसेवालादिकक्कसरहिता । **अपब्भारा**ति अच्छिन्नतटा समतित्था । **अप्पटिगन्धिका**ति अपटिक्कूलगन्धेन उदकेन समन्नागता । **तत्था**ति तस्सा पोक्खरणिा । **खेमिनी**ति अभया । “**सिङ्ग**”ति आदीनि तेसं मच्छानं नामानि । **कुणालका**ति कोकिला । **चित्रा**ति चित्रपत्ता । **सिखण्डी**ति उड्डितसिखा मोरा, अज्जेपि वा मत्थके जातसिखा पक्खिनो । **पानाय मायन्ती**ति पानाय आयन्ति । **पलासादा**ति खग्गा । **गवजा**ति गवया । **गणिनी**ति गोकण्णा । **कण्णिका**ति कण्णिकमिगा । **छमागिरी**ति भूमिसमपत्थटा पिट्ठिपासाणा । **पुप्फविचित्रसन्थता**ति विचित्रपुप्फसन्थता । **दिजाभिघुट्ठा**ति मधुरस्सरेहि दिजेहि अभिघुट्ठा । एवरूपा तत्थ भूमिपब्बताति एवं भगवा कोसियस्स अस्समं वण्णेति ।

इदानीं हिरिदेविया तत्थ पविसनादीनि दस्सेतुं आह —

२६९. “सा सुत्तचा नीलदुमाभिलम्बिता, विज्जू महामेघरिवानुपज्जथ ।
तस्सा सुसम्बन्धसिरं कुसामयं, सुचिं सुगन्धं अजिनूपसेवितं ।
अत्रिच्च कोच्छं हिरिमेतदब्रवि, निसीद कल्याणि सुखयिदमासनं ॥

२७०. “तस्सा तदा कोच्छगताय कोसियो, यदिच्छमानाय जटाजिनन्धरो ।
नवेहि पत्तेहि सयं सहूदकं, सुधाभिहासी तुरितो महामुनि ॥

२७१. “सा तं पटिग्गह उभोहि पाणिभि, इच्चब्रवि अत्तमना जटाधरं ।
हन्दाहं एतरहि पूजिता तया, गच्छेय्यं ब्रह्मे तिदिवं जिताविनी ॥

२७२. “सा कोसियेनानुमता जुतीमता, उदीरिता वण्णमदेन मत्ता ।
सकासे गन्त्वान सहस्सचक्खुनो, अयं सुधा वासव देहि मे जयं ॥

२७३. “तमेन सक्कोपि तदा अपूजयि, सहिन्ददेवा सुरकज्जमुत्तमं ।
सा पज्जली देवमनुस्सपूजिता, नवम्हि कोच्छम्हि यदा उपाविसी”ति ॥

तत्थ सुत्तचाति सुच्छवी । **नीलदुमाभिलम्बिता**ति नीलेसु दुमेसु अभिलम्बिता हुत्वा, तं तं नीलदुमसाखं परामसन्तीति अत्थो । **महामेघरिवा**ति तेन निमन्तिता महामेघविज्जु विय तस्स तं अस्समं पाविसि । **तस्सा**ति तस्सा हिरिया । **सुसम्बन्धसिरन्ति** सुट्ठु सम्बन्धसीसं । **कुसामयन्ति** उसीरादिमिस्सककुसतिणमयं । **सुगन्धन्ति** उसीरेन चेव अज्जेन सुगन्धतिणेन च मिस्सकत्ता सुगन्धं । **अजिनूपसेवितन्ति** उपरिअत्थतेन अजिनचम्मेन उपसेवितं । **अत्रिच्च कोच्छन्ति** एवरूपं कोच्छासनं पण्णसालद्वारे अत्थरित्वा । **सुखयिदमासनन्ति** सुखं निसीद इदमासनं ।

यन्ति यावदत्थं । **इच्छमानाया**ति सुधं इच्छन्तिया । **नवेहि पत्तेही**ति तङ्खणज्जेव पोक्खरणितो आभतेहि अल्लपदुमिनिपत्तेहि । **सयन्ति** सहत्थेन । **सहूदकन्ति** दक्खिणोदकसहितं । **सुधाभिहासी**ति सुधं अभिहरि । **तुरितो**ति सोमनस्सवेगेन तुरितो । **हन्दा**ति ववस्सग्गत्ये निपातो । **जिताविनी**ति विजयप्पत्ता हुत्वा ।

अनुमताति इदानीं यथारुचिं गच्छाति अनुज्जाता । **उदीरिता**ति तिसपुरं गन्त्वा सक्कस्स सन्तिके अयं सुधाति

उदीरयि। **सुरकञ्जन्ति** देवधीतरं। **उत्तमन्ति** पवरं। **सा पञ्जली** देवमनुस्सपूजिताति पञ्जली देवेहि च मनुस्सेहि च पूजिता। **यदाति** यदा निसीदनत्थाय सक्केन दापिते नवे कञ्चनपीठसङ्घाते कोच्छे सा उपाविसि, तदा नं तत्थ निसिन्नं सक्को च सेसदेवता च पारिच्छत्तकपुप्फादीहि पूजयिंसु।

एवं सक्को तं पूजेत्वा चिन्तेसि — “केन नु खो कारणेन कोसियो सेसानं अदत्वा इमिस्साव सुधं अदासी”ति। सो तस्स कारणस्स जाननत्थाय पुन मातलिं पेसेसि। तमत्थं आवि करोन्तो सत्था आह —

२७४: “तमेव संसी पुनदेव मातलिं, सहस्सनेत्तो तिदसानमिन्दो।
गन्त्वान वाक्यं मम ब्रूहि कोसियं, आसाय सद्धा सिरिया च कोसिय।
हिरी सुधं केन मलत्थ हेतुना”ति॥

तत्थ **संसी**ति अभासि। **वाक्यं ममाति** मम वाक्यं कोसियं ब्रूहि। **आसाय सद्धा सिरिया चाति** आसातो च सद्धातो च सिरितो च हिरीयेव केन हेतुना सुधमलत्थाति।

सो तस्स वचनं सम्पटिच्छित्वा वेजयन्तरथमारुह्य अगमासि। तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

२७५: “तं सुप्लवत्थं उदतारयी रथं, दहल्लमानं उपकारियसादिसं।
जम्बोनदीसं तपनेय्यसन्निभं, अलङ्कतं कञ्चनचित्तसन्निभं॥

२७६: “सुवण्णचन्देत्थ बहू निपातिता, हत्थी गवास्सा किकिब्यग्घदीपियो।
एणेय्यका लङ्घमयेत्थ पक्खिनो, मिगेत्थ वेळुरियमया युधा युता॥

२७७: “तत्थस्सराजहरयो अयोजयुं, दससतानि सुसुनागसादिसे।
अलङ्कते कञ्चनजालुरच्छदे, आवेळिने सद्गमे असङ्गिते॥

२७८: “तं यानसेट्ठं अभिरुह्य मातलि, दिसा इमायो अभिनादयित्थ।
नभञ्च सेलञ्च वनप्पतिनिञ्च, ससागरं पब्यथयित्थ मेदिनिं॥

२७९: “स खिप्पमेव उपगम्म अस्समं, पावारमेकंसकतो कतञ्जली।
बहुस्सुतं वुद्धं विनीतवन्तं, इच्चब्रवि मातलि देवब्राह्मणं॥

२८०: “इन्दस्स वाक्यं निसामेहि कोसिय, दूतो अहं पुच्छति तं पुरिन्ददो।
आसाय सद्धा सिरिया च कोसिय, हिरी सुधं केन मलत्थ हेतुना”ति॥

तत्थ तं **सुप्लवत्थन्ति** तं वेजयन्तरथं सुखेन प्लवनत्थं। **उदतारयीति** उत्तारेसि उक्खिपित्वा गमनसज्जमकासि। **उपकारियसादिसन्ति** उपकरणभण्डेहि सदिसं, यथा तस्स अगिसिखाय समानवण्णानि उपकरणानि जलन्ति, तथेव जलितन्ति अत्थो। **जम्बोनदीसन्ति** जम्बुनदसङ्घातं रत्तसुवण्णमयं ईसं। **कञ्चनचित्तसन्निभन्ति**, कञ्चनमयेन सत्तरतनविचित्तेन अट्टमङ्गलेन समन्नागतं। **सुवण्णचन्देत्थाति** सुवण्णमया चन्दका एत्थ रथे। **हत्थीति**

सुवण्णरजतमणिमया हत्थी । गवादीसुपि एसेव नयो । लङ्कमयेत्थ पक्खिनोति एत्थ रथे लङ्कमया नानारतनमया पक्खिगणापि पटिपाटिया ठिता । युधा युताति अत्तनो अत्तनो युधेन सद्धिं युत्ता हुत्वा दस्सिता ।

अस्सराजहरयोति हरिवण्णमनोमयअस्सराजानो । सुसुनागसादिसेति बलसम्पत्तिया तरुणनागसदिसे । कञ्चनजालुरच्छदेति कञ्चनजालमयेन उरच्छदालङ्कारेण समन्नागते । आवेळिनेति आवेळसङ्घातेहि कण्णालङ्कारेहि युत्ते । सद्दगमेति पतोदप्पहारं विना सद्दमत्तेनेव गमनसीले । असङ्गीतेति निस्सङ्गे सीघजवे एवरूपे अस्सराजे तत्थ योजेसुन्ति अत्थो ।

अभिनादयित्थाति यानसद्देन एकनिन्नादं अकासि । वनप्पतिनिञ्चाति वनप्पतिनी च वनसण्डे चाति अत्थो । पब्बयथयित्थाति कम्पयित्थ । तत्थ आकासट्टकविमानकम्पनेन नभकम्पनं वेदितब्बं । पावारमेकंसकतोति एकंसकतपावारदिब्बवत्थो । वुद्धन्ति गुणवुद्धं । विनीतवन्तन्ति विनीतेन आचारवत्तेन समन्नागतं । इच्चब्रवीति रथं आकासे ठपेत्वा ओतरित्वा एवं अब्रवि । देवब्राह्मणन्ति देवसमं ब्राह्मणं ।

सो तस्स वचनं सुत्वा गाथमाह —

२८१: आसिरी मं पटिभाति मातलि, सद्धा अनिच्चा पन देवसारथि ।

आसा विसंवादिकसम्मता हि मे, हिरी च अरियम्हि गुणे पतिट्ठिता'ति ॥

तत्थ अन्धाति सिप्पादिसम्पन्नेपि असम्पन्नेपि भजनतो “अन्धा”ति मं पटिभाति । अनिच्चाति सद्धा पन तं तं वत्थुं पहाय अज्जस्मिं अज्जस्मिं उप्पज्जनतो हुत्वा अभावाकारेण “अनिच्चा”ति मं पटिभाति । विसंवादिकसम्मताति आसा पन यस्मा धनत्थिका नावाय समुद्धं पक्खन्दित्वा विनट्टपाभता एन्ति, तस्मा “विसंवादिका”ति मं पटिभाति । अरियम्हि गुणेति हिरी पन हिरोत्तप्पसभावसङ्घाते परिसुद्धे अरियगुणे पतिट्ठिताति ।

इदानी तस्सा गुणं वण्णेन्तो आह —

२८२: “कुमारियो याचिमा गोत्तरक्खिता, जिण्णा च या या च सभत्तुइत्थियो ।

ता छन्दरागं पुरिसेसु उग्गतं, हिरिया निवारेन्ति सचित्तमत्तनो ॥

२८३: “सङ्गामसीसे सरसत्तिसंयुते, पराजितानं पततं पलायिनं ।

हिरिया निवत्तन्ति जहित्व जीवितं, ते सम्पटिच्छन्ति पुना हिरीमना ॥

२८४: “वेला यथा सागरवेगवारिनी, हिराय हि पापजनं निवारिनी ।

तं सब्बलोके हिरिमरियपूजितं, इन्दस्स तं वेदय देवसारथी”ति ॥

तत्थ जिण्णाति विधवा । सभत्तूति ससामिका तरुणित्थियो । अत्तनोति ता सब्बापि परपुरिसेसु अत्तनो छन्दरागं उग्गतं विदित्वा “अयुत्तमेतं अम्हाक”न्ति हिरिया सचित्तं निवारेन्ति, पापकम्मं न करोन्ति । पततं पलायिनन्ति पतन्तानज्ज पलायन्तानज्ज अन्तरे । जहित्व जीवितन्ति ये हिरिमन्तो होन्ति, ते अत्तनो जीवितं चजित्वा हिरिया निवत्तन्ति, एवं निवत्ता

च पन ते हिरीमना पुन अत्तनो सामिकं सम्पटिच्छन्ति, अमित्तहत्थतो मोचेत्वा गणहन्ति । **पापजनं निवारिनीति** पापतो जनं निवारिनी, अयमेव वा पाठो । तन्ति तं हिरिं । **अरियपूजितन्ति** अरियेहि बुद्धादीहि पूजितं । **इन्दस्स तं वेदयाति** यस्मा एवं महागुणा अरियपूजितावेसा, तस्मा तं एवं उत्तमा नामेसाति इन्दस्स कथेहीति ।

तं सुत्वा मातलि गाथमाह —

२८५: “को ते इमं कोसिय दिट्ठिमोदहि, ब्रह्मा महिन्दो अथ वा पजापति ।

हिराय देवेसु हि सेट्ठसम्मता, धीता महिन्दस्स महेसि जायथा”ति ॥

तत्थ दिट्ठिन्ति “हिरी नाम महागुणा अरियपूजिता”ति लब्धिं । **ओदहीति** हृदये पवेसेसि । **सेट्ठसम्मताति** तव सन्तिके सुधाय लब्धकालतो पट्ठाय इन्दस्स सन्तिके कञ्चनासनं लभित्वा सब्बदेवताहि पूजियमाना उत्तमसम्मता जायथ ।

एवं तस्मिं कथेन्तेयेव कोसियस्स तद्धुणञ्जेव चवनधम्मो जातो । अथ नं, मातलि, “कोसिय आयुसङ्कारो ते ओस्सट्ठो, चवनधम्मोपि ते सम्पत्तो, किं ते मनुस्सलोकेन, देवलोकं गच्छामा”ति तत्थ नेतुकामो हुत्वा गाथमाह —

२८६: “हन्देहि दानि तिदिवं अपक्कम, रथं समारुह ममायितं इमं ।

इन्दो च तं इन्दसगोत्त कङ्खति, अज्जेव त्वं इन्दसहब्बतं वजा”ति ॥

तत्थ **ममायितन्ति** पियं मनापं । **इन्दसगोत्ताति** पुरिमभवे इन्देन समानगोत्त । **कङ्खतीति** तवागमनं इच्छन्तो कङ्खति ।

इति तस्मिं कोसियेन सद्धिं कथेन्तेयेव कोसियो चवित्वा ओपपातिको देवपुत्तो हुत्वा आरुह दिब्बरथे अट्ठासि । अथ नं, मातलि, सक्कस्स सन्तिकं नेसि । सक्को तं दिस्वाव तुट्ठमानसो अत्तनो धीतरं हिरिदेविं तस्स अग्गमहेसिं कत्वा अदासि, अपरिमाणमस्स इस्सरियं अहोसि । तमत्थं विदित्वा “अनोमसत्तानं कम्मं नाम एवं विसुज्झती”ति सत्था ओसानगाथमाह —

२८७: “एवं विसुज्झन्ति अपापकम्मिनो, अथो सुचिण्णस्स फलं न नस्सति ।

ये केचि मद्दक्खु सुधाय भोजनं, सब्बेव ते इन्दसहब्बतं गता”ति ॥

तत्थ **अपापकम्मिनोति** अपापकम्मा सत्ता एवं विसुज्झन्ति **ये केचि मद्दक्खूति** ये केचि सत्ता तस्मिं हिमवन्तपदेसे तदा कोसियेन हिरिया दीयमानं सुधाभोजनं अदसंसु । **सब्बेव तेति** ते सब्बेपि तं दानं अनुमोदित्वा चित्तं पसादेत्वा इन्दसहब्बतं गताति ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा “न, भिक्खवे, इदानेव, पुब्बेपेतं अदानाभिरतं थद्धमच्छरियं समानं अहं दमेसियेवा”ति वत्वा जातकं समोधानेसि “तदा हिरी देवता उप्पलवण्णा अहोसि, कोसियो दानपति भिक्खु, पञ्चसिखो अनुरुद्धो, मातलि आनन्दो, सूरियो कस्सपो, चन्दो मोगल्लानो, नारदो सारिपुत्तो, सक्को अहमेव अहोसि”न्ति ।

सुधाभोजनजातकवण्णना ततिया ।

[५३६] ४. कुणालजातकवण्णना

एवमक्खायतीति इदं सत्था कुणालदहे विहरन्तो अनभिरतिपीळिते पञ्चसते भिक्खू आरब्ध कथेसि । तत्रायं अनुपुब्बिकथा — साकियकोलिया किर कपिलवत्थुनगरस्स च कोलियनगरस्स च अन्तरे रोहिणिं नाम नदिं एकेनेवावरणेन बन्धापेत्वा सस्सानि कारेन्ति । अथ जेट्टमूलमासे सस्सेसु मिलायन्तेसु उभयनगरवासीनम्पि कम्मकारा सन्निपतिंसु । तत्थ कोलियनगरवासिनो वदिंसु — “इदं उदकं उभयतो नीहरियमानं नेव तुम्हाकं, न अम्हाकं प्होस्सति, अम्हाकं पन सस्सं एकउदकेनेव निप्फज्जिस्सति, इदं उदकं अम्हाकं देथा”ति । कपिलवत्थुवासिनो वदिंसु — “तुम्हेसु कोट्टे पूरेत्वा ठितेसु मयं रत्तसुवण्णनीलमणिकाळकहापणे गहेत्वा न सक्खिस्साम पच्छिपसिब्बकादिहत्था तुम्हाकं घरद्वारे विचरितुं, अम्हाकम्पि सस्सं एकेनेव उदकेन निप्फज्जिस्सति, इदं उदकं अम्हाकं देथा”ति । “न मयं दस्सामा”ति? “मयम्पि न दस्सामा”ति । एवं कलहं वट्टेत्वा एको उट्ठाय एकस्स पहारं अदासि, सोपि अज्जस्साति एवं अज्जमज्जं पहरित्वा राजकुलानं जातिं घट्टेत्वा कलहं पवत्तेसुं ।

कोलियकम्मकारा वदन्ति — “तुम्हे कपिलवत्थुवासिके साकियदारके गहेत्वा गज्जथ, ये सोणसिङ्गालादयो विय अत्तनो भगिनीहि सद्धिं वसिंसु, एतेसं हत्थिअस्सादयो वा फलकावुधानि वा अम्हाकं किं करिस्सन्ती”ति? साकियकम्मकारा वदन्ति — “तुम्हे दानि कुट्टिनो दारके गहेत्वा गज्जथ, ये अनाथा निग्गतिका तिरच्छाना विय कोलरुक्खे वसिंसु, एतेसं हत्थिअस्सादयो वा फलकावुधानि वा अम्हाकं किं करिस्सन्ती”ति? ते गन्त्वा तस्मिं कम्मे नियुत्तअमच्चानं कथेसुं, अमच्चा राजकुलानं कथेसुं । ततो साकिया “भगिनीहि सद्धिं संवासिकानं थामज्ज बलज्ज दस्सेस्सामा”ति युद्धसज्जा निक्खमिंसु । कोलियापि “कोलरुक्खवासीनं थामज्ज बलज्ज दस्सेस्सामा”ति युद्धसज्जा निक्खमिंसु । अपरे पनाचरिया “साकियकोलियानं दासीसु उदकत्थाय नदिं गन्त्वा चुम्बटानि भूमियं निक्खिपित्वा सुखकथाय सन्निस्सिन्नासु एकस्सा चुम्बटं एका सकसज्जाय गण्हि, तं निस्साय ‘मम चुम्बटं, तव चुम्बटं’न्ति कलहे पवत्ते कमेन उभयनगरवासिनो दासकम्मकारा चेव सेवकगामभोजकामच्चउपराजानो चाति सब्बे युद्धसज्जा निक्खमिंसू”ति वदन्ति । इमम्हा पन नया पुरिमनयोव बहूसु अट्ठकथासु आगतो, युत्तरूपो चाति स्वेव गहेतब्बो ।

ते पन सायन्हसमये युद्धसज्जा निक्खमिस्सन्तीति तस्मिं समये भगवा सावत्थियं विहरन्तो पच्चूससमये लोके वोलोकेन्तो इमे एवं युद्धसज्जे निक्खन्ते अदस्स, दिस्वा च “मयि गते एस कलहो वूपसमिस्सति नु खो, नो”ति उपधारेन्तो “अहमेत्थ गन्त्वा कलहवूपसमत्थं तीणि जातकानि कथेस्सामि, ततो कलहो वूपसमिस्सति, अथ सामग्गिदीपनत्थाय द्वे जातकानि कथेत्वा **अत्तदण्डसुत्तं** (सु० नि० ९४१ आदयो) देसेस्सामि, देसनं सुत्वा उभयनगरवासिनो अट्ठतेय्यानि अट्ठतेय्यानि कुमारसतानि दस्सन्ति, अहं ते पब्बाजेस्सामि, महन्तो समागमो भविस्सती”ति सन्निट्ठानं कत्वा पातोव सरीरपटिजगनं कत्वा सावत्थियं पिण्डाय चरित्वा पिण्डपातपटिक्कन्तो सायन्हसमये गन्धकुटितो निक्खमित्वा कस्सचि अनारोचेत्वा सयमेव पत्तचीवरमादाय द्विन्नं सेनानं अन्तरे आकासे पल्लङ्कं आभुजित्वा तेसं संवेगजननत्थं दिवा अन्धकारं कातुं केसरंसियो विस्सज्जेन्तो निसीदि । अथ नेसं संविग्गमानसानं अत्तानं दस्सेन्तो छब्बण्णा बुद्धरंसियो विस्सज्जेसि । कपिलवत्थुवासिनोपि भगवन्तं दिस्वा “अम्हाकं जातिसेट्ठो सत्था आगतो, दिट्ठो नु खो तेन अम्हाकं कलहकरणभावो”ति चिन्तेत्वा “न खो पन सक्का सत्थरि आगते अम्हेहि परस्स सरीरे सत्थं पातेतुं, कोलियनगरवासिनो अम्हे हनन्तु वा बज्झन्तु वा”ति आवुधानि छट्टेसुं । कोलियनगरवासिनोपि तथेव अकंसु ।

अथ भगवा ओतरित्वा रमणीये पदेसे वालुकपुलिने पज्जत्तवरबुद्धासने निसीदि अनोपमाय बुद्धसिरिया विरोचमानो । तेपि राजानो भगवन्तं वन्दित्वा निसीदिंसु । अथ ने सत्था जानन्तोव “कस्मा आगतत्थ, महाराजा”ति पुच्छि । “नेव, भन्ते, नदिदस्सनत्थाय, न कीळनत्थाय, अपिच खो पन इमस्मिं ठाने सङ्गामं पच्चुपट्ठापेत्वा आगतम्हा”ति । “किं निस्साय वो

कलहो, महाराजा”ति? “उदकं निस्साय भन्ते”ति । “उदकं किं अग्घति महाराजा”ति? “अप्पग्घं, भन्ते”ति । “पथवी नाम किं अग्घति, महाराजा”ति? “अनग्घा, भन्ते”ति । “खत्तिया किं अग्घन्ति, महाराजा”ति? “खत्तिया नाम अनग्घा, भन्ते”ति । “अप्पग्घं उदकं निस्साय कस्मा अनग्घे खत्तिये नासेथ, महाराज, कलहस्मिज्झि अस्सादो नाम नत्थि, कलहवसेन हि महाराजा एकाय रुक्खदेवताय काळसीहेन सद्धिं बद्धाघातो सकलम्पि इमं कप्पं अनुप्पत्तोयेवा”ति वत्वा **फन्दनजातकं** (जा० १.१३.१४ आदयो) कथेसि । ततो “परपत्तियेन नाम महाराजा न भवितब्बं, परपत्तिया हि हुत्वा एकस्स ससस्स कथाय तियोजनसहस्सवित्थते हिमवन्ते चतुप्पदगणा महासमुद्धं पक्खन्दिनो अहेसुं, तस्मा परपत्तियेन न भवितब्ब”न्ति वत्वा **दहरजातकं** (जा० १.२४३-४४; १.४.१३-१६; १.९.१०५ आदयो) कथेसि । ततो “कदाचि महाराजा दुब्बलोपि महब्बलस्स रन्धं पस्सति, कदाचि महब्बलोपि दुब्बलस्स रन्धं पस्सति, लटुकिकापि हि सकुणिका हत्थिनागं घातेसी”ति वत्वा **लटुकिकजातकं** (जा० १.५.३९ आदयो) कथेसि । एवं कलहवूपसमनत्थाय तीणि जातकानि कथेत्वा सामगिपरिदीपनत्थाय द्वे जातकानि कथेसि । “समग्गानज्झि महाराजा कोचि ओतारं नाम पस्सितुं न सक्कोती”ति वत्वा **रुक्खधम्मजातकं** (जा० १.१.७४) कथेसि । ततो “समग्गानं महाराजा कोचि विवरं पस्सितुं नासक्खि, यदा पन अज्जमज्जं विवादमकंसु, अथ ने एको नेसादपुत्तो जीवितक्खयं पापेत्वा आदाय गतो, विवादे अस्सादो नाम नत्थी”ति वत्वा **वट्टकजातकं** (जा० १.१.३५, ११८; १.६.१२८-१३३) कथेसि । एवं इमानि पञ्च जातकानि कथेत्वा अवसाने **अत्तदण्डसुत्तं** (सु० नि० ९४१ आदयो) कथेसि ।

अथ राजानो पसन्ना “सचे सत्था नागमिस्स, मयं अज्जमज्जं वधित्वा लोहितनदिं पवत्तयिस्साम, सत्थारं निस्साय नो जीवितं लद्धं । सचे पन सत्था अगारं अज्झावसिस्स, द्विसहस्सदीपपरिवारं चतुमहादीपरज्जं हत्थगतं अभविस्स, अतिरेकसहस्सं खो पनस्स पुत्ता अभविस्संसु, ततो खत्तियपरिवारोव अविचरिस्स, तं खो पनेस सम्पत्तिं पहाय निक्खमित्वा सम्बोधिं पत्तो, इदानिपि खत्तियपरिवारोव विचरतू”ति उभयनगरवासिनो अट्टतेय्यानि अट्टतेय्यानि कुमारसतानि अदंसु । भगवा ते पब्बाजेत्वा महावनं अगमासि । पुनदिवसतो पट्टाय तेहि परिवुतो एकदा कपिलवत्थुनगरे एकदा कोलियनगरेति द्वीसु नगरेसु पिण्डाय चरति । उभयनगरवासिनो महासक्कारं करिंसु । तेसं गरुगारवेन न अत्तनो रुचिया पब्बजितानं अनभिरति उप्पज्जि । पुराणदुतितिकायोपि नेसं अनभिरतिजननत्थाय तं तं वत्वा सासनं पेसेसुं । ते अतिरेकतरं उक्कण्ठिंसु । भगवा आवज्जेन्तो तेसं अनभिरतभावं जत्वा “इमे भिक्खू मादिसेन बुद्धेन सद्धिं एकतो वसन्ता उक्कण्ठन्ति, कथं रूपा नु खो तेसं धम्मकथा सप्पाया”ति उपधारेन्तो कुणालधम्मदेसनं पस्सि । अथस्स एतदहोसि — “अहं इमे भिक्खू हिमवन्तं नेत्वा कुणालकथाय नेसं मातुगामदोसं पकासेत्वा अनभिरतिं हरित्वा सोतापत्तिमगं दस्सामी”ति ।

सो पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय कपिलवत्थुं पिण्डाय चरित्वा पच्छाभत्तं पिण्डपातपटिक्कन्तो भत्तकिच्चवेलायमेव ते पञ्चसते भिक्खू आमन्तेत्वा “दिट्ठपुब्बो वो, भिक्खवे, रमणीयो हिमवन्तपदेसो”ति पुच्छि । “नोहेतं, भन्ते”ति । “गच्छिस्सथ पन हिमवन्तचारिक”न्ति? “भन्ते, अनिद्धिमन्तो मयं कथं गमिस्सामा”ति । “सचे पन वो कोचि गहेत्वा गच्छेय्य, गच्छेय्याथा”ति? “आम, भन्ते”ति । सत्था सब्बेपि ते अत्तनो इद्धिया गहेत्वा आकासे उप्पतित्वा हिमवन्तं गन्त्वा गगनतले ठितोव रमणीये हिमवन्तपदेसे कञ्चनपब्बतं रजतपब्बतं मणिपब्बतं हिङ्गुलिकपब्बतं अज्जनपब्बतं सानुपब्बतं फलिकपब्बतन्ति नानाविधे पब्बते, पञ्च महानदियो, कण्णमुण्डकं रथकारं सीहपपातं छद्दन्तं तियग्गळं अनोतत्तं कुणालदहन्ति सत्त दहे दस्सेसि । हिमवन्तो च नाम महा पञ्चयोजनसतुब्बेधो तियोजनसहस्सवित्थतो, तस्स इमं रमणीयं एकदेसं अत्तनो आनुभावेन दस्सेसि । तत्थ कतनिवासानि सीहव्यग्घहत्थिकुलादीनि चतुप्पदानिपि एकदेसतो दस्सेसि । तत्थ आरामरामण्येयकादीनि पुष्फूपगफलूपगे रुक्खे नानाविधे सकुणसङ्घे जलजथलजपुष्फानि हिमवन्तस्स पुरत्थिमपस्से सुवण्णतलं, पुच्छिमपस्से हिङ्गुलतलं दस्सेसि । इमेसं रामण्येयकानं दिट्ठकालतो पट्टाय तेसं

भिक्षूनां पुराणदुतियिकासु छन्दरागो पहीनो ।

अथ सत्था ते भिक्षू गहेत्वा आकासतो ओतरित्वा हिमवन्तपच्छिमपस्से सद्वियोजनिके मनोसिलातले सत्तयोजनिकस्स कप्पट्टिकसालरुक्खस्स हेट्ठा तियोजनिकाय मनोसिलातलाय तेहि भिक्षूहि परिवुतो छब्बण्णरस्मियो विस्सज्जेन्तो अण्णवकुच्छिं खोभेत्वा जलमानो सूरियो विय निसीदित्वा मधुरस्सरं निच्छारेन्तो ते भिक्षू आमन्तेसि — “भिक्षवे, इमस्मिं हिमवन्ते तुम्हेहि अदिट्ठपुब्बं पुच्छथा”ति । तस्मिं खणे द्वे चित्रकोकिला उभोसु कोटीसु दण्डकं मुखेन डंसित्वा मज्झे अत्तनो सामिकं निसीदापेत्वा अट्ठ चित्रकोकिला पुरतो, अट्ठ पच्छतो, अट्ठ वामतो, अट्ठ दक्खिणतो, अट्ठ हेट्ठा, अट्ठ उपरि छायं कत्वा एवं चित्रकोकिलं परिवारेत्वा आकासेनागच्छन्ति । अथ ते भिक्षू तं सकुणसङ्गं दिस्वा सत्थारं पुच्छिंसु — “के नामेते, भन्ते सकुणा”ति? “भिक्षवे, एस मम पोरणको वंसो, मया ठपिता पवेणी, मं ताव पुब्बे एवं परिचरिंसु, तदा पनेस सकुणगणो महा अहोसि, अट्ठुट्ठानि दिजकज्जासहस्सानि मं परिचरिंसु । अनुपुब्बेन परिहायित्वा इदानि एत्तको जातो”ति । “कथं एवरूपे पन, भन्ते, वनसण्डे एता दिजकज्जायो तुम्हे परिचरिंसू”ति? अथ नेसं सत्था “तेन हि, भिक्षवे, सुणाथा”ति सति उपट्ठापेत्वा अतीतं आहरित्वा दस्सेन्तो आह —

“एवमक्खायति एवमनुसूयति, सब्बोसधधरणधरे नेकपुप्फमाल्यवितते गजगवजमहिंसरुरुचमरपसदखगगोकणसीहब्यग्घदीपिअच्छकोकतरच्छउद्धारकदलि- मिगबिळारससकणिकानुचरिते आकिण्णनेलमण्डलमहावराहनागकुलकरेणुसङ्गाधिवुट्ठे इस्समिगसाखमिगसरभमिगएणीमिगवातमिगपसदमिगपुरिसालुकिम्पुरिसयक्खरक्ख- सनिसेविते अमज्जवमज्जरीधरपहट्ठपुप्फफुसितगगानेकपादपगणवितके कुररचकोरवारणमयूरपरभतजीवज्जीवकचेलावकभिङ्गारकरवीकमत्तविहङ्गगणसततसम्पघुट्ठे अज्जनमनोसिलाहरितालहिङ्गुलकहेमरजतकनकानेकधातु- सतविनद्धपटिमण्डितपदेसे एवरूपे खलु, भो, रम्मे वनसण्डे कुणालो नाम सकुणो पटिवसति अतिविय चित्तो अतिविय चित्तपत्तच्छदनो” ।

“तस्सेव खलु, भो, कुणालस्स सकुणस्स अट्ठुट्ठानि इत्थिसहस्सानि परिचारिका दिजकज्जायो, अथ खलु, भो, द्वे दिजकज्जायो कट्ठं मुखेन डंसित्वा तं कुणालं सकुणं मज्झे निसीदापेत्वा उट्ठेन्तिमा नं कुणालं सकुणं अट्ठानपरियायपथे किलमथो उब्बाहेत्था”ति ।

“पञ्चसता दिजकज्जायो हेट्ठतो हेट्ठतो उट्ठेन्ति ‘सचायं कुणालो सकुणो आसना परिपत्तिस्सति, मयं तं पक्खेहि पटिग्गहेस्सामा”ति ।

“पञ्चसता दिजकज्जायो उपरूपरि उट्ठेन्ति ‘मा नं कुणालं सकुणं आतपो परितापेसी”ति ।

“पञ्चसता दिजकज्जायो उभतोपस्सेन उट्ठेन्ति ‘मा नं कुणालं सकुणं सीतं वा उण्हं वा तिणं वा रजो वा वातो वा उस्सावो वा उपप्फुसी”ति ।

“पञ्चसता दिजकज्जायो पुरतो पुरतो उट्ठेन्ति ‘मा नं कुणालं सकुणं गोपालका वा पसुपालका वा तिणहारका वा कट्टहारका वा वनकम्मिका वा कट्टेन वा कठलेन वा पाणिना वा लेड्डुना वा दण्डेन वा सत्थेन वा सक्खराहि वा पहारं अदंसु, मायं कुणालो सकुणो गच्छेहि वा लताहि वा रुक्खेहि वा साखाहि वा थम्भेहि वा

पासाणेहि वा बलवन्तेहि वा पक्खीहि सङ्गमेसी'ति ।

“पञ्चसता दिजकज्जायो पच्छतो पच्छतो उडुन्ति सण्हाहि सखिलाहि मज्जूहि मधुराहि वाचाहि समुदाचरन्तियो ‘मायं कुणालो सकुणो आसने परियुक्कण्ठी’ति ।

“पञ्चसता दिजकज्जायो दिसोदिसं उडुन्ति अनेकरुक्खविविधविकतिफलमाहरन्तियो ‘मायं कुणालो सकुणो खुदाय परिकिलमित्था’ति ।

“अथ खलु, भो, ता दिजकज्जायो तं कुणालं सकुणं आरामेनेव आरामं, उय्यानेनेव उय्यानं, नदीतित्थेनेव नदीतित्थं, पब्बतसिखरेनेव पब्बतसिखरं, अम्बवनेनेव अम्बवनं, जम्बुवनेनेव जम्बुवनं, लबुजवनेनेव लबुजवनं, नाळिकेरसञ्चारियेनेव नाळिकेरसञ्चारियं खिप्पमेव अभिसम्भोन्ति रतित्थाय ।

“अथ खलु, भो, कुणालो सकुणो ताहि दिजकज्जाहि दिवसं परिब्यूळ्हो एवं अपसादेति ‘नस्सथ तुम्हे वसलियो, विनस्सथ तुम्हे वसलियो चोरियो धुत्तियो असतियो लहुचित्तायो कतस्स अप्पटिकारिकायो अनिलो विय येनकामंगमायो’” ति ।

तत्रायं अत्थवण्णना — भिक्खवे, सो वनसण्डो एवं अक्खायति एवञ्च अनुसूयति । किन्ति? सब्बोसधधरणिधरेति वित्थारो । तत्थ सब्बोसधधरणिधरेति मूलतत्तपत्तपुप्फादिसब्बोसधधराय धरणिआ समन्नागतेति अत्थो, सब्बोसधधुत्तो वा धरणिधरो । सो हि पदेसो सब्बोसधधरणिधरोति एवमक्खायति एवञ्च अनुसूयति, तस्मिं वनसण्डेति वुत्तं होति । सेसपदयोजनायपि एसेव नयो । नेकपुप्फमाल्यविततेति अनेकेहि फलत्थाय उप्पन्नपुप्फेहि चैव पिळन्धनमाल्येहि च वितते । रुरूति सुवण्णवण्णा मिगा । उद्धाराति उद्धा । बिळाराति महाबिळारा । नेलमण्डलं वुच्चति तरुणभिङ्गच्छापमण्डलं । महावाराहाति महाहत्थिनो, आकिण्णनेलमण्डलमहावाराहेन गोचरियादिभेदेन दसविधेन नागकुलेन चैव करेणुसङ्घेन च अधिवुट्ठेति अत्थो । इस्समिगाति काळसीहा । वातमिगाति महावातमिगा । पसदमिगाति चित्रमिगा । पुरिसालूति वळवामुखयक्खिनियो । किम्पुरिसाति देवकिन्नरचन्दकिन्नरदुमकिन्नरदण्डमाणवककोन्ति- सकुणकण्णपावुरणादिभेदा किन्नरा । अमज्जवमज्जरीधरपहट्टपुप्फफुसितगानेकपादपगणविततेति मकुलधरेहि चैव मज्जरीधरेहि च सुपुप्फितेहि च अगमत्तपुप्फितेहि च अनेकेहि पादपगणेहि वितते । वारणा नाम हत्थिलिङ्गसकुणा । चेलावकातिपि एते सकुणायेव । हेमञ्च कनकज्जाति द्वे सुवण्णजातियो । एतेहि अज्जनादीहि अनेकधातुसतेहि अनेकेहि वण्णधातुरासीहि विनद्धपटिमण्डितपदेसे । भोति धम्मालपनमत्तमेतं । चित्तोति मुखतुण्डकेपि हेट्ठाउदरभागेपि चित्रोव ।

अड्डुडानीति अड्डुचतुत्थानि, तीणि सहस्सानि पञ्चेव सतानीति अत्थो । अब्धानपरियायपथेति अब्धानसङ्घाते गमनमग्गे । उब्बाहेत्थाति बाधयित्थ । उपप्फुसीति उपगन्त्वा फुसि । पहारं अदंसूति एत्थ “मा न”न्ति पदस्स सामिवसेन अत्थो वेदितब्बो । सङ्गमेसीति समागच्छि । सण्हाहीति मट्ठाहि । सखिलाहीति पियाहि । मज्जूहीति सखिलाहि । मधुराहीति मधुरस्सराहि । समुदाचरन्तियोति गन्धब्बकरणवसेन परिचरन्तियो । अनेकरुक्खविविधविकतिफलन्ति अनेकेहि रुक्खेहि विविधविकतिफलं । आरामेनेव आरामन्ति पुप्फारामादीसु अज्जतरेन आरामेनेव अज्जतरं आरामं नेन्तीति अत्थो । उय्यानादीसुपि एसेव नयो । नाळिकेरसञ्चारियेनेवाति नाळिकेरवनेनेव अज्जं नाळिकेरवनं । अतिसम्भोन्तीति एवं नेत्वा तत्थ नं खिप्पञ्जेव रतित्थाय पापुणन्ति ।

दिवसं परिव्यूहोति सकलदिवसं परिव्यूहो। **अपसादेतीति** ता किर तं एवं दिवसं परिचरित्वा निवासरुखे ओतारेत्वा परिवारेत्वा रुखसाखासु निसीदित्वा “अप्पेव नाम मधुरवचनं लभेय्यामा”ति पत्थयन्तियो इमिना उय्योजितकाले अत्तनो वसनट्टानं गमिस्सामाति वसन्ति। कुणालराजा पन ता उय्योजेन्तो “नस्सथा”ति आदिवचनेहि अपसादेति। तत्थ **नस्सथा**ति गच्छथ। **विनस्सथा**ति सब्बतोभागेन नस्सथ। गेहे धनधज्जादीनं नासनेन **चोरियो**, बहुमायताय **धुत्तियो**, नट्टस्सतिताय **असत्तियो**, अनवट्ठितचित्ताय **लहुचित्तायो**, कतविनासनेन मित्तदुब्बिताय **कतस्स अप्पटिकारिकायो**ति।

एवञ्च पन वत्वा “इति खो, भिक्खवे, अहं तिरच्छानगतोपि इत्थीनं अकतञ्जुतं बहुमायतं अनाचारतं दुस्सीलतञ्च जानामि, तदापाहं तासं वसे अवत्तित्वा ता एव अत्तनो वसे वत्तेमी”ति इमाय कथाय तेसं भिक्खूनं अनभिरतिं हरित्वा सत्था तुण्ही अहोसि। तस्मिं खणे द्वे काळकोकिला सामिकं दण्डकेन उक्खिपित्वा हेट्ठाभागादीसु चतस्सो चतस्सो हुत्वा तं पदेसं आगमिंसु। ते भिक्खू तापि दिस्वा सत्थारं पुच्छिंसु। सत्था “पुब्बे, भिक्खवे, मम सहायो पुण्णमुखो नाम फुस्सकोकिलो अहोसि, तस्सायं वंसो”ति वत्वा पुरिमनयेनेव तेहि भिक्खूहि पुच्छितो आह —

“तस्सेव खलु, भो, हिमवतो पब्बतराजस्स पुरत्थिमदिसाभागे
सुसुखुमसुनिपुणगिरिप्पभवहरितुपयन्तियो”ति।

तत्थ सुट्ठु सुखुमसण्हसलिलताय सुसुखुमसुनिपुणा, गिरि एतासं पभवोति गिरिप्पभवा, हिमवन्ततो सन्दमानहरिततिणमिस्सओघताय हरिता, कुणालदहं उपगमनेन उपयन्तियोति
सुसुखुमसुनिपुणगिरिप्पभवहरितुपयन्तियो, एवरूपा नदियो यस्मिं सन्दन्तीति अत्थो।

इदानीं यं कुणालदहं ता उपयन्ति, तत्थ पुप्फानि वण्णेन्तो आह —

“उप्पलपदुमकुमुदनलिनसतपत्तसोगन्धिकमन्दालकसम्पतिविरुह- सुचिगन्धमनुज्जमावकप्पदेसे”ति।

तत्थ **उप्पल**न्ति नीलुप्पलं। **नलिन**न्ति सेतपदुमं। **सतपत्त**न्ति परिपुण्णसतपत्तपदुमं। **सम्पती**ति एतेहि सम्पतिविरुहेहि अभिनवजातेहि सुचिगन्धेन चैव मनुज्जेन च हृदयबन्धनसमत्थताय मावकेन च पदेसेन समन्नागतेति अत्थो।

इदानीं तस्मिं दहे रुक्खादयो वण्णेन्तो आह —

“कुरवकमुचलिन्दकेतकवेदिसवञ्जुलपुन्नागबकुलतिलकपियकहसनसालसळल-
चम्पकअसोकनागरुक्खतिरीटिभुजपत्तलोद्दचन्दनोघवने काळागरुपद्मकपियङ्गुदेवदारुकचोचगहने
ककुधकुटजअङ्गोलकच्चिकारकणिकारकणिकार-
कनवेरकोरण्डककोविळारकिंसुकयोधिकवनमल्लिकमनङ्गणमनवज्जभण्डिसुरुचिर- भगिनिमालामल्यधरे
जातिसुमनमधुगन्धिकधनुतक्कारितालीसतगरमुसीरकोट्टकच्छवितते
अतिमुत्तकसंकुसुमितलताविततपटिमण्डितप्पदेसे हंसपिलवकादम्बकारण्डवाभिनदिते
विज्जाधरसिद्धसमणतापसगणाधिवुट्ठे वरदेवयक्खरक्खसदानवगन्धब्बकिन्नरमहोरगानुचिण्णप्पदेसे — एवरूपे

खलु, भो, रम्मे वनसण्डे पुण्णमुखो नाम फुस्सकोकिलो पतिवसति अतिविय मधुरगिरो विलासितनयनो मत्तक्खो ।

“तस्सेव खलु, भो, पुण्णमुखस्स फुस्सकोकिलस्स अट्ठुट्ठानि इत्थिसतानि परिचारिका दिजकज्जायो । अथ खलु, भो, द्वे दिजकज्जायो कट्ठं मुखेन डंसित्वा तं पुण्णमुखं फुस्सकोकिलं मज्झे निसीदापेत्वा उट्ठेन्ति ‘मा नं पुण्णमुखं फुस्सकोकिलं अद्धानपरियायपथे किलमथो उब्बाहेत्था’ति ।

“पज्जास दिजकज्जायो हेट्ठतो हेट्ठतो उट्ठेन्ति ‘सचायं पुण्णमुखो फुस्सकोकिलो सकुणो आसना परिपतिस्सति, मयं तं पक्खेहि पटिग्गहेस्सामा’ति ।

“पज्जास दिजकज्जायो उपरूपरि उट्ठेन्ति ‘मा नं पुण्णमुखं फुस्सकोकिलं आतपो परितापेसी’ति ।

“पज्जास पज्जास दिजकज्जायो उभतोपस्सेन उट्ठेन्ति ‘मानं पुण्णमुखं फुस्सकोकिलं सीतं वा उण्हं वा तिणं वा रजो वा वातो वा उस्सावो वा उपप्फुसी’ति ।

“पज्जास दिजकज्जायो पुरतो पुरतो उट्ठेन्ति ‘मा नं पुण्णमुखं फुस्सकोकिलं गोपालका वा पसुपालका वा तिणहारका वा कट्टहारका वा वनकम्मिका वा कट्टेन वा कठलाय वा पाणिना वा लेट्ठुना वा दण्डेन वा सत्थेन वा सक्खराहि वा पहारमदंसु, मायं पुण्णमुखो फुस्सकोकिलो गच्छेहि वा लताहि वा रुक्खेहि वा साखाहि वा थम्भेहि वा पासाणेहि वा बलवन्तेहि वा पक्खीहि सङ्गमेसी’ति ।

“पज्जास दिजकज्जायो पच्छतो पच्छतो उट्ठेन्ति सण्हाहि सखिलाहि मज्जूहि मधुराहि वाचाहि समुदाचरन्तियो ‘मायं पुण्णमुखो फुस्सकोकिलो आसने परियुक्कण्ठी’ति ।

“पज्जास दिजकज्जायो दिसोदिसं उट्ठेन्ति अनेकरुक्खविविधविकतिफलमाहरन्तियो ‘मायं पुण्णमुखो फुस्सकोकिलो खुदाय परिकिलमित्था’ति ।

“अथ खलु, भो, ता दिजकज्जायो तं पुण्णमुखं फुस्सकोकिलं आरामेनेव आरामं, उय्यानेनेव उय्यानं, नदीतित्थेनेव नदीतित्थं, पब्बतसिखरेनेव पब्बतसिखरं, अम्बवनेनेव अम्बवनं, जम्बुवनेनेव जम्बुवनं, लबुजवनेनेव लबुजवनं, नाळिकेरसञ्चारियेनेव नाळिकेरसञ्चारियं खिप्पमेव अभिसम्भोन्ति रतित्थाय ।

“अथ खलु, भो, पुण्णमुखो फुस्सकोकिलो ताहि दिजकज्जाहि दिवसं परिव्यूहो एवं पसंसति ‘साधु साधु, भगिनियो, एतं खो भगिनियो तुम्हाकं पतिरूपं कुलधीतानं, यं तुम्हे भत्तारं परिचरेय्याथा’ति ।

“अथ खलु, भो, पुण्णमुखो फुस्सकोकिलो येन कुणालो सकुणो तेनुपसङ्गमि । अहसंसु खो कुणालस्स सकुणस्स परिचारिका दिजकज्जायो तं पुण्णमुखं फुस्सकोकिलं दूरतोव आगच्छन्तं, दिस्वान येन पुण्णमुखो फुस्सकोकिलो तेनुपसङ्गमिसु, उपसङ्गमित्वा तं पुण्णमुखं फुस्सकोकिलं एतदवोचुं — ‘अयं, सम्म पुण्णमुख, कुणालो सकुणो अतिविय फरुसो अतिविय फरुसवाचो, अप्पेव नाम तवम्पि आगम्म पियवाचं लभेय्यामा’ति । ‘अप्पेव नाम भगिनियो’ति वत्त्वा येन कुणालो सकुणो तेनुपसङ्गमि, उपसङ्गमित्वा कुणालेन सकुणेन सद्धिं

पटिसम्मोदित्वा एकमन्तं निसीदि, एकमन्तं निसिन्नो खो पुण्णमुखो फुस्सकोकिलो तं कुणालं सकुणं एतदवोच — ‘किस्स त्वं, सम्म कुणाल, इत्थीनं सुजातानं कुलधीतानं सम्मापटिपन्नानं मिच्छापटिपन्नोसि, अमनापभाणीनम्पि किर, सम्म कुणाल, इत्थीनं मनापभाणिना भवितब्बं, किमङ्गं पन मनापभाणीनं’ति ।

“एवं वुत्ते कुणालो सकुणो तं पुण्णमुखं फुस्सकोकिलं एवं अपसादेसि — ‘नस्स त्वं, सम्म जम्म वसल, विनस्स त्वं, सम्म जम्म वसल, को नु तया वियत्तो जायाजिनेना’ति । एवं अपसादितो च पन पुण्णमुखो फुस्सकोकिलो ततोयेव पटिनिवत्ति ।

“अथ खलु, भो, पुण्णमुखस्स फुस्सकोकिलस्स अपरेन समयेन नचिरस्सेव खरो आबाधो उप्पज्जि, लोहितपक्खन्दिका बाळ्हा वेदना वत्तन्ति मारणन्तिका । अथ खलु, भो, पुण्णमुखस्स फुस्सकोकिलस्स परिचारिकानं दिजकज्जानं एतदहोसि — ‘आबाधिको खो अयं पुण्णमुखो फुस्सकोकिलो, अप्पेव नाम इमम्हा आबाधा वुड्ढेय्या’ति एकं अदुतियं ओहाय येन कुणालो सकुणो तेनुपसङ्गमिंसु । अदसा खो कुणालो सकुणो ता दिजकज्जायो दूरतोव आगच्छन्तियो, दिस्वान ता दिजकज्जायो एतदवोच — ‘कहं पन तुम्हं वसलियो भत्ता’ति । ‘आबाधिको खो, सम्म कुणाल, पुण्णमुखो फुस्सकोकिलो अप्पेव नाम तम्हा आबाधा वुड्ढेय्या’ति । एवं वुत्ते कुणालो सकुणो ता दिजकज्जायो एवं अपसादेसि — ‘नस्सथ तुम्हे वसलियो, विनस्सथ तुम्हे वसलियो चोरियो धुत्तियो असतियो लहुचित्तयो कतस्स अप्पटिकारिकायो अनिलो विय येनकामंगमायो’ति वत्वा येन पुण्णमुखो फुस्सकोकिलो तेनुपसङ्गमि, उपसङ्गमित्वा तं पुण्णमुखं फुस्सकोकिलं एतदवोच — ‘हं, सम्म, पुण्णमुखा’ति । ‘हं, सम्म, कुणाला’ति ।

“अथ खलु, भो, कुणालो सकुणो तं पुण्णमुखं फुस्सकोकिलं पक्खेहि च मुखतुण्डकेन च परिगहेत्वा वुड्ढापेत्वा नानाभेसज्जानि पायापेसि । अथ खलु, भो, पुण्णमुखस्स फुस्सकोकिलस्स सो आबाधो पटिप्पस्सम्भी’ति ।

तत्थ पियकाति सेतपुप्फा । हसनाति ह-कारो सन्धिकरो, असनायेव । तिरीटीति एका रुक्खजाति । चन्दनाति रत्तसुरभिचन्दना । ओघवनेति एतेसं ओघेन घटाय समन्नागतवने । देवदारुक्कचोचगहनेति देवदारुक्कखेहि चैव कदलीहि च गहने । कच्चिकाराति एका रुक्खजाति । कणिकाराति महापुप्फा । कणिकाराति खुदकपुप्फा । किंसुकाति वातघातका । योधिकाति यूथिका । वनमल्लिकमनङ्गणमनवज्जभण्डिसुरुचिरभगिनिमालामल्यधरेति मल्लिकानञ्च अनङ्गणानं अनवज्जानञ्च भण्डीनं सुरुचिरानञ्च भगिनीनं पुप्फेहि माल्यधारयमाने । धनुतक्कारीति धनुपाटलि । तालीसाति तालीसपत्तरुक्खा । कच्छविततेति एतेहि जातिसुमनादीहि वितते नदिकच्छपब्बतकच्छे । संकुसुमितलताति तेसु तेसु ठानेसु सुड्ढु कुसुमितअतिमुत्तकेहि चैव नानाविधलताहि च विततपटिमण्डितपदेसे । गणाधिवुड्ढेति एतेसं विज्जाधरादीनं गणेहि अधिवुड्ढे । पुण्णमुखोति मुखपरिपुण्णताय पुण्णमुखो । परेहि फुड्ढताय फुस्सकोकिलो । विलासितनयनोति विलासितनेत्तो । मत्तक्खोति यथा मत्तानं अक्खीनि रत्तानि होन्ति, एवं रत्तक्खो, पमाणयुत्तनेत्तो वा ।

भगिनियोति अरियवोहारेन आलपनं । परिचरेय्याथाति सकलदिवसं गहेत्वा विचरेय्याथ । इति सो पियकथं कथेत्वा उय्योजेति । कदाचि पन कुणालो सपरिवारो पुण्णमुखं दस्सनाय गच्छति, कदाचि पुण्णमुखो कुणालस्स सन्तिकं आगच्छति । तेनाह “अथ खलु, भो”ति । सम्माति वयस्स । आगम्माति पटिच्च उपनिस्साय । लभेय्यामाति कुणालस्स सन्तिका पियवचनं लभेय्याम । अप्पेव नामाति अपि नाम लभेय्याथ, वक्खामि नन्ति । सुजातानन्ति समजातिकानं ।

नस्साति पलाय । जम्माति लामक । वियत्तोति को नु तथा सदिसो अज्जो ब्यत्तो नाम अत्थि । जायाजिनेनाति जायाजितेन, अयमेव वा पाठो । एवं इत्थिपराजितेन तथा सदिसो को नाम ब्यत्तो अत्थीति तं पुन एवरूपस्स वचनस्स अभणनत्थाय अपसादेति । ततोयेवाति “कुद्धो मे कुणालो”ति चिन्तेत्वा ततोयेव पटिनिवत्ति, सो निवत्तित्वा सपरिवारो अत्तनो निवासट्टानमेव अगमासि ।

अप्येव नामाति संसयपरिवितक्को, इमम्हा आबाधा वुडुहेय्य वा नो वाति एवं चिन्तेत्वा तं ओहाय पक्कमिंसु । तुम्हन्ति तुम्हाकं । अप्येव नामाति तम्हा आबाधा वुडुहेय्य वा नो वा, अम्हाकं आगतकाले मतो भविस्सति । मयज्झि इदानेव सो मरिस्सतीति जत्वा तुम्हाकं पादपरिचारिका भवितुं आगता । तेनुपसङ्कमीति इमा इत्थियो सामिकस्स मतकाले आगता पटिक्कूला भविस्सामाति तं पहाय आगता, अहं गन्त्वा मम सहायकं पुप्फफलादीनि नानाभेसज्जानि संहरित्वा अरोगं करिस्सामीति चिन्तेत्वा नागबलो महासत्तो आकासे उप्पतित्वा येन सो तेनुपसङ्कमि । हन्ति निपातो, “जीवसि, सम्मा”ति पुच्छन्तो एवमाह । इतरोपिस्स “जीवामी”ति वदन्तो “हं सम्मा”ति आह । पायापेसीति पायेसि । पटिप्पस्सम्भीति वूपसमीति ।

तापि दिजकज्जायो अस्मिं अरोगे जाते आगता । कुणालोपि पुण्णमुखं कतिपाहं फलाफलानि खादापेत्वा तस्स बलप्पत्तकाले, “सम्म, इदानि त्वं अरोगो, अत्तनो परिचारिकाहि सद्धिं वस, अहम्पि अत्तनो वसनट्टानं गमिस्सामी”ति आह । अथ नं सो “इमा, सम्म, मं बाळ्हगिलानं पहाय पलायन्ति, न मे एताहि धुत्तीहि अत्थो”ति आह । तं सुत्वा महासत्तो “तेन हि ते, सम्म, इत्थीनं पापभावं आचिक्खिस्सामी”ति पुण्णमुखं गहेत्वा हिमवन्तपस्से मनोसिलातलं नेत्वा सत्तयोजनिकसालरुक्खमूले मनोसिलासने निसीदि । एकस्मिं पस्से पुण्णमुखो सपरिवारो निसीदि । सकलहिमवन्ते देवघोसना चरि — “अज्ज कुणालो सकुणराजा हिमवन्ते मनोसिलासने निसीदित्वा बुद्धलीलाय धम्मं देसेस्सति, तं सुणाथा”ति । परम्परघोसेन छ कामावचरदेवा सुत्वा येभ्य्येन तत्थ सन्निपत्तिंसु । बहुनागसुपण्णकिन्नरविज्जाधरादीनम्पि देवता तमत्थं उग्घोसेसुं । तदा आनन्दो नाम गिज्झराजा दससहस्सगिज्झपरिवारो गिज्झपब्बते पटिवसति । सोपि तं कोलाहलं सुत्वा “धम्मं सुणिस्सामी”ति सपरिवारो आगन्त्वा एकमन्तं निसीदि । नारदोपि पज्चाभिज्जो तापसो दससहस्सतापसपरिवृतो हिमवन्तपदेसे विहरन्तो तं देवघोसनं सुत्वा “सहायो किर मे कुणालो इत्थीनं अगुणं कथेस्सति, महासमागमो भविस्सति, मयापि तं देसनं सोतुं वट्टती”ति तापसदससहस्सेन सद्धिं इद्धिया तत्थ गन्त्वा एकमन्तं निसीदि । बुद्धानं देसनासन्निपातसदिसो महासमागमो अहोसि । अथ महासत्तो जातिस्सरजाणेन इत्थिदोसपटिसंयुत्तं अतीतभवे दिट्ठकारणं पुण्णमुखं कायसक्खिं कत्वा कथेसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

“अथ खलु, भो, कुणालो सकुणो तं पुण्णमुखं फुस्सकोकिलं गिलानवुट्ठितं अचिरवुट्ठितं गेलज्जा एतदवोच

—

“दिट्ठा मया, सम्म पुण्णमुख, कण्हा द्वेपितिका पज्चपतिकाय छट्ठे पुरिसे चित्तं पटिबन्धन्तिया, यदिदं कबन्धे पीठसप्पिम्ही”ति । भवति च पनुत्तरेत्थ वाक्यं —

२१०. “अथज्जुनो नकुलो भीमसेनो, युधिष्ठिलो सहदेवो च राजा ।

एते पती पज्च मतिच्च नारी, अकासि खुज्जवामनकेन पापन्ति ॥

“दिट्ठा मया, सम्म पुण्णमुख, सच्चतपापी नाम समणी सुसानमज्झे वसन्ती चतुत्थभत्तं परिणामयमाना

सुराधुत्तकेन पापमकासि ।

“दिट्ठा मया, सम्म पुण्णमुख, काकवती नाम देवी समुद्धमज्झे वसन्ती भरिया वेनतेय्यस्स नटकुवेरेन पापमकासि ।

“दिट्ठा मया, सम्म पुण्णमुख, कुरुङ्गदेवी नाम लोमसुद्धरी एळिककुमारं कामयमाना छळङ्गकुमारधनन्तेवासिना पापमकासि ।

“एवञ्हेतं मया जातं, ब्रह्मदत्तस्स मातरं ।
ओहाय कोसलराजं, पञ्चालचण्डेन पापमकासि ॥

२९१. “एता च अज्जा च अकंसु पापं, तस्माहमित्थीनं न विस्ससे नप्पसंसे ।
मही यथा जगति समानरत्ता, वसुन्धरा इतरीतरापतिट्ठा ।
सब्बसहा अफन्दना अकुप्पा, तथित्थियो तायो न विस्ससे नरो ॥

२९२. “सीहो यथा लोहितमंसभोजनो, वाळमिगो पञ्चावुधो सुरुद्धो ।
पसह्खादी परहिंसने रतो, तथित्थियो तायो न विस्ससे नरो ॥

“न खलु, सम्म पुण्णमुख, वेसियो नारियो गमनियो, न हेता बन्धकियो नाम, वधिकायो नाम एतायो, यदिदं वेसियो नारियो गमनियो”ति ।

“चोरो विय वेणिकता मदिराव दिट्ठा वाणिजो विय वाचासन्थुतियो इस्ससिङ्गमिव विपरिवत्तायो उरगमिव दुजिक्कायो । सोब्भमिव पटिच्छन्ना पातालमिव दुप्पूरा रक्खसी विय दुत्तोसा यमोवेकन्तहारियो । सिखीरिव सब्बभक्खा नदीरिव सब्बवाही अनिलो विय येनकामंचरा नेरु विय अविसेसकरा विसरुक्खो विय निच्चफलितायोति । भवति च पनुत्तरेत्थ वाक्यं —

२९३. “यथा चोरो यथा दिट्ठो, वाणिजोव विकत्थनी ।
इस्ससिङ्गमिव परिवत्ता, दुजिक्का उरगो विय ॥

२९४. “सोब्भमिव पटिच्छन्ना, पातालमिव दुप्पूरा ।
रक्खसी विय दुत्तोसा, यमोवेकन्तहारियो ॥

२९५. “यथा सिखी नदी वातो, नेरुनाव समागता ।
विसरुक्खो विय निच्चफला, नासयन्ति घरे भोगं ।
रतनन्तकरित्थियो”ति ॥

तत्थ गिलानवुड्डितन्ति पठमं गिलानं पच्छा वुड्डितं । दिट्ठा मयाति अतीते किर ब्रह्मदत्तो कासिराजा सम्पन्नबलवाहनताय कोसलरज्जं गहेत्वा कोसलराजानं मारेत्वा तस्स अगमहेसिं सगब्भं गहेत्वा बाराणासिं गन्त्वा तं

अत्तनो अग्गमहेसिं अकासि। सा अपरभागे धीतरं विजायि। रज्जो पन पकतिया धीता वा पुत्तो वा नत्थि, सो तुस्सित्वा, “भदे, वरं गण्हाही”ति आह। सा गहितकं कत्वा ठपेसि। तस्सा पन कुमारिकाय “कण्हा”ति नामं करिंसु। अथस्सा वयप्पत्ताय माता तं आह — “अम्म, पितरा तव वरो दिन्नो, तमहं गहेत्वा ठपेसि, तव रुच्चनकं वरं गण्हा”ति। सा “अम्म, मय्हं अज्जं अविज्जमानं नत्थि, पतिगगहणत्थाय मे सयं वरं कारेही”ति किलेसबहुलताय हिरोत्तपं भिन्दित्वा मातरं आह। सा रज्जो आरोचेसि। राजा “यथारुचितं पतिं गण्हतू”ति वत्वा सयं वरं घोसापेसि। राजङ्गणे सब्बालङ्कारपटिमण्डिता बहू पुरिसा सन्निपत्तिंसु। कण्हा पुप्फसमुगं आदाय उत्तरसीहपज्जरे ठिता ओलोकेन्ती एकम्पि न रोचेसि।

तदा पण्डुराजगोत्ततो अज्जुनो नकुलो भीमसेनो युधिष्ठिलो सहदेवोति इमे पञ्च पण्डुराजपुत्ता तक्कसिलायं दिसापामोक्खस्स आचरियस्स सन्तिके सिपं उग्गहेत्वा “देसचारित्तं जानिस्सामा”ति विचरन्ता बाराणसिं पत्वा अन्तोनगरे कोलाहलं सुत्वा पुच्छित्वा तमत्थं जत्वा “मयम्पि गमिस्सामा”ति कज्जनरूपसमानरूपा तत्थ गन्त्वा पटिपाटिया अट्ठंसु। कण्हा ते दिस्वा पञ्चसुपि तेसु पटिबद्धचित्ता हुत्वा पञ्चन्नम्पि सीसेसु मालाचुम्बटकानि खिपित्वा, “अम्म, इमे पञ्च जने वरेमी”ति आह। सापि रज्जो आरोचेसि। राजा वरस्स दिन्नन्ता “न लभिस्सती”ति अवत्वा अनत्तमनोव “किंजातिका कस्स पुत्ता”ति पुच्छित्वा पण्डुराजपुत्तभावं जत्वा तेसं सक्कारं कत्वा तं पादपरिचारिकं अदासि।

सा सत्तभूमिकपासादे ते किलेसवसेन सङ्गण्हि। एको पनस्सा परिचारको खुज्जो पीठसप्पी अत्थि। सा पञ्च राजपुत्ते किलेसवसेन सङ्गण्हित्वा तेसं बहि निक्खन्तकाले ओकासं लभित्वा किलेसेन अनुडय्हमाना खुज्जेन सद्धिं पापं करोति, तेन च सद्धिं कथेन्ती — “मय्हं तया सदिसो पियो नत्थि, राजपुत्ते मारापेत्वा तेसं गललोहितेन तव पादे मक्खापेस्सामी”ति वदति। इतरेसुपि जेट्ठभातिकेन मिस्सीभूतकाले — “इमेहि चतूहि त्वमेव मय्हं पियतरो, मया जीवितम्पि तवत्थाय परिच्चत्तं, मम पितु अच्चयेन तुहज्जेव रज्जं दापेस्सामी”ति वदति। इतरेहि सद्धिं मिस्सीभूतकालेपि एसेव नयो। ते “अयं अम्हे पियायति, इस्सरियज्ज नो एतं निस्साय जात”न्ति तस्सा अतिविय तुस्सन्ति।

सा एकदिवसं आबाधिका अहोसि। अथ नं ते परिवारेत्वा एको सीसं सम्बाहन्तो निसीदि, सेसा एकेकं हत्थज्ज पादज्ज। खुज्जो पन पादमूले निसीदि। सा सीसं सम्बाहमानस्स जेट्ठभातिकस्स अज्जुनकुमारस्स — “मय्हं तया पियतरो नत्थि, जीवमाना तुहं जीविस्सामि, पितु अच्चयेन तुहं रज्जं दापेस्सामी”ति सीसेन सज्जं ददमाना तं सङ्गण्हि, इतरेसम्पि हत्थपादेहि तथेव सज्जं अदासि। खुज्जस्स पन — “त्वज्जेव मम पियो, तवत्थाय अहं जीविस्सामी”ति जिह्वाय सज्जं अदासि। ते सब्बेपि पुब्बे कथितभावेन ताय सज्जाय तमत्थं जानिंसु। तेसु सेसा अत्तनो दिन्नसज्जायेव जानिंसु। अज्जुनकुमारो पन तस्सा हत्थपादजिह्वाविकारे दिस्वा — “यथा मय्हं, एवं सेसानम्पि इमाय सज्जा दिन्ना भविस्सति, खुज्जेन चापि सद्धिं एतिस्साय सन्थवेन भवितब्ब”न्ति चिन्तेत्वा भातरो गहेत्वा बहि निक्खमित्वा पुच्छि — “दिट्ठा वो पञ्चपतिका मम सीसविकारं दस्सेन्ती”ति? “आम, दिट्ठा”ति। “किंकारणं जानाथा”ति? “न जानामा”ति। “इदं नामेत्य कारणं, तुम्हाकं पन हत्थपादेहि दिन्नसज्जाय कारणं जानाथा”ति? “आम, जानामा”ति। “अम्हाकम्पि तेनेव कारणेन अदासि, खुज्जस्स जिह्वाविकारेन सज्जादानस्स कारणं जानाथा”ति? “न जानामा”ति। अथ नेसं आचिक्खित्वा “इमिनापि सद्धिं एताय पापकम्मं कत”न्ति वत्वा तेसु असद्वहन्तेसु खुज्जं पक्कोसित्वा पुच्छि। सो सब्बं पवत्तिं कथेसि।

ते तस्स वचनं सुत्वा तस्सा विगतच्छन्दरागा हुत्वा — “अहो मातुगामो नाम पापो दुस्सीलो, मादिसे नाम जातिसम्पन्ने सोभगगप्पत्ते पहाय एवरूपेन जेगुच्छपटिकूलेन खुज्जेन सद्धिं पापकम्मं करोति, को नाम पण्डितजातिको एवं निल्लज्जाहि

पापधम्माहि इत्थीहि सद्धिं रमिस्सती’ति अनेकपरियायेन मातुगामं गरहित्वा “अलं नो घरावासेना”ति पञ्च जना हिमवन्तं पविसित्वा पब्बजित्वा कसिणपरिकम्मं कत्वा आयुपरियोसाने यथाकम्मं गता । कुणालो पन सकुणराजा तदा अज्जुनकुमारो अहोसि । तस्मा अत्तना दिट्ठकारणं दस्सेन्तो “दिट्ठा मया”ति आदिमाह ।

तत्थ द्वेपितिकाति कोसलरज्जो च कासिरज्जो च वसेनेतं वुत्तं । पञ्चपतिकायाति पञ्चपतिका, य-कारो निपातमत्तो । पटिबन्धन्तियाति पटिबन्धमाना । कबन्धेति तस्स किर गीवा ओनमित्वा उरं अल्लीना, तस्मा छिन्नसीसो विय खायति । पञ्च मतिच्चाति एते पञ्च अतिक्कमित्वा । खुज्जवामनकेनाति खुज्जेन वामनकेन ।

इदं वत्वा अपरानिपि दिट्ठपुब्बानि दस्सेन्तो पुन “दिट्ठा”ति आदिमाह । तत्थ दुतियवत्थुस्मिं ताव अयं विभावना — अतीते किर बाराणसिं निस्साय सच्चतपापी नाम सेतसमणी सुसाने पण्णसालं कारेत्वा तत्थ वसमाना चत्तारि भत्तानि अतिक्कमित्वा भुज्जति, सकलनगरे चन्दो विय सूरियो विय च पाकटा अहोसि । बाराणसिवासिनो खिपित्वापि खलित्वापि “नमो सच्चतपापिया”ति वदन्ति । अथेकस्मिं छणकाले पठमदिवसे ताव सुवण्णकारा गणबन्धेन एकस्मिं पदेसे मण्डपं कत्वा मच्छमंससुरागन्धमालादीनि आहरित्वा सुरापानं आरभिसु । अथेको सुवण्णकारो सुरापिट्ठकं छट्ठेन्तो — “नमो सच्चतपापिया”ति वत्वा एकेन पण्डितेन — “अम्भो अन्धबाल, चलचित्ताय इत्थिया नमो करोसि, अहो बालो”ति वुत्ते — “सम्म, मा एवं अवच, मा निरयसंवत्तनिकं कम्मं करी”ति आह । अथ नं सो “दुब्बुद्धि तुण्ही होहि, सहस्सेन अब्भुतं करोहि, अहं ते सच्चतपापिं इतो सत्तमे दिवसे अलङ्कृतपटियत्तं इमस्मिंयेव ठाने निसिन्तो सुरापिट्ठकं गाहापेत्वा सुरं पिविस्सामि, मातुगामो धुवसीलो नाम नत्थी”ति आह । सो “न सक्खिस्ससी”ति वत्वा तेन सद्धिं सहस्सेन अब्भुतमकासि । सो तं अज्जेसं सुवण्णकारानं आरोचेत्वा पुनदिवसे पातोव तापसवेसेन सुसानं पविसित्वा तस्सा वसनट्टानस्स अविदूरे सूरियं नमस्सन्तो अट्ठासि ।

सा भिक्खाय गच्छमाना नं दिस्वा — “महिद्धिको तापसो भविस्सति, अहं ताव सुसानपरस्से वसामि, अयं मज्झे सुसानस्स वसति, भवितब्बमस्सब्भन्तरे सन्तधम्मेन, वन्दिस्सामि न”न्ति उपसङ्कमित्वा वन्दि । सो नेव ओलोकेसि न आलपि । दुतियदिवसेपि तथेव अकासि । ततियदिवसे पन वन्दितकाले अधोमुखोव “गच्छाही”ति आह । चतुत्थदिवसे “कच्चि भिक्खाय न किलमसी”ति पटिसन्थारमकासि । सा “पटिसन्थारो मे लद्धो”ति तुट्ठा पक्कामि । पञ्चमदिवसे बहुतरं पटिसन्थारं लभित्वा थोकं निसीदित्वा गता । छट्ठे दिवसे पन तं आगन्त्वा वन्दित्वा निसिन्नं — “भगिनि, किं नु खो अज्ज बाराणसियं महागीतवादितसद्धो”ति वत्वा — “अय्य, तुम्हे न जानाथ, नगरे छणो घुट्ठो, तत्थ कीळन्तानं एस सद्धो”ति वुत्ते — “एत्थ नामेसो सद्धो”ति अजानन्तो विय हुत्वा — “भगिनि, कति भत्तानि अतिक्कमेसी”ति पुच्छि । “चत्तारि, अय्य, तुम्हे पन कति अतिक्कमेथा”ति? “सत्त भगिनी”ति । इदं सो मुसा अभासि । देवसिकं हेस रत्तिं भुज्जति । सो तं “कति ते भगिनि वस्सानि पब्बजिताया”ति पुच्छित्वा ताय “द्वादस वस्सानी”ति वत्वा “तुम्हाकं कति वस्सानी”ति वुत्तो “इदं मे छट्ठं वस्स”न्ति आह । अथ नं “अत्थि पन ते भगिनि सन्तधम्माधिगमो”ति पुच्छित्वा “नत्थि, अय्य, तुम्हाकं पन अत्थी”ति वुत्ते “मय्हम्पि नत्थी”ति वत्वा — “भगिनि, मयं नेव कामसुखं लभाम, न नेक्खम्मसुखं, किं अम्हाकंयेव उण्हो निरयो, महाजनस्स किरियं करोम, अहं गिही भविस्सामि, अत्थि मे मातु सन्तकं धनं, न सक्कोमि दुक्खं अनुभवितु”न्ति आह । सा तस्स वचनं सुत्वा अत्तनो चलचित्ताय तस्मिं पटिबद्धचित्ता हुत्वा — “अय्य, अहम्पि उक्कण्ठिता, सचे पन मं न छट्ठेस्सथ, अहम्पि गिहिनी भविस्सामी”ति आह । अथ नं सो “एहि तं न छट्ठेस्सामि, भरिया मे भविस्ससी”ति तं नगरं पवेसेत्वा संवसित्वा सुरापानमण्डपं गन्त्वा ताय सुरापिट्ठकं गाहापेत्वा सुरं पिवि । इतरो सहस्सं जितो । सा तं पटिच्च पुत्तधीताहि वट्ठि । तदा कुणालो सुराधुत्तको अहोसि । तस्मा अत्तना दिट्ठं पकासेन्तो “दिट्ठा मया”ति आदिमाह ।

ततियवत्थुस्मिं अतीतकथा चतुक्कनिपाते **काकवतीजातकवण्णनायं** (जा० अट्ठ० ३.४.काकवतीजातकवण्णना) विव्थारिता । तदा पन कुणालो गरुळो अहोसि । तस्मा अत्तना दिट्ठं पकासेन्तो “**दिट्ठा मया**”तिआदिमाह ।

चतुत्थवत्थुस्मिं अतीते ब्रह्मदत्तो कोसलराजानं वधित्वा रज्जं गहेत्वा तस्स अग्गमहेसिं गब्भिनिं आदाय बाराणसिं पच्चागन्त्वा तस्सा गब्भिनिभावं जानन्तोपि तं अग्गमहेसिं अकासि । सा परिपक्कगब्भा सुवण्णरूपकसदिसं पुत्तं विजायित्वा — “वुद्धिप्पत्तम्पि नं बाराणसिराजा ‘एस मे पच्चामित्तस्स पुत्तो, किं इमिना’ति मारापेस्सति, मा मे पुत्तो परहत्ये मरतू”ति चिन्तेत्वा धातिं आह — “अम्म, इमं दारकं पिलोतिकं अत्थरित्वा आमकसुसाने निपज्जापेत्वा एही”ति । धाती तथा कत्वा न्हत्वा पच्चागमि । कोसलराजापि मरित्वा पुत्तस्स आरक्खदेवता हुत्वा निब्बत्ति । तस्सानुभावेन एकस्स एळकपालकस्स तस्मिं पदेसे एळके चारेन्तस्स एका एळिका तं कुमारं दिस्वा सिनेहं उप्पादेत्वा खीरं पायेत्वा थोकं चरित्वा पुन गन्त्वा द्वे तयो चत्तारो वारे पायेसि । एळकपालको तस्सा किरियं दिस्वा तं ठानं गन्त्वा तं दारकं दिस्वा पुत्तसिनेहं पच्चुपट्टपेत्वा नेत्वा अत्तनो भरियाय अदासि । सा पन अपुत्तिका, तेनस्सा थज्जं नत्थि, अथ नं एळिकखीरमेव पायेसि । ततो पट्टाय पन देवसिकं द्वे तिस्सो एळिका मरन्ति । एळकपालो — “इमस्मिं पटिजगियमाने सब्बा एळिका मरिस्सन्ति, किं नो इमिना”ति तं एकस्मिं मत्तिकाभाजने निपज्जापेत्वा अपरेन पिदहित्वा मासचुण्णेन मुखं निब्बिवरं विलिम्पित्वा नदियं विस्सज्जेसि । तमेनं वुद्दमानं हेट्ठातित्थे राजनिवेसने जिण्णपटिसङ्खारको एको चण्डालो सपजापतिको मकचिं धोवन्तो दिस्वाव वेगेन गन्त्वा आहरित्वा तीरे ठपेत्वा “किमेत्था”ति विवरित्वा ओलोकेन्तो दारकं पस्सि । भरियापिस्स अपुत्तिका, तस्सा तस्मिं पुत्तसिनेहो निब्बत्ति, अथ नं गेहं नेत्वा पटिजगि । तं सत्तट्ठवस्सकालतो पट्टाय मातापितरो राजकुलं गच्छन्ता आदाय गच्छन्ति । सोळसवस्सकालतो पन पट्टाय स्वेव बहुलं गन्त्वा जिण्णपटिसङ्खरणं करोति ।

रज्जो च अग्गमहेसिया कुरुङ्गदेवी नाम धीता अहोसि उत्तमरूपधरा । सा तस्स दिट्ठकालतो पट्टाय तस्मिं पटिबद्धचित्ता हुत्वा अज्जत्थ अनभिरता तस्स कम्मकरणट्टानमेव आगच्छति । तेसं अभिण्हदस्सनेन अज्जमज्जं पटिबद्धचित्तानं अन्तोराजकुलेयेव पटिच्छन्नोकासे अज्झाचारो पवत्ति । गच्छन्ते काले परिचारिकायो जत्वा रज्जो आरोचेसुं । राजा कुज्झित्वा अमच्चे सन्निपातेत्वा — “इमिना चण्डालपुत्तेन इदं नाम कतं, इमस्स कत्तब्बं जानाथा”ति आह । अमच्चा “महापराधो एस, नानाविधकम्मकारणा कारेत्वा पच्छा मारेतुं वट्ठती”ति वदिसु । तस्मिं खणे कुमारस्स पिता आरक्खदेवता तस्सेव कुमारस्स मातु सरीरे अधिमुच्चि । सा देवतानुभावेन राजानं उपसङ्गमित्वा आह — “महाराज, नायं कुमारो चण्डालो, एस कुमारो मम कुच्छिमि निब्बत्तो कोसलरज्जो पुत्तो, अहं ‘पुत्तो मे मतो’ति तुम्हाकं मुसा अवचं, अहमेतं ‘तुम्हाकं पच्चामित्तस्स पुत्तो’ति धातिया दत्वा आमकसुसाने छट्ठुपेसिं, अथ नं एको एळकपालको पटिजगि, सो अत्तनो एळिकासु मरन्तीसु नदिया पवाहेसि, अथ नं वुद्दमानं तुम्हाकं गेहे जिण्णपटिसङ्खारको चण्डालो दिस्वा पोसेसि, सचे न सहहत्य, ते सब्बे पक्कोसापेत्वा पुच्छथा”ति ।

राजा धातिं आदिं कत्वा सब्बे पक्कोसापेत्वा पुच्छित्वा तथेव तं पवत्तिं सुत्वा “जातिसम्पन्नोयं कुमारो”ति तुट्ठो तं न्हापेत्वा अलङ्कारापेत्वा तस्सेव धीतरं अदासि । तस्स पन एळिकानं मारितत्ता “एळिककुमारो”ति नामं अकंसु । अथस्स राजा ससेनवाहनं दत्वा — “गच्छ अत्तनो पितु सन्तकं रज्जं गण्हा”ति तं उय्योजेसि । सोपि कुरुङ्गदेविं आदाय गन्त्वा रज्जे पतिट्ठासि । अथस्स बाराणसिराजा “अनुगहितसिण्णो अयं”न्ति सिण्णसिक्खापनत्थं छळङ्गकुमारं नाम आचरियं पेसेसि । सो तस्स “आचरियो मे”ति सेनापतिट्टानं अदासि । अपरभागे कुरुङ्गदेवी तेन सद्धिं अनाचारमकासि । सेनापतिनोपि परिचारको धनन्तेवासी नाम अत्थि । सो तस्स हत्थे कुरुङ्गदेविया वत्थालङ्कारादीनि पेसेसि । सा तेनपि सद्धिं पापमकासि । कुणालो तं कारणं आहरित्वा दस्सेन्तो “**दिट्ठा मया**”तिआदिमाह ।

तत्थ लोमसुद्धरीति लोमराजिया मण्डितउदरा । छळङ्गकुमारधनन्तेवासिनाति एळिककुमारकं पत्थयमानापि
छळङ्गकुमारसेनापतिना च तस्सेव परिचारकेन धनन्तेवासिना च सद्धिं पापमकासि । एवं अनाचारा इत्थियो दुस्सीला
पापधम्मा, तेनाहं ता नप्पसंसामीति इदं महासत्तो अतीतं आहरित्वा दस्सेसि । सो हि तदा छळङ्गकुमारो अहोसि, तस्मा
अत्तना दिडुकारणं आहरि ।

पञ्चमवत्थुस्मिम्पि अतीते कोसलराजा बाराणसिरज्जं गहेत्वा बाराणसिरज्जो अग्गमहेसिं गब्भिनिम्पि अग्गमहेसिं
कत्वा सकनगरमेव गतो । सा अपरभागे पुत्तं विजायि । राजा अपुत्तकत्ता तं पुत्तसिनेहेन पोसेत्वा सब्बसिप्पानि सिक्खापेत्वा
वयप्पत्तं “अत्तनो पितु सन्तिकं रज्जं गण्हा”ति पेसेसि । सो तत्थ गन्त्वा रज्जं कारेसि । अथस्स माता “पुत्तं
पस्सितुकामाह्मी”ति कोसलराजानं आपुच्छित्वा महापरिवारा बाराणसिं गच्छन्ती द्विन्नं रट्टानं अन्तरे एकस्मिं निगमे निवासं
गणिह । तत्थेवेको पञ्चालचण्डो नाम ब्राह्मणकुमारो अत्थि अभिरूपो । सो तस्सा पण्णाकारं उपनामेसि । सा तं दिस्वा
पटिबद्धचित्ता तेन सद्धिं पापकम्मं कत्वा कतिपाहं तत्थेव वीतिनामेत्वा बाराणसिं गन्त्वा पुत्तं दिस्वा खिप्पं निवत्तित्वा पुन
तस्मिंयेव निगमे निवासं गहेत्वा कतिपाहं तेन सद्धिं अनाचारं चरित्वा कोसलनगरं गता । सा ततो पट्टाय नचिरस्सेव तं तं
कारणं वत्वा “पुत्तस्स सन्तिकं गच्छामी”ति राजानं आपुच्छित्वा गच्छन्ती च आगच्छन्ती च तस्मिं निगमे अट्टमासमत्तं तेन
सद्धिं अनाचारं चरि । सम्म पुण्णमुख, इत्थियो नामेता दुस्सीला मुसावादिनियोति इदम्पि अतीतं दस्सेन्तो महासत्तो
“एवज्हेत”न्तिआदिमाह ।

तत्थ ब्रह्मदत्तस्स मातरन्ति बाराणसिरज्जं कारेन्तस्स ब्रह्मदत्तकुमारस्स मातरं । तदा किर कुणालो पञ्चालचण्डो
अहोसि, तस्मा तं अत्तना जातकारणं दस्सेन्तो एवमाह ।

एता चाति, सम्म पुण्णमुख, एताव पञ्च इत्थियो पापमकंसु, न अज्जाति सज्जं मा करि, अथ खो एता च अज्जा च
बहू पापकम्मकारिकाति । इमस्मिं ठाने ठत्वा लोके अतिचारिनीनं वत्थूनि कथेतब्बानि । जगतीति यथा जगतिसङ्घाता मही
समानरत्ता पटिघाभावेन सब्बेसु समानरत्ता हुत्वा सा वसुन्धरा इतरीतरापतिट्ठा उत्तमानज्च अधमानज्च पतिट्ठा होति, तथा
इत्थियोपि किलेसवसेन सब्बेसम्पि उत्तमाधमानं पतिट्ठा होन्ति । इत्थियो हि ओकासं लभमाना केनचि सद्धिं पापकं करोन्ति
नाम । सब्बसहाति यथा च सा सब्बमेव सहति न फन्दति न कुप्पति न चलति, तथा इत्थियो सब्बेपि पुरिसे लोकस्सादवसेन
सहन्ति । सचे तासं कोचि पुरिसो चित्ते पतिट्ठितो होति, तस्स रक्खणत्थं न फन्दन्ति न चलन्ति न कोलाहलं करोन्ति । यथा
च सा न कुप्पति न चलति, एवं इत्थियोपि मेथुनधम्मेन न कुप्पन्ति न चलन्ति, न सक्का तेन पूरेतुं ।

वाळमिगोति दुडुमिगो । पञ्चावुधोति मुखस्स चेव चतुन्नज्च चरणानं वसेनेतं वुत्तं । सुरुद्धोति सुलुद्धो सुफरुसो ।
तथित्थियोति यथा हि सीहस्स मुखज्चेव चत्तारो च हत्थपादाति पञ्चावुधानि, तथा इत्थीनम्पि रूपसद्दगन्धरसफोटुब्बानि
पञ्चावुधानि । यथा सो अत्तनो भक्खं गण्हन्तो तेहिपि पञ्चहि गण्हाति, तथा तापि किलेसभक्खं गण्हमाना रूपादीहि
आवुधेहि पहरित्वा गण्हन्ति । यथा सो कक्खळो पसद्द खादति, एवं एतापि कक्खळा पसद्द खादिका । तथा हेता
थिरसीलेपि पुरिसे अत्तनो बलेन पसद्दकारं कत्वा सीलविनासं पापेन्ति । यथा सो परहिंसने रतो, एवमेतापि किलेसवसेन
परहिंसने रता । तायोति ता एवं अगुणसम्मन्नागता न विस्ससे नरो ।

गमनियोति गणिकायो । इदं वुत्तं होति — सम्म पुण्णमुख, यानेतानि इत्थीनं “वेसियो”तिआदीनि नामानि, न एतानि
तासं सभावनामानि । न हेता वेसियो नाम गमनियो नाम बन्धकियो नाम, सभावनामतो पन वधिकायो नाम एतायो, या एता
वेसियो नारियो गमनियोति वुच्चन्ति । वधिकायोति सामिकघातिकायो । स्वायमत्थो महाहंसजातकेन दीपेतब्बो । वुत्तज्हेतं

“माया चेता मरीची च, सोका रोगा चुपदवा ।
 खरा च बन्धना चेता, मच्चुपासा गुहासया ।
 तासु यो विस्ससे पोसो, सो नरेसु नराधमो”ति ॥ (जा० २.२१.११८) ।

वेणिकताति कतवेणियो । यथा हि मोळिं बन्धित्वा अटवियं ठितचोरो धनं विलुम्पति, एवमेतापि किलेसवसं नेत्वा धनं विलुम्पन्ति । **मदिराव दिद्धा**ति विसमिस्सका सुरा विय । यथा सा विकारं दस्सेति, एवमेतापि अज्जेसु पुरिसेसु सारत्ता किच्चाकिच्चं अजानन्तियो अज्जस्मिं कत्तब्बे अज्जमेव करोन्तियो विकारं दस्सेन्ति । **वाचासन्धुतियो**ति यथा वाणिजो अत्तनो भण्डस्स वण्णमेव भणति, एवमेतापि अत्तनो अगुणं पटिच्छादेत्वा गुणमेव पकासेन्ति । **विपरिवत्तायो**ति यथा इस्समिगस्स सिङ्गं परिवत्तित्वा ठितं, एवं लहुचित्ताय विपरिवत्तायोव होन्ति । **उरगमिवा**ति उरगो विय मुसावादित्ताय दुजिक्का नाम । **सोब्भमिवा**ति यथा पदरपटिच्छन्नो गूथकूपो, एवं वत्थालङ्कारपटिच्छन्ना हुत्वा विचरन्ति । यथा च कचवरेहि पटिच्छन्नो आवाटो अक्कन्तो पाददुक्खं जनेति, एवमेतापि विस्सासेन उपसेवियमाना । **पातालमिवा**ति यथा महासमुद्धे पातालं दुप्पूरं, एवमेतापि मेथुनेन विजायनेन अलङ्कारेणाति तीहि दुप्पूरा । तेनेवाह — “तिण्णं, भिक्खवे, धम्मानं अत्तित्तो मातुगामो”तिआदि ।

रक्खसी वियाति यथा रक्खसी नाम मंसगिद्धताय धनेन न सक्का तोसेतुं, बहुम्पि धनं पटिक्खपित्वा मंसमेव पत्थेति, एवमेतापि मेथुनगिद्धताय बहुनापि धनेन न तुस्सन्ति, धनं अगणेत्वा मेथुनमेव पत्थेन्ति । **यमोवा**ति यथा यमो एकन्तहरो न किञ्चि परिहरति, एवमेतापि जातिसम्पन्नादीसु न कञ्चि परिहरन्ति, सब्बं किलेसवसेन सीलादिविनासं पापेत्वा दुतियचित्तवारे निरयं उपनेन्ति । **सिखीरिवा**ति यथा सिखी सुचिम्पि असुचिम्पि सब्बं भक्खयति, तथेतापि हीनुत्तमे सब्बे सेवन्ति । नदीउपमायम्पि एसेव नयो । **येनका मंचरा**ति भुम्मत्थे करणवचनं, यत्थ एतासं कामो होति, तत्थेव धावन्ति । **नेरू**ति हिमवति एको सुवण्णपब्बतो, तं उपगता काकापि सुवण्णवण्णाव होन्ति । यथा सो, एवं एतापि निब्बिसेसकरा अत्तानं उपगतं एकसदिसं कत्वा पस्सन्ति ।

विसरुक्खोति अम्बसदिसो किंपक्करुक्खो । सो निच्चमेव फलति, वण्णादिसम्पन्नो च होति, तेन नं निरासङ्का परिभुज्जित्वा मरन्ति, एवमेव तापि रूपादिवसेन निच्चफलता रमणीया विय खायन्ति । सेवियमाना पन पमादं उप्पादेत्वा अपायेसु पातेन्ति । तेन वुत्तं —

“आयतिं दोसं नज्जाय, यो कामे पटिसेवति ।
 विपाकन्ते हनन्ति नं, किंपक्कमिव भक्खित”न्ति ॥ (जा० १.१.८५) ।

यथा वा विसरुक्खो निच्चफलितो सदा अनत्थावहो होति, एवमेतापि सीलादिविनासनवसेन । यथा विसरुक्खस्स मूलम्पि तचोपि पत्तम्पि पुप्फम्पि फलम्पि विसमेवाति निच्चफलो, तथेव तासं रूपम्पि...पे०... फोटुब्बम्पि विसमेवाति विसरुक्खो विय निच्चफलितायोति ।

“**पनुत्तरेत्था**”ति गाथाबन्धेन तमत्थं पाकटं कातुं एवमाह । तत्थ **रतनन्तकरित्थियो**ति सामिकेहि दुक्खसम्भतानं रतनानं अन्तरायकरा इत्थियो एतानि परेसं दत्वा अनाचारं चरन्ति ।

इतो परं नानप्पकारेन अत्तनो धम्मकथाविलासं दस्सेन्तो आह —

“चत्तारिमानि, सम्म पुण्णमुख, यानि वत्थूनि किच्चे जाते अनत्थचरानि भवन्ति, तानि परकुले न वासेतब्बानि, गोणं धेनुं यानं भरिया । चत्तारि एतानि पण्डितो धनानि घरा न विप्पवासये । भवति च पनुत्तरेत्थ वाक्यं —

२९६.‘गोणं धेनुञ्च यानञ्च, भरियं जातिकुले न वासये ।
भज्जन्ति रथं अयानका, अतिवाहेन हनन्ति पुङ्गवं ।
दोहेन हनन्ति वच्छकं, भरिया जातिकुले पदुस्सती’”ति ॥

“छ इमानि, सम्म पुण्णमुख, यानि वत्थूनि किच्चे जाते अनत्थचरानि भवन्ति —

२९७.‘अगुणं धनु जातिकुले च भरिया, पारं नावा अक्खभग्गञ्च यानं ।
दूरे मित्तो पापसहायको च, किच्चे जाते अनत्थचरानि भवन्ती’”ति ॥

“अट्ठहि खलु, सम्म पुण्णमुख ठानेहि इत्थी सामिकं अवजानाति — दलिद्वता, आतुरता, जिण्णता, सुरासोण्डता, मुद्धता, पमत्तता, सब्बकिच्चेसु अनुवत्तनता, सब्बधनअनुप्पदानेन । इमेहि खलु, सम्म पुण्णमुख, अट्ठहि ठानेहि इत्थी सामिकं अवजानाति । भवति च पनुत्तरेत्थ वाक्यं —

२९८.‘“दलिद्वं आतुरञ्चापि, जिण्णकं सुरसोण्डकं ।
पमत्तं मुद्धपत्तञ्च, सब्बकिच्चेसु हापनं ।
सब्बकामप्पदानेन, अवजानाति सामिक’”न्ति ॥

“नवहि खलु, सम्म पुण्णमुख ठानेहि इत्थी पदोसमाहरति — आरामगमनसीला च होति, उय्यानगमनसीला च होति, नदीतित्थगमनसीला च होति, जातिकुलगमनसीला च होति, परकुलगमनसीला च होति, आदासदुस्समण्डनानुयोगमनुयुत्तसीला च होति, मज्जपायिनी च होति, निल्लोकनसीला च होति, सद्धारट्ठायिनी च होति । इमेहि खलु, सम्म पुण्णमुख, नवहि ठानेहि इत्थी पदोसमाहरति । भवति च पनुत्तरेत्थ वाक्यं —

२९९.‘आरामसीला च उय्यानं, नदी जाति परकुलं ।
आदासदुस्समण्डनमनुयुत्ता, या चित्थी मज्जपायिनी ॥

३००.‘“या च निल्लोकनसीला, या च सद्धारठायिनी ।
नवहेतेहि ठानेहि, पदोसमाहरन्ति इत्थियो’”ति ॥

“चत्तालीसाय खलु, सम्म पुण्णमुख, ठानेहि इत्थी पुरिसं अच्चाचरति — विजम्भति, विनमति, विलसति, विलज्जति, नखेन नखं घट्टेति, पादेन पादं अक्कमति, कट्टेन पथविं विलिखति, दारकं उल्लङ्घति उल्लङ्घापेति, कीळति कीळापेति, चुम्बति चुम्बापेति, भुज्जति भुज्जापेति, ददाति, याचति, कतमनुकरोति, उच्चं भासति, नीचं भासति, अविच्चं भासति, विविच्चं भासति, नच्चेन गीतेन वादितेन रोदनेन विलसितेन विभूसितेन जग्घति,

पेक्खति, कटिं चालेति, गुह्यभण्डकं सञ्चालेति, ऊरुं विवरति, ऊरुं पिदहति, थनं दस्सेति, कच्छं दस्सेति, नाभिं दस्सेति, अक्खिं निखनति, भमुकं उक्खिपति, ओट्ठं उपलिखति, जिह्वं निल्लालेति, दुस्सं मुञ्चति, दुस्सं पटिबन्धति, सिरसं मुञ्चति, सिरसं बन्धति । इमेहि खलु, सम्म पुण्णमुख, चत्तालीसाय ठानेहि इत्थी पुरिसं अच्चाचरति ।

“पञ्चवीसाय खलु, सम्म पुण्णमुख, ठानेहि इत्थी पदुट्ठा वेदितब्बा भवति — सामिकस्स पवासं वण्णेति, पवुट्ठं न सरति, आगतं नाभिनन्दति, अवण्णं तस्स भणति, वण्णं तस्स न भणति, अनत्थं तस्स चरति, अत्थं तस्स न चरति, अकिच्चं तस्स करोति, किच्चं तस्स न करोति, परिदहित्वा सयति, परम्मुखी निपज्जति, परिवत्तकजाता खो पन होति कुङ्कुमियजाता, दीघं अस्ससति, दुक्खं वेदयति, उच्चारपस्सावं अभिण्हं गच्छति, विलोममाचरति, परपुरिससद्वं सुत्वा कण्णसोतं विवरमोदहति, निहतभोगा खो पन होति, पटिविस्सकेहि सन्थवं करोति, निक्खन्तपादा खो पन होति विसिखानुचारिनी, अतिचारिनी खो पन होति निच्चं सामिके अगारवा पदुट्ठमनसङ्कप्पा, अभिण्हं द्वारे तिट्ठति, कच्छानि अङ्गानि थनानि दस्सेति, दिसोदिसं गन्त्वा पेक्खति । इमेहि खलु सम्म पुण्णमुख, पञ्चवीसाय ठानेहि इत्थी पदुट्ठा वेदितब्बा भवति । भवति च पनुत्तरेत्थ वाक्यं —

३०१. ‘पवासं तस्स वण्णेति, गतं तस्स न सोचति ।

दिस्वान पतिमागतं नाभिनन्दति, भत्तारवण्णं न कदाचि भासति ।

एते पदुट्ठाय भवन्ति लक्खणा ॥

३०२. ‘अनत्थं तस्स चरति असज्जता, अत्थञ्च हापेति अकिच्चकारिनी ।

परिदहित्वा सयति परम्मुखी, एते पदुट्ठाय भवन्ति लक्खणा ॥

३०३. ‘परिवत्तजाता च भवति कुङ्कुमी, दीघञ्च अस्ससति दुक्खवेदिनी ।

उच्चारपस्सावमभिण्हं गच्छति, एते पदुट्ठाय भवन्ति लक्खणा ॥

३०४. ‘विलोममाचरति अकिच्चकारिनी, सद्वं निसामेति परस्स भासतो ।

निहतभोगा च करोति सन्थवं, एते पदुट्ठाय भवन्ति लक्खणा ॥

३०५. ‘किच्छेन लद्धं कसिराभतं धनं, वित्तं विनासेति दुक्खेन सम्भतं ।

पटिविस्सकेहि च करोति सन्थवं, एते पदुट्ठाय भवन्ति लक्खणा ॥

३०६. ‘निक्खन्तपादा विसिखानुचारिनी, निच्चञ्च सामिहि पदुट्ठमानसा ।

अतिचारिनी होति अपेतगारवा, एते पदुट्ठाय भवन्ति लक्खणा ॥

३०७. ‘अभिक्खणं तिट्ठति द्वारमूले, थनानि कच्छानि च दस्सयन्ती ।

दिसोदिसं पेक्खति भन्तचित्ता, एते पदुट्ठाय भवन्ति लक्खणा ॥

३०८. ‘सब्बा नदी वङ्कगती, सब्बे कट्टमया वना ।

सब्बित्थियो करे पापं, लभमाने निवातके ॥

३०९. 'सचे लभेथ खणं वा रहो वा, निवातकं वापि लभेथ तादिसं ।

सब्बाव इत्थी कयिरुं नु पापं, अज्जं अलत्थ पीठसप्पिनापि सद्धिं ॥

३१०. 'नरानमारामकरासु नारिसु, अनेकचित्तासु अनिग्गहासु च ।

सब्बत्थ नापीतिकरापि चे सिया, न विस्ससे तित्थसमा हि नारियो' ति ॥

तत्थ गोणं धेनुन्ति लिङ्गविपल्लासेन वुत्तं । जातिकुले पदुस्सतीति तत्थ सा निब्भया हुत्वा तरुणकालतो पट्टाय विस्सासकेहि दासादीहिपि सद्धिं अनाचारं चरति, जातका जत्वापि निग्गहं न करोन्ति, अत्तनो अकिञ्चित्तिं परिहरमाना अजानन्ता विय होन्ति । अनत्थचरानीति अचरितब्बानि अत्थानि, अकिच्चकारानीति अत्थो । अगुणन्ति जियारहितं । पापसहायकोति दुम्मित्तो ।

दलिद्वताति दलिद्वताय । सेसपदेसुपि एसेव नयो । तत्थ दलिद्वो अलङ्कारादीनं अभावतो किलेसेन सङ्गण्हितुं न सक्कोतीति तं अवजानाति । गिलानो वत्थुकामकिलेसकामेहि सङ्गण्हितुं न सक्कोति । जराजिण्णो कायिकवाचसिकखिङ्गारतिसमत्थो न होति । सुरासोण्डो तस्सा हत्थपिळन्धनादीनिपि सुराघरज्जेव पवेसेति । मुद्धो अन्धबालो रतिकुसलो न होति । पमत्तो दासिसोण्डो हुत्वा घरदासीहि सद्धिं संवसति, भरियं पन अक्कोसति परिभासति, तेन नं अवजानाति । सब्बकिच्चेसु अनुवत्तन्तं “अयं नित्तेजो, ममेव अनुवत्तती” ति तं अक्कोसति परिभासति । यो पन सब्बं धनं अनुप्पदेति कुटुम्बं पटिच्छापेति, तस्स भरिया सब्बं धनसारं हत्थे कत्वा तं दासं विय अवजानाति, इच्छमाना “को तया अत्थो” ति घरतोपि नं निक्कट्ठति । मुद्धपत्तन्ति मुद्धभावप्पत्तं ।

पदोसमाहरतीति सामिके पदोसं आहरति दुस्सति, पापकम्मं करोतीति अत्थो । आरामगमनसीलाति सामिकं आपुच्छा वा अनापुच्छा वा अभिण्हं पुप्फारामादीसु अज्जतरं गन्त्वा तत्थ अनाचारं चरित्वा “अज्ज मया आरामे रुक्खदेवताय बलिकम्मं कत” न्तिआदीनि वत्वा बालसामिकं सज्जापेति । पण्डितो पन “अद्धा एसा तत्थ अनाचारं चरती” ति पुन तस्सा गन्तुं न देति । एवं सब्बपदेसुपि अत्थो वेदितब्बो । परकुलन्ति सन्दिट्ठसम्भत्तादीनं गोहं । तं सा “असुककुले मे वट्ठि पयोजिता अत्थि, तावकालिकं दिन्नकं अत्थि, तं साधेमी” तिआदीनि वत्वा गच्छति । निल्लोकनसीलाति वातपानन्तरादीहि ओलोकनसीला । सद्धारट्ठाधिनीति अत्तनो अङ्गपच्चङ्गानि दस्सेन्ती सद्धारे तिट्ठति ।

अच्चाचरतीति अतिक्कम्म चरति, सामिकस्स सन्तिके ठिताव अज्जस्स निमित्तं दस्सेतीति अत्थो । विजम्भतीति “अहं तं दिस्वा विजम्भिस्सामि, ताय सज्जाय ओकासस्स अत्थिभावं वा नत्थिभावं वा जानेय्यासी” ति पठममेव कतसङ्केता वा हुत्वा अकतसङ्केता वापि “एवं एस मयि बज्झिस्सती” ति सामिकस्स पस्से ठिताव विजम्भति विजम्भनं दस्सेति । विनमतीति किञ्चिदेव भूमियं पातेत्वा तं उक्खिपन्ती विय ओनमित्वा पिट्ठिं दस्सेति । विलसतीति गमनादीहि वा इरियापथेहि अलङ्कारेण वा विलासं दस्सेति । विलज्जतीति लज्जन्ती विय वत्थेन सरीरं छादेति, कवाटं वा भित्तिं वा अल्लीयति । नखेनाति पादनखेन पादनखं, हत्थनखेन हत्थनखं घट्टेति । कट्टेनाति दण्डकेन । दारकन्ति अत्तनो वा पुत्तं अज्जस्स वा पुत्तं गहेत्वा उक्खिपति वा उक्खिपापेति वा । कीळतीति सयं वा कीळति, दारकं वा कीळापेति । चुम्बनादीसुपि एसेव नयो । ददातीति तस्स किञ्चिदेव फलं वा पुप्फं वा देति । याचतीति तमेव पटियाचति । अनुकरोतीति दारकेन कतं कतं अनुकरोति । उच्चन्ति महासद्वसेन वा थोमनवसेन वा उच्चं । नीचन्ति मन्दसद्वसेन वा अमनापवचनेन

वा परिभववचनेन वा नीचं । **अविच्छन्ति** बहुजनमज्झे अप्पटिच्छन् । **विविच्छन्ति** रहो पटिच्छन् । **नच्चेनाति** एतेहि नच्चादीहि निमित्तं करोति । तत्थ रोदितेन निमित्तकरणेन रत्तिं देवे वस्सन्ते वातपानेन हत्थिं आरोपेत्वा सेट्ठिपुत्तेन नीताय पुरोहितब्राह्मणिया वत्थु कथेतब्बं । **जग्घतीति** महाहसितं हसति, एवम्पि निमित्तं करोति । **कच्छन्ति** उपकच्छकं । **उपलिखतीति** दन्तेहि उपलिखति । **सिरसन्ति** केसवट्ठिं । एवं केसानं मोचनबन्धनेहिपि परपुरिसानं निमित्तं करोति, नियामेत्वा वा अनियामेत्वा वा कोचिदेव सारज्जिस्सतीतिपि करोतियेव ।

पदुट्ठा वेदितब्बा भवतीति अयं मयि पदुट्ठा कुट्ठा, कुज्झित्वा च पन मिच्छाचारं चरतीति पण्डितेन वेदितब्बा भवति । **पवासन्ति** “असुकगामे पयुत्तं धनं नस्सति, गच्छ तं साधेहि, वोहारं करोही”तिआदीनि वत्वा तस्मिं गते अनाचारं चरितुकामा पवासं वण्णेति । **अनत्थन्ति** अवट्ठिं । **अकिच्छन्ति** अकत्तब्बयुत्तकं । **परिदहित्वाति** गाळ्हं निवासेत्वा । **परिवत्तकजाताति** इतो चितो च परिवत्तमाना । **कुट्ठुमियजाताति** कोलाहलजाता पादमूले निपन्ना परिचारिका उट्ठापेति, दीपं जालापेति, नानप्पकारं कोलाहलं करोति, तस्स किलेसरत्तिं नासेति । **दुक्खं वेदयतीति** सीसं मे रुज्जतीतिआदीनि वदति । **विलोममाचरतीति** आहारं सीतलं इच्छन्तस्स उण्हं देतीतिआदीनं वसेन पच्चनीकवुत्ति होति । **निहतभोगाति** सामिकेन दुक्खसम्भतानं भोगानं सुरालोलतादीहि विनासिका । **सन्थवन्ति** किलेसवसेन सन्थवं करोति । **निक्खन्तपादाति** जारस्स उपधारणत्थाय निक्खन्तपादा । **सामिकेति** पतिम्हि अगारवेन च पदुट्ठमानसाय च अतिचारिनी होति ।

सब्बित्थियोति ठपेत्वा विपस्सनाय तनुकतकिलेसा सेसा सब्बा इत्थियो पापं करेय्युं । **लभमानेति** लब्भमाने, संविज्जमानेति अत्थो । **निवातकेति** रहोमन्तनके परिभेदके । **खणं वा रहो वाति** पापकरणत्थाय ओकासं वा पटिच्छन्नट्ठानं वा । **कथिरुं** नूति एत्थ नू-ति निपातमत्तं । **अलत्थाति** अलट्ठा । अयमेव वा पाठो, अज्जं सम्पन्नपुरिसं अलभित्वा पीठसप्पिनापि ततो पटिक्कूलतरेनापि पापं करेय्युं । **आरामकरासूति** अभिरतिकारिकासु । **अनिग्गहासूति** निग्गहेन विनेतुं असक्कुण्य्यासु । **तित्थसमाति** यथा तित्थं उत्तमाधमेसु न कज्जि न्हायन्तं वारेति, तथा एतापि रहो वा खणे वा निवातके वा सति न कज्जि पटिक्खिपन्ति ।

तथा हि अतीते बाराणसियं कण्डरी नाम राजा अहोसि उत्तमरूपधरो । तस्स देवसिकं अमच्चा गन्धकरण्डकसहस्सं आहरन्ति । तेनस्स निवेसने परिभण्डं कत्वा गन्धकरण्डके फालेत्वा गन्धदारूनि कत्वा आहारं पचन्ति । भरियापिस्स अभिरूपा अहोसि नामेन किन्नरा नाम । पुरोहितोपिस्स समवयो पञ्चालचण्डो नाम बुद्धिसम्पन्नो अहोसि । रज्जो पन पासादं निस्साय अन्तोपाकारे जम्बुरुक्खो निब्बत्ति, तस्स साखा पाकारमत्थके ओलम्बति । तस्स छायाय जेगुच्छो दुस्सण्ठानो पीठसप्पी वसति । अथेकदिवसं किन्नरा देवी वातपानेन ओलोकेन्ती तं दित्वा पटिबद्धचित्ता हुत्वा रत्तिं राजानं रतिया सङ्गण्हित्वा तस्मिं निदं ओक्कन्ते सणिकं उट्ठायासना नानग्गरसभोजनं सुवण्णसरके पक्खिपित्वा उच्छङ्गे कत्वा साटकरज्जुया वातपानेन ओतरित्वा जम्बुं आरुह्य साखाय ओरुह्य पीठसप्पिं भोजेत्वा पापं कत्वा आगतमग्गेनेव पासादं आरुह्य गन्धेहि सरीरं उब्बट्ठेत्वा रज्जो सट्ठिं निपज्जि । एतेनुपायेन निबद्धं तेन सट्ठिं पापं करोति । राजा पन न जानाति ।

सो एकदिवसं नगरं पदक्खिणं कत्वा निवेसनं पवेसन्तो जम्बुछायाय सयितं परमकारुज्जप्पत्तं पीठसप्पिं दिस्वा पुरोहितं आह — “पस्सेतं मनुस्सपेत”न्ति । “आम, पस्सामि देवा”ति । “अपि नु खो, सम्म, एवरूपं पटिक्कूलं काचि इत्थं छन्दरागवसेन उपगच्छेय्या”ति । तं कथं सुत्वा पीठसप्पी मानं जनेत्वा “अयं राजा किं कथेति, अत्तनो देविया मम सन्तिकं आगमनं न जानाति मज्जे”ति जम्बुरुक्खेस्स अज्जलिं पग्गहेत्वा “सुण सामि, जम्बुरुक्खे निब्बत्तदेवते, ठपेत्वा तं अज्जो एतं कारणं न जानाती”ति आह । पुरोहितो तस्स किरियं दिस्वा चिन्तेसि — “अट्ठा रज्जो अग्गमहेसी जम्बुरुक्खेन गन्त्वा

इमिना सद्धिं पापं करोती'ति । सो राजानं पुच्छि — “महाराज, देविया ते रत्तिभागे सरीरसम्पस्सो कीदिसो होती'ति? “सम्म, अज्जं न पस्सामि, मज्झिमयामे पनस्सा सरीरं सीतलं होती'ति । “तेन हि, देव, तिड्डतु अज्जा इत्थी, अग्गमहेसी ते किन्नरादेवी इमिना सद्धिं पापं करोती'ति । “सम्म, किं वदेसि, एवरूपा परमविलाससम्पन्ना किं इमिना परमजेगुच्छेन सद्धिं अभिरमिस्सती'ति? “तेन हि नं, देव, परिग्गण्हाही'ति ।

सो “साधू'ति रत्तिं भुत्तसायमासो ताय सद्धिं निप्पज्जित्वा “परिग्गण्हिस्सामि न'न्ति पकतिया निहुपगमनवेलाय निहुपगतो विय अहोसि । सापि उट्ठाय तथेव अकासि । राजा तस्सा अनुपदज्जेव गन्त्वा जम्बुछायं निस्साय अट्ठासि । पीठसप्पी देविया कुज्झित्वा “त्वं अज्ज अतिचिरायित्वा आगता'ति हत्थेन कण्णसङ्खलिकं पहरि । अथ नं “मा मं कुज्झि, सामि, रज्जो निहुपगमनं ओलोकेसि'न्ति वत्त्वा तस्स गेहे पादपरिचारिका विय अहोसि । तेन पनस्सा पहारेन सीहमुखकुण्डलं कण्णतो गळित्वा रज्जो पादमूले पति । राजा “वट्ठिस्सति एत्तक'न्ति तं गहेत्वा गतो । सापि तेन सद्धिं अतिचरित्वा पुरिमनियामेनेव गन्त्वा रज्जा सद्धिं निपज्जितुं आरभि । राजा पटिक्खित्वा पुनदिवसे “किन्नरादेवी मया दिन्नं सब्बालङ्कारं अलङ्कारित्वा एतू'ति आणापेसि । सा “सीहमुखकुण्डलं मे सुवण्णकारस्स सन्तिके'ति वत्त्वा नागमि, पुन पेसिते च पन एककुण्डलाव आगमासि । राजा पुच्छि — “कहं ते कुण्डल'न्ति? “सुवण्णकारस्स सन्तिके'ति । सुवण्णकारं पक्कोसापेत्वा “किंकारणा इमिस्सा कुण्डलं न देसी'ति आह । “नाहं गण्हामि देवा'ति । राजा तस्सा कुज्झित्वा “पापे चण्डालि मादिसेन ते सुवण्णकारेन भवितब्ब'न्ति वत्त्वा तं कुण्डलं तस्सा पुरथो खिपित्वा पुरोहितं आह — “सम्म, सच्चं तथा वुत्तं, गच्छ सीसमस्सा छेदापेही'ति । सो तं राजगेहेयेव एकस्मिं पदेसे ठपेत्वा राजानं उपसङ्गमित्वा — “देव, मा किन्नरादेविया कुज्झित्थ, सब्बा इत्थियो एवरूपायेव । सचेपि इत्थीनं दुस्सीलभावं जातुकामोसि, दस्सेस्सामि ते एतासं पापकज्जेव बहुमायाभावज्ज, एहि अज्जातकवेसेन जनपदं चरामा'ति आह ।

राजा “साधू'ति मातरं रज्जं पटिच्छापेत्वा तेन सद्धिं चारिकं पक्कामि । तेसं योजनं मग्गं गन्त्वा महामग्गे निसिन्नानंयेव एको कुटुम्बिको पुत्तस्सत्थाय मङ्गलं कत्वा एकं कुमारिकं पटिच्छन्नयाने निसीदापेत्वा महन्तेन परिवारेन गच्छति । तं दिस्वा पुरोहितो राजानं आह — “सचे इच्छसि, इमं कुमारिकं तथा सद्धिं पापं कारेतुं सक्का देवा'ति । “किं कथेसि, महापरिवारा एसा, न सक्का सम्मा'ति? पुरोहितो “तेन हि पस्स, देवा'ति पुरतो गन्त्वा मग्गतो अविदूरे साणिया परिकिखित्वा राजानं अन्तोसाणियं कत्वा सयं मग्गपस्से रोदन्तो निसीदि । अथ नं सो कुटुम्बिको दिस्वा “तात, कस्मा रोदसी'ति पुच्छि । “भरिया मे गरुभारा, तं कुलघरं नेतुं मग्गपटिपन्नोस्मि, तस्सा अन्तरामग्गेयेव गब्भो चलि, एसा अन्तोसाणियं किलमति, काचिस्सा इत्थी सन्तिके नत्थि, मयापि तत्थ गन्तुं न सक्का, न जानामि किं भविस्सती'ति, एकं इत्थिं लद्धुं वट्ठती'ति? “मा रोदि, बहू मे इत्थियो, एका गमिस्सती'ति । “तेन हि अयमेव कुमारिका गच्छतु, एतिस्सापि मङ्गलं भविस्सती'ति । सो चिन्तेसि — “सच्चं वदति, सुणिसायपि मे मङ्गलमेव, इमिना हि निमित्तेन सा पुत्तधीताहि वट्ठिस्सती'ति तमेव पेसेसि । सा तत्थ पविसित्वा राजानं दिस्वाव पटिबद्धचित्ता हुत्वा पापमकासि । राजापिस्सा अङ्गुलिमुद्दिकं अदासि । अथ नं कतकिच्चं निक्खमित्वा आगतं पुच्छिं सु — “किं विजाता'ति? “सुवण्णवण्णं पुत्त'न्ति । कुटुम्बिको तं आदाय पायासि । पुरोहितोपि रज्जो सन्तिकं गन्त्वा “दिट्ठा ते, देव, कुमारिकापि एवं पापा, किमङ्गं पन अज्जा, अपि पन ते किञ्चि दिन्न'न्ति पुच्छि । “आम, अङ्गुलिमुद्दिका दिन्ना'ति । “नास्सा तं दस्सामी'ति वेगेन गन्त्वा यानकं गण्हित्वा “किमेत'न्ति वुत्ते “अयं मे ब्राह्मणिया उस्सीसके ठपितं मुद्दिकं गहेत्वा आगता, देहि, अम्म, मुद्दिक'न्ति आह । सा तं ददमाना ब्राह्मणं हत्थे नखेन विज्झित्वा “गण्ह चोरा'ति अदासि ।

एवं ब्राह्मणो नानाविधेहि उपायेहि अज्जापि बहू अतिचारिनियो रज्जो दस्सेत्वा “इध ताव एत्तकं होतु, अज्जत्थ

गमिस्साम, देवा”ति आह । राजा “सकलजम्बुदीपे चरितेपि सब्बा इत्थियो एवरूपाव भविस्सन्ति, किं नो एताहि, निवत्तामा”ति बाराणसिमेव पच्चागन्त्वा — “महाराज, इत्थियो नाम एवं पापधम्मा, पकति एसा एतासं, खमथ, देव, किन्नरादेविया”ति पुरोहितेन याचितो खमित्वा राजनिवेसनतो नं निक्कट्ठपेसि, ठानतो पन तं अपनेत्वा अज्जं अग्गमहेसिं अकासि । तच्च पीठसप्पिं निक्कट्ठपेत्वा जम्बुसाखं छेदापेसि । तदा कुणालो पञ्चालचण्डो अहोसि । इति अत्तना दिट्ठकारणमेव आहरित्वा दस्सेन्तो गाथमाह —

३११. “यं वे दिस्वा कण्डरीकिन्नरानं, सब्बित्थियो न रमन्ति अगारे ।

तं तादिसं मच्चं चजित्वा भरिया, अज्जं दिस्वा पुरिसं पीठसप्पि”न्ति ॥

तस्सत्थो — यं वे कण्डरिस्स रज्जो किन्नराय देविया चाति इमेसं कण्डरिकिन्नरानं विरागकारणं अहोसि, तं दिस्वा जानितब्बं — सब्बित्थियो अत्तनो सामिकानं न रमन्ति अगारे । तथा हि अज्जं पीठसप्पिं पुरिसं दिस्वा तं राजानं तादिसं रतिकुसलं मच्चं चजित्वा भरिया तेन मनुस्सपेतेन सद्धिं पापमकासीति ।

अपरोपि अतीते बाराणसियं बको नाम राजा धम्मेन रज्जं कारेसि । तदा बाराणसिया पाचीनद्वारवासिनो एकस्स दलिदस्स पञ्चपापी नाम धीता अहोसि । सा किर पुब्बेपि एका दलिदधीता मत्तिकं मदित्वा गेहे भित्तिं विलिम्पति । अथेको पच्चेकबुद्धो अत्तनो पब्भारपरिभण्डकरणत्थं “कहं मत्तिकं लभिस्सामी”ति चिन्तेत्वा “बाराणसियं लद्धुं सक्का”ति चीवरं पारुपित्वा पत्तहत्थो नगरं पविसित्वा तस्सा अविदूरे अट्ठासि । सा कुज्झित्वा उल्लोकेन्ती पदुट्ठेन मनसा “मत्तिकम्पि भिक्खती”ति अवोच । पच्चेकबुद्धो निच्चलोव अहोसि । अथ सा पच्चेकबुद्धं निच्चलितं दिस्वा पुन चित्तं पसादेत्वा, “समण, मत्तिकम्पि न लभसी”ति वत्वा महन्तं मत्तिकापिण्डं आहरित्वा पत्ते ठपेसि । सो ताय मत्तिकाय पब्भारे परिभण्डमकासि । सा नचिरस्सेव ततो चवित्वा तस्मिंयेव नगरे बहिद्वारगामे दुग्गतित्थिया कुच्छिम्हि पटिसन्धिं गण्णि । सा दसमासच्चयेन मातु कुच्छितो निक्खमि । तस्सा मत्तिकापिण्डफलेन सरीरं फस्ससम्पन्नं अहोसि, कुज्झित्वा उल्लोकेतत्ता पन हत्थपादमुखअक्खिनासानि पापानि विरूपानि अहेसुं । तेन तं “पञ्चपापी”त्वेव सज्जानिंसु ।

अथेकदिवसं बाराणसिराजा रत्तिं अज्जातकवेसेन नगरं परिगगणहन्तो तं पदेसं गतो । सापि गामदारिकाहि सद्धिं कीळन्ती अजानित्वाव राजानं हत्थे गण्णि । सो तस्सा हत्थसम्फस्सेन सकभावेन सण्ठातुं नासक्खि, दिब्बसम्फस्सेन फुट्ठो विय अहोसि । सो फस्सरगरतो तथाविरूपम्पि तं हत्थे गहेत्वा “कस्स धीतासी”ति पुच्छित्वा “द्वारवासिनो”ति वुत्ते अस्सामिकभावं पुच्छित्वा “अहं ते सामिको भविस्सामि, गच्छ मातापितरो अनुजानापेही”ति आह । सा मातापितरो उपगन्त्वा “एको, अम्म, पुरिसो मं इच्छती”ति वत्वा “सोपि दुग्गतो भविस्सति, सचे तादिसम्पि इच्छति, साधू”ति वुत्ते गन्त्वा मातापितूहि अनुज्जातभावं आरोचेसि । सो तस्मिंयेव गेहे ताय सद्धिं वसित्वा पातोव राजनिवेसनं पाविसि । ततो पट्टायेव अज्जातकवेसेन निबद्धं तत्थ गच्छति, अज्जं इत्थिं ओलोकेतुम्पि न इच्छति ।

अथेकदिवसं तस्सा पितु लोहितपक्खन्दिका उप्पज्जि । असम्भिन्नखीरसप्पिमधुसक्खरयुत्तपायासोव एतस्स भेसज्जं, तं ते दलिदताय उप्पादेतुं न सक्कोन्ति । ततो पञ्चपापिमाता धीतरं आह — “किं, अम्म, तव सामिको पायासं उप्पादेतुं सक्खिस्सती”ति? “अम्म, मम सामिकेन अम्हेहिपि दुग्गततरेन भवितब्बं, एवं सन्तेपि पुच्छिस्सामि नं, मा चिन्तयी”ति वत्वा तस्सागमनवेलायं दुम्मना हुत्वा निसीदि । अथ नं राजा आगन्त्वा “किं दुम्मनासी”ति पुच्छि । सा तमत्थं आरोचेसि । तं सुत्वा राजा “भद्रे इदं अतिरसभेसज्जं, कुतो लभिस्सामी”ति वत्वा चिन्तेसि — “न सक्का मया निच्चकालं एवं चरितुं, अन्तरामगगे परिस्सयोपि दट्ठब्बो, सचे खो पन एतं अन्तेपुरं नेस्सामि, एतिस्सा फस्ससम्पदं अजानन्ता ‘अम्हाकं राजा

यक्खिनिं गहेत्वा आगतो'ति केळिं करिस्सन्ति, सकलनगरवासिनो एतिस्सा सम्फस्सं जानापेत्वा गरहं मोचेस्सामी'ति । अथ नं राजा — “भदे, मा चिन्तयि, आहरिस्सामि ते पितु पायासं”न्ति वत्वा ताय सद्धिं अभिरमित्वा राजनिवेसनं गन्त्वा पुनदिवसे तादिसं पायासं पचापेत्वा पण्णानि आहरापेत्वा द्वे पुटे कत्वा एकस्मिं पायासं पक्खिपित्वा एकस्मिं चूळामणिं ठपेत्वा बन्धित्वा रत्तिभागे गन्त्वा, “भदे, मयं दलिदा, किच्छेन सम्पादितं, तव पितरं ‘अज्ज इमम्हा पुटा पायासं भुज्ज, स्वे इमम्हा’ति वदेय्यासी’ति आह । सा तथा अकासि । अथस्सा पिता ओजसम्पन्नत्ता पायासस्स थोकमेव भुज्जित्वा सुहितो जातो । सेसं मातु दत्वा सयम्पि भुज्जि । तयोपि सुहिता अहेसुं । चूळामणिपुटं पन पुनदिवसत्थाय ठपेसुं ।

राजा निवेसनं गन्त्वा मुखं धोवित्वाव “चूळामणिं मे आहरथा”ति वत्वा “न पस्साम, देवा”ति वुत्ते “सकलनगरं विचिनथा”ति आह । ते विचिनित्वापि न पस्सिंसु । तेन हि बहिनगरे दलिदगेहेसु भत्तपण्णपुटे उपादाय विचिनथाति । विचिनन्ता तस्मिं घटे चूळामणिं दिस्वा तस्सा मातापितरो “चोरा”ति बन्धित्वा नयिंसु । अथस्सा पिता, “सामि, न मयं चोरा, अज्जेनायं मणि आभतो”ति वत्वा “केना”ति वुत्ते “जामातरा मे”ति आचिक्खित्वा “कहं सो”ति पुच्छितो “धीता मे जानाती”ति आह । ततो धीताय सद्धिं कथेसि — “अम्म, सामिकं ते जानासी”ति? “न जानामी”ति । “एवं सन्ते अम्हाकं जीवितं नत्थी”ति । “तात, सो अन्धकारे आगन्त्वा अन्धकारे एव याति, तेनस्स रूपं न जानामि, हत्थसम्फस्सेन पन नं जानितुं सक्कोमी”ति । सो राजपुरिसानं आरोचेसि । तेपि रज्जो आरोचेसुं । राजा अजानन्तो विय हुत्वा “तेन हि तं इत्थिं राजङ्गणे अन्तोसाणियं ठपेत्वा साणिया हत्थप्पमाणं छिदं कत्वा नगरवासिनो सन्निपातेत्वा हत्थसम्फस्सेन चोरं गणहथा”ति आह । राजपुरिसा तथा कातुं तस्सा सन्तिकं गन्त्वा रूपं दिस्वाव विप्पटिसारिनो हुत्वा — “धी, धी पिसाची”ति जिगुच्छित्वा फुसितुं न उस्सहिंसु, आनेत्वा पन नं राजङ्गणे अन्तोसाणियं ठपेत्वा सकलनगरवासिनो सन्निपातेसुं । सा आगतागतस्स छिदेन पसारितहत्थं गहेत्वाव “नो एसो”ति वदति । पुरिसा तस्सा दिब्बफस्ससदिसे फस्से बज्झित्वा अपगन्तुं न सक्खिंसु, “सचायं दण्डारहा, दण्डं दत्वापि दासकम्मकारभावं उपगन्त्वापि एतं घरे करिस्सामा”ति चिन्तयिंसु । अथ ने राजपुरिसा दण्डेहि कोट्टेत्वा पलापेसुं । उपराजानं आदिं कत्वा सब्बे उम्मत्तका विय अहेसुं ।

अथ राजा — “कच्चि अहं भवेय्य”न्ति हत्थं पसारेसि । तं हत्थे गहेत्वाव “चोरो मे गहितो”ति महासदं करि । राजा तेपि पुच्छि — “तुम्हे एताय हत्थे गहिता किं चिन्तयित्था”ति । ते यथाभूतं आरोचेसुं । अथ ने राजा आह — “अहं एतं अत्तनो गेहं आनेतुं एवं कारेसिं ‘एतिस्सा फस्सं अजानन्ता मं परिभवेय्यु’न्ति चिन्तेत्वा, तस्मा मया सब्बे तुम्हे जानापिता, वदथ, भो दानि, सा कस्स गेहे भवितुं युत्ता”ति? “तुम्हाकं, देवा”ति । अथ नं अभिसिञ्चित्वा अगमहेसिं अकासि । मातापितूनम्पिस्सा इस्सरियं दापेसि । ततो पट्टाय च पन ताय सम्मत्तो नेव विनिच्छयं पट्टपेसि, न अज्जं इत्थिं ओलोकेसि । ता तस्सा अन्तरं परियेसिंसु । सा एकदिवसं द्विन्नं राजूनं अगमहेसिभावस्स सुपिने निमित्तं दिस्वा रज्जो आरोचेसि । राजा सुपिनपाठके पक्कोसापेत्वा “एवरूपे सुपिने दिट्ठे किं होती”ति पुच्छि । ते इतरासं इत्थीनं सन्तिका लज्जं गहेत्वा — “महाराज, देविया सब्बसेतस्स हत्थिनो खन्धे निसिन्नभावो तुम्हाकं मरणस्स पुब्बनिमित्तं, हत्थिखन्धगताय पन चन्दपरामसनं तुम्हाकं पच्चामित्तराजानयनस्स पुब्बनिमित्तं”न्ति वत्वा “इदानि किं कातब्ब”न्ति वुत्ते “देव इमं मारेतुं न सक्का, नावाय पन नं ठपेत्वा नदियं विस्सज्जेतुं वट्ठी”ति वदिंसु । राजा आहारवत्थालङ्कारेहि सद्धिं रत्तिभागे नं नावाय ठपेत्वा नदियं विस्सज्जेसि ।

सा नदिया वुहमाना हेट्टानदिया नावाय उदकं कीळन्तस्स बावरिकरज्जो अभिमुखट्टानं पत्ता । तस्स सेनापति नावं दिस्वा “अयं नावा मय्ह”न्ति आह । राजा “नावाय भण्डं मय्ह”न्ति वत्वा आगताय नावाय तं दिस्वा “का नाम त्वं पिसाचीसदिसा”ति पुच्छि । सा सितं कत्वा बकस्स रज्जो अगमहेसिभावं कथेत्वा सब्बं तं पवत्ति तस्स कथेसि । सा पन

पञ्चपापीति सकलजम्बुदीपे पाकटा । अथ नं राजा हत्ये गहेत्वा उक्खिपि, सह गहणेनेव फस्सरागरत्तो अज्जासु इत्थीसु इत्थिसज्जं अकत्वा तं अगमहेसिद्वाने ठपेसि । सा तस्स पाणसमा अहोसि । बको तं पवत्तिं सुत्वा “नाहं तस्स अगमहेसिं कातुं दस्सामी”ति सेनं सङ्कट्टित्वा तस्स पटितित्थे निवेसनं कत्वा पण्णं पेसेसि — “भरियं वा मे देतु युद्धं वा”ति । सो “युद्धं दस्सामि, न भरिय”न्ति वत्वा युद्धसज्जो अहोसि । उभिनं अमच्चा “मातुगामं निस्साय मरणकिच्चं नत्थि, पुरिमसामिकत्ता एसा बकस्स पापुणाति, नावाय लद्धत्ता बावरिकस्स, तस्मा एकेकस्स गेहे सत्त सत्त दिवसानि होतू”ति मन्तेत्वा द्वेपि राजानो सज्जापेसुं । ते उभोपि अत्तमना हुत्वा तित्थपटितित्थे नगरानि मापेत्वा वसिंसु । सा द्विन्नम्पि तेसं अगमहेसित्तं कारेसि । द्वेपि तस्सा सम्मत्ता अहेसुं । सा पन एकस्स घरे सत्ताहं वसित्वा नावाय इतरस्स घरं गच्छन्ती नावं पाजेत्वा नेन्तेन एकेन महल्लकखुज्जकेवट्टेन सद्धिं नदीमज्जे पापं करोति । तदा कुणालो सकुणराजा बको अहोसि, तस्मा इदं अत्तना दिट्ठकारणं आहरित्वा दस्सेन्तो गाथमाह —

३१२. “बकस्स च बावरिकस्स च रज्जो, अच्चन्तकामानुगतस्स भरिया ।

अवाचरी पट्टवसानुगस्स, कं वापि इत्थी नातिचरे तदज्ज”न्ति ॥

तत्थ अच्चन्तकामानुगतस्साति अच्चन्तं कामं अनुगतस्स । अवाचरीति अनाचारं चरि । पट्टवसानुगस्साति पट्टस्स अत्तनो वसानुगतस्स, अत्तनो पेसनकारस्स सन्तिकेति अत्थो । करणत्थे वा सामिवचनं, तेन सद्धिं पापमकासीति वुत्तं होति । तदज्जन्ति कतरं तं अज्जं पुरिसं नातिचरेय्याति अत्थो ।

अपरापि अतीते ब्रह्मदत्तस्स भरिया पिङ्गियानी नाम अगमहेसी सीहपज्जरं विवरित्वा ओलोकेन्ती मङ्गलअस्सगोपकं दिस्वा रज्जो निहुपगमनकाले वातपानेन ओरुय्ह तेन सद्धिं अतिचरित्वा पुन पासादं आरुय्ह गन्धेहि सरीरं उब्बट्टेत्वा रज्जा सद्धिं निपज्जि । अथेकदिवसं राजा “किं नु खो देविया अट्टरत्तसमये निच्चं सरीरं सीतं होति, परिग्गण्हिस्सामि न”न्ति एकदिवसं निहुपगतो विय हुत्वा तं उट्ठाय गच्छन्तिं अनुगन्त्वा अस्सबन्धेन सद्धिं अतिचरन्तिं दिस्वा निवत्तित्वा सयनं अभिरुहि । सापि अतिचरित्वा आगन्त्वा चूळसयनके निपज्जि । पुनदिवसे राजा अमच्चगणमज्जेयेव तं पक्कोसापेत्वा तं किच्चं आविकत्वा “सब्बाव इत्थियो पापधम्मा”ति तस्सा वधबन्धेज्जभेज्जारहं दोसं खमित्वा ठाना चावेत्वा अज्जं अगमहेसिं अकासि । तदा कुणालो राजा ब्रह्मदत्तो अहोसि, तेन तं अत्तना दिट्ठं आहरित्वा दस्सेन्तो गाथमाह —

३१३. “पिङ्गियानी सब्बलोकस्सरस्स, रज्जो पिया ब्रह्मदत्तस्स भरिया ।

अवाचरी पट्टवसानुगस्स, तं वापि सा नाज्झगा कामकामिनी”ति ॥

तत्थ तं वाति सा एवं अतिचरन्ती तं वा अस्सबन्धं तं वा अगमहेसिद्वानन्ति उभयम्पि नाज्झगा, उभतो भट्ठा अहोसि । कामकामिनीति कामे पत्थयमाना ।

एवं पापधम्मा इत्थियोति अतीतवत्थूहि इत्थीनं दोसं कथेत्वा अपरेनपि परियायेन तासं दोसमेव कथेन्तो आह —

३१४. “लुद्धानं लहुचित्तानं, अकतज्जून दुब्भिनं ।

नादेवसत्तो पुरिसो, थीनं सद्धातुमरहति ॥

३१५. “न ता पजानन्ति कतं न किच्चं, न मातरं पितरं भातरं वा ।

अनरिया समतिक्कन्तधम्मा, सस्सेव चित्तस्स वसं वजन्ति ॥

३१६. “चिरानुवुट्ठमि पियं मनापं, अनुकम्पकं पाणसमम्पि भत्तुं ।
आवासु किच्चेसु च नं जहन्ति, तस्माहमित्थीनं न विस्ससामि ॥

३१७. “थीनञ्चि चित्तं यथा वानरस्स, कन्नप्पकन्नं यथा रुक्खछाया ।
चलाचलं हृदयमित्थियानं, चक्कस्स नेमि विय परिवत्तति ॥

३१८. “यदा ता पस्सन्ति समेक्खमाना, आदेय्यरूपं पुरिसस्स वित्तं ।
सण्हाहि वाचाहि नयन्ति मेनं, कम्बोजका जलजेनेव अस्सं ॥

३१९. “यदा न पस्सन्ति समेक्खमाना, आदेय्यरूपं पुरिसस्स वित्तं ।
समन्ततो नं परिवज्जयन्ति, तिण्णो नदीपारगतोव कुल्लं ॥

३२०. “सिलेसूपमा सिखिरिव सब्बभक्खा, तिक्खमाया नदीरिव सीघसोता ।
सेवन्ति हेता पियमप्पियञ्च, नावा यथा ओरकुलं परञ्च ॥

३२१. “न ता एकस्स न द्विन्नं, आपणोव पसारितो ।
यो ता मय्हन्ति मज्जेय्य, वातं जालेन बाधये ॥

३२२. “यथा नदी च पन्थो च, पानागारं सभा पपा ।
एवं लोकित्थियो नाम, वेला तासं न विज्जति ॥

३२३. “घतासनसमा एता, कण्हसप्पसिरूपमा ।
गावो बहि तिणस्सेव, ओमसन्ति वरं वरं ॥

३२४. “घतासनं कुञ्जरं कण्हसप्पं, मुद्धाभिसित्तं पमदा च सब्बा ।
एते नरो निच्चयतो भजेथ, तेसं हवे दुब्बिदु सब्बभावो ॥

३२५. “नच्चन्तवण्णा न बहून् कन्ता, न दक्खिणा पमदा सेवितब्बा ।
न परस्स भरिया न धनस्स हेतु, एतित्थियो पञ्च न सेवितब्बा’ति ॥

तत्थ लुब्धानन्ति लुब्भानं । कणवेरजातके (जा० १.४.६९-७२) विय बद्धचोरेपि सारज्जनं सन्धायेतं वुत्तं ।
लहुचित्तानन्ति मुहुत्तमेव परिवत्तनचित्तानं । चूळधनुग्गहजातकेन (जा० १.५.१२८ आदयो) एतं दीपेतब्बं । अकतञ्जुता
पन एतासं एककनिपाते तक्कारियजातकेन (जा० १.१३.१०४ आदयो) दीपेतब्बा । नादेवसत्तोति न अदेवसत्तो देवेन
अनासत्तो अयक्खगहितको अभूतविट्ठो पुरिसो थीनं सीलवन्ततं सद्भातुं नारहति, भूतविट्ठो पन सद्देय्य । कतन्ति अत्तनो
कतं उपकारं । किच्चन्ति अत्तना कत्तब्बं किच्चं । न मातरन्ति सब्बेपि जातके छुट्टेत्वा यस्मिं पटिबद्धचित्ता होन्ति, तज्जेव
अनुबन्धनतो एते मातादयो न जानन्ति नाम महापन्थकमाता विय । अनरियाति निल्लज्जा । सस्सेवाति सकस्स ।

आवासूति आपदासु । किच्चेसूति तेसु तेसु करणीयेसु ।

कन्नप्यकन्नन्ति ओतिण्णोतिण्णं । यथा हि विसमे पदेसे रुक्खछाया निन्नम्पिओरोहति, थलम्पि अभिरुहति, तथा एतासम्पि चित्तं न कञ्चि उतमाधमं वज्जेति । **चलाचलन्ति** एकस्मिंयेव अपतिट्ठितं । **नेमि वियाति** सकटस्स गच्छतो चक्कनेमि विय । **आदेय्यरूपन्ति** गहेतब्बजातिकं । **वित्तन्ति** धनं । **नयन्तीति** अत्तनो वसं नेन्ति । **जलजेनाति** जलजातसेवालेन । कम्बोजरट्ठवासिनो किर यदा अटवितो अस्से गण्हितुकामा होन्ति, तदा एकस्मिं ठाने वतिं परिक्खपित्वा द्वारं योजेत्वा अस्सानं उदकपानतित्थे सेवालं मधुना मक्खेत्वा सेवालसम्बन्धानि तीरे तिणानि आदिं कत्वा याव परिक्खेपद्वारा मक्खेन्ति, अस्सा पानीयं पिवित्वा रसगिद्धेन मधुना मक्खितानि तानि तिणानि खादन्ता अनुक्कमेन तं ठानं पविसन्ति । इति यथा ते जलजेन पलोभेत्वा अस्से वसं नेन्ति, तथा एतापि धनं दिस्वा तस्स गहणत्थाय सण्हाहि वाचाहिपि पुरिसं वसं नेन्तीति अत्थो । **कुल्लन्ति** तरणत्थाय गहितं यं किञ्चि ।

सिलेसूपमाति पुरिसानं चित्तबन्धनेन सिलेससदिसा । **तिक्खमायाति** तिखिणमाया सीघमाया । **नदीरिवाति** यथा पब्बतेय्या नदी सीघसोता, एवं सीघमायाति अत्थो । **आपणोवाति** यथा च पसारितापणो येसं मूलं अत्थि, तेसज्जेव उपकारो, तथेव तापि । **यो ताति** यो पुरिसो ता इत्थियो । **बाधयेति** सो वातं जालेन बाधेय्य । **वेला तासं न विज्जतीति** यथा एतेसं नदीआदीनं “असुकवेलायमेव एत्थ गन्तब्ब”न्ति वेला नत्थि, रत्तिम्पि दिवापि इच्छितिच्छित्तक्खणे उपगन्तब्बानेव, असुकेनेवातिपि मरियादा नत्थि, अत्थिकेन उपगन्तब्बानेव, तथा तासम्पीति अत्थो ।

घतासनसमा एताति यथा अग्नि इन्धनेन न तप्पति, एवमेतापि किलेसरतिया । **कण्हसप्पसिरूपमाति** कोधनताय उपनाहिताय घोरविसताय दुजिक्कताय मित्तदुब्भितायाति पञ्चहि कारणेहि कण्हसप्पसिरसदिसा । तत्थ बहुलरागताय घोरविसता, पिसुणताय दुजिक्कता, अतिचारिताय मित्तदुब्भिता वेदितब्बा । **गावो बहि तिणस्सेवाति** यथा गावो खादितट्ठानं छट्टेत्वा बहि मनापमनापस्स तिणस्स वरं वरं ओमसन्ति खादन्ति, एवमेतापि निब्धनं छट्टेत्वा अज्जं सधनमेव भजन्तीति अत्थो । **मुद्धाभिसित्तन्ति** राजानं । **पमदा च सब्बाति** सब्बा च इत्थियो । **एतेति** एते पञ्च जने । **निच्चयतोति** निच्चसज्जतो, उपट्ठितस्सति अप्पमत्तोव हुत्वाति अत्थो । **दुब्बिदूति** दुज्जानो । **सब्बभावोति** अज्झासयो । चिरपरिचिण्णोपि हि अग्नि दहति, चिरविस्सासिकोपि कुज्जरो घातेति, चिरपरिचितोपि सप्पो डंसति, चिरविस्सासिकोपि राजा अनत्थकरो होति, एवं चिराचिण्णापि इत्थियो विकारं दस्सेन्तीति ।

नच्चन्तवण्णाति अभिरूपवती । **न बहून कन्ताति** अट्ठकासिगणिका विय बहूनं पिया मनापा । **न दक्खिणाति** नच्चगीतकुसला । तथारूपा हि बहुपत्थिता बहुमिता होन्ति, तस्मा न सेवितब्बा । **न धनस्स हेतूति** या धनहेतुयेव भजति, सा अपरिग्गहापि न सेवितब्बा । सा हि धनं अलभमाना कुज्जतीति ।

एवं वुत्ते महाजनो महासत्तस्स “अहो सुकथित”न्ति साधुकारमदासि । सोपि एत्तकेहि कारणेहि इत्थीनं अगुणं कथेत्वा तुण्ही अहोसि । तं सुत्वा आनन्दो गिज्झराजा, “सम्म कुणाल, अहम्पि अत्तनो जाणबलेन इत्थीनं अगुणं कथेस्सामी”ति वत्वा अगुणकथं आरभि । तं दस्सेन्तो सत्था आह —

“अथ खलु, भो, आनन्दो गिज्झराजा कुणालस्स आदिमज्झकथापरियोसानं विदित्वा तायं वेलायं इमा गाथा अभोसि —

३२६. “पुण्णम्पि चेमं पथविं धनेन, दज्जित्थिया पुरिसो सम्मताय ।
लद्धा खणं अतिमज्जेय्य तम्पि, तासं वसं असतीनं न गच्छे ॥
३२७. “उट्ठाहकं चेपि अलीनवृत्तिं, कोमारभत्तारं पियं मनापं ।
आवासु किच्चेसु च नं जहन्ति, तस्माहमित्थीनं न विस्ससामि ॥
३२८. “न विस्ससे ‘इच्छति म’न्ति पोसो, न विस्ससे ‘रोदति मे सकासे’ ।
सेवन्ति हेता पियमप्पियज्ज, नावा यथा ओरकूलं परज्ज ॥
३२९. “न विस्ससे साखपुराणसन्थतं, न विस्ससे मित्तपुराणचोरं ।
न विस्ससे राजानं ‘सखा मम’न्ति, न विस्ससे इत्थि दसन्न मातरं ॥
३३०. “न विस्ससे रामकरासु नारिसु, अच्चन्तसीलासु असज्जतासु ।
अच्चन्तपेमानुगतस्स भरिया, न विस्ससे तित्थसमा हि नारियो ॥
३३१. “हनेय्युं छिन्देय्युं छेदापेय्युम्पि, कण्ठेपि छेत्वा रुधिरं पिवेय्युं ।
मा दीनकामासु असज्जतासु, भावं करे गङ्गितित्थूपमासु ॥
३३२. “मुसा तासं यथा सच्चं, सच्चं तासं यथा मुसा ।
गावो बहि तिणस्सेव, ओमसन्ति वरं वरं ॥
३३३. “गतेनेता पलोभेन्ति, पेक्खितेन म्हितेन च ।
अथोपि दुन्निवत्थेन, मज्जुना भणितेन च ॥
३३४. “चोरियो कथिना हेता, वाळा च लपसक्खरा ।
न ता किञ्चि न जानन्ति, यं मनुस्सेसु वज्जनं ॥
३३५. “असा लोकित्थियो नाम, वेला तासं न विज्जति ।
सारत्ता च पगब्भा च, सिखी सब्बघसो यथा ॥
३३६. “नत्थित्थीनं पियो नाम, अप्पियोपि न विज्जति ।
सेवन्ति हेता पियमप्पियज्ज, नावा यथा ओरकूलं परज्ज ॥
३३७. “नत्थित्थीनं पियो नाम, अप्पियोपि न विज्जति ।
धनत्ता पटिवल्लन्ति, लताव दुमनिस्सिता ॥
३३८. “हत्थिबन्धं अस्सबन्धं, गोपुरिसज्ज मण्डलं ।
छवडाहकं पुप्फछडुकं, सधनमनुपतन्ति नारियो ॥

३३९. “कुलपुत्तम्पि जहन्ति अकिञ्चनं, छवकसमसदिसम्पि ।
अनुगच्छन्ति अनुपतन्ति, धनहेतु हि नारियो”ति ॥

तत्थ आदिमज्झकथापरियोसानन्ति कथाय आदिमज्झपरियोसानं । लब्धा खणन्ति ओकासं लभित्वा । इच्छति मन्ति मं एसा इच्छतीति पुरिसो इत्थिं न विस्ससेय्य । साखपुराणसन्थतन्ति हिय्यो वा परे वा सन्थतं पुराणसाखासन्थतं न विस्ससे, अपप्फोटेत्वा अपच्चवेक्खित्वा न परिभुज्जेय्य । तत्र हि दीघजातिको वा पविसित्वा तिट्ठेय्ये, पच्चामित्तो वा सत्थं निक्खिपेय्य । मित्तपुराणचोरन्ति पन्थदूहनट्टाने ठितं चोरं “पुराणमित्तो मे”ति न विस्ससेय्य । चोरा हि ये सज्जानन्ति तेयेव मारेन्ति । सखा ममन्ति सो हि खिप्पमेव कुज्झति, तस्मा राजानं “सखा मे”ति न विस्ससे । दसन्नमातरन्ति “अयं महल्लिका इदानि मं न अतिचरिस्सति, अत्तानं रक्खिस्सती”ति न विस्ससेतब्बा । रामकरासूति बालानं रतिकरासु । अच्चन्तसीलासूति अतिक्कन्तसीलासु । अच्चन्तपेमानुगतस्साति सचेपि अच्चन्तं अनुगतपेमा अस्स, तथापि तं न विस्ससे । किंकारणा? तित्थसमा हि नारियोति सम्बन्धो, तित्थं विय सब्बसाधारणाति अत्थो ।

हनेय्यन्ति कुद्धा वा अज्जपुरिससारत्ता वा हुत्वा सब्बमेतं हननादिं करेय्युं । मा दीनकामासूति हीनज्झासयासु संकिलिद्धासयासु । भावन्ति एवरूपासु सिनेहं मा करे । गङ्गितित्थूपमासूति सब्बसाधारणट्टेन गङ्गातित्थसदिसासु । मुसाति मुसावादो तासं सच्चसदिसोव । गतेनातिआदीसु पेक्खितेन पलोभने उम्मादन्तीजातकं, (जा० २.१८.५७ आदयो) दुन्निवत्थेन निळिनिकाजातकं, (जा० २.१८.१ आदयो) मज्जुना भणितेन “तुवटं खो, अय्यपुत्त, आगच्छेय्यासी”ति नन्दत्थेरस्स वत्थु (उदा० २२) कथेतब्बं । चोरियोति सम्भतस्स धनस्स विनासनेन चोरियो । कथिनाति थद्धहदया । वाळाति दुट्ठा अप्पकेनेव कुज्झनसीला । लपसक्खराति निरत्थकलपनेन सक्खरा विय मधुरा । असाति असतियो लामका । सारत्ताति सब्बदा सारत्ता । पगब्भाति कायपागब्भियादीहि पगब्भा । यथाति यथा सिखी सब्बघसो, एवमेतापि सब्बघसा । पटिवल्लन्तीति परिस्सजन्ति उपगूहन्ति वेठेन्ति । लतावाति यथा लता रुक्खनिस्सिता रुक्खं वेठेन्ति, एवमेता पुरिसं परिस्सजन्ति नाम ।

हत्थिबन्धन्तिआदीसु गोपुरिसो वुच्चति गोपालको । छवडाहकन्ति छवानं डाहकं, सुसानपालन्ति वुत्तं होति । पुप्फछट्टुकन्ति वच्चट्टानसोधकं । सधनन्ति एतेसुपि सधनं अनुगच्छन्तियेव । अकिञ्चनन्ति अधनं । छवकसमसदिसन्ति सुनखमंसखादचण्डालेन समं सदिसं, तेन निब्बिसेसम्पि पुरिसं गच्छन्ति भजन्ति । कस्मा? यस्मा अनुपतन्ति धनहेतु नारियोति ।

एवं अत्तनो जाणे ठत्वा आनन्दो गिज्झराजा इत्थीनं अगुणं कथेत्वा तुण्ही अहोसि । तस्स वचनं सुत्वा नारदोपि अत्तनो जाणे ठत्वा तासं अगुणं कथेसि । तं दस्सेन्तो सत्था आह —

“अथ खलु, भो, नारदो देवब्राह्मणो आनन्दस्स गिज्झराजस्स आदिमज्झकथापरियोसानं विदित्वा तायं वेलायं इमा गाथा अभसि —

३४०: “चत्तारोमे न पूरेन्ति, ते मे सुणाथ भासतो ।
समुद्धो ब्राह्मणो राजा, इत्थी चापि दिजम्पति ॥

३४१: “सरिता सागरं यन्ति, या काचि पथविस्सिता ।

ता समुद्रं न पूरेन्ति, ऊनत्ता हि न पूरति ॥

३४२:“ब्राह्मणो च अधीयान, वेदमक्खानपञ्चमं ।
भिय्योपि सुतमिच्छेय्य, ऊनत्ता हि न पूरति ॥

३४३:“राजा च पथविं सब्बं, ससमुद्रं सपब्बतं ।
अज्झावसं विजिनित्वा, अनन्तरतनोचितं ।
पारं समुद्रं पत्थेति ऊनत्ता हि न पूरति ॥

३४४:“एकमेकाय इत्थिया, अट्ठु पतिनो सिया ।
सूरा च बलवन्तो च, सब्बकामरसाहरा ।
करेय्य नवमे छन्दं, ऊनत्ता हि न पूरति ॥

३४५:“सब्बित्थियो सिखीरिव सब्बभक्खा, सब्बित्थियो नदीरिव सब्बवाही ।
सब्बित्थियो कण्टकानंव साखा, सब्बित्थियो धनहेतु वजन्ति ॥

३४६:“वातञ्च जालेन नरो परामसे, ओसिञ्चये सागरमेकपाणिना ।
सकेन हत्थेन करेय्य घोसं, यो सब्बभावं पमदासु ओस्सजे ॥

३४७:“चोरीनं बहुबुद्धीनं, यासु सच्चं सुदुल्लभं ।
थीनं भावो दुराजानो, मच्छस्सेवोदके गतं ॥

३४८:“अनला मुदुसम्भासा, दुप्पूरा ता नदीसमा ।
सीदन्ति नं विदित्वान, आरका परिवज्जये ॥

३४९:“आवट्टनी महामाया, ब्रह्मचरियविकोपना ।
सीदन्ति नं विदित्वान, आरका परिवज्जये ॥

३५०:“यं एता उपसेवन्ति, छन्दसा वा धनेन वा ।
जातवेदोव संठानं, खिप्पं अनुदहन्ति न”न्ति ॥

तत्थ दिजम्पतीति दिजजेड्डकं कुणालं आलपति । “सरिता”तिआदि ठपितमातिकाय भाजनत्थं वुत्तं । ऊनत्ताति उदकपतिट्ठानस्स महन्तताय ऊना एव । अधीयानाति सज्झायित्वा । वेदमक्खानपञ्चमन्ति इतिहासपञ्चमं वेदचतुक्कं । ऊनत्ताति सो हि अज्झासयमहन्तताय सिक्खितब्बस्स न पूरति । अनन्तरतनोचितन्ति नानारतनेहि ओचितं परिपुण्णं । ऊनत्ताति सो हि तण्हामहन्तताय न पूरति । सियाति सियुं, अयमेव वा पाठो । सब्बकामरसाहराति सब्बेसं कामरसानं आहरका । “नवमे”ति अट्ठहि अतित्तभावदस्सनत्थं वुत्तं । सा पन दसमेपि वीसतिमेपि ततो उत्तरितरेपि छन्दं करोतेव । ऊनत्ताति सा हि कामतण्हाय महन्तताय न पूरति । कण्डकानंव साखाति सम्बाधमग्गे कण्टकसाखसदिसा । यथा हि

साखा लग्गित्वा आकङ्कति, एवं एतापि रूपादीहि कङ्कन्ति । यथा साखा हत्थादीसु विज्झित्वा दुक्खं उप्पादेति, एवं एतापि फुट्टमत्ता सरीरसम्फस्सेन विज्झित्वा महाविनासं पापेन्ति । **वजन्तीति** परपुरिसं वजन्ति ।

परामसेति गण्हेय्य । **ओसिञ्चयेति** न्हायितुं ओतिण्णो एकेन पाणिना सकलसमुदुदकं ओसिञ्चयेय्य गहेत्वा छुड्डेय्य । **सकेनाति** एकेन अत्तनो हत्थेन तमेव हत्थं हरित्वा घोसं उप्पादेय्य । **सब्बभावन्ति** “त्वमेव इड्डो कन्तो पियो मनापो”ति वुच्चमानो यो पुरिसो “एवमेत”न्ति सद्वहन्तो सब्बं अत्तनो अज्झासयं पमदासु ओस्सजेय्य, सो जालादीहि वातग्गहणादीनि करेय्याति अत्थो । **गतन्ति** गमनं । **अनलाति** तीहि धम्मेहि अलन्ति वचनविरहिता । **दुप्पूरा ताति** यथा महानदी उदकेन, एवं किलेसरतिया ता दुप्पूरा । **सीदन्ति नं विदित्वानाति** एत्थ नन्ति निपातमत्तं, इत्थियो अल्लीना चतूसु अपायेसु सीदन्तीति विदित्वा । **आवट्टनीति** यथा आवट्टनी महाजनस्स हृदयं मोहेत्वा अत्तनो वसे वत्तेति, एवमेतापीति अत्थो । **विकोपनाति** नासनत्थेन च गरहत्थेन च ब्रह्मचरियस्स कोपिका । **छन्दसा वाति** पियसंवासेन वा । **धनेन वाति** धनहेतु वा । **संठानन्ति** यथा जातवेदो अत्तनो ठानं यं यं पदेसं अल्लीयति, तं तं दहति, तथा एतापि यं यं पुरिसं किलेसवसेन अल्लीयन्ति, तं तं अनुदहन्ति महाविनासं पापेन्ति ।

एवं नारदेन इत्थीनं अगुणे पकासिते पुन महासत्तो विसेसेत्वा तासं अगुणं पकासेति । तं दस्सेतुं सत्था आह —

“अथ खलु, भो, कुणालो सकुणो नारदस्स देवब्राह्मणस्स आदिमज्झकथापरियोसानं विदित्वा तायं वेलायं इमा गाथायो अज्झभासि —

३५१: “सल्लपे निसितखग्गपाणिना, पण्डितो अपि पिसाचदोसिना ।
उग्गतेजमुरगम्पि आसिदे, एको एकाय पमदाय नालपे ॥

३५२: “लोकचित्तमथना हि नारियो, नच्चगीतभणितम्हितावुधा ।
बाधयन्ति अनुपट्ठितस्सतिं, दीपे रक्खसिगणोव वाणिजे ॥

३५३: “नत्थि तासं विनयो न संवरो, मज्जमंसनिरता असज्जता ।
ता गिलन्ति पुरिसस्स पाभतं, सागरेव मकरं तिमिङ्गलो ॥

३५४: “पञ्चकामगुणसातगोचरा, उद्धता अनियता असज्जता ।
ओसरन्ति पमदा पमादिनं, लोणतोयवतियंव आपका ॥

३५५: “यं नरं उपलपेन्ति नारियो, छन्दसा वा रतिया धनेन वा ।
जातवेदसदिसम्पि तादिसं, रागदोसवधियो दहन्ति नं ॥

३५६: “अट्ठं जत्वा पुरिसं महद्धनं, ओसरन्ति सधनं सहत्तना ।
रत्तचित्तमतिवेठयन्ति नं, साल मालुवलताव कानने ॥

३५७: “ता उपेन्ति विविधेन छन्दसा, चित्रबिम्बमुखियो अलङ्कता ।
उहसन्ति पहसन्ति नारियो, सम्बरोव सतमायकोविदा ॥

३५८: “जातरूपमणिमुत्तभूसिता, सक्कता पतिकुलेसु नारियो ।
रक्खिता अतिचरन्ति सामिकं, दानवंव हृदयन्तरस्सिता ॥

३५९: “तेजवापि हि नरो विचक्खणो, सक्कतो बहुजनस्स पूजितो ।
नारिनं वसगतो न भासति, राहुना उपहतोव चन्दिमा ॥

३६०: “यं करेय्य कुपितो दिसो दिसं, दुट्ठचित्तो वसमागतं अरिं ।
तेन भिय्यो ब्यसनं निगच्छति, नारिनं वसगतो अपेक्खवा ॥

३६१: “केसलूननखच्छिन्नतज्जिता, पादपाणिकसदण्डताळिता ।
हीनमेवुपगता हि नारियो, ता रमन्ति कुणपेव मक्खिका ॥

३६२: “ता कुलेसु विसिखन्तरेसु वा, राजधानिनिगमेसु वा पुन ।
ओड्ढितं नमुचिपासवाकरं, चक्खुमा परिवज्जे सुखत्थिको ॥

३६३: “ओस्सजित्व कुसलं तपोगुणं, यो अनरियचरितानि माचरि ।
देवताहि निरयं निमिस्सति, छेदगामिमणियंवा वाणिजो ॥

३६४: “सो इध गरहितो परत्थ च, दुम्मती उपहतो सकम्मुना ।
गच्छती अनियतो गळागळं, दुट्ठगद्रभरथोव उप्पथे ॥

३६५: “सो उपेति निरयं पतापनं, सत्तिसिम्बलिवनज्ज आयसं ।
आवसित्वा तिरच्छानयोनियं, पेत्राजविसयं न मुज्जति ॥

३६६: “दिब्यखिडुरतियो च नन्दने, चक्कवत्तिचरितज्ज मानुसे ।
नासयन्ति पमदा पमादिनं, दुग्गतिज्ज पटिपादयन्ति नं ॥

३६७: “दिब्यखिडुरतियो न दुल्लभा, चक्कवत्तिचरितज्ज मानुसे ।
सोण्णव्यम्हनिलया च अच्छरा, ये चरन्ति पमदाहनत्थिका ॥

३६८: “कामधातुसमत्तिक्कमा गति, रूपधातुया भावो न दुल्लभो ।
वीतरागविसयूपपत्ति या, ये चरन्ति पमदाहनत्थिका ॥

३६९: “सब्बदुक्खसमत्तिक्कमं सिवं, अच्छन्तमचलितं असङ्खतं ।
निब्बुतेहि सुचिही न दुल्लभं, ये चरन्ति पमदाहनत्थिका””ति ॥

तत्थ सल्लपेति “सचे मया सद्धिं सल्लपेस्ससि, सीसं ते पातेस्सामी”ति वत्वा खगं आदाय ठितेनापि,
“सल्लपितमत्तेयेव तं खादित्वा जीवितविनासं पापेस्सामी”ति दोसिना हुत्वा ठितेनापि पिसाचेन सद्धिं सल्लपे । “उपगतं

डंसित्वा नासेस्सामी'ति ठितं उगगतेजं उरगम्पि आसिदे । एको पन हुत्वा रहो एकाय पमदाय न हि आलपे ।
लोकचित्तमथनाति लोकस्स चित्तघातिका । **दीपे रक्खसिगणोति** यथा दीपे रक्खसिगणो मनुस्सवेसेन वाणिजे उपलापेत्वा
 अत्तनो वसे गते कत्वा खादति, एवं इमापि पञ्चहि कामगुणेहि अत्तनो वसे कत्वा सत्ते महाविनासं पापेन्तीति अत्थो ।
विनयोति आचारो । **संवरोति** मरियादो । **पुरिसस्स पाभतन्ति** दुक्खसम्भतं धनं **गिलन्ति** नासेन्ति ।

अनियताति अनियतचित्ता । **लोणतोयवतियन्ति** लोणतोयवन्तं समुद्वन्ति अत्थो । **आपकाति** आपगा, अयमेव वा
 पाठो । यथा समुद्वं नदियो ओसरन्ति, एवं पमादिनं पमदाति अत्थो । **छन्दसाति** पेमेन । **रतियाति** पञ्चकामगुणरतिया ।
धनेन वाति धनहेतु वा । **जातवेदसदिसन्ति** गुणसम्पत्तिया अग्गिमिव जलितम्पि । **रागदोसवधियोति** कामरागदोसेहि
 वधिका । रागदोसगतियोतिपि पाठो । **ओसरन्तीति** धनगहणत्थाय मधुरवचनेन तं बन्धन्तियो उपगच्छन्ति । **सधनन्ति**
 सधना । अयमेव वा पाठो, वत्थालङ्कारत्थाय किञ्चि अत्तनो धनं दत्वापि ओसरन्तीति अत्थो । **सहत्तनाति** अत्तभावेन सद्धिं
 अत्तभावम्पि तस्सेव परिच्चजन्तियो विय होन्ति । **अतिवेठयन्तीति** धनगहणत्थाय अतिविय वेठेन्ति पीळेन्ति ।

विविधेन छन्दसाति नानाविधेन आकारेन । **चित्रबिम्बमुखियोति** अलङ्कारवसेन चित्रसरीरा चित्रमुखियो हुत्वा ।
उहसन्तीति महाहसितं हसन्ति । **पहसन्तीति** मन्दहसितं हसन्ति । **सम्बरोवाति** मायाकारपुरिसो विय असुरिन्दो विय च ।
दानवं हदयन्तरस्सिताति यथा “कुतो नु आगच्छथ, भो, तयो जना”ति **करण्डकजातके** (जा० १.९.८७ आदयो)
 हदयन्तरनिस्सिता अन्तोउदरगतापि दानवं अतिचरि, एवं अतिचरन्ति । अरक्खिता हेताति दीपेति । **न भासतीति** न
 विरोचति हरितचलोमसकस्सपकुसराजानो विय । **तेनाति** तम्हा अमित्तेन कता ब्यसना अतिरेकतरं ब्यसनन्ति अत्थो ।
अपेक्खाति सतण्हो ।

केसलूननखछिन्नतज्जिताति आकङ्कित्वा लूनकेसा नखेहि छिन्नगत्ता तज्जिता पादादीहि च ताळिताव हुत्वा । यो
 किलेसवसेन एतेपि विप्पकारे करोति, तादिसं हीनमेव उपगता नारियो रमन्ति, न एते विप्पकारे परिहरन्ति, मधुरसमाचारे
 किंकारणा ता न रमन्ति । **कुणपेव मक्खिकाति** यस्मा जेगुच्छहत्थिकुणपादिमिह मक्खिका विय ता हीनेयेव रमन्तीति
 अत्थो । **ओड्डितन्ति** न एता इत्थियो नाम, अथ खो इमेसु ठानेसु नमुचिनो किलेसमारस्स मिगपक्खिगहणत्थं लुद्धकेहि
 ओड्डितं पासञ्च वाकरञ्चाति मञ्जमानो पञ्चाचक्खुमा पुरिसो दिब्बमानुसिकेन सुखेन अत्थिको परिवज्जेय्य ।

ओस्सजित्वाति देवमनुस्सेसु महासम्पत्तिदायकं तपोगुणं छुट्टेत्वा । **योति** यो पुरिसो अनरियेसु अपरिसुद्धेसु
 कामगुणेषु कामरतिचरितानि आचरति । **देवताहि निरयं निमिस्सतीति** सो देवलोकेन परिवत्तित्वा निरयं गण्हिस्सति ।
छेदगामिमणियं वाणिजोति यथा बालवाणिजो सतसहस्सगघभण्डं दत्वा छेदगामिमणिकं गण्हाति, तथारूपो अयं
 होतीति अत्थो । **सोति** सो इत्थीनं वसं गतो । **अनियतोति** एत्तकं नाम कालं अपायेसु पच्चिस्सतीति अनियतो । **गळागळन्ति**
 देवलोका वा मनुस्सलोका वा गळित्वा अपायमेव गच्छतीति अत्थो । यथा किं? **दुट्ठगद्रभरथोव उप्पथेति**, यथा
 कूटगद्रभयुत्तरथो मग्गा ओक्कमित्वा उप्पथेयेव गच्छति, तथा । **सत्तिसिम्बलिवनन्ति** सत्तिसदिसेहि कण्टकेहि युत्तं आयसं
 सिम्बलिवनं । **पेतराजविसयन्ति** पेतविसयञ्च कालकञ्चिकअसुरविसयञ्च ।

पमादिनन्ति पमत्तानं । ते हि पमदासु पमत्ता तासं सम्पत्तीनं मूलभूतं कुसलं न करोन्ति, इति तेसं पमदा सब्बा ता
 नासेन्ति नाम । **पटिपादयन्तीति** तथाविधं पुरिसं ता पमादवसेनेव अकुसलं कारेत्वा दुग्गातिं पटिपादेन्ति नाम ।
सोण्णव्यम्हनिलयाति सुवण्णमयविमानवासिनियो । **पमदाहनत्थिकाति** ये पुरिसा पमदाहि अनत्थिका हुत्वा ब्रह्मचरियं
 चरन्ति । **कामधातुसमतिक्कमाति** कामधातुसमतिक्कमा या गति । **रूपधातुया भावोति** यो

कामधातुसमतिक्कमगतिसङ्घातो रूपधातुया भावो, सो तेसं न दुल्लभो । वीतरागविसयूपपत्ति याति या वीतरागविसये सुद्धावासलोके उपपत्ति, सापि तेसं न दुल्लभाति अत्थो । **अच्चन्तन्ति** अन्तातीतं अविनासधम्मं । **अचलितन्ति** किलेसेहि अकम्पितं । **निब्बुतेहीति** निब्बुतकिलेसेहि । **सुचिहीति** सुचीहि परिसुद्धेहि एवरूपं निब्बानं न दुल्लभन्ति ।

एवं महासत्तो अमतमहानिब्बानं पापेत्वा देसनं निट्ठापेसि । हिमवन्ते किन्नरमहोरगादयो आकासे ठिता देवता च “अहो बुद्धलीलाय कथिता”ति साधुकारं अदंसु । आनन्दो गिज्झराजा नारदो देवब्राह्मणो पुण्णमुखो च फुस्सकोकिलो अत्तनो अत्तनो परिसं आदाय यथाठानमेव गमिंसु । महासत्तोपि सकट्टानमेव गतो । इतरे पन अन्तरन्तरा गन्त्वा महासत्तस्स सन्तिके ओवादं गहेत्वा तस्मिं ओवादे ठत्वा सगगपरायणा अहेसुं ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा जातकं समोधानेन्तो ओसानगाथा अभसि —

३७०: “कुणालोहं तदा आसिं, उदायी फुस्सकोकिलो ।
आनन्दो गिज्झराजासि, सारिपुत्तो च नारदो ।
परिसा बुद्धपरिसा, एवं धारेथ जातक”न्ति ॥

ते पन भिक्खू गमनकाले सत्थानुभावेन गन्त्वा आगमनकाले अत्तनो अत्तनोव आनुभावेन आगता । तेसं सत्था महावनेयेव कम्मट्टानं कथेसि । सब्बेपि ते तं दिवसमेव अरहत्तं पापुणिंसु । महादेवतासमागमो अहोसि । अथस्स भगवा **महासमयसुत्तं** (दी० नि० २.३३१ आदयो) कथेसि ।

कुणालजातकवण्णना चतुत्था ।

[५३७] ५. महासुतसोमजातकवण्णना

कस्मा तुवं रसक एदिसानीति इदं सत्था जेतवने विहरन्तो अङ्गुलिमालत्थेरदमनं आरब्ध कथेसि । तस्स उप्पत्ति च पब्बज्जा च उपसम्पदा च **अङ्गुलिमालसुत्तवण्णनायं** (म० नि० अट्ठ० २.३४ आदयो) वुत्तनयेन वित्थारतो वेदितब्बा । सो पन सच्चकिरियाय मूळ्हगम्भाय इत्थिया सोत्थिभावं कत्वा ततो पट्ठाय सुलभपिण्डो हुत्वा विवेकमनुबूहन्तो अपरभागे अरहत्तं पत्वा अभिज्जातोव असीतिया महाथेरानं अब्भन्तरो अहोसि । तस्मिं काले धम्मसभायं कथं समुट्ठापेसुं — “आवुसो, अहो वत भगवता तथारूपं लुद्धं लोहितपाणिं महाचोरं अङ्गुलिमालं अदण्डेन असत्थेन दमेत्वा निब्बिसेवनं करोन्तेन दुक्करं कत्तं, अहो बुद्धा नाम दुक्करकारिनो”ति । सत्था गन्धकुटियं ठितोव दिब्बसोतेन तं कथं सुत्वा “अज्ज मम गमनं बहुपकारं भविस्सति, महाधम्मदेसना पवत्तिस्सती”ति जत्वा अनोपमाय बुद्धलीलाय धम्मसभं गन्त्वा वरपज्जत्तासने निसीदित्वा “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना”ति पुच्छित्वा “इमाय नामा”ति वुत्ते “अनच्छरियं, भिक्खवे, इदनेव परमाभिसम्बोधिं पत्तेन मया एतस्स दमनं, स्वाहं पुब्बचरियं चरन्तो पदेसजाणे ठितोपि एतं दमेसि”न्ति वत्वा तेहि याचितो अतीतं आहरि ।

अतीते कुरुरट्ठे इन्दपत्थनगरे कोरब्बो नाम राजा धम्मेन रज्जं कारेसि । तदा बोधिसत्तो तस्स अगमहेसिया कुच्छिम्हि निब्बत्ति । दसमासे अतिक्कन्ते सुवण्णवण्णं पुत्तं विजायि, सुतवित्तताय पन नं “सुतसोमो”ति सज्जानिंसु । तमेनं राजा वयप्पत्तं निक्खसहस्सं दत्वा दिसापामोक्खस्स आचरियस्स सन्तिके सिप्पुगहणत्थाय तक्कसिलं पेसेसि । सो

आचरियभागं आदाय नगरा निक्खमित्वा मगं पटिपज्जि । तदा बाराणसियं कासिरज्जो पुत्तो ब्रह्मदत्तकुमारोपि तथेव वत्वा पितरा पेसितो नगरा निक्खमित्वा तमेव मगं पटिपज्जि । अथ सुतसोमो मगं गन्त्वा नगरद्वारे सालाय फलके विस्समत्थाय निसीदि । ब्रह्मदत्तकुमारोपि गन्त्वा तेन सद्धिं एकफलके निसीदि । अथ नं सुतसोमो पटिसन्थारं करोन्तो “सम्म, मग्गकिलन्तोसि, कुतो आगच्छसी”ति पुच्छित्वा “बाराणसितो”ति वुत्ते “कस्स पुत्तोसी”ति वत्वा “कासिरज्जो पुत्तोम्ही”ति वुत्ते “को नामोसी”ति वत्वा “अहं ब्रह्मदत्तकुमारो नामा”ति वुत्ते “केन कारणेन इधागतोसी”ति पुच्छि । सो “सिप्पुग्गहणत्थाया”ति वत्वा “त्वम्पि मग्गकिलन्तोसि, कुतो आगच्छसी”ति तेनेव नयेन इतरं पुच्छि । सोपि तस्स सब्बं आचिक्खि । ते उभोपि “मयं खत्तिया, एकाचरियस्सेव सन्तिके सिप्पुग्गहणत्थाय गच्छामा”ति अज्जमज्जं मित्तभावं कत्वा नगरं पविसित्वा आचरियकुलं गन्त्वा आचरियं वन्दित्वा अत्तनो जातिआदिं कथेत्वा सिप्पुग्गहणत्थाय आगतभावं कथेसुं । सो “साधू”ति सम्पटिच्छि । ते आचरियभागं दत्वा सिप्पं पट्टपेसुं ।

न केवलज्च ते द्वेव, अज्जेपि तदा जम्बुदीपे एकसतमत्ता राजपुत्ता तस्स सन्तिके सिप्पं उग्गहन्ति । सुतसोमो तेसं जेड्ढन्तेवासिको हुत्वा सिप्पं उपदिसन्तो नचिरस्सेव निष्फत्तिं पापुणि । सो अज्जस्स सन्तिकं अगन्त्वा “सहायो मे”ति ब्रह्मदत्तस्स कुमारस्सेव सन्तिकं गन्त्वा तस्स पिट्ठिआचरियो हुत्वा सिप्पं सिक्खापेसि । इतरेसम्पि अनुक्कमेन सिप्पं निट्ठितं । ते अनुयोगं दत्वा आचरियं वन्दित्वा सुतसोमं परिवारेत्वा निक्खमिंसु । अथ ने सुतसोमो मग्गन्तरे ठत्वा उय्योजेन्तो “तुम्हे अत्तनो अत्तनो पितूनं सिप्पं दस्सेत्वा रज्जेसु पतिट्ठहिस्सथ, पतिट्ठिता च पन ममोवादं करेय्याथा”ति आह । “किं, आचरिया”ति? “पक्खदिवसेसु उपोसथिका हुत्वा मा घातं करेय्याथा”ति । ते “साधू”ति सम्पटिच्छिंसु । बोधिसत्तोपि अङ्गविज्जापाठकत्ता “अनागते बाराणसियं ब्रह्मदत्तकुमारं निस्साय महाभयं उप्पज्जिस्सती”ति जत्वा ते एवं ओवदित्वा उय्योजेसि । ते सब्बेपि अत्तनो अत्तनो जनपदं गन्त्वा पितूनं सिप्पं दस्सेत्वा रज्जेसु पतिट्ठाय पतिट्ठितभावज्चेव ओवादे वत्तनभावज्च जानापेतुं पण्णाकारेण सद्धिं पण्णानि पहिणिसु । महासत्तो तं पवत्तिं सुत्वा “अप्पमत्ताव होथा”ति पण्णानि पटिपेसेसि ।

तेसु बाराणसिराजा विना मंसेन भत्तं न भुज्जति । उपोसथदिवसत्थायपिस्स मंसं गहेत्वा ठपेसि । अथेकदिवसं एवं ठपितमंसं भत्तकारकस्स पमादेन राजगेहे कोलेय्यकसुनखा खादिसु । भत्तकारको तं मंसं अदित्वा कहापणमुट्ठिं आदाय चरन्तोपि मंसं उप्पादेतुं असक्कोन्तो “सचे अमंसकभत्तं उपनामेस्सामि, जीवितं मे नत्थि, किं नु खो करिस्सामी”ति चिन्तेत्वा “अत्थेसो उपायो”ति विकाले आमकसुसानं गन्त्वा मुहुत्तमतस्स पुरिसस्स ऊरुमंसं आहरित्वा सुपक्कं पचित्वा भत्तं उपनामेसि । रज्जो मंसखण्डं जिह्गगे ठपितमतमेव सत्त रसहरणिसहस्सानि फरि, सकलसरीरं खोभेत्वा अट्ठासि । किंकारणा? पुब्बे चस्स सेवनताय । सो किर अतीतानन्तरे अत्तभावे यक्खो हुत्वा बहुं मनुस्समंसं खादितपुब्बो, तेनस्स तं पियं अहोसि । सो “सचाहं तुण्हीयेव भुज्जिस्सामि, न मे अयं इमं मंसं कथेस्सती”ति चिन्तेत्वा सह खेळेन भूमियं पातेसि । “निद्दोसं, देव, खादाही”ति वुत्ते मनुस्से पटिक्कमापेत्वा “अहमेतस्स निद्दोसभावं जानामि, किं नामेतं मंसं”न्ति पुच्छि । “पुरिमदिवसेसु परिभोगमंसमेव, देवा”ति । “ननु अज्जस्मिं काले अयं रसो नत्थी”ति? “अज्ज सुपक्कं, देवा”ति । “ननु पुब्बेपि एवमेव पचसी”ति । अथ नं तुण्हीभूतं जत्वा “सभावं कथेहि, नो चे कथेसि, जीवितं ते नत्थी”ति आह । सो अभयं याचित्वा यथाभूतं कथेसि । राजा “मा सद्धमकासि, पकतिया पचनकमंसं त्वं खादित्वा मय्हं मनुस्समंसमेव पचाही”ति आह । “ननु दुक्करं, देवा”ति? “मा भायि, न दुक्करं”न्ति । “निबद्धं कुतो लभिस्सामि, देवा”ति? “ननु बन्धनागारे बहू मनुस्सा”ति । सो ततो पट्ठाय तथा अकासि ।

अपरभागे बन्धनागारे मनुस्सेसु खीणेसु “इदानीं किं करिस्सामि, देवा”ति आह । “अन्तरामग्गे सहस्सभण्डिकं

खिपित्वा यो तं गण्हाति, तं 'चोरो'ति गहेत्वा मारेही'ति आह । सो तथा अकासि । अपरभागे राजभयेन सहस्सभण्डिकं ओलोकेन्तम्पि अदिस्वा "इदानीं किं करिस्सामी"ति आह । "यदा भेरिवेलाय नगरं आकुलं होति, तदा त्वं पन एकस्मिं घरसन्धिम्हि वा वीथियं वा चतुक्के वा ठत्वा मनुस्से मारेत्वा मंसं गण्हाही"ति । सो ततो पट्टाय तथा कत्वा थूलमंसं आदाय गच्छति । तेसु तेसु ठानेसु कळेवरानि दिस्सन्ति । मम माता न पज्जायति, मम पिता न पज्जायति, मम भाता भगिनी च न पज्जायति, मनुस्सानं परिदेवनसद्धो सूयति । नागरा भीततसिता "इमे मनुस्से सीहो नु खो खादति, ब्यग्घो नु खो खादति, यक्खो नु खो खादती"ति ओलोकेन्ता पहारमुखं दिस्वा "एको मनुस्सखादको चोरो इमे खादती"ति मज्जन्ति । महाजना राजङ्गणे सन्निपतित्वा उपक्कोसिंसु । राजा "किं, ताता"ति पुच्छि । "देव इमस्मिं नगरे मनुस्सखादको चोरो अत्थि, तं गण्हापेथा"ति आहंसु । "अहं कथं तं जानिस्सामि, किं अहं नगरं रक्खन्तोपि चरामी"ति ।

महाजना "राजा नगरेन अनत्थिको, काळहत्थिसेनापतिस्स आचिक्खिस्सामा"ति गन्त्वा तस्स तं कथेत्वा "चोरं परियेसितुं वट्ठती"ति वदिसु । सो "साधु सत्ताहं आगमेथ, परियेसित्वा चोरं दस्सामी"ति महाजने उय्योजेत्वा पुरिसे आणापेसि, "ताता, नगरे किर मनुस्सखादको चोरो अत्थि, तुम्हे तेसु तेसु ठानेसु निलीयित्वा तं गण्हाथा"ति । ते "साधू"ति सम्पटिच्छित्वा ततो पट्टाय नगरं परिगण्हन्ति । भत्तकारकोपि एकस्मिं घरसन्धिम्हि सम्पटिच्छन्तो हुत्वा एकं इत्थिं मारेत्वा घनघनमंसं आदाय पच्छियं पूरेतुं आरभि । अथ नं ते पुरिसा गहेत्वा पोथेत्वा पच्छाबाहं बन्धित्वा "गहितो मनुस्सखादको चोरो"ति महासद्वं करिंसु । महाजनो तं परिवारेसि । अथ नं सुट्ठु बन्धित्वा मंसपच्छिं गीवाय बन्धित्वा आदाय सेनापतिस्स दस्सेसुं । सेनापति तं दिस्वा "किं नु खो एस इमं मंसं खादति, उदाहु अज्जेन मंसेन मिस्सेत्वा विक्किणाति, उदाहु अज्जस्स वचनेन मारेती"ति चिन्तेत्वा तमत्थं पुच्छन्तो पठमं गाथमाह —

३७१: "कस्मा तुवं रसक एदिसानि, करोसि कम्मनि सुदारुणानि ।
हनासि इत्थी पुरिसे च मूळ्हो, मंसस्स हेतु अदु धनस्स कारणा"ति ॥

तत्थ रसकाति भत्तकारणं आलपति ।

इतो परं उत्तानसम्बन्धानि वचनपटिवचनानि पाळिवसेनेव वेदितब्बानि —

३७२: "न अत्तहेतू न धनस्स कारणा, न पुत्तदारस्स सहायजातिनं ।
भत्ता च मे भगवा भूमिपालो, सो खादति मंसं भदन्तेदिसं ॥

३७३: "सचे तुवं भत्तुरत्थे पयुत्तो, करोसि कम्मनि सुदारुणानि ।
पातोव अन्तेपुरं पापुणित्वा, लपेय्यासि मे राजिनो सम्मुखे तं ॥

३७४: "तथा करिस्सामि अहं भदन्ते, यथा तुवं भाससि काळहत्थि ।
पातोव अन्तेपुरं पापुणित्वा, वक्खामि ते राजिनो सम्मुखे तं"न्ति ॥

तत्थ भगवाति गारवाधिवचनं । सचे तुवन्ति "सच्चं नु खो भणति, उदाहु मरणभयेन मुसा भणती"ति वीमंसन्तो एवमाह । तत्थ सुदारुणानीति मनुस्सघातकम्मनि । सम्मुखे तन्ति सम्मुखे ठत्वा एवं वदेय्यासीति । सो सम्पटिच्छन्तो गाथमाह ।

अथ नं सेनापति गाळहबन्धनमेव सयापेत्वा विभाताय रत्तिया अमच्चोहि च नागरेहि च सद्धिं मन्तेत्वा सब्बेसु एकच्छन्देसु जातेसु सब्बद्धानेसु आरक्खं ठपेत्वा नगरं हत्थगतं कत्वा रसकस्स गीवायं मंसपच्छिं बन्धित्वा आदाय राजनिवेसनं पायासि । सकलनगरं विरवि । राजा हिय्यो भुत्तपातरासो सायमासम्पि अलभित्वा “रसको इदानी आगच्छिस्सति, इदानी आगच्छस्सती”ति निसिन्नोव तं रत्तिं वीतिनामेत्वा “अज्जपि रसको नागच्छति, नागरानञ्च महासद्दो सूयति, किं नू खो एतं”न्ति वातपानेन ओलोकेन्तो तं तथा आनीयमानं दिस्वा “पाकटं इदं कारणं जातं”न्ति चिन्तेत्वा सति उपट्ठपेत्वा पल्लङ्केयेव निसीदि । काळहत्थिपि नं उपसङ्कमित्वा अनुयुज्जि, सोपिस्स कथेसि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

३७५: “ततो रत्या विवसाने, सूरियुग्गमनं पति ।

काळो रसकमादाय, राजानं उपसङ्कमि ।

उपसङ्कम्म राजानं, इदं वचनमब्रवि ॥

३७६: किर महाराज, रसको पेसितो तया ।

हनति इत्थिपुरिसे, तुवं मंसानि खादसि ॥

३७७: “एवमेव तथा काळ, रसको पेसितो मया ।

मम अत्थं करोन्तस्स, किमेतं परिभाससी”ति ॥

तत्थ काळाति काळहत्थि । एवमेवाति तेन सेनापतिना तेजवन्तेन अनुयुत्तो राजा मुसा वत्तुं असक्कोन्तो एवमाह । तत्थ तथाति इदं पुरिमस्स वेवचनं । मम अत्थन्ति मम वुद्धिं । करोन्तस्साति करोन्तं । किमेतन्ति कस्मा एतं । परिभाससीति अहो दुक्करं करोसि, काळहत्थि त्वं नाम अज्जं चोरं अगगहेत्वा मम पेसनकारकं गण्हासीति तस्स भयं जनेन्तो कथेसि ।

तं सुत्वा सेनापति “अयं सकेनेव मुखेन पटिजानाति, अहो साहसिको, एत्तकं नाम कालं इमे मनुस्सा एतेन खादिता, वारेस्सामि न”न्ति चिन्तेत्वा आह — “महाराज, मा एवं करि, मा मनुस्समंसं खादसी”ति । “काळहत्थि किं कथेसि, नाहं विरमितुं सक्कोमी”ति । “महाराज, सचे न विरमिस्ससि, अत्तानञ्च रट्ठञ्च नासेस्ससी”ति । “एवं नस्सन्तेपि अहं नेव ततो विरमितुं सक्कोमी”ति । ततो सेनापति तस्स सज्जापनत्थाय वत्थुं आहरित्वा दस्सेति — अतीतस्मिज्झि काले महासमुद्धे छ महामच्छा अहेसुं । तेसु आनन्दो तिमिनन्दो अज्झारोहोति इमे तयो मच्छा पञ्चयोजनसतिका, तिमिङ्गलो तिमिरपिङ्गलो महातिमिरपिङ्गलोति इमे तयो मच्छा सहस्सयोजनिका होन्ति । ते सब्बेपि पासाणसेवालभक्खा अहेसुं । तेसु आनन्दो महासमुद्धस्स एकपस्से वसति । तं बहू मच्छा दस्सनाय उपसङ्कमन्ति, एकदिवसं “सब्बेसं द्विपदचतुप्पदानं सत्तानं राजा पज्जायति, अम्हाकं राजा नत्थि, मयम्पेतं राजानं करिस्सामा”ति चिन्तेत्वा सब्बे एकच्छन्दा हुत्वा आनन्दं राजानं करिंसु । ते मच्छा ततो पट्टाय तस्स सायं पातोव उपट्टानं गच्छन्ति ।

अथेकदिवसं आनन्दो एकस्मिं पब्बते पासाणसेवालं खादन्तो अजानित्वा “सेवालो”ति सज्जाय एकं मच्छं खादि । तस्स तं मंसं खादन्तस्स सकलसरीरं सद्धोभेसि । सो “किं नू खो इदं अतिविय मधुरं”न्ति नीहरित्वा ओलोकेन्तो मच्छमंसखण्डं दिस्वा “एत्तकं कालं अजानित्वा न खादामी”ति चिन्तेत्वा “सायं पातोपि मच्छानं आगन्त्वा गमनकाले एकं

द्वे मच्छे खादिस्सामि, पाकटं कत्वा खादियमाने एकोपि मं न उपसङ्गमिस्सति, सब्बे पलायिस्सन्ति, पटिच्छन्नो हुत्वा पच्छा ओसक्कितोसक्कितं पहरित्वा खादिस्सामी”ति तथा कत्वा खादि । मच्छा परिक्खयं गच्छन्ता चिन्तयिंसु । “कुतो नु खो जातीनं भयं उप्पज्जिस्सती”ति । अथेको पण्डितो मच्छो “महं आनन्दस्स किरिया न रुच्चति, परिग्गणिहस्सामि न”न्ति मच्छेसु उपट्ठानं गतेसु आनन्दस्स कण्णपत्ते पटिच्छन्नो अट्ठासि । आनन्दो मच्छे उय्योजेत्वा सब्बपच्छतो गच्छन्तं मच्छं खादि । सो पण्डितमच्छो तस्स किरियं दिस्वा इतरेसं आरोचेसि । ते सब्बेपि भीततसिता पलायिंसु ।

आनन्दो ततो पट्ठाय मच्छमंसगिद्धेन अज्जं गोचरं न गणिह । सो जिघच्छाय पीळितो किलन्तो “कहं नु खो इमे गता”ति ते मच्छे परियेसन्तो एकं पब्बतं दिस्वा “मम भयेन इमं पब्बतं निस्साय वसन्ति मज्जे, पब्बतं परिक्खिपित्वा उपधारेस्सामी”ति नङ्गुट्ठेन च सीसेन च उभो पस्से परिक्खिपित्वा गणिह । ततो “सचे इध वसन्ति, पलायिस्सन्ती”ति पब्बतं परिक्खिपन्तं अत्तनो नङ्गुट्ठं दिस्वा “अयं मच्छो मं वज्जेत्वा पब्बतं निस्साय वसती”ति कुद्धो पण्णासयोजनमत्तं सकनङ्गुट्ठखण्डं अज्जमच्छसज्जाय दळ्हं गहेत्वा मुरुमुरायन्तो खादि, दुक्खवेदना उप्पज्जि । लोहितगन्धेन मच्छा सन्निपतित्वा लुज्जित्वा खादन्ता याव सीसा आगमंसु । महासरीरताय परिवत्तेतुं असक्कोन्तो तत्थेव जीवितक्खयं पापुणि, पब्बतरासि विय अट्ठिरासि अहोसि । आकासचारिनो तापसपरिब्बाजका मनुस्सानं कथयिंसु । सकलजम्बुदीपे मनुस्सा जानिंसु । तं वत्थुं आहरित्वा दस्सेन्तो काळहत्थि आह —

३७८: “आनन्दो सब्बमच्छानं, खादित्वा रसगिद्धिमा ।

परिक्खीणाय परिसाय, अत्तानं खादिया मतो ॥

३७९: “एवं पमत्तो रसगारवे रत्तो, बालो यदी आयति नावबुज्झति ।

विधम्म पुत्ते चजि जातके च, परिवत्तिय अत्तानज्जेव खादति ॥

३८०: “इदं ते सुत्वान विगेतु छन्दो, मा भक्खयी राज मनुस्समंसं ।

मा त्वं इमं केवलं वारिजोव, द्विपदाधिप सुज्जमकासि रट्ठ”न्ति ॥

तत्थ आनन्दोति, महाराज, अतीतस्मिं काले महासमुद्धे पञ्चसतयोजनिको आनन्दो नाम महामच्छो सब्बेसं मच्छानं राजा महासमुद्धस्स एकपस्से ठितो । खादित्वाति सकजातिकानं मच्छानं रसगिद्धिमा मच्छे खादित्वा । परिक्खीणायाति मच्छपरिसाय खयप्पत्ताय । अत्तानन्ति अज्जं गोचरं अगगहेत्वा पब्बतं परिक्खिपन्तो पण्णासयोजनमत्तं अत्तनो नङ्गुट्ठखण्डं अज्जमच्छसज्जाय खादित्वा मतो मरणप्पत्तो हुत्वा इदानि महासमुद्धे पब्बतमत्तो अट्ठिरासि अहोसि । एवं पमत्तोति यथा महामच्छो आनन्दो, एवम्पि तथा त्वं तण्हारसगिद्धिको हुत्वा पमत्तो पमादभावप्पत्तो ।

रसगारवे रत्तोति मनुस्समंसस्स रसगारवे रत्तो अतिरत्तचित्तो होति । बालोति यदि बालो दुप्पज्जो आयति अनागते काले उप्पज्जनकदुक्खं नावबुज्झति न जानाति । विधम्माति विधमेत्वा विनासेत्वा । पुत्तेति पुत्तधीतरो च । जातके चाति सेसजातके च सहाये च, विधम्म पुत्ते च चजित्वा जातके चाति अत्थो । परिवत्तियाति अज्जं आहारं अलभित्वा जिघच्छाय पीळितो सकलनगरं परिवत्तिय विचरित्वा मनुस्समंसं अलभित्वा अत्तानं खादन्तो आनन्दो मच्छो विय अत्तानज्जेव खादति ।

इदं ते सुत्वानाति, महाराज, ते तुहं मया आनीतं इदं उदाहरणं सुत्वा छन्दो मनुस्समंसखादनच्छन्दो विगेतु

विगच्छतु विरमतु। **मा भक्खयीति** राज मनुस्समंसं मा भक्खयि मा खादि। **मा त्वं इमं केवलन्ति** महासमुदं सुज्जं करोन्तो वारिजो आनन्दो मच्छो इव, भो **द्विपदाधिप**, द्विपदानं मनुस्सानं, इस्सर महाराज, त्वं केवलं सच्चतो इमं तव कासिरट्ठं नगरं सुज्जं मा अकासीति अत्थो।

तं सुत्वा राजा, “भो काळहत्थि, न त्वमेव उपमं जानासि, अहमि जानामी”ति मनुस्समंसगिद्धताय पोराणकवत्थुं आहरित्वा दस्सेन्तो आह —

३८१. “सुजातो नाम नामेन, ओरसो तस्स अत्रजो।
जम्बुपेसिमलद्धान, मतो सो तस्स सङ्खये॥

३८२. “एवमेव अहं काळ, भुत्वा भक्खं रसुत्तमं।
अलद्धा मानुसं मंसं, मज्जे हिस्सामि जीवितं”न्ति॥

तत्थ **सुजातो नामाति** काळहत्थि कुटुम्बिको नामेन सुजातो नाम, तस्स अत्रजो पुत्तो ओरसो जम्बुपेसिं **अलद्धान** अलभित्वान। **मतोति** यथा तस्सा जम्बुपेसिया सङ्खये सो कुटुम्बिकपुत्तो मतो, एवमेव अहं **रसुत्तमं** अज्जरसानं उत्तमं मनुस्सानं मंसं **भुत्वा** भुज्जित्वा अलद्धा मनुस्समंसं जीवितं हिस्सामीति **मज्जे** मज्जामि।

अतीते किर बाराणसियं सुजातो नाम कुटुम्बिको लोणम्बिलसेवनत्थाय हिमवन्ततो आगतानि पञ्च इसिसतानि अत्तनो उय्याने वसापेत्वा उपट्ठासि। घरे चस्स निबद्धं पञ्चसतमत्ता भिक्खा अहोसि। ते पन तापसा कदाचि जनपदेपि भिक्खाय चरन्ति, कदाचि महाजम्बुपेसिं आहरित्वा खादन्ति। तेसं जम्बुपेसिं आहरित्वा खादनकाले सुजातो चिन्तेसि — “अज्ज भदन्तानं तयो चत्तारो दिवसा अनागच्छन्तानं, कहं नु खो गता”ति। सो अत्तनो पुत्तकं अङ्गुलियं गाहापेत्वा तेसं भत्तकिच्चकाले तत्थ अगमासि। तस्मिं समये महल्लकानं मुखविक्खालनकाले उदकं दत्वा सब्बनवको जम्बुपेसिं खादति। सुजातो तापसे वन्दित्वा निसिन्नो — “किं, भन्ते, खादथा”ति पुच्छि। “महाजम्बुपेसिं, आवुसो”ति। तं सुत्वा कुमारो पिपासं उप्पादेसि। अथस्स गणजेट्ठको तापसो थोकं दापेसि। सो तं खादित्वा मधुररसे बज्झित्वा — “जम्बुपेसिं मे देथा”ति पुनप्पुनं याचि। कुटुम्बिको धम्मं सुणन्तो, “पुत्तक, मा विरवि, गेहं गन्त्वा खादिस्ससी”ति तं वज्जेत्वा “इमं निस्साय भदन्ता उक्कण्ठेय्यु”न्ति तं समस्सासेन्तो इसिगणं अनापुच्छित्वा गेहं गतो। गतकालतो पट्ठाय चस्स पुत्तो “जम्बुपेसिं मे देथा”ति परिदेवि। सुजातो “इसयोपि आचिक्खिस्सामी”ति उय्यानं गतो। ते इसयोपि “इध चिरं वसिम्हा”ति हिमवन्तमेव गता। आरामे इसयो अपस्सन्तो तस्स जम्बुअम्बपनसमोचादीनं पेसियो मधुसक्खरचुण्णसंयुत्ता अदासि। ता तस्स जिह्वगे ठपितमत्ता हलाहलविससदिसा होन्ति। सो सत्ताहं निराहारो हुत्वा जीवितक्खयं पापुणि। राजा इदं कारणं आहरित्वा दस्सेन्तो एवमाह।

ततो काळहत्थि “अयं राजा अतिविय रसगिद्धो, अपरानिपिस्स उदाहरणानि आहरिस्सामी”ति चिन्तेत्वा, “महाराज, विरमाही”ति आह। “अहं विरमितुं न सक्कोमी”ति। देव, सचे न विरमिस्ससि, तुवं जातिमण्डलतो चेव रज्जसिरितो च परिहायिस्ससि। अतीतस्मिज्झि, महाराज, इधेव बाराणसियं पञ्चसीलरक्खकं सोत्थियकुलं अहोसि। तस्स कुलस्स एकपुत्तको अहोसि। सो मातापितूनं पियो मनापो अहोसि पण्डितो ब्यत्तो तिण्णं वेदानं पारगू। सो समवयेहि तरुणेहि सद्धि गणबन्धनेन विचरि। सेसा गणबन्धा मच्छमंसादीनि खादन्ता सुरं पिबन्ति। माणवो मंसादीनि न खादति, सुरं न पिबति। ते मन्तयिंसु — “अयं सुराय अपिवनतो अम्हाकं मूलं न देति, उपायेन नं सुरं पायेस्सामा”ति। ते सन्निपतित्वा, “सम्म,

छणकीळं कीळिस्सामा”ति आहंसु। “सम्म, तुम्हे सुरं पिवथ, अहं सुरं न पिवामि, तुम्हेव गच्छथा”ति। “सम्म, तव पिवनत्थाय खीरं गण्हापेस्सामा”ति। सो “साधू”ति सम्पटिच्छि। धुत्ता उय्यानं गन्त्वा पदुमिनिपत्तेसु तिखिणसुरं बन्धापेत्वा ठपयिंसु। अथ नेसं पानकाले माणवस्स खीरं उपनयिंसु। अथ एको धुत्तो “पोक्खरमधुं, भो, आहरा”ति आहरापेत्वा पदुमिनिपत्तपुटं हेट्ठा छिदं कत्वा अङ्गुलीहि मुखे ठपेत्वा आकट्ठि। एवं इतरेपि आहरापेत्वा पिविंसु। माणवो “किं नामेत”न्ति पुच्छि। “पोक्खरमधुनामा”ति। “अहमि थोकं लभिस्सामि, देथ भोन्तो”ति। तस्सपि दापयिंसु। सो पोक्खरमधुसज्जाय सुरं पिवि। अथस्स अङ्गारपक्कमंसं अदंसु, तम्पि खादि।

एवमस्स पुनप्पुनं पिवन्तस्स मत्तकाले “न एतं पोक्खरमधु, सुरा एसा”ति वदिंसु। सो “एत्तकं कालं एवं मधुररसं न जानिं, आहरथ, भो, सुर”न्ति आह। ते आहरित्वा पुनपि अदंसु। पिपासा महती अहोसि। अथस्स पुनपि याचन्तस्स “खीणा”ति वदिंसु। सो “हन्द तं, भो, आहरापेथा”ति अङ्गुलिमुद्धिकं अदासि, सो सकलदिवसं तेहि सद्धिं पिवित्वा मत्तो रत्तक्खो कम्पन्तो विलपन्तो गेहं गन्त्वा निपज्जि। अथस्स पिता सुराय पिवितभावं जत्वा विगते मत्ते, “तात, अयुत्तं ते कतं सोत्तियकुले जातेन सुरं पिवन्तेन, मा पुन एवं अकासी”ति आह। “तात, को मय्हं दोसो”ति। “सुराय पिवितभावो”ति। “तात, किं कथेसि, मया एवरूपं मधुररसं एत्तकं कालं अलद्धपुब्ब”न्ति। ब्राह्मणो पुनप्पुनं याचि। सोपि “न सक्कोमि विरमितु”न्ति आह। अथ ब्राह्मणो “एवं सन्ते अम्हाकं कुलवंसो च उच्छिज्जिस्सति, धनञ्च विनस्सिस्सती”ति चिन्तेत्वा गाथमाह —

३८३: “माणव अभिरूपोसि, कुले जातोसि सोत्थिये।

न त्वं अरहसि तात, अभक्खं भक्खयेतवे”ति ॥

तत्थ, माणवाति, माणव, त्वं अभिरूपो असि, सोत्थिये कुले जातोपि असि। अभक्खं भक्खयेतवेति, तात, त्वं अभक्खितब्बयुत्तकं भक्खयितुं न अरहसि।

एवञ्च पन वत्वा, “तात, विरम, सचे न विरमसि, अहं तं इतो गेहा निक्खामेस्सामि, तव रट्ठा पब्बाजनीयकम्मं करिस्सामी”ति आह। माणवो “एवं सन्तेपि अहं सुरं जहितुं न सक्कोमी”ति वत्वा गाथाद्वयमाह —

३८४: “रसानं अज्जतरं एतं, कस्मा मं त्वं निवारये।

सोहं तत्थ गमिस्सामि, यत्थ लच्छामि एदिसं ॥

३८५: “सोवाहं निष्पतिस्सामि, नते वच्छामि सन्तिके।

यस्स मे दस्सनेन त्वं, नाभिनन्दसि ब्राह्मणा”ति ॥

तत्थ रसानन्ति लोणम्बिलतित्तककटुकखारिकमधुरकसावसङ्घातानं सत्तन्नं रसानं अज्जतरं उत्तमरसमेतं मज्जं नाम। सोवाहन्ति सो अहं एव। निष्पतिस्सामीति निक्खमिस्सामि।

एवञ्च पन वत्वा “नाहं सुरापाना विरमिस्सामि, यं ते रुच्चति, तं करोही”ति आह। अथ ब्राह्मणो “तयि अम्हे परिच्चजन्ते मयम्पि तं परिच्चजिस्सामा”ति वत्वा गाथमाह —

३८६.

“अद्धा अज्जेपि दायादे, पुत्ते लच्छाम माणव ।
त्वच्च जम्म विनस्ससु, यत्थ पत्तं न तं सुणे”ति ॥

तत्थ यत्थ पत्तन्ति यत्थ गतं तं “असुकट्टाने नाम वसती”ति न सुणोम, तत्थ गच्छाहीति अत्थो ।

अथ नं विनिच्छयं नेत्वा अपुत्तभावं कत्वा नीहरापेसि । सो अपरभागे निप्पच्चयो कपणो जिण्णपिलोतिकं निवासेत्वा कपालहत्थो पिण्डाय चरन्तो अज्जतरं कुट्टं निस्साय कालमकासि । इदं कारणं आहरित्वा काळहत्थि रज्जो दस्सेत्वा, “महाराज, सचे त्वं अम्हाकं वचनं न करिस्ससि, पब्बाजनीयकम्मं ते करिस्सन्ती”ति वत्वा गाथमाह —

३८७: “एवमेव तुवं राज, द्विपदिन्द सुणोहि मे ।
पब्बाजेस्सन्ति तं रट्ठा, सोण्डं माणवकं यथा”ति ॥

तत्थ द्विपदिन्दाति द्विपदानं इन्द, भो महाराज, मे मम वचनं सुणोहि तुवं, एवमेव सोण्डं माणवकं यथा तं भवन्तं रट्ठो पब्बाजेस्सन्ति ।

एवं काळहत्थिना उपमाय आहटायपि राजा ततो विरमितुं असक्कोन्तो अपरम्पि उदाहरणं दस्सेतुं आह —

३८८: “सुजातो नाम नामेन, भावितत्तान सावको ।
अच्छरं कामयन्तोव, न सो भुज्जि न सो पिवि ॥

३८९: “कुसग्गेनुदकमादाय, समुद्धे उदकं मिने ।
एवं मानुसका कामा, दिब्बकामान सन्तिके ॥

३९०: “एवमेव अहं काळ, भुत्वा भक्खं रसुत्तमं ।
अलद्धा मानुसं मंसं, मज्जे हिस्सामि जीवित”न्ति ॥

वत्थु हेट्ठा वुत्तसदिसमेव ।

तत्थ भावितत्तानाति भावितचित्तानं तेसं पज्चन्नं इसिसतानं । अच्छरं कामयन्तोवाति सो किर तेसं इसीनं महाजम्बुपेसिया खादनकाले अनागमनं विदित्वा “किं नु खो कारणा न आगच्छन्ति, सचे कत्थचि गता, जानिस्सामि, नो चे, अथ नेसं सन्तिके धम्मं सुणिस्सामी”ति उय्यानं गन्त्वा इसिगणे वन्दित्वा गणजेट्ठकस्स सन्तिके धम्मं सुणन्तो निसिन्नोव सूरिये अत्थङ्गते उय्योजियमानोपि “अज्ज इधेव वसिस्सामी”ति वत्वा इसिगणं वन्दित्वा पण्णसालं पविसित्वा निपज्जि । रत्तिभागे सक्को देवराजा देवच्छरासङ्घपरिवुतो सद्धिं अत्तनो परिचारिकाहि इसिगणं वन्दितुं आगतो, सकलारामो एकोभासो अहोसि । सुजातो “किं नु खो एत”न्ति उट्ठाय पण्णसालछिद्देन ओलोकेन्तो सक्कं इसिगणं वन्दितुं आगतं देवच्छरापरिवुतं दिस्वा अच्छरानं सह दस्सनेन रागरत्तो अहोसि । सक्को निसीदित्वा धम्मकथं सुत्वा सकट्टानमेव गतो । कुटुम्बिकोपि पुनदिवसे इसिगणं वन्दित्वा पुच्छि — “भन्ते, को नामेस रत्तिभागे तुम्हाकं वन्दनत्थाय आगतो”ति? “सक्को, आवुसो”ति । “तं परिवारेत्वा निसिन्ना का नामेता”ति? “देवच्छरा नामेता”ति । सो इसिगणं वन्दित्वा गेहं गन्त्वा गतकालतो पट्ठाय “अच्छरं मे देथ, अच्छरं मे देथा”ति विलपि । जातका परिवारेत्वा “भूताविट्ठो नु खो”ति अच्छरं

पहरिंसु । सो “नाहं एतं अच्छरं कथेमि, देवच्छरं कथेमी”ति वत्वा “अयं अच्छरा”ति अलङ्कारित्वा आनीतं भरियम्पि गणिकम्पि ओलोकेन्तो “नायं अच्छरा, यक्खिनी एसा, देवच्छरं मे देथा”ति विलपन्तो निराहारो हुत्वा तत्थेव जीवितक्खयं पापुणि । तेन वुत्तं —

“अच्छरं कामयन्तोव, न सो भुज्जि न सो पिवी”ति ॥

कुसग्गेनुदकमादाय, समुदे उदकं मिनेति, सम्म काळहत्थि, यो कुसग्गेनेव उदकं गहेत्वा “एत्तकं सिया महासमुदे उदक”न्ति तेन सद्धिं उपमाय मिनेय्य, सो केवलं मिनेय्येव, कुसग्गे पन उदकं अतिपरित्तकमेव । यथा तं, एवं मानुसका कामा दिब्बकामानं सन्तिके, तस्मा सो सुजातो अज्जं इत्थिं न ओलोकेसि, अच्छरमेव पत्थेन्तो मतो । **एवमेवाति** यथा सो दिब्बकामं अलभन्तो जीवितं जहि, एवं अहम्पि उत्तमरसं मनुस्समंसं अलभन्तो जीवितं जहिस्सामीति वदति ।

तं सुत्वा काळहत्थि “अयं राजा अतिविय रसगिद्धो, सज्जापेस्सामि न”न्ति सकजातिकानं मंसं खादित्वा आकासचरा सुवण्णहंसापि ताव विनट्ठाति दस्सेतुं गाथाद्वयमाह —

३९१. “यथापि ते धतरट्ठा, हंसा वेहायसङ्गमा ।
अभुत्तपरिभोगेन, सब्बे अब्भत्थतं गता ॥

३९२. “एवमेव तुवं राज, द्विपदिन्द सुणोहि मे ।
अभक्खं राज भक्खेसि, तस्मा पब्बाजयन्ति त”न्ति ॥

तत्थ **अभुत्तपरिभोगेनाति** अत्तनो समानजातिकानं परिभोगेन । **अब्भत्थतं गताति** सब्बे मरणमेव पत्ता । अतीते किर चित्तकूटे सुवण्णगुहायं नवुति हंससहस्सानि वसन्ति । ते वस्सिके चत्तारो मासे न निक्खमन्ति, सचे निक्खमेय्युं, उदकपुण्णेहि पत्तेहि उप्पतितुं असक्कोन्ता महासमुदेयेव पतेय्युं, तस्मा न च निक्खमन्ति । उपकट्टे पन वस्सकाले जातस्सरतो सयंजातसालियो आहरित्वा गुहं पूरेत्वा सालिं खादन्ता वसन्ति । तेसं पन गुहं पविट्ठकाले गुहद्वारे एको रथचक्कप्पमाणो उण्णनाभि नाम मक्कटको एकेकस्मिं मासे एकेकं जालं विनन्धति । तस्स एकेकं सुत्तं गोरज्जुप्पमाणं होति । हंसा “तं जालं भिन्दिस्सती”ति एकस्स तरुणहंसस्स द्वे कोट्टासे देन्ति । सो विगते देवे पुरतो गन्त्वा तं जालं भिन्दति । तेन मग्गेन सेसा गच्छन्ति । अथेकस्मिं काले पञ्च मासे वस्सो वुट्ठो अहोसि । हंसा खीणगोचरा “किं नु खो कत्तब्ब”न्ति मन्तेत्वा “मयं जीवन्ता अण्डानि लभिस्सामा”ति पठमं अण्डानि खादिंसु, ततो पोतके, ततो जिण्णहंसे । पञ्चमासच्चयेन वस्सं अपगतं । मक्कटको पञ्च जालानि विनन्धि । हंसा सकजातिकानं मंसं खादित्वा अप्पथामा जाता । द्विगुणकोट्टासलाभी हंसतरुणो जाले पहरित्वा चत्तारि भिन्दि, पञ्चमं छिन्दितुं नासक्खि, तत्थेव लग्गि । अथस्स सीसं विज्झित्वा मक्कटको लोहितं पिवि । अज्जोपि आगन्त्वा जालं पहरि, सोपि तत्थेव लग्गीति एवं सब्बेसं मक्कटको लोहितं पिवि । तदा धतरट्ठकुलं उच्छिन्नन्ति वदन्ति । तेन वुत्तं “सब्बे अब्भत्थतंगता”ति ।

एवमेव तुवन्ति यथा एते हंसा अभक्खं सकजातिकमंसं खादिंसु, तथा त्वम्पि खादसि, सकलनगरं भयप्पत्तं, विरम, महाराजाति । **तस्मा पब्बाजयन्ति** तन्ति यस्मा अभक्खं सकजातिकमंसं भक्खेसि, तस्मा इमे नगरवासिनो तं रट्ठा पब्बाजयन्ति ।

राजा अज्जम्पि उपमं वत्तुकामो अहोसि । नागरा पन उट्ठाय, “सामि सेनापति, किं करोसि, किं मनुस्समंसखादकं चोरं गहेत्वा विचरसि, सचे न विरमिस्सति, रट्ठतो नं पब्बाजेही”ति वत्वा नास्स कथेतुं अदंसु । राजा बहूनं कथं सुत्वा भीतो पुन वत्तुं नासक्खि । पुनपि नं सेनापति “किं महाराज विरमितुं सक्खिस्ससि, उदाहु न सक्खिस्ससी”ति वत्वा “न सक्कोमी”ति वुत्ते सब्बं ओरोधगणञ्च पुत्तधीतरो च सब्बालङ्कारपटिमण्डिते पस्से ठपेत्वा, “महाराज, इमे जातिमण्डले चेव अमच्चगणञ्च रज्जसिरिञ्च ओलोकेहि, मा विनस्सि, विरम मनुस्समंसतो”ति आह । राजा “न मय्हं एते मनुस्समंसतो पियतरा”ति वत्वा “तेन हि, महाराज, इमम्हा नगरा च रट्ठा च निक्खमथा”ति वुत्ते, “काळहत्थि, न मे रज्जेनत्थो, नगरा निक्खमामि, एकं पन मे खग्गञ्च रसकञ्च भाजनञ्च देही”ति आह । अथस्स खग्गञ्च मंसपचनभाजनञ्च पच्छिञ्च उक्खिपापेत्वा रसकञ्च दत्वा रट्ठा पब्बाजनीयकम्मं करिंसु ।

सो खग्गञ्च रसकञ्च आदाय नगरा निक्खमित्वा अरज्जं पविसित्वा एकस्मिं निग्रोधमूले वसनट्ठानं कत्वा तत्थ वसन्तो अटविमग्गे ठत्वा मनुस्से मारेत्वा आहरित्वा रसकस्स देति । सोपिस्स मंसं पचित्वा उपनामेति । एवं उभोपि जीवन्ति । मनुस्सगहणकाले “अहं अरे मनुस्सचोरो पोरिसादो”ति वत्वा तस्मिं पक्खन्ते कोचि सक्भावेन सण्ठातुं न सक्कोति, सब्बे भूमियं पतन्ति । तेसु यं इच्छति, तं उद्धंपादं अधोसीसं कत्वा आहरित्वा रसकस्स देति । सो एकदिवसं अरज्जे कञ्चि मनुस्सं अलभित्वा आगतो रसकेन “किं देवा”ति वुत्ते “उद्धने उक्खलिं आरोपेही”ति आह । “मंसं कहं, देवा”ति? “लभिस्सामहं मंसं”न्ति । सो “नत्थि मे दानि जीवितं”न्ति कम्पमानो उद्धने अग्गिं कत्वा उक्खलिं आरोपेसि । अथ नं पोरिसादो असिना मारेत्वा मंसं पचित्वा खादि । ततो पट्ठाय एककोव जातो सयमेव पचित्वा खादति । “पोरिसादो मग्गे मग्गपटिपन्ने हनती”ति सकलजम्बुदीपे पाकटो अहोसि ।

तदा एको सम्पन्नविभवो ब्राह्मणो पञ्चहि सकटसतेहि वोहारं करोन्तो पुब्बन्ततो अपरन्तं सञ्चरति । सो चिन्तेसि — “पोरिसादो नाम किर चोरो अन्तरामग्गे मनुस्से मारेसि, धनं दत्वा तं अटविं अतिक्कमिस्सामी”ति । सो अटविमुखासीनं मनुस्सानं “तुम्हे मं अटवितो अतिक्कामेथा”ति सहस्सं दत्वा तेहि सद्धिं मग्गं पटिपज्जि । गच्छन्तो च ब्राह्मणो सब्बसत्थं पुरतो कत्वा सयं न्हातानुलित्तो सब्बालङ्कारपटिमण्डितो सेतगोणयुत्ते सुखयानके निसिन्नो तेहि अटविवासिकपुरिसेहि परिवुतो सब्बपच्छतो अगमासि । तस्मिं खणे पोरिसादो रुक्खं आरुह्य पुरिसे उपधारेन्तो सेसमनुस्सेसु “किं इमेसु मया खादितब्बं अत्थी”ति विगतच्छन्दो हुत्वा ब्राह्मणं दिट्ठकालतो पट्ठाय तं खादितुकामताय पग्घरितखेळो अहोसि । सो तस्मिं अत्तनो सन्निकं आगते रुक्खतो ओरुह्य “अहं अरे पोरिसादो”ति नामं तिक्खत्तुं सावेत्वा खग्गं परिवत्तेन्तो वालुकाय तेसं अक्खीनि पूरेन्तो विय पक्खन्दि । एकोपि ठातुं समत्थो नाम नत्थि, सब्बे भूमियं उरेन निपज्जिंसु । सो सुखयानके निसिन्नं ब्राह्मणं पादे गहेत्वा पिट्ठियं अधोसीसकं ओलम्बेत्वा सीसं गोप्फकेहि पहरन्तो उक्खिपित्वा पायासि ।

तदा ते पुरिसा उट्ठाय, “भो, पुरिसा मयं ब्राह्मणस्स हत्थतो कहापणसहस्सं गण्हिम्हा, को नाम अम्हाकं पुरिसकारो, सक्कोन्ता वा असक्कोन्ता वा थोकं अनुबन्धामा”ति वत्वा अनुबन्धिंसु । पोरिसादोपि निवत्तित्वा ओलोकेन्तो कञ्चि अदित्वा सणिकं पायासि । तस्मिं खणे थामसम्पन्नो एको सूरपुरिसो वेगेन तं पापुणि । सो तं दिस्वा एकं वतिं लङ्घन्तो खदिरखाणुकं अक्कमि, खाणुको पिट्ठिपादेन निक्खमि । लोहितेन पग्घरन्तेन लङ्घमानो याति । अथ नं सो दिस्वा, “भो, मया एस विद्धो, केवलं तुम्हे पच्छतो एथ, गण्हिस्सामि न”न्ति आह । ते दुब्बलभावं जत्वा तं अनुबन्धिंसु । सो तेहि अनुबद्धभावं जत्वा ब्राह्मणं विस्सज्जेत्वा अत्तानं सोत्थिमकासि । अथ अटविवासिकपुरिसा ब्राह्मणस्स लद्धकालतो पट्ठाय “किं अम्हाकं चोरेना”ति ततो निवत्तिंसु ।

पोरिसादोपि अत्तनो निग्रोधमूलं गन्त्वा पारोहन्तरं पविसित्वा निपन्नो, “अय्ये रुक्खदेवते, सचे मे सत्ताहब्भन्तरेयेव वणं फासुकं कातुं सक्खिस्ससि, सकलजम्बुदीपे एकसतखत्तियानं गललोहितेन तव खन्धं धोवित्वा अन्तेहि परिक्खिपित्वा पञ्चमधुरमंसेन बलिकम्मं करिस्सामी”ति आयाचनं करि । तस्स अन्नपानमंसं अलभन्तस्स सरीरं सुस्सित्वा अन्तोसत्ताहेयेव वणो फासुको अहोसि । सो देवतानुभावेन तस्स फासुकभावं सल्लक्खेसि । सो कतिपाहं मनुस्समंसं खादित्वा बलं गहेत्वा चिन्तेसि — “बहुपकारा मे देवता, आयाचना अस्सा मुच्चिस्सामी”ति । सो खगं आदाय रुक्खमूलतो निक्खमित्वा “राजानो आनेस्सामी”ति पायासि । अथ नं पुरिमभवे यक्खकाले एकतो मनुस्समंसखादको सहायकयक्खो अनुविचरन्तं दिस्वा “अयं मम अतीतभवे सहायो”ति जत्वा, “सम्म, मं सज्जानासी”ति पुच्छि । “न सज्जानामी”ति । अथस्स पुरिमभवे कतकारणं कथेसि । सो तं सज्जानित्वा पटिसन्थारमकासि । “कहं निब्बत्तोसी”ति पुट्ठो निब्बत्तट्टानञ्च रट्ठा पब्बाजितकारणञ्च इदानि वसनट्टानञ्च खाणुना विद्धकारणञ्च देवताय आयाचनामोचनत्थं गमनकारणञ्च सब्बं आरोचेत्वा “तयापि ममेतं किच्चं नित्थरितब्बं, उभोपि गच्छाम, सम्मा”ति आह । “सम्म न गच्छेय्याहं, एकं पन मे कम्मं अत्थि, अहं खो पन अनगधं पदलक्खणं नाम एकं मन्तं जानामि, सो बलञ्च जवञ्च सदञ्च करोति, तं मन्तं गण्हाही”ति । सो “साधू”ति सम्पटिच्छि । यक्खोपिस्स तं दत्त्वा पक्कामि ।

पोरिसादो मन्तं उगहेत्वा ततो पट्टाय वातजवो अतिसूरो अहोसि । सो सत्ताहब्भन्तरेयेव एकसतराजानो उय्यानादीनि गच्छन्ते दिस्वा वातवेगेन पक्खन्दित्वा “अहं अरे मनुस्सचोरो पोरिसादो”ति नामं सावेत्वा वग्गन्तो नदन्तो भयप्पत्ते कत्वा पादे गहेत्वा अधोसीसके कत्वा पण्हिया सीसं पहरन्तो वातवेगेन नेत्वा हत्थतलेसु छिद्धानि कत्वा रज्जुया आवुनित्वा निग्रोधरुक्खे ओलम्बेसि अगगपादङ्गुलीहि भूमियं फुसमानाहि । ते सब्बे राजानो वाते पहरन्ते मिलातकुरण्डकदामानि विय परिवत्तन्ता ओलम्बिंसु । “सुतसोमो पन मे पिट्ठिआचरियो होति, सचे गण्हिस्सामि, सकलजम्बुदीपो तुच्छो भविस्सती”ति तं न नेसि । सो “बलिकम्मं करिस्सामी”ति अग्गिं कत्वा सूले तच्छन्तो निसीदि । रुक्खदेवता तं किरियं दिस्वा “मय्हं किरेस बलिकम्मं करोति, वणम्पिस्स मया किञ्चि फासुकं कतं नत्थि, इदानि इमेसं महाविनासं करिस्सति, किं नु खो कत्तब्ब”न्ति चिन्तेत्वा “अहं एतं वारेतुं न सक्खिस्सामी”ति चातुमहाराजिकानं सन्तिकं गन्त्वा तमत्थं कथेत्वा “निवारेथ न”न्ति आह । तेहिपि “न मयं पोरिसादस्स कम्मं निवारेतुं सक्खिस्सामा”ति वुत्ते “को सक्खिस्सती”ति पुच्छित्वा “सक्को, देवराजा”ति सुत्वा सक्कं उपसङ्कमित्वा तमत्थं कथेत्वा “निवारेथ न”न्ति आह । सोपि “नाहं सक्कोमि निवारेतुं, समत्थं पन आचिक्खिस्सामी”ति वत्वा “कोनामो”ति वुत्ते “सदेवके लोके अज्जो नत्थि, कुरुरट्ठे पन इन्दपत्थनगरे कोरब्बरजपुत्तो सुतसोमो नाम तं निब्बिसेवनं कत्वा दमेस्सति, राजूनञ्च जीवितं दस्सति, तञ्च मनुस्समंसा ओरमापेस्सति, सकलजम्बुदीपे अमतं विय धम्मं अभिसिञ्चिस्सति, सचेपि राजूनं जीवितं दातुकामो, ‘सुतसोमं आनेत्वा बलिकम्मं कातुं वट्ठती’ति वदेही”ति आह ।

सा “साधू”ति सम्पटिच्छित्वा खिप्पं आगन्त्वा पब्बजितवेसेन तस्स अविदूरे पायासि । सो पदसद्देन “राजा नु खो कोचि पलातो भविस्सती”ति ओलोकेन्तो तं दिस्वा “पब्बजिता नाम खत्तियाव, इमं गहेत्वा एकसतं पूरेत्वा बलिकम्मं करिस्सामी”ति उट्ठाय असिहत्यो अनुबन्धि, तियोजनं अनुबन्धित्वापि तं पापुणितुं नासक्खि, गत्तेहि सेदा मुच्चिंसु । सो चिन्तेसि — “अहं पुब्बे हत्थिम्पि अस्सम्पि रथम्पि धावन्तं अनुबन्धित्वा गण्हामि, अज्ज इमं पब्बजितं सकाय गतिया गच्छन्तं सब्बथामेन धावन्तोपि गण्हितुं न सक्कोमि, किं नु खो कारण”न्ति । ततो सो “पब्बजिता नाम वचनकरा होन्ति, ‘तिट्ठा’ति नं वत्वा ठितं गहेस्सामी”ति चिन्तेत्वा “तिट्ठ, समणा”ति आह । “अहं ताव ठितो, त्वं पन धावितुं वायाममकासी”ति । अथ नं, “भो, पब्बजिता नाम जीवितहेतुपि अलिकं न भणन्ति, त्वं पन मुसावादं कथेसी”ति वत्वा गाथमाह —

३९३: “तिट्ठाहीति मया वुत्तो, सो त्वं गच्छसि पम्मुखो ।
अट्ठितो त्वं ठितोम्हीति, लपसि ब्रह्मचारिणि ।
इदं ते समणायुत्तं, असिञ्च मे मज्जसि कङ्कपत्तं”न्ति ॥

तस्सत्थो — समण, तिट्ठाहि इति वचनं मया वुत्तो सो त्वं पम्मुखो परम्मुखो हुत्वा गच्छसि, ब्रह्मचारिणि अट्ठितो समानो त्वं ठितो अम्हि इति लपसि, असिञ्च मे कङ्कपत्तं मज्जसीति ।

ततो देवता गाथाद्वयमाह —

३९४: “ठितोहमस्मी सधम्मेषु राज, न नामगोत्तं परिवत्तयामि ।
चोरञ्च लोके अठितं वदन्ति ।
आपायिकं नेरयिकं इतो चुतं ॥

३९५: “सचे त्वं सद्दहसि राज, सुतं गण्हाहि खत्तिय ।
तेन यज्जं यजित्वान, एवं सगं गमिस्ससी”ति ॥

तत्थ सधम्मेषूति, महाराज, अहं सकेसु दससु कुसलकम्मपथधम्मेषु ठितो अस्मि भवामि । न नामगोत्तन्ति त्वं पुब्बे दहरकाले ब्रह्मदत्तो हुत्वा पितरि कालकते बाराणसिं रज्जं लभित्वा बाराणसिराजा जातो, तं नामं जहित्वा पोरिसादो हुत्वा इदानीं कम्मासपादो जातो, खत्तियकुले जातोपि अभक्खं मनुस्समंसं यस्मा भक्खेसि, तस्मा अत्तनो नामगोत्तं यथा परिवत्तेसि, तथा अहं अत्तनो नामगोत्तं न परिवत्तयामि । चोरञ्चाति लोके चोरञ्च दसकुसलकम्मपथेषु अठितं नाम वदन्ति । इतो चुतन्ति इतो चुतं हुत्वा अपाये निरये पतिट्ठितं । खत्तिय, भूमिपाल महाराज, त्वं मम वचनं सचे सद्दहसि, सुतसोमं गण्हाहि, तेन सुतसोमेन यज्जं यजित्वान एवं सगं गमिस्ससि । भो, पोरिसाद मुसावादि तथा मय्हं “सकलजम्बुदीपे राजानो आनेत्वा बहिकम्मं करिस्सामी”ति पटिस्सुतं, इदानीं ये वा ते वा दुब्बलराजानो आनेसि, जम्बुदीपतले जेट्ठकं सुतसोमराजानं सचे त्वं न आनेस्ससि, वचनं ते मुसा नाम होति, तस्मा सुतसोमं गण्हाहीति ।

एवञ्च पन वत्वा देवता पब्बजितवेसं अन्तरधापेत्वा सकेन वण्णेन आकासे तरुणसूरियो विय जलमाना अट्ठासि । सो तस्सा कथं सुत्वा रूपञ्च ओलोकेत्वा “कासि त्व”न्ति आह । इमस्मिं “रुक्खे निब्बत्तदेवता”ति । सो “दिट्ठा मे अत्तनो, देवता”ति तुस्सित्वा, “सामि देवराज, मा सुतसोमस्स कारणा चिन्तयि, अत्तनो रुक्खं पविसा”ति आह । देवता तस्स पस्सन्तस्सेव रुक्खं पाविसि । तस्मिं खणे सूरियो अत्थङ्गतो, चन्दो उगगतो । पोरिसादो वेदङ्गकुसलो नक्खत्तचारं जानाति । सो नभं ओलोकेत्वा “स्वे फुस्सनक्खत्तं भविस्सति, सुतसोमो न्हायितुं उय्यानं गमिस्सति, तत्थ गण्हिस्सामि, आरक्खो पनस्स महा भविस्सति, समन्ता तियोजनं सकलनगरवासिनो रक्खन्ता चरिस्सन्ति, असंविहिते आरक्खे पठमयामेयेव मिगाजिनं उय्यानं गन्त्वा मङ्गलपोक्खरणिं ओतरित्वा ठस्सामी”ति चिन्तेत्वा तत्थ गन्त्वा पोक्खरणिं ओरुय्ह पदुमपत्तेन सीसं पटिच्छादेत्वा अट्ठासि । तस्स तेजेन मच्छकच्छपादयो ओसक्कित्वा उदकपरियन्ते वग्गवग्गा हुत्वा विचरिंसु ।

कुतो पन लद्धोयं तेजोति? पुब्बयोगवसेन । सो हि कसपदसबलस्स काले खीरसलाकभत्तं पट्टपेसि, तेन महाथामो अहोसि । अगिसालञ्च कारेत्वा भिक्खुसङ्घस्स सीतविनोदनत्थं अग्गिञ्च दारूनि च दारुच्छेदनवासिञ्च फरसुञ्च अदासि, तेन तेजवा अहोसि ।

एवं तस्मिं अन्तोउय्यानं गतेयेव बलवपच्चूससमये समन्ता तियोजनं आरक्खं गण्हिंसु । राजापि पातोव भुत्तपातरासो अलङ्कतहत्थिक्खन्धवरगतो चतुरङ्गिनिया सेनाय परिवुतो नगरतो निक्खमि । तदा तक्कसिलतो नन्दो नाम ब्राह्मणो चतस्सो सतारहा गाथायो आदाय वीसतियोनजसतं मगं अतिक्कमित्वा तं नगरं पत्वा द्वारगामे वसित्वा सूरिये उग्गते नगरं पविसन्तो राजानं पाचीनद्वारेन निक्खन्तं दिस्वा हत्थं पसारेत्वा जयापेसि । राजा दिसाचक्खुको हुत्वा गच्छन्तो उन्नतप्पदेसे ठितस्स ब्राह्मणस्स पसारितहत्थं दिस्वा हत्थिना तं उपसङ्कमित्वा पुच्छि —

३९६: “किस्मिं नु रट्ठे तव जातिभूमि, अथ केन अत्थेन इधानुपत्तो ।
अक्खाहि मे ब्राह्मण एतमत्थं, किमिच्छसी देमि तयज्ज पत्थित”न्ति ॥

तस्सत्थो — भो ब्राह्मण, तव जातिभूमि किस्मिं रट्ठे अत्थि नु, केन अत्थेन पयोजनेन हेतुभूतेन इदं इमस्मिं नगरे अनुपत्तो, भो ब्राह्मण, मया पुच्छितो सो त्वं एतमत्थं एतं पयोजनं मे मय्हं अक्खाहि कथेहि, तथा पत्थितवत्थुं ते तुय्हं अज्ज इदानि ददामि, किं वत्थुं इच्छसीति ।

अथ नं सो गाथमाह —

३९७: “गाथा चतस्सो धरणीमहिस्सर, सुगम्भीरत्था वरसागरूपमा ।
तवेव अत्थाय इधागतोस्मि, सुणोहि गाथा परमत्थसंहिता”ति ॥

तत्थ धरणीमहिस्सराति भूमिपाल चतस्सो गाथा किं भूता? । सुगम्भीरत्था वरसागरूपमा, तवेव तव एव अत्थाय इध ठानं अनुपत्तो अस्मि भवामि । सुणोहीति कस्सपदसबलेन देसिता परमत्थसंहिता इमा सतारहा गाथायो सुणोहीति अत्थो ।

इति वत्वा, “महाराज, इमा कस्सपदसबलेन देसिता चतस्सो सतारहा गाथायो “तुम्हे सुतवित्तका”ति सुत्वा तुम्हाकं देसेतुं आगतोम्ही”ति आह । राजा तुट्ठमानसो हुत्वा, “आचरिय, सुट्ठ ते आगतं, मया पन निवत्तितुं न सक्का, अज्ज फुस्सनक्खत्तयोगेन सीसं न्हायितुं आगतोम्हि, अहं पुनदिवसे आगन्त्वा सोस्सामि, त्वं मा उक्कण्ठी”ति वत्वा “गच्छथ ब्राह्मणस्स असुकगेहे सयनं पज्जापेत्वा घासच्छादनं संविदहथा”ति अमच्चे आणापेत्वा उय्यानं पाविसि । तं अट्टारसहत्थेन पाकारेन परिक्खित्तं अहोसि । तं अज्जमज्जं सङ्कट्टेन्ता समन्ता हत्थिनो परिक्खिपिंसु, ततो अस्सा, ततो रथा, ततो धनुग्गहा, ततो पत्तीति, सङ्कुभितमहासमुदो विय उन्नादेन्तो बलकायो अहोसि । अथ राजा ओळारिकानि आभरणानि ओमुञ्चित्वा मस्सुकम्मं कारेत्वा उब्बट्टितसरीरो पोक्खरणिआ अन्तो राजविभवेन न्हत्वा पच्चुत्तरित्वा उदकग्गहणसाटकेन निवासेत्वा अट्ठासि । अथस्स दुस्सगन्धमालालङ्कारे उपनयिंसु । पोरिसादो चिन्तेसि — “राजा अलङ्कतकाले भारिको भविस्सति, सल्लहुककालेयेव नं गण्हिस्सामी”ति । सो नदन्तो वग्गन्तो उदके मच्छं आलुळेन्तो विज्जुलता विय मत्थके खग्गं परिभमेन्तो “अहं अरे मनुस्सचोरो पोरिसादो”ति नामं सावेत्वा अङ्गुलिं नलाटे ठपेत्वा उदका उत्तरि । तस्स सट्ठं सुत्वाव हत्थारोहा हत्थीहि, अस्सारोहा अस्सेहि, रथारोहा रथेहि भस्सिंसु । बलकायो गहितगहितानि आवुधानि छट्टेत्वा उरेन भूमियं निपज्जि ।

पोरिसादो सुतसोमं उक्खिपित्वा गण्हि, सेसराजानो पादे गहेत्वा अधोसीसके कत्वा पण्हिया सीसं पहरन्तो गच्छति । बोधिसत्तं पन उपगन्त्वा ओनतो उक्खिपित्वा खन्धे निसीदापेसि । सो “द्वारेन गमनं पपज्जो भविस्सती”ति सम्मुखट्ठानेयेव अट्टारसहत्थं पाकारं लङ्घित्वा पुरतो गलितमदमत्तवारणकुम्भे अक्कमित्वा पब्बतकूटानि पातेन्तो विय वातजवानं

अस्सतरानं पिट्ठे अवक्कमन्तो पातेत्वा रथधुररथसीसेसु अवक्कमित्वा भमिकं भमन्तो विय नीलफलकानि निग्रोधपत्तानि मद्दन्तो विय एकवेगेनेव तियोजनमत्तं मगं गन्त्वा “अत्थि नु खो कोचि सुतसोमस्सत्थाय पच्छतो आगच्छन्तो”ति ओलोकेत्वा कच्चि अदित्वा सणिकं गच्छन्तो सुतसोमस्स केसेहि उदकबिन्दूनि अत्तनो उरे पतितानि दिस्वा “मरणस्स अभायन्तो नाम नत्थि, सुतसोमोपि मरणभयेन रोदति मज्जे”ति चिन्तेत्वा आह —

३९८. “न वे रुदन्ति मतिमन्तो सपज्जा, बहुस्सुता ये बहुठानचिन्तिनो ।
दीपज्हि एतं परमं नरानं, यं पण्डिता सोकनुदा भवन्ति ॥

३९९. “अत्तानं जाती उदाहु पुत्तदारं, धज्जं धनं रजतं जातरूपं ।
किमेव त्वं सुतसोमानुत्तप्पे, कोरब्बसेट्ठ वचनं सुणोम तेत”न्ति ॥

तत्थ, भो सुतसोम महाराज, ये पण्डिता किं भूता? **मतिमन्तो** अत्थानत्थं कारणाकारणं जाननपज्जाय समन्नागता, **सपज्जा** विचरणपज्जाय समन्नागता, **बहुस्सुता** बहुस्सुतधरा **बहुठानचिन्तिनो** बहुकारणचिन्तनसीला, ते पण्डिता मरणभये उप्पन्ने सति भीता हुत्वा **वे** एकन्तेन **न रुदन्ति** न परिदेवन्ति । **दीपं** हीति, भो सुतसोम महाराज हि कस्मा पन वदामि, महासमुद्धे भिन्ननावानं वाणिजकानं जनानं पतिट्ठाभूतं महादीपं इव, एवम्पि तथा एतं पण्डितं अप्पटिसरणानं नरानं परमं । यं येन कारणेन ये पण्डिता सोकीनं जनानं सोकनुदा भवन्ति, भो सुतसोम महाराज, त्वं मरणभयेन परिदेवीति मज्जे मज्जामि । **अत्तानन्ति**, भो सुतसोम महाराज, अत्तहेतु उदाहु जातिहेतु पुत्तदारहेतु उदाहु धज्जधनरजतजातरूपहेतु **किमेव त्वं** किमेव धम्मजातं त्वं **अनुत्तप्पे** अनुत्तप्पेय्यासि । **कोरब्बसेट्ठ** कुरुरट्ठवासीनं सेट्ठ उत्तम, भो महाराज, एतं तव वचनं सुणोमाति ।

सुतसोमो आह —

४००. “नेवाहमत्तानमनुत्थुनामि, न पुत्तदारं न धनं न रट्ठं ।
सतज्ज धम्मो चरितो पुराणो, तं सङ्गरं ब्राह्मणस्सानुत्तप्पे ॥

४०१. “कतो मया सङ्गरो ब्राह्मणेन, रट्ठे सके इस्सरिये ठितेन ।
तं सङ्गरं ब्राह्मणसप्पदाय, सच्चानुरक्खी पुनरावजिस्स”न्ति ॥

तत्थ **नेवाहमत्तानमनुत्थुनामीति** अहं ताव अत्तत्थाय नेव रोदामि न सोचामि, इमेसम्पि पुत्तादीनं अत्थाय न रोदामि न सोचामि, अपिच खो पन **सतं** पण्डितानं चरितो पुराणधम्मो अत्थि, यं सङ्गरं कत्वा पच्छा अनुत्तप्पनं नाम, तं सङ्गरं ब्राह्मणस्स अहं अनुसोचामीति अत्थो । **सच्चानुरक्खीति** सच्चं अनुरक्खन्तो । सो हि ब्राह्मणो तक्कसिलतो कस्सपदसबलेन देसिता चतस्सो सतारहा गाथायो आदाय आगतो, तस्साहं आगन्तुकवत्तं कारेत्वा “न्हत्वा आगतो सुणिस्सामि, याव ममागमना आगमेही”ति सङ्गरं कत्वा आगतो, त्वं ता गाथायो सोतुं अदत्ताव मं गण्णि । सचे मं विस्सज्जेसि, तं धम्मं सुत्वा सच्चानुरक्खी पुनरावजिस्सामीति वदति ।

अथ नं पोरिसादो आह —

४०१: “नेवाहमेतं अभिसद्वहामि, सुखी नरो मच्चुमुखा पमुत्तो ।
अमित्तहत्थं पुनरावजेय्य, कोरब्बसेट्ट न हि मं उपेसि ॥

४०३: “मुत्तो तुवं पोरिसादस्स हत्था, गन्त्वा सकं मन्दिरं कामकामी ।
मधुरं पियं जीवितं लब्ध राज, कुतो तुवं एहिसि मे सकास”न्ति ॥

तत्थ सुखीति सुखप्पत्तो हुत्वा । मच्चुमुखा पमुत्तोति मादिसस्स चोरस्स हत्थतो मुत्तताय मरणमुखा मुत्तो नाम हुत्वा अमित्तहत्थं पुनरावजेय्य आगच्छेय्य, अहं एतं वचनं नेव अभिसद्वहामि, कोरब्बसेट्ट त्वं मम सन्तिकं न हि उपेसि । मुत्तोति सुतसोम तुवं पोरिसादस्स हत्थतो मुत्तो । सकं मन्दिरन्ति राजधानिगेहं गन्त्वा । कामकामीति कामं कामयमानो । लब्धाति अतिविय पियं जीवितं लभित्वा तुवं मे मम सन्तिके कुतो केन नाम कारणेन एहिसि ।

तं सुत्वा महासत्तो सीहो विय असम्भितो आह —

४०४: “मतं वरेय्य परिसुद्धसीलो, न जीवितं गरहितो पापधम्मो ।
न हि तं नरं तायति दुग्गतीहि, यस्सापि हेतु अलिकं भणेय्य ॥

४०५: “सचेपि वातो गिरिमावहेय्य, चन्दो च सूरियो च छमा पतेय्युं ।
सब्बा च नज्जो पटिसोतं वजेय्युं, न त्वेवहं राज मुसा भणेय्यं ॥

४०६: “नभं फलेय्य उदधीपि सुस्से, संवत्तये भूतधरा वसुन्धरा ।
सिलुच्चयो मेरु समूलमुप्पते, न त्वेवहं राज मुसा भणेय्य”न्ति ॥

तत्थ मतं वरेय्याति पोरिसाद यो नरो परिसुद्धसीलो जीवितहेतु अणुमत्तम्पि पापं न करोति, सीलसम्पन्नो हुत्वा वरेय्य तं मरणं इच्छेय्य, गरहितो पापधम्मो तं जीवितं न सेय्यो, दुस्सीलो पुग्गलो यस्सापि हेतु अत्तादिनोपि हेतु अलिकं वचनं भणेय्य, तं नरं एवरूपं दुग्गतीहि तं अलिकं न तायते । सचेपि वातो गिरिमावहेय्याति, सम्म पोरिसाद, तया सद्धिं एकाचरियकुले सिक्खितो एवरूपो सहायको हुत्वा अहं जीवितहेतु मुसा न कथेमि, किं न सद्वहसि । सचे पुरत्थिमादिभेदो वातो उट्ठाय महन्तं गिरिं तूलपिचुं विय आकासे आवहेय्य, चन्दो च सूरियो च अत्तनो अत्तनो विमानेन सद्धिं छमा पथवियं पतेय्युं, सब्बापि नज्जो पतिसोतं वजेय्युं, भो पोरिसाद, एवरूपं वचनं सचे भणेय्य, तं सद्वहितब्बं, अहं मुसा भणेय्यं इति वचनं तुहं जनेहि वुत्तं, न त्वेव तं सद्वहितब्बं ।

एवं वुत्तेपि सो न सद्वहियेव । अथ बोधिसत्तो “अयं मय्हं न सद्वहति, सपथेनपि नं सद्वहापेस्सामी”ति चिन्तेत्वा, “सम्म पोरिसाद, खन्धतो ताव मं ओतारेहि, सपथं कत्वा तं सद्वहापेस्सामी”ति वुत्ते तेन ओतारेत्वा भूमियं ठपितो सपथं करोन्तो आह —

४०७: “असिञ्च सत्तिञ्च परामसामि, सपथम्पि ते सम्म अहं करोमि ।
तया पमुत्तो अनणो भवित्वा, सच्चानुरक्खी पुनरावजिस्स”न्ति ॥

तस्सत्थो — सम्म पोरिसाद, सचे इच्छसि, एवरूपेहि आवुधेहि संविहितारक्खे खत्तियकुले मे निब्बत्ति नाम मा होतूति

असिञ्च सत्तिञ्च परामसामि । सचे अज्जेहि राजूहि अकत्तब्बं अज्जं वा यं इच्छसि, तं सपथम्पि ते, सम्म, अहं करोमि । यथाहं तथा पमुत्तो गन्त्वा ब्राह्मणस्स अनणो हुत्वा सच्चमनुरक्खन्तो पुनरागमिस्सामीति ।

ततो पोरिसादो “अयं सुतसोमो खत्तियेहि अकत्तब्बं सपथं करोति, किं मे इमिना, एस एतु वा मा वा, अहम्पि खत्तियराराजा, ममेव बाहुलोहितं गहेत्वा देवताय बलिकम्मं करिस्सामि, अयं अतिविय किलमती”ति चिन्तेत्वा —

४०८: “यो ते कतो सङ्गरो ब्राह्मणेन, रट्ठे सके इस्सरिये ठितेन ।
तं सङ्गरं ब्राह्मणसप्पदाय, सच्चानुरक्खी पुनरावजस्सू”ति ॥

तत्थ पुनरावजस्सूति पुन आगच्छेय्यासि ।

अथ नं महासत्तो, “सम्म, मा चिन्तयि, चतस्सो सतारहा गाथा सुत्वा धम्मकथिकस्स पूजं कत्वा पातोवागमिस्सामी”ति वत्वा गाथमाह —

४०९: “यो मे कतो सङ्गरो ब्राह्मणेन, रट्ठे सके इस्सरिये ठितेन ।
तं सङ्गरं ब्राह्मणसप्पदाय, सच्चानुरक्खी पुनरावजिस्स”न्ति ॥

अथ नं पोरिसादो, “महाराज, तुम्हे खत्तियेहि अकत्तब्बं सपथं करित्थ, तं अनुस्सरेय्याथा”ति वत्वा, “सम्म पोरिसाद, त्वं मं दहरकालतो पट्टाय जानासि, हासेनपि मे मुसा न कथितपुब्बा, सोहं इदानीं रज्जे पतिट्ठितो धम्माधम्मं जानन्तो किं मुसा कथेस्सामि, सद्वहसि मय्हं, अहं ते स्वे बलिकम्मं पापुणिस्सामी”ति सद्वहापितो “तेन हि गच्छ, महाराज, तुम्हेसु अनागतेसु बलिकम्मं न भविस्सति, देवतापि तुम्हेहि विना न सम्पटिच्छति, मा मे बलिकम्मस्स अन्तरायं करित्था”ति महासत्तं उय्योजेसि । सो राहुमुखा मुत्तचन्दो विय नागबलो थामसम्पन्नो खिप्पमेव नगरं सम्पापुणि । सेनापिस्स “सुतसोमो राजा पण्डितो मधुरधम्मकथिको एकं द्वे कथा कथेतुं लभन्तो पोरिसादं दमेत्वा सीहमुखा मुत्तमत्तवारणो विय आगमिस्सति, ‘इमे राजानं पोरिसादस्स दत्त्वा आगता’ति महाजनो गरहिस्सती”ति चिन्तेत्वा बहिनगरेयेव खन्धावारं कत्वा ठिता तं दूरतोव आगच्छन्तं दिस्वा पच्चुगगन्त्वा वन्दित्वा “कच्चि, महाराज, पोरिसादेन किलमितो”ति पटिसन्थारं कत्वा “पोरिसादेन मय्हं मातापितूहिपि दुक्करं कतं, तथारूपो नाम चण्डो साहसिको पोरिसादो मम धम्मकथं सुत्वा मं विस्सज्जेसी”ति वुत्ते राजानं अलङ्कुरित्वा हत्थिक्खन्धं आरोपेत्वा परिवारेत्वा नगरं पाविसि । तं दिस्वा सब्बे नागरा तुस्सिंसु ।

सोपि धम्मगरुताय धम्मसोण्डताय मातापितरो अदिस्वाव “पच्छापि ने पस्सिस्सामी”ति राजनिवेसनं पविसित्वा राजासने निसीदित्वा ब्राह्मणं पक्कोसापेत्वा मस्सुकम्मादीनिस्स आणापेत्वा तं कप्पितकेसमस्सुं न्हातानुलित्तं वत्थालङ्कारपटिमण्डितं कत्वा आनेत्वा दस्सितकाले सयं पच्छा न्हत्वा तस्स अत्तनो भोजनं दापेत्वा तस्मिं भुत्ते सयं भुज्जित्वा तं महारहे पल्लङ्के निसीदापेत्वा धम्मगरुताय अस्स गन्धमालादीहि पूजं कत्वा सयं नीचे आसने निसीदित्वा “तुम्हेहि मय्हं आभता सतारहा गाथा सुणोम आचरिया”ति याचि । तमत्यं दीपेन्तो सत्था गाथमाह —

४१०: “मुत्तो च सो पोरिसादस्स हत्था, गन्त्वान तं ब्राह्मणं एतदवोच ।
सुणोमि गाथायो सतारहायो, या मे सुता अस्सु हिताय ब्रह्मे”ति ॥

तत्थ एतदवोचाति एतं अवोच ।

अथ ब्राह्मणो बोधिसत्तेन याचितकाले गन्धेहि हत्थे उब्बट्टेत्वा पसिब्बका मनोरमं पोत्थकं नीहरित्वा उभोहि हत्थेहि गहेत्वा “तेन हि, महाराज, कस्सपदसबलेन देसिता रागमदादिनिम्मदना अमतमहानिब्बानसम्पापिका चतस्सो सतारहा गाथायो सुणोही”ति वत्वा पोत्थकं ओलोकेन्तो आह —

४११: “सकिदेव सुतसोम, सब्धि होति समागमो ।
सा नं सङ्गति पालेति, नासब्धि बहु सङ्गमो ॥

४१२: “सब्धिरेव समासेथ, सब्धि कुब्बेथ सन्थवं ।
सतं सद्धम्ममज्जाय, सेय्यो होति न पापियो ॥

४१३: “जीरन्ति वे राजरथा सुचित्ता, अथो सरीरम्पि जरं उपेति ।
सतज्च धम्मो न जरं उपेति, सन्तो हवे सब्धि पवेदयन्ति ॥

४१४: “नभज्च दूरे पथवी च दूरे, पारं समुदस्स तदाहु दूरे ।
ततो हवे दूरतरं वदन्ति, सतज्च धम्मो असतज्च राजा”ति ॥

तत्थ सकिदेवाति एकवारमेव । सब्धीति सप्पुरिसेहि । सा नन्ति सा सब्धि सप्पुरिसेहि सङ्गति समागमो एकवारं पवत्तोपि तं पुग्गलं पालेति रक्खति । नासब्धीति असप्पुरिसेहि पन बहु सुचिरम्पि कतो सङ्गमो एकद्वाने निवासो न पालेति, न थावरो होतीति अत्थो । समासेथाति सद्धिं निसीदेय्य, सब्धेपि इरियापथे पण्डितेहेव सद्धिं पवत्तेय्याति अत्थो । सन्थवन्ति मित्तसन्थवं । सतं सद्धम्मन्ति पण्डितानं बुद्धादीनं सत्ततिसबोधिपक्खियधम्मसङ्घातं सद्धम्मं । सेय्योति एतं धम्मं जत्वा वड्डियेव होति, हानि नाम नत्थीति अत्थो । राजरथाति राजूनं आरोहणीयरथा । सुचित्ताति सुपरिकम्मकता । सब्धि पवेदयन्तीति बुद्धादयो सन्तो “सब्धी”ति सङ्घं गतं सोभनं उत्तमं निब्बानं पवेदेन्ति थोमेन्ति, सो निब्बानसङ्घातो सतं धम्मो जरं न उपेति न जीरति । नभन्ति आकासो । दूरेति पथवी हि सप्पतिट्ठा सगहणा, आकासो निरालम्बो अप्पतिट्ठो, इति उभो एते एकाबद्धापि विसंयोगट्ठेन अनुपलित्तट्ठेन च दूरे नाम होन्ति । पारन्ति ओरिमतीरतो परतीरं । तदाहूति तं आहु ।

इति ब्राह्मणो चतस्सो सतारहा गाथा कस्सपदसबलेन देसितनियामेन देसेत्वा तुण्ही अहोसि । तं सुत्वा महासत्तो “सप्फलं वत मे आगमन”न्ति तुट्ठचित्तो हुत्वा “इमा गाथा नेव सावकभासिता, न इसिभासिता, न केनचि भासिता, सब्बज्जुनाव भासिता, किं नु खो अग्घन्ती”ति चिन्तेत्वा “इमासं सकलम्पि चक्कवाळं याव ब्रह्मलोका सत्तरतनपुण्णं कत्वा ददमानोपि नेव अनुच्छविकं कातुं सक्कोति, अहं खो पनस्स तियोजनसते कुरुरट्ठे सत्तयोजनिके इन्दपत्थनगरे रज्जं दातुं प्होमि, अत्थि नु ख्वस्स रज्जं कारेतुं भाग्य”न्ति अङ्गविज्जानुभावेन ओलोकेन्तो नादस । ततो सेनापतिट्ठानादीनि ओलोकेन्तो एकगामभोजकमत्तस्सपि भाग्यं अदिस्वा धनलाभस्स ओलोकेन्तो कोटिधनतो पट्ठाय ओलोकेत्वा चतुन्नयेव कहापणसहस्सानं भाग्यं दिस्वा “एत्तकेन नं पूजेस्सामी”ति चतस्सो सहस्सत्थविका दापेत्वा, “आचरिय, तुम्हे अज्जेसं खत्तियानं इमा गाथा देसेत्वा कित्तकं धनं लभथा”ति पुच्छति । “एकेकाय गाथाय सतं सतं, महाराज, तेनेव ता सतारहा नाम जाता”ति । अथ नं महासत्तो, “आचरिय, त्वं अत्तना गहेत्वा विक्केय्यभण्डस्स अग्घम्पि न जानासि, इतो पट्ठाय एकेका गाथा सहस्सारहा नाम होन्तू”ति वत्वा गाथमाह —

४१५: “सहस्सिया इमा गाथा, नहिमा गाथा सतारहा ।

चत्तारि त्वं सहस्सानि, खिप्पं गणहाहि ब्राह्मणा”ति ॥

तस्सत्थो — ब्राह्मण, इमा गाथा सहस्सिया सहस्सारहा, इमा गाथा सतारहा न हि होन्तु, ब्राह्मण, त्वं चत्तारि सहस्सानि खिप्पं गणहाति ।

अथस्स एकं सुखयानकं दत्त्वा “ब्राह्मणं सोत्थिना गेहं सम्पापेथा”ति पुरिसे आणापेत्वा तं उय्योजेसि । तस्मिं खणे “सुतसोमरज्जा सतारहा गाथा सहस्सारहा कत्वा पूजिता साधु साधू”ति महासाधुकारसद्वो अहोसि । तस्स मातापितरो तं सद्वं सुत्वा “किं सद्वो नामेसा”ति पुच्छित्वा यथाभूतं सुत्वा अत्तनो धनलोभताय महासत्तस्स कुज्झिसु । सोपि ब्राह्मणं उय्योजेत्वा तेसं सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा अट्ठासि । अथस्स पिता “कथं, तात, एवरूपस्स साहसिकस्स चोरस्स हत्थतो मुत्तोसी”ति पटिसन्थारमत्तम्पि अकत्वा अत्तनो धनलोभताय “सच्चं किर, तात, तया चतस्सो गाथा सुत्वा चत्तारि सहस्सानि दिन्नानी”ति पुच्छित्वा “सच्च”न्ति वुत्ते गाथमाह —

४१६: “आसीतिया नावुतिया च गाथा, सतारहा चापि भवेय्य गाथा ।
पच्चत्तमेव सुतसोम जानहि, सहस्सिया नाम का अत्थि गाथा”ति ॥

तस्सत्थो — गाथा नाम, तात, आसीतिया च नावुतिया च सतारहा चापि भवेय्य, पच्चत्तमेव अत्तनाव जानाहि, सहस्सारहा नाम गाथा का कस्स सन्तिके अत्थीति ।

अथ नं महासत्तो “नाहं, तात, धनेन वुद्धिं इच्छामि, सुतेन पन इच्छामी”ति सज्जापेन्तो आह —

४१७: “इच्छामि वोहं सुतवुद्धिमत्तनो, सन्तोति मं सप्पुरिसा भजेय्युं ।
अहं सवन्तीहि महोदधीव, न हि तात तप्पामि सुभासितेन ॥

४१८: “अग्गि यथा तिणकट्ठं दहन्तो, न कप्पती सागरोव नदीभि ।
एवम्पि ते पण्डिता राजसेट्ठ, सुत्वा न तप्पन्ति सुभासितेन ॥

४१९: “सकस्स दासस्स यदा सुणोमि, गाथं अहं अत्थवतिं जनिन्द ।
तमेव सक्कच्च निसामयामि, न हि तात धम्मेसु ममत्थि तित्ती”ति ॥

तत्थ वोति निपातमत्तं । “सन्तो”ति एते च मं भजेय्युं इति इच्छामि । सवन्तीहीति नदीहि । सकस्साति तिट्ठतु, नन्द, ब्राह्मणो, यदा अहं अत्तनो दासस्सपि सन्तिके सुणोमि, तात, धम्मेसु मम तित्ति न हि अत्थीति ।

एवञ्च पन वत्त्वा “मा मं, तात, धनहेतु परिभाससि, अहं धम्मं सुत्वा आगमिस्सामी”ति सपथं कत्वा आगतो, इदानाहं पोरिसादस्स सन्तिकं गमिस्सामि, इदं ते रज्जं गणहथा”ति रज्जं निव्यादेन्तो गाथमाह —

४२०: “इदं ते रट्ठं सधनं सयोगं, सकायुरं सब्बकामूपपन्नं ।
किं कामहेतु परिभाससि मं, गच्छामहं पोरिसादस्स जत्ते”ति ॥

तत्थ जत्तेति सन्तिके ।

तस्मिं समये पितुरञ्जो हृदयं उण्हं अहोसि । सो, “तात सुतसोम, किं नामेतं कथेसि, मयं चतुरङ्गिनिया सेनाय चोरं गहेस्सामा”ति वत्वा गाथमाह —

४२१: “अत्तानुरक्खाय भवन्ति हेते, हत्थारोहा रथिका पत्तिका च ।
अस्सारोहा ये च धनुग्गहासे, सेनं पयुञ्जाम हनाम सत्तु”न्ति ॥

तत्थ हनामाति सचे एवं पयोजिता सेना तं गहेतुं न सक्कोन्ति, अथ नं सकलरट्टवासिनो गहेत्वा गन्त्वा हनाम सत्तुं, मारेम तं अम्हाकं पच्चामित्तन्ति अत्थो ।

अथ नं मातापितरो अस्सुपुण्णमुखा रोदमाना विलपन्ता, “तात, मा गच्छ, गन्तुं न लब्भा”ति याचिंसु । सोळससहस्सा नाटकित्थियोपि सेसपरिजनोपि “अम्हे अनाथे कत्वा कुहिं गच्छसि, देवा”ति परिदेविंसु । सकलनगरे कोचि सकभावेन सण्ठातुं असक्कोन्तो “सुतसोमो पोरिसादस्स किर पटिञ्जं दत्वा आगतो, इदानि चतस्सो सतारहा गाथा सुत्वा धम्मकथिकस्स सक्कारं कत्वा मातापितरो वन्दित्वा पुनपि किर चोरस्स सन्तिकं गमिस्सती”ति सकलनगरं एककोलाहलं अहोसि । सोपि मातापितूनं वचनं सुत्वा गाथमाह —

४२२: “सुदुक्करं पोरिसादो अकासि, जीवं गहेत्वान अवस्सजी मं ।
तं तादिसं पुब्बकिच्चं सरन्तो, दुब्भे अहं तस्स कथं जनिन्दा”ति ॥

तत्थ जीवं गहेत्वानाति जीवग्गाहं गहेत्वा । तं तादिसन्ति तं तेन कतं तथारूपं । पुब्बकिच्चन्ति पुरिमं उपकारं । जनिन्दाति पितरं आलपति ।

सो मातापितरो अस्सासेत्वा, “अम्म ताता, तुम्हे मय्हं मा चिन्तयित्थ, कतकल्याणो अहं, मम छकामस्सग्गिस्सरियं न दुल्लभ”न्ति मातापितरो वन्दित्वा आपुच्छित्वा सेसजनं अनुसासित्वा पक्कामि । तमत्थं पकासेन्तो सत्था आह —

४२३: “वन्दित्वा सो पितरं मातरञ्च, अनुसासित्वा नेगमञ्च बलञ्च ।
सच्चवादी सच्चानुरक्खमानो, अगमासि सो यत्थ पोरिसादो”ति ॥

तत्थ सच्चानुरक्खमानोति सच्चं अनुरक्खमानो । अगमासीति तं रत्तिं निवेसनेयेव वसित्वा पुनदिवसे अरुणुगमनवेलाय मातापितरो वन्दित्वा आपुच्छित्वा सेसजनं अनुसासित्वा अस्सुमुखेन नानप्पकारं परिदेवन्तेन इत्थागारादिना महाजनेन अनुगतो नगरा निक्खम्म तं जनं निवत्तेतुं असक्कोन्तो महामग्गे दण्डकेन तिरियं लेखं कट्ठित्वा “सचे मयि सिनेहो अत्थि, इमं मा अतिक्कमिंसू”ति आह । महाजनो सीलवतो तेजवन्तस्स आणं अतिक्कमितुं असक्कोन्तो महासद्देन परिदेवमानो तं सीहविजम्भितेन गच्छन्तं ओलोकेत्वा तस्मिं दस्सनूपचारं अतिक्कन्ते एकरवं रवन्तो नगरं पाविसि । सोपि आगतमग्गेनेव तस्स सन्तिकं गतो । तेन वुत्तं “अगमासि सो यत्थ पोरिसादो”ति ।

ततो पोरिसादो चिन्तेसि — “सचे मम सहायो सुतसोमो आगन्तुकामो, आगच्छतु, अनागन्तुकामो, अनागच्छतु, रुक्खदेवता यं मय्हं इच्छति, तं करोतु, इमे राजानो मारेत्वा पञ्चमधुरमंसेन बलिकम्मं करिस्सामी”ति चितकं कत्वा अग्गिं

जालेत्वा “अङ्गाररासि ताव होतू”ति तस्स सूले तच्छन्तस्स निसिन्नकाले सुतसोमो आगतो । अथ नं पोरिसादो दिस्वा तुट्ठचित्तो, “सम्म, गन्त्वा कत्तब्बकिच्चं ते कत”न्ति पुच्छि । महासत्तो, “आम महाराज, कस्सपदसबलेन देसिता गाथा मे सुता, धम्मकथिकस्स च सक्कारो कतो, तस्मा गन्त्वा कत्तब्बकिच्चं कतं नाम होती”ति दस्सेतुं गाथमाह —

४२४: “कतो मया सङ्गरो ब्राह्मणेन, रट्ठे सके इस्सरिये ठितेन ।
तं सङ्गरं ब्राह्मणसप्पदाय, सच्चानुरक्खी पुनरागतोस्मि ।
यजस्सु यज्जं खाद मं पोरिसादा”ति ॥

तत्थ **यजस्सू**ति मं मारेत्वा देवताय वा यज्जं यजस्सु, मंसं वा मे खादाहीति अत्थो ।

तं सुत्वा पोरिसादो “अयं राजा न भायति, विगतमरणभयो हुत्वा कथेति, किस्स नु खो एस आनुभावो”ति चिन्तेत्वा “अज्जं नत्थि, अयं ‘कस्सपदसबलेन देसिता गाथा मे सुता’ति वदति, तासं एतेन आसुभावेन भवितब्बं, अहम्पि तं कथापेत्वा ता गाथायो सोस्सामि, एवं अहम्पि निब्भयो भविस्सामी”ति सन्निट्ठानं कत्वा गाथमाह —

४२५: “न हायते खादितं मय्हं पच्छा, चितका अयं ताव सधूमिकाव ।
निद्धूमके पचितं साधुपक्कं, सुणोमि गाथायो सतारहायो”ति ॥

तत्थ **खादितन्ति** खादनं । तं खादनं मय्हं पच्छा वा पुरे वा न परिहायति, पच्छापि हि त्वं मया खादितब्बोव । **निद्धूमके पचितन्ति** निद्धूमे निज्जाले अग्निमिह पक्कमंसं साधुपक्कं नाम होति ।

तं सुत्वा महासत्तो “अयं पोरिसादो पापधम्मो, इमं थोकं निग्गहेत्वा लज्जापेत्वा कथेस्सामी”ति चिन्तेत्वा आह —

४२६: “अधम्मिको त्वं पोरिसादकासि, रट्ठा च भट्ठो उदरस्स हेतु ।
धम्मज्जिमा अभिवदन्ति गाथा, धम्मो च अधम्मो च कुहिं समेति ॥

४२७: “अधम्मिकस्स लुट्ठस्स, निच्चं लोहितपाणिनो ।
नत्थि सच्चं कुतो धम्मो, किं सुतेन करिस्ससी”ति ॥

तत्थ **धम्मज्जिमा**ति इमा च गाथा नवलोकुत्तरधम्मं अभिवदन्ति । **कुहिं समेती**ति कत्थ समागच्छति । धम्मो हि सुगतिं पापेति निब्बानं वा, अधम्मो दुग्गतिं । **कुतो धम्मो**ति वचीसच्चमत्तम्पि नत्थि, कुतो धम्मो । **किं सुतेना**ति त्वं एतेन सुतेन किं करिस्ससि, मत्तिकाभाजनं विय हि सीहवसाय अभाजनं त्वं धम्मस्स ।

सो एवं कथितेपि नेव कुज्झि । कस्मा? महासत्तस्स मेत्ताभावनाय महत्तेन । अथ नं “किं पन सम्म सुतसोम अहमेव अधम्मिको”ति वत्वा गाथमाह —

४२८: “यो मंसहेतु मिगवं चरेय्य, यो वा हने पुरिसमत्तहेतु ।
उभोपि ते पेच्च समा भवन्ति, कस्मा नो अधम्मिकं बूसि मं त्व”न्ति ॥

तत्थ कस्मा नोति ये जम्बुदीपतले राजानो अलङ्कृतपटियत्ता महाबलपरिवारा रथवरगता मिगवं चरन्ता तिखिणेहि सरेहि मिगे विज्झित्वा मारेन्ति, ते अवत्वा कस्मा त्वं मज्जेव अधम्मिकन्ति वदति । यदि ते निद्वोसा, अहम्पि निद्वोसो एवाति दीपेति ।

तं सुत्वा महासत्तो तस्स लद्धिं भिन्दन्तो गाथमाह —

४२९:“पञ्च पञ्च न खा भक्खा, खत्तियेन पजानता ।
अभक्खं राज भक्खेसि, तस्मा अधम्मिको तुव”न्ति ॥

तस्सत्थो — सम्म पोरिसाद, खत्तियेन नाम खत्तियधम्मं जानन्तेन पञ्च पञ्च हत्थिआदयो दसेव सत्ता मंसवसेन न खा भक्खा न खो खादितब्बयुत्तका । “न खो”त्वेव वा पाठो । अपरो नयो खत्तियेन खत्तियधम्मं जानन्तेन पञ्चनखेसु सत्तेसु ससको, सल्लको, गोधा, कपि कुम्माति इमे पञ्चेव सत्ता भक्खितब्बयुत्तका, न अज्जे, त्वं पन अभक्खं मनुस्समंसं भक्खेसि, तेन अधम्मिकोति ।

इति सो निग्गहं पत्वा अज्जं निस्सरणं अदिस्वा अत्तनो पापं पटिच्छादेन्तो गाथमाह —

४३०:“मुत्तो तुवं पोरिसादस्स हत्था, गन्त्वा सकं मन्दिरं कामकामी ।
अमित्तहत्थं पुनरागतोसि, न खत्तधम्मे कुसलोसि राजा”ति ॥

तत्थ न खत्तधम्मेति त्वं खत्तियधम्मसङ्घाते नीतिसत्थे न कुसलोसि, अत्तनो अत्थानत्थं न जानासि, अकारणेनेव ते लोके पण्डितोति कित्ति पत्थटा, अहं पन ते पण्डितभावं न पस्सामि न जानामि, अतिबालोसीहि वदति ।

अथ नं महासत्तो, “सम्म, खत्तियधम्मे कुसलेन नाम मादिसेनेव भवितब्बं । अहज्झि तं जानामि, न पन तदत्थाय पटिपज्जामी”ति वत्वा गाथमाह —

४३१:“ये खत्तधम्मे कुसला भवन्ति, पायेन ते नेरयिका भवन्ति ।
तस्मा अहं खत्तधम्मं पहाय, सच्चानुरक्खी पुनरागतोस्मि ।
यजस्सु यज्जं खाद मं पोरिसादा”ति ॥

तत्थ कुसलाति तदत्थाय पटिपज्जनकुसला । पायेनाति येभुय्येन नेरयिका । ये पन तत्थ न निब्बत्तन्ति, ते सेसापायेसु निब्बत्तन्ति ।

पोरिसादो आह —

४३२:“पासादवासा पथवीगवास्सा, कामित्थियो कासिकचन्दनज्ज ।
सब्बं तहिं लभसि सामिताय, सच्चेन किं पस्ससि आनिसंस”न्ति ॥

तत्थ पासादवासाति, सम्म सुतसोम, तव तिण्णं उत्तूनं अनुच्छविका दिब्बविमानकप्पा तयो निवासपासादा ।

पथवीगवास्साति पथवी च गावो च अस्सा च बहू । कामित्थियोति कामवत्थुभूता इत्थियो । कासिकचन्दनञ्चाति कासिकवत्थञ्च लोहितचन्दनञ्च । सब्बं तहिन्ति एतञ्च अञ्जञ्च उपभोगपरिभोगं सब्बं त्वं तहिं अत्तनो नगरे सामिताय लभसि, सामी हुत्वा यथा इच्छसि, तथा परिभुञ्जितुं लभति, सो त्वं सब्बमेतं पहाय सच्चानुरक्खी इधागच्छन्तो सच्चेन किं आनिसंसं पस्ससीति ।

बोधिसत्तो आह —

४३३: “ये केचिमे अत्थि रसा पथब्बा, सच्चं तेसं सादुतरं रसानं ।
सच्चे ठिता समणब्राह्मणा च, तरन्ति जातिमरणस्स पार”न्ति ॥

तत्थ सादुतरन्ति यस्मा सब्बेपि रसा सत्तानं सच्चकालेयेव पणीता मधुरा होन्ति, तस्मा सच्चं तेसं सादुतरं रसानं, यस्मा वा विरतिसच्चवचीसच्चे ठिता जातिमरणसङ्घातस्स तेभूमकवट्टस्स पारं अमतमहानिब्बानं तरन्ति पापुणन्ति, तस्मापि तं सादुतरन्ति ।

एवमस्स महासत्तो सच्चे आनिसंसं कथेसि । ततो पोरिसादो विकसितपदुमपुण्णचन्दसस्सरिकमेवस्स मुखं ओलोकेत्वा “अयं सुतसोमो अङ्गारचितकं मञ्च सूलं तच्छन्तं पस्सति, चित्तुत्रासमत्तम्पिस्स नत्थि, किं नु खो एस सतारहगाथानं आनुभावो, उदाहु सच्चस्स, अञ्जस्सेव वा कस्सची”ति चिन्तेत्वा “पुच्छिस्सामि ताव न”न्ति पुच्छन्तो गाथमाह —

४३४: “मुत्तो तुवं पोरिसादस्स हत्था, गन्त्वा सकं मन्दिरं कामकामी ।
अमित्तहत्थं पुनरागतोसि, न हि नून ते मरणभयं जनिन्द ।
अलीनचित्तो असि सच्चवादी”ति ॥

महासत्तोपिस्स आचिक्खन्तो आह —

४३५: “कता मे कल्याणा अनेकरूपा, यज्जा यिद्धा ये विपुला पसत्था ।
विसोधितो परलोकस्स मग्गो, धम्मे ठितो को मरणस्स भाये ॥

४३६: “कता मे कल्याणा अनेकरूपा, यज्जा यिद्धा ये विपुला पसत्था ।
अनानुतप्पं परलोकं गमिस्सं, यजस्सु यज्जं अद मं पोरिसाद ॥

४३७: “पिता च माता च उपट्ठिता मे, धम्मेन मे इस्सरियं पसत्थं ।
विसोधितो परलोकस्स मग्गो, धम्मे ठितो को मरणस्स भाये ॥

४३८: “पिता च माता च उपट्ठिता मे, धम्मेन मे इस्सरियं पसत्थं ।
अनानुतप्पं परलोकं गमिस्सं, यजस्सु यज्जं अद मं पोरिसाद ॥

४३९: “जातीसु मित्तेसु कता मे कारा, धम्मेन मे इस्सरियं पसत्थं ।

विसोधितो परलोकस्स मग्गो, धम्मे ठितो को मरणस्स भाये ॥

४४०: जातीसु मित्तेसु कता मे कारा, धम्मेन मे इस्सरियं पसत्थं ।
अनानुतप्पं परलोकं गमिस्सं, यजस्सु यज्जं अद मं पोरिसाद ॥

४४१: दिन्नं मे दानं बहुधा बहूनं, सन्तप्पिता समणब्राह्मणा च ।
विसोधितो परलोकस्स मग्गो, धम्मे ठितो को मरणस्स भाये ॥

४४२: दिन्नं मे दानं बहुधा बहूनं, सन्तप्पिता समणब्राह्मणा च ।
अनानुतप्पं परलोकं गमिस्सं, यजस्सु यज्जं अद मं पोरिसादा”ति ॥

तत्थ कल्याणाति कल्याणकम्मा । अनेकरूपाति दानादिवसेन अनेकविधा । यज्जाति दसविधदानवत्थुपरिच्चागवसेन अतिविपुला पण्डितेहि पसत्था यज्जापि यिद्धा पवत्तिता । धम्मे ठितोति एवं धम्मे पतिट्ठितो मादिसो को नाम मरणस्स भायेय्य । अनानुतप्पन्ति अनानुतप्पमानो । धम्मेन मे इस्सरियं पसत्थन्ति दसविधं राजधम्मं अकोपेत्वा धम्मेनेव मया रज्जं पसासितं । काराति जातीसु जातिकिच्चानि, मित्तेसु च मित्तकिच्चानि । दानन्ति सवत्थुकचेतना । बहुधाति बहूहि आकारेहि । बहून्ति न पज्जन्तं, न दसन्तं, सतस्सपि सहस्सस्सपि सतसहस्सस्सपि दिन्नमेव । सन्तप्पिताति गहितगहितभाजनानि पूरेत्वा सुद्धु तप्पिता ।

तं सुत्वा पोरिसादो “अयं सुतसोममहाराजा सप्पुरिसो जाणसम्पन्नो मधुरधम्मकथिको, सचाहं एतं खादेय्यं, मुद्धा मे सत्तधा फलेय्य, पथवी वा पन मे विवरं ददेय्या”ति भीततसितो हुत्वा, “सम्म, न त्वं मया खादितब्बरूपो”ति वत्वा गाथमाह —

४४३: विसं पजानं पुरिसो अदेय्य, आसीविसं जलितमुग्गतेजं ।
मुद्धापि तस्स विफलेय्य सत्तधा, यो तादिसं सच्चवादिं अदेय्या”ति ॥

तत्थ विसन्ति तत्थेव मारणसमत्थं हलाहलविसं । जलितन्ति अत्तनो विसतेजेन जलितं तेनेव उग्गतेजं अग्गिक्खन्धं विय चरन्तं आसीविसं वा पन सो गीवाय गणहेय्य ।

इति सो महासत्तं “हलाहलविससदिसो त्वं, को तं खादिस्सती”ति वत्वा गाथा सोतुकामो तं याचित्वा तेन धम्मगारवजननत्थं “एवरूपानं अनवज्जगाथानं त्वं अभाजन”न्ति पटिक्खित्तोपि “सकलजम्बुदीपे इमिना सदिसो पण्डितो नत्थि, अयं मम हत्था मुच्चित्वा गन्त्वा ता गाथा सुत्वा धम्मकथिकस्स सक्कारं कत्वा नलाटेन मच्चुं आदाय पुनागतो, अतिविय साधुरूपा गाथा भविस्सन्ती”ति सुद्धुतरं सज्जातधम्मस्सवनादरो हुत्वा तं याचन्तो गाथमाह —

४४४: सुत्वा धम्मं विजानन्ति, नरा कल्याणपापकं ।
अपि गाथा सुणित्वान, धम्मे मे रमते मनो”ति ॥

तस्सत्थो — “सम्म सुतसोम, नरा नाम धम्मं सुत्वा कल्याणम्मि पापकम्मि जानन्ति, अप्पेव नाम ता गाथा सुत्वा ममपि कुसलकम्मपथधम्मे मनो रमेय्या”ति ।

अथ महासत्तो “सोतुकामो दानि पोरिसादो, कथेस्सामी”ति चिन्तेत्वा “तेन हि, सम्म, साधुकं सुणाही”ति तं ओहितसोतं कत्वा नन्दब्राह्मणेन कथितनियामेनेव गाथानं थुतिं कत्वा छसु कामावचरदेवेसु एककोलाहलं कत्वा देवतासु साधुकारं ददमानासु पोरिसादस्स धम्मं कथेसि —

४४५:सकिदेव महाराज, सब्धि होति समागमो ।

सा नं सङ्गति पालेति, नासब्धि बहु सङ्गमो ॥

४४६:सब्धिरेव समासेथ, सब्धि कुब्बेथ सन्थवं ।

सतं सन्धम्ममज्जाय, सेय्यो होति न पापियो ॥

४४७:जीरन्ति वे राजरथा सुचित्ता, अथो सरीरम्पि जरं उपेति ।

सतज्च धम्मो न जरं उपेति, सन्तो हवे सब्धि पवेदयन्ति ॥

४४८:नभज्च दूरे पथवी च दूरे, पारं समुदस्स तदाहु दूरे ।

ततो हवे दूरतरं वदन्ति, सतज्च धम्मो असतज्च राजा”ति ॥

तस्स तेन सुकथितत्ता चेव अत्तनो पण्डितभावेन च ता गाथा सब्बज्जुबुद्धकथिता वियाति चिन्तेन्तस्स सकलसरीरं पञ्चवण्णाय पीतिया परिपूरि, बोधिसत्ते मुदुचित्तं अहोसि, सेतच्छत्तदायकं पितरं विय नं अमज्जि । सो “अहं सुतसोमस्स दातब्बं किञ्चि हिरज्जसुवण्णं न पस्सामि, एकेकाय पनस्स गाथाय एकेकं वरं दस्सामी”ति चिन्तेत्वा गाथमाह —

४४९:गाथा इमा अत्थवती सुब्बज्जना, सुभासिता तुह्म जनिन्द सुत्वा ।

आनन्दि वित्तो सुमनो पतीतो, चत्तारि ते सम्म वरे ददामी”ति ॥

तत्थ आनन्दीति आनन्दजातो । सेसानि तस्सेव वेवचनानि । चत्तारोपि हेते तुट्ठाकारा एव ।

अथ नं महासत्तो “किं नाम त्वं वरं दस्ससी”ति अपसादेन्तो गाथमाह —

४५०:यो नत्तनो मरणं बुज्झसि तुवं, हिताहितं विनिपातज्च सगं ।

गिद्धो रसे दुच्चरिते निविट्ठो, किं त्वं वरं दस्ससि पापधम्म ॥

४५१:“अहज्च तं ‘देहि वरं’न्ति वज्जं, त्वं चापि दत्त्वा न अवाकरेय्य ।

सन्दिट्ठिकं कलहमिमं विवादं, को पण्डितो जानमुपब्बजेय्या”ति ॥

तत्थ योति यो त्वं “मरणधम्मोहमस्मी”ति अत्तनोपि मरणं न बुज्झसि न जानासि, पापकम्ममेव करोसि । हिताहितन्ति “इदं मे कम्मं हितं, इदं अहितं, इदं विनिपातं नेस्सति, इदं सगं”न्ति न जानासि । रसेति मनुस्समंसरसे । वज्जन्ति वदेय्यं । न अवाकरेय्याति वाचाय दत्त्वा “देहि मे वरं”न्ति वुच्चमानो न अवाकरेय्यासि न ददेय्यासि । उपब्बजेय्याति को इमं कलहं पण्डितो उपगच्छेय्य ।

ततो पोरिसादो “नायं मय्हं सद्वहति, सद्वहापेस्सामि न”न्ति गाथमाह —

४५२: “न तं वरं अरहति जन्तु दातुं, यं वापि दत्त्वा न अवाकरेय्य ।
वरस्सु सम्म अविकम्पमानो, पाणं चजित्वानपि दस्समेवा”ति ॥

तत्थ अविकम्पमानोति अनोलीयमानो ।

अथ महासत्तो “अयं अतिविय सूरु हत्त्वा कथेति, करिस्सति मे वचनं, वरं गण्हिस्सामि, सचे पन “मनुस्समंसं न खादितब्ब”न्ति पठममेव वरं वारयिस्सं, अतिविय किलमिस्सति, पठमं अज्जे तयो वरे गहेत्वा पच्छा एतं गण्हिस्सामी”ति चिन्तेत्वा आह —

४५३: “अरियस्स अरियेन समेति सख्यं, पज्जस्स पज्जाणवता समेति ।
पस्सेय्य तं वस्ससतं अरोगं, एतं वरानं पठमं वरामी”ति ॥

तत्थ अरियस्साति आचारअरियस्स । सख्यन्ति सखिधम्मो मित्तधम्मो । पज्जाणवताति जाणसम्पन्नेन । समेतीति गङ्गोदकं विय यमुनोदकेन संसन्दति । धातुसो हि सत्ता संसन्दन्ति । पस्सेय्य तन्ति सुतसोमो पोरिसादस्स चिरं जीवितं इच्छन्तो विय पठमं अत्तनो जीवितवरं याचति । पण्डितस्स हि “मम जीवितं देही”ति वत्तुं अयुत्तं, अपिच सो “मय्हमेव एस आरोग्यं इच्छती”ति चिन्तेत्वा तुस्सिस्सतीति एवमाह ।

सोपि तं सुत्वाव “अयं इस्सरिया धंसेत्वा इदानि मंसं खादितुकामस्स एवं महाअनत्थकरस्स महाचोरस्स मय्हमेव जीवितं इच्छति, अहो मम हितकामो”ति तुट्ठमानसो वज्जेत्वा वरस्स गहितभावं अजानित्वा तं वरं ददमानो गाथमाह —

४५४: “अरियस्स अरियेन समेति सख्यं, पज्जस्स पज्जाणवता समेति ।
पस्सासि मं वस्ससतं अरोगं, एतं वरानं पठमं ददामी”ति ॥

तत्थ वरानन्ति चतुन्नं वरानं पठमं ।

ततो बोधिसत्तो आह —

४५५: “ये खत्तियासे इध भूमिपाला, मुद्धाभिसित्ता कतनामधेय्या ।
न तादिसे भूमिपती अदेसि, एतं वरानं दुतियं वरामी”ति ॥

तत्थ कतनामधेय्याति मुद्धनि अभिसित्ताव “मुद्धाभिसित्ता”ति कतनामधेय्या । न तादिसेति तादिसे खत्तिये न अदेसि मा खादि ।

इति सो दुतियं वरं गण्हन्तो परोसतानं खत्तियानं जीवितवरं गण्हि । पोरिसादोपिस्स ददमानो आह —

४५६: “ये खत्तियासे इध भूमिपाला, मुद्धाभिसित्ता कतनामधेय्या ।

न तादिसे भूमिपती अदेमि, एतं वरानं दुतियं ददामी”ति ॥

किं पन ते तेसं सहं सुणन्ति, न सुणन्तीति? न सब्बं सुणन्ति । पोरिसादेन हि रुक्खस्स धूमजालउपद्वभयेन पटिक्कमित्वा अग्गि कतो, अग्गिनो च रुक्खस्स च अन्तरे निसीदित्वा महासत्तो तेन सद्धिं कथेसि, तस्मा सब्बं असुत्वा उपड्डुपड्डुं सुणिंसु । ते “इदानीं सुतसोमो पोरिसादं दमेस्सति, मा भायथा”ति अज्जमज्जं समस्सासेसुं । तस्मिं खणे महासत्तो इमं गाथमाह —

४५७: परोसतं खत्तिया ते गहीता, तलावुता अस्सुमुखा रुदन्ता ।
सके ते रट्ठे पटिपादयाहि, एतं वरानं ततियं वरामी”ति ॥

तत्थ परोसतन्ति अतिरेकसतं । ते गहीताति तथा गहिता । तलावुताति हत्थतलेसु आवुता ।

इति महासत्तो ततियं वरं गणहन्तो तेसं खत्तियानं सकरट्टुनिय्यातनवरं गण्णि । किंकारणा? सो अखादन्तोपि वेरभयेन सब्बे ते दासे कत्वा अरज्जेयेव वासेय्य, मारेत्वा वा छड्डेय्य, पच्चन्तं नेत्वा वा विक्किणेय्य, तस्मा तेसं सकरट्टुनिय्यातनवरं गण्णि । इतरोपिस्स ददमानो इमं गाथमाह —

४५८: परोसतं खत्तिया मे गहीता, तलावुता अस्सुमुखा रुदन्ता ।
सके ते रट्ठे पटिपादयामि, एतं वरानं ततियं ददामी”ति ॥

चतुत्थं पन वरं गणहन्तो बोधिसत्तो इमं गाथमाह —

४५९: छिदं ते रट्ठं व्यथिता भया हि, पुथू नरा लेणमनुप्पविट्ठा ।
मनुस्समंसं विरमेहि राज, एतं वरानं चतुत्थं वरामी”ति ॥

तत्थ छिदन्ति न घनवासं तत्थ तत्थ गामादीनं उट्ठितत्ता सविवरं । व्यथिता भयाहीति “पोरिसादो इदानीं आगमिस्सती”ति तव भयेन कम्पिता । लेणमनुप्पविट्ठाति दारके हत्थेसु गहेत्वा तिणगहनादिनिलीयनट्ठानं पविट्ठा । मनुस्समंसन्ति दुग्गन्धं जेगुच्छं पटिक्कूलं मनुस्समंसं पजह । निस्सक्कत्थे वा उपयोगं, मनुस्समंसतो विरमाहीति अत्थो ।

एवं वुत्ते पोरिसादो पाणिं पहरित्वा हसन्तो “सम्म सुतसोम किं नामेतं कथेसि, कथाहं तुम्हाकं एतं वरं दस्सामि, सचे गण्हितुकामो, अज्जं गण्हाही”ति वत्वा गाथमाह —

४६०: अद्धा हि सो भक्खो मम मनापो, एतस्स हेतुम्हि वनं पविट्ठो ।
सोहं कथं एत्तो उपारमेय्यं, अज्जं वरानं चतुत्थं वरस्सू”ति ॥

तत्थ वनन्ति रज्जं पहाय इमं वनं पविट्ठो ।

अथ नं महासत्तो “त्वं ‘मनुस्समंसस्स पियतरत्ता ततो विरमितुं न सक्कोमी”ति वदसि । यो हि पियं निस्साय पापं करोति, अयं बालो”ति वत्वा गाथमाह —

४६१: “न वे ‘पियं मे’ति जनिन्द तादिसो, अत्तं निरंकच्च पियानि सेवति ।
अत्ताव सेय्यो परमा च सेय्यो, लब्भा पिया ओचितत्थेन पच्छा”ति ॥

तत्थ तादिसोति जनिन्द तादिसो युवा अभिरूपो महायसो “इदं नाम मे पिय”न्ति पियवत्थुलोभेन तत्थ अत्तानं निरंकत्वा सब्बसुगतीहि चेव सुखविसेसेहि च चवित्वा निरये पातेत्वा न वे पियानि सेवति । **परमा च सेय्यो**ति पुरिसस्स हि परमा पियवत्थुम्हा अत्ताव वरतरो । किंकारणा? **लब्भा पिया**ति, पिया नाम विसयवसेन चेव पुज्जेन च ओचितत्थेन वड्ढितत्थेन दिट्ठधम्मे चेव परत्थ च देवमनुस्ससम्पत्तिं पत्वा सक्का लब्धुं ।

एवं वुत्ते पोरिसादो भयप्पत्तो हुत्वा “अहं सुतसोमेन गहितं वरं विस्सज्जापेतुम्पि मनुस्समंसतो विरमितुम्पि न सक्कोमि, किं नु खो करिस्सामी”ति अस्सुपुण्णेहि नेत्तेहि गाथमाह —

४६२: “पियं मे मानुसं मंसं, सुतसोम विजानहि ।
नम्हि सक्का निवारेतुं, अज्जं वरं सम्म वरस्सू”ति ॥

तत्थ **विजानही**ति त्वम्पि जानाहि ।

ततो बोधिसत्तो आह —

४६३: “यो वे ‘पियं मे’ति पियानुरक्खी, अत्तं निरंकच्च पियानि सेवति ।
सोण्डोव पित्वा विसमिस्सपानं, तेनेव सो होति दुक्खी परत्थ ॥

४६४: “यो चीध सङ्घाय पियानि हित्वा, किच्छेनपि सेवति अरियधम्मे ।
दुक्खितोव पित्वान यथोसधानि, तेनेव सो होति सुखी परत्था”ति ॥

तत्थ **यो वे**ति, सम्म पोरिसाद, यो पुरिसो “इदं मे पिय”न्ति पापकिरियाय अत्तानं निरंकत्वा पियानि वत्थूनि सेवति, सो सुरापेमेन विसमिस्सं सुरं पित्वा सोण्डो विय तेन पापकम्मेन परत्थ निरयादीसु दुक्खी होति । **सङ्घाया**ति जानित्वा तुलेत्वा । **पियानि हित्वा**ति अधम्मपटिसंयुत्तानि पियानि छड्ढेत्वा ।

एवं वुत्ते पोरिसादो कलूनं परिदेवन्तो गाथमाह —

४६५: “ओहायहं पितरं मातरञ्च, मनापिये कामगुणे च पज्ज ।
एतस्स हेतुम्हि वनं पविट्ठो, तं ते वरं किन्ति महं ददामी”ति ॥

तत्थ **एतस्सा**ति मनुस्समंसस्स । **किन्ति महन्ति** किन्ति कत्वा अहं तं वरं देमि ।

ततो महासत्तो इमं गाथमाह —

४६६: “न पण्डिता दिगुणमाहु वाक्यं, सच्चप्पटिज्जाव भवन्ति सन्तो ।

‘वरस्सु सम्म’ इति मं अवोच, इच्चब्रवी त्वं न हि ते समेती’ति ॥

तत्थ दिगुणन्ति, सम्म पोरिसाद, पण्डिता नाम एकं वत्वा पुन तं विसंवादेन्ता दुतियं वचनं न कथेन्ति । इति मं अवोचाति, “सम्म सुतसोम वरस्सु वर”न्ति एवं मं अभाससि । इच्चब्रवीति तस्मा यं त्वं इति अब्रवि, तं ते इदानी न समेति ।

सो पुन रोदन्तो एव गाथमाह —

४६७:‘अपुञ्जलाभं अयसं अकिंति, पापं बहुं दुच्चरितं किलेसं ।
मनुस्समंसस्स कते उपागा, तं ते वरं किन्ति महं ददेय्य’न्ति ॥

तत्थ पापन्ति कम्मपथं अप्पत्तं । दुच्चरितन्ति कम्मपथप्पत्तं । किलेसन्ति दुक्खं । मनुस्समंसस्स कतेति मनुस्समंसस्स हेतु । उपागाति उपगतोहि । तं तेति तं तुहं कथाहं वरं देमि, मा मं वारयि, अनुकम्पं कारुज्जं मयि करोहि, अज्जं वरं गण्हाहीति आह ।

अथ महासत्तो आह —

४६८:‘न तं वरं अरहति जन्तु दातुं, यं वापि दत्वा न अवाकरेय्य ।
वरस्सु सम्म अविकम्पमानो, पाणं चजित्वानपि दस्समेवा’ति ॥

एवं तेन पठमं वुत्तगाथं आहरित्वा दस्सेत्वा वरदाने उस्साहेन्तो गाथा आह —

४६९:‘पाणं चजन्ति सन्तो नापि धम्मं, सच्चप्पटिज्जाव भवन्ति सन्तो ।
दत्वा वरं खिप्पमवाकरोहि, एतेन सम्पज्ज सुराजसेट्ठ ॥

४७०:‘चजे धनं अङ्गवरस्स हेतु, अङ्गं चजे जीवितं रक्खमानो ।
अङ्गं धनं जीवितज्वापि सब्बं, चजे नरो धम्ममनुस्सरन्तो’ति ॥

तत्थ पाणन्ति जीवितं । सन्तो नाम अपि जीवितं चजन्ति, न धम्मं । खिप्पमवाकरोहीति इध खिप्पं मय्हं देहीति अत्थो । एतेनाति एतेन धम्मेन चेव सच्चेन च सम्पज्ज सम्पन्नो उपपन्नो होहि । सुराजसेट्ठाति तं पग्गणहन्तो आलपति । चजे धनन्ति, सम्म पोरिसाद, पण्डितो पुरिसो हत्थपादादिमिह अङ्गे छिज्जमाने तस्स रक्खणत्थाय बहुमि धनं चजेय्य । धम्ममनुस्सरन्तोति अङ्गधनजीवितानि परिच्चजन्तोपि “सतं धम्मं न वीतिक्कमिस्सामी”ति एवं धम्मं अनुस्सरन्तो ।

एवं महासत्तो इमेहि कारणेहि तं सच्चे पतिट्ठापेत्वा इदानी अत्तनो गुरुभावं दस्सेतुं गाथमाह —

४७१:‘यस्मा हि धम्मं पुरिसो विजज्जा, ये चस्स कङ्कं विनयन्ति सन्तो ।
तं हिस्स दीपज्ज परायणज्ज, न तेन मित्तिं जिरयेथ पज्जो’ति ॥

तत्थ यस्माति यम्हा पुरिसा । धम्मन्ति कुसलाकुसलजोतकं कारणं । विजज्जाति विजानेय्य । तं हिस्साति तं आचरियकुलं एतस्स पुग्गलस्स पतिट्ठानट्ठेन दीपं, उप्पन्ने भये गन्तब्बट्ठानट्ठेन परायणञ्च । न तेन मित्तिन्ति तेन आचरियपुग्गलेन सह सो पण्डितो केनचिपि कारणेन मित्तिं न जीरयेथ न विनासेय्य ।

एवञ्च पन वत्वा, “सम्म पोरिसाद, गुणवन्तस्स आचरियस्स वचनं नाम भिन्दितुं न वट्ठति, अहञ्च तरुणकालेपि तव पिट्ठिआचरियो हुत्वा बहुं सिक्खं सिक्खापेसिं, इदानिपि बुद्धलीलाय सतारहा गाथा ते कथेसिं, तेन मे वचनं कातुं अरहसी”ति आह । तं सुत्वा पोरिसादो “अयं सुतसोमो मय्हं आचरियो चेव पण्डितो च, वरो चस्स मया दिन्नो, किं सक्का कातुं, एकस्मिं अत्तभावे मरणं नाम धुवं, मनुस्समंसं न खादिस्सामि, दस्सामिस्स वर”न्ति अस्सुधाराहि पवत्तमानाहि उट्ठाय सुतसोमनरिन्दस्स पादेसु पतित्वा वरं ददमानो इमं गाथमाह —

४७२: अट्ठा हि सो भक्खो मम मनापो, एतस्स हेतुम्हि वनं पविट्ठो ।
सचे च मं याचसि एतमत्थं, एतम्पि ते सम्म वरं ददामी”ति ॥

अथ नं महासत्तो एवमाह — “सम्म, सीले ठितस्स मरणम्पि वरं, गण्हामि, महाराज, तथा दिन्नं वरं, अज्ज पट्ठाय अरियपथे पतिट्ठितोसि, एवं सन्तेपि तं याचामि, सचे ते मयि सिनेहो अत्थि, पञ्च सीलानि गण्ह, महाराजा”ति । “साधु, सम्म, देहि मे सीलानी”ति । “गण्ह महाराजा”ति । सो महासत्तं पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा एकमन्तं निसीदि । महासत्तोपि नं पञ्चसीलेसु पतिट्ठापेसि । तस्मिं खणे तत्थ सन्निपतिता भुम्मा देवा महासत्ते पीतिं जनेत्वा “अवीचितो याव भवग्गा अज्जो पोरिसादं मनुस्समंसतो निवारेतुं समत्थो नाम नत्थि, अहो सुतसोमेन दुक्करतरं कत”न्ति महन्तेन सद्धेन वनं उन्नादेन्ता साधुकारं अदंसु । तेसं सद्धं सुत्वा चातुमहाराजिकाति एवं याव ब्रह्मलोका एककोलाहलं अहोसि । रुक्खे लगितराजानोपि तं देवतानं साधुकारसद्धं सुणिसु । रुक्खदेवतापि सकविमाने ठिताव साधुकारमदासि । इति देवतानं सद्धोव सूयति, रूपं न दिस्सति । देवतानं साधुकारसद्धं सुत्वा राजानो चिन्तयिसु — “सुतसोमं निस्साय नो जीवितं लद्धं, दुक्करं कतं सुतसोमेन पोरिसादं दमेन्तेना”ति बोधिसत्तस्स थुतिं करिसु । पोरिसादो महासत्तस्स पादे वन्दित्वा एकमन्तं अट्ठासि । अथ नं बोधिसत्तो — “सम्म, खत्तिये मोचेही”ति आह । सो चिन्तेसि “अहं एतेसं पच्चामित्तो, एते मया मोचिता ‘गण्हथ नो पच्चामित्त’न्ति मं हिंसेय्युं, मया जीवितं चजन्तेनपि न सक्का सुतसोमस्स सन्तिका गहितं सीलं भिन्दितुं, इमिना सद्धियेव गन्त्वा मोचेस्सामि, एवं मे भयं न भविस्सती”ति । अथ बोधिसत्तं वन्दित्वा, “सुतसोम, उभोपि गन्त्वा खत्तिये मोचेस्सामा”ति वत्वा गाथमाह —

४७३: सत्था च मे होसि सखा च मेसि, वचनम्पि ते सम्म अहं अकासिं ।
तुवम्पि मे सम्म करोहि वाक्यं, उभोपि गन्त्वान पमोचयामा”ति ॥

तत्थ सत्थाति सग्गमग्गस्स देसितत्ता सत्था च, तरुणकालतो पट्ठाय सखा च ।

अथ नं बोधिसत्तो आह —

४७४: सत्था च ते होमि सखा च त्यम्हि, वचनम्पि मे सम्म तुवं अकासिं ।
अहम्पि ते सम्म करोमि वाक्यं, उभोपि गन्त्वान पमोचयामा”ति ॥

एवं वत्वा ते उपसङ्गमित्वा आह —

४७५: कम्मासपादेन विहेठितत्थ, तलावुता अस्सुमुखा रुदन्ता ।

न जातु दुब्भेथ इमस्स रज्जो, सच्चप्पटिज्जं मे पटिस्सुणाथा”ति ॥

तत्थ कम्मासपादेनाति इदं महासत्तो “उभोपि गन्त्वान पमोचयामा”ति सम्पटिच्छित्वा “खत्तिया नाम मानथद्वा होन्ति, मुत्तमत्ताव ‘इमिना मयं विहेठितम्हा’ति पोरिसादं पोथेय्युम्पि हनेय्युम्पि, न खो पनेस तेसु दुब्भिस्सति, अहं एककोव गन्त्वा पटिज्जं ताव नेसं गण्हिस्सामी”ति चिन्तेत्वा तत्थ गन्त्वा ते हत्थतले आवुनित्वा अगगपादङ्गुलीहि भूमिं फुसमानाहि रुक्खसाखासु ओलगिते वातप्पहरणकाले नागदन्तेसु ओलगितकुरण्डकदामानि विय सम्परिवत्तन्ते अद्दस । तेपि तं दिस्वा “इदानिम्हा मयं अरोगा”ति एकप्पहारेनेव महाविरवं रविंसु । अथ ने महासत्तो “मा भायित्था”ति अस्सासेत्वा “मया पोरिसादो दमितो, तुम्हाकं अभयं गहितं, तुम्हे पन मे वचनं करोथा”ति वत्वा एवमाह । तत्थ न जातूति एकंसेनेव न दुब्भेथ ।

ते आहंसु —

४७६: कम्मासपादेन विहेठितम्हा, तलावुता अस्सुमुखा रुदन्ता ।

न जातु दुब्भेम इमस्स रज्जो, सच्चप्पटिज्जं ते पटिस्सुणामा”ति ॥

तत्थ पटिस्सुणामाति “एवं पटिज्जं अधिवासेम सम्पटिच्छाम, अपिच खो पन मयं किलन्ता कथेतुं न सक्कोम, तुम्हे सब्बसत्तानं सरणं, तुम्हेव कथेथ, मयं वो वचनं सुत्वा पटिज्जं दस्सामा”ति ।

अथ ने बोधिसत्तो “तेन हि पटिज्जं देथा”ति वत्वा गाथमाह —

४७७: पिता वा अथ वापि माता, अनुकम्पका अत्थकामा पजानं, ।

एवमेव वो होतु अयञ्च राजा, तुम्हे च वो होथ यथेव पुत्ता”ति ॥

अथ नं तेपि सम्पटिच्छमाना इमं गाथमाहंसु —

४७८: यथा पिता वा अथ वापि माता, अनुकम्पका अत्थकामा पजानं ।

एवमेव नो होतु अयञ्च राजा, मयम्पि हेस्साम यथेव पुत्ता”ति ॥

तत्थ तुम्हे च वोति वो-कारो निपातमत्तं ।

इति महासत्तो तेसं पटिज्जं गहेत्वा पोरिसादं पक्कोसित्वा “एहि, सम्म, खत्तिये मोचेही”ति आह । सो खगं गहेत्वा एकस्स रज्जो बन्धनं छिन्दि । राजा सत्ताहं निराहारो वेदनप्पत्तो सह बन्धनछेदा मुच्छितो भूमियं पति । तं दिस्वा महासत्तो कारुज्जं कत्वा, “सम्म पोरिसाद, मा एवं छिन्दी”ति एकं राजानं उभोहि हत्थेहि दळ्हं गहेत्वा उरे कत्वा “इदानि बन्धनं छिन्दाही”ति आह । पोरिसादो खग्गेन छिन्दि । महासत्तो थामसम्पन्नताय नं उरे निपज्जापेत्वा ओरसपुत्तं विय मुदुचित्तेन

ओतारेत्वा भूमियं निपज्जापेसि । एवं सब्बेपि ते भूमियं निपज्जापेत्वा वणे धोवित्वा दारकानं कण्णतो सुत्तकं विय सणिकं रज्जुयो निक्कट्ठित्वा पुब्बलोहितं धोवित्वा वणे निदोसे कत्वा, “सम्म पोरिसाद, एकं रुक्खतचं पासाणे घंसित्वा आहरा”ति आहरापेत्वा सच्चकिरियं कत्वा तेसं हत्थतलानि मक्खेसि । तङ्घणज्जेव वणो फासुकं अहोसि । पोरिसादो तण्डुलं गहेत्वा तरलं पचि, उभो जना परोसतं खत्तिये पायेसुं । इति ते सब्बेव सन्तप्पिता, सूरियो अत्थङ्गतो । पुनदिवसे पातो च मज्झन्हिके च सायज्ज तरलमेव पायेत्वा ततियदिवसे ससिथकयागुं पायेसुं, तावता ते अरोगा अहेसुं ।

अथ ने महासत्तो “गन्तुं सक्खिस्सथा”ति पुच्छित्वा “गच्छामा”ति वुत्ते “एहि, सम्म पोरिसाद, सकं रट्ठं गच्छामा”ति आह । सो रोदमानो तस्स पादेसु पतित्वा “त्वं, सम्म, राजानो गहेत्वा गच्छ, अहं इधेव वनमूलफलानि खादन्तो वसिस्सामी”ति आह । “सम्म, इध किं करिस्ससि, रमणीयं ते रट्ठं, बाराणसियं रज्जं कारेही”ति । “सम्म किं कथेसि, न सक्का मया तत्थ गन्तुं, सकलनगरवासिनो हि मे वेरिनो, ते ‘इमिना मय्हं माता खादिता, मय्हं पिता, मय्हं भाता’ति मं परिभासिस्सन्ति, ‘गण्हथ इमं चोर’न्ति एकेकदण्डेन वा एकेकलेडुना वा मं जीविता वोरोपेस्सन्ति, अहज्ज तुम्हाकं सन्तिके सीलेसु पतिट्ठितो, जीवितहेतुपि न सक्का मया परं मारेतुं, तस्मा नाहं गच्छामि, अहं मनुस्समंसतो विरतत्ता कित्तकं जीविस्सामि, इदानि मम तुम्हाकं दस्सनं नत्थी”ति रोदित्वा “गच्छथ तुम्हे”ति आह । अथ महासत्तो तस्स पिट्ठिं परिमज्जित्वा, “सम्म पोरिसाद, मा चिन्तयि, सुतसोमो नामाहं, मया तादिसो कक्खळो फरुसो विनीतो, बाराणसिवासिकेसु किं वत्तब्बं अत्थि, अहं तं तत्थ पतिट्ठापेस्सामि, असक्कोन्तो अत्तनो रज्जं द्विधा भिन्दित्वा दस्सामी”ति वत्त्वा “तुम्हाकम्पि नगरे मम वेरिनो अत्थियेवा”ति वुत्ते “इमिना मम वचनं करोन्तेन दुक्करं कतं, येन केनचि उपायेन पोराणकयसे पतिट्ठपेतब्बो एस मया”ति चिन्तेत्वा तस्स पलोभनत्थाय नगरसम्पत्तिं वण्णेन्तो आह —

४७९: “चतुप्पदं सकुणज्चापि मंसं, सूदेहि रन्धं सुकतं सुनिट्ठितं ।
सुधंव इन्दो परिभुज्जियान, हित्वा कथेको रमसी अरज्जे ॥

४८०: “ता खत्तिया वेल्लिविलाकमज्झा, अलङ्कता सम्परिवारयित्वा ।
इन्दंव देवेसु पमोदयिंसु, हित्वा कथेको रमसी अरज्जे ॥

४८१: “तम्बूपधाने बहुगोणकम्हि, सुभम्हि सब्बस्सयनम्हि सङ्गे ।
सेय्यस्स मज्झम्हि सुखं सयित्वा
हित्वा कथेको रमसी अरज्जे ॥

४८२: “पाणिस्सरं कुम्भथूणं निसीथे, अथोपि वे निप्पुरिसम्पि तूरियं ।
बहुं सुगीतज्ज सुवादितज्ज, हित्वा कथेको रमसी अरज्जे ॥

४८३: “उय्यानसम्पन्नं पहतमाल्यं, मिगाजिनूपेतं पुरं सुरम्मं ।
हयेहि नागेहि रथेहुपेतं, हित्वा कथेको रमसी अरज्जे”ति ॥

तत्थ सुकतन्ति नानप्पकारेहि सुट्ठु कतं । सुनिट्ठितन्ति नानासम्भारयोजनेन सुट्ठु निट्ठितं । कथेकोति कथं एको । रमसीति मूलफलादीनि खादन्तो कथं रमिस्ससि, “एहि, महाराज, गमिस्सामा”ति । वेल्लिविलाकमज्झाति एत्थ वेल्लीति रासि, विलाकमज्झाति विलगमज्झा । उत्तघनसुवण्णरासिपभा चेव तनुदीधमज्झा चाति दस्सेति । देवेसूति देवलोकेसु

अच्छरा इन्दं विय रमणीये बाराणसिनगरे पुब्बे तं पमोदयिंसु, ता हित्वा इध किं करिस्ससि, “एहि, सम्म, गच्छामा”ति । तम्बूपधानेति रत्तूपधाने । सब्बस्सयनम्हीति सब्बत्थरणत्थते सयने । सङ्गेति अनेकभूमिके दस्सेत्वा अद्धरत्तअङ्गयुत्ते तत्थ त्वं पुब्बे सयीति अत्थो । सुखन्ति तादिसस्स सयनस्स मज्झमिहि सुखं सयित्वान इदानी कथं अरज्जे रमिस्ससि, “एहि गच्छाम, सम्मा”ति । निसीथेति रत्तिभागे । हित्वाति एवरूपं सम्पत्तिं छुट्टेत्वा । उय्यानसम्पन्नं प्हूतमाल्यन्ति, महाराज, तव उय्यानसम्पन्नं नानाविधपुष्पं । मिगाजिनूपेतं पुरं सुरम्मन्ति तं उय्यानं मिगाजिनं नाम नामेन, तेन उपेतं पुरम्पि ते सुट्ठु रम्मं । हित्वाति एवरूपं मनोरमं नगरं छुट्टेत्वा ।

इति महासत्तो “अप्पेव नामेस पुब्बे उपभुत्तपरिभोगरसं सरित्वा गन्तुकामो भवेय्या”ति पठमं भोजनेन पलोभेसि, दुतियं किलेसेन, ततियं सयनेन, चतुत्थं नच्चगीतवादिनेन, पञ्चमं उय्यानेन चेव नगरेन चाति इमेहि एत्तकेहि पलोभेत्वा “एहि, महाराज, अहं तं आदाय गन्त्वा बाराणसियं पतिट्ठापेत्वा पच्छा सकरट्ठं गमिस्सामि, सचे बाराणसिरज्जं न लभिस्ससि, उपट्ठुरज्जं ते दस्सामि, किं ते अरज्जवासेन, मम वचनं करोही”ति आह । सो तस्स वचनं सुत्वा गन्तुकामो हुत्वा “सुतसोमो मय्हं अत्थकामो अनुकम्पको, पठमं मं कल्याणे पतिट्ठापेत्वा ‘इदानी पोराणकयसेव पतिट्ठापेस्सामी’ति वदति, सक्खिस्सति चेस पतिट्ठापेतुं, इमिना सद्धियेव गन्तुं वट्ठति, किं मे अरज्जवासेना”ति चिन्तेत्वा तुट्ठचित्तो तस्स गुणं निस्साय वण्णं कथेतुकामो “सम्म, सुतसोम, कल्याणमित्तसंसग्गतो साधुतरं, पापमित्तसंसग्गतो वा पापतरं नाम नत्थी”ति वत्वा आह —

४८४: काळपक्खे यथा चन्दो, हायतेव सुवे सुवे ।
काळपक्खूपमो राज, असतं होति समागमो ॥

४८५: यथाहं रसकमागम्म, सूदं कापुरिसाधमं ।
अकासिं पापकं कम्मं, येन गच्छामि दुग्गतिं ॥

४८६: सुक्कपक्खे यथा चन्दो, वट्ठतेव सुवे सुवे ।
सुक्कपक्खूपमो राज, सतं होति समागमो ॥

४८७: यथाहं तुवमागम्म, सुतसोम विजानहि ।
काहामि कुसलं कम्मं, येन गच्छामि सुग्गतिं ॥

४८८: थले यथा वारि जनिन्द वुट्ठं, अनद्धनेय्यं न चिरट्ठितीकं ।
एवम्पि होति असतं समागमो, अनद्धनेय्यो उदकं थलेव ॥

४८९: सरे यथा वारि जनिन्द वुट्ठं, चिरट्ठितीकं नरवीरसेट्ठ ।
एवम्पि वे होति सतं समागमो, चिरट्ठितीको उदकं सरेव ॥

४९०: अब्यायिको होति सतं समागमो, यावम्पि तिट्ठेय्य तथेव होति ।
खिप्पज्झि वेति असतं समागमो, तस्मा सतं धम्मो असब्धि आरका”ति ॥

तत्थ सुवे सुवेति दिवसे दिवसे । अनद्धनेय्यन्ति न अद्धानकखमं । सरेति समुद्धे । नरवीरसेट्ठाति नरेसु वीरियेन सेट्ठ । उदकं सरेवाति समुद्धे वुट्ठउदकं विय । अब्बायिकोति अविगच्छनको । यावम्पि तिट्ठेय्याति यत्तकं कालं जीवितं तिट्ठेय्य, तत्तकं कालं तथेव होति, न जीरति सप्पुरिसेहि मित्तभावोति ।

इति पोरिसादो सत्तहि गाथाहि महासत्तस्सेव वण्णं कथेसि । महासत्तोपि पोरिसादञ्च ते च राजानो गहेत्वा अत्तनो पच्चन्तगामं अगमासि । पच्चन्तगामवासिनो महासत्तं दिस्वा नगरं गन्त्वा अमच्चानं आचिक्खिंसु । अमच्चा बलकायं आदाय गन्त्वा परिवारयिंसु । महासत्तो तेन परिवारेन बाराणसिरज्जं अगमासि । अन्तरामग्गे जनपदवासिनो बोधिसत्तस्स पण्णाकारं दत्वा अनुगच्छिंसु, महन्तो परिवारो अहोसि, तेन सद्धिं बाराणसिं पापुणि । तदा पोरिसादस्स पुत्तो राजा होति, सेनापति काळहत्थियेव । नागरा रज्जो आरोचयिंसु — “महाराज, सुतसोमो किर पोरिसादं दमेत्वा आदाय इधागच्छति, नगरमस्स पविसितुं न दस्सामा”ति सीधं नगरद्वारानि पिदहित्वा आवुधहत्था अट्ठंसु । महासत्तो द्वारानं पिहितभावं जत्वा पोरिसादञ्च परोसतञ्च राजानो ओहाय कतिपयेहि अमच्चेहि सद्धिं आगन्त्वा “अहं सुतसोमराजा, द्वारं विवरथा”ति आह । पुरिसा गन्त्वा रज्जो आरोचेसुं । सो “खिप्पं विवरथा”ति विवरापेसि । महासत्तो नगरं पाविसि । राजा च काळहत्थि चस्स पच्चुग्गमनं कत्वा आदाय पासादं आरोपयिंसु ।

सो राजपल्लङ्के निसीदित्वा पोरिसादस्स अग्गमहेसिं सेसामच्चे च पक्कोसापेत्वा काळहत्थिं आह — “काळहत्थि, कस्मा रज्जो नगरं पविसितुं न देथा”ति? “सो रज्जं कारेन्तो इमस्मिं नगरे बहू मनुस्से खादि, खत्तियेहि अकत्तब्बं करि, सकलजम्बुदीपं छिद्दमकासि, एवरूपो पापधम्मो, तेन कारणेना”ति । “इदानीं ‘सो एवरूपं करिस्सती’ति मा चिन्तयित्थ, अहं तं दमेत्वा सीलेसु पतिट्ठापेसिं, जीवितहेतुपि कज्जि न विहेठेस्सति, नत्थि वो ततो भयं, एवं मा करित्थ, पुत्तेहि नाम मातापितरो पटिजगितब्बा, मातापितुपोसका हि सग्गं गच्छन्ति, इतरे निरय”न्ति एवं सो निचासने निसिन्नस्स पुत्तराजस्स ओवादं दत्वा, “काळहत्थि, त्वं रज्जो सहायो चेव सेवको च, रज्जापि महन्ते इस्सरिये पतिट्ठापितो, तथापि रज्जो अत्थं चरितुं वट्ठती”ति सेनापतिम्पि अनुसासित्वा, “देवि, त्वम्पि कुलगोहा आगन्त्वा तस्स सन्तिके अग्गमहेसिट्ठानं पत्वा पुत्तधीताहि वट्ठिप्पत्ता, तथापि तस्स अत्थं चरितुं वट्ठती”ति देवियापि ओवादं दत्वा तमेवत्थं मत्थकं पापेतुं धम्मं देसेन्तो गाथा आह —

४९१: “न सो राजा यो अजेय्यं जिनाति, न सो सखा यो सखारं जिनाति ।
न सा भरिया या पतिनो न विभेति, न ते पुत्ता ये न भरन्ति जिण्णं ॥

४९२: “न सा सभा यत्थ न सन्ति सन्तो, न ते सन्तो ये न भणन्ति धम्मं ।
रागञ्च दोसञ्च पहाय मोहं, धम्मं भणन्ताव भवन्ति सन्तो ॥

४९३: “नाभासमानं जानन्ति, मिस्सं बालेहि पण्डितं ।
भासमानञ्च जानन्ति, देसेन्तं अमतं पदं ॥

४९४: “भासये जोतये धम्मं, पग्गण्हे इसिनं धजं ।
सुभासितद्धजा इसयो, धम्मो हि इसिनं धजो”ति ॥

तत्थ अजेय्यन्ति अजेय्या नाम मातापितरो, ते जिनन्तो राजा नाम न होति । सचे त्वम्पि पितु सन्तकं रज्जं लभित्वा

तस्स पटिसत्तु होसि, अकिच्चकारी नाम भविस्ससि । **सखारं जिनातीति** कूटड्डेन जिनाति । सचे त्वं, काळहत्थि, रज्जा सद्धिं मित्तधम्मं न पूरेसि, अधम्मद्वो हुत्वा निरये निब्बत्तिस्ससि । **न विभेतीति** न भायति । सचे त्वं रज्जो न भायसि, भरियाधम्मे ठिता नाम न होसि, अकिच्चकारी नाम भविस्ससि । **जिण्णन्ति** महल्लकं । तस्मिंहि काले अभरन्ता पुत्ता पुत्ता नाम न होन्ति ।

सन्तोति पण्डिता । **ये न भणन्ति धम्मन्ति** ये पुच्छिता सच्चसभावं न वदन्ति, न ते पण्डिता नाम । **धम्मं भणन्तावाति** एते रागादयो पहाय परस्स हितानुकम्पका हुत्वा सभावं भणन्ताव पण्डिता नाम होन्ति । **नाभासमानन्ति** न अभासमानं । **अमतं पदन्ति** अमतमहानिब्बानं देसेन्तं “पण्डितो”ति जानन्ति, तेनेव पोरिसादो मं जत्वा पसन्नचित्तो चत्तारो वरे दत्त्वा पञ्चसु सीलेसु पतिट्ठितो । **भासयेति** पण्डितो पुरिसो धम्मं भासेय्य जोतेय्य, बुद्धादयो इसयो यस्मा धम्मो एतेसं धजो, तस्मा सुभासितद्धजा नाम सुभासितं पगगणहन्ति, बाला पन सुभासितं पगगणहन्ता नाम नत्थीति ।

इमस्स धम्मकथं सुत्वा राजा च सेनापति च देवी च तुट्ठा “गच्छाम, महाराज, आनेमा”ति वत्वा नगरे भेरिं चरापेत्वा नागरे सन्निपातेत्वा “तुम्हे मा भायित्थ, राजा किर धम्मे पतिट्ठितो, एथ नं आनेमा”ति महाजनं आदाय महासत्तं पुरतो कत्वा रज्जो सन्तिकं गन्त्वा वन्दित्वा कप्पके उपट्ठापेत्वा कप्पितकेसमस्सुं न्हातानुलित्तपसाधितं राजानं रतनरासिम्हि ठपेत्वा अभिसिञ्चित्वा नगरं पवेसेसुं । पोरिसादो राजा हुत्वा परोसतानं खत्तियानं महासत्तस्स च महासक्कारं कारेसि । “सुतसोमनरिन्देन किर पोरिसादं दमेत्वा रज्जे पतिट्ठापितो”ति सकलजम्बुदीपे महाकोलाहलं उदपादि । इन्दपत्थनगरवासिनोपि “राजा नो आगच्छतू”ति दूतं पहिणिसु । सो तत्थ मासमतं वसित्वा, “सम्म, गच्छामहं, त्वं अप्पमतो होहि, नगरद्वारेसु च मज्झे चाति पञ्च दानसालायो कारेहि, दस राजधम्मे अकोपेत्वा अगतिगमनं परिहरा”ति पोरिसादं ओवदि । परोसताहि राजधानीहि बलकायो येभुय्येन सन्निपति । सो तेन बलकायेन परिवुतो बाराणसितो निक्खमि । पोरिसादोपि निक्खमित्वा उपट्ठुपथा निवत्ति । महासत्तो अवाहनानं राजूनं वाहनानि दत्त्वा उय्योर्जेसि । तेपि राजानो तेन सद्धिं सम्मोदित्वा महासत्तं वन्दनादीनि कत्वा अत्तनो अत्तनो जनपदं अगमिसु ।

महासत्तोपि नगरं पत्वा इन्दपत्थनगरवासीहि देवनगरं विय अलङ्कतनगरं पविसित्वा मातापितरो वन्दित्वा मधुरपटिसन्थारं कत्वा महातलं अभिरुहि । सो धम्मेन रज्जं कारेन्तो चिन्तोसि — “रुक्खदेवता मय्हं बहूपकारा, बलिकम्मलाभमस्सा करिस्सामी”ति । सो तस्स निग्रोधस्स अविदूरे महन्तं तळाकं कारेत्वा बहूनि कुलानि पेसेत्वा गामं निवेसेसि । गामो महा अहोसि असीतिमत्तआपणसहस्सपटिमण्डितो । तम्पि रुक्खमूलं साखन्ततो पट्टाय समतलं कारेत्वा परिक्खित्तवेदिकतोरणद्वारयुत्तं अकासि, देवता अभिप्पसीदि । कम्मासपादस्स दमितट्ठाने निवुट्ठत्ता पन सो गामो कम्मासदम्मनिगमो नाम जातो । तेपि सब्बे राजानो महासत्तस्स ओवादे ठत्वा दानादीनि पुज्जानि कत्वा आयुपरियोसाने सगगं पूरयिसु ।

सत्था इमं धम्मदेसनं आहरित्वा सच्चानि पकासेत्वा “न, भिक्खवे, इदानीवाहं अङ्गुलिमालं दमेमि, पुब्बेपेस मया दमितोयेवा”ति वत्वा जातकं समोधानेसि “तदा पोरिसादो राजा अङ्गुलिमालो अहोसि, काळहत्थि सारिपुत्तो, नन्दब्राह्मणो आनन्दो, रुक्खदेवता कस्सपो, सक्को अनुरुद्धो, सेसराजानो बुद्धपरिसा, मातापितरो महाराजकुलानि, सुतसोमराजा पन अहमेव अहोसि”न्ति ।

महासुतसोमजातकवण्णना पञ्चमा ।

जातकुद्दानं —

सुमुखो पन हंसवरो च महा, सुधभोजनिको च परो पवरो ।
सकुणालदिजाधिपतिव्हयनो, सुतसोमवरुत्तमसव्हयनोति ॥

असीतिनिपातवण्णना निट्ठिता ।

पञ्चमो भागो निट्ठितो ।